PARA VATAN

NEDEN DÜNYAYI HIRSIZLAR VE DOLANDIRICILAR YÖNETİYOR VE ONLARDAN NASIL GERİ ALIRIZ

OLIVER BULLOUGH

Çeviri: Ayşegül Çetin

domingo

"Paravatan'ı ziyaret etmeden gücü, serveti ve fakirliği anlayamazsınız."

Simon Kuper, *New Statesman*

Eskiden bir devlet çalışanı ülkesini soymaya kalktığında çaldığı parayla yapabileceklerinin bir sınırı vardı. Kendine yeni bir araba alır, gösterişli bir ev yaptırır veya eşine dostuna para dağıtırdı; seçenekleri üç aşağı beş yukarı bu kadardı. Bir noktadan sonra eve istiflediği paralar ya odalardan taşacak ya da farelere yem olacaktı.

Derken birkaç bankerin aklına parlak bir fikir geldi. Artık hırsızlar daha büyük hayaller kurabilirdi.

Araştırmacı gazeteci Oliver Bullough bizi kanunların işlemediği, devletlerin erişemediği süper zenginler ülkesi **Paravatan**'a doğru bir yolculuğa çıkarıyor. Halkının parasını çalan kleptokratlar, bu paranın aklanıp katlandığı zengin ülkeler, dolandırıcılar ve onların beyaz yakalı yardakçıları... Bullough büyük ses getiren ve prestijli Orwell Ödülü finalisti olan kitabında sistemin nasıl çalıştığını, Avrupa ve ABD'nin "saygın" kurumlarının nasıl birer kara para aklama üssüne dönüştüğünü gözler önüne seriyor.

Bu, 21. yüzyılda paranın ve gücün hikâyesi. Ve bu hikâyeyi değiştirmek için hâlâ çok geç değil.

"YILIN EN İYİ KİTABI" seçkilerinde

Sunday Times • Economist • Times

2019 ORWELL ÖDÜLÜ Finalisti

domingo
www.domingo.com.tr

PARA VATAN

NEDEN DÜNYAYI HIRSIZLAR VE DOLANDIRICILAR YÖNETİYOR VE ONLARDAN NASIL GERİ ALIRIZ

OLIVER BULLOUGH

Çeviri: Ayşegül Çetin

domingo

domingo

PARAVATAN
Neden Dünyayı Hırsızlar ve Dolandırıcılar
Yönetiyor ve Onlardan Nasıl Geri Alırız
OLIVER BULLOUGH

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Profile Books Ltd.'den
AnatoliaLit Telif Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Özgün ismi: MONEYLAND
Why Thieves & Crooks Now Rule The World & How To Take It Back
© 2018 Oliver Bullough

© 2020 Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Domingo, Bkz Yayıncılık markasıdır.
Sertifika No: 46105

Çeviri: Ayşegül Çetin
Editör: Mahmut Tekçe
Son okuma: Mutlu Dinçer
Özgün kapak tasarımı: Pete Dyer
Kapak görseli: Sinem Erkas
Kapak ve sayfa uyarlama: Betül Güzhan

ISBN: 978 605 198 112 3

Baskı: Şubat 2020
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 Küçükçekmece İstanbul
Tel: 0212 463 71 25 Sertifika No: 41707

Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Şahkulu Mah. Büyük Hendek Cad. Brot Apt.
No: 4/10 Beyoğlu İstanbul
Tel: (212) 245 08 39
e-posta: domingo@domingo.com.tr
www.domingo.com.tr

İÇİNDEKİLER

1	Alaaddin'in Mağarası	1
2	Korsanlar	36
3	Karayipler'in Kraliçesi	63
4	Seks, Yalanlar ve Offshore Araçlar	84
5	Harley Caddesi'nin Esrarı	94
6	Paravan Oyunları	108
7	Kanser	131
8	Çıngıraklı Yılan Kadar Tehlikeli	150
9	Pasaport Satan Adam	170
10	"Diplomatik Dokunulmazlık!"	197
11	Yazılması Sakıncalı Şeyler	208
12	Karanlık Madde	227
13	"Nükleer Ölüm Kapınızı Çalıyor"	245
14	Paraya Evet De	262
15	Lüks Evler	271
16	Plütolar Birlikte Takılmaktan Hoşlanırlar	288
17	İsviçre'yi Dize Getirmek	299
18	Vergi Cenneti ABD	313
19	Paravatan'a Karşı Durmak	330
20	Çürümüş Bir Şeyler	347

Kaynaklar Hakkında Notlar 361
Teşekkür 371
Dizin 373

1

ALAADDİN'İN MAĞARASI

Londra, kiminle konuşuyorsa ona göre yüzünü değiştiren bir şehirdir. Örneğin Kraliyet'e özgü ihtişamı, kırmızı ceketli askerleri, pırıl pırıl atları ve heyecanla bağırıp alkış tutan kalabalıklarıyla Nöbet Değişim töreni, Londra'nın turistlere gösterdiği yüzüdür. Sabahın erken saatlerinde köprülerden geçerek camdan ve çelikten inşa edilmiş finans kuleleriyle dolu City of London'a akın eden avukat ve bankacı orduları ise, Londra'nın iş dünyasına gösterdiği yüzüdür. Bitişik nizam evleri, çitlerle çevrili bahçeleri, çıkmaz sokakları ve parklarıyla banliyöleri de Londra'nın yerli halkına gösterdiği yüzüdür.

Bir de Londra'nın kuzeybatısındaki Finchley ve buradaki Woodberry Grove sokağı gibi yerler vardır. En yeni arabanın on yıl öncesinden kalma olduğu, en yakın dükkânın Polonya birası ve bulvar gazeteleri sattığı bu sokağa yolunuz hiç düşmeyebilir, hatta normal şartlarda böyle bir yerin varlığından bile haberiniz olmaz. Bu sokağa ancak burada işi olanlar gelir, Paul Manafort'un şirketlerinden birini –Pompolo Ltd– bu sokaktaki 2 numaralı evde kurmasının nedeni de budur.

Donald Trump'ın seçim kampanyasını yürütmüş olan Manafort, Özel Savcı Robert Mueller'ın hazırladığı iddianameye göre,

çok sayıda offshore banka hesabındaki yaklaşık 75 milyon doların büyük bir kısmıyla ultra lüks evler ve eşyalar satın almıştı. Bu paranın çoğunu Ukrayna'nın eski mafyatik cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç hesabına çalışırken elde etmişti ve pek çok başka suçun yanı sıra, ABD Milli Gelirler Dairesi'nden (Internal Revenue Service – IRS) vergi kaçırmakla da suçlanıyordu. Titizlikle hazırlanmış iddianame, Manafort'un servetini oradan oraya aktarmakta kullandığı hesapların sahibi olarak görünen şirketleri sıralıyordu; Pompolo Ltd adını da bu sayede öğrendik. Tek bir gün içinde, 15 Temmuz 2013 tarihinde, Pompolo'nun banka hesaplarından birinden Florida'daki bir ev sinema sistemleri şirketine 175.575 dolar; Hamptons'daki bir peyzaj mimarına ise 13.325 dolar aktarılmıştı.

Pompolo'nun bundan başka bir icraatı olmayabilir. Bu para transferinden sadece üç ay önce kurulan şirket, bir yıl sonra gerekli belgeleri iletmeyen tüm diğer şirketler gibi İngiltere'nin şirket kayıt kurumu olan Companies House tarafından feshedilmişti. Benim Woodberry Grove 2 numaraya gelme nedenimse, Pompolo'nun adresi olarak gösterilen yere duyduğum meraktı.

2 numaralı ev kızıl kahve tuğlalardan inşa edilmiş, dış cephesinin bir kısmı bej sıvayla kaplanmış, hiçbir özelliği olmayan iki katlı bir yapıydı. Kiremitlerin arasında bitmiş yosunlar olmasa çatısı çoktan dağılıp gidecekmiş gibiydi, pencere pervazlarıysa pislikten ve bakımsızlıktan öyle kararmıştı ki ahşap olduklarını anlamak için epey dikkatli bakmak gerekiyordu. Kapının yan tarafında sıra sıra ziller vardı. Bunlardan birine bastığımda kırklı yaşlarda, üzerinde İngiliz heavy metal grubu Iron Maiden'ın tişörtü olan, Güney Afrika aksanlı bir adam belirdi ve beni içeri buyur etti.

Manafort'un Ukrayna'dan hortumladığı milyonları New York'ta ve Virginia'da satın aldığı lüks mallara harcamak için kullandığı şirketin neye benzeyeceğine dair bir fikrim yoktu ama açıkçası daha heyecan verici bir yer bekliyordum. Burası oldukça derli toplu görünen, yerleri gri halıfleksle kaplı, bir duvarında belinizi ve sırtınızı sakatlamadan bilgisayar başında oturmanın

yollarını gösteren bir poster asılı olan alelade bir ofisti. Iron Maiden hayranı, gelişimi müdürüne haber verirken ben de hafta sonu planları hakkında çene çalan iki kadını dinleyerek ofis bölmelerinin içinde neler olduğunu görmeye çalıştım. Ne yazık ki müdür benimle görüşemeyeceğini bildirdi; bana verebilecekleri tek bilgi bir e-posta adresiydi. (Daha sonra e-postama hiddet dolu bir yanıt gönderen müdür, yasalara aykırı hiçbir şey yapmadıklarını söylüyor ve şöyle diyordu: "'Manafort ve benzerlerinin' ne gibi sebeplerle böyle davrandıkları hakkında yorum yapma yetkisine sahip değilim; bu yüzden korkarım ki bu konuda kendi vardığınız sonuçla yetinmeniz gerekecek." Metro istasyonundan Woodberry Grove'a kadarki on beş dakikalık yürüyüşümün sonunda elime geçen tek şey bu yanıt oldu.

Buradan gidilebilecek iki yol var. Birincisi, hiçbir yere varmayan Pompolo'yu boşverip Manafort'a, çevirdiği ahlak yoksunu numaralara, lüks mallara olan düşkünlüğüne ve açgözlü müşterilerine odaklanmak. İkincisiyse Woodberry Grove 2 numaraya dönüp yeniden bakmak ve muazzam miktarlarda nakit paraya erişimi olan Pompolo gibi bir şirketin neden Londra'nın pek de rağbet görmeyen bu sokağındaki böyle yıkık dökük bir binada olduğunu sorgulamak.

Çoğu gazetecinin ilk yolu seçmesine şaşmamak gerek. Devekuşu derisinden ceketler ve lüks apartman daireleri veya Manafort'un karanlık geçmişlerini akladığı onlarca sevimsiz politikacı ve oligark hakkında yazmak, çirkin İngiliz ofis mimarisi hakkında yazmaktan çok daha cazip. Oysa ikinci yolun sonunda sizi çok daha tatmin edici bir sonuç bekliyor. Çünkü ancak Manafort ile Woodberry Grove'u birbirine bağlayan şeyin ne olduğunu anlayabilirsek, ön plandaki kişilerin arkasındakileri görüp benim Paravatan olarak adlandırdığım gizli ülkenin sırlarına ve buradaki finans sisteminin nasıl işlediğine dair bir fikir edinebiliriz.

Paul Manafort'a ve ortağı Rick Gates'e (Pompolo şirketi onun adına kayıtlıydı) karşı hazırlanan iddianame, Pompolo dışında pek çok başka şirketin de varlığını ortaya çıkarmıştı. Karayipler'de bir ülke olan St Vincent ve Grenadinler'de, Kıbrıs'ta,

Virginia'da, Florida'da, Delaware'de ve New York'ta bulunan bu şirketlerin hepsinin çok sayıda banka hesabı vardı ve görünürde birbirlerinden bağımsız şirketler olmalarına karşın, gerçekte hepsi aynı gizli kişilere aittiler. Bu şirketlerin arasında baş döndüren sonsuz bir dans halinde, bir ileri bir geri giden akıl almaz miktarlarda bir para akışı vardı. Bu şirketlerden oluşan mali yapı, pek çok uzmanın içinden çıkamayacağı kadar karmaşık bir işleyişe sahipti. Sıradan vatandaşın anlamasına imkân olmayan bu yapıyı çözebilmek için deneyimli savcıların ve vergi müfettişlerinin birlikte çalışmaları gerekiyordu.

Manafort ve Gates on yıldan uzun bir süredir bu mali yapıyı sömürüyor olmalarına karşın, yapının mimarı onlar değildi. Woodberry Grove 2 numarayı bulup şirketlerinin adresi olarak seçenler de başkalarıydı. Bu işi onlar için yapan, Manafort ve Gates gibi insanların onca parayı çalmalarına ve saklamalarına olanak tanıyan profesyonellerden oluşan koskoca bir endüstri var. Finchley'deki ofisin kiracısı olarak görünen A1 Company Services, müşterileri için şirket kuran ve kurduğu şirketler için de posta adresi sağlayan bir şirket kurma bürosu. A1 Company Services, Manafort davası gibi ses getiren siyasi bir skandaldan çok daha büyük bir şeyi temsil ediyor. Burada sadece bir şirket değil; zenginlerin ve iktidar sahiplerinin sırlarını saklayarak bütün dünyayı yoksullaştıran bir sistem var.

Manafort'un sırları öyle iyi gizlenmişti ki Robert Mueller, Trump'ın seçim kampanyasının yürütücüsünü soruşturmaya kalkmasaydı, işlenen suçların hiçbirinden haberimiz olmayacaktı. Bu, oldukça kaygı verici bir durum çünkü halen aynı sistemi kullanan yüzlerce insan var. Woodberry Grove'daki 2 numaralı ev, binlerce şirkete –bir veri tabanına göre 16.551 şirkete– ev sahipliği yapmış. Manafort'un Grenadinler'de ve Kıbrıs'ta kullandığı adresler de tıpkı Woodbery Grove 2 numara gibi binlerce şirketin adresi olarak görünüyor; bunlara bir de ABD'dekileri ekleyin.

Çoğu insan için Paul Manafort'un önemi, Donald Trump'ın seçilmesinde etkili olan yolsuzlukta oynadığı rolden ibaret. Oysaki Manafort'la Trump'ın arasındaki bağ, çok daha büyük bir şeye,

varlığından pek azımızın haberdar olduğu karanlık bir sisteme ışık tutuyor. Bu, sessiz sedasız ama son derece etkili bir biçimde işleyen, milyonlarca insanı yoksullaştıran, demokrasilerin altını oyan, ülkelerini yağmalayan diktatörlere çanak tutan bir sistem. Bu sistem hakkında daha fazla şey öğrenmek için, Manafort'un sağladığı hizmetlerden faydalanan bir başka yağlı müşteriye, Ukrayna'nın eski cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'e bakacağız.

Yanukoviç 2010-2014 yılları arasında Ukrayna'yı yönetti ve bu dört yıl içinde kendisi muazzam bir servet edinirken ülkesi iflas etti. Sonunda Ukraynalıların canına tak etti ve 2013-2014 kışı boyunca süren protestoların sonucunda Yanukoviç koltuğunu bırakarak ülkeden kaçtı. Yanukoviç'in kaçarken ardında bıraktığı zenginlik, Manafort'un abartılı lüks düşkünlüğünü dahi gölgede bırakıyordu. Mejigorye'deki Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın uçsuz bucaksız arazisi içinde yapay göletler, bir golf sahası, bir Yunan tapınağı, gövdesine Toskana manzarası resmedilmiş mermerden bir at, bir devekuşu çiftliği, yaban domuzu avı için etrafı çevrili özel bir alan ve devrik cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in konut olarak kullandığı, görgüsüzlüğünü ve gösteriş merakını kusursuz bir biçimde yansıtan beş katlı ahşap bir kulüp evi bulunuyordu. Burası tam anlamıyla bir zevksizlik mabedi, bir kitsch katedrali, bir ölçüsüzlük timsaliydi.

Viktor Yanukoviç'in devleti soyduğunu bilmeyen yoktu, ancak vatandaşlar o güne kadar cumhurbaşkanlarının nasıl akıl almaz boyutlarda bir hırsızlık yaptığını kendi gözleriyle görmemişlerdi. Sıradan Ukraynalıların gelirlerinin olduğu yerde saydığı bir dönemde, devrik cumhurbaşkanı ve yandaşları yüzlerce milyon dolarlık servetler edinmişlerdi. Yanukoviç, hayatı boyunca harcayamayacağı kadar çok paraya ve sarayının odalarından taşan hazinelere sahipti.

Bütün devlet başkanlarının sarayları olur fakat normalde bu saraylar şahıslara değil, devlete aittir. Donald Trump'ınki gibi nadir durumlarda ise başkanın sarayı özel mülktür ancak genellikle bu mülk, söz konusu kişi siyasete atılmadan önce edinilmiştir. Yanukoviç'se sarayını devletten maaş alırken yaptırmıştı ve bu sebeple

cumhurbaşkanı kaçtığında protestocular, sarayın arazisindeki meşhur kulüp evini görmek için büyük bir merakla oraya akın ettiler. Ana binanın görkemli yapısına, fıskiyelere, şelalelere, heykellere, egzotik hayvanlara hayretler içinde bakakaldılar. Girişimci zekâya sahip yöre sakinleri, sarayı görmeye gelen ziyaretçilere bisiklet kiralıyorlardı. Saray öylesine geniş bir araziye yayılmıştı ki yürüyerek tamamını gezmeye imkân yoktu; nitekim devrimcilerin her köşeyi keşfetmeleri günler sürdü. Garajlar adeta birer Alaaddin mağarasıydı; her biri ağzına kadar altın eşyalarla doluydu ve bunlardan bazıları paha biçilemeyecek kadar değerliydi. Devrimciler, saraydaki her şeyi koruma altına almaları ve daha sonra halka açık bir şekilde sergilemeleri için Kiev Milli Sanat Müzesi'nden küratörler çağırdılar. Mejigorye'deki sarayın arazisi milli park olarak halka açıldı, saraydaki yapılarsa bugün "Yolsuzluk Müzesi" olarak anılan bir müzeye dönüştürüldü.

İçeride kat kat istiflenmiş, altın suyuna batırılmış mumlar vardı, duvarlar devrik cumhurbaşkanının portreleriyle doluydu. Yunan tanrılarının heykellerinin yanı sıra fildişiyle süslenmiş Budist tapınağı heykelleri de vardı. İkonalar vardı, hem de düzinelercesi. Antika tüfeklere, kılıçlara ve baltalara ek olarak, Yanukoviç'i "yılın avcısı" ilan eden bir belge vardı. Ayrıca kendisinin ve eşinin adlarının birer yıldıza verildiğini bildiren sertifikalar vardı. Bazı eşyalar, onları hediye eden devlet adamlarının kartvizitleriyle birlikte sergileniyordu. Bir nevi haraç olarak cumhurbaşkanına sunulan bu hediyeler, verenlerin Yanukoviç'le aralarını sıkı tutmalarına ve bu sayede servetlerine servet katan yolsuzluklarının devamını sağlama almalarına yarıyordu.

Müzedeki camlı bir vitrinde, Maliye Bakanlığı tarafından hediye edildiği belirtilen ciltli, kalın bir kitap vardı. Bu, Ukrayna'da basılmış ilk kitap olan ve bugün dünyada sadece yüz kadar kopyası bulunduğu düşünülen *Apostol*'du. Maliye Bakanı, cumhurbaşkanına hediye olarak bu kitabı mı uygun bulmuştu? Böylesine pahalı bir hediyeyi nasıl satın alabilmişti? Bir bakanın cumhurbaşkanına böyle bir hediye vermesi nereden icap etmişti? Kitabın parasını kim ödemişti? Bunlar, cevapsız kalmaya mahkûm sorular.

Sarayda bulunan ucuz ve zevksiz seramik objeler arasında nereden geldiği bilinmeyen Picasso'ya ait zarif bir vazo vardı. Bir camlı dolapta zamanında Ukrayna Komünist Partisi'nin Joseph Stalin'e hediye ettiği çelikten orak ve çekiç sergileniyordu. Bu hediye nasıl olup da Yanukoviç'in garajına gelmişti? Belki de saray öyle tıka basa doluydu ki cumhurbaşkanı bunu koyacak başka yer bulamamıştı.

İnsanlar akın akın müzeye geliyordu; kapıdan başlayan kuyruk kısa sürede yola kadar uzamıştı. Kuyrukta bekleyen insanlar neşeliydiler; adım adım müzenin çakıl taşlı giriş kapısına doğru ilerlerken yüzleri gülüyordu. Öte taraftan çıkanlarınsa beti benzi atmıştı. Çıkış kapısının orada bir ziyaretçi defteri vardı. Ziyaretçilerden biri, herkesin adına durumu özetleyen şöyle bir not yazmıştı: "Bir insanın ne kadar çok şeye ihtiyacı olabilir? Dehşet. Midem bulanıyor."

Bu sadece başlangıçtı. Devrim sonrası günlerin kanunsuzluğunda şöyle bir güzellik vardı: Merakınızı cezbeden her yeri gezebiliyordunuz ve üniformalı hiç kimse etrafı kurcalarken size engel olmaya kalkmıyordu. Ben de fırsattan istifade, elimden geldiğince bu eski seçkinlerin gizli uğrak yerlerini dolaşıp inceledim. Bu gezilerden birinde, Kiev yakınlarındaki ormanın derinliklerine de yolum düştü. Birlikte gittiğimiz devrimci arkadaşım Anton, demir bir kapının önünde otomobilden inerek yol kenarındaki çalılıkların arasına elini daldırdı. "Cennetin anahtarı," diyerek doğrulduğunda elinde gerçekten de bir anahtar, yüzündeyse çarpık bir gülümseme vardı. Kilitli kapıyı açtı, tekrar direksiyona geçti ve otomobille içeri girdik.

Sağımızda Kiev baraj gölünün suları pırıldıyordu. Dinyeper Nehri'nin doldurduğu bu baraj gölü, sazlıklarla kaplı bir iç deniz oluşturmuştu. Ardından yapay bir gölcüğü aşan dar bir yoldan geçtik, gölcüğün kıyısında bir kayıkhane ve iskele vardı. Gölcükteki yüzen ahşap kulübeciklerin etrafında yaygaracı ördekler geziyordu. Sonunda Anton otomobili iki katlı ahşap bir köşkün önünden dönen araba yoluna çekti. Burası, Yanukoviç'in eski dostlarıyla ve yeni sevgilileriyle stres atmak istediğinde geldiği av köşküydü.

Anton buraya ilk olarak 2014 yılının Şubat ayında, devrik cumhurbaşkanı başkentten kaçtıktan birkaç saat sonra, kızıyla birlikte gelmişti. Orman yolundan geçip demirli kapıda durmuş, kapıyı tutan polislere devrimcilerden olduğunu söylemişti. Polisler de ona anahtarı vermişlerdi. Şimdi de kapıyı açıp önden içeri giriyordu. Köşkteki hiçbir şeye dokunmamıştı: Minderleri tıka basa doldurulmuş on sekiz sandalyenin etrafına dizili olduğu uzun yemek masası aynen duruyordu; mermerden yapılma, ısıtmalı masaj masası da öyle. Duvarlarda kalitesiz, empresyonizm özentisi nü tablolar vardı; Pierre-August Renoir soft porno işine girseydi muhtemelen böyle tablolar yapardı. Yerler tropikal bir ağaçtan olduğu anlaşılan cilalı ahşap döşemedendi; duvarlarsa özellikle cilasız bırakılmış, susam renkli ahşap lambriyle kaplıydı. İçeride tek bir kitap bile yoktu.

Tuhaftır, beni en çok etkileyen tuvaletler oldu. Köşkte dokuz televizyon vardı ve bunların ikisi tuvaletlerdeki klozetlerin karşısına, tam tuvalette oturan birinin göz hizasına gelecek şekilde yerleştirilmişti. Köşkün sahibine dair çok şey söyleyen bir ayrıntıydı bu: Belli ki cumhurbaşkanı Yanukoviç televizyon izlemeyi seviyordu ve tuvalette otururak uzun saatler geçiriyordu. Ukraynalılar ağır şartlarda çalışır, asgari geçim sınırında yaşar ve erken yaşta ölürken, ülkenin yolları toz toprak olup dağılır ve devlet yetkilileri çalıp çırparken, cumhurbaşkanı peklik nedeniyle en sevdiği televizyon programlarını kaçırmamanın derdine düşmüştü anlaşılan. O iki televizyon benim gözümde sadece Ukrayna'da değil, çalıştığım tüm eski Sovyetler Birliği ülkelerinde yanlış giden her şeyi özetleyen birer sembole dönüştüler.

Sovyetler Birliği dağıldığında 13 yaşındaydım, o sırada bu olayın önemini kavrayacak yaşta olanlara hep çok imrenmişimdir. 1991 yazında Moskova'da yaşanan başarısız darbe girişimi esnasında ise ailemle birlikte İskoçya'nın Highlands bölgesinde tatildeydim, bulunduğumuz yerdeki radyonun aradaki dağları aşarak öte tarafta neler olduğunu bana anlatması için günlerce uğraştığımı hatırlıyorum. Tatilimiz bittiğinde darbe girişimi de sona ermişti ve yeni bir dünyanın temelleri atılmaktaydı. Zaten Francis

Fukuyama da, "Tarihin Sonuna" geldiğimizi ilan etmişti. Artık tüm dünya özgür olacaktı. İyiler kazanmıştı.

Doğu Avrupa'da neler olup bittiğini öğrenmek için yanıp tutuşuyordum, benden önce orada bulunmuş insanların yazdığı yüzlerce kitabı okumuştum. Üniversitedeyken bütün yaz tatillerimi eski Varşova Paktı'nın yasaklı ülkelerini dolaşarak ve Avrupa'nın yeniden bir araya gelişine sevinerek geçirdim. Mezuniyet zamanı geldiğinde benim dışımda hemen hemen bütün sınıf arkadaşlarımın işleri hazırdı. Bense işe başlamak yerine, 1999 yılının Eylül ayında Rusya'nın ikinci büyük şehri olan St Petersburg'a taşındım. Heyecan doluydum, demokratik dönüşümün doğuracağı olasılıkları ve yeni bir toplumun filizlenmesine şahit olacağımı düşündükçe adeta sarhoş oluyordum. Kendimi öylesine kaptırmıştım ki beklediğim anı çoktan kaçırdığımın farkında değildim; belki de öyle bir an hiç gelmemişti. Uçağım Pulkovo Havaalanı'na iniş yapmadan üç hafta önce, Vladimir Putin adında, hakkında kimsenin pek bir şey bilmediği eski bir ajan başbakan oluvermişti. Ben de bunu takip eden yaklaşık on yılı dostluk ve özgürlük hakkında yazılar yazmak yerine, savaş ve istismar haberleri yaparak, paranoya içinde yaşayarak ve tacizlere maruz kalarak geçirdim. Tarihin sonuna falan gelmemiştik. Sona ermek bir yana, tarih daha da hızlanmıştı.

2014 yılında, kendimi devrik cumhurbaşkanının tuvaletlerini incelerken bulduğumda, eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği hakkında iki kitap yazmış biri olarak oradaydım. İlki, Çeçenistan'da ve çevresinde tanık olduğum acılardan yola çıkarak yazdığım bir kitaptı; Kafkasya halklarını ve bu insanların hak ettikleri özgürlüğe kavuşmak için giriştikleri, hepsi de başarısızlıkla sonuçlanan mücadeleleri konu alıyordu. İkinci kitapta ise etnik Rusları, alkolizmin ve umutsuzluğun bir ulusu nasıl yavaş yavaş kemirdiğini anlattım. Her iki kitabın altında yatan, açıkça dile getirmediğim (ve ancak şimdilerde fark ettiğim) bir soru vardı: İşler nasıl bu hale geldi? 1991'deki rüyalar neden gerçekleşemedi? İşte o gün Ukrayna'nın kaçak cumhurbaşkanının av köşkündeki odasından geçilen tuvalette karşıma çıkan da aynı soruydu: Bütün

bu uluslar neden özgürlüğe ve bolluğa kavuşacakları yerde, yönettikleri insanların refahından ziyade kendi dışkılama konforlarını düşünen politikacıların eline düşmüşlerdi?

Çünkü Ukrayna örneği bir istisna değildi. Kremlin'den bir kilometre bile uzaklıkta olmayan, yüz binlerce dolarlık arabalar satan bir Bentley oto galerisi vardı ve Rus basını bu son derece pahalı otomobil markasının dünyanın hiçbir yerindeki şubesinde Kremlin'deki kadar çok satış yapılmadığını duyurarak övünüyordu. Oradan sadece birkaç saatlik mesafede –ki bu olay yaşandığında iPhone'lar çıkalı çok olmuştu– Nokia telefonuma karşılık bütün çiftliğini bana vermeyi teklif eden bir adamla tanıştım. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, aynı zamanda kendinden önceki cumhurbaşkanı olan rahmetli babasının anısına başkent Bakü'nün en gözde yerinde devasa boyutlarda, yılankavi yapıda bir müze yaptırmaya karar verdiğinde, bu iş için o sırada dünyanın belki de en ünlü ve pahalı mimarı Zaha Hadid'le anlaşmıştı. Aynı esnada yirmi yıl önce Ermenistan'la yapılan savaşta yerinden yurdundan olan binlerce Azerbaycan vatandaşı, hâlâ derme çatma mülteci kamplarında yaşam mücadelesi veriyordu. Kırgızistan Cumhurbaşkanı ise, ülkesinin başkentinde bile insanlar su için tulumbaların başında kuyruğa girerken, eski zamanların göçebe Kırgız hanları gibi poz verebileceği üç katlı bir keçe çadır yaptırmakla meşguldü.

Ukrayna'da Yanukoviç ve komitesi, resmi devletin yanı sıra yürüttükleri derin devletin de başındaydılar. Yönetmek yerine çalıyorlardı. Vergi toplamaları gerekenlerden rüşvet alıyorlardı. Bir iş için izin verilecekse, onu da kendi yandaşlarına hediye ediyorlardı. Nerede bir iş yapılıyorsa, orada Yanukoviç adına haraç toplayan polisler vardı. Devlet memurları derin devlet için çalışıyor, asıl görevlerinden ziyade ceplerini dolduran derin devlet işlerine koşuyordu. Ukrayna'nın 18.500 savcısı, bir mafya babasının fedaileri gibi görev yapıyordu. Herhangi bir nedenle hakkınızda dava açıldıysa, yargıçlar bu savcıların talimatlarına göre karar veriyordu. Bütün bir hukuk sistemi avuçlarında olan yandaşlar için, çalacakları paranın miktarını kısıtlayan tek şey,

kendi hayal güçleriydi. (Manafort'un görevi, bütün bunları hasıraltı edip Yanukoviç'i saygıdeğer bir devlet adamı olarak Batı'ya lanse etmekti.)

Örneğin ilaç pazarı dev bir gelir kaynağıydı: Devlet, ihtiyacı olan herkese anayasal bir hak olarak ücretsiz sağlık hizmeti sağlamak adına ihaleyle ilaç satın alıyordu. Görünüşte belirlenen standartlara uyan bütün ilaç firmalarının ihalelere katılma hakkı vardı. Gerçekteyse sadece rüşvet yedirmeye razı olanlar ihalelere girebiliyordu. Bunun dışındaki firmalarsa, başvuru mektubunun yazı karakterinden tutun da belgelerden birinin altındaki imzanın fazla büyük veya fazla küçük oluşuna dek akla gelebilecek her türlü sudan sebepten eleniyordu. İhaleye katılma hakkı verilmeyen firmalar elbette itiraz edebilirlerdi, ancak o zaman da yolsuzluğun hüküm sürdüğü mahkemelerin ocağına düşecekleri için, ihaleye hiç katılmamayı tercih ediyorlardı. Zaten herhangi bir şekilde itiraz etmeye kalkıştıkları anda, firmaya baskın üzerine baskın yapacak onlarca devlet dairesinden biriyle bitmez tükenmez bir mücadeleye gireceklerini biliyorlardı: Sesini çıkaran firmada mutlaka yangın yönetmeliğine, hijyen kurallarına, şu veya bu genelgeye uymayan bir şey bulunacaktı. Kısacası ilaç piyasasında da bürokratların arkadaşlarına ait aracı firmaların borusu ötüyordu. Hepsi de yurtdışında kayıtlı olan bu firmalar, hileli ortaklıklar kurarak içerideki adamları aracılığıyla ilaç fiyatlarını yükselttikçe yükseltiyorlardı. Yapılan ticaret kâğıt üzerinde Ukrayna yasalarına uysa da, gerçekte işin başını tutan iş insanlarının ve devlet memurlarının muazzam paralar kazanmasına hizmet ediyordu.

Bu nedenle, Ukrayna dünyadaki en hızlı büyüyen HIV salgınının görüldüğü ülke iken Sağlık Bakanlığı HIV virüsünü kontrol altında tutan ve AIDS hastalığına dönüşmesini engelleyen anti-retroviral ilaçlar için gerekenin iki katı para ödemekteydi. Devrimden sonra uluslararası ajanslar sağlıkla ilgili satın almaları üstlendiklerinde, kanser tedavisinde kullanılan ilaçların kalitelerinden hiçbir ödün vermeden neredeyse yüzde 40 daha ucuza mal edilmesini sağladılar. O zamana dek aradaki fark, rüşvet yiyen devlet yetkililerinin cebine girmişti.

Ve bu sadece başlangıçtı. Devlet, kullandığı her şeyi birinden satın alıyordu ve her satın alma da birilerini zengin etmeye yarıyordu. İhalelerde yapılan yolsuzluklar, devleti yılda yaklaşık 15 milyar dolarlık zarara uğratıyordu. 2015 yılında iki Ukraynalı çocuk, Avrupa'da tamamen ortadan kaldırıldığı düşünülen çocuk felcine yakalanıp felç oldular. Sorumlusu, yolsuzluğa karışmış devlet adamlarının ve siyasetçilerin eseri olan bir aşı programı fiyaskosuydu. Peki ama işler nasıl bu hale gelmişti?

Bu soru Ukrayna'ya ve eski Sovyetler'deki komşularına özgü gibi görünebilir. Gerçekteyse çok daha geniş bir alan için geçerlidir. Yanukoviç'i zengin eden ve ülkesini mahvoluşa sürükleyen, başlı başına bir endüstri sayılacak boyutlara ulaşmış bu tür bir yolsuzluk, doğuda Filipinler'den batıda Peru'ya dek görülmekte; bu hat üzerindeki pek çok ülkede öfke ve kargaşa yaratmaktadır. Tunus'ta devletin yolsuzluğu öylesine beter bir hal almıştı ki bir sokak satıcısı kendini ateşe vererek Arap Baharı'na dönüşecek olan olaylar zincirini başlatmıştı. Malezya'da bir grup arkası sağlam yatırımcı, ulusal varlık fonunu yağmalayıp ellerine geçen parayı uyuşturucuya, sekse ve Hollywood yıldızlarına harcamıştı. Ekvator Ginesi'nde cumhurbaşkanının aylık maaşı 4 bin dolar olan oğlu, Malibu'da 35 milyon dolarlık bir malikâne satın alabilmişti. Dünyanın her yerinde yolsuzluk yapan devlet yetkilileri halka ait paraları çaldılar, yurtdışında zulaladılar ve sırtlarını döndükleri ülkeleri hızla batarken onlar çaldıkları paralarla akıldışı bir lüks içinde yaşadılar.

Av köşkünden çıkarken hâlâ tuvaletleri, televizyonları ve gözümde canlandırdıkları nahoş manzarayı düşünüyordum. Anton'a Ukraynalıların nasıl olup da böyle bir şeye göz yumabildiklerini sordum. Bu durumu bilmiyor olmaları mümkün müydü? "Elbette bilmiyorduk, bu kadar olduğundan haberimiz yoktu," diye yanıt verdi, soruma biraz bozulmuş gibiydi. "Şu an bulunduğumuz yer Ukrayna bile değil, burası İngiltere," dedi. "Araştırıp öğrenebilirsin."

Haklıydı. Bir zamanlar doğal sit alanı olan bu 76 bin dönümlük arazinin nasıl olup da özelleştirildiğini ve kime ait olduğunu öğrenmek için tapu kayıtlarına bakardınız. O kayıtlarda da arazinin resmi sahibinin Dom Lesnika adında Ukraynalı bir şirket olduğunu görürdünüz. Dom Lesnika'nın kime ait olduğunu bulmak içinse başka kayıtlara ulaşmanız gerekirdi ve onlarda da bir İngiliz şirketinin adı karşınıza çıkacaktı. Bu İngiliz şirketi neyin nesiymiş diye araştırdığınızdaysa Liechtenstein'da kime ait olduğu belli olmayan bir vakfa ulaşacaktınız. Bu, dışarıdan bakan birine bütün devletlerin teşvik ettikleri türden masum bir yabancı yatırım gibi görünebilirdi. Merakınızda ısrarcı olup Suhaluçya'daki av köşkünü kendi gözlerinizle görmek isterseniz, ormanın içindeki kapıyı tutan polisler sizi durduracaktı. Belki biraz şüphelenirdiniz ama ortada bir usulsüzlük olduğuna dair hiçbir kanıt bulamazdınız. Hırsızlıklarını gizlemeyi iyi başarmışlardı.

Savcıların şansına, Yanukoviç yaptığı her şeyin kaydını tutmuştu. Cumhurbaşkanlığı sarayı, Dinyeper Nehri'ne doğru inen ormanlık bir tepenin üstündeydi. Sarayın aşağısında nehir kıyısına yapılmış bir yat limanı ve kalyon görünümü verilmiş bir bar vardı. Yanukoviç'in yardımcıları alelacele saraydan ayrılırken, mali kayıtları içeren 200 klasör dolusu belgeyi, herhalde suya batıp yok olacakları umuduyla limandan nehre atmışlardı. Ne var ki belgeler batmamıştı. Protestocular bulabildikleri tüm belgeleri sudan çıkarıp kuruttular. Bu kayıtlar, Yanukoviç'in ülkeyi soyup soğana çevirmesine imkân tanıyan finansal mühendisliğin neye benzediğine dair epeyce fikir veriyordu.

Yanukoviç'in mülkiyeti denizaşırı bir yerlerde olan tek mal varlığı av köşkü değildi. Sarayı da öyleydi, Donbas'taki maden ocaklarının sahibi olan şirket de. Kırım'daki saraylarının mülkiyeti Karayipler'deydi. Malını mülkünü offshore marifetiyle kaçırma hilesini akıl eden tek uyanık da Yanukoviç değildi; sağlık sektöründen sızdırılan paralar Kıbrıs'tan yönetiliyordu, yasadışı silah ticaretinin kökleriyse İskoçya'daydı. Dünyaca ünlü markaların tasarım ürünlerini çok ucuz fiyatlara satan şirketse Seyşel

Adaları'ndaydı. Bütün bunlar şu anlama geliyordu: Bu devasa yolsuzluk düğümünü çözmeye çalışan savcılar, dünyanın dört bir yanına yayılmış vergi cennetlerindeki avukatlarla ve devlet yetkilileriyle mücadele etmek zorunda kalacaklar, düzinelerce yabancı ülkenin polis teşkilatı da karşılarına dikilecekti.

Hırsızlıkla edinilen bu mal varlıklarını geri almak için çalışan savcılardan biri, durumu bana şöyle özetledi: "Devletin üst kademelerindeki bütün hırsızlar mal varlıklarını yurtdışına kaçırmışlar; hepsinin mülkiyeti Monako, Kıbrıs, Belize, Britanya Virjin Adaları gibi bir yerlerde. Bu ülkelere resmi yazılar yazıp istekte bulunuyoruz, bazısı üç dört yıl sonra cevap veriyor, bazısı hiç vermiyor. Britanya Virjin Adaları'yla aramızda bir anlaşma olmadığı için taleplerimizi karşılıksız bırakıyorlar. Yapabileceğimiz hiçbir şey yok, boşa kürek çekiyoruz. Biz bu ülkelerdeki yetkililerden yanıt beklerken o mal varlıkları bir paravan şirketten diğerine geçerek beş kere daha el değiştirmiş oluyor. En büyük sorunumuz bu: Elimiz kolumuz bağlı beklerken iş işten geçiyor."

Bu tezgâhı düşününce aklımın alamayacağı kadar karmaşık bir matematik problemine bakar gibi oluyorum, yer ayaklarımın altından kaymış gibi başım dönüyor. Bütün bu varlıklar aslında Ukrayna'da olmalarına rağmen, yasal olarak başka bir yerdeler; onları asla bulamayacağımız bir yerde. Rüşvet yiyen, yolsuzluk yapan politikacıların bu baş döndürücü tezgâha bu kadar rağbet etmeleri boşuna değil; insanın kavrayışını aşan bir yapıdalar. Ve Ukrayna sadece bir başlangıç.

Nijerya'da, Rusya'da, Malezya'da, Kenya'da, Ekvator Ginesi'nde, Brezilya'da, Endonezya'da, Filipinler'de, Çin'de, Afganistan'da, Libya'da, Mısır'da ve onlarca başka ülkede aynı tezgâh dönüyor: Ülkeyi soyan devlet yetkilileri, mal varlıklarını kendi vatandaşlarının görüp ulaşamayacakları yerlere saklıyorlar. Gelişmekte olan ülkelerden her yıl bu şekilde çalınan paranın 20 milyar dolar ile bir trilyon dolar arasında bir miktarda olduğu düşünülüyor. Ve bu para, offshore vergi cennetlerinden geçerek Batı'daki bir avuç kente akıyor; yani Miami, New York, Los Angeles, Londra, Monako ve Cenevre'ye.

Eskiden bir devlet çalışanı ülkesini soymaya kalktığında, çaldığı parayla yapabileceklerinin bir sınırı vardı. Kendine yeni bir araba alır, gösterişli bir ev yaptırır veya eşine dostuna para dağıtırdı. Yapabilecekleri aşağı yukarı bu kadarla sınırlıydı. Yerel ekonomi sonsuz miktarlarda parayı özümseyecek büyüklükte olmadığı için, bir noktadan sonra daha fazlasını çalmanın da bir anlamı kalmayacaktı. Bu kişi yine de hırsızlığa devam edecek olsa, çaldığı paralar evinin odalarını doldurmaktan başka bir işe yaramayacak ve sonunda farelere yem olacaktı.

Offshore hesabın icat olmasıyla her şey değişti. Bazıları, paravan şirketlerin kara parayı kaçırmaya yarayan arabalardan ibaret olduğunu düşünebilir; ama modern finans sistemiyle birleştiklerinde bu paravan şirketler adeta birer ışınlama makinesi gibi iş görürler. Artık hırsızlık yaptığınızda çaldığınız parayı bir kasaya saklayıp fareler tarafından kemirilmesini beklemek zorunda değilsiniz. Bunun yerine parayı sihirli bir kutuya koyuyorsunuz ve tek bir tuşla onu ülke dışına çıkarıp istediğiniz yere gönderebiliyorsunuz. Finansal anlamda bu, ne kadar çok yerseniz yiyin karnınızın asla doymaması gibi bir şey. Yolsuzluk yapanların ve rüşvet yiyenlerin bu kadar obur olmalarına şaşmamak gerek. Artık çalabileceklerinin bir sınırı yok; çünkü harcayabileceklerinin de bir sınırı yok. Canları bir yat satın almak isterse, parayı Monako'ya yollayıp yıllık yat fuarından istedikleri yatı seçebilirler. Bir ev mi almak istediler, hemen New York'a ya da Londra'ya bir havale yapıp fazla soru sormayan bir emlak komisyoncusu bulabilirler. Sanat eseri satın almak istediklerindeyse, parayı bir müzayede evine göndermeleri yeterli. Offshore hesap, istediğiniz her şeye anında sahip olabilmek anlamına geliyor.

Offshore hesabın marifetleri bununla da kalmıyor. Bir varlığın (bu bir ev, özel uçak, yat veya şirket olabilir) mülkiyeti, her biri farklı bir vergi cennetinde kurulmuş çok sayıda paravan şirketin arkasına gizlendiğinde, ona ulaşıp ortaya çıkarmak imkânsızlaşır. Ukrayna'da olduğu gibi, yolsuzluk yapan hükümet devrilse bile, çalınan paraları bulmak, bunlara el koymak ve asıl sahibi olan ülkeye geri getirmek çok zor, çoğu zaman da imkânsızdır. Bu şekilde

Nijerya'ya, Endonezya'ya, Angola'ya veya Kazakistan'a geri dönen milyonlarca doları belki duymuşsunuzdur; gerçekten de bu paralar söz konusu ülkelere iade edilmiştir. Ancak geri dönen miktar, çalınanın yüzde birinden bile azdır. Hırsız yöneticiler çaldıklarını gizlemekte öylesine ustalaşmışlardır ki bir kez çalınan artık sonsuza kadar gitmiş demektir; bu hırsızlar devlet makamlarındaki koltuklarından olsalar da, Londra'daki lüks evleri, Karayipler'deki süper yatları ve Fransa'nın güneyindeki villaları yanlarına kâr kalır.

Böylesi bir tezgâhın, kurulduğu ülkeye nasıl bir zarar verdiğini tahmin etmek zor olmasa gerek. Nijerya, ülkenin kuzeyindeki bölgelerin kontrolünü yitirdi ve milyonlarca insan yerinden yurdundan oldu. Silahlı grupların iktidarı ele geçirmek için birbirleriyle çatıştığı Libya artık bir devlet olmaktan çok uzakta; insan kaçakçılarının cirit attığı bir yer haline gelmiş durumda. Afganistan'daki yolsuzluk batağı, afyon ekimine ve ticaretine karşı başlatılan mücadeleyi de sekteye uğrattı ve artık uyuşturucu tacirlerinin diledikleri yere ucuz eroin yollamasının önünde hiçbir engel kalmadı. Buradan yola çıkan eroinin önemli bir kısmının varış noktası olan Rusya'da bir milyondan fazla HIV pozitif insan var; ülkenin sağlık sistemi bütçe yetersizliğiyle boğuşurken, Rus hükümeti yurttaşlarına yardım etmektense ucuz propaganda kazançlarının peşine düşmeyi tercih ediyor.

Ukrayna ise kelimenin tam anlamıyla tarumar olmuş durumda. Ülkedeki kentleri birbirine bağlayan karayolları bakımsızlıktan dökülüyor, köy yollarıysa tamamen kaderine terk edilmiş halde. Ülkede bir yerden bir yere gitmek zaten çok zorken, üzerine bir de adım başı yol kesip şu veya bu trafik kuralını çiğnediğinizi ileri sürerek, olmadı yeni kurallar icat ederek, rüşvet koparmaya çalışan trafik polisleri ekleniyor.

1991 yılında Ukrayna bağımsızlığını ilan ettiğinde, Sovyetler Birliği'nin başarısız yönetimi sağ olsun, ülkedeki herkesin mal varlığı üç aşağı beş yukarı aynıydı. Yirmi yıl içinde çok şey değişti. 2013 yılında devrimin arifesinde, ülkedeki kırk beş kişinin mal varlığı, tüm ülke ekonomisinin yarısına eş değerdeydi. Bu durum, yolsuzluğun altını oyduğu pek çok gelişmekte olan ülkenin ortak

özelliğidir. Angola'nın en uzun süre görevde kalan cumhurbaşkanının kızı, Afrika'nın en zengin kadını haline gelmiştir. Angola ulusu, başarısız devlet olarak tabir edilebilecek bir ülkenin koşullarında hayatta kalma mücadelesi verirken, cumhurbaşkanının kızı Batı ülkelerinde Hollywood yıldızı gibi gösteriş yapmakla meşguldür. Azerbaycan cumhurbaşkanının kızı film yapımcılığı ve moda dergisi yayımcılığı gibi işler yaparken, ülkenin Olağanüstü Haller Bakanı'nın oğulları ise Londra'da lobi faaliyetleri yürütüyorlar. Ekonomileri bu denli çarpıklaşmış ülkelerde, sağlıklı demokrasilerin yaşatılabilmesi veya dürüst siyasi sistemlerin oluşturulabilmesi elbette ki olanaksızdır. Hatta bu ülkeler, gerektiğinde kendilerini savunmaktan dahi acizdirler.

Bunun bir örneği, Ukrayna bağımsızlığını ilan ettikten hemen sonra Kırım'da yaşandı. Kırım, 1950'li yıllardan beri Ukrayna'ya bağlıydı. Ancak Rus birlikleri –askerlerin üstlerinde Rus üniformaları olmasa da, Rus ordu plakası taşıyan askeri araçlar kullanıyorlardı– Kırım yarımadasına yayılıp askeri üsleri ele geçirdiklerinde, kimse onları durdurmaya kalkmadı. Kırımlı yetkililer her şeyden vazgeçmiş haldeydiler. Bir amiral, ülkesine ettiği bağlılık yeminine rağmen, kendisi teslim olmakla kalmayıp Ukrayna'nın savaş gemilerini de Rusya'ya teslim etmişti. Ukrayna havaalanındaki sınır devriyeleri pasaportuma ülkenin sembolü olan üç çatallı mührü basarken, hizmet ettikleri ülke adeta buhar olup uçmaktaydı. Aynı durumu daha sonra Ukrayna'nın doğusunda da yaşadım. Ülkede hiç kimse, arkasına Rusya'nın desteğini almış olan eğitimli ve silahlı isyancılara karşı Ukrayna için savaşmak istemiyordu. Yolsuzluk ülkenin içini öylesine boşaltmıştı ki devletin varlığının yasadışı yollardan zengin olmak dışında hiçbir anlamı kalmamış gibiydi. İnsan, hayatını zorlaştırmaktan başka bir işe yaramayan bir kurumu savunmak için neden canını tehlikeye atsın ki? Yolsuzluk, ülkeyi kendi vatandaşlarının gözünde bile meşru bir varlık olmaktan çıkarmıştı.

Devlete karşı duyulan bu türden bir öfke, sadece Ukrayna'nın değil başka ülkelerin de içini oymaktadır. Afganistan'da, Nijerya'da ve Ortadoğu'da insanları terörist gruplara katılmaya iten şey

bu öfkedir. "Afganistan'ın önündeki en büyük güçlük ne Taliban, ne Pakistan'daki suç örgütleri, ne de Pakistan'da yükselmekte olan düşmanlık. Bugün Afganistan'ın uzun vadeli mevcudiyetini tehdit eden en büyük unsur, yolsuzluk." Bu sözler, Afganistan'daki uluslararası askeri gücün başında görev yapan ABD'li Amiral John Allen'a ait. Amiral, 2014 yılının Nisan ayında ABD Senatosu'na verdiği ifadede şöyle diyordu: "İdeolojik nedenlerle isyan edenler, organize suç örgütleri ve uyuşturucu çeteleri şeytani bir ittifak kurmuş durumdalar. Bu ittifak, başarısını devletin tüm kademelerindeki işleyişi ele geçirmesine borçlu. Bunca zaman boyunca Afganistan'ın karşısındaki en büyük tehdit olarak Taliban'a yoğunlaştık. Devletteki yolsuzluğun kapsamı ve büyüklüğü karşısında, Taliban devede kulak kalıyor."

Bense Anton'a sorduğum soruyu herkese yöneltmek istiyorum: Nasıl bu durumdan habersiz olabilirsiniz? Bu kadar açık seçik ortada olan bir şeyi görmemek mümkün mü? Oysa Anton haklıydı. Durum o kadar da açık seçik ortada değil ve bundan habersiz olmak pekâlâ da mümkün. Sadece nerede olduğunu bildiğiniz parayı bulabilirsiniz. Benzer şekilde, ancak varlığından haberdarsanız bu sorun size açık seçik görünecektir.

2017 yılının Cadılar Bayramı'nın ertesi sabahı, New York'ta, Brooklyn Heights'ın güneyindeki Union Sokağı üzerinde yer alan 377 numaralı, kumtaşından yapılmış etkileyici binanın önüne, insan yüzü şeklinde oyulmuş bir balkabağı bırakılmıştı. Yakından bakıldığında, kabağa oyulmuş yüzün Rusya'nın ABD başkanlık seçimlerini Donald Trump lehine manipüle edip etmediğini araştırmakla görevli olan, eski FBI başkanı, yeni Özel Savcı Robert Mueller'a benzediği açıkça görülüyordu. Balkabağını bu şekilde oyan New Yorklu fotoğrafçı Amy Finkel'dı; kabağın yanı sıra evin girişine güya New York Belediyesi tarafından verilmiş, buranın 'Bir Başkanı Deviren Ev' olduğunu bildiren sahte bir 'Anıt Yapı' belgesi de iliştirmişti. 2016 yılındaki başkanlık seçimlerinde büyük bir çoğunluğu Hillary Clinton'a oy vermiş olan semt sakinleri, 377 numaralı evin sahibiyle dalga geçiyorlardı.

Balkabağının ortaya çıkışından iki gün önce Mueller tarafından açıklanan ve Manafort'u kara para aklamakla suçlayan iddianameye göre bu ev, 2012 yılında Kıbrıs'ta bulunan Actinet adlı bir şirketin hesabındaki 3 milyon dolarla satın alınmış, ardından 5 milyon dolar karşılığında ipotek edilmiş, o parayla da başka mal varlıkları satın alınarak bazı kredi borçları ödenmişti ve tüm bu işlemler aslında karmaşık bir vergi kaçırma düzeneğinin bir parçasıydı.

Manafort, Trump'ın seçim kampanyasının başına geçmeden önce Yanukoviç hesabına çalışmıştı ve belli ki Trump için büyük bir maharetle kullandığı yöntemleri o sırada geliştirmişti. Manafort'un becerikli rehberliğinde Yanukoviç kendini dobra ve mert bir adam olarak tanıtmış; ezilenlerin ve geride bırakılanların hakkını arayacağına dair sözler vermişti. Mueller'ın iddianamesinde, Manafort'un Ukrayna'daki faaliyetleri ve bunlardan kazandığı parayla yaptıkları da yer alıyordu: "Ukrayna'ya yönelik yaptırımların kaldırılması, Ukrayna'daki seçim sonuçlarının tanınması ve Yanukoviç'in başkanlık seçimindeki rakibini hapse attırmasına ses çıkarılmaması için çok sayıda Kongre üyesine ve çalışanına yönelik lobi faaliyetleri yürütüldü."

İddianamede yer aldığı haliyle Manafort'un harcamalarına bakınca, onun da en az Yanukoviç kadar lüks meraklısı olduğu görülüyordu. Antika kilimlere 934.350 dolar; giyim kuşama 849.215 dolar; ses ve görüntü sistemlerine 112.825 dolar harcamıştı (belki onun tuvaletlerinde de tıpkı Yanukoviç'in sarayındaki gibi göz hizasına konmuş televizyonlar vardı). Ancak en çok para gayrimenkule harcanmıştı. New York'ta satın aldığı bir apartman dairesine 1,5 milyon dolar; Virginia'da satın aldığı bir eve ise 1,9 milyon dolar ödemişti (tıpkı Yanukoviç ve hatta Trump gibi, Manafort da geçim sıkıntısı nedeniyle geride bırakılan insanların oylarına talipti fakat onlarla komşu olmak istemiyordu). Bu paraların hepsinin kaynağı Ukrayna devletiydi.

Bu noktada akla gelen soruların yanıtları tedirgin edici olabilir. Manafort'un Brooklyn'li komşularının balkabağı ve uydurma anıt yapı belgesiyle yaptıkları şaka gülünçtü belki; fakat burunlarının dibinde olan bitenden haberdar olmamaları –tıpkı Ukraynalıların

Suhaluçya'nın gerçek sahibini bilmemeleri gibi– endişe verici bir durumdu. Bilmelerine imkân yoktu. 377 numaralı evin sahibinin kim olduğunu araştırsalardı bile, karşılarına MC Brooklyn Holdings adında bir limitet şirket çıkacaktı ve evin gerçek sahibine dair hiçbir şey öğrenemeyeceklerdi. Bu şirket her ne kadar New York merkezli olsa da, evin asıl sahibini gizlemek konusunda en az Yanukoviç'in mal varlığını saklayan Britanyalı ve Liechtensteinlı şirketler kadar başarılıydı. İnsanlar söz konusu gayrimenkullere ödenen paranın kaynağını veya satın alındıktan sonra bu evlere yapılan masrafların kim tarafından karşılandığını, yahut iddianamede geçen giyim kuşam, hi-fi sistemler ve antika kilimler gibi şeylerin parasının nereden geldiğini sorgulayacak olsalardı, Kıbrıs'ta, St Vincent ve Grenadinler'de veya Birleşik Krallık'ta bulunan birtakım şirketlerin isimlerine ulaşacaklardı. Mueller'in ekibi tarafından hazırlanan iddianamedeki ayrıntıları ortaya çıkarmak için harcanan emeği ve zamanı düşününce, tıpkı Yanukoviç'in çaldıklarına ulaşmak için çabalayan savcıyı dinlerken olduğu gibi, bastığınız yer ayaklarınızın altından kaymaya başlıyor.

Öte yandan, bu paraların yeryüzüne çıktıkları noktalardan birinin New York olması hiç de şaşırtıcı değil. Ne de olsa paranın geçtiği tüncli açanlar Ukrayna'da, Sahraaltı Afrika'da veya Malezya'da değil; Batı'da yaşayan insanlardı. Tarih boyunca zenginler, paralarını devletten kaçırmanın yollarını aradılar ve bunu yapmanın da bin bir türlü yöntemini buldular. Britanya'da ve Amerika'da avukatlar, zengin müvekkillerinin mallarını kâğıt üzerinde devretmelerini ama servetlerinden faydalanmaya devam etmelerini ve öldüklerinde de varislerine bırakmalarını sağlayan *trust*'ları* icat ettiler. Kıta Avrupası'nda da aynı işlevi gören vakıflar var.

1970'li yıllardan bu yana Batı toplumlarında (özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nde) varlık ve gelir dağılımındaki eşitsizlik arttı. Thomas Piketty'nin başını çektiği bazı iktisatçılara göre bunun sebebi, sermaye getirisinin uzun vadede daima eko-

* trust: Kişinin sahip olduğu mal varlığını korunması, saklanması, işletilmesi, yönetilmesi ve ölümünden sonra vasiyetname hükümlerinin uygulanması için başka bir kişi veya kuruma devretmesi şeklinde gerçekleşen bir servet yönetimi biçimi. Türk hukukunda bire bir karşılığı olmaması sebebiyle trust olarak bırakılmıştır. (*ç.n.*)

nomik büyüme hızından daha yüksek olmasıdır. Bu da şu anlama geliyor: Dünya çapında bir felaket yaşanmadığı takdirde, eğer hükümetler aksi yönde bir çaba harcamazlarsa, Batı toplumlarındaki eşitsizlik gitgide artacaktır. Bu doğru olabilir. Ama elinizdeki kitabın konusu bu değil. Ben iktisatçı değilim, bu nedenle de mevcut finansal yapıların emekçilerden ziyade sermayenin lehine olup olmadığı konusunda bir iddiada bulunamam. Ben gazeteciyim ve tüm gazeteciler gibi bir sahtekâr gördüğümde peşine takılmaktan kendimi alamam. Bu yüzden bu kitabın konusu, insanları aldatan, 1999 yılında yerleştiğim ülkenin ufkunu karartan ve parlak bir Rusya geleceğine dair tüm umutları söndüren dolandırıcılar ve benzerleri.

İktisatçı olmasanız da offshore hesaplarla mal varlıklarını saklama hilesinin sadece zenginlere sunulan bir hizmet olduğunu tahmin edebilirsiniz. Bu offshore hilesi aynı zamanda toplumda bu kadar çok eşitsizlik olmasının başlıca nedenlerinden biridir. Zenginlerin vergi kaçırabildiği ve hatta hiçbir cezaya çarptırılmadan hırsızlık yapabildiği bir yerde, varlıklı olanla olmayan arasındaki uçurum kaçınılmaz olarak büyüyecektir.

Batılı devletler de kâğıt üstünde yasal olan bu türden madrabazlıklarla başa çıkmakta zorlanıyorlar ama hiç değilse bu çabayı gösterirken çoğunlukla dürüst kalabilmelerini sağlayan kurumlara ve geleneklere sahipler. Onlar kadar köklü ve varlıklı olmayan ülkelerde ise böyle kurumlar ve gelenekler yok. Devlet yetkilileri ve siyasetçiler, adeta bir tsunami dalgası gibi üstlerine gelen paranın karşısında duramıyorlar. Ukraynalı bir avukat, bu durumu şöyle izah etmişti: "Burada insanlar rüşvet yemek ile dürüst olmak arasında bir tercih yapmıyorlar; rüşvet yemek ile çocuklarının öldürülmesi arasında bir tercih yapıyorlar. Tabii ki rüşveti seçersin." Meksikalı avukatların da şöyle bir sözü vardır: "Ödemeyi gümüşle mi yapalım, kurşunla mı?" Yolsuzluk öyle boyutlara vardı ki devletler en zengin yurttaşlarından vergi alamazken, toplumun en yoksul kesimlerinden koparabildikleriyle kendilerini geçindiriyorlar. Bu uygulamalar demokratik meşruiyetin altını oyar ve bu devletlere tabi yaşayan vatandaşların öfkesini büyütür.

Liberal bir dünya düzenine inanan insanlar için bu tablonun hiçbir olumlu tarafı yoktur.

Siyasetin her kanadından yorumcular, ABD'deki toplumsal eşitsizliğin toplumun yapısını nasıl bozduğu üzerine kaygılarını dile getiriyorlar. 1990 yılında ülkenin en zengin yüzde 1'lik diliminin elinde bulundurduğu servet, tüm ülke servetinin dörtte biri iken; 2012'de bu oran beşte ikiye yükselmiştir. Bunun kötü bir gelişme olduğunu düşünüyorsanız, bir de aynı esnada tüm dünyanın başına gelenlere bakın: 2000 yılını takip eden on yıl içinde, dünyanın en zengin yüzde 1'lik dilimi, servetlerini tüm dünya servetinin üçte birinden yarısına çıkarmış. Bu artışın ardında Rusya gibi ülkeler var. Vladimir Putin'in başa geldiği 2000 yılından bu yana geçen 15 yıl içinde, Credit Suisse'in orta sınıf (mal varlığı 18 bin dolar ile 180 bin dolar arasında olanlar) kabul ettiği yüzde 4'lük Rusya nüfusunun toplam servetinde 137 milyar dolarlık bir artış yaşandı. Bu artışa sevinmeden önce, aynı dönemde ülkenin üst sınıfının neler yaptığına bakın: Mal varlıkları 180 bin doların üzerinde olan ve nüfusun yüzde 0,5'ine denk gelen bu zenginlerin servetine 687 milyar dolar daha eklendi. Rusya nüfusunun en tepedeki yüzde 10'luk kısmı, her şeyin yüzde 87'sine sahip. Bu, benzeri büyüklükteki başka hiçbir ülkede görülmeyen yükseklikte bir oran. Sadece otuz yıl öncesine dek komünist olan bir ülke için ne kadar da acı bir tablo.

Bu tablo bütünüyle Paul Manafort ve benzerlerinin eseri. Onun gibiler olmasaydı, böylesine büyük çaplı bir yağmalama da mümkün olmazdı. Bu paraları oradan oraya aktaran ve türlü kurnazlıkla saklayan Batılı avukatların, danışmanların, lobicilerin, muhasebecilerin ve diğerlerinin marifetleri olmasaydı, işler bu hale gelemezdi. Olan bitenden biraz haberdar olan bir Rus'a, Vladimir Putin'in Kremlin'iyle kıyaslandığında Batı'nın daha ilkeli olduğunu söylemeye kalkarsanız, size şu soruları soracaktır: Madem öyle, Putin'in normalde bir bürokrat maaşıyla geçiniyor olması gereken basın danışmanının Beverly Hills'te evler satın almasına nasıl izin veriyorsunuz? Veya başbakan yardımcısı nasıl oluyor da Londra'daki Meclis Sarayı'na yürüyüş mesafesinde bir

apartman dairesi satın alabiliyor? Batı'nın bu ikiyüzlülüğü, Putin'in ekmeğine yağ sürüyor. İşine geldiğinde rakiplerinin yurtdışındaki mal varlıklarından dem vurarak onları eleştiriyor; işine geldiğinde de gizli servise para akıtmak, Batı karşıtı propagandayı finanse etmek veya kendi çıkarlarıyla örtüşen aşırı uçtaki siyasi adayları desteklemek için Batı'nın offshore numarasını kullanıyor. Yolsuzluk, Batı'nın düşmanlarının elindeki tüm silahları daha da güçlü kılan bir araçken; Batı yine de milyarlarca dolarlık kara parayı kendi ekonomisine buyur etmekten geri durmuyor.

Para ayaklarınıza yapışıp sizi aşağıya çekerken, bastığınız yer kayıp gidiyor.

Çocukken yapbozlarım vardı; boşluklara ve ülkelerin sınırlarına bakarak parçaları doğru yerlere koyup Britanya'yı, Amerika'yı ve Avrupa'yı oluşturabiliyordum. Şimdi bu yapbozlarla çocuklarım oynuyor. İtalya çizmeye benziyor; Fransa bir altıgen; Wyoming ve Colorado birbirlerine çok benzeyen neredeyse kusursuz dörtgenler şeklindeler; Şili ise uzun ve ince olduğu için kolayca ayırt ediliyor. Bu oyun, dünyayı devletlere ayırarak gören bakış açısını yansıtıyor ve bazı açılardan bu bakış açısı halen doğru ve geçerli. Her yıl doğan bebek sayısından, silahla işlenen cinayetlerin sayısından veya futbol oynayanların sayısından bahsediyorsanız, bu sayıları söz konusu eylemlerin gerçekleştiği ülkelere göre ayırmak mantıklı bir yaklaşım olabilir.

Ancak bazen bu yaklaşım işe yaramaz. Yolsuzlukla mücadele amaçlı çalışmalar yürüten Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International), her yıl bir Yolsuzluk Algılama Endeksi yayınlar. Bu endeks, dünyadaki hemen hemen bütün ülkeleri, bu ülkelerde yolsuzluğun ne kadar yaygın olduğuna göre bir sıralamaya koyar. Sıralamanın temiz tarafında Danimarka ve Yeni Zelanda yer alırken, en aşağılarda Kuzey Kore, Güney Sudan ve Somali bulunur. Bu endekse eşlik eden renkli bir yolsuzluk haritası da vardır. Bu haritada Afrika'nın büyük bir kısmının yanı sıra, Güney Amerika ve Asya da cayır cayır yanan bir kırmızı renktedir; Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralasya ise sarının sıcak tonlarına

bürünmüştür. Harita amacına hizmet etmektedir; gerçekten de Kinşasa'da sizden rüşvet istenmesi olasılığı büyük ihtimalle Kopenhag'dakinden daha yüksektir. Peki ama Yanukoviç'in veya –Mueller'in iddianamesinin doğruluğu kanıtlanırsa– Manafort'un başvurduğu cinsten, daha alengirli yolsuzluk yöntemleri ne olacak?

Uluslararası Şeffaflık Örgütü listesinde dünyanın 131. en az dürüst ülkesi olarak yer alan Ukrayna, yolsuzluk haritasında da –tıpkı Rusya gibi– koyu kırmızı renktedir ve Avrupa'nın en kirli yeri olarak görünmektedir. Halbuki Britanyalı paravan şirketlerin hizmetleri olmasaydı, Yanukoviç'in mal varlığını saklaması da mümkün olmayacaktı. Öyleyse Britanya, nasıl olup da Almanya ve Lüksemburg'un yanı sıra en dürüst 10. ülke olabilmiştir? Benzer şekilde, Manafort'un parası da Kıbrıs'taki ve St Vincent'taki bankalar ve şirketlerce gizlenmektedir; hal böyleyken Kıbrıs listede gayet temiz sayılabilecek 47. sıradadır, St Vincent ise 35. sıraya kadar yükselmiştir. Manafort'un parasının dönüp dolaşıp geldiği yer olan ABD ise listede 18. sıradadır.

Ukraynalı siyasetçiler hırsızlıktaki başarılarını başka ülkelerden aldıkları hizmetlere borçlularsa, sanki ortadaki tek hırsız Ukrayna'daymış gibi yapmak niye? Britanyalı ve Kıbrıslı avukatlar Ukraynalı hırsızların hesabına çalışmakta bir sakınca görmüyorlarsa, avukatların ülkelerinin de bu lekeden paylarına düşeni almaları gerekmez mi? Ne var ki paranın karşısında ülke sınırlarının bir önemi yoktur. Sınırların para akışına engel olduğu günler artık geçmişte kaldı. Kiev'e gittiğimde Visa kartımı kullanabilirim, aynı kartı Kaliforniya'da, Cambridge'de ya da St Kitts'te de kullanabilirim. Ancak bu, sınırların hepten ortadan kalktığı anlamına gelmez. Daha önce sözünü ettiğim Ukraynalı savcının da açıkça belirttiği gibi, niyetiniz yolsuzluk delillerine ulaşmaksa, yabancı ülkelerin sınırları karşınıza dikiliverir. Aynı engel bütün ülkelerin savcılarının karşısına dikilir. Yasalar, paranın kolaylıkla aşıp geçtiği sınırlara takılıp kalırlar. Zenginler küresel yaşarlar; bizim gibiler içinse ülke sınırları geçerlidir.

Bunun ne anlama geldiğine dikkat çekmek için çalışmalar yapan bir gruba üyeyim. Arkadaşlarım Roman Borisoviç ve Charles

Davidson, bu amaçla Londra Kleptokrasi Turu denen bir şey icat ettiler: Tıpkı Hollywood'a gelen turistleri bir zamanlar Clark Gable'ın yaşadığı evin veya Scarlett Johansson'un saçını kestirdiği kuaförün önünden geçiren bir gezi otobüsü gibi, biz de insanları bir otobüse doldurup Londra'da gezmeye çıkarıyoruz. Tek farkımız, yolcularımıza film yıldızlarını değil politikacıları göstermemiz. Otobüsümüz Londra'nın merkezinden yola çıkıp batıya doğru ilerlerken, gezi rehberimiz de eski Sovyet oligarklarının, Ortadoğulu siyasi hanedanların çocuklarının, Nijeryalı valilerin; kısacası Uluslararası Şeffaflık Örgütü listesinde en aşağılarda yer alan ülkelerde kendilerine servet edinmiş ve sonra bu servetleri Uluslararası Şeffaflık Örgütü listesinin üst sıralarındaki ülkelerde saklamış insanların evlerini gösteriyoruz.

Otobüse bir seferde elliden fazla kişiyi sığdıramasak da, amacımız çok basit: Küresel finans sisteminin yol açtığı istismarları gizleyen peçeyi aralamak ve insanların "Haberimiz yoktu, nereden bilebilirdik ki," demelerinin –veya bunu demelerini haklı çıkaracak şekilde habersiz kalmalarının– önüne geçmek.

Otobüsümüzün sıkça uğradığı yerlerden biri, belki de bugün Londra'nın en muteber adreslerinden biri olan Eaton Meydanı. Burası, hepsi de adam boyu siyah demir parmaklıklarla korunan ve kendilerine ait bahçeleri olan çok katlı, krem rengi, gösterişli evlerin oluşturduğu dikdörtgen biçiminde bir mahalle. 2017 yılının Ocak ayında kendilerine Autonomous Nation of Anarchist Libertarians (Özerk Özgürlükçü Anarşist Ulus) adını veren –bu nedenle de adlarının kısaltması ANAL olan– bir grup eylemci, Eaton Meydanı'ndaki 102 numaralı evin açık kalmış bir penceresinden içeri girdiler ve burayı sokakta yaşayanlar için bir sığınma evine dönüştürdüler. Mermer görünümlü ön cephesi ve sütunlar üzerinde yükselerek birinci kattaki balkondan dördüncü kata kadar çıkan süslü alınlığıyla devasa bir ev bu. Ben gördüğümde, birinci kattaki bayrak direğinde kara bir bayrak dalgalanıyor, sokağa bakan balkondaysa korkuluklara yaslanmış duran sakallı bir adam sigara içiyordu. Aşağıda beni görünce seslenerek ne istediğimi sordu, sonra, "Hemen geliyorum," diyerek eve girdi.

O sırada karşı kaldırımdan geçen, mor fitilli kadife pantolon ve yağmurluk giymiş orta yaşlı bir adam bizi duymuştu. Hiç üşenmeden, karısıyla birlikte yolun benim durduğum tarafına geçip yanıma gelerek bana "pisliğin teki" olduğumu bildirdi. Onlar yanımdan ayrılırken balkondan bana seslenen sakallı anarşist de aşağı inmişti; adamın bana söylediklerini duymuş, kıs kıs gülüyordu. Macar asıllıydı. Onu takip ederek evin bodrumuna indim, buradaki bir yangın çıkışından geçip bir kat yukarıya tırmanınca kendimi eskiden bir sinema salonu olan görkemli evin içinde buldum. Macar anarşistin söylediğine göre, evden tahliye edilmeleri için açılan davayı kaybetmişlerdi ve evi boşaltmak zorundaydılar. Ama istediğim gibi etrafa bakabilirdim. Yerler parkeydi, döne döne üst kata kadar çıkan merdivenler vardı ve merdiven boşluğunun üst kısmındaki çatıda da bir aydınlatma penceresi göze çarpıyordu. Odalar odalara, o odalar da başka odalara açılıyordu. İşgalcilerin duvarlara çiziktirdiği yazılar ve resimler, evin ihtişamını gölgelemeye yetmemişti.

Evin sahibi Andrey Gonçarenko'ydu; Rus doğalgaz devi Gazprom'a bağlı bir şirketin yöneticilerinden biriydi ve 2014'e kadarki üç yıl içinde Londra'nın batı yakasında sürüyle gayrimenkul satın almıştı. 15 milyon sterlin değerindeki bu ev, satın aldıkları arasında en ucuz olandı ve herhalde bu yüzden içinde kimse oturmuyordu. Tahliye kararına karşı mahkemede konuşan anarşistlerden biri olan Jed Miller, 2017 yılının Ocak ayında gazetecilere şöyle diyordu: "Başlıca amacımız Londra'daki sayısız boş eve dikkat çekmek ve bu kadar evsiz insan varken, bu evlerin öylece durmak yerine bir işe yaramalarını sağlamak. Londra'daki buna benzer yüzlerce boş ev, ait oldukları offshore şirketlerin vergi hafifletme işleri için kullanılıyor. Vergi olarak toplanıp insanların ihtiyaç duydukları hizmetlere harcanması gereken paralar, bu yolla kaçırılıyor."

Miller'ın sözlerinde haklılık payı var; boş evlerin işgalini desteklemeseniz de Miller'a hak verebilirsiniz. Eaton Meydanı'nda Gonçarenko'nun malikânesi gibi vergi kaçırmaya yarayan ve aynı anonim şirketler ağı sayesinde gerçek sahibine ulaşılamayan

seksen altı ev var. Bunların otuz kadarının mülkiyeti Britanya Virjin Adaları'nda; on üçününki Guernsey'de, on altısınınki ise Jersey'de. Diğerleri de Panama, Liechtenstein, Man Adası, Delaware, Cayman Adaları, Liberya, Seyşel Adaları, Mauritius ve –Manafort'un gözdesi olan– St Vincent ve Grenadinler'deki birtakım şirketlere ait görünüyorlar. Gonçarenko, kendi paravan şirketi olan MCA Shipping için Cebelitarık'ı tercih etmiş. İngiltere'de ve Galler'de, tıpkı Yanukoviç'in ve Manafort'un evleri gibi vergi cennetlerindeki şirketlere ait görünen 100 binden fazla gayrimenkul var. Bunların kaçının boş olduğunu bilmek imkânsız, ancak bir araştırmaya göre piyasadaki yeni binaların en pahalılarının yarıya yakını ya boş ya da çok nadiren kullanılıyor. Bunlar içlerinde oturmak için alınmış evler değil, ev görünümünde banka hesapları.

Eğer günün birinde Londralılara "Nasıl olur da bunlardan haberiniz olmaz?" diye soran biri çıkarsa, onlar da tıpkı Manafort'la komşu olduklarından habersiz olan Brooklyn'liler gibi, bu gerçeğin kendilerinden gizlendiğini söyleyeceklerdir. Eaton'daki evlerden herhangi biri yolsuzluğa ve rüşvete karışmış birine ait olabilir ama hangisi olduğunu bilmek imkânsızdır. Örneğin buradaki apartman dairelerinden biri, bitişik nizam iki binanın birden giriş katını içine alıyor ve Britanya Virjin Adaları'ndaki Cane Garden Services adlı limitet şirkete yaklaşık 13 milyon sterline mal olmuş. Bu lüks düşkünü ve savurgan şirketse, her nasılsa Londra'nın kuzeyindeki Caledonian Road'da bulunan bir bahis dükkânına ait görünüyor. Dükkânın olduğu yer, üst düzey avukatlardan ziyade el altından amfetamin satan torbacılara rastlayacağınız türden işlek ve sevimsiz bir cadde. Burada şüphe uyandıran bir şey yok mu? Belki var, belki de yok. İşte yine bastığınız yerin ayaklarınızın altından kaydığı bir durum. Bir kez buna benzer şüpheli durumları aramaya başladığınızda, baktığınız her yerde onları görüyorsunuz. Eaton Meydanı'ndaki 85 numaralı ve 102 numaralı evler iki farklı offshore şirkete ait görünüyorlar ama bu şirketlerin ikisi de Hong Kong'daki tek bir adrese kayıtlı. 73 numaralı evin sahibi olan Liberyalı şirket ise Monako'da kayıtlı görünüyor.

86 numaradaki apartman dairelerinden biri, adını 1960'lı yıllardaki bir gerilim filminden almışa benzeyen Panamalı Panoceanic Trading Corporation'a ait. Gizli kapaklı işler çeviren biri, bu kadar göze batacak bir isim seçmiş olamaz değil mi? Belki de bu, bir çifte blöftür; insanların "Yok artık o kadar da olmaz," diye düşüneceklerini tahmin ettikleri için özellikle böyle dikkat çekici bir isim seçmişlerdir.

Kleptokrasi Turumuzda genellikle bir öğleden sonra boyunca altı yedi ev tanıtıyoruz. Demek ki sadece Eaton Meydanı'ndaki offshore şirketlere ait görünen evleri tanıtmaya kalksak, bu iş iki hafta sürerdi. Sonra komşu mahallelere geçtiğimizi düşünün, bunların her birinde de en az Eaton Meydanı'ndaki kadar çok sayıda offshore gayrimenkul var. Aynı durum bütün cadde ve sokaklar için geçerli. Bu hile ve düzenbazlık ağı, bütün Britanya topraklarına ve ötesine yayılmış durumda. Bu evleri tanıtan bir gezi düzenliyor olsaydık, biz daha ilk turun sonuna varmadan aralarına yenileri eklenmiş olurdu ve baştan başlamamız gerekirdi. Aramızda burada dönen işleri anladıklarını sananlar varsa bile, gerçekte olan bitene dair en ufak bir fikrimiz dahi yok.

Bu gayrimenkullerin sahipleri olan zengin göçebeler, yasalar ülke sınırlarından öteye geçemezken paranın bütün sınırları aşan gücünden faydalanıyorlar ve hangi yasalara uyacaklarını seçme lüksüne sahipler. Britanya yasalarına göre bir gayrimenkulün kime ait olduğunu bildirmek zorunluluğu vardır. Ama söz konusu gayrimenkule Mauritius'taki bir şirket aracılığıyla sahipseniz, böyle bir zorunluluğunuz olmaz. Mal varlığınızı bu şekilde yapılandırmak biraz pahalıya gelse de, bunu yapacak gücünüz varsa ülkede başka hiç kimseye tanınmayan bir ayrıcalığa, yani bütün malvarlığınızı gizleme imkânına sahip olursunuz.

Bu konuyu araştırdıkça, işin sadece gayrimenkulle sınırlı kalmadığını keşfettim. Örneğin Suriyeli bir mülteciyseniz, küresel vize uygulamaları nedeniyle seyahat edebileceğiniz yerler son derece kısıtlıdır. Ancak eğer varlıklı bir Suriye vatandaşıysanız, St Kitts ve Nevis'ten, Kıbrıs'tan veya bunlara benzer beş altı ülkeden pasaport satın alabilirsiniz; böylelikle vizesiz seyahat

edebileceğiniz yüzlerce ülke olur ve Suriyeli diğer yurttaşlara tanınmayan, neredeyse sınırsız bir seyahat özgürlüğü kazanırsınız. Sıradan bir Ukraynalıysanız, ülkedeki yolsuzluk ve rüşvet batağına saplanmış hukuk sisteminin insafına kalırsınız. Ama varlıklı bir Ukraynalıysanız, tüm işlerinizi İngiliz yasalarına tabi olacak şekilde yürütürken, davalarınız da dürüst ve etkili İngiliz yargıçların elinde görülür. Sıradan bir Nijeryalıysanız, ülkenizdeki gazetelerde hakkınızda yazılıp çizilen hiçbir şeye itiraz edemezsiniz. Ama eğer paranız varsa, Londralı avukatlar tutarsınız ve haberlerin internet üzerinden İngiltere'den de okunabildiğini, bu yüzden İngilizlerin katılığıyla meşhur basın yoluyla hakaret yasasına tabi olduklarını öne sürerek Nijeryalı gazetecileri dava edebilirsiniz. En önemlisi de, eğer mal varlığınızı ABD'deki şirketlere ait olacak şekilde yapılandırabilirseniz, kendi devletinizin bu malların varlığından asla haberi olmaz (bunun nasıl olduğunu ileriki bölümlerde açıklayacağım); öte yandan aynı devlet, sıradan vatandaşlarının neyi var neyi yoksa bilir. İstediğiniz zaman istediğiniz yasalara tabi olma hilesinin ayrıntılarını daha sonra anlatacağım, zaten bu kitabın konusu da bu.

Bir rivayete göre fizikçi Richard Feynman şöyle demiş: "Kuantum mekaniğini anladığınızı sanıyorsanız, kuantum mekaniğini hiç anlamamışsınız demektir." Offshore yapılanmanın dünyayı eğip bükebilme gücüne tanık oldukça, ben de aynı hisse kapılıyorum. Ama bu baş döndürücü manzaradan uzaklaşmak için bilgisayar ekranının karşısından kalkıp kendimi sokaklara vurduğumda da ondan kaçış yok. Sabahları kahve aldığım dükkânın bulunduğu bina Bahamalar'daki bir şirkete ait. Saçımı kestirdiğim yerse Cebelitarık'taki bir şirketin mülkiyetinde. Tren istasyonuna yürürken önünden geçtiğim inşaat Man Adası'nda bir şirket tarafından yaptırılıyor. Bütün zamanımızı bu yapbozun parçalarını bulmaya harcasaydık, başka hiçbir şey yapamaz hale gelirdik. Aramızda en aklı başında olanların, süper zenginlerin neler yaptığıyla hiç ilgilenmeyişine şaşmamak gerek. Beyaz tavşanın peşine takılıp deliğe girdiğinizde, tünel birdenbire ayaklarınızın altından kayboluyor ve çok derin bir kuyuya düşmeye başlıyorsunuz.

Sonunda kendinizi bambaşka bir dünyada buluyorsunuz; eğer yeterince zenginseniz burası muhteşem bir dünya. Eğer yeterince zengin değilseniz, aralarından içeriyi görmeye çalıştığınız kapıların anahtarlarına asla ulaşamayacaksınız demektir.

Ben bu yeni dünyaya Paravatan diyorum: Malta pasaportları, İngiliz basın yoluyla hakaret yasaları, Amerikan yasalarının koruduğu özel hayatlar, Panamalı paravan şirketler, Jersey *trust*'ları, Liechtenstein vakıfları, hepsi bir araya gelip tek tek sahip oldukları alandan çok daha fazlasını kaplayan sanal bir dünya oluşturuyorlar. Paravatan'da, buranın vatandaşı olmaya parası yetenlerin herhangi bir zamanda işlerine en çok hangi yasalar geliyorsa onlar geçerli. Eğer bir ülkenin yasalarında Paravatanlıların canını sıkacak bir değişiklik yapıldıysa, çok daha cömert yasaları olan başka bir ülkeye geçiveriyorlar. Bir ülkenin yasalarında Paravatanlıların servetlerine servet katmalarını kolaylaştıracak bir gevşeme olduğundaysa malvarlıkları hemen oraya taşınıyor. Sanki haritadaki ulus devletlerin altında uzanan görünmez bir ülke daha var ve Çin, Nijerya, Ukrayna veya Rusya'daki süper zenginler, gizli bir tünelden geçip bütün sınırların yok olduğu bu ülkeye çıkıyorlar. Kendilerini, paralarını, çocuklarını ve mal varlıklarını istedikleri yere taşıyorlar ve hangi ülkenin yasaları daha uygunsa onlara tabi oluyorlar. Onlar bütün yasal düzenlemelerden ve kısıtlamalardan muaf yaşarken, bizler hepsine uymak zorunda kalıyoruz.

Bu durum, devlet denen şeyin neden var olduğu sorusunu yeniden sormayı gerektiren sonuçlar doğuruyor. Amerikalı iktisatçı Mancur Olson, tarihte uygarlığın temellerinin ilk kez atıldığı anı şöyle tarif eder: Tarih öncesi çağlarda var olan "göçebe haydutlar", her gittikleri yerde insanlara saldırıp ortalığı yağmaladıktan sonra yeniden yollara düşmektense, bir yere yerleşip hep aynı insanlardan çalmanın daha kazançlı olacağını fark ederler. İlk insanlar buna razı gelmişlerdir çünkü her ne kadar bu "yerleşik haydutlar"a boyun eğmekle özgürlüklerinin bir kısmından feragat etmişlerse de, karşılığında istikrara ve güvenliğe kavuşmuşlardır. Kısacası, haydutların çıkarlarıyla toplumun çıkarları örtüşmektedir. Böylelikle, artık her gelen haydut çetesiyle varlarını yoklarını

kaybedip her şeye yeni baştan başlamak zorunda kalmayan insanlar, giderek daha karmaşık yapılarda topluluklar ve ekonomiler oluşturabilmişlerdir. Zamanla refah seviyesi artmış, bunun sonucu olarak da devlet, uygarlık ve bugünkü hayatımızdan eksikliklerini hayal bile edemeyeceğimiz başka her şey doğmuştur.

"Yerleşik haydut çetelerinin boyunduruğundaki insanların, her yıl varlıklarının önemli bir kısmını haraç olarak bu çetelere vermek zorunda kalmalarına rağmen, göçebe haydutlar tarafından saldırıya uğramaktansa bu düzeni tercih etmelerini anlamak güç değildir. Göçebe haydutlar anarşi demektir; anarşinin yerine devleti koyduğunuzda, üretimde kayda değer bir artış olur," diyor Olson, 2000 tarihli *Power and Prosperity* [Güç ve Refah] adlı kitabında.

İstikrarlı bir devlet, güçlüyle zayıfın çıkarları arasında bir uzlaşma sağlar; neticede her iki taraf da herkesin daha zengin olmasını ister. Zayıflar daha iyi yaşayabilmek için zenginleşmek isterler; vergi topladıkları insanların zenginleşmesi ve dolayısıyla daha fazla vergi verebilmesi, güçlülerin de işine gelir. Olson, bu durumu açıklamak için mafyanın haraç karşılığı koruma sağlama düzenini örnek verir. Eğer mafya belli bir bölgedeki insanların tamamını kontrol altına aldıysa orada artık suç işlenmez. İşyerleri ne kadar sorunsuzca çalışır ve ne kadar çok para kazanırsa, onlardan haraç toplayan mafya babası da o kadar fazla kazanacaktır. Bu nedenle toplumsal açıdan bakıldığında suç, insanların faydalı bir şeylerle uğraşmak yerine korumalara, demir parmaklıklara ve kilitlere boşa para harcamasına neden olan verimsiz bir eylemdir. Yönetilmek hepimizin iyiliğinedir.

Ancak Olson'un bir de uyarısı vardır: Bu iddia, ancak bütün bireylerin uzun vadeli düşündüğü bir toplum için geçerlidir. Paravatan içinse bu koşul geçerli değildir. Paravatanlılar, içinde yaşadıkları toplumdan çaldıklarını o toplumun dışında bir yere kaçırabildikleri için, uzun vadede o topluma ne olacağıyla ilgilenmezler. Şimdi ne kadar çok çalarlarsa, gelecekte de kendileri ve çocukları o kadar çok şeye sahip olacaklardır. Hatta Paravatanlılar için istikrarsızlığın kendisi başlı başına bir zenginleşme aracıdır, bir yerde ne kadar çok çatışma varsa, o kadar çok kazanç kapısı açılır.

Günümüzün "offshore haramileri", hem eski göçebe haydutların hem de yerleşik haydutların en kötü özelliklerine sahipler. Modern finans sisteminin büyüsü ve parayı kaynağına bakmaksızın sorgusuz sualsiz kabul eden vergi cennetlerinin sağladığı gizlilik sayesinde, içinde yaşadıkları toplumun güvenliğine ve refahına hiçbir katkıda bulunmaksızın onu sömürebiliyorlar.

Geçtiğimiz birkaç yıl içinde küreselleşmeye getirilen başlıca eleştirilerden biri, küreselleşmenin Batılı ülkelerdeki istihdamı başka ülkelere kaydırması ve geride bıraktığı işsiz kitleleri umursamamasıydı. Küreselleşme savunucuları ise, sermayenin bu sayede en verimli şekilde değerlendirileceği yerlere aktarıldığını ve Çin, Hindistan ve benzeri yerlerdeki yoksulluğun başka hiçbir müdahalenin başaramadığı ölçüde azaltıldığını öne sürüyorlardı. Paravatan, küreselleşmenin bambaşka bir işlevini ortaya çıkarıyor. Burada sermaye, sahiplerine en çok kazancı sağlayacağı yere taşınmıyor; kendisine en yüksek korumayı sağlayan yere kaçırılıyor. Küreselleşmenin karanlık yüzü bu ve eğer siz de o hırsızlardan veya onların hesabına çalışanlardan biri değilseniz, bu düzenin savunulacak hiçbir tarafı yok.

Gelgelelim Paravatan'a karşı yapılabilecek pek az şey var. Haritalarda yer almadığı için oraya bir ordu gönderemezsiniz örneğin. Ambargo uygulayamaz, uzlaşmak için diplomatlarınızı yollayamazsınız. Bildiğimiz anlamdaki ülkelerin aksine, Paravatan'ın pasaportunuza mühür basan sınır devriyeleri, önünde selam duracağınız bir bayrağı veya telefonla görüşebileceğiniz bir dışişleri bakanı yok. Kendisini koruyan bir ordusu da yok çünkü buna ihtiyacı yok. Dünyanın neresinde servetini yaşadığı ülkenin devletinden kaçırmak isteyen ve bunun için gereken avukatları ve muhasebecileri tutacak parası olan biri varsa, Paravatan orada. Bununla birlikte, eğer demokrasiyi korumak istiyorsak, Paravatan'ın göçebe vatandaşlarıyla yüzleşmeli ve paralarını demokrasinin erişemeyeceği yerlere saklamalarını bu denli kolaylaştıran offshore düzeneğini bozmalıyız. Bunlar, dünyayı güvenli bir yer kılan kurallara dayalı düzen için, en az her gün haberlerde gördüğümüz teröristler ve diktatörler kadar büyük bir tehdit oluşturuyorlar.

Bu kitabı hem tarih sırasına, hem de konu sırasına dikkat ederek düzenledim. Paravatan'ın ne kadar geniş bir alana yayıldığını göstermek için dünyanın dört bir yanında gördüğüm en çarpıcı örneklere yer vermeye çalıştım. İlk olarak Paravatan'ın nasıl işlediğini, servetleri nasıl *gizlediğini,* küçücük ülkelerin bu işi kolaylaştıracak yasalar yaparak bundan nasıl geçim sağladıklarını anlattım. Ardından, Ukrayna'daki bir hastane örneğinden yola çıkarak, güçlülerin daha fazla *çalmak* için Paravatan'dan nasıl faydalandıklarını ve aynı tezgâhın dünyanın çoğu yerinde nasıl aynı şekilde işlediğini anlatmaya çalıştım.

Sonra da Paravatan'ın yurttaşlarını ve onların servetlerini nasıl *savunduğunu* anlattım: Onlara nasıl pasaport sattığını, itibarları lekelenmesin diye onları gazetecilerden nasıl koruduğunu, çalıntı servetlerinin gerçek sahipleri tarafından bulunup geri alınmasını nasıl önlediğini açıkladım. Paravatan yurttaşıysanız cinayet bile işleseniz paçayı sıyırabilirsiniz; bu bir gerçek. Paravatanlıların buraya sakladıkları nakit parayı nasıl *harcadıklarını* da anlattım; onlar giyim kuşam, gayrimenkul, sanat eseri ve benzeri şeylere çuvalla para dökerken bu dudak uçuklatan harcamaların dünyaya nasıl bir etkisi olduğunu açıklamaya çalıştım. Bu, öylesine muazzam bir harcama hareketi ki sırf bu davranışı ve dünyaya etkilerini inceleyen, plütonomi adı verilen bir çalışma alanı var.

Son olarak da, dünya devletlerinin Paravatan'la *mücadele etme* yolundaki çabalarını anlattım. ABD'nin İsviçre bankalarını hedef alışını ve sonrasında kurnaz avukatların ve bankacıların bunu Paravatan'ın gücünü ve korumasını daha da artıran bir fırsata dönüştürmelerini anlattım. Pek iyimser bir tablo olmasa da, bir problemi çözmenin ilk adımı problemin varlığını fark etmek olduğuna göre, her şeye rağmen doğru yolda ilerliyor olabiliriz.

Bu kitabı yazmak, oldukça zorlu bir araştırma süreci gerektirdi. Paravatan çok sıkı korunuyor ve sırlarını kolay kolay ele vermiyor. Aynı zamanda, dünyanın işleyişi hakkında bildiğimizi sandığımız her şeyi de sorgulamamıza yol açıyor. Siz de, tıpkı benim gibi, bir kez varlığından haberdar olduğunuzda baktığınız

her yerde Paravatan'ın izlerini görmeye ve yerin ayaklarınızın altından kayıp gittiğini hissetmeye başlayabilirsiniz. Neden birçok gemide kendi ülkesi yerine yabancı bir ülkenin bandırası var? Çünkü Paravatan sayesinde o ülkelerin iş kanunlarına göre işçi çalıştırabiliyorlar. Neden Rus devlet adamları okul veya hastane yaptırmak yerine milyarlarca dolarlık köprüler yaptırıyorlar? Çünkü Paravatan sayesinde inşaat maliyetinin yüzde onunu cebe indirip yurtdışına kaçırabiliyorlar. Milyarderler neden Londra'da yaşıyorlar? Çünkü Paravatan sayesinde Londra'dayken vergi ödemiyorlar. Neden yolsuzluk yapan bin bir ülke vatandaşı, yatırımları için New York'u tercih ediyor? Çünkü Paravatan sayesinde New York'taki mal varlıklarına el konamıyor.

Göreceğimiz gibi, Paravatan bir demokrasinin vatandaşlardan vergi almak ve bu vergileri toplumun yararına kullanmak gibi bütün temel işlevlerini sıfırlamış, bu da pek çok insanın demokrasi deneyimine ilişkin umutlarını boşa çıkarmıştır. Bu insanlar çaresizlik içinde Yanukoviç gibi kabadayılardan medet ummuşlar, Yanukoviç gibiler de demokrasinin altını daha da oyarak sadece zenginlere ve güçlülere yarayan bir kısırdöngü yaratmışlardır.

Burada üzerine basarak ve tekrar tekrar söylemem gereken bir şey varsa o da şudur: Bu kitabın konusu, bir komplo teorisi değil. Paravatan, deri koltuğuna yayılmış, beyaz kedisini okşayan bir kötü adam tarafından yönetilmiyor. Keşke ardında böyle bir beyin olsaydı, başa çıkması daha kolay olurdu. Gerçek çok daha karmaşık ve sinsi. Paranın elini kolunu sallayarak dolaşabildiği ama yasaların sınırlara takılıp kaldığı bir dünyada, aradaki uyuşmazlıktan nemalanmak bu kadar kolayken, Paravatan ancak doğal bir sonuç olarak kabul edilebilir. Eğer bir vergi Jersey'de düşük ama Britanya'da yüksekse, müşterisinin malını Britanya'dan Jersey'ye kaçırabilen, bu işten bir kazanç elde edecek demektir. Aynı kural dünyada hukukla yönetilen her yer için geçerlidir; yasalar ve yönetmelikler arasında ufak tefek farklar mutlaka olacaktır.

Paravatan, geleneksel anlamda bir organizasyondan ziyade bir karınca yuvasına benzer. Karınca yuvasındaki karıncalar, yukarıdan gelen talimatlara uymazlar; onlara yuvadan çıkıp

tohum toplamalarını söyleyen amir karıncalar yoktur. Topladıkları tohumları kendilerine saklayan karıncaları tutuklayan polis karıncalar da yoktur, onları karınca hapishanesine attıran yargıç karıncalar da. Karıncaların yaptığı, dış uyaranlara öngörülebilir bir biçimde yanıt vermektir. Paravatan'daki avukatlar, muhasebeciler ve siyasetçiler de aslında gayet öngörülebilir bir biçimde davranıyorlar. Herhangi bir yerdeki bir yasa, bir zenginin hayatını şu veya bu şekilde kolaylaştırıyorsa, Paravatan'ın işçi karıncaları o zenginin o yasadan faydalanmasını sağlarlar. Bu zengin kişinin çıkarlarını kollarken de geriye kalanların, yani bizlerin hayatlarını daha da zorlaştırırlar. Yuvadaki bir karıncayı ezseniz de, hırsızlara hizmet eden bir avukatı tutuklasanız da, diğerlerinin eylemleri hiçbir kesintiye uğramaksızın aynı şekilde devam eder. Burada yapılması gereken bütün sistemin baştan aşağı değiştirilmesidir ve bu hiç de kolay değildir.

Bu yüzden işe Paravatan'ın nasıl ortaya çıktığını ve dünyayı demokrasi için güvenli bir yer haline getirme çabalarını nasıl boşa çıkardığını anlatmakla başlayacağım. İkinci Dünya Savaşı'nın karanlık günlerinde müttefik devletler, açık toplumlara yönelik o güne kadar görülmemiş korkunçlukta bir tehditle karşı karşıya kaldılar. Buna karşı bir önlem olarak, demokrasiyi ne olursa olsun ayakta tutacağını düşündükleri bir küresel finans sistemi oluşturdular. Bu sayede seçimle iktidara gelmiş yönetimlerin rakipleri tarafından devrilmesine engel olduklarını umuyorlardı. Ne var ki bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı; bu başarısızlık aynı zamanda Paravatan'ın da doğuş hikâyesidir.

2

KORSANLAR

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda dünya teknolojik anlamda bugünkü kadar gelişmiş olmasa da, şimdikine benzer bir düzende işliyordu. Para, sahibinin isteği doğrultusunda ülkeler arasında akıyor; sahibine kâr getirirken girdiği ülkelerin para birimlerinin ve ekonomilerinin dengesini altüst ediyordu. Bu arada koskoca ülke ekonomileri çökerken, zenginlerin çoğu daha da zenginleşti: Bu yüzden 1930'lu yıllar bize hem *Sevecendir Gece*'yi ve *Gazap Üzümleri*'ni, hem de *Vile Bodies*'i* ve *Wigan İskelesi Yolu*'nu vermiştir. Yaşanan kargaşa Almanya'da ve başka yerlerde aşırıcı hükümetlerin seçilmesine neden olmuş, komşunu yoksullaştır tarifelerine, ticaret savaşlarına, diplomatik krizlere, sınır savaşlarına, çatışmalara ve nihayetinde on milyonlarca insanı öldüren İkinci Dünya Savaşı'na yol açmıştır.

1944 yılında Müttefik Devletler, bu yaşananların bir daha tekrarlanmaması için New Hampshire'daki Bretton Woods'ta bir konferans düzenlediler. Amaç, paranın kontrolsüzce akmasını önleyecek yeni bir finans sistemi oluşturmaktı. Bu öyle bir yapı olmalıydı ki komşu devletlerin birbirlerine karşı bir kaba kuvvet

---

* *Vile Bodies*, 1930 yılında Evelyn Waugh tarafından yazılmış, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Londra sosyetesindeki gençlerin hayatını hicveden roman. 2003 yılında yönetmen Stephen Fry tarafından *Bright Young Things* adıyla sinemaya da uyarlanmıştır. (*ç.n.*)

aracı olarak ticareti kullanmalarının ve bankerlerin demokrasinin altını oyan spekülasyonlarla kâr etmelerinin önüne geçmeliydi. İstikrarı pekiştireceğini düşündükleri bu yeni finans sistemi sayesinde, savaşlar başlamadan önlenmiş olacak ve dünyaya barış ve refah hâkim olacaktı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllara bakınca, ticaretin serbestçe yapılabildiğini ve küresel çapta –en azından zengin Batılı ülkelerde– bir istikrarın sağlanmış olduğunu görüyorlardı. O zamanlar geçerli olan sistem altına dayalıydı. Bir ülkenin para biriminin değerini belirleyen şey, ülkenin sahip olduğu altın rezerviydi; bu da ülkenin dış ticaretinin artması veya azalmasına bağlı olarak büyüyüp küçüldüğü için, hem para arzı hem de fiyatlar üzerinde otomatik bir kontrol mekanizması oluşturuyor, her şeyi dengede tutuyordu.

Ne var ki eski Altın Standardını yeniden uygulamaya koyamazlardı zira 1944'te dünyadaki altının neredeyse tamamı ABD'nin kasasındaydı. Konferansa katılan ülke delegelerinin başka bir çare düşünmeleri gerekiyordu. Konferansa Britanya adına katılan John Maynard Keynes, uluslararası tek bir para birimi yaratılmasını ve bütün ülkelerin para birimlerinin buna göre değerlenmesini öneriyordu. ABD delegesi Harry Dexter White ise bu öneriye hiç sıcak bakmıyordu; o sırada dünyanın en baskın parasal gücü olan ABD dolarının büyük badireler atlatarak elde ettiği bu pozisyonu yitirmesine göz yumamazdı. Konferansa katılan ülkeler arasında parasına karşılık gösterecek altına sahip tek ülke ABD olduğu için, sonunda White'ın istediği oldu ve tüm para birimlerinin değerlerinin dolara göre belirlenmesine karar verildi. Doların değeri de altınla belirlendi; 35 dolar, bir ons altın ediyordu.

Sistemin temeli buydu. ABD Hazinesi, kendisine 35 dolar veren her yabancı devlete karşılığında bir ons altın vereceğini garanti ediyordu. Ayrıca herkese yetecek kadar doları piyasaya sürerek uluslararası ticaretin sorunsuz işlemesini sağlayacak ve piyasadaki dolarların değer kaybetmemesi için de yeterli miktarda altın rezervi bulunduracaktı. Artık dolar altın değerinde olduğuna göre, altına ihtiyacınız yoktu.

Sisteme dahil olan diğer ülkeler de bazı vaatlerde bulundular. Bir ülke, para biriminin değerinde önemli bir değişiklik yapmak istiyorsa, bunun için öncelikle Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund – IMF) adında yeni oluşturulan bir kurumun onayını alacaktı. Böylece diktatörlerin komşu ülkeleri güçten düşürmek ve çatışmaları alevlendirmek için para birimlerini manipüle etmelerinin önüne geçilmiş olacaktı. Spekülatörlerin bu sabit kur sistemine saldırmalarını önlemek amacıyla, sınırlar arası para akışına çok sert kısıtlamalar getirildi. Para, denizaşırı ülkelere ancak uzun vadeli yatırımlar biçiminde gidebilirdi; o ülkelerin para birimleri veya tahvilleri üzerinde kısa vadeli spekülasyonlara izin verilmeyecekti.

Bu sistemin nasıl işlediğini anlamak için, zihninizde bir petrol tankeri, yani petrol taşıyan bir gemi canlandırın. Bu tankerin sadece bir tane çok büyük deposu olursa, gemi dalgalı sulardayken sağa sola sarsıldıkça depodaki petrol de bir o yana bir bu yana çalkalanacak, sonunda geminin de dengesi bozulacak ve bir yana yatarak batacaktır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki sistem buydu; spekülasyon peşinde hareket eden paranın yarattığı dalgalar, demokrasileri alabora etmişti. Bretton Woods'taki delegelerin tasarladığı gemideyse bir tek büyük petrol deposu yerine, her bir ülkeye ait küçük depolar vardı. Geminin taşıdığı petrol miktarı aynıydı fakat taşıma biçimi farklıydı. Küçük depolardaki petrol ne kadar çalkalanırsa çalkalansın, koca gemiyi yan yatıracak güçte bir sarsıntıya yol açamazdı. Depolardan birinde bir sızıntı olsa bile, bütün geminin taşıdığı petrolün akıp gitmesi tehlikesi olmayacaktı. Bir depodan diğerine petrol aktarmak mümkündü, fakat (bu gemi benzetmesini saçmalık derecesinde uzatmak pahasına devam edersek) bunun için geminin kaptanından izin almak gerekiyordu ve aktarılacak petrolün parasının da geminin resmi tesisatından geçmesi gerekiyordu.

Dünyanın 1980'li yıllardan önceki halini bilmeyen biri için bu sistemi hayal etmek güç olabilir. O zamandan bu yana çok şey değişti. Bugün artık para Çin'deki, Brezilya'daki, Rusya'daki veya başka bir yerdeki yatırım fırsatlarının kokusunu aldığı anda

dünyanın neresinde olursa olsun hiçbir engelle karşılaşmadan o tarafa doğru akıyor. Bir para birimi haddinden fazla değer kazandığında, yatırımcılar tıpkı hasta bir balinanın etrafını çevreleyen köpekbalıkları gibi etrafını kuşatıyorlar. Küresel kriz dönemlerinde para, altının veya ABD devlet tahvillerinin güvenli sularına sığınıyor. Ekonominin canlandığı dönemlerdeyse, bitmez tükenmez bir açlıkla saldırdığı başka yerlerdeki hisse senedi fiyatlarını yükseltiyor. Bu likit sermayenin yarattığı dalgalar öylesine büyük ki çok güçlü olanlar dışında hiçbir devlet bunlara karşı su üstünde kalamıyor. İşte bu dalgaları önlemek amacıyla oluşturulan Bretton Woods sistemi bugün hâlâ geçerli olsaydı, son birkaç on yılda küresel ekonominin başlıca özelliği haline gelen spekülatif saldırılar, örneğin euroya, rubleye veya sterline yapılan uzun süreli saldırılar, asla yapılamazdı.

Tuhaf bir biçimde, artık tarihin tozlu sayfaları arasında kalan bu ekonomik sistemi en iyi özetleyen şeylerden biri de, Ian Fleming'in 1959 tarihli *Altınparmak* adlı James Bond romanıdır. Romandan uyarlanarak çekilen aynı adlı filmin konusu biraz farklı olsa da, ikisinde de Batı'nın altın rezervlerini ele geçirerek finans sistemini çökertmeye çalışan bir Sovyet ajanı vardır. Romanda "M" –yani İngiliz gizli istihbarat servisinin patronu– Bond'u Albay Smithers adında biriyle görüşmesi için İngiltere Merkez Bankası'na gönderir. (Kitapta "Albay Smithers, tam anlamıyla Albay Smithers kılıklı biriydi" diye anlatılan) Smithers'ın görevi, altının Britanya dışına kaçırılmasına engel olmaktır.

"Uluslararası itibarımızın temelinde altın ve sırtını altına yaslamış olan para birimleri vardır," diye açıklar Smithers, 007'ye. "Bizim ve diğer ülkelerin sterlinin gerçek değerini bilebilmemiz için, paramızın tam olarak neye karşılık geldiğini bilmemiz gerekir." Ne var ki ortada büyük bir sorun vardır. İngiltere Merkez Bankası, bir külçe altın karşılığında bin sterlin ödemeye hazırdır; bu da Amerika'da bir ons altına karşılık ödenen 35 dolara denk gelmektedir. Öte yandan aynı miktardaki altın, altın takılara büyük rağbet olan Hindistan'da yüzde yetmiş daha değerlidir. Hal böyle olunca da, altını ülke dışına kaçırıp satmak son derece kârlı bir iştir.

Romandaki kötü adam olan Aurie Goldfinger'ın hain planı şudur: Önce Britanya'daki bütün rehine dükkânlarını ele geçirip, nakit paraya ihtiyaç duyan İngilizlerin eski altın takılarını ve altın içeren eşyalarını satın alır. Sonra hepsini eriterek altın levhalara dönüştürür. Bu altın levhaları da Rolls-Royce'unun gövdesine monte ederek gizler ve bu sayede yakalanmadan kilolarca altını İngiltere'den çıkarıp İsviçre'ye götürür. Burada yeniden işlemden geçen altın levhalar, Hindistan'a gönderilir. Goldfinger böyle yaparak sadece İngiliz para birimini ve ekonomisini zayıflatmakla kalmaz; elde ettiği kârla komünistleri ve başka kötü güçleri finanse etmektedir. Smithers, 007'ye İngiltere Merkez Bankası'nın 3 bin çalışanının altıda birinin sadece bu hain planı engellemek için çalıştığını, ancak Goldfinger'ın hepsini atlatacak kadar kurnaz olduğunu söyler. Goldfinger, gizlice Britanya'nın en zengin adamı olmuştur ve bu yolla sahip olduğu 5 milyon sterlin değerindeki altın, Bahamalar'daki bir bankanın kasasında yatmaktadır.

"O altın, en azından çoğu, İngiltere'ye ait," der Albay Smithers. "İngiltere Merkez Bankası'nın eli kolu bağlı, Bay Bond. Sizden Bay Goldfinger'ı adalete teslim etmenizi ve altınları geri getirmenizi istiyoruz. Yaşadığımız para krizinden ve artan faizlerden haberiniz var herhalde? Elbette. Anlayacağınız, İngiltere'nin o altınlara fena halde ihtiyacı var, ne kadar çabuk olursa o kadar iyi."

Bu aksiyon fakiri fakat öğretici giriş bölümünde (kitabı okumayı ya da filmi izlemeyi düşünenler bu parantez içini okumasın: Bond sonunda Goldfinger'ı yener ama bunu başarana kadar Şikago mafyasıyla başı belaya girer, Fort Knox'a* düzenlenen çılgınca bir baskını engeller ve "daha önce hiç gerçek bir erkekle karşılaşmamış" bir lezbiyeni baştan çıkarır) Albay Smithers, Bretton Woods sisteminin kalbinde yatan felsefi soruya da parmak basmış olur. Günümüz standartlarına göre Goldfinger'ın yaptıklarının yanlış bir tarafı yoktur, belki tek kusuru biraz vergi kaçırmasıdır. Altını satan insanlardan onların razı oldukları bir fiyata almakta,

* Fort Knox: ABD'nin Kentucky eyaletinde bulunan, ABD'nin altın rezervinin büyük bir kısmının muhafaza edildiği askeri üs.

sonra başka bir pazarda daha fazla ödemeye razı olan insanlara satmaktadır. Para onun parasıdır. Altın onun altınıdır. Peki o zaman sorun neredediir? Eylemleriyle ticaret çarkının daha rahat dönmesini sağlamakta, sermayeyi en iyi değerlendirileceği yere aktarmaktadır, öyle değil mi?

Öyle değil. Çünkü Bretton Woods bu şekilde işlemiyordu. Albay Smithers, söz konusu altını sadece Goldfinger'ın değil, Büyük Britanya'nın da malı olarak görüyordu. Sisteme göre paranın üzerinde tek söz hakkı olan, paranın sahibi olan kişi değildi. Kılı kırk yararak belirlenmiş kurallar, paranın değerini yaratan ve güvence altına alan uluslara da o para üstünde hak tanıyordu. Para sahiplerinin hakları, başka herkesin çıkarını da gözetecek şekilde kısıtlanıyordu. Bretton Woods'taki müttefikler iki savaş arasındaki ekonomik bunalımın ve İkinci Dünya Savaşı'nın dehşetini bir daha yaşamamak için, söz konusu uluslararası ticaret olduğunda, toplumun haklarının para sahiplerinin haklarına üstün gelmesi gerektiğine karar vermişlerdi.

Bretton Woods, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda herkes için istihdam yaratmak, topluma daha iyi hizmet vermek ve bu yolla istikrarı ve refahı korumak için alınmış bir dizi tedbirden sadece biriydi. ABD'de Yeni Düzen yasaları bankaların spekülasyon yapma hakkını ciddi şekilde kısıtlarken, Büyük Britanya'da Refah Devleti herkese sağlık hizmeti ve ücretsiz eğitim hakkı veriyordu. Bu yenilikler önemli ölçüde başarılı oldular: 1950'li ve 1960'lı yıllarda Batılı ülkelerin çoğunda hemen hemen kesintisiz bir ekonomik büyümeyle birlikte halk sağlığında ve altyapıda muazzam iyileşmeler sağlandı. Elbette bütün bunların bir bedeli vardı ve o bedel de yükselen vergilerle ödeniyordu: Beatles severler, George Harrison'ın *Taxman* şarkısında kazandığı her sterlinin 19 şilinini hükümetin almasından yakındığını hatırlayacaklardır; gerçekten de kazancının bu kadarlık bir oranı vergi olarak hazineye gidiyordu. Bu bölümün başında bahsettiğimiz küçük ve ayrı depolarda petrol taşıyan gemi modeli sayesinde, zenginler paralarını vergi müfettişlerinden kaçırmakta epey güçlük çekiyorlardı. Kendiniz de bizzat fiziksel olarak ülke değiştirmediğiniz sürece (örneğin

Rolling Stones, *Exile on Main Street* albümünü kaydederken Fransa'ya taşınmıştı), vergilerden kaçış yoktu.

Petrol gemisinin depolarındaki bu yeniliğe dair düşüncelerinizi, vergi veren kesimde mi, yoksa yaşam koşullarında o güne dek görülmemiş bir iyileşme yaşayan kesimde mi olduğunuza göre değişiyordu. Beatles'ın ve Rolling Stones'un bu durumdan nefret ettikleri ortadaydı; Barings bankaları hanedanının varisi, Üçüncü Cromer Kontu ve 1961-1966 yılları arası İngiltere Merkez Bankası müdürü olan Rowland Baring de onlarla aynı saftaydı. 1963 yılında İngiliz hükümetine yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Döviz kontrolü, yurttaşlık haklarını ihlal eden bir düzenlemedir. Bu nedenle de etik olarak yanlış buluyorum." Ona göre, para sahibi bir adam (bu sahip de nedense hep erkek oluyordu) parasıyla istediğini yapabilmeliydi ve devletlerin, paranın denizaşırı ülkelere akışını engelleyerek para sahiplerinin fırsatlarını kısıtlamalarına izin verilmemeliydi. Baring'e göre bu yeni petrol gemisi modeli kusurluydu. Petrolün sahipleri onu ne tarafa doğru çalkalamak istiyorlarsa, petrol de o tarafa doğru çalkalanmalıydı ve sonuçta gemi nasıl bir hasar alacak olursa olsun, kaptanın müdahale hakkı olmamalıydı.

Gülünç bir şekilde, "M" de aynı fikirdeydi. Albay Smithers'ın bahsettiği işten pek de bir şey anlamadığını söylüyordu: "Bana sorarsanız, sterlinin gücü ne kadar altınımız olduğuna değil; ne kadar çok çalıştığımıza bağlı olmalı," diyordu, kendi fikrinin en doğrusu olduğundan emin kişilere özgü bir dobralıkla. "Böylesi, politikacıların hoşuna gitmeyecek kadar kolay bir çözüm olabilir tabii – ya da fazla zor geliyordur." Bankerlerin çoğunlukta olduğu City of London'da yaygın görüş, tüm ticari varlıkların değerinin piyasa tarafından belirlenmesi gerektiği ve politik bir müdahaleye yer olmadığıydı.

Muhtemelen o yıllarda Londralı bankerlerin böyle düşünmelerinin başlıca nedeni, yeni Bretton Woods sisteminin bankerlerin kazançlarını büyük ölçüde sekteye uğratmış olmasıydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Britanya'nın sterlini dünyanın en önemli para birimiyken, City of London'daki bankerler dünyanın

ticaretini finanse ederek büyük paralar kazanmışlardı. Çok çalışanlar, çok iş kapanlar ve doğru yerlerde doğru kişileri tanıyanlar muazzam servetler edinmişti. Gelgelelim Britanya üst üste iki dünya savaşından hayli yoksullaşmış bir halde çıkmış ve dünyanın en güçlü para birimi artık Amerikan doları olmuştu. Bankerlerin dünyasında işler kesattı.

Önde gelen bir İngiliz bankasının müdürü, bu dönemi şöyle hatırlıyordu: "Motoru çok güçlü bir arabayı saatte 40 kilometre hızla sürmek gibiydi. Sanki bankalara anestezi yapılmıştı. Uykuda gibi yaşıyorduk." İnsanlar işe geç gidip erken çıkıyorlar ve aradaki zamanın çoğunu da uzun öğle yemeklerinde sarhoş olarak geçiriyorlardı. Bir banker, bütün öğle tatillerini nehirde dolaşarak geçirdiğini hatırlıyor. Öğlenleri Greenwich'e giden bir tekneye biniyor, yol boyu bira içip sandviç yedikten sonra tekneden hiç inmeden aynı yolu bu kez sadece bira içerek geri gelip işe dönüyordu. Hiçbir yere varmayan bu nehir yolculuğu yaklaşık iki saat sürmesine karşın, işe döndüğünde kimse bunca zamandır nerede olduğunu sormuyordu çünkü zaten yapacak iş yoktu. En azından temiz hava almış oluyordu. City'de çalışanların maaşları çok yüksek değildi; çok yoğun çalıştıkları da söylenemezdi. O zamanlar bankaların birbirlerinden müşteri çalması ayıp kabul edilirdi, zaten var olan müşterilerin de pek az banka işi vardı. 1960'lı yılların ortalarında City'nin bazı yerlerinde hâlâ yirmi yıl önceki savaşta Londra'ya atılan Alman bombalarının izleri görülüyordu. Bir zamanlar arı kovanı gibi işleyen ticarethanelerin olduğu binaların yıkıntılarında adam boyu yabani otları bitmiş, sokak çocukları için oyun alanı haline gelmişlerdi. İçinde yapılacak iş olmadıktan sonra binaları yeniden inşa etmek neye yarardı ki?

Londra'nın köklü tarihini biraz olsun bilenler için bu, yürek burkan bir manzaraydı. Ta Romalılardan önceki zamanlarda bile Thames Nehri'nin kuzey yakasındaki bu tepede bir ticaret merkezi vardı. Romalıların tek yaptığı burayı başkent ilan edip adını Londinium koyarak işi resmileştirmekti (eğer bu işlere yeterince meraklıysanız ve yağmurlu bir öğleden sonra vaktiniz varsa,

Guildhall binasının zemin katındaki Roma amfitiyatrosunu görebilirsiniz). Romalıların neden başkent olarak burayı seçtiklerini anlamak güç değildi; Londra ticarete son derece elverişli bir yerdi. Sel baskınları yaşanmıyordu, savunması kolaydı ve Thames Nehri'nde ilerleyen bir geminin karaya sokulabileceği en içerlek nokta burasıydı. Ayrıca bu tepenin yüzü, nehre ve İngiltere'ye değil; okyanusa, yani dış dünyaya dönüktü. Gemiler dolusu yükünüzü burada boşaltıp iç bölgelerden gelenlere satabilir ya da mallarınızı Londra'da stoklayıp başka ülkelerden gelen tüccarlara pazarlayabilirdiniz. City, Britanya ile dünyanın geriye kalanı arasındaki geçiş noktasıydı. Thames Nehri ve okyanuslar Londra'yı zengin ediyordu, zaten Londra'nın varoluş amacı da zenginleşmekti. Aslına bakarsanız Londra, teknik olarak İngiltere'nin başkenti bile değildir; asıl başkent nehrin yukarısındaki bir başka şehir olan, Londra'yla fiziksel olarak iç içe geçmiş ama felsefi anlamda asla birleşmemiş olan Westminster'dır. Westminster İngiliz hayatının ufak tefek ayrıntılarına kafa yorarken, büyük finans kuruluşlarının sözünün geçtiği Londra kendi politikalarıyla meşguldür; Machynlleth veya Maidenhead'den ziyade Manhattan veya Mumbai'de neler olup bittiğiyle ilgilenir.

Nitekim Hindistan'ı, Afrika'yı ve Kuzey Amerika'yı fetheden İngiliz devleti değil, Londra şirketleriydi. Kıtaları birbirine bağlayan demiryollarını ve buharlı gemileri finanse eden, bu yollarda seyahat eden ticaret mallarını sigortalayan da bu şirketlerdi. Bretton Woods yüzünden City artık dünya ticaretini finanse edemeyecekse, istediği yerde iş kovalayıp rekabete girişemeyecekse –ki İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki durum buydu– bütün bunların ne anlamı kalmıştı?

İşin en can sıkıcı yanı, bu arada New York'un palazlanmasıydı. Bir zamanlar Londra'dan akan işler –ticaret finansmanı, tahvil satışları, Londra'nın doğuştan kendine hak gördüğü her türlü iş– şimdi Wall Street'teki ukala sonradan görmelerin elinden geçiyordu. Londra, sadece Britanya'nın ve risk almaktan hiç hoşlanmayan, ellerindeki her bir sterline sıkı sıkıya tutunan, üstelik giderek küçülen sömürgelerin, bir de eskiden sömürge olan

yerlerin finans merkezi olmaya indirgenmişti. O eski parlak günlerden eser kalmamıştı.

Bugünkü Londra'nın pırıl pırıl cam ve çelikten oluşan kanyonlarına bakan veya hafta içi bir sabah şafak sökerken işe giden yüzlerce Londralı ile birlikte Londra Köprüsü'nü geçen birinin, bu şehrin son nefesini vermek üzere olan eski bir finans merkezi halini gözünde canlandırması güçtür. Halbuki 1950'li ve 1960'lı yıllarda uluslararası ticaret alanında City'nin esamesi okunmuyordu. Uzun uzadıya 1960'lı yıllardaki swing döneminin toplumsal yapısını irdeleyen tarihçiler, o esnada bu eski Roma ticaret merkezinde neler olup bittiğinden nedense hiç bahsetmezler. Halbuki tarihin gidişatını değiştirecek, dünyada Beatles'tan, Alan Sillitoe'dan veya David Hockney'den çok daha derin izler bırakacak bir şeyin temelleri burada atılıyordu. Bretton Woods sisteminin büyük umutlarla ve katı prensiplerle ortaya koyduğu kurallar yerle bir olmak üzereydi. Paravatan'a çıkan tünellerin ilki burada açılıyordu. Tünelin öbür ucuna ulaşanları nasıl devasa bir servetin beklediğini ilk keşfedenler de Londralılar olacaktı.

Ian Fleming'in *Altınparmak* romanı basıldığında, dünya ekonomisinin dev petrol gemisinin sızdırmaz olduğu düşünülen depolarında ufak tefek çatlaklar oluşmaya başlamıştı. Sorun şuydu: ABD'nin doları tarafsız bir uluslararası para birimi olarak kullanacağına ilişkin sözlerini tutacağından şüphe duyanlar vardı. Üstelik bu şüphelerinde çok da haksız sayılmazlardı zira Washington herkese karşı aynı mesafede durmuyordu. Savaşın hemen ertesi yıllarında ABD hükümeti, komünist Yugoslavya'nın altın rezervlerine el koymuştu; aynı şeyin kendi başlarına gelmesinden endişelenen Doğu Bloku ülkeleri de dolarlarını New York yerine Avrupa'daki bankalara yatırmaya başlamışlardı. O zaman da bugünkü gibi merkezi Washington'da olan ve o zaman da bugünkü gibi en büyük hissedarının sözünü dinleyen IMF, komünist Polonya'nın yeniden yapılanma sürecine destek olmaktan kaçınmıştı. Benzer şekilde, İngiltere ve Fransa 1956 yılında Süveyş Kanalı'nın kontrolünü yeniden ele geçirmek istediklerinde, bu işten hiç hoşlanmayan Washington her iki ülkenin de dolarlara erişimini

engelleyerek bu girişimi başarısızlığa mahkûm etmişti. Bunlar, tarafsız bir aracının yapacağı işler değildi.

O sıralarda İngiltere bir krizden diğerine savrulmakla meşguldü. 1957 yılında sterlini korumak amacıyla faizler birdenbire yükseltilerek sterlinin kullanımı kısıtlandı (Albay Smithers'ın James Bond'a sözünü ettiği para krizi ve artan faizler olayı buydu). Sterline erişimleri kısıtlanan bankalar onun yerine doları kullanmaya başladılar ve kullandıkları dolarlar da Sovyetler Birliği'nin Amerikan baskısından kurtulmak için Londra ve Paris bankalarında tuttuğu dolarlardı. Kısa sürede bunun hayli kazançlı bir iş olduğu anlaşıldı. ABD'de bankaların dolar cinsinden verdikleri kredilere uygulayabilecekleri faiz oranları sınırlıydı; Londra'da ise böyle bir sınırlama yoktu. Londra bankaları, Bretton Woods tankerinin depolarında bir delik keşfetmişlerdi; bu bankalar dolarları ABD sınırları dışında kullandıkları sürece Amerika tarafı onlara karışamıyor, Britanya ise umursamıyordu. Belki de Sovyet bankalarından birinin teleks adresi olarak kullandığı "Euro" sözcüğü nedeniyle "eurodolar" olarak anılan bu devletsiz dolarlar, tıpkı eski günlerdeki gibi ülkeler arasında hiçbir engele takılmadan dolaşabiliyordu. Yasaların bu konuda yapabileceği hiçbir şey yoktu.

ABD'li yetkililer bu duruma bir son vermek amacıyla harekete geçtiler ve (aynı zamanda federal bankacılık sistemini de denetleyen) Para Birimi Kontrol Ofisi, Amerikan bankalarının Britanya'daki şubelerinin eylemlerini denetlemek üzere Londra'da bir ofis açtı. Ne var ki Atlantik'in bu yakasında Amerikalıların sözü geçmiyordu, Londralıların da onlara yardım etmeye niyetleri yoktu. İngiltere Merkez Bankası'nda bu bankaları denetlemekle görevli olarak çalışan Jim Keogh, "Londra'daki Citibank, Amerikan yasalarına uymuş uymamış beni ilgilendirmez," diyordu. "Bilmesem de olur. Eğer Kontrol Ofisi'nin adamları ABD yasalarının Londra'da da geçerli olması gerektiğini düşünüyorlarsa, onlara bol şans dilerim." Aynı yetkili, yarı şaka yarı ciddi bir tavırla yabancı bir bankere Londra'da istediği gibi iş yapabileceğini söylerken şöyle demişti: "Yeter ki uluorta yapma ve atları ürkütme." Söz konusu dolarların miktarı, New York'taki Amerikan

bankalarının işlem yaptığı miktarlarla kıyaslandığında çok da büyük sayılmazdı ama her yıl üçte bir oranında artıyordu. Londralılar için nihayet yeni bir gelir kapısı açılmıştı.

Hemen hemen aynı sıralarda (ve o yıllarda bütün dünyada esen isyan rüzgârlarının etkisi olabileceği ihtimalini saymazsak, tamamen bu olanlardan bağımsız bir şekilde) İngiliz radyo dinleyicilerinin erişebildiği radyo istasyonlarının sayısı arttı. O zamana dek Birleşik Krallık'ta yasal olarak radyo yayını yapabilen tek kanal BBC'ydi ve dinleyicilerine yeni pop müzik sanatçılarını tanıtmak konusunda hayli gönülsüzdü. İngiliz gençleri, Nero and the Gladiators veya B. Bumble and the Stingers gibi müzisyenleri de radyodan dinleyebilmek istiyorlardı ve BBC'nin bu konudaki isteksizliği onları öfkelendiriyordu. Tam bu noktada girişimci zekâya sahip gemi sahipleri devreye girdiler. Gemilerini radyo istasyonuna dönüştürerek Britanya'nın karasularının tam dışına demirlediler ve Birleşik Krallık'a pop müzik yayını yapmaya başladılar.

Bu deniz radyocularına çoğunlukla korsanlar deniyordu ama onlara takılan bir isim daha vardı: offshore. Korsanlar kadar eğlenceli bir tınısı olmasa da, duruma daha uygun bir tanımdı. Britanya karasularının hemen dışından yayın yaptıkları için Britanya yasalarını ihlal etmiş sayılmıyorlardı. Bu offshore radyo istasyonları, en az yasal radyo istasyonları kadar somut ve gerçektiler; radyonuzun kanalları arasında dolaşırken onları kolaylıkla bulabiliyordunuz ama yasal olarak var olmadıkları için onlarla başa çıkmak da çok zordu.

Yasal olarak yokken fiziksel olarak var olmayı tanımlayan "offshore" terimi, farklı bağlamlarda da kendine kullanım alanı buldu ve kısa sürede finans çevrelerinde de duyulmaya başladı. ABD'nin kontrolü dışındaki eurodolarlarla işlem yapan bankalar iki ayrı hesap tutuyorlardı. Birincisinde döviz kontrollerine ve diğer tüm kurallara uygun olarak yapılan her zamanki sıkıcı işlemler yer alıyordu. Bunlara "onshore" deniyordu. İkincisinde ise kabadayı korsanların kol gezdiği bu yeni eurodolar piyasasında yapılan işlemler vardı. Bretton Woods gemisinin depolarından

sızan petrol bu hesaplardaydı. Sanki Britanya karasularının dışında yapılıyorlarmış ve bu yüzden de Britanya yasalarından bağımsızlarmış gibi gerçekleştirilen bu işlemlere offshore deniyordu. İki hesap da coğrafi olarak aynı yerde –City of London'da– olmalarına karşın, bir tanesi yasal olarak başka bir yerdeydi; kuralların işlemediği bir yerde. İşte bu kavram, bu offshore fikri, yani bir varlığın fiziksel olarak bulunduğu yerden başka bir yerin yasalarına tabi olması fikri, hikâyemizin de ana fikrini oluşturuyor. Offshore icat olmasaydı, Paravatan diye bir yer de olamazdı.

Offshore eurodolar piyasası 1950'li yılların sonunda City of London'a biraz can verdiyse de, İngiltere finans dünyasını eski parlak günlerine döndürmeye yetmemişti. Bütün büyük tahviller New York'tan dolaşıma giriyordu ve bu da İngilizlerin fena halde canını sıkıyordu. İşin belki de en sinir bozucu tarafı şuydu: Borç alan şirketlerin çoğu Avrupalıydı, borç verenlerin çoğu da Avrupalıydı ama aradaki bağlantıyı sağlayan Amerikan bankaları olduğu için dolgun komisyonları cebe indirenler de onlardı. Savaşın verdiği hasarı onarmaya çalışan ve ekonomileri hızla büyümekte olan Avrupa devletleri, büyük miktarlarda borç arayışındaydılar. Bu durumdan Avrupalıların bir kazancının olmayışı Londralı bankerlere hiç adil gelmiyordu. Bu işe en çok kızanlardan biri de, Siegmund Warburg adında bir bankerdi.

Warburg, City of London dünyasının sıcak ve güvenli ortamına pek uyum sağlayamamış bir yabancıydı. Öncelikle, İngiliz değil Alman'dı. Dahası, bir bankerin nerede ve nasıl olursa olsun iş kovalaması gerektiği inancından asla vazgeçmemişti. Meydanı büyük City of London bankalarına bırakmaya niyeti yoktu, hayatını iş bağlamaya adamış bir bankerdi o. Sıkça anlatılan ilginç bir özelliği, bir öğle yemeği o gün yapmak istediği tüm iş toplantılarına yetmediği için, farklı müşterilerle günde iki kez öğle yemeği yemesiydi. City of London çevrelerinde hiç hoş karşılanmamasına rağmen, Britanya'yı düşmanca devralma kavramıyla tanıştıran da oydu. Sürekli seyahat eder, hiç durmadan yeni müşteriler ve bağlantılar peşinde koşardı. 1962 yılında Dünya Bankası'nda çalışan bir arkadaşından ABD sınırları dışında dolaşımda olan dolarların

miktarının yaklaşık 3 milyar olduğunu öğrenmişti. Bu, petrol gemisinin depolarından sızmış, kullanıma hazır bir halde oradan oraya çalkalanan bir servetti ve Warburg da bu servetten payına düşeni almaya kararlıydı. 1920'li yıllarda Almanya'da bankerlik yapmıştı, döviz kurları üzerinden tahvil satmışlığı vardı. Bugün onun adına çalışan bankerlerin de benzer bir şey yapmamaları için hiçbir sebep göremiyordu.

Tahvil satışı, uzun vadeli bir finansal anlaşmadır. Bir kurum, baştan belirlenmiş miktarda parayı yine baştan belirlenmiş bir süreliğine borç alır; karşılığında söz konusu süre dolduğunda aldığı borcu geri öderken baştan belirlenmiş oranda bir faizi de ödemeyi taahhüt eder. Tahviller, şirketlerin ve ülkelerin finansmanında son derece önemli bir rol oynarlar. O yıllarda bir şirket dolar cinsinden borç almak istiyorsa bunu New York'tan almak zorundaydı. Warburg, ABD dışında gezen o 3 milyar doların hatırı sayılır bir kısmının İsviçre'de olduğunu biliyordu ve bundan faydalanmanın yollarını aramaya başlamıştı.

İsviçre'de para boldu. 1920'li yıllarda Fransa vergilerin üst limitini yüzde yetmiş ikiye çıkardığından beri, malını ve parasını kendi ülkesinden kaçırmak isteyen yabancılar mal varlıklarını İsviçre'de saklıyordu. O zamandan İkinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde İsviçre'de tutulan paranın miktarı on kat arttı ve sonunda kıta Avrupası'ndaki tüm hane halkı servetinin yüzde 2,5'ini oluşturur hale geldi – aynı dönemde Avrupa, ekonomik anlamda bir durgunluk yaşıyordu. İsviçre'nin müşterilerinin çoğu, vergi ödemek istemeyen Fransızlar ve İtalyanlardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da İsviçre'ye para akmaya devam etti; 1970'li yılların başında Avrupa'daki hane halkı servetinin yaklaşık yüzde 5'i buradaydı. Nakit paranız varsa arabaya yükleyip Zürih'e veya Cenevre'ye götürüyordunuz, burada banknotlarınızı ağzı sıkı bir veznedara teslim ediyordunuz ve kuşlar gibi hafiflemiş olarak ülkenize dönüyordunuz. Fransız iktisatçı Gabriel Zucman, 2015 tarihli *Vergi Cennetleri* adlı kitabında Paravatan'ın yaratılışında İsviçrelilerin oynadığı rolden şöyle bahsediyor: "Vergi ödemekten kurtulmak isteyen Avrupalılar için ortam, aynen 1920'li yıllarda

olduğu gibiydi: İsviçre bu dönemde müşteri sırrı güvencesi veren, çalışır vaziyetteki tek finansal merkezdi."

Herkesçe bilinen bir gerçekti bu. İlk kez 1968 yılında basılan *Sidney'e 714 Sefer Sayılı Uçuş* adlı Tenten macerasındaki kötü adam Roberto Rastapopoulos, bir milyoneri rehin alır ve ondan İsviçre'deki gizli hesabının bilgilerini öğrenmeye çalışır: "Bankanın adını biliyorum, hesabın hangi adla açıldığını da biliyorum: elimde, kullandığınız sahte imzanın harika örnekleri var... Eksik olan tek şey hesap numarası. Onu da siz bana kibarca söyleyeceksiniz."

Bunun üzerine gerçeği söyleten bir iksir, volkanik bir patlama, uzaylı yaratıklar ve telepatinin de yer aldığı, bütün Tenten külliyatının belki de en çılgın macerası başlar. İşin ilginç yanı şudur ki macera boyunca bin bir türlü acayiplik yaşansa da, milyonerin gizli hesap numarası açıklanmaz. Herhalde bu kadarı da fazla kaçacaktı; ne de olsa söz konusu hesap, 1934'ten beri bankacılık işlemlerinin gizliliğini yasal olarak güvence altına alan İsviçre'deydi. İsviçre'deki banka hesapları öylesine iyi korunuyordu ki bunların kime ait olduğunu sadece üç kişi –iki bankacı ve hesabın sahibi olan kişi– biliyordu. Dönemin çocuk kitaplarında bile vergi kaçıran hırsızlar çuvallar dolusu parayı İsviçre'de saklarken, Londra'nın en hırslı bankerlerinin bundan habersiz olması düşünülemezdi.

Bu kitapta ileride daha çok sözünü edeceğimiz, eski bir İsviçreli bankacı olan Bradley Birkenfeld, "Zengini ve ünlüsü, kötüsü ve çirkini, istihbarat ajanı ve mafyası, eşlerinden ve iş ortaklarından para saklamak için; şirket kârlarını zimmetlerine geçirmek için; küçük savaşları ve uyuşturucu kartellerini finanse etmek için bu numaralı hesapları kullandılar," diye yazmıştı. "Böyle bir numaralı hesabınız varsa, size tanınan bu ayrıcalık karşılığında İsviçrelilere ufak bir sabit ücret ödemek ve hesaptaki paranız için tek kuruş faiz almamak hiç de zorunuza gitmezdi. İsviçre çeliğinden yapılma yatağınızın altına sakladığınız servetinize kimsenin dokunamayacağını bilmek yeterliydi."

1960'lı yılların başında Londra'daki bankerler İsviçre'ye kaçırılan bu dolarlara yutkunarak bakıyordu: Yeniden tahvil satabil-

mek için ihtiyaçları olan para, hiçbir işe yaramadan orada öylece yatmaktaydı. Warburg bir şekilde bu paraya ulaşırsa, paketleyip borç vererek köşeyi dönebileceğini düşünüyordu. İsviçreli bankerlere sırf paralarına göz kulak olmaları için ücret ödemeye razı olan müşteriler, paralarını İsviçre'ye göndermek yerine Warburg'a vererek karşılığında tahvil almayı isterlerdi muhakkak. Hele de tahvillerden elde edecekleri gelir, vergiden muafsa. Hiç şüphesiz Avrupalı şirketler de New York'tan borç alırken ödediklerinden çok daha düşük bir ücret karşılığında Warburg'dan borç almayı tercih edeceklerdi. Tabii ki borç vereceği para da tahvillerden gelecekti.

Ne var ki iş o kadar basit değildi. Önünde bir engel vardı: Savaş sonrası sistemde, petrol tankerinin depoları arasında serbest akışa yer yoktu; yani spekülatif para, Avrupa kıtasındaki ülkeler arasında istediği gibi dolaşamıyordu. Warburg bu parayı İsviçre'den nasıl çıkaracak, borç isteyen müşterilerin olduğu ülkelere nasıl ulaştıracaktı? En iyi bankerlerinden ikisini görevlendirerek ne yapıp edip bu işi halletmelerini söyledi.

Warburg'un adamları 1962 yılının Ekim ayında görüşmeler yapmaya başladılar, aynı sıralarda Beatles da "Love Me Do" single'ını yayınlamıştı. Şarkı İngiltere listelerinde 17. sıraya yükseldi; ilk single için fena sayılmazdı ama muazzam bir başarı olduğu da söylenemezdi. Ertesi yıl 1 Temmuz'da Warburg'un bankerleri ilk anlaşmayı imzaladılar, aynı gün Beatles da tüm dünyayı saracak Beatles çılgınlığını ateşleyen "She Loves You" şarkısını kaydetti. Ekim 1962'den beri geçen dokuz ayda dünyada sadece pop müzikte değil; jeopolitik anlamda da devrimler gerçekleşmişti. Küba füze krizinin yaşandığı ve Başkan John F. Kennedy'nin "Ich bin ein Berliner" konuşmasını yaptığı bu dönemde küresel finans sisteminde yaşanan eşzamanlı devrimin pek fazla dikkat çekmemiş olması anlaşılabilir bir durum.

Warburg'un yeni tahvilleri –eurodolardan esinle bunlar da 'eurobond' adıyla anılır oldular– savaş kahramanlığından gazeteciliğe, ardından da bankerliğe geçiş yapan İskoçyalı Ian Fraser tarafından yönetiliyordu. Fraser, *The High Road to England* [İngiltere'ye

Giden En Doğru Yol] adlı zekice yazılmış otobiyografisinde, patronunun rüyasını gerçekleştirmek için çok sayıda bürokratik engeli nasıl aştığını şaşırtıcı bir açık sözlülükle anlatır. Meslektaşı Peter Spira'yla birlikte, sıcak paranın sınırlar arasında akmasını engellemek amacıyla yürürlüğe konmuş vergileri ve denetimleri etkisiz bırakmanın yollarını bulmuşlar, farklı ülkelerdeki yasa ve yönetmeliklerin sadece kendi işlerine yarayan kısımlarına tabi olmalarını sağlayacak bir rota çizerek planlarını hayata geçirmişlerdir.

Söz konusu tahviller Britanya'da piyasaya sürülselerdi yüzde 4 vergiye tabi olacaklardı. Bu nedenle Fraser bunları Hollanda'daki Schipol Havaalanı'nda satışa çıkardı. Tahvillerin getireceği faiz de Britanya'da ödenmesi durumunda vergiye tabi olacağı için, faizlerin de Lüksemburg'dan ödenmesi kararlaştırıldı. Tahvillere dair hiçbir işlem Britanya'da yapılmadığı halde, Fraser Londra Borsası'nı bunları listelemeye ikna etmişti. Fransa, Hollanda, İsveç, Danimarka ve İngiltere merkez bankaları, bu eurobondların kur kontrolü üzerinde nasıl bir etki yaratacağı konusunda haklı olarak endişeleniyorlardı. Fraser'ın şapkadan çıkardığı son numara da, gerçekte borçlanan İtalya'daki bir kamu holding kuruluşu olan IRI olduğu halde, kâğıt üzerinde borçlanan olarak İtalya devlet karayollarının işletmecisi olan Autostrade'yi göstermesiydi. Borçlanan IRI olsaydı, ödemeyi yapmadan önce üzerinden vergi ödemesi gerekecekti, Autostrade'ninse böyle bir zorunluluğu yoktu.

(City of London bankerleri farklı ülkelerin yasalarını birbirine kırdırmakta öyle ustalaşmışlardı ki anlaşmadan iki yıl sonra Belçikalı vergi müfettişlerini de satış sözleşmelerine son imzayı atmanın bir formaliteden ibaret olduğuna ikna etmeyi başardılar. Böylelikle, imza atmak için ta Lüksemburg'a gitmelerine gerek kalmadan işlerini yürütüyorlar, kutlama yemeklerini de o yıllarda gastronomik açıdan hayli çorak olan Lüksemburg yerine lokantaların daha kabul edilebilir düzeyde yemekler servis ettiği Brüksel'de yiyorlardı.)

Yasalar arasında gidip gelerek oynanan bu oyun sayesinde Fraser, yüksek faiz getiren, her tür vergiden muaf, üstelik de istenen yerde nakde çevrilebilen cazip bir tahvil icat etmiş oluyordu. Bu,

offshore teriminin tam anlamıyla hayata geçmiş haliydi. Otobiyografisinde şöyle yazıyordu: "İşin sırrı ... tahvillerin sahibinin kesinlikle ifşa edilmemesi, faizlerden vergi düşülmemesi ve tahvilin vadesi dolduğunda sorgusuz sualsiz ödemenin yapılmasıydı." Bu tür tahvillere hamiline yazılı tahvil deniyordu; tahvil kimin elindeyse ona aitti, sahibinin kimliği hiçbir yerde kayıtlı değildi ve bu tahvile sahip olduğunuzu hiçbir yere bildirmek zorunda değildiniz. Fraser'ın eurobondları bu açıdan adeta sihirli kâğıtlardı. Eurobondlardan önce İsviçre'de saklanan servet pek bir işe yaramıyordu; şimdiyse o servet her yere taşınabilen, her yerde bozdurulabilen ve sahibine vergisiz kazanç sağlayan bu sihirli kâğıtları satın alabiliyordu. Hem vergiden kaçıp *hem de* kâr eden bu kâğıtlar, faiz kazandıran 1000'er dolarlık seyahat çekleri gibiydiler.

Yaklaşık elli yıldır City of London'da böyle büyük hacimli bir işlem yapılmamıştı ve az kalsın incir çekirdeğini doldurmayacak bir sebepten ötürü her şey suya düşecekti: Tahvillerin basılması için gerekli olan matbaa kalıplarının nasıl oyulduğunu kimse hatırlamıyordu. Neyse ki sonunda işi bilen iki ihtiyar Çek usta bulundu. Geriye bir tek kâğıtları banka müdürlerine imzalatmak kalmıştı. Yıllar sonra Spira, o günleri şöyle anlatıyordu: "Brüksel'de üzerine tutturulan on iki dolmakalemle aynı anda on iki tahvil imzalayabilen bir imza makinesi vardı. Bunun dışında şirket, üç dört kişiyi sırf bu kâğıtları imzalamaları için bir haftalığına Lüksemburg'a gönderiyordu. Bürokrasinin ne kadar dangalakça olduğunu sırf bu örnekten anlayabilirsiniz."

Peki Fraser'ın sihirli icadını kimler satın alıyordu? Bu sorunun cevabını bilmek imkânsızdı zira satışların çoğu İsviçreli bankerler tarafından yapılıyordu ve onlar da müşterileri konusunda ser verip sır vermiyorlardı. Yine de Fraser'ın bir tahmini vardı: "Bu tahvillerin başlıca alıcıları, çoğu Doğu Avrupa'da, bir kısmı da Latin Amerika'da yaşayan, gerektiğinde bulundukları yerden aceleyle ayrılırken servetlerinin bir kısmını da küçük bir çantada yanlarında taşıyabilmek isteyen kişilerdi. Orta Avrupa'da hayatta kalan Yahudi nüfusun önemli bir kısmı hâlâ İsrail'e ve Batı'ya doğru kitlesel bir göç halindeydi. Ayrıca Doğu'ya kaçan devrik

Güney Amerika diktatörleri de vardı. Bütün bu insanların paraları İsviçre'de saklanıyordu."

Daha sonraları tarihçiler, bu tahvillerin müşterileri arasında yolsuzluğa karışmış politikacıların –yani kitapta sözü geçen devrik Güney Amerika diktatörlerinin– pek az bir yer tuttuklarını, bu oranın en fazla beşte bir olduğunu söyleyerek Fraser'ın tahminlerinin abartılı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Halbuki Fraser'ın tahmini, abartılı olmak bir yana, gerçeğin hayli hafifletilmiş halini yansıtmaktadır. Bu devrik diktatörler Güney Amerika'da bulunmuş olabilirler fakat hepsi de Güney Amerikalı liderler değildiler. 1960'lı yılların başında, İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'yı yağmalamış, servetlerini İsviçre'ye saklamış ve sonra tabanları yağlayıp Arjantin'e sıvışmış pek çok kişi hâlâ hayattaydı. Hiç şüphesiz bunların arasında bulunan Nazi savaş suçluları için servetlerinin İsviçre'de öylece yatması ve hiçbir kazanç sağlamaması epey can sıkıcı bir durumdu. Neyse ki Ian Fraser'la adamları imdada yetişmişler, bu servetlerin risksiz ve vergisiz birer kazanç kapısına dönüşmelerini sağlamışlardı.

Tahvil müşterilerinin geriye kalan beşte dördünü ise, bankerlerin "Belçikalı dişçiler" dediği, yüksek gelirleri olan ve vergi kaçırmak isteyen alelade zenginler oluşturuyordu. Bunlar zaten kazançlarının bir kısmını Lüksemburg'daki veya Cenevre'deki bankalara yatırıyorlardı ve karşılarına çıkan bu tatlı yatırım fırsatını seve seve değerlendireceklerdi. Fraser için ortada şaşılacak bir şey yoktu. Anılarında "Eric Amca" diye bahsettiği, Warburg'un kıdemli bankerlerinden biri olan Eric Korner, ne zaman müşterisi olan şirketlerden biri beklenenin üzerinde kâr etse, derhal Zürihli bir simsarı arıyordu. Piyasanın geriye kalanı durumdan haberdar olmadan önce Korner bu simsar aracılığıyla şirketin hisselerini satın alıyor, bir yandan müşterisinin zararı pahasına vergisiz kazanç elde ederken, bir yandan da İsviçre'deki servetine servet katıyordu.

Böylelikle Paravatan'a giden tünelin ana hatları ortaya çıkmaya başlamıştı. Sistem şöyle işliyordu: Öncelikle elinize bir miktar para geçmesi gerekiyordu; bunu ister çalmış, ister vergiden kaçırmış,

isterseniz de alın teriyle kazanmış olun. Sonra bu parayı saklıyordunuz; sonra da harcıyordunuz. O zamana kadar bu üç aşamanın sadece ikisini gerçekleştirmek mümkündü, üçü bir arada olamıyordu. Parayı elde edebilir ve sonra da harcayabilirdiniz ama bu harcamalar dikkatleri üzerinize çekeceği için riskliydi. Parayı elde ettikten sonra saklayabilirdiniz ama bu sefer de servetiniz İsviçre'de biriktiğiyle kalıyordu, harcayıp tadını çıkaramıyordunuz. Paravatan'la birlikte servetin önündeki engeller kalkıyordu. Paravatan paranızın nereden geldiğiyle ilgilenmiyordu, onunla ne yaptığınızla da ilgilenmiyordu, çalmakta, saklamakta veya harcamakta özgürdünüz. Eurobondların altında yatan kirli sır buydu. Ve bütün bunlar, iletişim teknolojisindeki gelişmeler --önce telgraf, sonra telefon, ardından teleks ve son olarak da e-posta– sayesinde mümkün olmuştu. Küreselleşme dediğimiz, sınırları ortadan kaldıran ve her şeyi kolaylaştıran devrimin karanlık yüzü buydu.

Mal varlığını saklama arzusunda haklı olanlar da vardı elbette. Fraser'ın da açıkça belirttiği gibi, eurobondların ilk müşterileri arasında Naziler'den kaçırdıklarını İsviçre'ye saklayan Yahudiler de bulunuyordu ve ancak eurobond sayesinde mal varlıklarından bir gelir elde edebilmeye başlamışlardı. Sorun, eurobondların sağladığı gizliliğin, taşınabilirliğin ve kolaylığın sadece soykırımdan kurtulup Tel Aviv'e kaçan Yahudileri değil; Antwerp'deki dişçileri, Londra borsasında içeriden bilgi sızdıran simsarları ve Buenos Aires'deki Nazileri de cezbetmesiydi. Korkup kaçmakta haklı olan parayla, vergiden kaçırılan para ve halkı soyarak elde edilen para İsviçre'de birbirine karışıyordu. Saklayacak parası olan herkes eurobond alabiliyordu ve kimse bu paranın kaynağını sorgulamıyordu.

Zengin insanların Paravatan'ın büyülü bahçesine açılan kapıyı araladığı an buydu: Londralı kurnaz bankerlerin, yeterince zengin olan herkesi kim olduğuna ve nasıl zengin olduğuna bakmaksınız kabul eden, yasaların işlemediği sanal bir ülkeyi yarattıkları an. Sıradan Belçikalılar gelirleri üzerinden vergi öderken, İsviçre'de hesap açtıracak kadar zengin olanlar vergi kaçırmakla kalmıyor, üzerine bir de kâr ediyorlardı. Doğu Avrupa halkları yerle

bir olmuş ülkelerini yeniden inşa etmeye çalışırken, o toprakları yağmalayıp talan eden Naziler hem savaş suçu işleyerek edindikleri serveti koruyorlar, hem de bundan kazanç sağlıyorlardı.

Göreceğimiz gibi, hem Birinci Dünya'nın vergi hırsızlarına, hem de Üçüncü Dünya'nın kleptokratlarına hizmet ettiği için, Paravatan konusunda bir şey yapmak çok zor. Bu durumu da Ian Fraser'a ve Warburg'un meslektaşlarına borçluyuz.

Yapılan ilk eurobond satışının hacmi 15 milyon dolardı. Fakat nakit paranın ülke sınırları dışına çıkmasının önündeki engeller kalkınca, açılan yoldan çok daha fazla para akmaya başladı. 1963'ün ikinci yarısında 35 milyon dolarlık eurobond satıldı. 1964'te eurobond pazarının değeri 510 milyon dolara ulaşmıştı. 1967'de bu miktar ilk kez bir milyar doları aştı ve bugün eurobond pazarı dünyanın en büyük pazarlarından biri durumunda. Amerikalı şirketler bile, katı kuralların geçerli olduğu New York'tan çıkıp eurobond satmaya başlamışlardı. Bu arada elbette devlet de bu sıcak para akışını kontrol edebilmek için birtakım tedbirler alıyor, hemen ardından bu tedbirlerin de etrafından dolaşan hamleler bulunuyordu. Neyse ki Hollanda ile ABD arasında yapılan bir vergi anlaşması sayesinde, Amerikan şirketleri vergisiz borç almanın yolunu bulmuşlardı: Hollanda Antilleri adı verilen küçük Karayip adalarında, sırf bu amaçla kullanılan özel teşvik fonları oluşturulmuştu.

Peki bu arada Bretton Woods'ta tasarlanan, depoları birbirinden ayrılmış o petrol gemisine ne olmuştu? Geminin depoları arasına özel bir boru hattı döşenmişti ve kaptanın bilgisi veya izni olmadan bu hattan petrol akıyordu. Paranın doğası gereği, gemi benzetmesini daha fazla kullanamayacağız. ABD hükümetinin dayattığı yasalardan ve vergilerden kaçıp yurtdışına saklanan dolarlar hâlâ dolar olma özelliklerini koruyorlardı; yani hâlâ otuz beş tanesi bir ons altın ediyordu. Buradan sonra yaşanan sorunların kaynağında da dolar ile petrol arasındaki önemli bir fark yatıyordu: Petrolü kullanmazsanız petrol olarak olduğu yerde durur, ne artar ne de azalır. Dolar ise çoğalır.

Bir doları bankaya koyduğunuzda, banka bu doları bir başkasına verdiği borcun teminatı olarak kullanır – yani artık ortada birden fazla dolar vardır, sizin dolarınız ve bir başkasının borç aldığı dolar. O başkası da borç aldığı doları başka bir bankaya yatırırsa ve o banka da o doları bir başkasına borç verirse, artık ortada ikiden fazla dolar vardır. Bu böyle sürüp gider. Bu dolarların her biri nominal olarak belli bir miktar altına denk geldiğinden, ABD'nin bu dolarlara karşılık talep edilebilecek altına sahip olmak için hiç durmadan altın satın alması gerekir. Ne var ki ABD bunu yapacak olursa, söz konusu altını satın almak için de dolar kullanacağından piyasadaki dolar miktarı artacak, o dolarlara karşılık daha da fazla altın satın almak gereği doğacak ve bu da daha fazla dolar anlamına gelecektir. Bu mantıksız döngünün sistemi çökerteceği aşikârdır; kısacası offshore ile başa çıkmak imkânsızdır. Offshore, petrol gemisindeki petrolün bir depodan diğerine gizlice akmakla kalmayıp, bunu her yapışında hacminin iki katına çıkması gibidir.

Bunun ne anlama geldiğini tahmin etmiş olabilirsiniz. Yabancı devletlerin her 35 dolar karşılığında bir ons altın satın alma hakları vardı, ne var ki altın miktarı aynı kalırken piyasadaki dolar miktarı hiç durmadan artıyordu. Arz ve talebin basit kuralları, bize böyle bir durumda karaborsanın ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğunu söyler. Ne zaman bir diktatörlük, doların kendi para birimi cinsinden karşılığını kontrol etmeye kalkışsa, hemen devletin belirlediği kur dışında kayıt dışı bir döviz alım satım trafiği başlar. Yabancı bir devlet, onsu 35 dolara ABD'den altın satın alıp, aynı altını serbest piyasada eurodolar karşılığında satabilirdi. Elde ettiği eurodolarlarla daha çok altın satın alıp, o altınları da eurodolar karşılığında satarak kâr edebilir, bunu sonsuz kereler yapabilirdi. Goldfinger'ın icat ettiğine benzer, fakat ondan çok daha kurnazca ve kârlı bir hileydi bu. Üstelik Goldfinger gibi altınları eritip bir Rolls-Royce'un gövdesinde saklayarak yurtdışına kaçırmaya veya 007'yle golf sahalarında kapışmaya da gerek yoktu. Her şey, Washington'ın ne kadar para kaybetmeye razı olduğuna bağlıydı. Bu hileyi engelleyebilecek tek şeyse,

insanların arızalı olduğu çok açık olan bu sistemden kâr etmeyi reddetmeleriydi.

ABD hükümeti, dolar/altın paritesini korumaya çalıştıysa da, doların hareketi üzerine konan her kısıtlama insanları dolarlarını Londra'ya saklamaya daha da fazla teşvik ettiği için, gitgide daha fazla para yurtdışına kaçıyor ve bu da dolar/altın fiyatı üzerinde daha fazla baskı oluşturuyordu. Kaçan dolarlar nereye gidiyorsa bankerler de oraya akın ediyordu. Bugün Amerikan imalatçıları için Çin ne ise, o sıralarda Amerikan bankaları için de İngiltere oydu. City of London'da kurallar Wall Street'tekinden daha esnek, politikacılar daha hoşgörülüydü; tam da bankaların istediği gibiydi. 1964'te City of London'da on bir ABD bankasının şubesi vardı. 1975'te bu sayı yetmiş sekize çıkmıştı. Bu arada Washington olan bitene engel olamayacağını anlamış ve 35 dolara bir ons altın sözünü de geri almıştı. Bretton Woods'ta alınan tüm tedbirlerin birer birer ortadan kaldırıldığı süreç böylece başlamış oldu.

Paranın asıl sahibinin kim olduğu sorusu –parayı kazanan kişiler mi, yoksa parayı yaratan ulus mu– cevabını bulmuştu. Londra'daki ve İsviçre'deki misafirperver bankerler sayesinde, eğer paranız varsa, onunla canınızın istediğini yapabiliyordunuz ve diğer devletlerin de size engel olmak için yapabilecekleri hiçbir şey yoktu. Engel olmak için yaptıkları her şey, tıpkı patlak bir lastiğin hava kaçırmasını önlemek için onu sıkıştırmak gibi, durumu daha da beter bir hale getiriyordu. Devletler önüne ne engel çıkarırsa çıkarsın, para offshore topraklara akıyordu. İngiltere'nin yaptığı gibi tek bir ülkenin offshore'a göz yumması, diğer bütün ülkelerin çabalarını etkisiz kılıyordu. (Keşke herkes Keynes'i dinleseydi de Bretton Woods'ta uluslararası bir para birimi icat edilseydi; o zaman bütün bunlar olmayacaktı.)

Sınır tanımayan para ile sınırları olan devletler arasındaki yarış da böylece başlamış oldu. Eğer kanunlar bir ülkenin sınırlarından öteye geçemezken para istediği yere akabiliyorsa, paranın sahipleri daima o kanunları koyanlardan bir adım önde olurlar. Boksörlerden birinin ringde kalmak zorunda olduğu; diğerininse istediği zaman ringden inip rakibinin öngöremediği bir taraftan

geri çıkabildiği bir boks maçı düşünün. Aklı olanın parasını hangi boksöre koyacağı aşikârdır.

Warburg'un başlattığı değişim eurobondlarla sınırlı kalmadı. Eurobondun temelindeki mantık başka her alana da uyarlanabiliyordu. Size ve müşterilerinize para kazandırabilecek bir iş tespit ettiğinizde, dünyada o işe ilişkin yasaların en gevşek olduğu yer neresiyse –Liechtenstein, Cook Adaları veya Jersey– orayı merkez üssünüz olarak kullanıyordunuz. Eğer dilediğiniz kadar gevşek yasaları olan hiçbir yer bulamadıysanız, o zaman da güzellikle ya da tehditle yasalarını sizin istediğiniz şekilde değiştirecek bir yer buluyordunuz. Bu şekilde iş yapmanın da babası Warburg'dur; İngiltere Merkez Bankası'na giderek yasaları daha rekabetçi hale getirip vergileri düşürmelerini, aksi takdirde bankasını başka bir yere, örneğin Lüksemburg'a taşıyacağını söylemişti. Sihirli bir değnek gibi etkili olan bu tehditle yasalar değişmiş, hamiline yazılı tahvillerdeki damga vergisi kaldırılmıştı.

Dünyanın bu gelişmeler karşısındaki tepkisi de tahmin edileceği gibi oldu. Zaman zaman ülkeler, offshore dünyasına kaçan işleri yurda dönmeye ikna etmek için girişimlerde bulundular (örneğin ABD, Londra'ya taşınan bankaların kaçmak istedikleri yasaları değiştirdi); böyle yaparak da kendilerini Warburg'un bankerlerinin yarattığı korsan offshore dünyaya gitgide daha çok benzettiler. Bir türlü yerinde durmayan parayı ülke sınırları içinde tutabilmek için vergiler düşürüldü, yasalar gevşetildi, politikacılar daha bir hoşgörülü oldu. Bunun sebebi çok basitti. Bir yerde istediğinizi yapmanıza izin verilirse, herkes işini oraya taşımaya başlar ve diğer yerler de hiç vakit kaybetmeden aynı şekilde değişmek zorunda kalırlar. Paravatan, daima parası olanların lehine çalışır ve gittiği her yerde kuralları esnetir.

***

Paravatan'ın ordusu, bayrağı veya sınırları olmayabilir, bir devleti devlet yapan özelliklerin hiçbiri Paravatan'da yoktur, fakat bir dili vardır: örtmece. Paravatan'ın yasal muhafızları olan

avukatlarla ve muhasebecilerle biraz vakit geçiren herkes, yapılan işin yasadışılığı ölçüsünde sırasıyla şu tabirleri duyacaktır: "vergi uyuşmazlığı", "ikame planlaması", "vergi tarafsızlığı", "komisyonlar" ve "kolaylaştırıcı ödemeler". Bir süre sonra siz de kendinizi bu tabirleri kullanırken bulabilirsiniz.

Peki bu dolambaçlı lafların arkasında yatan para ne kadardır? Bu sorunun cevabına ulaşmak zordur; para görünmezdir, görünmez kalması için çuvalla para ödenen, hayal güçleri zengin ve son derece zeki bir sürü insan çalışmaktadır. Adeta karanlık madde gibi, sadece etrafındaki görülebilir şeyler üzerinde yarattığı etkiye bakarak incelenebilir.

İsviçre bankacılık sistemini inceleyen Fransız iktisatçı Gabriel Zucman, bir hesaplama yapmaya çalışmıştır. Bankacılıktaki üstü kapalı işlemlerin yarattığı istatistiksel anormallikleri analiz ettiğinde, 2014 yılında bütün dünyadaki finansal varlıkların yüzde 8'inin vergi cennetlerinde tutulduğu sonucuna varmıştır, bu da 95,5 trilyon dolarda 7,6 trilyona denk gelmektedir. Bu 7,6 trilyon doların yaklaşık üçte biri İsviçre'de, geriye kalanı da Singapur, Hong Kong, Bahamalar, Jersey, Lüksemburg ve diğer vergi cennetlerindedir. Üstelik bu miktar, offshore dünyasında tutulan sanat eserleri, yatlar, gayrimenkuller, mücevherler gibi para dışı mal varlıklarını içermemektedir. Zucman bunların da yaklaşık 2 trilyon dolar değerinde olduğunu hesaplamıştır. (Bu arada söz konusu mal varlıkları, İsviçre'de, Hong Kong'da, Bahamalar'da veya diğer yerlerde bulunmak zorunda değildir. Yasal olarak bu vergi cennetlerinde, fiziksel olaraksa başka yerlerde olabilirler. Zaten, şekerleme tutkunu değilseniz, Jersey'de para harcamak isteseniz de satın alabileceğiniz pek bir şey yoktur.)

Zucman, Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi'nde kendisini ziyaret ettiğimde, incelediği anormalliklerin nereden kaynaklandığını şöyle açıklamıştı: Ülkeler, yabancı para kendi topraklarına gelip yatırım yaptığında, örneğin Londra'da ev, New York'ta apartman dairesi veya Fransız Rivierası'nda villa satın aldığında, bunun kayıtlarını düzenli bir şekilde tutar ve bildirirken; ülkeyi terk eden paradan söz etmeyi pek sevmezler. Bu yüzden de bir

ülkeye giren para ile o ülkeden çıkan para arasında bir tutarsızlık olduğu görülür. "Bu rakamlara bakacak olursak, gezegenimiz net borç içindedir. Finansal olarak eksidedir, ki küresel düzeyde böyle bir şeyin olması mümkün değildir," diyor Zucman. Dünyadaki tüm ülkelere giren para ile çıkan parayı bir hesap tablosuna girdiğinizde, iki taraftaki toplamların birbirini tutması gerekir zira bir ülkeye giren para, muhakkak ki başka bir ülkeden çıkan paradır. Gelgelelim hesap tutmaz. Sanki ülkelerin dış yatırımlarını yazdığınız listede bir satır eksiktir; iki sütunun birbirine eşitlenmesi için listeye bir ülke daha eklemek gerekmektedir. Aradığımız ülke alfabetik sırada Paraguay ile Peru arasında bir yerlerde olabilir pekâlâ.

Paravatan'ın haritasını çıkarmaya çalışan tek kişi Zucman değil. Amerikalı bir iktisatçı olan James Henry'nin hesaplamalarına göre, Paravatan'ın gizlediği miktar çok daha yüksek: 2010 yılında 21 trilyon dolarla 32 trilyon dolar arasında olduğunu düşünüyor. Konuyla ilgili 2012 yılında kaleme aldığı bir çalışmada, bunun ne kadar çetrefilli bir hesaplama olduğunu tarif etmek için, astronomik benzetmeler kullanmış: "Ölçmeye çalıştığımız bu yeraltı sistemi, astrofiziksel bir kara deliğe eşit. Tıpkı kara delikler gibi, bu sistemin de kelimenin tam anlamıyla görünmez olduğunu söyleyebiliriz. İncelemek amacıyla ona biraz fazla yaklaşanları yutma tehlikesi var." Henry, Paravatanlıları da şöyle tarif etmiş: "Toplumun en iyi korunan çıkar gruplarından biriyle karşı karşıyayız. Dünyanın en zengin ve güçlü insanlarından oluşan bir çıkar grubu, haliyle, dünyanın en zengin ve en güçlü çıkar grubudur."

Paravatan, farklı ulusları farklı biçimlerde etkiliyor. Offshore cennetindeki nakit paranın çoğu, Kuzey Amerika ve Avrupa'daki zengin ülkelerin varlıklı vatandaşlarına ait. Ancak bu miktar, söz konusu ülkelerin ulusal zenginliğinin görece küçük bir kısmını oluşturuyor. Zucman'ın tahminlerine göre, ABD'nin ulusal zenginliğinin yalnızca yüzde 4'ü offshore hesaplarda; Batı Avrupa içinse bu oran yaklaşık yüzde 10. Öte yandan Rusya'nın servetinin yüzde 52'si, devlet elinin uzanamadığı offshore cennetlerinde. Afrika'nın tamamı için bu oran yüzde 30 iken Körfez ülkeleri için

yüzde 57 gibi inanılmaz bir rakam çıkıyor. Zucman bu durumu şöyle açıklıyor: "Gelişmekte olan ve demokratik olmayan ülkelerdeki oligarklar için servetlerini gizlemek çok kolay. Çaldıklarını gizlemek bu kadar kolayken, eylemlerini denetleyen bir kurum da olmadığı için, ülkelerini soyup soğana çevirmelerinin önünde hiçbir engel kalmıyor."

İşte Paravatan'ın ortaya çıkış hikâyesi bu. Başını ezmek için alınan bütün tedbirlere rağmen büyümeyi ve dünyanın dört bir yanını sarmayı başarmış durumda. Şimdi, Paravatan'ın kapılarını tutan bekçilerden bazılarına bir bakalım.

3

KARAYİPLER'İN KRALİÇESİ

Atlantik Okyanusu'nun Karayip denizine kavuştuğu sulardan yükselen, ormanlarla kaplı, zirvesi bulutların ardına gizlenmiş Nevis adında bir ada vardır. Yüzölçümü itibarıyla Manhattan'dan az biraz büyük olan bu yerin nüfusu sadece 11 bindir. 1983 yılında Britanya'dan ayrılıp –St Kitts ve Nevis Federasyonu'nu oluşturan iki kardeşin küçüğü olarak– bağımsızlığını ilan ettiğinde, adayı ekonomik açıdan oldukça sıkıntılı günler bekliyordu.

O sırada Nevis başbakanı olan Simeon Daniel, halkının geçim sıkıntısına bir çözüm bulmak zorundaydı ama ada halkına gelir sağlayabilecek hemen hemen hiçbir şey yoktu. Yıllar sonra durumu şöyle özetliyordu: "Evine ekmek götürmek isteyen insanlar için imkânlar çok kısıtlıydı." Neyse ki Daniel'ın elinde önemli bir koz vardı.

Bağımsızlık görüşmeleri boyunca Daniel, mümkün olduğunca çok özerklik için kıyasıya mücadele etmişti. Evet, belki adası küçüktü ama oluşturulan federal devlet anayasasına göre Nevis kendi topraklarındaki işler üzerinde tek yetkiliydi. Tesadüf bu ya, tam da o sırada Liberya'da bir darbe gerçekleşmiş, ellerini çabuk tutanların ceplerini dolduracak bir pazar alan açılmıştı. Amerikalı armatörler ABD yasalarından kaçırmak istedikleri gemileri için

münasip bir bayrak arıyorlardı çünkü Liberya bayrağının pek yakında tarihe karışacağından endişe etmekteydiler.

Daniel'ı bu duruma uyandıran, Bill Barnard adında Amerikalı bir avukat oldu. "Bütün yasal zemini Barnard'la ekibi hazırladılar," diye hatırlıyor Daniel. "Gereken yasal düzenlemeleri belirleyip kaleme aldılar, yazdıkları metni bize verdiler, biz de bunu olduğu gibi Nevis Meclisi'nden geçirdik."

Karşısında umduğundan çok daha uyumlu bir devlet bulan Barnard, sadece gemilere bandıra sağlamakla yetinmeyip çok daha büyük işler yapabileceklerini fark etmişti. Herkese yardım etmek varken, neden sadece armatörler için çalışsınlardı? Böylece Nevis'i gizlilik sağlama sektörüne sokmak için kolları sıvadı. Bir yandan da, daha sonra Morning Star adını alacak şirketiyle adadaki tüm finans hizmetlerini tekeline aldı. Amerika'dan ithal ettiği avukatlara son derece cazip bir finansal hizmetler menüsü hazırlattı, Nevis meclisi de bu menüye uygun yasal düzenlemeleri yaptı. Telefonla, mesajla ve e-postayla ulaşmaya çalıştığım Barnard'dan herhangi bir yanıt alamadım. Kendisiyle görüşüp teyit edemediysem de, avukatlarının yazdığı yasaların büyük bir çoğunluğu ABD'nin Delaware eyaletindeki yasalardan esinle yazılmış gibi görünüyor. Bu yasalar 1984 yılında yürürlüğe girdi. Bir yıl sonra da gizlilik yönetmeliği kabul edildi ve böylece adadaki kişi ve kurumlarla ilgili herhangi bir kişiye veya kuruma finansal bilgi vermek yasaklanmış oldu. Artık ada, müşterilerini kabul etmeye hazırdı. Elbette işler bununla kalmayacaktı.

Nevis'in finans sistemi etrafına örülen duvarların inşasında çalışan sayısız avukattan biri de David Neufeld'di. 1994 yılında Nevis için yazdığı bir yasada, Wyoming eyaletinin icadı olan sınırlı sorumlu şirket kavramına, müşterilerin hoşuna gideceğini düşündüğü bazı özellikler eklemişti. Bu konuda görüştüğümüzde bana, "İşimize gelen her şeyi o yasalara ekledik," diye açıkladı. "Haddimi aşmış olmak istemem ama, Tanrı'nın Yaradılış'taki rolü neyse, ben de onu oynadım. Elbette ki benim yaptığım şey, Yaradılış kadar iddialı değildi. Ayrıca ben altı günde işi bitirip yedinci günde dinlenmedim. Tanrı'yla aramdaki bir fark bu: O benden hızlı çalışıyor."

Neufeld ve diğerlerinin Nevis'te oluşturduğu yasal yapı, burayı mal varlığını korumak isteyenler için yıkılmaz bir kale haline getirmişti. Nevis, kendisi dışındaki hiçbir ülkenin mahkemelerinde alınmış kararları tanımaz; bu nedenle Nevis'teki herhangi bir şeyle ilgili bir derdiniz varsa bunu Nevis mahkemesine taşımanız gerekir. Ancak bunun için de öncelikle iyi niyetinizin göstergesi olarak 100 bin dolarlık bir teminat yatırmanız istenir. Eğer şikâyetçi olduğunuz olayın üzerinden bir yıldan uzun bir süre geçmişse, mahkemeye başvursanız bile davanız otomatik olarak düşer. Diyelim ki dava açmayı başardınız, o durumda da bilgiye erişiminiz son derece kısıtlıdır. Nevis adasındaki ticari kuruluşların mali kayıt tutma zorunluluğu yoktur, bu kuruluşlara herhangi bir bildirimde bulunma, denetim yapma veya hesap verme zorunluluğu da getirilmemiştir. Yabancı bir şirket istediği zaman Nevis'e taşınabilir, Nevis'teki herhangi bir şirket de istediği zaman Nevis'ten ayrılabilir. Her iki durumda da söz konusu şirketin kime ait olduğunu bildirme zorunluluğu yoktur; bu bilgi sadece şirket hissedarlarıyla vekilleri arasında kalır ve hiçbir mahkeme de bu bilginin açıklanmasını talep edemez.

Paranın sahiplerini korumak için icat edilen bu engelleri yaratan avukatlar, hatırı sayılır ücretler almışlardır; üstelik eserleriyle gurur duyar gibidirler. Örneğin Nevis yasalarının gözden geçirildiği son oturuma başkanlık eden kişi, Floridalı bir *trust* uzmanı olan Shawn Snyder'dı. Orada neler yaptıklarını sorduğumda bana şöyle dedi: "ABD'nin dört bir yanından avukatlar getirdik, yaklaşık on kişilik bir ekip oluşturduk ve iki haftada bir toplanarak birer buçuk saatlik oturumlar gerçekleştirdik. Bu oturumlarda yasayı önümüze koyup her bir kelimesini tek tek inceledik, ne değişiklik gerekiyorsa yaptık. Müşterilerimle çalışırken onlara hep şunu söylüyorum: Mal varlığını korumanın altın kuralı değişti. Artık kimin daha çok altını varsa onun sözü geçiyor."

Dünyanın her yerinde lobi çalışmaları yapılır ama Nevis adasında bu iş en çıplak haliyle icra edilir. Amerikalı avukatlar yasaları yazarlar, Nevis meclisi bu yasaları geçirir, böylece Amerikalı

avukatlar para kazanır, Nevis de avukatların ödediği vergiler sayesinde payına düşeni alır. Aralarındaki ilişki tamamen daha fazla para kazanmaya odaklıdır. Nevis'in kendi sınırları içindeki şirketlerden hiçbir şekilde vergi almadığını söylemeye gerek yok herhalde. Tabii eğer Nevis'e vergi vermek bir şekilde işinize yarayacaksa, o konuda da yardımcı olacaklardır. Burası sadece bir vergi cenneti değildir; Paravatan'a hizmet eden onlarca ülkede bulunabilecek bütün yasal kolaylıkların bir arada sunulduğu bir yerdir. Yeterince zengin olan herkes, gönül rahatlığıyla servetini buraya emanet edebilir.

Bugün adada kayıtlı 18 bin şirket var; bu sayı ada nüfusunun hayli üzerinde. Servet koruma endüstrisi diyebileceğimiz bu iş kolu, Nevis'e yılda yaklaşık 5 milyon dolar getiriyor. Ayrıca Nevis devleti bu endüstriden çeşitli ücretler şeklinde 5 milyon dolar daha kazanıyor, buna bir de adada çalışan avukatlardan, muhasebecilerden ve diğerlerinden kesilen vergiler ekleniyor. Kulağa çok yüksek gelmeyen bu rakamlar, nüfusu ancak küçük bir kasabanınki kadar olan bir ada için hiç de fena sayılmaz. Eski başbakan Daniel'in eseriyle bunca gururlanması boşuna değil. Nitekim şöyle yazmış: "Finansal hizmetler endüstrisi, Nevis'in kalkınmasına yardımcı olan ekonomik kaynakları sağlamış, ada halkını refaha kavuşturmuştur."

Nevis, bağımsız bir devlet olmaktan aldığı gücü kira karşılığı zenginlere kullandırmaktadır. Paravatan sayesinde, Amerika'da olur olmaz her şeye dava açıldığını, kadınlara çok fazla nafaka bağlandığını, avukatların hayatta başarılı olmuş kişileri yolmak için pusuda beklediğini düşünen zenginler, bu konularda bir şeyler yapma gücünü de burada bulmaktadırlar.

Bir zamanlar varlıklı Amerikalılar, ülkedeki bazı yasalar tarafından sıkboğaz edildiklerini hissediyorlarsa, o yasaların değiştirilmesi için şu veya bu siyasi partiye baskı yaparlardı. Örneğin eşlerinden boşandıklarında ödemeleri gereken nafakayı fazla buluyorlarsa, bunu düzenleyen yasanın değiştirilmesi için uğraşırlardı. Belki bu işler biraz zaman alırdı ve tam istedikleri gibi de olmazdı ama demokrasi böyle bir şey.

Artık zenginlerin böyle fedakârlıklar yapmalarına ve siyasi partilerle avukatlar arasında gidip gelmelerine gerek kalmadı. Bunlarla uğraşmak yerine, mal varlıklarını korumaya almaları yeterli. Yasaların değişmesi için lobi yapmaktansa, o yasalardan bütünüyle muaf olmak gibi bir seçenekleri var. Eğer sıradan bir vatandaşsanız, Amerikan yasalarına tabisinizdir; birileri size dava açabilir veya boşandığınız eşiniz sizden tazminat ve nafaka talep edebilir. Öte yandan yeterince zenginseniz ABD yasaları artık size işlemez; tünelden geçip Paravatan'a çıkarsınız ve kimse servetinize dokunamaz.

"Paranın burada saklandığı söyleniyor, bu saklama lafından hiç hoşlanmıyorum," diyor Laurie Lawrence. Halen Nevis hükümetine finansal danışmanlık veren Lawrence, bundan önce de yirmi yıldan uzun bir süre boyunca Maliye Bakanlığı'nda daimi sekreter olarak görev yapmış. "Para burada saklanmıyor; korunuyor. Saklanan bir şey yok. İşe bir de şu açıdan bakın, servet avcısı bir sürü kadın var. Adamın biriyle evleniyorlar, adamı sevmiyorlar ama sırf parası için evleniyorlar. Bu adamlar da mal varlıklarını korumanın yollarını buluyorlar. Eğer ABD'de bir doktorsanız, size açılacak bir mesleki hata davası maddi açıdan sonunuzu getirebilir. Siz de buna karşı önlem alırsınız, başınıza böyle bir şey gelirse varınızı yoğunuzu kaybetmemek için mal varlığınızı korumaya alırsınız."

Nevis yasalarını yazan avukatlar, ortaya koydukları eserden gayet memnunlar. Yine de adadaki yasal yapıyla mücadele edenler ve kazananlar da yok değil. 2013 yılında Rus bir kadın, İngiltere tarihinde o güne kadarki en yüklü boşanma tazminatını –53 milyon sterlinlik bir tazminat– kazandı. Kadının avukatları, on yedi yıl süren evlilikleri boyunca edindikleri varlıkları karısından kaçırmak isteyen kocanın ördüğü karmaşık offshore ağını çözmeyi başarmışlardı.

İngiltere'deki çoğu boşanma davasında olduğu gibi, bu davadaki tarafların da adları gizli tutuldu ama kocanın kurduğu offshore tezgâhının ayrıntıları halka açıklandı. Bu adam, gizlemeye çalıştığı pek çok başka varlığın yanı sıra Londra'da bulunan son

derece pahalı dört gayrimenkulün mülkiyetini Nevis'te kayıtlı üç şirketi kullanarak saklamıştı. "Bu davada, kocanın perde arkasından kuklaları oynattığı bir maskaralığa şahit olduk," diyordu davayı karara bağlayan Yargıç Eleanor King. "Her bir kuruşu evlilik esnasında edinilmiş mal varlığının izini sürmek için görevlendirilen avukatlar, dünyanın öbür ucuna defalarca gidip geldiler ve bütün bunların maliyeti 1,4 milyon sterlini aştı." Sonunda kadın, kocasına karşı açtığı davayı kazandı. Peki ama sadece 1,4 milyon sterlin harcamayı göze alabilenlere sunulan adalet, adalet sayılır mı?

Bundan daha büyük bir boşanma davası savaşı da, Finlandiya doğumlu teknoloji milyarderi Robert Oesterlund ile Galli karısı Sarah Pursglove arasında yaşandı. 2017 yılında *New York Times* gazetesinde yer alan uzunca bir makale, davanın ayrıntılarını verirken, Oesterlund'un devasa servetini gizlemek için "sadece çok zenginlere hizmet veren ve dünya çapında faaliyet gösteren bir finans sisteminden faydalandığını" yazıyordu. Bu sistemin tek bir amacı vardı: "Dünyanın en zengin insanlarının mal varlıklarını olabildiğince küçük göstermek." Neyse ki Pursglove son derece maharetli bir avukat olan Jeffrey Fisher'a başvurmuştu ve Fisher da Oesterlund'un serveti etrafına ördüğü duvarlara başka kimsenin aklına gelmeyecek açılardan saldırmıştı. Varlık koruma adı altında dönen tezgâhın akıl almaz ayrıntılarını gözler önüne seren makale, bu davada da Nevis'teki paravan şirketlerin rol oynadığını gösteriyordu.

West Palm Beach'te bulunan Fisher'la telefonla görüştüm. "Bu paravan şirketler yaklaşık 12 yıl önce belirdiler," dedi. "2005 gibi ortaya çıkmaya başladılar. O zamandan bu yana da hızla sayıları arttı. Bu işi çok uzun süredir yapıyorum, bundan önce savcıydım ve insanların paralarını nasıl sakladıklarını, neler yaptıklarını biliyorum. Nevis'teki sınırlı sorumlu şirketler gibi bir paravan şirketin arkasındaki paraya ulaşmak istiyorsan, yapacağın şey Nevis'e gitmek değildir. Oraya gidip parayı ortaya çıkarmaya çalışmak boşa kürek çekmek olur. Bunu önlemek için bir sürü yasa çıkardılar, yasal sistemleri bizim gibileri durdurmak üzerine tasarlanmış

ve oradan para çıkarmaya uğraşmak hem çok pahalıya mal olur, hem de yıllar sürer. Bizim yaptığımız, tabiri caizse yuttukları parayı çıkarmalarını sağlayacak yaratıcı yollar bulmak."

Sorun şu ki Amerika'nın en iyi boşanma avukatlarından biri olma unvanını yıllardır elinde tutan Jeffrey Fisher gibi bir avukata paranız yetmiyorsa, en ufak bir şansınız yok demektir. "Bu tür davaların çoğunda, neyle karşı karşıya olduğunuzu bilmiyorsanız kaybedersiniz," diye açıklıyor Fisher. "Diyelim ki biliyorsunuz, karşı karşıya olduğunuz sinsi yapıyı çökertecek kaynaklara sahip değilseniz, yine kaybedersiniz. Şunu anlamanız gerek; varlık koruma endüstrisi trilyonlarca dolarlık bir endüstridir. Milyarlardan değil, trilyonlardan bahsediyoruz. Endüstrinin görevi çok basittir: Yasal olarak sizden alacaklı olanların borçlarını tahsil edememeleri için ne gerekiyorsa yapmak. Yapılan iş özünde budur ama buna başka başka isimler verirler. Etrafa bolca para yedirdikleri için de yaptıkları yasal bir şeymiş gibi bu işi sürdürmelerine izin verilir."

Nevis'in sunduğu hizmetlerden tek faydalananlar, servetlerini diğer yurttaşlardan gizlemek isteyen zengin Amerikalılar olsaydı, bu büyük bir sorun olmayabilirdi. Ne var ki tıpkı Warburg'un eurobondları gibi, Nevis adasındaki bu acayip iş kolu da dünyanın her yerinden hırsızları ve tiranları cezbetmektedir. Yaramazların parasının olduğu yere mutlaka kötülerin parası da gelir. Aklınıza gelebilecek bütün büyük çaplı dolandırıcılık ve hortumlama olaylarında mutlaka Nevis gibi bir yer de rol oynamıştır.

2010 yılında ABD borsasında yaşanan ve "Flash Crash" (ani çöküş) adıyla anılan olayda, borsayı "aldatmakla" suçlanan (ve 2016 yılında tutuklanarak hapse atılan) İngiliz borsacı Navinder Sarao, yazdığı bir algoritma aracılığıyla saniyeler içerisinde binlerce sahte satış emri göndermişti. Bunu izleyen dakikalarda Dow Jones endeksi 600 puandan fazla düşmüş, ABD borsasındaki hisseler geçici bir süreliğine de olsa trilyonlarca dolar değer kaybetmişti. Sarao da dolaylı yoldan değerlerini düşürdüğü hisseleri gerçek değerlerinin çok altında bir fiyata toplayarak milyonlarca dolar kâr etmişti. Edindiği serveti Nevis'te kayıtlı görünen

iki *trust*'a aktarmıştı; bunlardan birinin adı NAV Sarao Milking Markets Fund [Nav Sarao Piyasaları Sağma Fonu] idi. Britanya'da yaşanan gelmiş geçmiş en büyük vergi kaçakçılığında ise, gerçekte var olmayan bir doğa dostu teknolojinin tanıtımını yaparak ünlüleri bu teknolojiye yatırım yapmaya ikna eden bir grup dolandırıcı, 100 milyon sterlinden fazla para kaldırmıştı. Paraları gönderdikleri yer, elbette ki Nevis'ti. Dolandırıcıların davasına bakan yargıç, 2017'nin sonlarındaki duruşmada kararını açıklarken şöyle diyordu: "Bu davaya konu olan olay, katıksız sahtekârlık, çok katmanlı bir düzenbazlık ve akıl almaz bir açgözlülükten oluşuyor. Sanıkların soruşturulmasının ve cezalandırılmasının bu denli uzun sürmesinin tek nedeni, dolandırıcılıklarını son derece incelikli ve karmaşık bir biçimde planlamış olmaları."

2015'te New York'ta açılan bir davaya konu olan senetle sahtecilik olayında da para Nevis üzerinden gönderiliyordu. 2017 yılında New Jersey'de görülen bir borsada sahte alım satım davasının sanıkları da paralarını Nevis'te tutuyorlardı. Acımasızlığıyla dikkat çeken aşağılık bir dolandırıcı, fena halde paraya sıkışmış dar gelirli insanlara yüzde 700 faizle borç vererek tefecilik yaptığında da, 2014 yılına kadarki on yıl boyunca 620 bin Amerikalıdan aldığı 161 milyon doları sakladığı yerlerden biri, Nevis'teki bir paravan şirketti. New York Güney Bölge Savcılığı'nın verdiği bilgiye göre, Hydra Lenders adındaki bu şirketin kâğıt üstünde görünen tek işi, Nevis veya Yeni Zelanda'daki adreslerden Missouri eyaletindeki Kansas City'de bulunan şubeye posta yönlendirmekti.

ABD Adalet Bakanlığı'nın internet sitesinde "Nevis" anahtar kelimesiyle arama yaptığınızda, bunlara benzer sayısız örnekle karşılaşırsınız. ABD hisselerinin değerlerini manipüle ederek kazanç sağlayan bir kişinin, bu yolla elde ettiği 250 milyon doları aklamak için kullandığı şirket Nevis'e kayıtlıdır. Yüzlerce milyon doları zimmetine geçirmekle suçlanan Nijeryalı bir iş insanı, çaldığı paraları ABD'de aklamış ve 80 milyon dolara *Galactica Star* adında bir yat satın almıştır. Nijerya'da 1,7 milyar dolar çalmak suçuyla halen yargılanmakta olan ve tamamen masum olduğunu iddia eden bu iş insanı, özel uçağının mülkiyetini saklamak için

Nevis'teki şirketlerini kullanmıştır. 2012 yılında ABD Adalet Bakanlığı'nın el koyduğu Manhattan'daki bir apartman dairesi ve Virginia'daki bir ev, Tayvan'ın eski devlet başkanının ailesine verilen rüşvetlerle satın alınmış ve mülkiyetleri de yine Nevis'teki bir paravan şirketin arkasına gizlenmiştir.

Dünyadaki diğer adalet bakanlıkları, başarılarını halka duyurmak konusunda ABD Adalet Bakanlığı kadar aktif değiller. Yine de haber arşivlerine girip taradığınızda dünyanın her yerinde benzer suçlamaların yapıldığını görürsünüz. 2014 yılında protestocuların Dinyeper Nehri'nden toplayıp kuruttuğu belgeler sayesinde, Ukrayna'nın eski cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in kömür madeni şirketlerinin mülkiyetini Nevis'teki paravan şirketlerde sakladığını biliyoruz. Yolsuzlukla savaşan avukat Sergey Magnitski, rüşvet yiyen polisler tarafından Rusya devlet bütçesinden çalınan paraların Nevis'teki şirketlere ait görünen ama Letonya bankalarında bulunan hesaplara aktarıldığını ortaya çıkarmıştı. Magnitski tutuklanarak hapse atıldı; hapisteyken gördüğü kötü muamele, yaşadığı sağlık sorunları ve tedavisine izin verilmemesi sonucu hayatını kaybetti. Gözü pek araştırmacı gazeteci Hatice İsmailova, Azerbaycan cumhurbaşkanının aile üyelerinin sahip oldukları cep telefonu ve altın madeni şirketlerinin mülkiyetinin bir kısmının Nevis'te olduğunu yazmıştı. 2017 yılında Fransa devlet başkanlığına aday olan Emmanuel Macron'u karalamak isteyen blog yazarları, Macron'un gittiği okulla aynı adı taşıyan Nevis merkezli La Providence adında uydurma bir şirket icat ederek, Macron'un parasını burada sakladığını ileri sürmüşlerdi. Suçlamalar asılsızdı ama Nevis'te bir şirket sahibi olmak, tam da yolsuzluğa karışmış bir politikacının yapacağı bir iş olduğu için, iddialar epey ses getirmişti.

ABD Senatosu Anti Tröst Alt Komitesi'nde on dört yıl boyunca savcı olarak görev yapmış olan Jack Blum, yolsuzluk soruşturmalarında edindiği engin tecrübe nedeniyle, Nevis adası hakkında da fazlasıyla bilgi sahibi olmuş. Maryland, Annapolis'teki evinde yaptığımız görüşmede, "Adadaki şirket müdürlerinin ve diğer yetkililerin vekalet sorumluluğu yoktur; şirketin bulunduğu

yerde şirkete dair en ufak bir kayıt bulundurulması zorunluluğu da yoktur," dedi. "Nevis'teki bir şirketin yasadışı bir iş için kullanıldığını öğrenirseniz, oraya kadar gidip şirketin kapısına dayansanız bile, isterseniz bütün çalışanları işkenceden geçirin, hiçbir şey bilmedikleri için size bir şey söyleyemezler. Nevis'e gitmek zaman kaybından başka bir şey değildir, orada hiçbir şey bulamazsınız." Son cümlesini üzerine basa basa tekrar etti: "Orada hiçbir şey bulamazsınız."

Serbest yazarlığın üç beş avantajı varsa, bunlardan biri de zamanınızın tamamen size ait olması ve istediğiniz kadar zaman kaybetmekte özgür olmanızdır. Üstüne üstlük, bir şeyin zor veya imkânsız olduğu söylendiğinde, o şey bana daha da çekici gelir. Bu yüzden uçak biletimi aldım ve durumu bir de kendi gözlerimle görmek için kalkıp Nevis'e gittim. Kim bilir, belki de başkalarının gözden kaçırdığı bir şeyi ben bulabilirdim.

Miami'den St Kitts'e uçuş üç saat sürer, havaalanından bir taksiye bindiğinizde on dakikada başkent Basseterre'ye ulaşırsınız. Basseterre, az katlı yapıların olduğu, sakin, telaşsız bir yerdir. Komşular yolun karşısından birbirlerine seslenerek dedikodu yapar, ara sokaklarda tavuklar eşelenir, seyyar satıcılar devasa mavi yolculuk gemilerinden adaya inen turist sürülerine Bob Marley tişörtleri ve soyulmuş şeker kamışı satar.

Ufak bir vapur adanın güney kıyısı boyunca seyrederek Nevis'e gidip gelir, Atlantik okyanusundan hiçbir engele takılmadan kopup gelen dalgalar nedeniyle oldukça sarsıntılı bir yolculuktur bu. Ancak bir kez Nevis'in güvenli kıyılarına ulaştığınızda sular sakinler. Denizden yaklaşırken Nevis'in seyrine doyum olmaz. Kıyıdan içerilere doğru gittikçe dikleşen tepenin zirvesi, her daim bembeyaz bulutların ardına gizlenmiştir. İlk bakışta bu bulutlar kar gibi görünür; belki de bu yüzden İspanyol denizciler bu adayı ilk keşfettiklerinde ona Nuestra Señora de las Nieves (Kar Kraliçemiz) adını vermişlerdir. Bu ad, zamanla kısalarak Nevis halini almıştır.

On sekizinci yüzyılda Nevis, İngiliz İmparatorluğu'nun önde gelen şeker kamışı yetiştiriciliği ve köle ticareti merkezlerinden

biriydi. Burası aynı zamanda ABD'nin ilk hazine bakanı olan ve daha sonra sürpriz bir şekilde bir pop kültürü ikonuna dönüşen* Alexander Hamilton'ın da doğduğu yerdir. On dokuzuncu yüzyılda, toprakları daha geniş, nüfusları daha fazla olan başka sömürgelere ulaşım kolaylaşınca, Nevis bir sömürge olarak önemini yitirdi ve St Kitts'e bağlandı. Bağımsızlığını ilan ettiğinde artık öylesine unutulmuş bir yerdi ki Barnard ve offshore avukat ekibinin burayı bulmaları bile mucize sayılırdı. Nevis'in Liliputluların başkentini andıran başkenti Charlestown'ın kuzeyinde, son derece lüks bir Four Seasons oteli yer alır. 1990'lı yılların başında açılan otel, adanın zengin turistlerce keşfedilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bugün adayı mal varlıklarını korumak için kullanan insanlar ile adanın beş yıldızlı otellerinde kalan turistlerin çoğu aynı kişilerdir.

Eğer ilgi alanınız Nevis'teki paravan şirketlerse, Charlestown'da dolaşmak tuhaf bir deneyimdir; kâğıt üzerinde burada görünen yüzlerce şirketin nasıl olup da bu küçücük yere sığdığına hayret edersiniz. Vapurdan indiğiniz yerin tam karşısındaki yapı, Azerbaycan cumhurbaşkanının ailesinin altın ve telekomünikasyon işlerinden gelen paraların saklandığı şirketlerin adresi olarak görünen yerdir. Yoldan on metre kadar yukarı yürüdüğünüzde, Idaho'da ortaya çıkarılan bir tefecilik skandalına ev sahipliği yapan şirketin bulunduğu Edith L. Solomon binasına gelirsiniz; yapının girişinin üst kısmında yer alan, binanın adının yazılı olduğu harflerin çoğu düşmüştür. Kuzeye doğru otuz metre giderseniz, İngiltere'de otuz altı ayrı gayrimenkulün sahipleri olan (üstelik bunlardan biri, Mayfair'de yer alan, Hyde Park manzaralı bir evdir) şirketlerin adresi olarak gösterilen Morning Star ofisine varırsınız. İngiltere ve Galler'deki üç yüzden fazla gayrimenkulün mülkiyeti Nevis'teki şirketlerdedir ve bu şirketlerin neredeyse tamamı, bir futbol sahasından az daha büyük bir alanda yer alır.

* Lin-Manuel Miranda tarafından Alexander Hamilton'ın yaşam öyküsünden esinlenerek yazılan hip-hop müzikali, ilk kez sahnelendiği 2015 yılından bu yana kapalı gişe oynamış; Pulitzer, Tony ve Grammy ödülleri de dahil olmak üzere çok sayıda ödül kazanmıştır. (*ç.n.*)

Özellikle merak ettiğim iki şirket vardı: Bunlar, Rusya'dan hortumlanan milyarlarca doları aklamak için kullanılan Letonya bankalarındaki hesapların sahibi olarak görünüyorlardı. 2014 yılında Organize Suç ve Yolsuzluk Raporlama Projesi (OCCRP) bünyesinde çalışan araştırmacı gazetecilerin ortaya çıkardığı, "Rus Çamaşırhanesi" olarak anılan bu büyük dolandırıcılık tezgâhında, Charlestown'daki bu iki şirketin adı geçiyordu. Şirketlerin adresi olarak gösterilen Hamilton Sitesi, B Blok, Charlestown adresi aynı zamanda Nevis International Trust Company'nin (NITC) de adresiydi. Ancak Charlestown'da sorduğum hiç kimse böyle bir yer duymamıştı. Sonunda gidip Nevis Finansal Hizmetler Denetleme Komisyonu'na başvurdum. Resepsiyondaki görevli, aradığım yerin tepenin yukarılarında olduğunu söyledi.

Uyuyan bir yanardağın ağzı olan Nevis Zirvesi'ne doğru yürüdüğüm bir saat boyunca, susuzluktan ve sıcaktan dilim damağıma yapıştı. Yol boyunca gördüğüm kayda değer tek şey, yanından geçerken merakla beni süzen bir maymundu. Ne yazık ki resepsiyon görevlisinin tarif ettiği yere vardığımda karşılaşıp konuştuğum insanların neden bahsettiğime dair en ufak bir fikirleri yoktu. Bana tamamen yanlış yere geldiğimi, gerisingeri tepeden aşağı inip sahil yolundan gitmem gerektiğini, Four Seasons otelini geçince sol tarafta Hamilton Sitesi'ni göreceğimi söylediler. Gelgelelim söyledikleri yerde de kimse Hamilton adını duymamıştı. Tekrar Finansal Hizmetler Denetleme Komisyonu'na giderek resepsiyon görevlisine durumu anlattım. Nezaket gösterip benim için telefon rehberinden NITC'ye ait bir numara buldu ve aradı. Ne var ki telefona çıkan kişi NITC'nin nerede olduğunu söylemeye kesinlikle yanaşmadı; aradığım şirketler hakkındaki sorularımı da yanıtsız bıraktı.

Sonunda ona, "Merak etmeyin, hırsız değilim," dedim.

"Öyle olmadığınızı nereden bileyim?" diye cevap verdi. Konuşmamız burada sona erdi.

Hiç değilse genel olarak adadaki şirketlerle ilgili bir şeyler öğrenmek umuduyla, Finansal Hizmetler Denetleme Komisyonu başkanı Heidi-Lynn Sutton'dan bir randevu aldım. Komisyon

başkanı olarak son derece önemli bir sorumluluğu vardı; adadaki şirketlerin suçlular, yolsuzluk yapan devlet çalışanları ve vergi kaçakçıları tarafından kullanılmalarını önlemek sözde onun göreviydi. Görüşmeye yanında üç meslektaşıyla birlikte geldi. Dördü birden toplantı odasındaki masanın öte yanına geçip beni karşılarına alarak oturdular. O sırada bize dışarıdan bakan biri, beni bir iş görüşmesi için sorguya çekeceklerini sanırdı.

Onlara, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın son değerlendirme raporunda Nevis'e yöneltilen ağır eleştirilerin nedenini sordum. ABD Uluslararası Narkotik ve Hukuk İcra İşleri Bürosu, kara para aklama ve finans suçlarıyla mücadele kapsamında yapılanları duyurduğu bu raporu her yıl yayınlar. 2017 yılındaki raporda, Nevis'in "suçluların kazançlarını gizlemeleri için elverişli bir yer" olduğu belirtiliyor; ada, isimsiz banka hesaplarına izin vermesi, bankacılık işlemlerinde aşırı kapsamlı gizlilik yasalarına sahip olması, şirketlerin ve benzeri yapıların asıl sahiplerini saklı tutması nedeniyle eleştiriliyordu.

Sutton, kalın kafalı bulduğu bir öğrencisine açıklama yaparken duyduğu küçümsemeyi gizleyemeyen bir öğretmen edasıyla, ABD hükümetinin bu konudaki bilgilerini güncellemesi gerektiğini söyledi. Şaşırmıştım; Nevis'teki şirketlerin mülkiyet bilgileri konusunda şeffaf olmadıklarını herkesin bildiğini ve kabul ettiğini sanıyordum. İddiamı destekleyen bir örnek vermek niyetiyle, Rus Çamaşırhanesi skandalında adı geçen şirketleri bulmak için nasıl yollara düştüğümü ve elim boş döndüğümü anlattım. Sutton, altı üstü bir ofisi bulmak için bu kadar zahmete girmemi çok gülünç bulmuş gibiydi. "Bulup da ne yapacaksınız?" diye sordu. Aklanan milyar dolarlardan bahsettiğimdeyse, "Bu konuya giremem," dedi. "Gerçekten de bu konuya giremem."

Bunu izleyen yarım saat boyunca Sutton, Nevis hakkında ona aktardığım her türlü eleştiriye inkârla karşılık verdi. Amerikalı avukatların, Nevis mahkemesine başvurmanın ne kadar nafile bir çaba olduğu konusundaki şikâyetlerini akıl almaz bulduğunu söyledi. "Yasalarımızı yazanlar zaten Amerikalı avukatlar," dedi. "Çok şaşırtıcı doğrusu. Olacak şey değil!"

Israrla soru sormaya devam ettim. Adanın sunduğu hizmetlerin bazıları, kadınların yasal hakları olan boşanma tazminatlarını almalarını veya tıbbi hata kurbanlarının açtıkları davalardan kazandıkları tazminatları almalarını zorlaştırmıyor muydu? İnsanlardan Nevis mahkemesinde sadece bir dava açmak için 100 bin dolar teminat yatırmalarını talep etmek biraz abes kaçmıyor muydu? "Bazı ülkelerde olur olmaz her şeye dava açılıyor," dedi Sutton. "McDonald's'dan aldığı kahveyi eline döküp azıcık yanmayı başaran herkes mahkemeye koşarken, mutlaka size de dava açacak biri çıkacaktır. Bu teminatı insanları korumak için talep ediyoruz, saçma sapan davalarla mahkememizin meşgul edilmesini istemiyoruz." Bu sırada yanındakilerden biri diğerine masa altından bir not uzatıyordu.

Hiçbir soruma doğru dürüst cevap alamadığım için sinirlenmeye başlamıştım. Sutton'a, yolsuzluk yapan devlet adamlarının Nevis'teki şirketleri paravan olarak kullandıklarından haberdar olup olmadığını sordum ("Bu sizin iddianız, siz söylediniz diye doğru olacak değil," diye yanıt verdi). Tek tek örnekleri sıraladım: Tayvan cumhurbaşkanının ailesi ("Bu asılsız bir iddia"); Ukrayna'nın eski cumhurbaşkanı ("Bu konuda bir şey söyleyemem"); Rus Çamaşırhanesi ("Resmi bir kurum tarafından açılmış bir soruşturma var mı?"). Oturduğumuz yerin birkaç adım ötesindeki şirketlerin devasa boyutlara ulaşmış hırsızlıklara çanak tutmuş olmasından en ufak bir rahatsızlık duymuyor gibiydi. Acaba bende mi bir gariplik var, yavaştan aklımı mı oynatıyorum diye şüphelenmeye başlamıştım.

Kendinden son derece emin bir tavırla, "Bütün bunların suçunu Nevis'in üstüne atamazsınız," dedi. "Dünyanın her yerinde böyle şeyler oluyor. Buradaki yapıların çeşitli amaçlar için kullanıldığı iddianızı kabul etmemi beklemeyin. Böyle bir şeyin söz konusu olması dahi kabul edilemez. Bu konuda söyleyecek hiçbir şeyim yok."

Peki ama dediği gibi burada her şey dosdoğruysa, neden seçim kampanyaları sırasında Fransa cumhurbaşkanı adayı Emmanuel Macron'u karalamak isteyenler, Nevis'te bir şirket uydurmuşlar-

dı? "Hiçbir fikrim yok, akıllarından ne geçtiğini bilemem," dedi. "İnsanlar habire bir şeyler uydururlar."

Yıllar içinde pek çok müdürle, denetçiyle ve savcıyla konuşmuştum ama Heidi-Lynn Sutton gibisine rastlamamıştım. Diğerleri hiç değilse nezaketen anlattıklarımla ilgilenir görünmüşler, hatta benimle aynı kaygıları taşıdıklarını söylemişlerdi. Sutton basbayağı karşıma geçmiş gülüyordu. Aksine işaret eden bütün kanıtlara rağmen, ısrarla adadaki mekanizmaların gayet kurallara uygun işlediğini, denetimlerin son derece sıkı tutulduğunu, yapılan her türlü işin uluslararası standartlara uygun olduğunu söylüyordu. "Bizim gibi uluslararası bir finans merkeziyseniz, belli bazı hizmetler sunuyorsanız, daima birilerinin hedefinde olursunuz. Ortaya bu tür iddiaların atılması, doğru oldukları anlamına gelmez," diyordu.

Sutton pekâlâ haklı olabilir, ona verdiğim örnekler münferit olaylar olabilir. Sutton'ın komisyonundaki denetçilerin işlerini doğru düzgün yapıp yapmadıklarını tarafsız bir şekilde değerlendirme olanağımız yok. Bu komisyonun denetlediği yapıların ne ölçüde suça karıştığını bilmemiz de mümkün değil. Nevis'teki bir avuç polisten oluşan polis teşkilatı, adaya daha fazla müşteri gelsin diye işlenen suçlara göz yummak yerine, mali suçlara karışmış işyerlerini kapatıp sorumlularını adalete teslim etme görevini kusursuz bir şekilde yerine getiriyor olabilir. Böyle düşünmek insanın yüreğine su serpebilir.

Gelgelelim benzeri bir finans merkezinde olup bitenlere bakınca, iyimser olmak epey zorlaşıyor.

Jersey, Manş Denizi'nde yer alan bir ada. Fransa'ya çok yakın olmasına rağmen, Britanya Adaları'nın bir parçası durumunda. 1960'lı yıllardan itibaren özerkliğini kullanarak muazzam bir offshore endüstrisi kurmuş. Adanın oldukça tanıdık gelen bir hikâyesi var: Başlangıçta sadece paralarını saklamak isteyen İngilizlerin uğrak yeriyken, kısa sürede başlı başına bir finans merkezi haline gelmiş. Jersey'nin nüfusu Nevis'in on katına ulaşmış durumda, ada Nevis'ten çok daha zengin ve Nevis'ten çok daha

uzun süredir bir offshore merkezi olarak kullanılıyor. Ne var ki daha yaşlı olması, daha saygın olmasını sağlamıyor. Nitekim dışarıdan gelenler adanın gizli yüzünü ortaya çıkardıklarında, dehşet verici bir manzarayla karşılaştılar.

Jersey'nin uzmanlık alanı *trust*. *Trust*'ların kökenlerinin ta ortaçağa dek uzandığı söyleniyor: Sefere çıkan şövalyeler, geride bıraktıkları eşleri ve çocukları için servetlerinin korunmasını istemişler. Mal varlıklarını güvendikleri bir vekile bırakırken, bunlardan gelecek her türlü kazancın çocuklarına verilmesini şart koşmuşlar. İşte bu şart, Britanya yasalarını temel alan tüm yasal sistemlerde çok çeşitli şekillerde uygulaması olan bir kural. Aynı zamanda, en büyük offshore hilelerinden biri de dayanağını bu ilkeden alıyor çünkü bu ilke, bir mal varlığının mülkiyetiyle o varlığın getirisini yasal anlamda birbirlerinden ayrı tutuyor. Örneğin bir apartman dairesi New York'ta olabilir ve siz o apartman dairesinde oturuyor olabilirsiniz ama daire size ait değildir; dairenin sizden sonra çocuklarınıza ve torunlarınıza kalmasını sağlayan bir anlaşma sayesinde mülkiyeti Jersey'deki bir *trust* şirkettedir. Paravatanlı olmaya aday biri için bu anlaşmanın çok cazip bir tarafı vardır: Apartman dairesi size ait değilse, onun üzerinden vergilendirilemezsiniz. Sadece daireden elde ettiğiniz bir gelir varsa bunun üzerinden vergi ödersiniz. "Miras planlaması" denen –zenginlerin veraset vergisi ödemekten kurtulması anlamına gelen– şeyin özünde *trust*'lar yer alır ve kimse bu konuda Jersey avukatlarının eline su dökemez.

Tıpkı Nevis gibi, Jersey de rakiplerini geride bırakmak için farklı ülkelerin yasalarından en cazip olanları seçip derlemiştir. Jersey meclis üyeleri olan eyalet temsilcileri, finans hizmetlerinde çalışanların adada kalmalarını sağlamak için onlardan gelen her türlü talebi seve seve yerine getirirler. 2008 yılında gerçekleşen bir müzakerede bir temsilcinin de dediği gibi: "Bu parayı biz almazsak başkaları alacak. Finans endüstrisi olmazsa sosyal hizmet diye bir şey sağlayamayız."

Bu, Jersey açısından bakıldığında anlaşılabilir bir durum. Yine de insan ister istemez merak ediyor: Adayı gerçekte kim yönetiyor?

Eyalet temsilcilerinden oluşan meclis mi, yoksa istedikleri olmadığı takdirde adayı terk etme tehditleri savuran avukatlık ve finans şirketleri mi?

Bu soru, 1987 yılında Jersey hükümeti tarafından ekonomi danışmanı olarak göreve getirilen, Jersey'li bir muhasebeci olan John Christensen'in de kafasını kurcalamıştı. Christensen üniversiteyi İngiltere'de okumuş, mezun olduktan sonra evlenip bir aile kurmak için Jersey'ye dönmüştü. Görüştüğümüzde bana şöyle dedi: "Bana göre en büyük sorun, finans endüstrisinin güçlü lobisi nedeniyle, hükümetin finans hizmetleri dışında hiçbir alanda kalkınmayla ilgilenmemesiydi." Christensen, bu arada adada epey karanlık işlerin döndüğünden endişe ediyordu.

Christensen, göreve geldikten yaklaşık on yıl sonra, 1996 yılında, *Wall Street Journal* gazetesi için çalışan bir muhabirden bir telefon aldı: Muhabir, Jersey'deki bir alım satımcıyla ilgili bilgi istiyordu. Çoğu Amerikalı olan bir grup yatırımcı, Robert Young adında bir adam tarafından dolandırıldıklarını, Young'ın kendilerine kâr bildirirken aslında 27 milyon dolarlarını yok ettiğini ileri sürüyorlardı. Dediklerine göre Jersey'deki yetkililer bu konuda hiçbir şey yapmaya yanaşmıyorlardı. Young, UBS*'e ait özel bir banka olan Cantrade hesabına çalışıyordu.

Christensen konuyu araştırdığında gördü ki dolandırıldıklarını söyleyen yatırımcıların şikâyetlerini duymazdan gelen komitenin başkanı, Cantrade'de dört yıl boyunca yöneticilik yapmıştı. Adanın başbakanı da, geçmişte Cantrade'in hukuk danışmanlık şirketinin büyük hissedarlarından biriydi. Cantrade'de usulsüzlük yapılıp yapılmadığını soruşturmakla görevlendirilenler, Cantrade'in kendi muhasebecileriydi. Elbette ki ortada suç teşkil edecek bir şey olmadığı sonucuna varmışlardı. Durum hiç de parlak değildi. Sonunda Young'ın evine baskın yapıldığında, kırk adet Gucci marka el çantası ve beş adet Rolex marka saat bulundu. Sadece 1993 yılının Aralık ayında Young'ın Amex kartıyla yapılan harcamalar 144 bin doları bulmuştu.

* UBS: İsviçre merkezli, kişiye özel bankacılık hizmetleri veren bir şirket. Dünyanın en büyük bankacılık ve finans şirketlerinden biridir. (*ç.n.*)

Young ve muhasebecisi 1998 yılında tutuklanarak hapse atıldılar, Cantrade ise dolandırılan yatırımcılarla mahkeme dışında anlaşarak yüklü tazminatlar ödedi. Ancak okyanusun öte yanındaki gözlemciler için bu kadarı yeterli değildi. Dönemin New York Bölge Savcısı olan John Moscow, konuyla ilgili bir muhabire yaptığı açıklamada, Jersey'nin açılan soruşturmalara yardımcı olmaktan itinayla kaçınmasının büyük sorun teşkil ettiğini söylüyordu. Savcı, "Bu İngiliz adalarının, İsviçre'deki banka gizliliği yasalarının bile korumaya yanaşmadığı işlemler için bir sığınak görevi görmeleri son derece yakışıksız," derken burnundan soluyordu.

Christensen *Wall Street Journal* muhabiriyle bu dava hakkında konuştu. Adanın yöneticileri hakkındaki fikri sorulduğunda, adının gizli tutulması kaydıyla, "boylarını fersah fersah aşan bir işe karıştıklarını" söyledi. Elbette Jersey halkının bu gizli kaynağın kim olduğunu öğrenmesi uzun sürmedi. Christensen'i asla affetmediler. Christensen adadan ayrılıp İngiltere'ye yerleşti ve sonraki yıllarda vergi cennetlerine karşı mücadele yürüten Vergi Adalet Ağı'nın (Tax Justice Network) kuruluşunda çalıştı. Cantrade olayının üstünden yirmi yıl geçmişken görüştüğüm Jersey'deki yetkililer, Christensen'in beklediği terfiyi alamadığı için asılsız iddialarda bulunduğunu söylüyorlardı. Jersey'nin finans hizmetleri komisyonunun genel müdürü, "Terfi edilmediği için öyle konuştu," diyordu. "İddia ettiği gibi bir usulsüzlük, menfaat çatışması yoktu. İntikam almak için böyle yaptı."

Jersey, 100 bin nüfuslu küçük bir yer. Bütün küçük yerlerde olduğu gibi, burada da dedikodu kazanı kaynıyor. Dışarıdan bakan biri, Christensen / *Wall Street Journal* / Cantrade olayının alelade bir hikâye olduğunu, her işyerinde benzeri çekişmelerin yaşandığını düşünebilir. Ancak bu türden bir yapılanmanın olası sonuçlarına bakınca, durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Eğer bir yerdeki finans sistemini yönetenler aynı zamanda o yerin mahkemelerini, kanunlarını ve siyasetini de yönetiyorlarsa, usulsüz alım satımlar için son derece elverişli koşullar oluşmuş demektir. Jersey'nin yasal anlamdaki özerkliği, hem adadaki hem de dışarıdaki zenginlerin çevirdikleri dolapları örtbas etmelerine olanak

sağlıyor. Hukukun üstünlüğü burada sahtekârların korunmasına hizmet ediyor. Uzun yıllar İngiltere'de çalıştıktan sonra Jersey'de görev yapmış iki polis memuru da, Jersey'de yasaların güçlülere işlemediğini söylüyorlar.

2000 yılında, kendisine yöneltilen eleştirilerden canı yanan Jersey polis teşkilatı, teşkilatın başına Graham Power adında bir İskoç'u getirdi. Power'ın ve yardımcısının –Lenny Harper adında Kuzey İrlandalı bir polis memuru– göreve getirilmelerindeki başlıca amaç, Jersey polis teşkilatına profesyonel bir görünüm kazandırmak ve zedelenen imajını düzeltmekti. Ne var ki amaçlananın tam tersi oldu ve örtbas edilmeye çalışılan Cantrade skandalının altından başka pislikler de çıktı.

Power, 2008 yılında günlerce bulvar gazetelerinin manşetlerinde yer alan bir soruşturmanın ardından görevden alındı. Soruşturmanın konusu, adada yaşanan çocuk istismarıydı. Power ve emrindeki polisler, adadaki bir çocuk yurdunda ve bir gençlik yelken kulübünde yaşanan istismarın yanı sıra, çocuk istismarından sabıkalı olmasına rağmen adanın fahri polis teşkilatına üye olarak kabul edilen bir adam tarafından işlenen istismar suçlarını da açığa çıkarmışlardı. Bunun üzerine hükümet, Power ile Harper'ın adadan gönderilmeleri gerektiğine karar vermişti. Gidişleri hiç de sessiz sedasız olmadı: Soruşturmayı takip eden mahkemeye verdikleri ifadeler ve açılan kamu davasında ortaya çıkan bilgiler, Power ve ekibinin bu küçük ama varlıklı adada görevlerini yaparken ne kadar büyük zorluklar yaşadıklarını gözler önüne seriyordu. Power buna "Jersey usulü" diyordu; kimsenin sözünü etmek istemediği pisliklerin gizli kalması için kapalı kapılar ardında türlü pazarlıklar yapılmıştı.

Power, kaleme aldığı ifadede, "Çok köklü bir kayırmacılık geleneği vardı," diyordu. "Jersey'nin kaymak tabakasında yer alanlar bütün nüfuzlu görevleri de kapmış durumdaydılar, bu makamlar hep aynı insanlar arasında el değiştiriyordu. Rahatlarını kaçıracak herhangi bir şeye karşı müthiş bir direnç gösteriyorlardı." Ekibindeki polisler adanın ileri gelenlerine yönelik çocuk istismarı suçlamalarını soruşturmaya çalışırken, adadaki

siyasetçiler Power'ı vazgeçirmek için ellerinden geleni yapmışlardı. Tek dertleri, adanın ününe leke gelmemesiydi. "Ada halkının çoğu için geçerli olan kurallar ve yasalar, yüksek makamlarda oturanlar için geçerli değildi," diye yazmıştı Power.

Jersey seçkinlerinin direnci yeni bir şey değildi (Nazi işgali öncesinde, sırasında ve sonrasında hükümeti değişmeyen Avrupa'daki tek yer Jersey olabilir); ama o güne kadar böyle aleni bir şekilde suçlanmamışlardı. Power'ın yardımcısı olan ve çocuk istismarı soruşturmasını yöneten Harper, ada hakkında Power'dan daha ağır konuşuyordu. 2002'de Jersey'ye geldiğinde, Britanya'nın en zorlu bölgelerinde geçmiş uzun ve başarılı bir kariyeri vardı. Kendisini İskoçya'daki evinden aradım ve telefonda görüştük. "Olanlar o kadar korkunçtu ki insan bunların gerçek olduğuna inanmakta güçlük çekiyor," dedi. "Falls Road'da görev yaptım, Belfast'taki sorgulama merkezlerinde görev yaptım, Londra'nın ve Glasgow'un en berbat yerlerinde görev yaptım. Hiçbirinde Jersey'deki kadar kötü günler geçirmedim."

Harper, adanın fahri polis teşkilatındakiler (bunlar, resmi teşkilattan farklı bir yapının emrindeydiler) tarafından uğradığı kötü muameleyi, soruşturmayı bırakması için kendisine yapılan baskıları, yolsuzluk ve usulsüzlük yapan en alt düzeydeki memurlara bile dokunulamadığını ve Jersey gibi ilk bakışta son derece derli toplu, nezih görünen bir yerde başınıza gelmesini asla ummayacağınız türden pek çok başka şeyi anlattı. "Komünist biri gibi konuştuğumun farkındayım, sosyalist biri gibi konuşuyorum, halbuki komünistlikle, sosyalistlikle uzaktan yakından alakam yok. Ama bu insanlar, Jersey'nin kaymak tabakası ... kanunların herkese tarafsız ve eşit bir şekilde uygulanmasını istemiyorlar. Hayatta en son istedikleri şey adalet. Kanunlar sadece kendilerine yarayacak şekilde işlesin istiyorlar."

Harper'ın ve Power'ın öfkeleri tek taraflı değil elbette: Jerseyli politikacılar da Harper'la Power'a lanet okuyorlardı. Çocuk istismarı soruşturması üzerine basında kopan fırtınaya adanın verdiği tepkiye bakınca, polislerin Jersey seçkinleri hakkındaki yorumlarına katılmamak elde değil. Jersey zenginlerinin nefret

ettiği bir şey varsa o da suçların ifşa edilmesi. Adanın başyargıcı Philip Bailhache, 2008 yılında adanın Nazi işgalinden kurtuluşunun yıldönümü kutlamalarında yaptığı konuşmada, "Buradaki asıl skandal, Jersey adasının ve halkının haksız yere ve acımasızca maruz kaldığı karalama kampanyasıdır," diyerek çocuk istismarcılarını lanetlemek yerine, konuyu haber yapan basına yükleniyordu. Bailhache'in kendi söylediklerine canıgönülden inandığına şüphe yok; ama önümüzdeki bölümü okuyup Jersey'nin Rus hırsızların kendi vatanlarını soymalarına nasıl yardımcı olduğunu öğrendikten sonra, Bailhache'le aynı fikirde olacağınıza pek ihtimal vermiyorum.

4

SEKS, YALANLAR VE OFFSHORE ARAÇLAR

Rusya için 1990'lı yıllar tam anlamıyla bir felaketti. Ordu, toplam nüfusu Rusya'nın asker sayısından daha az olan Çeçenistan'ın karşısında bozguna uğramıştı. Ekonomi çökmüş, devlet moratoryum ilan etmişti. Ülkedeki erkekler için ortalama yaşam süresi 60 yılın da altına düşmüştü. Salgın hastalıklar hızla yayılıyordu. Ülkenin başında tutarsız ve alkolik bir adam vardı; hükümetse oligarkların ve IMF'nin boyunduruğuna girmişti. Bütün bunlara rağmen, 17 Mart 1999 gecesi televizyondaki haber bülteninde yayınlanan bir video, devletten beklentileri hiç de yüksek olmayan Rusları bile şaşırtacak pespayelikteydi.

Devlete ait olan RTR kanalında dakikalar boyunca gösterilen videonun görüntü kalitesi düşüktü; yine de kelleşmeye başlamış, göbekli, sarkık vücutlu çıplak bir adamın kendinden oldukça genç çırılçıplak iki kadınla oynaşmakta olduğu açıkça görülüyordu. Kadınların kimliği belirsizdi, ancak sunucunun dediğine göre videodaki adam, o sırada devlet başkanı Boris Yeltsin tarafından istifa etmeye zorlanan ve ısrarla görevinde kalan savcı Yuri Skuratov'a "benzeyen bir şahıs"tı. RTR televizyonunun yaptığı şey ne

kadar rezilceyse, ileri sürdüğü gerekçe de bir o kadar saçma sapandı: Güya bu videoyu ülkenin en saygıdeğer savcısını şantajdan korumak için yayınlamışlardı. Yapılan açıklamada, "Rusya Devlet Televizyonu ve Radyosu'nun amacı, devletin, halkın ve sayın savcının çıkarlarını korumak; bu videonun devletin, halkın veya sayın savcının aleyhinde kullanılarak kötü emellere alet edilmesini önlemektir," deniyordu.

Skuratov'un açıklaması ise çok daha akla yatkındı. En tepedeki başkan Boris Yeltsin'den başlayıp devletin en alt kademelerine kadar inen büyük bir yolsuzluk skandalını soruşturuyordu ve hükümet, dosyayı kapaması için bu videoyla kendisine şantaj yapmaya kalkmıştı. Skuratov dosyayı kapamayı reddedince de video yayınlanmıştı. Skuratov'un soruşturmasının merkezinde, meclis binalarının da dahil olduğu büyük çaplı bir kamu binaları yenileme ihalesi karşılığında Yeltsin ve çevresine rüşvet dağıtan İsviçreli bir inşaat firması vardı. Bunun yanı sıra, çok daha büyük paraların döndüğü, devletin en üst kademelerine kadar uzanan bir başka yolsuzluk dosyası daha vardı. Videonun kopardığı gürültü nedeniyle dikkatlerden kaçtıysa da, doğurduğu sonuçlar bakımından çok daha önemli bir skandaldı bu.

1999 yılının Şubat ayında Skuratov, Duma –yani Rus parlamentosu– üyelerine, Merkez Bankası'nın 1993-1998 yılları arasında toplamda 37,6 milyar dolar, 9,98 milyar Alman markı, 379,9 milyar yen, 11,98 milyar Fransız frangı ve 862,6 milyon sterlin parayı FIMACO adında, kimsenin duymadığı bir offshore paravan şirkete aktardığını söylemişti. Ülke ekonomisinin tepeüstü çakılmaya doğru gittiği bu dönemde, çoğu IMF'den borç olarak alınan bu paralar, FIMACO aracılığıyla o sıralarda uçuk faizler veren devlet tahvillerine yatırılmıştı. Savcı Skuratov, Merkez Bankası yetkililerinin bu yatırımlardan gelen kârı aralarında paylaşarak lüks içinde yaşadıklarını, FIMACO'nun sağladığı gizlilik duvarı sayesinde söz konusu paralarla ne yapıldığını hem hükümetten hem de yasama organından sakladıklarını söylüyordu.

FIMACO, Jersey'de kayıtlı görünen bir şirketti; ne bir çalışanı, ne bir bürosu, ne de herhangi bir fiziksel varlığı vardı. Ancak

sonradan anlaşıldı ki Sovyetler Birliği'nin son nefesini vermek üzere olduğu 1990 yılının Kasım ayından beri adada sessizce varlığını sürdürüyordu. Ta 1950'li yıllarda teleks adresi olarak "Euro" kelimesini kullanan ve belki de eurodoların adına ilham vermiş olan, Paris merkezli fakat Moskova'ya ait olan Banque Commerciale pour l'Europe du Nord tarafından kurulmuştu. Neden kurulduğunu kimse tam olarak bilemiyordu, Merkez Bankası çalışanları da bu konuda sürekli ağız değiştiriyorlardı. Önce FIMACO'yu yatırım mekanizmalarının gerektiği gibi işleyip işlemediğini test etmek için kullandıklarını söylüyorlar, başka bir açıklamada yabancı ülke paralarını tutmak için iyi bir araç olduğunu öne sürüyorlardı. Bazen de FIMACO'dan danışmanlık hizmeti aldıklarını iddia ediyorlardı. Bu son açıklama hepten saçmaydı: FIMACO'nun tek bir çalışanı dahi yoktu. Bu, ABD hazinesinin Cayman Adaları'ndaki bir paravan şirket aracılığıyla milyarlarca dolarlık işlem yapması ve sonra bunun gayet sıradan bir uygulama olduğunu, üstelik son derece de faydalı olduğunu ve bu sayede yeni beceriler öğrendiğini söylemesi gibi bir şeydi.

Sonunda, Merkez Bankası başkanı Viktor Geraşenko şöyle bir itirafta bulundu: FIMACO, Rusya'nın varlıklarını alacaklılardan, özellikle de IMF'den kaçırmak amacıyla kullanılmıştı (IMF bu işe çok içerlediğini açıkladı). Geraşenko'nun dediğine göre, Rusya'ya açılan bir davanın kaybedilmesi halinde, alacaklıların Rusya'nın varlıklarına el koymasından korkmuşlardı. Bu yüzden her şeyi Jersey adasındaki kara deliğe saklamışlardı. Rusya açısından utanç verici bir açıklamaydı bu; koskoca bir ülke, aldattığı karısından para kaçırmak için gizlice Nevis'te hesap açan bir adam gibi davranmıştı. Öte yandan, Rusya'yı sahtekâr bir koca gibi göstermek, ikinci olasılıktan bahsetmekten, yani söz konusu paraların devlet yetkilileri tarafından iç edildiğini söylemekten çok daha iyiydi.

Geraşenko'nun itirafı, ikinci olasılığın çokça tartışılmasına engel olamadı. 1990'lı yılların başında Maliye Bakanı olarak görev yapmış olan Boris Fyodorov, FIMACO hakkında sorular sorduğunda bu işi kurcalamaması için uyarıldığını söylüyordu. Fyodorov, FIMACO'nun yolsuzluk çemberindekiler tarafından bir

kazanç kapısı olarak kullanıldığından emindi. Skandal ortaya çıktığında gazetecilere, "Eşlerine dostlarına buradan kâr ettiriyorlardı," demişti. Ne yazık ki Skuratov'un seks videosu nedeniyle bu konu hiçbir zaman açıklığa kavuşamadı. RTR'deki yayından birkaç gün sonra Yeltsin başını fazlasıyla ağrıtan bu libidosu yüksek savcıyı görevden aldı. Parlamento da başsavcının gönderilmesi yönünde karar verdi ve yerine geçen başsavcı hem İsviçreli inşaat şirketiyle ilgili yolsuzluk dosyasını, hem de FIMACO dosyasını kapatarak uzun ve parlak bir kariyere yelken açtı. Sonuç olarak bu dosyalar asla davaya dönüşmediler ve halka açıklanmadılar. IMF, Rusya Merkez Bankası'na FIMACO hesaplarının incelenmesi şartını koştuysa da, bu konuda bilgi verebilecek tek merci Rusya Merkez Bankası olduğu için ve IMF'nin bağımsız bir soruşturma yürütme yetkisi de olmadığı için, bu şart da kâğıt üzerinde kaldı.

Öte yandan bu işi araştırmaya devam eden yazarlar, epey mide bulandırıcı bilgilere ulaştılar. Bir yazar, 1999 yılında Rusya Merkez Bankası'nda 86 bin çalışan göründüğünü fark etmişti; İngiltere Merkez Bankası'nın 3 bin, ABD Merkez Bankası'nın ise 23 bin çalışanı vardı. Nüfuzlu birileri tarafından kayırılarak Merkez Bankası'nda memur gösterilen binlerce kişiye ek olarak, Geraşenko'ya ödenen maaş, dünyanın en önemli merkez bankası olan ABD Merkez Bankası'nın başkanı Alan Greenspan'e ödenen maaştan yüzde 70 daha fazlaydı. Geraşenko ayrıca bankaya bağlı kamu iktisadi teşebbüslerinin de yönetim kurullarında yer aldığından, buralardan da ek para alıyordu. Rusya Merkez Bankası kontrolden çıkmış, devletin parasını kendi hesabına işletmiş olması muhtemel bir kurum haline gelmişti.

Amerikalı iktisatçı Marshall Goldman, 2003 tarihli *The Piratization of Russia* [Rusya'nın Korsanlaştırılması] adlı kitabında, Rusya'daki reformların nasıl çuvalladığını anlatırken şöyle der: "Rusya Merkez Bankası, yıllık bütçesi için Duma'nın onayını almak zorunda değildi. Bu sayede Merkez Bankası yöneticileri, kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla Avrupa'da ve dünyanın başka yerlerinde FIMACO üzerinden yaptıkları işlemlerden elde ettikleri kârı diledikleri gibi kullanabilirlerdi; görünüşe bakılırsa

bunu yapıyorlardı da. Burada söz konusu olan, Afrika'daki, Asya'daki veya Latin Amerika'daki pek çok ülkede sıklıkla gördüğümüz türden bir hırsızlık veya devlet hazinesini yağmalama olayından ibaret değil. Burada devlet eliyle kara para aklandı, hem yurtiçinde, hem de uluslararası çapta bir güven istismarı söz konusu ... en üst düzeyde kara para aklama işine bulaşmış bir Merkez Bankası başkanı, ülkenin geriye kalanı için nasıl bir örnek teşkil ediyor olabilir?"

FIMACO'nun kullanılması, Rusya Merkez Bankası'nın –Rusya devletinin bir parçası olan bir kurumun– yaptığı işlemlerde devletten, yani bir anlamda kendi kendisinden vergi kaçırmasına olanak sağlamıştır. Bu, offshore gizliliğin en akla gelmeyecek kurumların ve kişilerin bile üstü kapalı işler çevirmesine, vergi kaçırmasına ve haksız kazanç elde etmesine nasıl imkân tanıdığını gösteren çarpıcı bir örnektir. Sıradan Rus vatandaşları maaşlarını alabilmek için aylarca beklerken, bu devlet yetkilileri devletin parasını kullanarak, devletin borçlandığı tahvillerle işlem yaparak kâr etmişler, ettikleri kârın vergisini de kaçırmışlar, hortumladıkları paraları da FIMACO sayesinde Paravatan'a yollamışlardır. Komünizm çöküp Sovyetler Birliği on beş cumhuriyete bölündüğünde, Rusya'nın ilk kez olarak bağımsız, demokratik ve hukuka dayalı bir sistem inşa edeceği umudunu taşıyan hayalperest Batılılar, bu manzara karşısında rüyadan uyandılar. 1990'lı yılların sonunda, sadece en cahil ve dikkafalı olanlar, ve/veya kasten kör kalmayı seçenler (yani aslında benim gibiler) hâlâ bu hayale tutunuyorlardı. Jersey gibi vergi cennetleri sayesinde koskoca bir ülke doymak bilmez bir açgözlülükle yağmalanmış, ülkenin kalkınma için en ufak bir şansı vardıysa da elinden alınmış ve bütün bunların sorumluları da ödüllendirilmişti.

1999 yılında ABD Temsilciler Meclisi, Rusya'dan gelip ABD bankacılık sistemine karışan kirli paranın tehlikelerinin tartışıldığı bir dizi toplantı düzenledi. Ciddi bir riskle karşı karşıyaydılar; kısa süre önce Bank of New York'un Rusya kaynaklı milyarlarca doların banka hesapları ve paravan şirketlerden oluşan bir labirentten geçirilerek gizlice ülkeye sokulmasına yardım ettiği orta-

ya çıkmıştı. Bankacılık ve Finansal Hizmetler Komitesi, pek çok uzmanın yanı sıra, özellikle kara para aklama mekanizmaları konusunda bilgili olan kişilerden –aralarında eski bir KGB ajanı da vardı– görüş aldı. Belki de en ürkütücü açıklamalar, 1992-1994 yılları arasında CIA'in Moskova şefi olan Richard Palmer'dan geldi. Palmer, eski Sovyetler Birliği seçkinlerinin, Jersey gibi offshore merkezlerinin sunduğu gizlilik sayesinde ellerinin uzanabildiği her şeyi nasıl zimmetlerine geçirdiklerini anlattı. Rus devletinin içini oyarak ceplerini dolduran yöneticiler, FIMACO gibi yüzlerce, hatta binlerce şirketi kullanmışlardı.

Palmer, komiteye yazılı olarak sunduğu ifadesinde, "Bu operasyonlardan elde edilen kâr, İsviçre, Kıbrıs, Karayipler, Panama, Hong Kong, İrlanda ve Manş Denizi adaları gibi vergi cennetlerindeki hesaplara yatırılıyordu," diyordu. "Devleti yağmalamak için atılan bütün adımların izlediği yol aynıydı: Parayı Rusya'dan çıkarmak ve ileride iktidara gelebilecek hükümetlerin ulaşıp da geri alamayacakları yerlerde tutmak."

Palmer'ın son derece kapsamlı olan ve internetten de erişilebilen ifadesinin tamamını okumakta fayda var. Palmer eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinden akan paranın, Amerikan siyasetinin istikrarı ve dürüstlüğü için uzun vadeli bir tehdit oluşturduğunu söylerken, şaşırtıcı bir ileri görüşlülükle bugün içinde bulunduğumuz Manafort, Trump ve Robert Mueller çağını tarif eder gibidir. Bunun yanı sıra, ifadesinin belki de en çarpıcı yanı, Sovyetler Birliği sonrası geçiş dönemine ilişkin bazı çevrelerin inandığı pembe masalların gerçeklerden ne kadar uzak olduğunu anlattığı bölümdür. Bu masallardan birine göre Rusya doğru yoldadır, Rusya'da hayat tıpkı Al Capone'un yönettiği bir Şikago'da yaşamak gibidir ve tek yapılması gereken Rusya'ya biraz zaman tanımak, kendine çeki düzen verip işleri yoluna koymasını beklemektir.

"Bugünkü Rusya'nın ABD'ye benzediğini söyleyebilmek için," diyordu Palmer, "ABD Kongresi'nin büyük çoğunluğunun yanı sıra, Adalet Bakanlığı'nın, Hazine Bakanlığı'nın, FBI'ın, CIA'in, Savunma İstihbarat Örgütü'nün, IRS'in, federal kolluk kuvvetlerinin, sınır devriyelerinin, eyalet polislerinin, yerel polis teşkilat-

larının, Merkez Bankası çalışanlarının, Yüksek Mahkeme yargıçlarının ve bölge mahkemelerindeki yargıçların da çoğunluğunun yolsuzluk yapıyor olmaları gerekirdi. Bu yolsuzluğu yaparken de, arkalarına çeşitli organize suç örgütlerinin başında olan aileleri, Fortune 500 listesine giren şirketleri, ABD'deki bankaların en az yarısını ve New York Borsası'nın tamamını almış olmaları gerekirdi. Bu devasa komitenin, Fort Knox'u ele geçirip oradaki bütün altınlara ve bankacılık sisteminde bulunan bütün federal varlıklara da el koymuş olması gerekirdi. Petrol, doğal gaz, madencilik, değerli ve yarı değerli madenler, ormancılık, pamuk yetiştiriciliği, inşaat, sigortacılık ve bankacılık endüstrilerinin de tamamının onların kontrolünde olması gerekirdi; ayrıca bu endüstrilerdeki her türlü değerli varlığı da kendi zimmetlerine geçirmiş olmaları gerekirdi. Buna ek olarak, yolsuzluğa, menfaat çatışmasına, çıkar amaçlı suç örgütü kurmaya, kara para aklamaya, dolandırıcılığa ve vergi kaçakçılığına karşı alınan bütün yasal tedbirlerin yürürlükten kaldırılmaları gerekirdi. Bu şeytani birliğin, elde ettiği milyarlarca dolarlık kârın yarısını halen devlet kademelerinde olan yandaşlarına rüşvet olarak yediriyor olması ve bütün siyasi partilerin de bir numaralı finansörü olması gerekirdi... ABD başkanının da, bütün bunlardan haberdar olmakla kalmayıp, bunları destekliyor olması; hatta başkanın kızlarının, siyasi destekçilerinin ve finansal destekçilerinin de bu birliğe dahil olmaları gerekirdi. Ayrıca, başkanlık ofisini soruşturan savcının da, bizzat başkan tarafından yürütülen bir karalama kampanyası sonucunda görevden alınması gerekirdi."

Bu kadarı da yetmezdi. Böylesi bir distopya, elbette ki ülke sınırları içinde kalmayacaktı.

"Çalınan fonların, elde edilen fahiş kârların ve alınan rüşvetlerin de, kimsenin dokunamayacağı offshore bankalara gönderilmeleri gerekirdi. Son olarak da, bu şeytani birliğin, bir yandan ülkenin iflas ettiğini ve ayakta kalmak için muazzam miktarlarda yabancı yardıma ihtiyaç duyduğunu ilan etmesi, bir yandan da ülkeye ait olan milyarlarca doları daha varlıklı yabancı ülkelerde yasadışı işlere yatırım yaparak kullanması gerekirdi."

***

FIMACO olayının açıkça ortaya koyduğu ve Palmer'ın anlattıklarından da anlaşıldığı üzere, başında olduğunuz bir ülkeyi yağmalamak, inanılmayacak kadar kolaydır. Rus devlet yetkilileri de Paravatan'ın sağladığı gücü sonuna kadar kullanmışlardır.

Eski günlerde, eurobondlar daha yeni piyasaya sürülmüşken, Paravatan sadece servetlerini devletten kaçırmak isteyen zengin Batılıların –tasarruflarını Jersey'de saklayan İngilizlerin, kazandıklarını Lüksemburg'a yollayan Belçikalı dişçilerin, nakit paralarını İsviçre'ye zulalayan Amerikalıların– kullandıkları bir yerdi. İlk olarak Londralı kurnaz bankerlerin akıl ettiği bu dümen, Zürih'teki ve Wall Street'teki keskin zekâlarca kusursuz bir hale getirildi; gezegendeki en güçlü ülkelerin ve diplomatik anlamda en çok korkulan vergi otoritelerinin dahi sözünün geçmediği, dolayısıyla Batılı zenginlerin paralarını gönül rahatlığıyla emanet edebildikleri vergi cennetlerini doğurdu. Yapılan şeyin ahlaksızlık olduğuna şüphe yok; ama ortada gerçek anlamda şeytani bir kötü niyet olduğunu pek az kişi öne sürecektir.

Esas devrim, aynı dümen Batı'daki köklü siyasi kurumlardan yoksun olan, hukukun üstünlüğünün tanınmadığı ülkelere taşındığında yaşandı.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde, Bretton Woods sisteminin –dünya ekonomisini temsil eden petrol gemisindeki depoların– getirdiği denetimlerle paranın etrafı kuşatılmış, zaten asırlardır birbirleriyle kapışmakta olan vergi otoriteleri ile zenginlerin arasındaki savaşın sonucunda Paravatan ortaya çıkmıştı. Zenginlerin servetini kontrol etmek için avcıyla av arasında girişilen bu kıyasıya mücadelede kâh biri kâh diğeri öne geçerken; hız, kurnazlık ve ataklık konusunda birbirlerini de değişmeye ve gelişmeye mecbur bıraktılar. Kaplanların ve yaban sığırlarının bin yıllar içinde birbirleriyle mücadele etmeye nasıl uyum sağladıklarını düşünün; işte Paravatan da bu mücadelenin parasal arenadaki karşılığıydı. Elbette ki burada silah olarak kaslar, boynuzlar, dişler ve pençeler yerine paravan şirketler, *trust*'lar, gizli banka hesapları, hamiline

yazılı değerli kâğıtlar ve dahası vardı. ABD Hazinesi bile gösterilen direnç karşısında bocalamış ama hiç değilse ne menem bir şeyle karşı karşıya olduğunu anlamıştı.

Öte yandan, aynı silahlar avukatlar ve muhasebeciler eliyle Sahraaltı Afrika'ya, Asya'ya ve eski Sovyetler Birliği'ne dağıldığında, avcıyla av arasındaki dengeler altüst oldu. Sanki sadece tombul, uysal ve uçamayan kuşların yaşadığı bir adaya kaplanlar salınmıştı. Hazırlıksız yakalanan vergi otoriteleri ve kısıtlı kaynaklarla işlerini yapmaya çalışan savcılar, dünyanın en maharetli düzenbazlarına karşı sahaya sürülmüşlerdi. En ufak bir şansları bile yoktu.

Böylece dünyanın bu tarafında gözü dönmüş bir yağma ve talan başladı. Yanukoviç'in Kiev sınırındaki ahşap köşkünden taşan servet bir ilk değildi, bu dizginlerinden boşanmış yiyiciliğin sadece bir örneğiydi. Hırsızlık, çok daha önce, Batı emperyalizminin son günlerinde başlamıştı. Offshore para dalgasının karşısında Sahraaltı Afrika ve eski Sovyetler Birliği, tıpkı Hellfire füzelerine hedef olmuş Napolyon döneminden kalma savaş gemileri gibi savunmasızdı. Hırsızlığı yapanlar dışında hiç kimse ve hiçbir şey bu dalgadan kurtulamadı.

Rusya'daki seks videosu skandalında rol oynayan kişilerin skandaldan sonraki kariyerlerine bakınca, mücadeledeki taraflar arasında nasıl bir orantısızlık olduğu daha iyi anlaşılıyor. 2000 yılında devlet başkanlığına aday olarak kariyerini diriltmeye çalışan Skuratov, sadece 300 bin küsur oy alarak başkanlık yarışında dokuzuncu oldu. Seçimlerden sonra bir daha haberlere konu olmayan eski başsavcı, artık sadece hakkında yapılan şakalarla anılıyor. Söz konusu video hâlâ internette bulunabiliyor, benim kuşağımdan olup da Moskova'da çalışmış gazeteciler hâlâ "benzeyen bir şahıs" dendiğini duyunca gülerler. Yaşı bizden küçük olanlar içinse Skuratov adı hiçbir anlam ifade etmiyor.

Videodaki görüntüyü inceleyip gerçekliğini teyit eden adam da 2000 seçimlerinde adaydı ve Skuratov'dan çok daha parlak bir kariyeri oldu. Bu adam, skandal sırasında eski KGB'nin halefi olan FSB'nin başında bulunan Vladimir Putin'di, videoyu Rus

devlet televizyonuna servis edenin de FSB olduğuna dair kuvvetli şüpheler vardı. Putin 2000 yılında başkanlık seçimini kazandıktan sonra, Skuratov'un Rusya'yı soyup soğana çevirmekle suçladığı kişilerin tekine bile ceza verilmedi. Rus devletine kredi anlaşmaları konusunda danışmanlık veren ve Skuratov'la İsviçreli savcıların kullandıkları belgelerin pek çoğunun da kaynağı olan İspanyol bankacı Felipe Turover, Putin'in de Rusya'nın varlıklarının yönetildiği Kremlin'deki pozisyonu sayesinde benzer yollardan epey servet edindiğini düşünüyor.

"1997'de akla gelebilecek her türden paravan şirket, anonim ortaklık ve limitet şirket kuruldu. Yurtdışında bulunan ve devlete ait olan en pahalı varlıkların çoğu bu şirketlere aktarıldı. Bu da demek oluyordu ki yurtdışındaki devlete ait olan tombul kazlar, önce bu şirketler aracılığıyla yolunuyordu. Yolanların en başında da, dönemin başbakanı geliyordu," diyordu Turover, saygın ve muhalif bir Rus gazetesi olan *Novaya Gazeta* muhabiriyle 1999 yılında yaptığı görüşmede. O sırada Putin hâlâ başbakandı. Daha açık konuşması istendiğinde, "Şimdilik bu kadarını söyleyebiliyorum. Sanırım ikimiz de hayatta kalmak istiyoruz," demişti. (Turover daha sonra o görüşmede Putin'den bahsetmediğini söylediyse de, *Novaya Gazeta* haberi geri çekmedi.)

Rusya'dan çalınan paralar, on yıllardır dünyanın hemen her tarafından çalınan paralarla birlikte, Paravatan'daki güvenli yuvasında yatıyor. Bütün bunlar bir tesadüf değil. Paravatan, varlıklı insanlara hizmette kusur etmeyen ayakçılara muazzam paralar kazandırdığı için var olabiliyor. Pençeler ve dişler yerine paravan şirketler, *trust'lar* ve gizli banka hesaplarıyla saldıran kaplanlar da Paravatanlılar değil, bu ayakçılar. İnsanın içinden bunlara kâğıttan kaplanlar demek geliyor ama, ileride göreceğimiz gibi, en az gerçek kaplanlar kadar yırtıcı ve tehlikeliler.

5

HARLEY CADDESİ'NİN ESRARI

Londra'da birkaç adres vardır ki haritadaki birer nokta olmaktan çok daha fazlasıdırlar. Örneğin, New York'ta Wall Street dendiğinde akla finansın gelmesi gibi, Londra'da da Fleet Sokağı dendiğinde, her ne kadar buradaki gazeteler çoktan başka yerlere taşınmış olsalar da, akla gazetecilik gelir. Downing Sokağı makam ve güç demektir, Savile Row ısmarlama dikilen kıyafetler, Whitehall yönetim, Harley Caddesi ise özel sağlık hizmeti anlamına gelir. Oxford Caddesi'nin turistleri ve otobüsleri ile Marylebone Yolu'nun sıkışık trafiği arasında kuzey-güney yönünde uzanan bu iki tarafı ağaçlık, gösterişli cadde, bir asırdan da uzun bir süredir İngiltere'nin en saygın doktorlarının tercihi olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, evlerin güzelliği ve tren istasyonlarına yakınlığı nedeniyle doktorların dikkatini çeken bu yer, İngiltere'deki Ulusal Sağlık Sistemi'nin kurulduğu geçtiğimiz yüzyılın ortalarında 1500 doktorun adresiydi. Bugün aynı yerde o doktorların halefleri, parası olanlara özel sağlık hizmeti sunuyorlar.

29 numaralı yapı, caddenin güney ucuna yakın bir yerde, İngiltere Kraliyet Tıp Derneği'ne beş dakikalık yürüyüş mesafesinde-

dir. Kızıl tuğladan yapılmış iki binanın arasında yer alan bu beyaz taştan yapı beş katlıdır; giriş katında bir cumbası, en üst katında bir terası vardır ve kapısı da koyu renk ahşaptandır. Birinci katın balkonunu son derece zarif ferforje demirler süsler, aşağıdan bakıldığında terasın tırabzanları görülebilir. Barındırdığı zenginliği gizleyen bir sadeliği vardır; bu yönüyle Harley Caddesi'ne hâkim olan titiz profesyonelliğin kusursuz bir örneğidir. Northumberland'de doğmuş ve İskoçya'daki St Andrews Üniversitesi'nde okumuş olan Doktor Samuel Fenwick, 1862 yılında 29 numaraya taşınarak caddedeki ikinci doktor olmuş, böylece de bugün Harley Caddesi'nin özel sağlık hizmetlerinde yüksek kaliteyle eş anlamlı sayılmasına neden olan furyayı başlatmıştır.

Ondan yirmi yıl sonra, 1882'de bu kez başka bir Fenwick –Edward Henry Fenwick– aynı adreste doktorluk yapıyordu, 1920'li yılların başındaysa burada Leslie Paton adında bir göz doktorunun kayıtlı olduğunu biliyoruz. 1946'da satılığa çıktığında evi alan Ronald Raven, albaylık rütbesine yükselmişken İngiliz ordusundan ayrılmış bir savaş kahramanı, cerrah, hayırsever, kanser uzmanı ve amatör bir teologdu. Ömrünün sonlarına doğru çekilmiş fotoğraflarda saçları ağarmış, bilge görünümlü, gaga burunlu ve keskin bakışlı bir adamdı. Ölümünden sonra, kendisi de tanınmış bir hemşire olan kızkardeşi tarafından yayımlanan anılarında yer alan fotoğraflarda, duvarları ahşap kaplı muayenehanesindeki kitaplıklarda deri kaplı ciltler ve kıymetli porselen takımlar olduğu görülür. Kitapta Profesör Raven'ın Kraliçe'yle, Kral'ın annesiyle, Suudi Arabistan Kralı'yla ve dünyaca ünlü başka kişilerle birlikte çekilmiş pozları da vardır. Profesör, 23 Temmuz 1991 günü 29 numaralı yapıdan son kez yürüyerek çıkmış, Royal Free hastanesinde kendisinin adı verilen Ronald Raven Onkoloji Kliniği'nin açılış törenine katılmıştı. Törende Prenses Anne de vardı. Yayımlanan son eseri olan *An Atlas of Tumours* [Tümörler Atlası] adlı kitabının el yazmalarını birkaç gün önce yayınevine teslim etmişti. Bundan üç ay sonra, 87 yaşındayken öldü. Royal College of Surgeons internet sitesinde, 29 numaranın bu eski sakini için şöyle deniyor: "Ronald Raven daima kusursuz

giyinir, herkese cana yakın davranır, kendisiyle konuşan herkesi can kulağıyla dinlerdi. Fevkalade bir hafızası vardı, ayrıntılara verdiği önem, yaptığı her işte kendini gösterirdi."

Bütün bunlardan anlaşılacak iki şey var. Birincisi, Ronald Raven son derece muhterem bir adamdı. İkincisi, o ve ardından gelen doktorlar sayesinde 29 numaralı ev, Harley Caddesi gibi kaliteyle özdeşleşmiş bir yerde bile seçkinliğiyle öne çıkıyordu. İşte bu nedenlerden, 2014'te Ukrayna'dan kaçan, kötülük timsali bir kleptokrat olan Viktor Yanukoviç'in gizli servetinin bu adreste kayıtlı olması çok tuhaftı; New Jersey mafyasının bir Quaker* evinden yönetilmesi kadar tuhaf.

Devrik cumhurbaşkanının ormanda alem yapmak için kullandığı av köşkü –hani şu ısıtmalı masaj masası, yüzen ördek evleri ve televizyonlu tuvaletleri olan köşk– Dom Lesnika adında Ukraynalı bir şirkete ait görünüyordu. Dom Lesnika ise Harley Caddesi 29 numarada kayıtlı görünen Astute Partners adında bir limitet şirkete aitti. Astute Partners, adres olarak yine Ronald Raven'ın evinde görünen Blythe (Europe) adında bir limitet şirkete aitti. Blythe (Europe) ltd.'nin sahibi, her nasılsa günümüze kadar gelmiş bir Orta Avrupa mini prensliği olan ve sınırları içinde kayıtlı şirketlerin kime ait olduğunu açıklamayan Liechtenstein'daki Vaduz'da görünen P&A Corporate Services Trust'tı. Şirketle ilgili belgelerde adı geçen tek kişi, şirketin müdürü olarak görünen Reinhard Proksch adında Avusturyalı bir avukattı. 29 numaralı ev Londra'nın göbeğinde olmasına karşın, bu şirketler en az tropikal bir adadaki bakkal dükkânı kadar anonim ve offshore'dular. Amaç, Yanukoviç'in fiziksel olarak Ukrayna'da bulunan saraylarının, yasal olarak kimsenin burnunu sokamayacağı Paravatan'da olmalarını sağlamaktı.

Ukraynalı yolsuzluk karşıtı eylemciler 2013 yılının sonlarında bu esrarengiz gayrimenkul imparatorluğunu soruşturmaya başlamışlar ve Harley Caddesi 29 numarada görünen tuhaf şirketler zincirinin bir ucundaki Proksch'a ulaşmayı başarmışlardı.

* Quaker veya Religious Society of Friends mezhebi: 17. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkmış, pasifizmi savunan bir Hristiyan mezhebi. (*ç.n.*)

Proksch, yöneticisi olduğu şirketlerin Yanukoviç'le uzaktan yakından bir ilgisi olmadığını söylüyordu. Kendi internet sitesinde yayınladığı açıklamada, "Bütün bunlar Ukraynalıların uydurması ... Evet, adı geçen şirketler gerçekten varlar ama İngiltere, Amerika ve Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki müşterilere ve yabancı yatırımcılara aitler," diyordu. Bu açıklamayı daha sonra sitesinden kaldırdı.

Proksch böyle diyordu ama devrimden sonra Ukrayna'da iktidara gelenler Yanukoviç'in bu şirketlerle bir alakası olmadığı iddiasını hiç de inandırıcı bulmamışlardı. Yanukoviç ülkeden kaçtıktan sonra da hakkındaki soruşturmalar sürdü. Ormandaki av köşkü ve o arazide yer alan her şey 2015 yılında mahkeme kararıyla hazineye devredildi. Savcılar hâlâ bu saray yavrusunun mülkiyetini Yanukoviç'e veren Ukraynalı devlet yetkililerini soruşturuyorlar. Bu, ülkenin yolsuzluğa karşı başlattığı mücadelede elde ettiği az sayıdaki başarıdan biri olarak kutlanması gereken bir zafer. Diğer yandan, devrik cumhurbaşkanıyla ilgili yolsuzluk dosyasının henüz araştırılmamış pek çok yönü var; örneğin Londra'nın en seçkin caddelerinden birindeki beş katlı bir binanın nasıl olup da Yanukoviç'in ülkesinden çaldığı sarayların mülkiyetini saklamak için kullanıldığı hâlâ bilinmiyor. Yanukoviç'in mali danışmanlarının Harley Caddesi'ndeki 29 numaralı evi neden bu kadar cazip bulduklarını anlamak güç değil; yaptıkları iş iğrenç bir tür sahtecilik olsa da, adres olarak gösterdikleri yer son derece nezih görünüyor. Gerçekte akıl almaz bir servete sahip olan Viktor Yanukoviç, kat kat şirketin arkasına saklanarak aslında hiçbir şeyi yokmuş gibi görünmeyi başarıyor. İşte yine kendimizi Paravatan'da buluyoruz. Harley Caddesi 29 numara, sadece Yanukoviç'in Suhaluçya'daki köşkünün sahibi olan iki şirketi barındırmıyor. 2016 yılı Nisan ayı itibarıyla bu adreste 2157 şirket daha kayıtlı görünüyordu ve pek çoğu da en az Yanukoviç'inki kadar aşağılıkça işler için kullanılıyorlardı. Londra'nın orta yerindeki bir binanın, bir zamanlar saygıdeğer bir doktorun muayenehanesiyken, bugün çaldıklarını saklayacak yer arayan hırsızların sığınağına dönüşmesi,

Paravatan'ın tüm dünyada yol açtığı değişimlerin küçük ölçekli bir yansımasıdır.

Elbette 29 numaralı binada faaliyet gösteren 2159 şirket yok. Kâğıt üzerinde var olan bu şirketler, çalışanları, dosya dolapları, su sebilleri ve toplantı odaları olan şirketler olsalardı, 29 numaradan taşıp Harley Caddesi'nin tamamına yakınını kaplarlardı. 29 numara, bambaşka yerlerde işler çeviren şirketlerin adres olarak kullandıkları bir posta kutusu işlevi görüyor. Binanın önüne gidip baktığınızda, kapının sol tarafına dizili dokuz zil görüyorsunuz; en üstteki zilde açık mavi fon üzerine beyaz harflerle "Formations House" yazıyor. Binanın esas kiracısı bu şirket. Formations House'un işi başka şirketler yaratmak ve bunu 2001'den beri yapıyor.

İngiltere'de yüzlerce şirket kurma bürosu var, kesin sayıları bilinmiyor ve Britanya yasalarındaki bir açık sayesinde hiçbir yere kayıtlı olmak zorunda değiller. Şirket kurma büroları az kârla ama yüksek hacimli çalışarak, yani sürümden kazanarak iş yapıyorlar. Belli bazı isimler için oldukça yüksek ücretler talep etseler de –örneğin bu kitap yazılırken Formations House'tan satılık olan "Apple Ltd" ve "Sex Ltd" adlı şirketlerin her birinin fiyatı 100 bin sterlindi– esas ürünleri olan standart limitet şirketin fiyatı sadece 95 sterlin. Harley Caddesi 29 numara gibi bir yerin kirasını ödeyebilmek için bunlardan binlercesini satmak gerekiyor ve Formations House da bunu yapıyor: Büronun internet sitesine göre, geçen 16 yıl içinde Formations House tarafından sadece Britanya sınırlarında değil, Delaware'den Seyşeller'e kadar dünyanın dört bir yanında 10 milyondan fazla şirket kurulmuş.

Bu, Britanya'da kayıtlı olan bütün şirketlerin toplamının üç katına denk geliyor. İnternet sitesinde verilen rakamların biraz abartılı olduğunu varsaysak bile, Formations House'un tek başına dev bir endüstri gibi çalıştığını söyleyebiliriz. Bu satırlar yazılırken hâlihazırda Formations House'tan satılık olan 25 bin şirket vardı ve çoğu, Sex Ltd'den çok daha ucuzdu; örneğin "The Financial Corporation Ltd" adındaki şirket sadece 265 sterlindi, "American Ltd" ise 5000 sterlinlik fiyatıyla sudan ucuzdu. Satılık

olan şirketlerin bazılarının şimdiden kendi banka hesapları, vergi numaraları ve hemen iş yapmaya başlamak için gereken her şeyleri vardı.

Formations House sadece İngiltere'deki değil; tüm dünyadaki şirket kurma bürolarıyla rekabet ediyor. Büronun bulunduğu bu prestijli adres de rakiplerinin arasından sıyrılmasını sağlıyor. Formations House'tan satın alınan şirketler, aylık bir ücret karşılığında Harley Caddesi 29 numarayı adres olarak gösterebiliyorlar. Buradaki resepsiyon görevlisi, aranan numaraya göre telefona o şirketin çalışanı gibi cevap veriyor, o şirket adına posta ve faks gönderiyor, hatta söz konusu şirket tarafından burada yapılacak bir toplantı durumunda gereken her şeyi sağlıyor. Böylece buradan satın alınan şirketler, Harley Caddesi 29 numaranın ihtişamından ve saygınlığından faydalanabiliyorlar.

Bu adreste görünen şirketlerden biri olan Sherwin & Noble'ın (S&N) hikâyesine bir göz atalım. Şirket, Sör Richard Benson adında, saçları seyrelmiş, heybetli görünümlü, yaşlıca bir yatırım finansmanı uzmanına aitti. Bu beyefendi, 10 Kasım 2003 tarihinde Las Vegas'ta düzenlenen bir dizi toplantıya katılmıştı. Toplantılar pahalı otelleri ve kumarhaneleriyle ünlü Las Vegas bulvarının hemen yakınında yer alan, The Stirling Club adında son derece lüks bir özel kulüpte yapılmıştı. Kulüp çalışanları, Sör Richard kadar seçkin bir beyefendinin huzurunda nasıl davranmaları gerektiği konusunda sıkı sıkıya tembihlenmişlerdi. Sör Richard onlarla konuşmadığı takdirde ağızlarını açmayacaklar, Sör Richard içeri girdiğinde ayağa kalkacaklar ve nezaket kurallarına harfiyen uyacaklardı. Sör Richard, sör unvanını Kraliçe Elizabeth'in adını muazzam bir finans skandalından kurtarması sayesinde almıştı ve dünyanın en yüksek sosyetesiyle yakın ilişkiler içindeydi. Toplantının diğer konukları Gerry Florent, Ralph Abercia ve oğlu Ralph Jr'dı. Florent, Florida'daki bir araziyi satın alıp üzerine bir otel inşa etme projesi için 55 milyon dolar yatırım yapacak birini bulmaya çalışıyordu. Abercia'lar ise Houston'da açmayı düşündükleri bir "akvaryum/eğlence kompleksi" için 105 milyon dolar arıyordu. Her iki taraf da ihtiyaçları olan parayı Sör

Richard'ın ortaya koymasını, böylece hayallerini gerçekleştirmeyi umuyordu.

"Sabah oturumunda Benson, geçmişte kendine ait bir sigorta şirketi olduğunu, sonra tıpkı Londra'daki Lloyd's gibi büyük projelere finansman sağlayan bir şirket kurmaya karar verdiğini anlattı," diyor iddianamede (anlaşılacağı üzere bu hikâye kimse için mutlu sonla bitmiyor). "Halihazırda var olan S&N adında bir şirketle güçlerini birleştirdiklerini, başlangıç olarak hem kendisinin, hem de S&N'in ortaya 500'er milyon dolar koyduklarını, bugün S&N'in milyarlarca dolar değerinde olduğunu söyledi." S&N'in başarılarının bir kanıtı olarak Florent'e ve Abercia'lara verilen parlak kâğıda basılı spiralli kitapçıklarda o güne kadar finanse edilen projelerin detayları ve S&N'in son derece sağlam görünen bilançosu yer alıyordu.

Sör Richard iki teklife de sıcak bakıyordu; dediğine göre tek yapmaları gereken projeleri gerçekleştirmek konusundaki ciddiyetlerini göstermek amacıyla bir miktar ön ödeme yapmaktı (Florent 412.250'şer dolarlık iki ödeme; Abercia'lar ise 787.500'er dolarlık iki ödeme yapacaklardı). Görünürde hiçbir risk yoktu, eğer Sör Richard vazgeçerse S&N ödemeleri iade edecekti. Florent da, Abercia'lar da bu işe çok sevindiler; umdukları olumlu yanıtı almışlardı. Ülkelerine döndüklerinde anlaştıkları gibi ön ödemelerin ilk taksitini yollayarak asıl parayı beklemeye koyuldular. Beklediler, beklediler, beklediler... söz verilen para bir türlü gelmedi. Harley Caddesi 29 numaradaki S&N ofisini aradıklarında ve faks gönderdiklerinde endişeye mahal olmadığını, her şeyin yolunda gittiğini bildiren açıklamalar yapılıyordu. Sonunda iyice şüphelenen Florent ön ödemenin ikinci taksitini ödemek yerine özel bir dedektif tuttu. İşin içyüzü de bu sayede açığa çıktı. Özel dedektif kısa bir araştırma sonucunda S&N'in milyarlarca dolarlık bir yatırım şirketi değil; içi boş bir kabuk olduğunu ortaya çıkardı. S&N'in başarıları diye verdikleri spiralli kitapçıklar, bankacılık devi HBOS'un yatırımlarını tanıtan bir kitapçığın kopyalanıp değiştirilmiş haliydi. Harley Caddesi'nde S&N'e ait hiçbir şey yoktu; telefonlara ve fakslara yanıt verenler aslında ABD'de bulunan,

kendilerini şirket çalışanı olarak tanıtan sahtekârlardı. Ön ödemenin ikinci yarısını da göndermiş olan Abercia'lar yıkılmışlardı. Ralph Jr, sonradan bir gazeteciye yaptığı açıklamada, "Çok büyük bir para kaybettik," diyordu. "Hâlâ onun yüzünden girdiğimiz borcu ödüyoruz."

Bu, son derece incelikli ve zekice planlanmış bir ön ödeme dolandırıcılığıydı. Kendilerine yer olarak seçtikleri Las Vegas bile olaya bir *Ocean's Eleven** havası katıyordu. S&N'in beş parasız bir paravan şirket olması yetmezmiş gibi, Buckingham Sarayı'nı iflasın eşiğinden kurtarmış, bu sayede sör unvanına layık görülmüş Richard Benson diye biri de aslında yoktu. Bu rolü iş bulmakta güçlük çeken, hatta İngiliz aksanıyla konuşmakta bile epey zorlanan Henri Berger adında bir aktör oynamıştı. S&N'in tek varlığı, Londra'nın en saygın semtlerinden birinde yer aldığı için bu kadar güvenilir görünmesini sağlayan Harley Caddesi adresiydi. Üstelik bu adreste yapılacak ufacık bir soruşturma bile S&N'in ipliğinin pazara çıkması için yeterliydi çünkü S&N'in kâğıt üzerinde görünen tek sorumlusu, Britanya Virjin Adaları'nda kayıtlı bir anonim şirketti. Bu dolandırıcılığı planlayanlar ve hayata geçirenler 2011 yılının Eylül ayında hapis cezasına ve milyonlarca dolar para cezasına çarptırıldılar.

Böylesine büyük bir skandalın Harley Caddesi 29 numaranın adını kötüye çıkarması beklenirdi ama öyle olmadı. Las Vegas ön ödeme dolandırıcılığının mimarı olan Lal Bhatia ve aktör Henri Berger hapse atıldıktan sadece bir ay kadar sonra, Hollandalı bir gemicilik şirketi olan Allseas'in temsilcileri, bir yatırım teklifini görüşmek için Marek Rejniak adında bir iş insanıyla bir araya geldiler. Allseas'in 100 milyon doları vardı, petrol sondaj kulelerini söküp parçalarına ayıracak bir deniz taşıtı inşa etmek istiyorlardı ve ellerindeki para bu iş için yeterli değildi. Rejniak, yatırım uzmanlarından oluşan ekibiyle bu 100 milyon doları otuz günde üç katına; üç yıl içindeyse 1,2 milyar dolara çıkaracağını iddia ediyordu. Bu,

* Ocean's Eleven: On bir kişilik bir soyguncu çetesinin Las Vegas'taki üç büyük kumarhaneyi soyma girişimini konu alan sinema filmi. İlk kez 1960 tarihinde Lewis Milestone tarafından çekilmiş, 2001'de Steven Soderbergh tarafından yeniden çekilmiştir. (*ç.n.*)

gerçek olamayacak kadar iyi bir teklifti ama Rejniak kendinden çok emin görünüyordu. 16 Ekim 2011'de Malta'da yapılan toplantıda, ABD Merkez Bankası'nda, Vatikan'da ve Aragon Krallığı'nda tanıdıkları olduğunu; bu sayede "orta vadeli borçlanma kâğıtları" olarak bilinen esrarengiz ve gizli bazı finans araçlarına erişiminin olduğunu, bunların alım satımının da Luis Nobre adında bir "AI trader"* tarafından, LARN Holdings ve ERBON Wealth Management adında iki şirket aracılığıyla Londra'da yapıldığını söylemişti. Adlarını Luis Nobre'nin adının ilk harflerinden ve soyadının tersten yazılışından alan bu iki şirket, Londra'nın son derece saygın bir yerinde, Harley Caddesi numara 29'da yer alıyordu.

İnanması güç ama Allseas bu tuzağa düştü ve toplantının hemen ertesi günü 100 milyon doların tamamını Rejniak'ın Malta'daki hesabına yatırdı. Para, buradan Londra'daki LARN hesaplarına aktarıldı, böylece de Luis Nobre'nin eline geçmiş oldu. Nobre'nin bu parayla yaptığı çılgınca harcamaların detayları, daha sonra dolandırıcılıkla yargılandığı Southwark Crown Court'ta ortaya dökülecekti (2016'da karara bağlanan davada Nobre on dört yıl hapis cezasına çarptırıldı, Rejniak ise sırra kadem basmıştı). Nobre, beş yıldızlı Landmark Oteli'nin suit odasında kalıyor, otel çalışanlarına 100'er sterlinlik bahşişler dağıtıyor, iş toplantıları için otelin balo salonunu kullanıyordu. Hesabı ödemeden otelden kaçıp gittiğinde, arkasında kız arkadaşını ve yeni doğmuş bebeklerini bırakmıştı.

Portekizli bir adam olan Luis Nobre duruşma salonunda boy gösterdiğinde, tek tük gümüş rengi telleri olan uzun siyah saçları ve son derece şık, çizgili takım elbiseleriyle zaten fazlasıyla göze çarpıyordu. Üstüne üstlük, bir avukat tutmak yerine kendi savunmasını kendisi yapmaya karar vermişti. Tavırları çok abartılıydı, çok fazla konuşuyordu ve söyledikleri hiç de inandırıcı değildi. Kısa sürede davayı takip eden herkesin antipatisini kazanmıştı.

* "AI trading", alım satım ve yatırım işlemlerinin bu iş için programlanmış bir yapay zekâ tarafından kararlaştırılması ve yapılması anlamına geliyor. Bu amaçla kullanılan yapay zekâya "AI trader" deniyor. Ancak burada göz boyamak için laf kalabalığı yapıldığı ve terimin yanlış kullanıldığı –Londra'daki sözde yatırım uzmanının "AI trader" olarak tanıtıldığı– görülüyor. (*ç.n.*)

Yargıç, ikide bir taşkınlık yapan Nobre'nin sakinleşmesi için sık sık duruşmaya ara vermek zorunda kalıyor, karşı tarafın avukatları bile nerede ne söylemesi gerektiği konusunda ona yol göstermeye çalışıyorlardı. Bütün bunların bir faydası olmadı, dava uzadıkça uzadı ve başlangıçta öngörülen tarihten aylar sonra sonuçlandı. Jüri üyeleri Nobre'yi suçlu bulduklarını ilan ettikten sonra, yargıç onlara ömür boyu jüri görevinden muaf tutulacaklarını açıkladı ve bu karar alkışlarla kutlandı.

Kulağa gerçek olamayacak kadar abartılı gelen bu iki garip olay, Ronald Raven'ın eviyle bir şekilde ilişkili olan suç furyasının çok küçük bir parçası. Arazi dolandırıcılığı, katma değer vergisi dolandırıcılığı, devremülk dolandırıcılığı gibi çok sayıda suçun adresi olarak bu ev görünüyor. Norveç, İtalya, Romanya, Britanya, Ukrayna ve ABD'deki dolandırıcılık olaylarını araştıran haberciler, dönüp dolaşıp kendilerini bu adreste buluyorlar. Bunlardan bir tanesi oldukça ilginç. Hayli beceriksiz oldukları anlaşılan bir grup dolandırıcı, vergiden muaf olmak için kendilerini bir sinema filmi çekmiş gibi göstermişler. Yakalandıklarında da, sanki suçu işledikten sonra filmi çekmek sorunu çözecekmiş gibi, gerçekten de bir film çekmişler. İnsana "Bu kadar da olmaz," dedirtecek şekilde *Landscape of Lies* [Yalan Manzarası] adını verdikleri bu film, oldukça ucuza mal edilmiş. Ortadoğu'da geçen sahnelerin İngiltere'nin güneyinde bir yerlerde çekildiği çok belli oluyor. Filmin başrol oyuncusu, bir zamanlar GMTV kanalında hava durumunu, ardından *Loose Women* adında bir TV şovunu sunan Andrea McLean. Dava başladığında, filmin yönetmeni olan ve kariyerindeki işler arasında gece kulübü fedailiği de bulunan Paul Knight, kendisine söz verilen ama ödenmeyen yönetmenlik ücretini talep etmek için soluğu Harley Caddesi'nde almış. Sonucu tahmin edersiniz.

2016 yılında yaptığımız telefon görüşmesinde, "Bir de baktım o havalı Harley Caddesi adresinde üç beş posta kutusundan başka bir şey yok," dedi. "Bütün bu olanların üzerine tüy dikti yani." Knight parasını alamadıysa da, çektiği film Las Vegas film festivalinde Gümüş As ödülünü kazandı (festivali düzenleyenler,

dolambaçlı ve başarısız bir suç örtbas etme girişimini ödüllendirdiklerini fark ettiklerinde ödülü iptal ettiler).

Belirtmek gerekir ki Harley Caddesi 29 numarada kurulan veya burada kayıtlı görünen şirketlerin büyük çoğunluğunun suça karışmamış olmaları da muhtemel. Bununla birlikte, buradaki durum Paravatan'ın merkezinde yer alan soruna iyi bir örnek teşkil ediyor: Yaramaz parayı cezbeden bir yer, yani parasını gizli tutmak, emniyete almak veya olduğundan az göstermek isteyenleri cezbeden bir yer, kaçınılmaz olarak kötülerin parasını da cezbedecektir. Gerçekten başarılı olana dek göz boyamak isteyen yeni kurulmuş bir şirket Harley Caddesi 29 numarayı neden seçiyorsa, suçlular da aynı sebeple bu adresi seçerler: Ayda 50 sterlin karşılığında başka türlü asla sahip olamayacakları saygıdeğer bir hava yaratabilirler.

Öte yandan, Formations House'a bolca müşteri kazandıran bu saygınlık, aynı zamanda başlangıçta öngörülemeyen bir sorun (ve savcılar için de bir fırsat) doğurmaktadır. Burada kayıtlı görünen bir şirketin adı dolandırıcılığa karıştığında, olayın haberlere manşet olması kaçınılmazdır. Böylesine seçkin bir adresle zimmetine para geçirme gibi bir suçun yan yana gelmesi habercilerin hoşuna giden türden bir tezat yarattığı için, on yıldan uzun bir süredir burada işlenen suçlara ilişkin davalar en mahrem ayrıntılarıyla haber sayfalarında yer almıştır. Sadece "Harley Caddesi" ve "dolandırıcılık" anahtar kelimeleriyle basit bir arama yaptığımda bile, karşıma her biri bu bölüme konu olabilecek çok sayıda dolandırıcılık haberi çıktı. Suça karışan şirketlerin sayısı bakımından Formations House'un kurduğu şirketlerle İngiltere'deki diğer büroların kurduğu şirketler arasında bir fark olduğunu sanmıyorum. Fakat Harley Caddesi gibi tanınmış bir adrese kayıtlı olmak, bu şirketlerin karıştığı suçların çok daha fazla dikkat çekmesine yol açmış. Bu yüzden haber arşivlerinde buradaki şirketlerin uzun ve ayrıntılı bir suç tarihini bulmak mümkün.

Şirketlerin bir kişinin kimliğini gizlemeyi nasıl başardıklarını önümüzdeki bölümde anlatacağım, şimdilik bunun yasalardaki bazı açıklar sayesinde mümkün olduğunu ve son derece etkili bir

kamuflaj sağladığını belirteyim. Her şirketin hissedarlarının ve bir müdürünün olması gerekir, çoğu zaman bir de sorumlu kişi olur. Britanya'da bu kişilerin kimliklerinin açıklanması zorunludur; dışarıdan bakanların şirketlerle onlara sahip olan ve onları yöneten kişiler arasındaki bağları görebilmeleri gerekir. Bir şirketin yönetimindeki kişiler değiştiğinde bunun Birleşik Krallık'taki şirketlerin kayıtlarının tutulduğu Companies House'a bildirilmesi şarttır. Ne var ki Companies House kendisine yapılan bildirimlerin doğruluğunu kontrol etmez, yani bir dizi yalan bildirimde bulunarak bir şirketin asıl sahibini ulaşılmaz kılmak da mümkündür. Ancak bunu yapmak, yasaları çiğnemek anlamına gelir. Yasaları çiğnemeden kimliğinizi gizli tutmak içinse daha incelikli ve kurnazca hileleri bilmek gerekir.

Örneğin, Formations House 2004 yılının Şubat ayında üç şirket kurmuştu: Corporate Nominees, Legal Nominees ve Professional Nominees. İkinci şirket, birinci ve üçüncü şirketin sahibiydi; aynı zamanda da birinci şirkete aitti. Üçüncü şirket, birinci ve ikinci şirketin sorumlu kişisiydi; üçüncü şirketin sorumlu kişisiyse birinci şirketti. İkinci şirket, birinci ve üçüncü şirketin müdürüydü; ikinci şirketin müdürü ise birinci şirketti. Bunun ne kadar ustalıkla oluşturulmuş bir düzen olduğunu ancak kâğıt üzerinde görünce anlarsınız; tek kelimeyle harikulade bir simetrisi vardır. Bu üç şirket hem yasalara harfiyen uymakta, hem de söz konusu yasaların amaçladığı her şeyle düpedüz alay etmektedir. Bu üç şirket daha sonra başka şirketlerin müdürü, sorumlu kişisi ve hissedarı olurlar, o şirketler de başka şirketlerin sahibi olurlar ve bu böyle sürüp gider. Bu zincirin herhangi bir noktasından başlayıp kimin kime ait olduğunun izini sürerseniz, sonunda varacağınız yer başlangıçtaki üç şirkettir. Kusursuz bir döngü oluşturan bu üçlü yapı hakkında söylenebilecek tek şey, hepsinin birbirinin sahibi, denetçisi ve müdürü olduğudur.

İngiltere Parlamentosu 2008 yılında buna benzer düğümleri çözebilmek için bir yasa çıkardı: Şirketler en az bir gerçek kişiyi müdür olarak göstermek zorundaydı. Bu sayede şirket bir dolandırıcılık olayına karıştığında, iletişim kurulabilecek biri olacaktı.

Şirket kurma büroları da derhal bir karşı hamle geliştirerek ücret karşılığı aynı anda yüzlerce şirketin müdürü olarak görünmeyi kabul eden kişiler buldular. Örneğin Formations House tarafından kurulan şirketlere müdürlük yapan Edwina Coales, bir ara Birleşik Krallık'ta kayıtlı görünen 1560 şirketin müdürüydü. Bu kitap yazıldığı sırada, müdürlük ettiği şirketlerin sayısı bire düşmüştü. Bu bile inanılması güç bir rakamdı çünkü Londra'nın merkezindeki evinde onu ziyarete gittiğimde, beş yıl önce vefat etmiş olduğunu öğrendim.

Coales'in kızı Danielle Ardern, kocası Nadeem Khan ile birlikte Formations House'u kurmuştu. Kurdukları ilk şirketlerde müdür olarak kendilerini göstermişlerdi, sadece birkaçında Khan'ın aynı zamanda blog yazarken de kullandığı Sam Soloman takma adı görünüyordu. Ardern, adresini Harley Caddesi 29 numara olarak veriyordu ancak ben gittiğimde orada değildi.

Binanın alt kapısı otomatik olarak açıldığında kendimi mermer kaplı upuzun bir koridorda buldum. Sol tarafta merdivenler vardı, büyük ihtimalle Ronald Raven'ın hastaları doktora muayene olmak için bu merdivenlerden yukarı çıkmışlardı. Beni karşılayan genç adam, geliş nedenimi sorduktan sonra beni bir toplantı salonuna aldı. Burası, caddeye bakan cumbanın olduğu odaydı. Ardından odaya genç bir kadın geldi ve ne istediğimi sordu. Ona bu binada olup bitenlerle ilgilendiğimi söyledim ve bazı sorular sordum ama hiçbirini yanıtlamaya yanaşmadı. Adının Charlotte Pawar olduğunu öğrendiğim kadın, "Hakkımızda yapılan yayınların çoğu olumsuz şeyler söylüyor, o nedenle dikkatli olmak zorundayız," dedi. Defterime e-posta adresini yazdıysa da bu yolla ona sorduğum soruların hiçbirini yanıtlamadı, hatta daha sonra onu aradığımda telefonlarıma da çıkmadı. Ne zaman ki Formations House hakkında bir makale yayımladım, o zaman bana bir e-posta yazarak şöyle dedi: "Makalenin yanlı olduğu çok açık. Mahkemede kanıtlanmış herhangi bir kusuru olmamasına rağmen Bay Khan'a karşı ve sadece Birleşik Krallık'ta değil, tüm dünyada çok sayıda bulunan şirket kurma bürolarından biri olan Formations House'a karşı çok bariz bir önyargıyla yazılmış."

Doğruydu, Khan'ı suçlu bulmuş bir mahkeme yoktu ama bunun nedeni Nobre davası görülmeye başlamadan önce Khan'ın vefat etmiş olmasıydı. Dava savcısına göre, Khan'ın dolandırıcılığa imkân tanıyan tek eylemi şirket kurmak değildi. Açılış konuşmasında şöyle diyordu: "[Khan'ın] eylemleri ... Nobre'nin çaldığı Allseas parasının çok daha büyük bir kısmını aklayabilmesini sağladı." Savcıya göre, çalınan paranın 160 bin sterlini Khan'a aktarılmış, Khan da bu parayla kâğıt üzerinde dört şirket satın almış, gerçekteyse bir Kıbrıs bankası tarafından verilmiş kredi kartlarına para yatırarak Nobre'nin kefaletle serbest olduğu süre boyunca çaldığı parayı harcamaya devam edebilmesini sağlamıştı. Savcı haklıysa Khan, Nobre'nin Paravatan'da nakit para tutmasına yardım ediyor ve yetkililerin bu paraya ulaşamamaları için de elinden geleni yapıyordu. Nobre davası başladığında Khan hayatta olmadığı için, hakkında verilmiş bir mahkeme kararı da yok.

Artık Khan da olmadığına göre, Formations House'un sahibi kim? 2016 yılında makalem yayımlandığında Formations House, Nominee Director adında bir şirkete ait görünüyordu. Nominee Director da, yine bir Harley Caddesi şirketi olan ve anonim iş yapma hilesinin temelindeki üç şirketten biri olan Legal Nominees'e aitti. Professional Nominees ve Corporate Nominees de hâlâ sorumlu kişi ve müdür olarak görünüyorlardı, ancak 2004 yılında Formations House'un gerçek sahiplerini gizlemek için yapılan üçlü düzenlemeden bu yana işin yapısı değişmişti. 2014 yılı sıralarında üç şirketin de 200 biner hissesi, adres olarak Hong Kong'daki bir posta kutusunu gösteren Sigma Tech Enterprises adında bir şirkete geçmişti. Hong Kong'da kayıtlı şirketler arasında Sigma Tech Enterprises diye bir şirket yok. Şirketin internet sitesinde gizlilik politikasıyla ilgili her türlü anlaşmazlıkta Hint Okyanusu Takımadaları mahkemelerinin yetkili olduğu yazıyor. Belki de şirket Seyşeller'de kayıtlıdır. Tabii benimkisi sadece bir tahmin. Formations House'taki şirket büyücüleri en iyi numaralarını kendilerine saklamışlar; şirket, yerin altındaki o tünelden geçip kimsenin ona ulaşamayacağı Paravatan'a kapağı atmış durumda.

6

PARAVAN OYUNLARI

Problemimiz şu: Kişinin bir mal varlığı var, bunun tadını çıkarmak istiyor, fakat bu malları elde ediş biçiminden dolayı utanç duyuyor. Belki çalıntı oldukları, belki de vergi kaçırdığı için, nedeni önemli değil. Her halükarda, bu kişi herkesin gözü önünde servetinin tadını çıkarmaya kalkışsa, başkaları tarafından ayıplanabilir ve bunu istemiyor. İşte fırsat da buradan doğuyor: Söz konusu mal varlığını utanılacak bir servet olmaktan kurtarabilirseniz, sahibi onu özgürce kullanabilir hale gelirse, bunun karşılığında size dolgun bir ücret ödeyecektir. Paravatan'ın başlıca işlevi, çal-sakla-harca döngüsünün ortasındaki adımı hayata geçirmektir.

Dünyanın her yerinde kara para aklamanın ve müşterilerinin servetini sanal dünyaya aktarmanın yeni ve yaratıcı yollarını bulan, bunun için yasalardaki açıkları kollayan ve geçimlerini bundan sağlayan son derece zeki insanlar var. Bu amaçla icat edilen yol ne kadar karmaşıksa o kadar pahalıya geliyor. Bunların bazıları gerçekten de insanın hayal gücünün sınırlarını zorlayan yöntemler. 2016 yılında bir Japon gazetesinde yer alan habere göre, Çin'deki üst düzey devlet görevlileri, eşlerinden alınan yumurtaları kendi spermleriyle aşılattıktan sonra, Japonya'daki taşıyıcı

annelere naklettiriyorlardı. Burada faydalanılan yasal açık şu: Japon yasalarında taşıyıcı anneliğe ilişkin bir düzenleme bulunmuyor; taşıyıcı anne, doğan çocuğun annesi olarak kayıtlara geçiyor, böylece doğan çocuk Japon vatandaşlığına hak kazanıyor. Ülkesini soyan Çinli bir devlet adamı, servetini kâğıt üzerinde kendisiyle hiçbir ilişkisi yokmuş gibi görünen ama gerçekte kendi kızı veya oğlu olan Japon bir çocuğa devredebilir. Tıpkı başka bir ülkeye iltica etmek gibi iş gören bu uygulamada, gecenin karanlığında sınırı aşmaya veya sığınma talebinde bulunmaya gerek kalmaz. Servetin sahibi olan kişi henüz bir embriyo iken sınırı aşıp diğer ülke vatandaşlığına geçmiştir.

Haberi yapan Japon gazetesi *Mainichi Shimbun*'daki muhabirlerin inceledikleri dosyalara göre, bu şekilde taşıyıcı anneler bulan bir aracı, seksen altı Çinli çocuğun Japonya'da doğmasını sağlamıştı. Bu çocukların bazılarının anne babaları kamuya ait şirketlerde müdürlük yapıyordu, bazılarının ülkedeki en büyük üniversitelerle bağlantıları vardı, bazılarıysa Çin'in iktidar partisi olan Komünist Parti'nin önde gelen üyeleriydi. Gazetedeki haberde şöyle deniyordu: "Parti'nin önde gelenlerinin zengin akrabaları, servetlerinin kime ait olduğunu gizlemek için Japon vatandaşı çocuklar istiyorlar. Çinli savcılar bu mal varlıklarının izini sürmek için ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar, alakasız banka hesaplarından veya görünürde Japon vatandaşı olan insanlara ait şirketlerden öteye geçemiyorlar."

Gazetenin muhabirleriyle Hong Kong'da buluşan ve adının gizli kalması koşuluyla röportaj veren otuzlu yaşlardaki bir kadın, kocasının amcası olan üst düzey bir Parti yetkilisinin emriyle taşıyıcı anneliği kabul ettiğini anlatıyordu: "Eğer ailede Japon vatandaşlığı olan biri varsa, bir gün Çin devleti çökerse ülkeden kaçmamız çok daha kolay olur." Kadın, "alaycı bir gülümsemeyle" eklemişti: "Bir kişi Komünist Parti'de ne kadar yukarılardaysa, ülkesi için kendini feda etmeye razı olma olasılığı da o kadar düşüktür."

Çin devlet yetkilileri için, mal varlığını bu şekilde ayıplarından arındırmayı seçmenin de bazı dezavantajları var. Öncelikle,

bu iş 15 milyon yene (yaklaşık 130 bin dolara) mal oluyor. Daha da kötüsü, anne baba ile doğan çocuk arasında neredeyse hiçbir bağlantı olmuyor. Bu yolla çocuk sahibi olan ve gazeteyle görüşen bir başka Çinli ebeveyn, 2014 yılının Ağustos ayında doğan oğullarının o zamandan bu yana Japonya'nın Kanto Bölgesi'ndeki bir çocuk yurdunda yaşadığını ve birbirlerini sadece ayda iki kez gördüklerini söylemişti. Bu, çocuğun anne babasıyla olan ilişkisi açısından ne kadar kötüyse; ailenin servet yönetimi açısından da o kadar iyi bir stratejiydi. Haberi yapan muhabir, henüz iki yaşındaki çocuğun banka hesabını kendi gözleriyle gördüğünü, hesapta –tamamı ayıplarından arındırılmış– 2 milyar yen (yaklaşık 17 milyon dolar) bulunduğunu söylüyordu.

Aracı, başlangıçta sadece çocuk sahibi olamayan çiftlere yönelik düşündüğü taşıyıcı annelik hizmetinin bu kadar rağbet görmesine şaşırmıştı. Talep olduğu sürece ülkeyi soyan devlet yetkililerine ve onların akrabalarına hizmet vermekte sakınca görmüyordu: "Müşterilerimizin taşıyıcı anneliği ne amaçla kullanacağı onların bileceği iş. Şahsen biz iltica hizmeti vermiyoruz."

Elbette bunun gibi distopik ayıptan arındırma yöntemleri herkese göre değil; suçla para arasındaki bağlantıyı silmeye yarayan daha basit taktikler de var. Nijeryalı savcıların anlattığı, çok geniş çaplı rüşvet ve yolsuzluk soruşturmalarında işlerini oldukça zora sokan bir yöntem de şu: Hortumlanan para banknotlar halinde bir eve saklanıp aylarca burada bekletiliyor, sonra el bagajı olarak taşınan çantalarda Londra'daki Heathrow Havaalanı'na inen bir uçağa bindiriliyor. Havaalanından Londra'daki bir bankaya taşınıp kasaya saklanıyor, son olarak da fazla soru sormayan bir emlak komisyoncusuna veriliyor. Para bütün bu yolculuğu nakit olarak yaptığı için, ardında hiçbir elektronik iz bırakmıyor. Bu nedenle de Londra'da satın alınan ev ile o evi satın alan paranın kaynağı olan suç arasında bağ kurulamıyor. Gerçi bu yöntemin de bazı dezavantajları var.

Öncelikle büyük miktarlarda nakit para taşıyorsanız mutlaka şüpheleri üzerinize çekersiniz. Nitekim Nijeryalı vali Diepreye Alamieyeseigha'nın 2005 yılında Heathrow Havaalanı'nda tutuk-

lanmasının sebebi buydu. Londra'daki evine düzenlenen baskında çeşitli ülkelerin para birimlerinde 1,5 milyon dolar değerinde nakit bulunmuş, bu paraya el konarak Nijerya'ya iade edilmişti. İkincisi, nakit paranın başına pek çok talihsizlik gelebilir. Eviniz yanarsa, havayolları bagajınızı yanlışlıkla Barselona'ya gönderirse veya kurye olarak kullandığınız kişinin açgözlülüğü tutarsa geçmiş olsun. Hiçbir sigorta şirketi yüz dolarlık banknotlarla ağzına kadar dolu bir çantayı değerince sigortalamaya yanaşmaz.

İşte bu noktada kurumsal araçlar –şirketler, vakıflar, *trust*'lar, ortaklıklar– devreye girer. Mal varlığınızın doğrudan sahibi olmak yerine, ona sahip olan bir şirketin sahibi olursanız, kendinizle ayıbınız arasına mesafe koymuş olursunuz. Tıpkı naylon poşetle köpeğinizin kakasını toplar gibi, pisliği alırken elleriniz temiz kalır. Büyük yolsuzluklar ve vergi kaçakçılıkları üzerine yapılan bütün araştırmalar, paravan şirketlerin yolsuzlukla edinilmiş mal varlıklarını ayıplarından arındırma sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterir. Üstelik bu yeni ortaya çıkmış bir sorun da değil. Ta 1937'de, zamanın ABD Hazine Bakanı Henry Morgenthau, Başkan Franklin Roosevelt'e Kanada'daki Newfoundland'in bir vergi cennetine dönüştüğünü, Amerikalıların oradaki şirketleri kullanarak mal varlıklarını sakladıklarını söylüyordu: "Hissedarlar, şirketleriyle ilgili bilgilere ulaşmamızı engellemek için her yola başvuruyor." Formations House ve Harley Caddesi 29 numara örneğinin de ortaya koyduğu gibi, modern iletişim araçları sayesinde artık bu tür şirketler kurmak çok kolay. Bu şirketleri soruşturmakla görevli yetkililerin işiyse hiç olmadığı kadar zor.

Miami, Florida'da bulunan ABD İç Güvenlik Soruşturmaları Bürosu'nun şefi John Tobon, işlerinin ne kadar zor olduğunu anlatırken son derece açık sözlüydü. 2017 yılının başlarında onunla görüşmeye Miami'ye gittiğimde, karşımda saçları özenle bir yana taranmış, eflatun çizgili mavi bir gömlek giymiş iri yarı bir adam buldum. Turkuaz ve altın renginde muştalı bir yüzük takıyordu, yüzüğün üstünde adaleti simgeleyen terazinin kefeleri vardı. Miami, dünyanın her yerinden yasadışı yollarla elde edilen paranın

akıp geldiği yerdir, Tobon da bu paraya karşı verilen mücadelenin ön saflarında yer alıyor. Mavi ufkun ötesinden gelen her türlü kara parayı, Çinli kleptokrat paralarını, uyuşturucu mafyasının milyarlarını veya Amerikalıların Bahamalar, Cayman Adaları, Britanya Virjin Adaları, St Kitts ve Nevis gibi vergi cennetlerinde sakladıkları servetlerini yakalamak onun işi.

İnternet, Tobon'un işini daha da zorlaştırmış. Bundan yirmi yıl önce, suç işleyen biri Pasifik'te bir paravan şirket kurmak istiyorsa, bunun için kalkıp Pasifik'e gitmesi gerekiyordu. Şimdiyse oturduğu yerden internete girerek bunu yapabiliyor. "İnternet nedeniyle dünyanın her yerinde, yasaların çok sıkı olduğu ve ayrıntılı mali kayıtların tutulduğu yerlerde bile ... böyle suçlar işleniyor," diyor Tobon. "Buradaki sorun, iç içe geçmiş, çok katmanlı yapılar. Şeffaflık yasalarının geçerli olduğu bir yerde kurulmuş bir şirketin sahibi olan diğer şirket, mali bilgilerin gizli tutulduğu başka bir yerdeki başka bir şirkete ait oluyor, ve o şirket de başka bir şirkete ait. Esas zorluk buradan kaynaklanıyor."

Farklı ülkelerde bulunan, dolayısıyla da farklı yasalara tabi olan çok sayıda şirket kurarak bunları birbiriyle ilişkilendirmek, hem mal varlıklarının kaynağını, hem de bunların sahiplerini gizlemek için son derece etkili bir yöntem. Köpeğinizin kakasını ne kadar çok kat naylon poşete sararsanız, dışarıdan bakan birinin içeride ne olduğunu anlaması da o kadar zorlaşır. En son hepsini koyduğunuz poşetin üstünde de Tiffany & Co. yazıyorsa, kimseye belli etmeden elinizde pislik dolu bir poşetle gezebilirsiniz.

Tobon, Florida'da burnunun dibinde duran bir evi soruşturmak için ABD ile aralarında Karşılıklı Adli Yardımlaşma Anlaşmaları (Mutual Legal Assistance Treaties - MLAT) olan Seyşel Adaları gibi yerlere talepler gönderdiğini, bu yerlerdeki Amerikalı diplomatların taleplerin işleme konulması için çabaladığını ve ancak aylar sonra bir cevap alabildiklerini anlattı. Eskiden sadece büyük çaplı yolsuzluklarda paravan şirketler kullanılırken, artık küçük suçlar için de bu tür şirketlerin kurulduğunu söyledi: "Bu işler artık zengin işi olmaktan çıktı, herkes bunları kullanabiliyor. Yirmi yıl önce paravan şirket kurmak, Harrods'tan alışveriş

etmek gibiydi; şimdiyse köşedeki markette bile bulunan bir şey gibi. Çok daha basit suç örgütlerinin çok daha karmaşık yapılar kullanmaya başladıklarını görüyoruz."

Peki ya paravan şirketleri aradan kaldırmak mümkün olsaydı? Bir şey fark eder miydi? Soruşturduğu mal varlığının kime ait olduğunu anında öğrenebilmek Tobon'un işini kolaylaştırır mıydı?

"Soruşturma için harcanan süre yarıya inerdi, ki bu da harika olurdu," diyor Tobon. "Yapbozun parçalarını aramakla vakit kaybetmezdik, zaten elimizde olan parçaları birleştirmeye çalışırdık. Şu anda zamanımızın çoğunu bu parçaları bulmaya harcıyoruz. Bazen bulduklarımızı bir araya getirdiğimizde iş işten geçmiş oluyor. Dava zaman aşımına uğramış oluyor, her şey boşa gidiyor ... Bu yüzden, paravan şirketler olmasaydı işimiz çok daha kolaylaşırdı."

Tobon ve ekip arkadaşları gibi müfettişler sayesinde şirketlerin suç amacıyla ne şekillerde kullanıldığını gösteren yığınla belgeye ulaşmak mümkün. Dünya Bankası'nın bir girişimi olan Stolen Assets Recovery Initiative (Çalınmış Malvarlıklarının Geri Alınması Girişimi - StAR), ABD Senatosunun Soruşturmalar Daimi Alt Komitesi, İngiltere'deki Financial Conduct Authority (Mali Tutum Otoritesi - FCA), Amerika'daki Yurtdışı Yolsuzluk Uygulamaları Kanunu (Foreign Corrupt Practices Act - FCPA) ve İngiltere Rüşvet Yasası (Bribery Act) uyarınca açılan davaların yanı sıra; Jersey, İsviçre, Fransa ve pek çok başka yerde yürütülen soruşturmalar, on yıllardır sürmekte olan son derece girift dolandırıcılık oyunlarının ayrıntılarını gözler önüne seriyor. Bu tür davalara ilişkin belgelerin büyük çoğunluğunun İngiltere ve Amerika'da bulunması, ilk bakışta yolsuzluğun temelde bir Anglo-Amerikan sorunu olduğunu düşündürebilir. Öte yandan, ortada bu kadar çok belge olması, hiç değilse bu iki ülkenin kara para, yolsuzluk ve rüşvete karşı mücadele adına bir şeyler yaptıklarının bir göstergesi olarak da yorumlanabilir. Ayrıca Uluslararası Şeffaflık Örgütü, Vergi Adalet Ağı, Corruption Watch, Sherpa ve Global Witness gibi sivil toplum örgütleri, zenginlerin küresel finans sistemini kendi kişisel kazançları için nasıl istismar ettiklerini açığa

çıkarmak konusunda pek çok ülkeden daha fazla iş çıkardılar ve bu alanda zengin birer bilgi kaynağı durumundalar.

Küresel çapta insan hakları ihlallerine, çevre talanına ve yolsuzluğa karşı mücadele veren bir sivil toplum örgütü olan Global Witness, 2016 yılının Ocak ayında New York'taki hukuk firmalarına yönelik gerçekleştirdiği bir tuzak operasyonun sonuçlarını açıkladı. Bir Global Witness çalışanı, kendisini Afrikalı bir siyasetçinin danışmanı olarak tanıtarak on üç ayrı hukuk firmasına başvurmuş, temsil ettiğini söylediği siyasetçiye ait kaynağı belirsiz (ve kara para olması kuvvetle muhtemel) parayı ABD'ye getirmek istediğini söylemiş, firmalarla yaptığı görüşmeleri de gizlice kaydetmişti. On üç firmadan yalnızca biri istenen şeyin ne olduğunu anlayınca talebi geri çevirmiş, diğer on iki firma paranın kaynağını saklamak için anonim şirketler ve *trust*'lar kullanılmasını salık vermişti. Aralarından biri, o sırada ABD Barolar Birliği Başkanı olan James Silkenat'tı; o da tıpkı diğerleri gibi Tobon'un işini zorlaştıran türden bir yapılanmayı önermişti. Kayıtlarda Silkenat, Afrikalı siyasetçinin mali danışmanı sandığı Global Witness çalışanına, "A şirketi B şirketine ait olacak, B şirketi de C şirketine ve D şirketine ait olacak," diye izah ediyordu, "sizin müvekkiliniz de C ve D şirketlerinin çoğunluk hisse sahibi olacak." Bu esnada araya giren meslektaşı Hugh Finnegan da şöyle diyordu: "Yabancı şirket sahiplerinin çoğu kimliklerini gizli tutmak istiyor. Bunun için de sınırlı sorumlu şirketler kurulur, genellikle birkaç şirketten oluşan basamaklar oluşturulur. Böylece şirket sahibinin kim olduğunu ortaya çıkarmak zorlaşır."

Elbette bu iki avukat –hayal ürünü Afrikalı siyasetçinin servetini ABD'ye nasıl sokacağı konusunda Global Witness çalışanına önerilerde bulunan diğer hukuk firmalarındaki avukatlar gibi– herhangi bir suç işlemiş sayılmıyorlardı, zaten önerilerini hayata geçirmiş değillerdi. Yine de Global Witness bu tuzak operasyon hakkında yayınladığı raporda, "olası müvekkillerin şüpheli mal varlıklarını ABD'ye nasıl sokacakları konusunda bu kadar kolay fikir edinebilmelerinin kaygı verici olduğunu ve şüpheli mal

varlıklarının aktarılmasını zorlaştıracak bazı yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğunu" belirtiyordu.

Zambiya eski devlet başkanı Frederick Chiluba'ya karşı Londra'da açılmış bir davanın sonunda, yargıç kararını açıklarken, Batı yasalarına takılmadan yolunu bulması için Chiluba'ya kılavuzluk eden avukatının ve benzerlerinin yardımları olmadan söz konusu suçun işlenemeyeceğine dikkat çekiyordu. "Bu, klasik bir suça göz yumma vakası," diyordu Yargıç Peter Smith. "[Avukat] mal varlıklarının kaynağını sormamıştır çünkü neler olduğunu gayet iyi bilmektedir, ortada bir yolsuzluk olduğunun farkındadır ve gönüllü olarak bu suça iştirak etmiştir. Bir diğer olasılık da, cevabını duymak istemediği soruyu sormamış olmasıdır. Kanaatimce bu olayda bu iki olasılıktan hangisinin gerçekleştiğini bilmeye de gerek yoktur. Kesinlikle bildiğim bir şey varsa, o da dürüst bir avukatın bu şekilde davranmayacağıdır."

Söz konusu avukat daha sonra Solicitors' Regulation Authority (Avukatlık Düzenleme Kurumu) tarafından meslekten men edildi, ancak buradaki tek sorun avukatların dürüst davranmamaları veya suça göz yummaları değil. Bu paravan şirketlerin bu kadar kolay kurulabilmelerine olanak tanıyan, Londralı veya New Yorklu sahtekâr bir avukat değil; devletin ta kendisi. Şirketlerin suç amaçlı kullanılabilmelerini sağlayan şey, yasal anlamda sahiplerinden ayrı tutulmaları ve sahiplerinin şirket borçlarına ilişkin sorumluluklarının sınırlı olması. Bunun uygulamadaki karşılığı şudur: Eğer bir şirket aracılığıyla iş yaparsanız, borçlarınızın sorumluluğunu bütün toplum üstlenir. Bu bir çeşit sigortadır. Kurduğunuz iş batarsa, sadece sınırlı sorumlu şirkete ait olan mal varlıkları riske girer, şirket sahibinin mal varlıklarına ise hiçbir şey olmaz.

Pek az kişi bunun ne kadar güçlü bir araç olduğunun farkındadır. Kimlik çıkarmanın da şirket kurmak kadar kolay olduğunu hayal edin. Düşünün ki istediğiniz kişiyi yaratmak için tek yapmanız gereken internete girip bir form doldurmak ve 13 sterlin ödemek. En geç iki gün içinde elinize ulaşan kimlikle

işleyebileceğiniz suçların haddi hesabı yoktur. Yarattığınız bu "kişi" sosyal yardıma başvurabilir, iş anlaşmaları yapabilir, banka hesapları açabilir. Başını belaya soktuğunda da ne kadar büyük sorunlara yol açmış olursa olsun, onu "öldürüp" arkanıza bakmadan yola devam edebilirsiniz.

Günümüzde bilinen anlamda şirketlerin ilk örnekleri, on yedinci yüzyılda İngiltere'de ve Hollanda'da kurulmuştu. Ancak buralarda bile, bir şirketin kurulabilmesi için meclisten izin almak gerekiyordu ve bu nedenle şirket sayısı çok artmıyordu. On sekizinci yüzyılın sonunda Büyük Britanya Lordlar Kamarası Başkanı olan Edward Thurlow, "Şirketlerin cezalandırılabilecek bir vücutları da, lanetlenebilecek bir ruhları da yoktur," diyordu, "bu yüzden de her istediklerini yaparlar." Aynı sözler, başka kaynaklarda biraz daha halk ağzından aktarılır: "Bir şirketten vicdanlı olmasını mı bekliyorsun? Ruhu yok ki lanetleyesin, bedeni yok ki tekmeleyesin!"

Avrupa'da şirket denen şeye karşı bu denli güvensizlik varken, asıl icadın Amerika'dan çıkması kaçınılmazdı. 1811 yılında New York, sınırlı sorumlu şirketlerin kurulabilmesine olanak tanıyan yasayı geçirdi ve bu fikir önce yavaşça, 1850'li yıllardan itibarense hızla dünyanın başka yerlerine yayıldı. 1855 yılında İngiltere de aynı yasayı geçirdi ve şaşırtıcı sonuçlar elde etti. 1860 yılında Londra'da işlem gören değerli kâğıtların yarısı devlet tahviliyken; 1914 yılına gelindiğinde pazarın yüzde 95'inden fazlası şirket hisselerinden oluşuyordu. *Economist* dergisinin deyimiyle, sınırlı sorumluluk "endüstriyel kapitalizmin anahtarıydı". Şirketler iyidir; onlar olmadan günümüzdeki zenginlik de olamazdı.

Dünya Bankası, her yıl yayınladığı ve iş dünyasında oldukça dikkate alınan *Doing Business* (İş Yapma Kolaylığı) raporunda 190 ülkeyi on ayrı alanda değerlendirir ve her birine bir puan verir. Bu rapora göre 2017 yılında dünya üzerinde iş yapmanın en zor olduğu yer Somali'ydi, onun hemen üstünde Venezuela, Libya ve Eritre yer alıyordu. Yabancı yatırımcılara cazip görünmek isteyen ülkeler, bu sıralamada yukarıya çıkmak için çaba sarf eder; hat-

ta çoğu zaman politikalarında doğrudan bu raporun kriterlerine göre düzenlemeler yaparlar. Rapora dayanak olan on değerlendirme alanından biri, "iş kurma"dır: bir ülkede şirket kurmak ne kadar kolaysa, bundan alacağınız puan da o kadar yüksek olur. 2015 raporu şöyle der: "Pek çok ülkede, iyi iş fikirleri olan insanlar bürokratik engeller ve verimsiz şirket kayıt süreçlerinin yol açtığı yüksek maliyetler nedeniyle resmi olarak iş girişiminde bulunmaktan vazgeçmektedir."

En son *Doing Business* raporuna göre, Yeni Zelanda dünyada hem iş yapmanın; hem de şirket kurmanın en kolay olduğu ülkedir. Bu kolaylığın doğurduğu sonuçlardan birine bakalım: 2009 yılı sonlarında Taylandlı askerler Bangkok havaalanında Ilyushin IL–76 model bir kargo uçağına baskın düzenlediler. Petrol arama ekipmanı taşıdığı iddia edilen uçaktan 30 ton Kuzey Kore yapımı silah çıktı. Uçaktaki patlayıcılar, roketatarlar, füzeler ve diğer silahlar Birleşmiş Milletler silah ambargosunu delerek İran'a gönderiliyordu. Uçağı kiralayan, SP Trading adında Yeni Zelandalı bir şirketti; ancak şirketin kime ait olduğuna ilişkin soruşturmadan çıka çıka Lu Zhang adında, 28 yaşında, Çin'de doğmuş ve halen Auckland'deki bir Burger King'de çalışmakta olan genç bir kadın çıktı.

Zhang, mahkemede verdiği ifadede müdürü olmayı kabul ettiği her şirket için kendisine 20 Yeni Zelanda doları ödeme yapıldığını, el konan silahlarla ilgili haberleri görene kadar yaptığı işte bir yanlışlık olabileceğini düşünmediğini söyledi. Yeni Zelanda'da şipşak kuruluveren bir şirket sayesinde, söz konusu silah kaçakçılığının arkasında gerçekte kimlerin olduğu hâlâ bilinmiyor. SP Trading, kara para aklama, uyuşturucu kaçakçılığı, ihaleye fesat karıştırma, borsa manipülasyonu ve Magnitski olayı (Rusya hazinesinden çalınan ve bir kısmı Nevis'teki banka hesapları üzerinden taşınan 230 milyon dolar) da dahil olmak üzere çok sayıda suçu işlemekte ve örtbas etmekte kullanılan şirketler ağının sadece bir ayağıydı. Bu açıdan bakıldığında, Dünya Bankası'nın *Doing Business* raporunu hazırlayan ekibin, şirket kurmayı olabildiğince

basitleştirmenin her koşulda iyi bir şey olmayacağını görememiş olmaları tuhaf. Yolsuzluğun tavan yaptığı bir ülkede iş yapmak hiç de kolay olmasa gerek.

Doing Business raporundaki sıralamaya göre, Yeni Zelanda'yla karşılaştırıldığında ABD'nin şirket kurmak çok daha zor. ABD, ekonomileri pek de açık veya dinamik sayılmayan Mısır ve Kazakistan'ın bile altında, 51. sırada yer alıyor. Ne var ki burada da görünüşe aldanmamak gerek çünkü farklı ABD eyaletlerinde farklı sistemler geçerli ve bazı eyaletlerde işler epey karanlık.

Karen Greenaway, FBI'ın Uluslararası Yolsuzlukla Mücadele Birimi'nde Denetleyici Özel Ajan olarak görev yapıyor. Washington'daki FBI bürosunda yaptığımız (konuştuğumuz süre boyunca belindeki silahı yoklayıp durduğu) bir saatlik sohbette, ABD dışındaki bir ülkede yolsuzluk soruşturması yürüten yetkililere Delaware'deki bir şirketin kime ait olduğunu söyleyemediği için ne kadar utanç verici bir duruma düştüğünü anlattı. Delaware'de bir şirket kurmak sadece bir saat sürüyor. Eğer kurulan şirketi satın alan kişi ABD dışındaysa, hakkında hiçbir bilgiye ulaşılamıyor. "Delaware'deki bir paravan şirkete gidip banka hesap hareketlerini ve yaptıkları anlaşmaları toplayıp getireceğimi sanıyorsanız yanılıyorsunuz," diye açıkladı Greenaway. "Orada böyle belgelere ulaşamazsınız çünkü zaten bu şirketlerin kurulma amacı bu tür bilgileri saklamak. Benden bilgi isteyenlere, 'Hayır, şirketin banka hesabı ABD'de değil,' demek zorunda kalıyorum. 'Şirketle ilgili size ne mi söyleyebilirim? Sadece Delaware'deki bir dükkânın vitrininin resmini çekip yollayabilirim.'"

Şirket kurma bürolarında çalışanların çoğu –örneğin Delaware'deki o dükkânda çalışanlar– gazetecilerle konuşmaya yanaşmaz. Neyse ki bu konuda hiç de çekimser olmayan Robert Harris adında biri var. Harris, Nevada'nın küçük bir kasabası olan Fernley'de yaşıyor. Reno'dan yola çıkıp tırlarla ve arazi araçlarıyla dolu, yol kenarındaki avukatlık, fast food ve Tanrı konulu reklam tabelaları dışında hiçbir özelliği olmayan 80 numaralı karayolundan 40 dakika kadar gittiğinizde Fernley'e ulaşırsınız.

Harris'in bungalovu, karayolundan bir duvarla ayrılan yeni bir toplu konut bölgesinde yer alıyor. Yakınlardaki golf sahasının şerefine, buradaki sokak adları da –Dog Leg Drive, Wedge Lane, Divot Drive– golf terimlerinden esinlenerek konulmuş.

Kendisiyle görüşmeye gittiğimde karşımda 70 yaşında, esprili, arkadaş canlısı ve biraz da kaçık görünüşlü bir adam buldum. Geçen on altı yıl içinde yaklaşık üç bin şirket kurmuştu ve geçimini bu şirketlerin müdürü olarak görünmekten sağlıyordu. Genç bir adamken buradaki kumarhanelerde büyük paralar kazanmak umuduyla Reno'ya gelmişti. Gülümseyip omuz silkerek, "O konuda şansım yaver gitmedi," dedi, "Bende hiç şans yok." Otuz yılını Reno'daki kumarhanelerde garsonluk yaparak, kendisininki gibi hayallerle oraya gelen insanlara yemek ve içki servis ederek geçirmiş. "Sonra artık yaşlandığım için iş bulamaz oldum. Öyle yerlerde genç, güzel kızları çalıştırmak isterler. Ben de avukat bir arkadaşıma gittim ve bu şirket kurma işini öğrendim."

249 dolar karşılığında Harris'ten Nevada'da kurulmuş bir şirket satın alabilirsiniz, üstüne 150 dolar daha verirseniz adınızın şirket kayıtlarında geçmemesini sağlayan bir "Nevada Mümessili"niz de olur. Harris'in sunduğu en lüks hizmet, "Delüks Gizli Şirket Paketi"dir; sadece 949 dolara kendi özel banka hesabı olan ve adınızın hiçbir yerde görünmediği bir anonim şirketin sahibi olabilirsiniz. Peki Harris müşterilerinin bu hizmetleri ne gibi amaçlarla kullandığını biliyor mu?

Bu sorumu, "Ben insanların arkasından hafiyelik yapmam," diyerek yanıtladı. "Böyle bir zorunluluğum yok. Şirket kurduğum her insanı araştırmaya kalksam işin astarı yüzünden pahalıya gelir. Hem bunun kârlı bir tarafı yok, hem de istesem de yapamam zaten. Markete gittiğinizde adınızı, bankada kaç paranız olduğunu falan sormazlar, istediğinizi alıp çıkarsınız. Şirket kurmak istediğinizde de aynı şey geçerli; parasını verir şirketi alırsınız, hepsi bu."

Sohbetimizin orta yerinde telefonu çaldı. Adı Nathalie olan ve telefonu hoparlöre alıp konuşan bir kadın, bir şirket kurarak kredi notunu yükseltip yükseltemeyeceğini öğrenmek istiyordu.

Harris bunun büyük ihtimalle olabileceğini söyledi ama –belki de ben orada olduğum için– fazla üstelemedi. Telefonu kapadıktan sonra bana dönerek, "Ben müşterilerime ısrar etmem," dedi. "Kendileri bilirler. İster alırlar, ister almazlar, bana göre hava hoş. Bu işten milyonlar kazanmak gibi bir hırsım yok, kimseyi kazıklamaya çalışmam. Fiyatları düşük tutarım, her şeyi dosdoğru söylerim. İnsanlara iyi ve adil davranırım çünkü Hristiyan ahlakı bunu gerektirir. Ben işimi dinimin gereklerine göre yapıyorum."

Harris'in Hristiyanlık doktrini üzerine kendi imkânlarıyla bastırdığı çok sayıda kitabı var. Özellikle de Sevinç Günü'ne ve bunun Felaket Günleri ile ilişkisine çok önem veriyor ve sohbetimiz boyunca Nevada şirket kurma yasalarından çok bunlardan bahsetmek istiyordu. Halen www.nevadaincorporate.com adresinden Nevada şirketlerinin yanı sıra *Get Ready! HERE I COME* [Hazır Ol! GELİYORUM] adlı kitabını satıyor.

Peki ama sattığı şirketleri alan insanlar bunları kullanarak birilerini dolandırırsa Hristiyanlık misyonu zarar görmeyecek mi?

"Bunu düşünüp dertlenemem, benimle ilgili bir durum değil," dedi Harris. "Ben sadece şirket kâğıtlarını veririm, gerisi onlara kalmış. Benden şirket almaya gelen müşterinin bir suç örgütü için çalıştığını bilsem durum farklı olur tabii. Ama kimse de gelip 'Hey, ben şu suç örgütüyle veya bu mafyayla çalışıyorum' demiyor. Böyle şeyleri söylemezler."

Harris gibi insanlar sayesinde, 2014 yılında yayımlanan *Global Shell Games* [Küresel Paravan Oyunları] adlı son derece akıllıca tasarlanmış bir akademik çalışmada, ABD'deki şirket kurma bürolarının isteyen herkese hizmet vermek konusunda dünyanın en gevşek büroları olduğu ortaya çıktı. Çalışmanın yazarları, 181 ülkedeki şirket kurma bürolarına e-posta göndererek kendileri için bir şirket kurulmasını talep ettiler ve gelen yanıtlara bakarak hangi ülkelerdeki büroların müşterinin kimliğini öğrenmek istediğini kaydettiler. Gönderdikleri e-postaları, kurulacak şirket dolandırıcılık veya terör gibi bir amaçla kullanılabilirmiş izlenimi yaratacak şekilde yazmışlardı. Sonuçlara bakınca, ABD eyaletleri arasında da kayda değer farklar olduğu görülüyordu. Karanlık

emeller için şirket kurulmasına göz yummak konusunda dünyadaki en gevşek bürolar Delaware'deydi; burayı Montana, Alabama, Nevada ve Wyoming takip ediyordu. Hatta bir büro, akademisyenlerin talebine şöyle yanıt vermişti: "Sizin gibi gizlilik konusuna önem veren çok sayıda uluslararası müşterimiz var, ihtiyaçlarınıza en uygun hizmeti veren yeri seçtiğinizi bildirmekten sevinç duyuyorum!"

Bu tutumun doğurduğu olumsuz sonuçları ABD Hükümet Hesap Verebilirlik Ofisi'nin (Government Accountability Office – GAO) 2006 yılında yayınladığı raporda görmek mümkün. Rapora göre, ABD'deki paravan şirketler üzerinden milyarlarca dolarlık suç işlenmiş ve yine bu şirketler nedeniyle söz konusu suçları soruşturmak imkânsız hale gelmiş: "Nevada merkezli bir şirkete iki yıl içinde toplamı 81 milyon doları bulan 3774 şüpheli para transferi yapılmıştır. Ne var ki ABD Göçmenlik ve Gümrük Muhafaza Bürosu, söz konusu şirketten yararlanan hak sahibini tespit edemediği için dava açılamamıştır." 2006 yılında iki Avrasya ülkesi arasında yapılan "kontrole tabi toksik madde" kaçakçılığının arkasında da yine ABD'de kurulmuş bir paravan şirket vardı. Bir başka olayda, Rus devlet yetkilileri Rusya'nın nükleer altyapısında yapılacak iyileştirmeler için ayırılan 15 milyon doları çalmak için Pensilvanya ve Delaware'deki paravan şirketleri kullanmışlardı. Raporda, Florida'daki paravan şirketler üzerinden vergi kaçırma ve ambargo delme gibi örnekler de yer alıyor.

Burada da paranın hiçbir engele takılmadan sınırları –bu kez ülke sınırlarını değil eyalet sınırlarını– aştığını, yasalarınsa onu kovalayamadığını görüyoruz. Kim olduğunuzu dahi sormadan sizin için şirket kurmaya istekli eyaletler varken, daha sıkı kuralların olduğu yerlerde niye uğraşasınız ki? Üstelik bu konuda son derece gevşek yasaları olan eyaletleri suç işlemeyi kolaylaştıran bu uygulamalardan caydıracak hiçbir şey yok. Tıpkı Jersey ve Nevis gibi, bu yerler de Paravatan'dan sağladıkları kazanca bağımlı hale gelmiş durumdalar. GAO raporu şöyle diyor: "Delaware'deki bir yetkilinin verdiği bilgiye göre, eyaletin gelirinin yüzde 22'si şirket kurma endüstrisinden geliyor. Ayrıca Nevada ve Oregon'daki

yetkililer de bu büroların hatırı sayılır bir gelir sağladığını belirtiyorlar." Her zamanki gibi yine Paravatan'ın borusu ötüyor.

Bu durum, ulusal güvenlik için de önemli bir tehdit oluşturuyor. 2017 yılında GAO, ABD Genel Hizmetler Dairesi'nin yüksek güvenlik gerektiren durumlar için kiraladığı binaların üçte birinin kime ait olduğunun bilinmediğini ortaya çıkardı. Raporda görüş bildiren federal ajanlar, bu yüzden devlet kurumlarının "casusluk girişimlerine, siber saldırılara ve yetkisiz erişime" karşı savunmasız kaldıkları konusunda uyarıda bulunuyorlardı.

Güvenlik güçlerinin paravan şirketlerin gizlediklerini ortaya çıkarmaları ve bu şirketler aracılığıyla kaçırılan mal varlıklarını ele geçirmeleri hepten imkânsız değil elbette. Ama her şeyi kitabına göre yapmayı boşverseniz bile, bu son derece masraflı, yorucu ve zaman alan bir iş. 2004-2007 yılları arasında Rus savcılar, iç içe geçmiş çok sayıda paravan şirket tarafından korunduğu halde, büyük ve kârlı bir petrol şirketi olan Yukos'un kontrolünü ele geçirmeyi başardılar. Öylesine karmaşık bir paravan yapı kurulmuştu ki Rus savcıların yerinde Batılı meslektaşları olsaydı, tam olarak kimin neye sahip olduğunu anlamaya çalışırken Yukos labirentinde kaybolup giderlerdi. Rus yetkililerse yasal engellere takılmadan, adeta bir buldozer gibi bu labirenti yıkıp geçtiler. Böylelikle şirketin mülkiyetini ele geçirdiler; ancak bunun bedeli de uluslararası mahkemelerde yıllar süren davalar oldu. 2014 yılında Cebelitarık'taki bir şirket olan GML, varlıklarına usulsüz şekilde el konduğu iddiasıyla açtığı davayı kazandı ve Rus devleti 50 milyar dolar tazminat ödemeye mahkûm edildi. Her ne kadar bu karar temyizde bozulduysa da (mahkeme, ilk kararı veren mahkemenin bu konuda yetkili olmadığına karar vermişti), GML bu kez de kararın bozulmasına itiraz etti. Daha uzun yıllar süreceğe benzeyen bu dava, ister iyi ister karanlık niyetlerle olsun, paravan şirketlerin işine taş koymaya kalkışan devletlerin başına gelebileceklerin de bir özeti gibi.

Yasaların uygulanmasını sağlamakla yükümlü olan ve eylemleri kendilerinden bağımsız kurumlarca düzenlenip denetlenen Batılı yetkililer, Rusların buldozervari yaklaşımını uygulayamıyorlar

elbette. Dünyanın herhangi bir yerinden çaldıklarını ABD gibi bir yerde saklayanları, bunu yaparken de aslında masum insanları korumak amacıyla oluşturulmuş yasalardan faydalananları soruşturmaya çalışanlar için bu oldukça sinir bozucu bir durum.

FBI'dan Karen Greenaway, ABD dışında yolsuzluğa ve rüşvete karışmış devlet yetkilileriyle banka soyguncuları arasında pek az fark olduğunu söylüyor. Ne var ki bir banka soyguncusu yargılanırken bankanın kasasından çaldıklarına el süremez; kleptokratlarsa hırsızlıkla elde ettikleri serveti harcayarak kendilerini savunabiliyorlar ve hatta bu servet sayesinde parasını ödedikleri avukatlarını, yine bu serveti korumak için kullanabiliyorlar. "Servetlerini korusunlar diye tuttukları sürüyle avukatla birlikte kapıdan giriyorlar," diyor Greenaway. "Bunu yapabildikleri için hem soydukları ülkenin insanları, hem de bizler oyuna 1-0 yenik başlıyoruz. Adil yargılanma hakkı, bir hırsızın çaldığı parayla tutabildiği en pahalı avukatı tutması anlamına gelmemeli. Burada bir yanlışlık var. Eğer kendini savunmak istiyorsa, devlet ona bir avukat verir. Devletin verdiği avukatı beğenmemek gibi bir lüksü olmamalı."

İşin en çarpıcı yanı, hırsızlıkla edinilmiş mal varlıklarını koruyan ve Greenaway gibi görevlilerden saklayan şirketlerin, avukatlar tarafından uydurulmuş hayal ürünü şirketler olmaları. Tıpkı elişi dersinde yapılan kâğıttan adam zincirlerine benzeyen bu şirketler sayesinde, herhangi bir mal varlığının mülkiyeti sadece birkaç saatte dünyanın etrafını dolaşırken, savcıların bu zinciri çözmeleri yıllarca süren sabırlı bir çalışma gerektiriyor, sorumluları yargılamak ve cezalandırmak da yıllar alıyor.

Bütün bunlara rağmen, servetinizi ayıplarından arındırıp doyasıya tadını çıkarmak istiyorsanız, paravan şirketler tek başına yeterli olmayacaktır. Şirket, servetinizin üzerini örtebilir, onu davalardan ve savcılardan koruyabilir, halkın meraklı gözlerinden de saklayabilir ama onu bir yerden bir yere taşımanıza ve bu esnada da harcamanıza olanak tanımaz. Bu iş için bir banka hesabına ihtiyacınız olacak. Paravan şirketinize bir de banka hesabı iliştirdiğinizde, artık ayıplanacak hiçbir yanı olmayan

servetinizi canınızın istediği gibi kullanabilir, alışverişe de çıkmaya başlayabilirsiniz.

Gülnara Kerimova tam bir alışveriş tutkunuydu. Kerimova'nın babası Özbekistan'ın, yani çocuklara tarlalarda pamuk toplatıp sonra bu pamuğu devlete satan, sonra da üzerine kâr koyarak yeniden satan eski Sovyetler Birliği diktatörlüğünün devlet başkanıydı. Gülnara Kerimova yıllar içinde pek çok role soyunmuştu; İspanya büyükelçiliği, Birleşmiş Milletler temsilciliği, Harvard'da öğrencilik, moda tasarımcılığı ve hayırseverlik bunlardan sadece birkaçıydı. Googoosha sahne adıyla vasat pop ritmleri üzerine auto-tune'la İngilizce veya Rusça şarkılar da söylüyordu, hatta bir zamanların büyük Fransız aktörü olan, şimdilerdeyse şöhretinden geriye ne kaldıysa eski Sovyetler Birliği zenginlerine kiralayan Gerard Depardieu ile düet yapmışlığı bile vardı. Özbekistan'dan gelen haberlere göre Kerimova servetini kârlı görünen şirketlere el koyarak edinmişti. Özbekistan'ın eski Amerikan büyükelçisi Jon Purnell, 2005 yılında yazdığı, daha sonra WikiLeaks'e düşen bir telgrafta Kerimova'dan şöyle söz ediyordu: "Özbeklerin çoğuna göre Kerimova açgözlü, güç düşkünü biri. Halen ülkenin en çok nefret edilen ismi. (Yorum: Bu iddiayı destekleyecek anket verimiz yok ama katılıyoruz.)"

Özbekistan, gazetecilerin veya savcıların işlerini özgürce yapabildikleri bir yer değil (işini yapmaya kalkanların derhal icabına bakılıyor); bu yüzden Kerimova'ya karşı yapılan suçlamalar uzun süre sadece söylentiden ibaret kaldı. Derken, yabancı telekom şirketleriyle ilgili yürütülen bir dizi soruşturma sırasında, Kerimova'nın devlet bağlantıları sayesinde elde ettiği haksız kazanç açığa çıktı. Kerimova, Cebelitarık'taki Takilant adlı bir şirketin banka hesaplarını kullanarak 2006-2012 yılları arasında Vimpelcom adlı bir telekom şirketinden 114 milyon dolar rüşvet almıştı. Vimpelcom aslında Ruslara ait olan fakat Bermuda'da kurulmuş ve Hollanda merkezli bir şirketti. Rüşvet için kullanılan hesaplarsa Letonya, Hong Kong, Hollanda ve New York'taki bankalardaydı. Danışmanlık ücreti olarak gösterilen rüşvet ödemeleri Britanya

Virjin Adaları'ndaki şirketlerden geliyordu. Öylesine büyük miktarlarda rüşvet veriliyordu ki Vimpelcom bile ilgili hesaplarda gerektiği kadar nakit para tutmakta sorun yaşıyordu. ABD savcılarının başlattığı soruşturmada 38 sayfalık son derece ayrıntılı bir iddianame hazırlanmıştı. Bir başka soruşturma da, bir başka telekom devi olan Teliasonera'nın Özbek pazarına girebilmek için Kerimova'ya aynı şekilde rüşvet verdiğini ortaya çıkardı. Kerimova'nın aldığı rüşvetin toplamda 1 milyar doları aştığı tahmin ediliyordu.

Kerimova'nın bunca parayı nereye harcadığını tam olarak bilmek mümkün olmasa da, 2012'de Guli adlı bir kozmetik şirketi kurduğuna göre, en azından bir kısmı buraya gitmiş olmalı. Soruşturmalar ilerledikçe, Cebelitarık'taki bir şirketin dünyanın farklı yerlerinde açılmış banka hesaplarıyla donatıldığında ne kadar etkili bir servet edinme aracına dönüştüğü de ortaya çıktı. Babası hastalandığında (İslam Kerimov 2016 yılında öldü) bir saray entrikasıyla tuzağa düşürülen Gülnara Kerimova, halen Özbekistan'da ev hapsinde.* Hakkında açılan yolsuzluk ve rüşvet soruşturması İsviçre'ye kadar uzanıyor; buradaki yetkililer Kerimova'nın 800 milyon İsviçre franklık banka hesaplarını dondurdu ve Lombard Odier adlı özel bir banka, Kerimova'nın kara paralarını aklama işini yürüttüğü şüphesiyle inceleniyor. 1796 yılında kurulmuş olan Lombard Odier, söz konusu hesaplarda şüpheli işlemler olabileceğini kendisi bildirmiş, fakat bunu yapmak için de Kerimova'yla ilgili yolsuzluk soruşturmalarının açıldığı 2012 yılına kadar beklemiş.

Gerçi bu tür olaylar sadece vergi cennetlerinde veya gizlilik yasalarıyla meşhur olan yerlerde yaşanmıyor. 1992 yılında Citibank'in özel bankacılık kolu, Meksika devlet başkanının ağabeyi Raul Salinas için bir hesap açtı ve bunu yaparken Salinas'ın mali geçmişi, iş durumu ve mal varlığı hakkında yapması gereken bütün kontrolleri es geçti. Daha sonra ABD Senatosu adına soruşturmayı yürüten savcıların açığa çıkardığına göre, Citi, Cayman Adaları'nda ve başka yerlerde paravan şirketler kurmuş, Londra

* Kitabın çevirildiği tarih itibarı ile ev hapsi, hapis cezasına dönüşmüş durumda. (*ç.n.*)

ve İsviçre'deki banka hesaplarını da bu şirketlere bağlamıştı. Bir Citi çalışanı, bunun nedenini şöyle açıklıyordu: "Bu müşteri, adının kullanılması konusunda son derece hassas ve banka kayıtlarında adının geçmesini istemiyor." Bu yüzden banka işlemlerinde Salinas'tan "Confidential Client Number 2 (2 Numaralı Gizli Müşteri) veya CC-2" olarak bahsediliyordu. 1994 yılı ortalarında söz konusu hesaplarda 67 milyon dolar vardı ve dört yıl içinde Citibank bu hesaplara ait işlemlerden 2 milyon doların üzerinde kazanç elde etmişti. Salinas'ın Citibank'teki hesaplarını yöneten Amy Elliott, bir meslektaşına gönderdiği e-postada, "Bu hesap hepimiz için heyecan verici bir kazanç kapısına dönüşüyor. Her şeyin düzgün görünmesini sağladığınız için çok teşekkürler," diyordu.

Derken işler ters gitmeye başladı. 28 Şubat 1995 günü Meksika polisi cinayet şüphesiyle Salinas'ı tutukladı. Aynı anda Londra, İsviçre ve New York'taki bankacılar arasında hummalı bir telefon trafiği başladı. Bankacıların derdi Salinas'ın cinayet işleyip işlememesi değildi. ABD Senato soruşturmasının Citibank'in otomatik görüşme kayıtlarına dayanarak vardığı sonuca göre, "Özel bankacılık kuruluşunun tutuklama karşısındaki tepkisi yetkililere yardımcı olmaya çalışmak değildi. Salinas'ın banka hesaplarının ve mal varlıklarının ortaya çıkarılmasını engellemek için söz konusu hesapları İsviçre'ye aktarmanın işe yarayıp yaramayacağını tartışıyorlardı." Bankacılar bir yandan da yıllar önce Salinas'ın hesabını açarken doldurmuş olmaları gereken, hesaptaki paranın kaynağı hakkında geriye dönük bilgi içeren müşteri dosyasını doldurma telaşına düşmüşlerdi.

Aynı yılın Kasım ayında Salinas'ın karısı İsviçre'de tutuklandı ve çeşitli bankalardaki 132 milyon dolarlık serveti dondurulduğu. Daha sonra bir İsviçre mahkemesi bu paranın Meksika devletine iade edilmesine karar verdi. Meksika'daki mahkeme, Salinas'ı cinayetten suçlu bularak ülkedeki gelmiş geçmiş en büyük siyasi skandal davasını karara bağladı. Ne var ki savcıların Salinas'ı hapse atma hevesiyle fazla aceleci davrandıkları ve soruşturmayı usulüne uygun yürütmedikleri konuşuluyordu. Nitekim 2005'te

yeniden görülen davada Salinas cinayet suçundan beraat etti ve bu işe yıllarca emek vermiş olan İsviçreli savcılar, Salinas'a karşı bir kara para aklama davası açılmasını sağlayamadılar. 2014 yılında bir Meksika mahkemesi, Salinas'a karşı yolsuzluk suçlamasıyla açılan davayı da reddetti. Salinas kendisine yönelik suçlamalardan bir bir sıyrılıyordu ama değişmeyen bir gerçek vardı: Citibank, Salinas'ın hesaplarını açarken –yasaların gerektirdiği denetimler bir yana– kendi kurum içi standartlarının gerektirdiği denetimleri dahi yapmamıştı. Amerika'nın en büyük bankalarından biri, Meksika devlet başkanının ağabeyine böylesine muazzam miktarlarda para aktarılmasından nasıl olup da şüphelenmemişti? Salinas'ın hesaplarını yöneten Elliott'un deyişiyle, "Ortada o kadar büyütülecek bir şey yoktu."

Elliott, Senato'ya verdiği yazılı ifadede şöyle diyordu: "Raul Salinas'ın hesapları, yönettiğim hesaplar arasında en büyüğü değildi, en kazançlısı veya en önemlisi de değildi. Aslına bakarsanız portföyümdeki hesaplar arasındaki en küçük ve en az işlem gören hesaplardan biriydi. Bahsedilen meblağlar bizlere büyük gelebilir ama Özel Bankacılık kolunun müşterileri olan varlıklı Meksikalı iş insanları söz konusu olduğunda bunlar sıradan meblağlardı."

Belki gerçekten de öyledir. Bununla birlikte, 2011 yılında İngiltere Finansal Hizmetler Kurumu (Financial Services Authority - FSA) tarafından hazırlanan rapor, bankacıların müşterilerinin mal varlıkları hakkında gereken incelemeleri yapmaktan neden kaçındıklarına dair çok daha tedirginlik verici –ve çok daha Paravatanca– bir açıklama sunuyordu. FSA bu raporu İngiltere'deki bankaların bütün standartlara ve kurallara boşvererek Nijeryalı kleptokrat Sani Abacha'nın parasını kabul etmeye ne kadar istekli olduklarını ortaya çıkaran –Salinas'ınkine benzer– bir soruşturmadan tam on yıl sonra yayınlamıştı. Görünüşe bakılırsa, İngiltere bankaları yabancı bürokratlara, siyasetçilere ve benzeri kişilere (bankacılık jargonunda Siyasi Nüfuz Sahibi Kişiler (Politically Exposed Person - PEP) olarak anılırlar) hesap açarken hâlâ aynı hataları yapıyorlardı. İngiltere'deki bankaların dörtte üçü, müşterilerine açtıkları hesaplardaki paranın yasal yollarla elde

edilip edilmediğini kontrol etmiyor; bankaların yarısı, müşterileri hakkındaki olumsuz bilgileri tanımlamaktan kaçınıyor; üçte biri, müşterileri hakkındaki ciddi suçlamaları görmezden gelip bu konuda gerektiği gibi araştırma yapmıyordu.

FSA'nın vardığı sonuç şuydu: "Bazı bankalar, suç yoluyla elde edilmiş paralarla işlem yaptıklarına dair ciddi ve kabul edilemez bir risk olsa dahi, bu tür yüksek kazançlı iş ilişkilerini geri çevirmeye veya bunları sonlandırmaya isteksiz." Kısacası, müşteri yeterince zenginse, banka da kuralları çiğnemeye hazırdı. Raporda aktarılan (isimlerin gizli tutulduğu) bir örnekte, büyük bir banka, petrol zengini olarak bilinen ve yolsuzluğun son derece yaygın olduğu bir ülkedeki varlıklı bir müşteri için hesap açıyordu. Söz konusu müşteri, petrol zengini ülkenin siyasi kaymak tabakasıyla hayli içli dışlı olduğu halde, banka bu müşteriyi Siyasi Nüfuz Sahibi Kişi olarak tanımlamaktan kaçınmış, böylelikle de bu tür kişiler için yürütmesi gereken ayrıntılı incelemeyi es geçmişti. FSA, bankanın Kara Para Aklama Bildirim Görevlisi'ne bu ihmalin nedenini sorduğunda, müşterinin suça karıştığını gösteren herhangi bir bilgiye ulaşılamadığı yanıtını almıştı. Raporun yazarı resmi bir dil kullanmış olmasına karşın, "Müşterinin adıyla basit bir Google araması yapıldığında çıkan ilk sonuç, oldukça ciddi ve inandırıcı yolsuzluk suçlamalarıdır," diyerek yapılan açıklama hakkındaki kanaatini belli ediyordu.

Bir başka bankada ise, kara para aklamayı önleme ekibinin bir üyesi, uluslararası düzeyde yaptırım uygulanan ve milyonlarca dolarlık yolsuzlukla suçlanan bir siyasetçinin ailesiyle iş yapılmasını onaylamıştı. Verdiği kararı şöyle açıklıyordu: "Elde edilecek kazanç alınan riske değecekse, o müşteriyle iş yapılmasını tavsiye ederim." Halbuki bu işlerin böyle yürümemesi gerekiyor.

Bütün bunlar şu anlama geliyor: Bankalar söz konusu olduğunda da, eğer yeterince zenginseniz, kurallar sizin için pazarlığa açıktır. Eğer Cayman Adaları'ndaki bir bankada hesap açtırmak için gereken 8000 dolarlık ücreti ödemeye hazırsanız, ABD'ye vergi ödeme derdinden kurtuldunuz demektir. Eğer ABD dışındaki bir ülkenin zengin siyasetçilerinden birinin ailesindenseniz,

Londra ve New York'taki özel bankacılık şirketleri geçmişte olduğu gibi bugün de sizi rakiplerine kaptırmaktansa kuralları esnetmeyi tercih edeceklerdir. Eğer çoğunluk yasalara uyuyorsa, yasaları çiğnemeye hazır olan bankacı için bir gelir kapısı açılır ve bu yüzden de hiç kimse fazla kuralcı davranmak istemez. Paravatan tezgâhı, kanunları ve kuralları daima zenginlerin lehine esnetir. Kurnaz bankacılar ve muhasebeciler de müşterilerinin parasını kaçırmak için yeni tüneller aramaya devam ederler.

Dünyadaki süper zenginlerin hareketlerini adeta antilop sürülerini izler gibi izleyen Wealth-X adlı bir danışmanlık firması, 2016 yılında mal varlıkları 30 milyon doların üzerinde olan insan sayısını 226.450 olarak hesaplamış (firma, bu insanları "ultra yüksek varlık sahibi" insanlar olarak tanımlıyor). Bir önceki yıla oranla bu rakam yüzde 3,5 artmış. Bu insanların mal varlığı toplamı, bir önceki yıla göre yüzde 1,5'luk bir artış göstermiş; bu da 27 trilyon dolara, yani Çin ve ABD'nin üretimlerinin toplamına yakın bir miktara denk geliyor. Üstelik firma, geleceği oldukça parlak görüyor. Firmanın 2017 yılı için hazırladığı Dünya Ultra Zenginler Raporu, "ULTRA ZENGİNLER SEKTÖRÜNDE SAĞLAM BÜYÜME BEKLENİYOR" şeklinde müjdeyi vererek şöyle tahminlerde bulunuyor: "2021 yılına dek küresel çapta ultra zengin nüfusun 299 bin kişi olması bekleniyor. Bu, 2016'ya kıyasla 72.550 kişilik bir artış anlamına geliyor. Yine aynı dönemde Ultra Yüksek Varlık Sahibi kişilerin varlıklarının 35,7 trilyon dolara ulaşacağı öngörülüyor; yani önümüzdeki beş yıl içinde 8,7 trilyon dolarlık bir varlık artışı yaşanacak." Eğer bu tahminler gerçekleşirse, beş yıl içinde dünyanın süper zenginleri servetlerine Japonya ve Almanya'nın gayrisafi yurtiçi hasılaları toplamı kadar daha servet katacaklar.

Wealth-X geleceğe yönelik tahminlerini tüm dünyadaki avukatlara, bankacılara ve servet yönetimi endüstrisinde çalışanlara satıyor. Servet ne kadar artarsa, servetin yönetilmesinde rol oynayanlar da o kadar çok kazanıyor. Artık sadece servetleri ayıplarından arındırmakla kalmayıp koruyorlar, saklıyorlar, çoğaltıyorlar ve dünyanın neresinde olursa olsun istendiği anda kullanıma

hazır hale getiriyorlar. Eurobond kurnazlığı dünya ekonomisini taşıyan o dev petrol gemisinin depolarında delikler açalı çok oldu ve o zamandan bu yana vergi kaçıranlar ve kleptokratlar servetlerine servet katmaya devam ettiler.

Bu son derece kazançlı iş, İsviçre, Londra, Manhattan, Cayman ve Britanya Virjin Adaları gibi dünyadaki pek çok yerin en önemli gelir kapısı haline gelmiş durumda. Müşterilerin servetleri bu kadar başarılı bir şekilde korunduğu için, varlıklı aileler hanedanlıklara dönüşüyor ve bu ailelerin ayrıcalıklı konumları kalıcı hale gelerek nesilden nesile aktarılıyor; böylece şu anki eşitsizlik sonsuza dek varlığını sürdürüyor.

Amerikalı akademisyen Brooke Harrington, servet yönetimi sektöründe çalışan çok sayıda kişiyle görüşmeler yapmış, sektöre yönelik konferanslara katılmış, meslek literatürünü incelemiş ve *Capital Without Borders* |Sınır Tanımayan Sermaye| adında bir kitap yazmış. Son derece aklı başında ve özenli bir şekilde kaleme alınmış olan bu kitapta, Paravatan'ın emrinde çalışanlarla ilgili oldukça ciddi bir uyarı da yer alıyor. "Bu kişiler, yaptıklarıyla bildiğimiz anlamıyla günümüz vergi devletinin ekonomik temellerini ve yasal gücünü zayıflatıyorlar," diyor Harrington. "Bu sektöre hizmet verenler; *trust*'lar, offshore şirketler ve vakıflar kullanarak dünyada var olan eşitsizliği korumakla kalmayıp artmasına da neden oluyorlar. Bu gidişatı tersine çevirmek gitgide daha da güçleşiyor, belki de artık sadece bir devrimin bunu değiştirmeye gücü yetebilir."

Şimdi, Harrington'ın ne demek istediğini daha iyi anlamamızı sağlayacak bir örneğe bakmak için Ukrayna'ya gidiyoruz.

7

KANSER

4 Şubat 2014 günü Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç, Ukrayna'daki Kanser Enstitüsü'nü ziyaret etti. Üzerine beyaz bir doktor önlüğü giymiş, fotoğrafçılar ve kameramanlar en iyi açıyı yakalamak için etrafında pervane olurken yüzünde yapmacık bir ifadeyle kemoterapiden saçsız kalmış genç hastalara gülümsüyor, ana babalarla el sıkışıyor, bir yandan da beyaz hediye paketleri dağıtıyordu. Enstitü müdürü İgor Şepotin ülkenin her yanından gelen ağır hastaların tedavi gördüğü merkezi tanıtırken, Yanukoviç merkezin ihtiyacı olan yeni cihazların alınacağını, teşhis ve tedavi imkânlarının iyileştirileceğini söylüyordu. Haber bültenlerinde bunun Dünya Kanser Günü nedeniyle yapılan rutin bir ziyaret olduğu belirtilse de, gerçekte kendinden başka hiç kimseyi umursamayan bu rüşvetçi kleptokratı, uzun siyasi kariyeri boyunca soyup soğana çevirdiği insanlara değer veren iyi kalpli bir adam gibi göstermek için planlanmış bir propaganda ziyaretiydi.

Doktorların bu masalı yutmadığı kesindi. Zaten çok yoğun olan mesaileri kesintiye uğramış, işi gücü bırakıp cumhurbaşkanının korumalarına, kameramanlara ve dalkavuklara yer açmak zorunda kalmışlardı. Cumhurbaşkanının güvenlik timi sabahın yedisinde enstitünün giriş çıkışlarını tutup hastalar ve çalışanlar da dahil olmak üzere herkesi durdurup üstlerini aramaya başlamıştı. Korumalar, binanın içindeki bütün odaları tavan

kaplamalarının üstlerine varıncaya dek kontrol etmiş, üzerine bir de polis köpekleriyle arama yapmış, içlerine bomba saklanmış olabileceği gerekçesiyle kâğıt sepetlerini dahi boşalttırmışlardı. Kiev kentinin dışına doğru bir alanda yer alan enstitü, etrafı demir parmaklıkla çevrili, duman rengi üç adet altı katlı binadan oluşuyor. Binaların dış cephesi seramik taşlarla kaplı; taşların düştüğü yerlerde alttan gözüken tuğlalar yara izlerini andırıyor. Bu üç binayı yapan Sovyet inşaat ustaları, duvarlardan birine farklı renkte tuğlalarla binaların yapılış tarihini –1968– yazmışlar. O zamandan bu yana binalar pek bir bakım onarım görmemiş gibi. Enstitünün ana girişinden benimle görüşmeyi kabul eden baş anestezi uzmanı Konstantin Sidorenko'nun odasına kadar uzunca bir yol yürünüyor. Buluştuğumuzda Sidorenko, cumhurbaşkanının ziyaretinin sebep olduğu aksaklıklara epey sinirlenmiş bir haldeydi.

"Arabaları içeri sokmuyorlardı," dedi. "Önümde hastalara yiyecek taşıyan bir araç vardı –galiba süt ve benzeri şeyler taşıyordu–, onu bile içeri sokmadılar. Aracın sürücüsü korumalara yalvarıp yakardı. Esas mesele bizim işimizin sekteye uğraması değil, hastalar ve çalışanlar için bir sürü zorluk çıkarmaları. Enstitüde bir yerden bir yere yürümek neredeyse imkânsız hale gelmişti. Bu da yetmezmiş gibi her yere keskin nişancılar yerleştirdiler. Bütün bir gün o ziyarete gitti. Günün sonunda insanlar cumhurbaşkanından eskisinden de çok nefret ediyordu."

Yanukoviç o sıralar koltuğunda kalma mücadelesi veriyordu: Kabinesi istifa etmiş, on binlerce protestocu Kiev'in merkezine kurdukları barikatların arkasında direnişe geçmiş, cumhurbaşkanının müttefikleri birer birer gemiyi terk etmeye başlamıştı. Yanukoviç kaygılıysa da bunu belli etmiyordu. Enstitü müdürü Şepotin yüzüne yayılan bir gülümsemeyle cumhurbaşkanına doğru eğilip, "Gösterdiğiniz ilgi için size şükranlarımızı sunmak isterim," demişti. "Enstitümüzdeki bütün tedaviler ücretsiz yapılmaktadır."

Bu doğru değildi. Orada bulunan veya ziyareti televizyondan izleyen herkes de bunu biliyordu. Ukrayna anayasası yurttaşlara

ücretsiz sağlık hizmeti hakkı tanısa da, gerçekte hastalar her şey için ücret ödemek zorundaydı. Kâğıt üzerinde enstitünün bütçesi bütün giderleri karşılamaya yetiyordu, fakat gerçekte doktorlar son derece düşük maaşlar alıyorlar, hastalar ilaçların parasını vermek, hatta enstitüdeki cihazların bakım onarım masrafları için de katkı payı ödemek zorunda kalıyorlardı. O gün cumhurbaşkanının ziyareti sırasında orada bulunanlar arasında Natalya Onipko da vardı. Bu zayıf, sarışın genç kadın enstitüde tedavi gören çocuklara yardım eden bir kuruluş olan Zaporuka'nın başkanıydı. Zaporuka, Kiev dışından gelen çocuk hastaların aileleriyle birlikte kalabildikleri bir konukevi. Bu sayede uzun süren tedavileri boyunca çocukların hayatlarında normal giden bir şeyler de oluyor. Onipko her gün bu hastalarla konuştuğu için onlardan ücret talep edildiğini biliyordu. Normalde sözlerine son derece dikkat eden bir insan olmasına karşın, o gün enstitüdeki her şeyin şahane olduğunu dinleyerek sırıtan cumhurbaşkanını gördüğünde sabrı taşmıştı. "Tam bir domuz," diye yazmıştı Facebook'a. "Bu çocuklar için her bir virüs bir ölüm tehlikesi olmasına rağmen herkes tıbbi maskelerini çıkarmaya zorlandı. Bir bok çuvalı için 50 çocuğun hayatı tehlikeye atıldı."

Sonradan maskeleri çıkarttıranın cumhurbaşkanı değil; çocukları televizyonda güzel çıksın isteyen anne babalar olduğu anlaşıldıysa da, Onipko'nun Facebook duvarına yazdığı bu mesaj bir anda bütün dünyaya yayılmış ve ülkenin en büyük haber siteleri cumhurbaşkanının kendi reklamını yapmak için çocukların hayatını riske attığını duyurmaya başlamıştı. Tam da herkesin bencil ve ahlaksız bir adam olarak ün yapmış Yanukoviç'ten bekleyeceği türden bir hareketti bu. Böylelikle enstitü ziyaretinin cumhurbaşkanının bozulan imajını kurtarma ihtimali de ortadan kalkmış oldu. Gitgide güç kaybeden Yanukoviç, sadece iki hafta sonra Ukrayna'yı rakiplerine bırakarak Rusya'ya kaçtı. Enstitü müdürü Şepotin'in durumu da hiç parlak değildi. Sarımsı kızıl saçlı, her daim kıpkırmızı yüzlü bir adam olan Şepotin, devrime kısa bir süre kalmışken halkın nefret ettiği bir cumhurbaşkanı için yalan söyleyen kişi durumuna düşmüştü.

Devrimi izleyen günlerde üniformalarında ülke işareti bulunmayan Rus askeri birlikleri Kırım'ı işgal etti. Ukrayna ordusunun silah ve asker bakımından çok zayıf kaldığı duyurulmuş, Ukraynalı vatanseverler orduyu desteklemek için yardım toplamaya başlamıştı. Şepotin, enstitü çalışanlarının da maaşlarının bir kısmını yardım olarak bağışlayacaklarını duyurduğunda, enstitü yine manşetlere oturdu. Enstitü çalışanlarının pek çoğu zaten orduya yardım ediyordu ve müdürün çalışanların parasıyla yeni iktidara yaranmaya çalışmasından çok rahatsız olmuşlardı. İçlerinden biri, Andrey Semivolos adında genç bir cerrah, devrimcilerin gözde platformu olan Facebook'tan olan biteni duyurdu.

Karşılık olarak Şepotin, herkesin gözü önünde Semivolos'a haddini bildirmek için bir "kolektif" toplantısı tertipledi. Sovyet döneminden kalma bir uygulama olan "kolektif", aslında herkesin istediğini söyleyebileceği bir tür açık oturumdur; fakat oturuma kimlerin katılabileceğine ve nelerin söylenebileceğine yönetim karar verdiği için, emre itaat etmeyenleri herkesin önünde aşağılamak ve cezalandırmak için kullanılan bir yönteme dönüşmüştü. Televizyon kameralarının da hazır bulunduğu toplantıda, meslektaşları enstitünün adını kötüye çıkardığını ve kendinden utanması gerektiğini söyleyerek Semivolos'u suçlarken, açık tenli, atletik yapılı bir adam olan Semivolos ayakta durmuş kayıtsız bir tavırla onları izliyordu. Semivolos nöbetçi cerrah göreviyle cezalandırıldı; bu görevde hastalarla yüz yüze görüşemeyeceği için doktorların bu görüşmeler sayesinde aldıkları ödemelerden de mahrum kalacaktı. Sadece 2300 grivnalık maaşıyla (o sırada 200 dolara denk geliyordu) ailesini geçindirmesi mümkün değildi. Kısacası bu görev, Semivolos'u istifa etmeye zorlamak için atılmış bir adımdı.

Bu adımı izleyen olaylar sadece ülkede devrimin gidişatına ayna tutmakla kalmadı –bir taraf televizyonu kullanırken diğer taraf sosyal medyayı kullanıyor, bir taraf bütün gücü elinde tutarken diğer taraf hiçbir yetkiyi ele geçiremiyordu– yolsuzluğun sağlık sektörünün nasıl içine işlediğini ve bunu temizlemenin ne kadar zor olduğunu da gözler önüne serdi. Kanser Enstitüsü kısa bir süreliğine küçük bir Ukrayna olmuştu.

Kalp damar hastalıklarından sonra Ukrayna'da en çok ölüme neden olan hastalık kanserdir; bunun sebepleri arasında en başta yaygın sigara kullanımı, temel sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden kaynaklanan geç teşhis ve Çernobil nükleer felaketinin etkileri gelir. Doktorların çabalarına karşın ülke kanserle mücadelede mesafe katedememiştir. Kötü yaşam koşulları, fuhuş, damar yoluyla uyuşturucu kullanımı ve benzeri nedenlerle ülkede yaşanan tüberküloz, HIV/AIDS, hepatit ve benzeri salgınları kontrol altına almaktaki başarısızlık da kaygı vericidir. 2008 yılında yolsuzlukla mücadele kampanyasının ertesinde cumhurbaşkanı, hükümeti sağlık sektöründeki sorunları tespit etmekle görevlendirmiş, hükümet de topu SBU'ya yani gizli servise atmıştı. SBU, ajanlarından birinden ülkedeki sağlık sektörünün içinde bulunduğu durum hakkında bir rapor hazırlamasını istedi. Yazılan rapor tek kelimeyle tüyler ürperticiydi. Ukrayna'nın sosyal sağlık hizmetleri, türlü sağlık sorunuyla boğuşan vatandaşları iyileştirmek için değil, bir avuç ayrıcalıklı kişiye para kazandırmak için çalışıyordu.

Kendi deyimiyle "pek insan içine çıkmayan" biri olan bu ajan, adının saklı kalması koşuluyla benimle konuşmayı kabul etti. Saatler süren görüşmemizde, Ukrayna'nın sağlık sistemindeki yetkililerin sistemi hortumlamalarına karşı durmakta ne kadar başarısız olduğunu anlattı.

Söylediğine göre, Sovyetler zamanında devlet, doktorlara gereken önemi vermiyor ve onları düşük maaşla çalıştırıyordu. Sıradan vatandaşlar da kendilerini iyileştiren sağlık çalışanlarına duydukları minneti şekerleme veya alkollü içki gibi hediyelerle gösteriyorlardı. Bunlar, rüşvetten ziyade içten gelen hediyelerdi ve bir karşılık beklentisiyle değil, teşekkür amacıyla veriliyordu. Fakat zamanla bu hediyeleri vermek bir norma dönüşmüştü. Sağlık hizmeti ücretsiz olmasına karşın doktora gittiğinizde yanınızda bir hediye götürmek zorundaydınız. 1991'de Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bu durum da değişti. Doktorlar, Batı'daki meslektaşlarının ne kadar çok kazandığını görmüşler ve ellerindeki gücün farkına varmışlardı. Kelimenin gerçek anlamıyla

hastaların hayatı onların elindeydi; başhekim sizi tedavi etmeme kararı verdiğinde ölümü beklemekten başka çareniz kalmıyordu.

"Serbest piyasa ekonomisine döndüğümüz anda, şekerleme veya brendi doktorlara yetmemeye başladı," dedi söz konusu raporu yazan ajan. "Artık nakit para istiyorlardı ve insanlar da mecburen bu parayı çıkarıp veriyorlardı. Şu anki sistem doktorların çok işine geliyor. Bu yüzden hiçbir şeyin değişmesini istemiyorlar. Eğer başhekimseniz emrinizde bir hastane var demektir. Kötü bir hastane olabilir, her tarafı dökülüyor olabilir ama içindeki her şey bedavadır ve bütün giderleri devlet karşılar. Buradan kazandığınız paraysa sadece sizindir, kimseyle paylaşmazsınız ve vergi de ödemezsiniz. Yaptığınız ameliyat karşılığı hastadan aldığınız iki üç bin doları cebe indirip eve gidersiniz."

Ukrayna'da sağlık hizmetleri sosyal hizmet kapsamındadır; hizmet verilen yerdeki tüm giderler, binalarla ve altyapıyla ilgili masraflar devlet tarafından karşılanır. Öte yandan sağlık hizmetlerinden elde edilen kazanç özeldir, yani doktorlar kazandıklarını ceplerine atarlar. Başhekimler için çok kârlı, ülke içinse berbat bir sistem.

"Ukrayna'da yolsuzluk olduğunu düşünmüyorum, nedenini de şimdi anlatacağım," dedi ajan. "Yolsuzluk olduğunu söyleyebilmeniz için bir yerde sağlıklı işleyen bir devlet olması gerekir; yolsuzluk bunun sadece yüzde 10'unu ya da 15'ini ele geçirmiştir. Ülkenin yüzde 99'u rüşvet ve hırsızlıkla dönüyorsa buna artık yolsuzluk denemez, burada hırsız devletin ta kendisidir. Mantığı anlıyor musunuz? Buranın tamamı yolsuzluğa batmış durumda. Devletin her kademesi böyle. Sokakta ay çekirdeği satan nine bile buna batmış durumda çünkü önünden geçen polis memuruna on grivna rüşvet vermek zorunda kalacağını biliyor. Nine veriyor, polis alıyor, burada alan memnun veren memnun çünkü o nine ancak bu sayede kendisini güvende hissediyor."

Ajanın anlattıkları oldukça uzun ve karmaşıktı. Pencerenin dışında hava kararırken anlatıyordu, gece çöküp de yarasalar yiyecek aramaya çıktıklarında hâlâ anlatıyordu. Anlattıklarının özünde şu vardı: Ülkede yapılan her reform suistimal edilmişti.

Çoğunda bir açık bulunup sömürülmüş, açık bulunamayan reformlar da meclis kararıyla değiştirilerek suistimale açık hale getirilmişti. Örneğin Ukrayna diyabet hastalarının güvenilir tedaviye erişimini sağlamak için insülin satın alımında yeni bir programa geçtiğinde, sağlık sektörünün patronları bu altın yumurtlayan tavuğu görür görmez tanıdılar. Listelerindeki diyabet hastalarının sayısını gerçekte olduğunun birkaç katı göstererek ihtiyaç duyulan insülin için kendilerine ayrılan bütçeyi şişirdiler ve aradaki farkı da ceplerine indirdiler.

Diğer hastalıklardan kâr etmek biraz daha zordu. Tüberküloz tedavisi için özel bazı kimyasalları belli miktarlarda kullanmak gerekiyordu. Ama patronlar buradan da para kazanmanın bir yolunu buldular: Sektörde çalışan yandaşlar, tedavi gören hastaların kilosunu olduğundan düşük göstererek ve her bir hastaya gerekenden daha az miktarda kimyasal içeren dozlar vererek satın aldıkları kimyasal miktarını azalttılar ve aradaki farkı cebe indirdiler. Bu yaptıklarının sonucu olarak tedavi işe yaramamaya başladı ve insan hayatı için büyük bir tehdit oluşturan ilaca dirençli tüberküloz türleri ortaya çıktı. "Soru ne olursa olsun, mafyanın cevabı hep aynıdır: Ne kadar çok kâr edersek o kadar iyi," diyordu ajan. "Bir çocuğun, ninenin veya yetişkinin hastalanması umurlarında olmaz. Onlar sadece kazançlarına bakarlar."

Sağlık sektörünün farklı alanlarında yolsuzluk yapmakta uzmanlaşmış farklı gruplar vardı ama genel hatlarıyla yapılan şey aynıydı: Sağlık Bakanlığı'nda çalışanlar, ilaç veya cihaz tedariki, binaların onarımı veya yeni yasaların çıkarılması gibi konularda özel sektördeki şirketlerle ittifaklar kurarak bütçenin bir kısmını istedikleri gibi yönlendiriyorlardı. İşler Kıbrıs'taki paravan şirketler üzerinden yürütüldüğü için hırsızlar tespit edilemiyor, bu yolla milyarlarca dolar ülke dışına kaçırılıyordu. Yolsuzlukla mücadele konusunda çalışmalar yürüten eylemciler 2012 yılında Ukrayna Sağlık Bakanlığı'nın HIV ve tüberküloz ilaçlarına aynı ilaçları satın alan yardım kuruluşlarına kıyasla yüzde 150-300 daha fazla para ödediğini ortaya çıkardılar, üstelik bu sırada bütçe yetersizliği nedeniyle ihtiyaç duyan herkese anti-retroviral ilaç

sağlanamadığı söyleniyordu. Görünürde ilaç satın alımları şeffaf bir süreçti, gerçekteyse birbirleriyle rekabet eder görünen paravan şirketlerin hepsinin arkasında aynı distribütör firmalar vardı. Dümenin başında bakanlığın önde gelen isimleri oturuyordu ve herkes payına düşeni alıyordu.

Tam zamanında yazdığı Facebook mesajıyla cumhurbaşkanının halkla ilişkiler şovunu yerin dibine geçiren o sarışın kadın, yani Onipko, rüşvetçileri korumak için oluşturulmuş kurallar ve istisnalar labirentinde yolunu bulmaya çalışmanın tam zamanlı bir iş olduğunu söylüyordu. Sağlık Bakanlığı'yla iş yapmak için uyulması gereken kurallar silsilesi, yolsuzluk çetesindekiler dışındaki herkesi yıldırmak amacıyla içinden çıkılamaz bir hale getirilmişti. Öyle ki bu kuralların hepsine birden uymak imkânsızdı. Bu sayede, yolsuzluk çetesine dahil olanlar hiçbir engele takılmadan para hortumlamaya devam ederken, dışarıdakiler bu aşırı karmaşık kurallar yumağını çözüp ihalelere giremiyorlardı. Bu kuralları uygulamakla görevli olanlar da yolsuzluk yaptıkları için, dışarıdan hiç kimsenin işe karışmayacağı garanti altına alınmış oluyordu. "Yaklaşık on yıldır kanserli hastalarla çalışıyorum ve inanın bana, bugüne kadar duymadığım şey kalmadı," diyordu Onipko. "Ama şunu da bilmenizi istiyorum, çocuğu burada tedavi gören hiçbir anne bu konuda konuşmak istemez. On yıldır buradayım ve bu duruma karşı sesini yükselten bir tek kişi bile çıkmadı. Anne babaların tek istediği çocuklarının tedavi görmesi ve iyileşmesi. Seslerini çıkarmaya korkarlar, yetkilileri kızdırmaktan korkarlar çünkü doktorlardan birinin emriyle çocuklarına uygulanan tedavi sona erebilir."

Böylece güçlülerin zayıfları sindirdiği bu döngü hiçbir müdahaleye uğramadan devam eder. Başhekimler servet kazanırken hastalar ve hasta yakınları her şeye boyun eğerler. Onipko benimle konuşurken, konukevinde kalan annelerden altısı da mutfakta dinleniyordu. Bazılarının yanında tedavi gören çocukları da vardı. Onipko onlara benimle konuşmak isteyip istemediklerini sorduğunda, isimlerinin gizli kalması koşuluyla konuşacaklarını söylediler. Rüşvet verdiklerini itiraf etmek istemiyor gibiydiler,

başlangıçta bu isteksizliklerini rüşvet vermenin de yasalara göre bir suç olmasına ve suç işlemekten utanıyor olmalarına bağladım. Sonra fark ettim ki rüşvet hikâyelerini anlatmaya gönülsüz olmalarının nedeni çekinmeleri değil, sistemin bu şekilde işlediğini bilmeyecek kadar saf olduğuma inanamayışlarıydı.

"Elbette şikâyetçi olabilirdik ama o zaman çocuğumuzu tedavi etmezlerdi," dedi bir anne. Konuşurken yanındaki saçları dökülmüş oğlan çocuğunun başını okşuyordu. "Bölge hastanesine kabul edilmek için rüşvet verirsin, enstitüye sevk edilmek için rüşvet verirsin, ameliyat için rüşvet verirsin. Şikâyet edersen seni geri gönderirler, çocuğun için yapılabilecek bir şey olmadığını söylerler. Çocuğun var mı? Var demek, o zaman anlarsın. Sen olsan çocuğunun hayatını riske atar mıydın?"

O konuşurken diğer anneler de başlarıyla onaylıyordu. Ardından yaşadıkları en rezil rüşvet verme olaylarını anlatmaya koyuldular. Bir anne, doktorun bir kâğıda "100" yazıp kendisine gösterdiğini, sonra da grivna değil dolar cinsinden rüşvet istediğini belirtmek için parmağıyla dolar işareti yaptığını anlattı. Bir başkası, parmak işaretleriyle istediği rüşvet miktarını bildiren bir anestezi uzmanından söz etti.

"İki parmak, iki yüz demek," dediğinde diğer anneler inanmaz ifadelerle güldüler. "Ah pardon, iki yüz değil, iki bin," diye düzeltti. "İki parmak iki bin, üç parmak üç bin."

Masadaki herkesin böyle bir tecrübesi vardı. Üstelik başlarına gelenleri yakınarak değil, gülerek anlatıyorlardı. Durumu olduğu gibi kabullenmişlerdi, bu konuda yapabilecekleri hiçbir şey yoktu ve çocukları için ellerinden geleni yapıyorlardı. Sonunda Onipko söze girdi.

"Bir yandan evet, rüşvet alıyorlar ve bu korkunç bir şey. Bu hastalıkla mücadele eden bir çocuktan nasıl rüşvet isteyebilirler? Ama diğer yandan da düşünüyorum, tamam, 100 euro alıyorlar ama onlar da geçinmek zorunda, diyorum. Onlar da bir yerlere gitmek, bir şeyler satın almak zorundalar. Demek istediğimi anlıyorsunuz, değil mi? Sistem böyle. Her şey birbirine bağlı. Eminim ki Ukrayna'daki bütün hastanelerde işler böyledir." Daha sonra,

mutfaktaki annelerin yanından ayrıldığımızda, rüşvet yiyen doktorlar hakkında çok daha sert konuştu. "Anne babaların yanında doktorları fazla eleştirmemeye çalışıyorum çünkü doktorlarına güvenmek zorundalar," diye açıkladı. Bir bakıma haklıydı. Bu ortamda doktorlara rüşvet yedikleri için kızmak, bulutlara yağmur yağdırdıkları için kızmak gibiydi. Bulutları ve doktorları oldukları gibi kabul edip dertlenmek yerine şemsiye bulmak daha iyi bir fikirdi.

Öte tarafta Kanser Enstitüsü'nün baş anestezi uzmanı Sidorenko, verilen rüşvetten kişisel bir kazanç elde etmediğini söylüyordu. Beyaz önlüğünün cebinden küçük, küp şeklinde bir kutu çıkarıp bana uzattı. İçinde bir oksijen sensörü vardı, bunları yoğun bakım ünitesindeki cihazlarda kullanıyorlardı ve her yıl bunlardan on taneye ihtiyaçları vardı. On sensör 40 bin grivna ediyordu. Bu sensörler olmadan hastaların gerektiği gibi nefes alıp almadıklarını kontrol edemiyorlardı, yani hastaların hayatı bunlara bağlıydı. Geçen iki yıl içinde bu sensörler için hastaneye bir kuruş bile verilmediğini söyledi, hastaları hayatta tutmak için kullanılan cihazların bozulan parçalarını değiştirmek için de tek kuruş gelmemişti.

Bu durumda parayı kendileri bulmak zorunda kalıyorlardı. Bazen bağış yapanlar oluyor, doktorlar da ceplerinden vererek destek oluyorlardı ama toplanan miktar asla yetmiyordu çünkü doktor maaşları da düşüktü. Bu da hastalardan yardım istemek anlamına geliyordu. "Biz onlardan bir şey talep etmiyoruz, para istemiyoruz," dedi Sidorenko. "Ama hastalar da olan bitenin farkında, sistemin nasıl işlediğini biliyorlar." Odasının bir duvarındaki ahşap görünümlü, formika kaplı bir dolaba gitti. Dolabın kapağını açıp içindeki zarfları masaya boca etmeye başladı. O kadar çok zarf vardı ki ancak iki eliyle taşıyabiliyordu. Zarfların bazıları bir santim kalınlığındaydı ve hepsi de kâğıt para doluydu. Bu, Sidorenko'nun hastalardan topladığı ve anestezi bölümünün çalışmaya devam edebilmesi için kullanacağı paraydı. Hiçbir yerde bu paraya ilişkin bir kayıt yoktu. Müdür Şepotin'in enstitüde her şeyin ücretsiz olduğu iddiası da burada tuzla buz oluyordu.

Sidorenko'yu en çok öfkelendiren şey, enstitüye hangi ekipmanların satın alınacağını seçen komisyonda olup bitenlerdi. Yapılan satın almalarda sistematik olarak her şeye gerçek değerinin çok üzerinde para ödendiğine şahit oluyordu. Örneğin bir respiratöre piyasa fiyatından 130 bin euro daha fazla ödenmişti. Bunun tek bir açıklaması olabilirdi: Hastalar ücretsiz olması gereken sağlık hizmetleri için para ödemek zorunda kalırken, enstitü müdürleri danışıklı dövüşe çevirdikleri ihaleler üzerinden kendi ceplerini dolduruyorlardı.

ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (SEC) tarafından dünyanın en büyük jenerik ilaç üreticisi olan Teva Pharmaceutical şirketine karşı açılan davada, bu tezgâhın nasıl işlediği ayrıntılarıyla ortaya kondu. 2016 yılının Aralık ayında, İsrail merkezli bir şirket olan Teva; Rusya, Ukrayna ve Meksika'da devlet sağlık sistemindeki ihaleleri almak için rüşvet verme (ve bu yolla 214 milyon dolar yasadışı kazanç elde etme) suçlamasıyla Yurtdışı Yolsuzluk Uygulamaları Kanunu'na dayanarak açılan davanın sonunda 519 milyon dolar ödemeye mahkûm edildi. ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu'na göre, Teva Ukraynalı bir devlet yetkilisine –adı açıklanmayan bu kişi, 2002 ve 2011 yılları arasında Ukrayna Ulusal Tıp Bilimleri Akademisi'nde çalışmış, devlet başkanına danışmanlık yapmış ve tıbbi ürünlere ödenecek fiyatları belirleyen komisyona da başkanlık yapmıştı– toplamda 200 bin dolar rüşvet vermiş ve bu kişinin tatil harcamalarını karşılamıştı. Teva'nın şirket içi yazışmalarından birinde, "[Söz konusu kişi] Copaxone ve Insulins adlı ürünlerimizin Ukrayna pazarında hâkim olması için bize çok yardımcı oluyor," deniyordu. "Kendisine olan borcumuzu ödemenin yollarından biri de, her yıl bir kez yaptığı İsrail seyahatinin masraflarını karşılamak."

Teva, bu kişiye verilen rüşveti satış/pazarlama harcaması ve danışmanlık ücreti olarak gösteriyor, Ukrayna devleti de fiyatları şişirilmiş tıbbi ürünlere ödediği fahiş paralarla Teva'nın bu harcamalarını fazlasıyla telafi ediyordu. Haliyle, bu şekilde yolunmuş kaza dönen sağlık bütçesi ne doktorların maaşlarına ne de sağlık sisteminin işleyebilmesi için gereken diğer harcamalara yetiyordu.

Bu sistemin içinde mücadele veren doktorlar da hem kendileri geçinebilmek hem de çalıştıkları hastanelerin eksiklerini karşılayabilmek için piramidin en altındakilerden, yani hastalardan para almak zorunda kalıyorlardı. Bu arada piramidin en tepesindeki devlet yetkilileri, yani ihaleleri yönetenler, Teva'dan ve Ukrayna pazarına girmeye çalışan düzinelerce ilaç firmasından rüşvet alıyorlardı. Bu piramit, bütün bir ülke nüfusunu haraca bağlamanın en kolay yoluydu; tepedekiler soydukları kişilerle hiç muhatap olmadan bütçenin büyük bir kısmını kendi ceplerine indiriyordu. Belki de kleptokratlar açısından bu tezgâhın en akıllıca yanı, doktorlar sağlık sisteminin işleyebilmesi için gereken parayı Ukrayna'da ve grivna cinsinden toplamaya çalışırken, tepedekilerin offshore hesaplar üzerinden ve dolar cinsinden rüşvet yemeleriydi. Kleptokrasi sistemi ödemeleri otomatik olarak Paravatan'a aktarıyordu.

Müvekkillerinin çoğu yolsuzluktan mustarip olan Kievli avukat Oleg Marçenko, "Ukrayna'da dürüst bir şekilde iş yaparak para kazanmak da mümkündür herhalde ama sistem bunu çok zorlaştırır," diyor. "İş kuruyorsanız, rakipleriniz vergi kaçırırken siz katma değer vergisiyle ilgili sorun yaşarsınız. Arazi satın almaya kalksanız, başkalarının birkaç haftada hallettiği iş için siz yıllarca uğraşırsınız. Hele mahkemeye işiniz düştüyse ve rüşvet vermeden hakkınızı arıyorsanız, işiniz yaş. Demek istediğim, Ukrayna'da dürüstlük çok pahalıya mal olur."

Offshore perdesinin ardında gerçekte neler olup bittiğini anlamak kolay değil. Marçenko, Avrupalı büyük bir ilaç şirketinin Ukrayna'da birlikte çalıştığı distribütörün adı yolsuzluğa karışınca o distribütörle yollarını ayırıp başka bir distribütörle anlaştığını duymuş. Ancak kısa süre sonra anlaşılmış ki yeni şirket de aslında adı yolsuzluğa karışan şirketle aynı kişilere ait. Paravan şirketler marifetiyle yapılan bu sözde değişiklik, tamamen görünüşü kurtarma amacı güden, ABD'li savcılara söz konusu ilaç şirketinin izini kaybettirmeyi amaçlayan bir hamleden ibaret.

ABD ve İngiltere'deki yolsuzlukla mücadele yasalarına takılmaktan korktuğu için adının gizli kalmasını isteyen Batılı bir

yatırımcı, Ukrayna'daki durumu anlatırken, burada iş yapmanın bazı açılardan daha kolay olduğunu söylüyordu. Örneğin arabayla hız yaparken trafik polisine yakalandığında, kendisine resmi olarak ceza kesilmesindense, hemen oracıkta polis memuruna rüşvet vererek konunun kapanması işine geliyordu. Öte yandan bu rüşvet meselesi sonu belirsiz ve sinir bozucu bir hal de alabiliyordu. Herhangi bir işinizi gördürmek için rüşvet verdiğinizde, rakiplerinizden birinin sizden daha fazla rüşvet vererek sizi bertaraf edip etmeyeceğini bilemiyordunuz. Yani rüşvet verseniz de sonuçtan emin olamıyordunuz. Ayrıca bir kere rüşvet vermek de yetmiyor, tekrar tekrar vermeniz gerekebiliyordu. "Mesela polisle aranızdaki ilişkide çok dikkatli olmanız gerekir," diyordu bu yatırımcı. "Rüşvet istediklerinde vermek zorundasınız yoksa sizi tutuklarlar. Ya da yangın yönetmeliğine aykırı bir şey bulup işyerinizi mühürlerler. İşin sırrı vereceğiniz rüşvette çıtayı düşük tutabilmek. Bu ülke bu kadar kötü bir durumda olmasaydı, benim gibiler şu anda burada iş yapamazdı. Yolsuzluk bu kadar alıp yürüdüğü için benim gibi duruma ayak uydurabilenler burada güzel paralar kazanabiliyorlar."

SBU ajanının 2008 yılında hazırladığı raporun temelinde bunlar –isimler, numaralar, ayrıntılar ve ülkenin her tarafından örnekler– vardı. Ajanın elde ettiği deliller ve vardığı sonuçlar öylesine çarpıcıydı ki raporun iki ayrı versiyonunu yazmak zorunda kalmıştı. Halka açıklanan birinci versiyonda çok daha az bilgi yer alıyordu ama bu haliyle bile korkunç bir tablo ortaya çıkıyordu. Sadece devlet yetkililerinin gördüğü ikinci versiyon ise baştan sona tüm sistemin işleyişini gözler önüne seriyor, isimler veriyor ve sorumlulara işaret ediyordu. Ajan, bu raporun halk tarafından görülmesi halinde telafisi imkânsız bir hasar vereceğini düşünmüştü; haklıydı da. Hükümetten biri, raporu Sovyet dönemi muhaliflerinden, aynı zamanda bir doktor ve Ukrayna Psikiyatri Derneği'nin de başkanı olan Semyon Gluzman'a sızdırdı. Gluzman da raporu basına verdi. "Başkanı ve başbakanı eleştirmekten memnuniyet duyarım, bu konuda seve seve yapacağım çok şey var," diyordu Gluzman. "Ama açıkça söylüyorum ki bu manzara

beni ürküttü. Bu insanların en ufak bir siyasi inanca sahip olmayan haydutlar olduklarını anladım. Paradan başka hiçbir şeye inanmıyorlar."

Devlet yetkililerinin rüşvet yemeleri Ukraynalılar için yeni bir şey değildi ama toplumun en çaresiz kesiminden bu şekilde çıkar sağlanması, devletten her türlü kötülüğü bekleyen en karamsar vatandaşı bile dehşete düşürecek bir olaydı. Anlaşılan raporda adı geçen kişilerden biri de başka sebeplerle dehşete kapılmıştı. Raporu hazırlayan SBU ajanı, 16 Ekim 2008 günü Kiev'in merkezindeki Tatarska Caddesi'nde Honda marka arabasından inerken üzerine el bombası atıldı. Arabası hurdaya dönerken caddedeki araçlar ve binalar da büyük hasar gördü. Mucize kabilinden hayatta kalan ajan, bir İsrail hastanesinde uzun süre tedavi gördü. "Bana yapılan saldırının emrini verenler ilaç şirketi mafyasıdır," dedi. "Ama soruşturma hiçbir zaman tamamlanmadı. Konu kapandı, birileri parasını ödedi ve dava hiçbir yere varmadan düştü. Bu kadar çok kişiyi tanımama rağmen ben bile saldırıyı kimin düzenlediğini bilmiyorum. Açığa çıkardığım tezgâhtan hâlâ kazanç sağlayan gruplardan herhangi biri olabilir, benim ortadan kalkmam hepsinin işine gelir."

Cumhurbaşkanı Yanukoviç'e karşı yapılan protesto gösterilerinin sebeplerinden biri, sağlık sistemindeki yolsuzlukların halkta uyandırdığı öfkeydi. Yanukoviç ülkeden kaçtıktan sonra, 2014 yılının Şubat ayında geçici hükümet göreve geldiğinde, sağlık bakanı olarak doktor Oleg Musi atandı. Zayıf, yanık tenli, kır sakallı bir adam olan Musi, Kiev'in merkezindeki aylar süren protesto gösterilerinde sağlık çalışanlarının başında yer almıştı. Mafya gruplarına servet kazandıran sistemi değiştirecek reformları gerçekleştirmeye, sağlık sistemine gereken bütçeyi ayırmaya ve sıradan Ukraynalıların doğru dürüst sağlık hizmeti alabilmelerini sağlamaya kararlıydı. Bunlar oldukça büyük hedeflerdi ama belki de gerçek bir değişim için Musi gibi devletin içinde yoğurulmamış, dışarıdan gelen biri gerekiyordu.

Oleg Musi çok uzun saatler çalıştığı ve çalışmaya çok nadir ara verdiği için benimle konuşacak zamanı bulması epey zor oldu.

Yine de bazı akşamlar geç vakitte şehrin merkezindeki parlamento binasının arkasında yer alan Sağlık Bakanlığı'nda görüşebildik. Sorularımı cevaplarken ülkedeki yolsuzluğun ne kadar yaygın ve devasa boyutlarda olduğunu gösteren örnekler veriyor, Sağlık Bakanlığı'na gelmesi gereken paranın üçte birinin, hatta daha da fazlasının çalındığını ve bu açığın doktorlara para ödemek zorunda kalan sıradan Ukrayna vatandaşları tarafından kapatıldığını söylüyordu. 2014 yazında yaptığımız bir görüşmede şöyle dedi: "Bu düzen eski iktidarın işine geliyordu çünkü doğrudan bütçeden para alamıyorlardı. Bütçeden para alabilen aracılara ihtiyaçları vardı, aracılar soygunu onların adına yapıp parayı onlara aktarıyorlardı. Sağlık Bakanlığı'ndaki bu eski karanlık düzenin geri gelmesini isteyen çok kişi var. Ama ben onlara göz açtırmıyorum."

Musi'nin reform planı son derece iddialıydı. Harcamalar konusunda tamamen şeffaf olan bir sağlık sistemini hayata geçirmeyi hedefliyordu; sağlık hizmetlerinde devlet tekel olmayacak, onun yerini sıradan insanlar, sivil toplum örgütleri ve doktorlar alacaktı. Devletin her şeyi ödediği –daha doğrusu devletin ödemesi gereken şeyleri ödemeyip üzerine bir de hırsızlık yaptığı– bir sistem yerine, Fransa'daki gibi çok paydaşlı ve dışarıdan denetlenen bir sigorta sistemi getirmek istiyordu. Musi ayrıca çok sayıda soruşturma başlatmıştı ve aralarında Kanser Enstitüsü'nün de olduğu birçok kurum mercek altındaydı. Bu soruşturmalarda milyonlarca dolarlık usulsüz harcama yapıldığı, satın alınan son derece pahalı cihazların da kullanılmak yerine bodrumlarda çürüdüğü ortaya çıkmıştı. Kanser Enstitüsü'nün müdürü Şepotin de açığa alınmıştı fakat Musi onu işten atamamıştı. Ukrayna yasalarına göre sağlık sorunu olan birini işten atamıyordunuz ve Şepotin de gidip bir hastaneye yatmıştı.

Musi'nin önünde şöyle bir engel vardı: Sağlık sisteminde reform yapmak istiyordu fakat o reform yapacak diye sistem durup beklemiyordu. İnsanlar hâlâ hastalanıyorlar, hastaneye gidiyorlardı. Musi sağlık sisteminin işleyişini değiştirmeye çalışırken bir yandan da sistem ilaç dağıtmaya, hastaları tedavi etmeye ve

cihazların bakımını yapmaya devam etmek zorundaydı. Bu bakımdan Musi'nin yapmaya çalıştığı şey, bir uçağı uçarken tamir etmeye çalışmak gibiydi, üstelik onun dışında uçaktaki herkes de bu tamirata karşı çıkıyordu. Musi göreve geldikten birkaç ay sonra parlamentoda görevden alınmasını isteyen sesler yükseldi, basında da Musi hakkında olumsuz haberler çıkmaya başladı. Musi'nin tek başına sağlık sistemini değiştiremeyeceği belli olmuştu. Bakanlıktaki diğer çalışanlar, eski düzende işlenen suçlara karışmış kişilerdi. Ya onlar Musi'yle çalışmak istemiyorlardı ya da Musi onlarla çalışmaya hazır değildi.

2014 yılının Ekim ayında, görevdeki yedinci ayında, Musi ilaç ihalelerinde büyük bir sorun yaşadı. Bunun üzerine hükümetin içinde olup da onun tarafını tutanlar bile ona karşı cephe aldılar. O sırada birlikte öğle yemeği yediğim reform yanlısı bir devlet yetkilisi şöyle diyordu: "Bu çok ciddi bir sorun. Siz olsanız kimi tercih edersiniz? Yönetimden hiç anlamayan ve işleri yüzüne gözüne bulaştıran bir vatanseveri mi, yoksa şaibeli ilişkileri olan ama işten anlayan bir yöneticiyi mi?"

Bunları söylerken bir yandan da elindeki kruvasandan ısırıklar alarak televizyonda yayınlanan meclis oturumuna bakıyordu. "Tamam, Yanukoviç'i ve yandaşlarını gönderdik ama onların kurduğu düzeni baştan aşağı değiştirmek bambaşka bir şey. Herkes reformlara açık, herkes şeffaflık istiyor ama işin ucu kendilerine dokunuyorsa orada dururlar tabii."

O Ekim ayında başbakan, Musi'yi görevden aldı ve yerine başka bir sağlık bakanı atadı. Böylece eski devrimcinin benimle konuşacak bolca zamanı oldu. Kiev'in merkezinde, vaktiyle protestocuların karargâh olarak kullandığı bir binada buluştuk. Aradan geçen aylara rağmen içeriye sinmiş ağır koku hâlâ tam geçmemişti. Musi'yi yerinden eden yeni bakan, göreve geldikten sonraki birkaç hafta içinde Musi'nin yapmayı reddettiği satın alma anlaşmalarının çoğunu yapmış, ihaleler dağıtılmıştı. "Bütün o ihaleler yine aynı aracılara, aynı şirketlere verildi," dedi Musi bıkkın bir gülümsemeyle. "Yolsuzlukla mücadele buraya kadarmış. Yedi ay eski sisteme karşı savaştım. Ben ayrılır ayrılmaz eski sistemin

çarkları yeniden dönmeye başladı. Görülüyor ki bu sistemle devletin içinden mücadele etmek imkânsız çünkü bunu gerçekten değiştirmek isteyen çok az insan var."

Musi gittikten sonra Şepotin de esrarengiz hastalığından kurtuldu ve Kanser Enstitüsü'nün başına döndü. Kendisine defalarca gönderdiğim soruları yanıtlamayı reddetti, hakkında Musi ve diğer doktorlar tarafından yapılan suçlamalarla ilgili konuşmaya da yanaşmadı. Yaptığımız tek telefon konuşmasında bana, "İddialarınızla ilgili konuşmak istemiyorum. Bu konuları açmanız sizin ciddiyetsizliğinizi kanıtlıyor. Siz asılsız iddiaların, dedikoduların peşindesiniz. Bunlar sansasyon gazetelerinin işidir, ben o türden gazetecilerle konuşmam," dedi ve telefonu yüzüme kapattı. 2014 yılının sonunda onunla görüşmek için enstitüye gittiğimdeyse uzaktan beni görür görmez arkasını dönüp uzaklaştı ve ortadan kayboldu.

Şepotin'le görüşmek konusunda benden daha şanslı olan biri vardı: Sergey Kaplin. Ukrayna parlamento üyesi olan Kaplin, aynı zamanda *People's Prosecutor* |Halkın Savcısı| adında bir televizyon programı sunuyordu. Programda yolsuzluğa adları karışmış siyasetçilerle yüzleşiyor ve onlara haklarındaki iddiaları soruyordu. Kaplin, kameralar karşısında Şepotin'e gerçekten de 2,5 milyon dolarlık bir evi ve 50 bin dolarlık bir saati olup olmadığını sorduğunda, Şepotin bu iddiaları yalanladı. Fakat bu arada elindeki Vertu marka telefon Kaplin'in gözünden kaçmamıştı. İngiltere'de özel olarak üretilen ve dudak uçuklatan fiyatlara satılan bu telefonda, kişiye özel bir konsiyerj düğmesi de bulunuyordu ve dünyanın neresinde olursanız olun, günün herhangi bir saatinde bu düğmeye bastığınızda istediğiniz şey derhal yerine getiriliyordu (tanıtımında söylendiğine göre tek koşul, istediğiniz şeyin yasal olmasıydı). Elbette bu telefona sahip olmak bir suç değildi ama Şepotin'in dünyadaki çok az sayıda süper zenginin kullandığı bir telefonu nasıl olup da alabildiği sorusu akıllara düşmüştü. Belki de bu programın uyandırdığı şüpheler nedeniyle, Musi'nin yerine geçen sağlık bakanı nihayet Şepotin'i görevden aldı. 2015 yılının Şubat ayında sona eren sözleşmesi yenilenmedi ve enstitüye

müdür olarak başka bir onkolog atandı. Koskoca devrim hükümetinin bir tek doktoru görevden alması tam bir yıl sürmüştü.

Şepotin'in görevden ayrılışı hiç de sessiz sedasız olmadı. Ukrayna Sağlık Bakanlığı yetkililerine göre, sözleşmesi sona erdikten dört gün sonra enstitüye gelip ameliyat yapmaya kalkışmış, söz konusu hastanın ailesi korkudan ve üzüntüden ne yapacaklarını şaşırmıştı. Şepotin'in Rus basınına anlattığı hikâye ise bambaşkaydı. Dediğine göre enstitüde bir hastayı ameliyat ederken, Semivolos –devrimin hemen ertesinde onu vatan sevmezlikle suçlayan doktor– yanında başka doktorlarla birlikte ameliyathaneye dalmış ve ameliyat masasındaki hastanın hayatı pahasına onu ameliyathaneden çıkarmaya kalkışmıştı. Kim haklıydı? Sağlık Bakanlığı mı? Şepotin mi? Belki de iki taraf da yalan söylüyordu. Olaya dışarıdan bakanlar için gerçekte neler olduğunu bilmek imkânsızdı. Kanser Enstitüsü'nün başında gerçekten de çaresiz hastaların sırtından para kazanan açgözlü bir müdür mü vardı, yoksa yolsuzluk yapan bir grup doktorun kumpas kurduğu dürüst bir müdür mü? Şepotin'le ilgili basında yer alan son haberler, Moskova yakınlarında bir yerden bir iş teklifi aldığını söylüyordu, Semivolos ise Kiev'deki özel bir hastanede çalışmaya başlamıştı.

Şepotin'in Kanser Enstitüsü'ndeki son gününde gerçekte neler yaşandığı hakkında ortaya atılan iddialar ve olaya karışanların asıl niyetlerinin ne olduğu üzerine yapılan tartışmalar hiç de yersiz değil. Yolsuzluğun tahrip ettiği şeyler arasında belki de onarılması en güç olan şey güven. Yolsuzluk devletin ve toplumun her kesimine yayıldığında, kimin doğru kimin yalan söylediğini anlamak imkânsız hale geliyor. Basında yer alan her haberin ısmarlama olduğunu, her siyasetçinin rüşvet yediğini, her mahkeme kararının birilerinin emri üzerine alındığını iddia etmek mümkün. Oligarkların hayır kurumu adı altında vakıflar ve dernekler açıp kendi çıkarları için lobi faaliyetleri yürüttüğü bir yerde, bütün sivil toplum örgütlerine şüpheyle bakılır. Doktorların rüşvet yediği bir hastanede hastalara konan teşhisten asla emin olamazsınız. Ya sırf para kazanmak için gereksiz tedaviler salık veriyorlarsa? Polisler rüşvet yiyor, mahkemeler mafyaya hizmet ediyorsa,

suçluların gerçekten suçlu olup olmadıklarını nasıl bileceksiniz? Belki de gerçek suçluların tekerine çomak sokan masum insanlar suçlu ilan ediliyor? Kime inanacağınızı bilemediğiniz bir ortamda gitgide içinize kapanır, sadece en yakınlarınıza –en eski arkadaşlarınıza, ailenize, akrabalarınıza– güvenirsiniz. Bu güvensizlik, yolsuzluğun semirmesine olanak tanıyan toplumsal ayrışmaları körükler. Temelinde insanların birbirine duyduğu güven olmayan bir toplumda, güçlü bir ekonomi veya sağlıklı bir demokrasi inşa etmek imkânsızdır. Güvenin yokluğunda çok daha karanlık ve açgözlü bir şey hüküm sürmeye başlar.

8

ÇINGIRAKLI YILAN KADAR TEHLİKELİ

Frederick Forsyth'ın 1974 tarihli gerilim romanı *İt Dalaşı*, Afrika'daki Zangaro adlı kurmaca bir ülkede geçer. Ülkenin cumhurbaşkanı Jean Kimba adında paranoyak bir megalomandır; ülkedeki eğitimli insanların tamamını öldürtmüş, geriye kalan nüfusu da korkudan sindirmiştir. Forsyth'ın karakterlerinden birinin deyişiyle, cumhurbaşkanı Kimba "bir engerek kadar çılgın, çıngıraklı yılan kadar da tehlikeli"dir. Zangaro ise "çürük, kötü ve vahşi"dir. Deniz kıyısındaki ülkenin halkı balık tutmayı bile bilmez. "Halk protein ihtiyacını karşılayamıyor. Halkın ihtiyacını karşılamak için ne keçi ne de piliç var."

Cumhurbaşkanının bilmediği bir şey vardır: Ülkedeki bir dağda 10 milyar dolar değerinde platin bulunmaktadır. Açgözlü bir İngiliz iş insanı, Kimba'ya karşı darbe düzenleyip yerine en az onun kadar kötü fakat kukla gibi yönetilmeye müsait olan bir başkan getirmeye karar verir. Zangaro öyle perişan bir haldedir ki başkanlık sarayını ele geçirip cumhurbaşkanı Kimba'yı öldürmek için üç şişme botla karaya çıkan bir düzine paralı asker yeterli olur. Askerler, Kimba'nın uyduruk ordusunu kısa sürede etkisiz hale getirip ülke yönetimini ele geçirir. Darbeci askerlerin lideri, 1970'lerin bugünkü kadar hızlı olmasa da yine de iş gören

offshore araçlarını kullanır; parasını İsviçre'de saklar, şirketlerini Lüksemburg'da kayıtlı gösterir. *İt Dalaşı*, heyecanlı ve eğlenceli bir kitaptır, Forsyth'ın en iyi romanı olduğu bile söylenebilir. Kitap kurmaca olmasına rağmen, Paravatan'ın ilk günlerine ilişkin büyüleyici bir manzara betimler. Günümüz okurları, kitapta yer alan hayali Afrika ülkesini inandırıcılıktan yoksun bulabilirler; gerçek hayatta hiçbir ülke bu kadar derme çatma, kuralsız ve darmadağınık olamaz herhalde, değil mi?

İnanması güç ama, böyle bir ülke gerçekte de var olmuştur. Zangaro, 1968'de İspanya'dan bağımsızlığını kazanan küçük bir Batı Afrika ülkesi olan Ekvator Ginesi'nin neredeyse bire bir aynısıdır. Forsyth, çatışmaların yaşandığı komşu ülke Biafra'da muhabirlik yapmış, Ekvator Ginesi'nde de siyasi durumu incelemiştir. Bir darbenin nasıl düzenleneceği üzerine silah tacirleriyle ve paralı askerlerle görüşmüştür. Romanında yer alan olaylar, bir ülkede iktidarı devirmek için yapılması gerekenleri öyle kusursuz ve ayrıntılı bir biçimde tarif eder ki kitabın ilk kez basılmasının üzerinden kırk yıldan uzun bir süre geçmişken, Forsyth'ın da defalarca yalanladığı bir iddia hâlâ konuşulmaktadır: Forsyth aslında bu darbeyi gerçekleştirmeyi planlayan grubun bir üyesidir ancak planları suya düşünce tasarladıkları her şeyi roman olarak yazmıştır. Forsyth bu kitabı yazarken, Ekvator Ginesi'nin başında ülkede yapılan ilk ve son özgür seçimlerde milliyetçi aday olarak yarışan Fransisco Macias Nguema vardı. Fotoğraflarda çizgili kravatı ve göğüs cebindeki dolmakalemiyle oturaklı bir devlet adamı gibi görünse de, gerçekte tıpkı Forsyth'ın kurmaca cumhurbaşkanı Kimba gibi bir manyaktı.

Ekvator Ginesi'nde de halk balıkçılık yapamıyordu çünkü Nguema, insanların kayıklara ve teknelere binip ülkeden kaçmalarını engellemek için her türlü deniz taşıtını yasaklamıştı. Yine de nüfusun üçte biri ülkeden kaçıp başka ülkelere sığınmıştı. Nguema on binlerce insanı öldürtmüş, göreve geldikten kısa süre sonra kendisini hayat boyu devlet başkanı ilan etmiş, dini yasaklamış ve resmi olarak "Macias Nguema'dan başka Tanrı yoktur" diye emretmişti.

Zamanla Nguema kendi ailesine de düşman oldu. Sonunda yeğeni Teodoro Obiang tarafından düzenlenen bir darbeyle başkanlıktan indirildi, 101 kez ölüme mahkûm edildi ve 1979'da Fas'tan getirilen bir idam mangası tarafından öldürüldü. O zamandan bu yana ülkeyi yöneten Obiang, kraliyet ailesi üyeleri dışında dünyanın en uzun süre iktidarda kalan devlet başkanı. Obiang, 2016 yılının Nisan ayında yapılan seçimlerde kullanılan 300 bin oyun yüzde 94'ünü alarak bir kez daha devlet başkanı seçildi; diğer adayların hiçbiri beş binden fazla oy alamamıştı. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 2017 tarihli raporunda Ekvator Ginesi hakkında şu ifadeler yer alıyor: "Kamu fonlarının kötü yönetilmesi, güvenilir kaynaklar tarafından ileri sürülen büyük çaplı yolsuzluk iddiaları, görevin kötüye kullanılması, işkence, keyfi tutuklamalar, gözaltında ölüm ve kaybolmalar, sivil toplum gruplarının ve muhalif siyasetçilerin baskı altında tutulması ve adaletsiz yargılama süreçleri halen ülkede yaygın olarak görülmektedir." Ekvator Ginesi, Freedom House'un dünya sıralamasında en altta yer alan on ülkeden biridir. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün Yolsuzluk Algılama Endeksi'nde Ekvator Ginesi'ne yer bile verilmemiştir çünkü ülkedeki durum hakkında bir değerlendirme yapmaya yetecek ölçüde bilgiye ulaşmak mümkün değildir.

İspanya'dan ayrılmanın eşiğindeki Ekvator Ginesi, Afrika'nın en zengin ülkelerinden biriydi. Ülkedeki okuma yazma oranı yüzde yüze yaklaşmıştı, sağlık hizmetlerinde kişi başına düşen hastane yatağı sayısı İspanya'dakinden bile yüksekti ve hem kakao, hem kahve yetiştiriciliğinde dünyanın önde gelen ülkeleri arasındaydı. Ekvator Ginesi, bir zamanların sömürge ülkeleri için büyük umutlarla elde edilen bağımsızlığın nasıl acılaştığını gözler önüne seren, sarsıcı fakat ne yazık ki alışıldık bir örnektir.

Her eski sömürgenin hikâyesi farklıdır ve bağımsızlıklarını kazandıktan sonra yoksul diktatörlüklere dönüşen sömürgelerin bu hale gelmelerindeki sebepler de kendilerine özgüdür. Bununla birlikte, hepsinin ortak özelliği sömürge denen şeyin doğasıdır. Sömürgelerin oluşturulma amacı, onları sömüren ülkelerin güçlenmeleri ve zenginleşmeleridir. Buralarda görevlendirilen devlet

yetkilileri de istedikleri kadar dürüst olsunlar, neticede yaptıkları iş sömürgenin zenginliklerini alıp kendi ülkelerine göndermekti. Örneğin Afrika'daki tüm sömürgelerde yetişen tarım ürünlerinin fiyatlarını sömürgeci ülkelerin ihracat ajansları belirliyordu. Bu ajansların kuruluş amacı –en azından sözde amacı– çiftçilere yardım etmekti, ancak kısa sürede amaçlarından saptılar ve çiftçinin elindeki ürünü pazar fiyatının çok altına satın alıp yabancı ülkelerde yüksek fiyatlara satarak hem çiftçileri yoksullaştırmaya, hem de kendileri büyük kârlar elde etmeye başladılar. 1950'lerde ve 1960'larda başkentlerde dalgalanan ülke bayrakları değişse de, iktidara gelenlerin aldıkları kararlar şaşırtıcı ölçüde birbirine benziyordu.

Bu ülkeler bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra ihracat ajanslarının başına da yeni kurulan devletlerin yetkilileri geçti. Ajansların kâğıt üzerindeki amaçları sanayileşme için sermaye sağlamak olsa da, pratikler değişmedi. Yeni gelenler de tıpkı kendilerinden önce sömürgeci devletlerin yetkililerinin yaptıkları gibi çiftçilerin sırtından kazanmaya devam ettiler. Aradaki tek fark, bu kez paraların Batılı efendilere değil, ülke içindeki soygunculara gitmesiydi. Bu, yeni kurulan devletlerin sömürgecilerin hilelerini benimseyip aynen uygulamaya devam ettikleri sayısız örnekten sadece biriydi. "Afrika'nın yeni ulusları, bir umut anında doğdular. O anın benzersiz duygusal atmosferini tarif etmek çok zor. O umudun derinliği, yoğunluğu, vaat ettikleri o dönemi yaşayan herkese bir şekilde dokundu ve iz bıraktı. Bu yeni bir şafak, yeni bir doğum, yeni bir uyanıştı," diye yazmış Robert Bates 1981 tarihli *Markets and States in Tropical Africa* [Tropikal Afrika'da Pazarlar ve Devletler] adlı kitabında. "O dönemin düşleri kısa sürede hayal kırıklıklarına dönüştü... Kamu kurumları artık kolektif bir amaca değil, çoğu zaman topluma zarar veren kişisel çıkarlara hizmet ediyor."

Bu, Afrika'ya özgü bir sorun değil; dünyanın her yerinde örneklerini görmek mümkün. İkinci Dünya Savaşı ertesindeki parlak ulusların uyanışı günlerinde doğan ülkelerin çoğu, baş döndürücü bir hızla tepetaklak oldu. Bu ülkeleri gözlemleyen yabancılar da

–tıpkı benim 1990'larda Rusya'nın sadece büyüme sancıları çektiğini düşünmem gibi– belki iyimserlikten, belki de eleştirilerinin ırkçılık olarak görülmesinden çekindikleri için (çoğu zaman bu eleştiriler gerçekten de ırkçı söylemler içeriyordu), gördükleri sorunları dile getirmekten kaçındılar. Çoğunlukla, yabancı gözlemciler iktidardakilerin beceriksizliğinin ve açgözlülüğünün farkındaydılar fakat söz konusu kişiler Soğuk Savaş'ın kendilerinin desteklediği tarafına hizmet ettiği sürece seslerini çıkarmıyorlardı. Altta yatan nedenler ne olursa olsun, bu suskunluk, bağımsızlıklarını kazanan eski sömürge ülkelerinin başına geçen devlet başkanlarının hiçbir engelle karşılaşmadan halklarını soyup soğana çevirmelerine olanak tanıdı.

Gelgelelim Sinnatambi Rajatnaram'ın olan bitene seyirci kalmaya niyeti yoktu. Rajatnaram, 1965 yılında Singapur'u bağımsızlığa götüren grubun bir üyesiydi. Otoriter bir yönetim kurmuşlar ve demokrasiyle harcayacak zamanları olmadığına karar vermişlerdi; devletin tüm kademelerinden ve bakanlardan kayıtsız şartsız dürüstlük bekliyorlardı. Bunun sonucu olarak da kayda değer bir ekonomik başarı yakaladılar. Rajatnaram hukuk eğitimi almıştı, ancak Londra'da mahsur kaldığı İkinci Dünya Savaşı boyunca gazeteciliğe merak saldı. BBC'de George Orwell tarafından yönetilen meşhur Indian Section için yazılar yazdı ve savaş sona erdiğinde de *I Write As I Please* [Canımın İstediği Gibi Yazarım] adında, başlığıyla Orwell'e selam çakan ve Britanya'nın Güneydoğu Asya'daki son günlerinde oldukça ses getiren bir köşede yazmaya başladı. Yirmi beş yıl boyunca sürdüreceği Singapur Dışişleri Bakanlığı görevinin henüz üçüncü yılındayken, 14 Kasım 1968 tarihinde yaptığı bir konuşmada, bazı eski sömürge ülkelerinin yöneticiler tarafından yağmalanmasından duyduğu kaygıdan bahsetti. Belki de aklında Filipinler vardı, lüks düşkünü first lady Imelda Marcos daha o zamanlardan dünya çapında üne kavuşacak ayakkabı koleksiyonunu büyütmeye başlamıştı. Rajatnaram, Singapur'un baş diplomatı olarak dikkatli bir üslupla konuşmuş, doğrudan hiç kimseyi hedef göstermemiş ve sözlerinin "hem her yer hem de hiçbir yer" için geçerli olduğunu belirtmişti.

Konuşmasında eski sömürgelerde yaşanan ahlaki çöküşü tarif ediyordu. Bağımsızlığın ilk yıllarındaki iyimserlik etkisini kaybettiğinde, bu ülkelerin bakanları ve devlet yetkilileri de bir zamanlar sıkı sıkıya tutundukları ve her fırsatta gururla dile getirdikleri dürüstlük ilkelerinden vazgeçmişlerdi. Şimdi bu ülkelerdeki siyasetçiler maaşlarını fersah fersah aşan bir lüks içinde yaşıyorlar, eşleri resmi törenlerde bir devlet çalışanının asla satın alamayacağı kıyafetlerle ve mücevherlerle boy gösteriyorlardı.

Matematik kurallarına göre, diyordu Rajatnaram, yolsuzluk yapan bir siyasetçinin giderek zenginleşmesi için giderek daha fazla hırsızlık yapması gerekir; ki bu da seçmenlerini öfkelendirecektir. Bu da demek oluyor ki gitgide daha fazla devlet yetkilisini rüşvetle kendi tarafında tutmak zorundadır. Bunun için de daha çok para yedirmesi, yani daha çok hırsızlık yapması gerekir; bu da halkı daha fazla öfkelendirecektir. "Devletin gücünü oluşturan tüm araçları –orduyu, polisi, iş dünyasındaki girişimcileri ve bürokrasiyi– ele geçirmek zorundadır. Kendisi çalarken daimi sekreterinden temizlik görevlisine kadar altındaki herkesin de çalmasına göz yummak zorundadır," diyordu Rajatnaram. "Gelişmekte olan pek çok ülkede, birkaç yıl süren bu dizginlerinden boşanmış yağmacılığın getirdiği zenginlik, eninde sonunda ekonomik anarşiye, siyasi istikrarsızlığa ve sonunda demokrasinin yerini alan sivil veya askeri otokrasilere dönüşmüştür."

Rajatnaram, o sıralarda rağbet gören, yolsuzluğun ticaret çarklarını yağladığını ve devletin iş dünyası üzerindeki müdahalesini en aza indirerek ekonomik kalkınmayı kolaylaştırdığını ileri süren akademik teoriye katılmıyordu. Aksine, yolsuzluğun hiçbir olumlu tarafının olmadığını düşünüyordu: "Yolsuzluğa ve yolsuzluk yapana müsamaha gösteren bir toplum, şimdilerde çokça dile getirildiği gibi, insan doğasını kurnazlıkla çözmüş, liberal ve sofistike bir toplum değildir. Aksine, bir sosyoloğun son derece isabetle kleptokrasi adını verdiği, yolsuzluk yapanların hüküm sürdüğü, yolsuzluğa ve yolsuzluk yapanlara hizmet eden bir toplumdur."

Rajatnaram'ın atıfta bulunduğu sosyolog, dünyayı dolaşmış ve Reading Üniversitesi'ndeki sosyoloji bölümünü kurmuş bir Po-

lonyalı olan Stanislav Andreski'ydi. *The African Predicament* [Afrika Çıkmazı] adlı kitabı, Rajatnaram'ın konuşmasını yapmasından birkaç ay önce yayımlanmıştı. Kitabında, eski sömürgelerde yaşanan sorunların tek sebebinin ülke yönetimleri olmadığını, bu ülkelerin daha kuruluş aşamasında büyük yanlışlar yapıldığını söylüyordu. Bağımsızlığını yeni kazanan bu ülkelerin çoğu, yerel siyasi gerçeklikten, bölge tarihinden ve halklarından bihaber Avrupalı güçler tarafından kurulmuştu. Ortak bir aidiyet duyguları olup olmadığına bakılmaksızın bir ülkeye dahil edilen insanların, yolsuzluktan uzak durmaları için gereken vatanseverlikten yoksun olmalarına şaşırmamak gerekiyordu. Bu insanlar ülkelerine değil; ailelerine veya etnik gruplarına karşı bağlılık duyuyorlar ve bu bağlılığa göre hareket ediyorlardı.

"Tarihleri boyunca siyasi ideallerle yetişmiş insanların yaşadığı ülkelerde yolsuzluk olarak kabul edilen bir davranış, ulus kavramının çok yeni ve yapay; akrabalık bağlarınınsa çok güçlü olduğu bir toplumda ahlaki açıdan doğru görülebilir," diyen Andreski, yolsuzluğun piramit biçiminde organize olduğunu ortaya koyan ilk düşünürlerden biriydi. En tepedeki yöneticiler büyük miktarlar hortumlarken, piramidin alt basamaklarındaki devlet çalışanları rüşvet yiyerek besleniyorlardı. Vatandaşlardan alınan rüşvet dönüp dolaşıp tepedekilerin çaldığı paranın yapması gereken işlere gidiyor; bu arada iktidardakiler yedikleri parayı toplama işini de alt kademelerdeki çalışanlara yaptırıyorlardı. Andreski, piramidin alt basamaklarında yer alan devlet çalışanlarını suçlamıyordu, yolsuzluktan başka çare bırakmayacak şekilde tasarlanmış bir sistemde onların da başka türlü davranma şansları yoktu. Ancak bütün bir ülkeye yayılmış yolsuzluğun korkunç sonuçlar doğuracağını, eşitlikçi veya sağlıklı kalkınmaya her açıdan zarar verdiğini ısrarla belirtiyordu.

"Rüşvet tüm ekonomik dengeleri altüst eder," diye yazmıştı. "Tüm önemli kararlar çıkar kaygısıyla alınır ve toplum üzerindeki olası sonuçlar göz ardı edilir. Kleptokrasinin temelinde otoritenin kanunlara ve kurallara göre değil; arz ve talep mekanizmalarına göre hareket etmesi vardır. Kleptokratik bir devlet, kâğıt

üzerinde sosyalist bile olsa, uygulamada şaşırtıcı derecede genele yayılmış bir *laissez-faire* ekonomisi yürütür."

Andreski, Afrika'daki siyasi gerçekliği aslına en uygun biçimde yansıtan kaynakların ders kitapları değil romanlar olduğunu söyler. Bunun bir nedeni, yeni kurulan bağımsız devletlerin dürüstlüğünden şüphe edenlere pek iyi gözle bakılmamasıdır. Ancak asıl neden, kleptokratik bir ülkede yaşayıp da o ülke hakkında eleştirel yazılar yazanların sınır dışı edilme tehlikesiyle karşı karşıya olmalarıdır. Andreski, "başları belaya girmesin diye" isim vermekten kaçınmışsa da, 1958 tarihli başyapıtı *Parçalanma* ile sadece Afrika'nın değil dünyanın en önemli yazarları arasına giren Nijeryalı Chinua Achebe'den bahsediyor olması muhtemeldir. Achebe'nin ikinci romanı *Artık Huzur Yok*, 1960 yılında, Nijerya'nın bağımsızlığını kazandığı sırada çıkmıştır ve eski sömürgelerin dürüst bir siyasi kültür oluşturmalarının ne kadar zor olduğunu son derece gerçekçi bir şekilde anlatır. Romanın baş kahramanı Obi, doğup büyüdüğü Umuofia'daki komşularının aralarında toplayıp denkleştirdiği parayla okuması için İngiltere'ye gönderilmiş genç bir adamdır.

Obi Nijerya'ya döndüğünde, eğitim masraflarına destek olan komşular yaptıkları yardıma karşılık onun devlette işe girip kendilerine torpil yapmasını beklerler. Ne var ki Obi, hiç kimseye ayrıcalıklı muamele yapmayan, kanun ne diyorsa ona göre hareket eden tarafsız bir bürokrat olma arzusundadır. Roman, Obi'nin yolsuzluğa batmış bir sistemde dürüst bir adam olarak yaşama çabasını –ve bunun nasıl korkunç sonuçlar doğurduğunu– anlatırken, memurların, polislerin ve diğer devlet çalışanlarının nasıl hiçbir utanç duymadan rüşvet aldıklarını ve dostlarını, akrabalarını nasıl kayırdıklarını Obi'nin gözünden aktarır. Bir noktada Obi, hafif üstenci tavrıyla, Nijerya'nın nasıl doğru yola gireceği üzerine kafa patlatır: "Nereden başlamalı? Kitlelerle mi? Kitleleri eğiterek mi? Burada mümkün değil. Yüzyıllar sürer. Tepede bir avuç adam. Veya vizyon sahibi tek bir adam olsa, aydın bir diktatör. Bugünlerde insanlar bu kelimeden korkuyorlar. Ama ne tür bir demokrasi bunca yozlaşma ve cahillikle yan yana var olabilir?"

Roman, yolsuzluğun yarattığı açmazlar üzerine harikulade bir dille yazılmış bir vaka analizi gibidir. Yolsuzluğun hüküm sürdüğü bir sistemde dürüst davranarak işleri düzeltmeye çalışmak sadece nafile bir çaba değildir, büyük ihtimalle bu işten zararlı çıkarsınız çünkü çıkarlarını tehdit ettiğiniz meslektaşlarınız sizi cezalandırırlar.

Bağımsızlıkla birlikte Nijerya'da işler daha da kötüye gitti. Devlet sayım bürosu ve seçim kurulu, yolsuzluk yapan devlet yetkililerinin elindeydi. Resmi kayıtlarda gerçekte var olandan çok daha fazla sayıda insan göstererek hem olmayan vatandaşa hizmet için ödenek alıyorlar, hem de seçimlerde kendilerine verilen oy sayısını şişiriyorlardı. 1966 yılında ordu güya devlet yönetimine dürüstlük getirmek amacıyla darbe yaptığında, ülkedeki yolsuzluk da arttı. Artık haksızlığa ve yolsuzluğa karşı sesini çıkarmaya kalkışanlar tacize maruz kalıyorlar veya hapse atılıyorlardı. Achebe de bu dönemde Biafra Savaşı'na karşı çıktığı için ABD'ye sürgün gitmek zorunda kaldı.

Achebe, 1983 yılında (bir başka askeri darbe döneminde) *Nijerya'nın Sorunu* başlıklı bir makale kaleme almış, ülke yönetimindeki askeri ve sivil liderleri emirleri altında çalışanlara örnek olacak dürüstlüğü göstermedikleri için sert bir dille eleştirmişti. Kısa süre önce petrol fiyatlarında yaşanan ani yükseliş sayesinde Nijerya milyarlarca dolar kâr etmiş olmasına karşın, vatandaşların yaşam koşullarını çok daha iyi hale getirebilecek olan bu para devletin üst kademelerindeki kişiler tarafından hortumlanmıştı.

Achebe'nin eşiyle ve kızıyla birlikte Nsukka'dan Ogidi'ye giderken şahit olduğu bir olay, ülkesinin içinde bulunduğu duruma dair anlatmak istediği her şeyin bir özeti gibidir. Otoyolda giderlerken siren sesleri duyarlar ve bütün diğer araçlar gibi onlar da arabalarını kenara çekip arkadan gelen resmi araç konvoyuna yol verirler. Söz konusu konvoy bir cipten, bir arabadan ve bir kamyondan oluşmaktadır. "Kamyonun yan tarafındaki bir polis memuru, pantolonunun önünü açmış, yol kenarına ve beklemekte olan araçların üzerine işiyordu," diye yazar Achebe. "Bana inanmayabilirsiniz, sizi suçlayamam. Adamın pantolonunun fermua-

rını, organını ve üzerimize yağan idrarı kendi gözlerimle görmüş olmama rağmen, etrafımızdaki diğer insanların öfke ve dehşet dolu tepkileri olmasaydı, ben bile kendimden şüpheye düşerdim."

***

Araştırmacılar yolsuzluğun olduğu her yerde sefaletin de hüküm sürdüğünü görüyorlar. Bir ülkede ne kadar çok yolsuzluk varsa, en tepedekiler halkın geriye kalanından o kadar daha zengin olur. Bu durumun yarattığı eşitsizlik, toplumu bir arada tutan bağları zayıflatır. İktisatçıların duygusuz diliyle söylersek, okullara, sağlık sistemine, yollara ve güvenliğe yapılan yatırımın çarpan etkisi vardır; yani buralara harcadığınız her bir dolardan offshore hesaplara kaçırıp devekuşu derisinden yapılmış ayakkabılara harcadığınız paraya kıyasla çok daha fazla karşılık alırsınız. Daha iyi yönetilen ülkelerde yaşam standartları daha yüksektir, insanlar daha sağlıklıdır, ortalama yaşam süresi daha uzundur, eğitim düzeyi daha iyidir ve ülke ekonomisi çok daha iyi performans gösterir.

Rajatnaram da Andreski de hem yolsuzluk hem de kleptokrasi terimlerini kullanıyor ve bu iki terimin farklı anlamlara geldiğine inanıyorlardı. Andreski'nin memleketi Polonya'da bir işi bağlamak için el sıkışırken karşı tarafın avucuna gizlice bırakılan rüşvetten dolayı yolsuzluğa "sosyalist tokalaşma" deniyordu. Kleptokrasi ise yolsuzluktan çok daha yeni bir olguydu ve devlet yetkililerinin çok daha büyük miktarlarda para çalması anlamına geliyordu. "Kleptokratların çoğu, Hazine'den kendi banka hesaplarına büyük paralar aktarıyordu," diye yazmıştı Andreski. "Ama servetlerinin asıl kaynağı, devlet ihalelerinden aldıkları yasadışı komisyonlardı. Nijerya'da kleptokratların bu ihalelerden yüzde 10 pay almaları adettendi, bu nedenle aktif siyasetçilere 'yüzde oncu' deniyordu."

Böylesi muazzam miktarlarda parayı el sıkışırken gizlice almak veya yatağın altına saklamak imkânsızdı elbette. Polonya'da devlet çalışanlarının banka hesapları da kontrol altındaydı; yani bu kadar çok parayı kaynağını sormadan kabul edecek ve oradan

oraya aktaracak banka bulmak gerekiyordu. Andreski, o zamana kadarkilerden farklı nitelikte bir yolsuzluğun doğuşuna tanıklık ettiğini anlamıştı. O sırada farkında olmadığı şeyse, finansal küreselleşmenin Afrika halkları üzerindeki ilk etkilerine ve Paravatan'a giden tünellerin açılışına tanık olduğuydu. Çal-sakla-harca döngüsü işlemeye başlamıştı. Modern iletişim araçları sayesinde offshore Nijerya'ya ulaşmıştı ve ülke bir daha kendine gelemeyecekti.

"Milyonlardan milyarlardan bahsetmeye o kadar alışmışız ki bu sayıların aslında ne kadar büyük miktarları ifade ettiğini unutmuşuz. Bazen öğrencilerime İsa'nın dünya üzerinde olduğu günlerden bu yana henüz bir milyon gün geçmediğini söyleyerek onları şaşırtıyorum," diyor Achebe. "Nijeryalılar yolsuzluk yapıyorlar çünkü bugün içinde yaşadıkları düzen, yolsuzluğu kolay ve kârlı kılacak şekilde tasarlanmış. Yolsuzluk zor ve fazlasıyla riskli olduğunda Nijeryalılar da yolsuzluk yapmayı bırakacaklardır."

Bu şartlar altında, daha 1970'li yıllarda kalkınma uzmanlarının olup bitene dair endişelenmeye başlamış olmaları çok da şaşırtıcı değil. ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi adına kurumsal yolsuzluğu araştıran ve bana boşu boşuna Nevis'e gitmememi salık veren Amerikalı avukat Jack Blum, Birleşmiş Milletler için bir yolsuzlukla mücadele anlaşması hazırlanırken danışman olarak görev yapmış. Yolsuzluk, kleptokrasi ve offshore ile beslenen açgözlülük (bunlara birazdan değineceğiz) söz konusu olduğunda, tecrübesi ve keskin sezgileriyle Blum'un eline su dökebilecek pek az insan var. Buna rağmen, Birleşmiş Milletler denen siyasi bataklık Blum'u bile yıldırmış.

2017 yılında Annapolis'teki bir kafede buluştuğumuzda bana 1975 yılında hazırladığı yolsuzlukla mücadele anlaşması taslağını diplomatlara verişini ve bunu takip eden olayları anlattı. "Şöyle bir göz atıp kahkahalarla güldüler ve bunun BM dilinde yeniden yazılması gerektiğini söylediler," dedi gülümseyerek. Olanları anlatırken eğleniyor gibiydi ama yaşarken hiç şüphesiz canından bezmişti. "Arap bloku Siyonizmin yolsuzluk sayılmasını talep ediyordu, Afrika bloku ırkçılığın yolsuzluk sayılmasını istiyordu,

Sovyet bloku ise kapitalizmin yolsuzluk sayılması gerektiği görüşündeydi. Tahmin edebileceğiniz gibi bu taslak görüşmeleri hiçbir yere varmadı. Taslağın orasını burasını değiştire değiştire sonunda doksan sayfalık, hiçbir anlam bütünlüğü olmayan bir deli saçmasına çevirdiler. Bu taslak çalışmaları yıllar yılı BM çevrelerinde 1976 felaketi olarak anıldı."

Temel sorun, yolsuzluğun tam olarak ne anlama geldiği konusunda bir uzlaşma sağlanamamasıydı. Çoğu siyasetçi için yolsuzluk, belli bir anlamı olan bir kavramdan ziyade siyasi rakiplere yöneltilecek bir suçlamadan ibaretti. Kelimenin anlamı üzerine herkesin farklı bir fikri olduğu için, Uluslararası Şeffaflık Örgütü'ne göre Somali dünyada en fazla yolsuzluk yapılan yerken; İtalyan mafyası üzerine uzman olan Roberto Saviano'ya göre dünya üzerindeki en fazla yolsuzluk İngiltere'de. İlk değerlendirme rüşvetin nerede verildiğini temel alıyor; ikinci değerlendirme ise rüşvetin nerede aklandığına bakıyor. Uluslararası Şeffaflık Örgütü de, Saviano da haklılar çünkü her iki durumda da tartışmasız yolsuzluk var. Gemi korsanlarına kaçırdıkları gemiyi bırakmaları için ödenen fidye de yolsuzluk sayılıyor, fidye parasıyla Knightsbridge'de bir apartman dairesi satın almak da. Terimin bu kadar geniş bir alanı kapsaması, hepten anlamsızlaşması tehlikesini de doğuruyor.

Dünyanın en yoksul ülkelerinin nasıl olup da bu hale geldiklerini anlamaya çalışırken, "yolsuzluk" gibi geniş anlamlı bir terime yaslanmak işi epey zorlaştırıyor. Kiev Kanser Enstitüsü'ndeki onkologların vakalar hakkında konuşurken lenfoma, melanom, karsinom, lösemi gibi spesifik terimler yerine sadece "kanser" kelimesiyle yetinmek zorunda kaldıklarını düşünün. Veya akşam yemeği için bir araya gelmiş İngiliz konukların hava durumundan bahsederken gökten yağan şeylerin tamamı için sadece "yağış" dediklerini varsayın. Her iki durumda da söz konusu olgunun doğasını doğru biçimde tanımlamak imkânsız olurdu. Yolsuzlukla ilgili sorunlardan bahsederken de bu türden bir dağarcık eksikliği yaşanıyor ve hiç kuşkusuz bu sorunların gerektiği şekilde anlaşılamamasında bu eksikliğin de payı var.

Yolsuzluk mekanizmalarını tam olarak anlayamayışımızın bir başka nedeni de, Batılıların şu anda içinde yaşadıkları dürüst ve varlıklı demokrasi düzeninin tarihte ilk kez görüldüğünü ve halen dünyanın pek çok yerinde bulunmadığını unutmalarıdır. Batılı siyasi düşünce, "gelişmiş" dünyanın liberal demokrasilerini tarihsel süreçlerin doğal olarak gelip dayanacağı son nokta olarak görmeye meyillidir. Bu düşünceye göre günümüzde "gelişmekte olan" ülkeler de, tıpkı bir demiryoluna dizilmiş vagonlar gibi, dönüp dolaşıp son durak olan ve şu anda Batılı ülkelerin bulunduğu noktaya geleceklerdir. Siyaset bilimci Francis Fukuyama –bu arada tarihin sona erdiği fikrinden vazgeçmiştir– 2011 tarihli *Siyasi Düzenin Kökenleri* adlı kitabında bunun hayli zararlı bir bakış açısı olduğunu ileri sürer. Batı Avrupa'da, ABD'de ve diğer Batılı ülkelerde egemen olan liberal kapitalizm gerçekte son derece olağandışı bir düzen olmasının yanı sıra, olası ülke yönetim biçimlerinden sadece biridir. Fukuyama'ya göre yolsuzluk; cehalet veya kibir nedeniyle Batı tarzı bir devlet ve ekonomi yapısını Batı'dan çok farklı geleneklere sahip bir topluma dayattığınızda ortaya çıkar.

"Batılıların örfi mülkiyet haklarının doğasını ve bu hakların akraba grupları içinde nasıl yerleşik olduğunu anlamaması, kısmen Afrika'nın günümüzdeki pek çok işlev bozukluğunun kökeninde yatmaktadır," der Fukuyama. "Avrupalılar bir modern mülkiyet hakları sistemi oluşturma arzusunun sonucu olarak, kendi kabilelerindeki insanlar üzerinde hiç de geleneksel olmayan bir şekilde tiranlık kurabilecek bir dizi zorba Afrikalı Büyük Adamı kasten yetkilendirmişlerdir. Dolayısıyla, bağımsızlık sonrasında neopatrimonyal hükümetin büyümesine katkıda bulunmuşlardır."

Bir başka deyişle, bağımsızlaşan eski sömürgelerin başlarında ikili bir yönetim vardı: Bir tarafta akrabalık bağlarına dayalı yapılar, diğer taraftaysa Avrupa tarzı bir devlet yapısı yer alıyordu. Devletin başındakiler de servetlerine servet katmak veya düşmanlarını cezalandırmak için hangi taraf işlerine geliyorsa o tarafı kullanıyorlar, çıkarlarına göre taraf değiştiriyorlardı.

Çoğu Batılı için ya da en azından e-posta hesabı olan her Batılı için diyelim, bu tür yolsuzluğun belki de en bilinen hali ön ödeme

dolandırıcılığıdır. Harley Caddesi 29 numarayla ilişkili dolandırıcılıklardan biri olan Las Vegas dolandırıcılığındaki gibi, asla gerçekleşmeyecek büyük miktarda bir ödeme umuduyla önceden para yatırmanızı isteyen ön ödeme dolandırıcılığı, asırlar önce de var olan bir dolandırıcılık biçimidir. Ama bu denli yaygın ve büyük çaplı hale gelmesini faksın ve e-postanın icadına borçludur.

Söz konusu e-postayla ön ödeme dolandırıcılığı olduğunda işin ustası Nijeryalılardır. Hatta Nijerya ceza kanunundaki ilgili maddeden dolayı bu tür dolandırıcılığa 419 adı verilmiştir. Hayatında hiç 419'a maruz kalmamış biri için özetlemek gerekirse, muazzam miktarlarda paraya erişimi olduğunu söyleyen biri, bu parayı ülke dışına çıkarmak için sizden yardım ister. Söz konusu ülke Nijerya, Rusya, Brezilya ya da başka bir yer olabilir; şu anda e-posta hesabımın istenmeyen postalar bölümünde hem Iraklı bir generalden hem de bir FBI ajanından gelen bu çeşit e-postalar var. Belki de 419'ların ilk bilinen örneği, Nijerya merhum eski başkanı Sani Abacha'nın eşi Maryam Abacha tarafından yazılmış süsü verilen şu e-postadır: "Sizden yanıt gelene dek adını gizli tutacağım yurtdışındaki bir güvenlik firmasına 15 milyon dolar yatırdım. Eğer benim için bu miktarı kendi hesabınıza kabul eder ve emniyete alırsanız size minnettar kalacağım vs. vs." Girişimci zekâya sahip Nijeryalılar buna benzer milyonlarca e-posta göndermişler, tuzağa düşecek kadar saf olan kişilerden de asıl büyük miktar hesaplarına yatmadan önce ufak bir ödeme yapmalarını istemişlerdir. Lagos'ta son derece kurnazca tasarlanmış efsanevi ön ödeme tezgâhlarına dair hikâyeler anlatılır: Uçakla Lagos'a gelip büyük miktarlarda ön ödeme yapacak Batılıları kandırmak için koskoca iş hanları kiralanmış, şirket çalışanı olarak rol yapmaları için yüzlerce oyuncu tutulmuştur. Bu türden büyük dolandırıcılıkları tezgâhlayan 419 kralları muazzam servetler kazanırken, onlar için çalışan pek çok genç Nijeryalı da olası kurbanları oltaya getirerek geçimlerini sağlamıştı.

Elbette insanların bu tuzağa düşmelerinin başlıca sebebi, Nijerya'nın –bir yazarın deyimiyle– "yolsuzluk deposu" bir ülke olarak tanınmasıdır. İskandinavyalı bir bürokrattansa Nijeryalı birinin

böyle muazzam paraları ülke dışına kaçırmaya çalıştığına inanmak daha kolaydır. Daha az fark edilen ve üzerinde daha az düşünülen bir sebep daha vardır. Bu türden bir dolandırıcılığın başarılı olması için, kurbanın şunu kabul etmiş olması gerekir: Bir Nijeryalı, çaldığı parayı ülke dışına çıkarmak için bir Batılıdan yardım ister ve onun bu işi yapacağına güvenir. Nijeryalı kleptokratların yolsuzlukları herkesçe kabul edilen ve dile getirilen bir şeyken, bu boyutlarda yolsuzluğu mümkün kılanın Batılılar olduğu gerçeğinden söz edilmez. 419'ların bu denli başarılı olması, bizleri kaçınılmaz olarak şu sonuca götürür: Nijerya'daki yolsuzluktan haberdar olan herkes, bilinçli veya bilinçsiz olarak, o yolsuzluğun Batılılar sayesinde yapılabildiğini de bilir. Çalınan para daima İsviçre'de, Londra'da ya da benzeri bir yerde ortaya çıkar. Bu da şu anlama gelir: Nijeryalılar –veya dünyanın herhangi bir yerindeki kleptokratlar– vatanlarını yağmalarken yalnız değildirler ve bu, açıkça dile getirilmese ve irdelenmese de, çoğunluk tarafından bilinen bir gerçektir. Dünyanın her yerindeki kleptokratlar, Batılı profesyonellerin (ve devlet yetkililerinin, çünkü 2000'li yılların başına dek yurtdışında rüşvet olarak ödenen miktarlar pek çok Batı ülkesinde vergiden düşülebiliyordu) hevesli yardımları sayesinde çalmaya devam edebilmişlerdir.

İşte alelade yolsuzluğun kanatlanıp uçtuğu nokta da burasıdır. Modern kleptokrasi olduğu yere çiviyle çakılmamış her şeyi çalmakla kalmaz. Çaldıklarını yasaların pazarlığa açık olduğu ve polisin giremediği offshore dünyasına adeta ışınlar. Kleptokrat için çaldığı parayı Paravatan'a koymak demek, o parayı asla geri vermek zorunda kalmayacağını bilmek demektir.

Robert Klitgaard, 1980'lerde iki buçuk yıl boyunca Ekvator Ginesi'nde ekonomi danışmanı olarak görev yapmış bir iktisatçı. Anılarını kaleme aldığı, 1990 yılında yayımlanan *Tropical Gangsters* [Tropikal Gangsterler] adlı kitabında gözden uzak kalmış kıyılarda sörf yapma merakından veya yerel muhasebecilere Batı tarzı titizliği aşılama çabalarının bir parçası olarak yerel müzisyenlerle yaptığı jam sessionlardan bahsederken, hayatından memnun, cana yakın bir rehber portresi çiziyor. Ancak bir yandan da

Macias'ın sadece çılgınlıkla izah edilebilecek yönetimi sırasında derin yaralar alan ve her şeyini kaybeden bir ülkeyi tarif ediyor. ("Bu tür şeyleri derecelendiren Afrika uzmanlarına göre Macias, Uganda'daki İdi Amin'den ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki İmparator Bokassa'dan bile daha kötü," diyor.) Klitgaard'ın gördüğü raporlara göre, yirmi yıl içinde ortalama bir Ekvator Ginesi vatandaşının geliri, dünyanın başka hiçbir yerinde görülmemiş ölçüde azalmış.

Ekvator Ginesi'ni zengin ve istikrarlı bir ülke haline getirmek için çalışan bürokratlar da vardı fakat siyasetçilerin niyeti bambaşkaydı. Akıl almaz bir açgözlülükle, teklif edilen her türlü reformu ve iyileştirmeyi kendi ceplerini dolduracak hale sokuyorlardı. Dünya Bankası ülkedeki kakao endüstrisini destekleme girişiminde bulunduğunda devlet bakanları en iyi çiftlikleri "devletleştirmişler"di, yabancı bağışçılar beslenme yetersizliği çeken halka yumurta sağlayacak bir program oluşturmaya çalıştıklarında ise siyasetçiler program için alınan tavukları aralarında paylaştıkları için ortada tavuk kalmamıştı.

Klitgaard'ın anılarında tekrar tekrar ortaya çıkan bir gerçek, uluslararası kalkınma uzmanlarının ve diplomatların Ekvator Ginesi hükümetinde yer alan bakanlara karşı duydukları küçümsemeydi. Örneğin bir Dünya Bankası ve IMF çalışanı olan Gabriela, bu bakanlarla pazarlık yapma kurallarını şöyle açıklıyordu: "İplerini biraz salarsan hemen elinden kurtulurlar. Bunlara küçük çocuk muamelesi yapacaksın. Hiç gevşemeyeceksin." İspanyol bir diplomatsa daha da ileri giderek, "Bunlar ormandan yeni çıkmış insanlar, ağaçtan yere daha yeni inmişler," diyordu. Amerikan büyükelçisi, hiçbir şeyin düzelmeyeceğini kabullenmiş gibiydi: "Bizden yüzlerce yıl gerideler. Sizin benim gibi insanlar konuştuğunda ne dediğimizi anlamıyorlar."

Halbuki Ekvator Ginesi'nde iktidarda olanlar her şeyin farkındaydılar, sadece oyunu başka kurallara göre oynuyorlardı. Klitgaard burada yaşamaya başlamadan önce petrol arayıcılar ilk offshore petrol yatağını bulmuşlar, Nijerya karasularındaki zengin petrol kaynaklarının burada da olup olmadığını anlamak için

denizin dibini taramaya başlamışlardı. 1990'ların ortalarında kayda değer miktarda petrol çıkarılmaya başlamıştı ve ülkeye para akıyordu. *Forbes* dergisine göre cumhurbaşkanı Obiang 600 milyon dolarlık bir servet edinmiş, kralları, kraliçeleri ve diktatörleri geride bırakarak 2006 yılı dünyanın en zenginleri listesinde sekizinci sıraya yükselmişti. Öyle ki İngiltere kraliçesinden bile 100 milyon dolar daha zengindi. ABD büyükelçisinin ne dediğini anlamayan bir adam için hiç de fena sayılmaz.

Cumhurbaşkanının oğlu Teodorin de hatırı sayılır bir servet edinmiş ve bunun 110 milyon dolar kadarını da ABD'ye yollamıştı. 1997'den itibaren Washington DC'deki Riggs Bank'ta açtığı düzinelerce hesaba milyonlarca dolar yatırılmıştı. Daha sonra açılan bir Senato soruşturmasına göre, bu hesaplardaki parayı akıl almaz pahalılıktaki gayrimenkullere, arabalara ve lüks eşyalara harcamış, paranın su gibi aktığı partiler düzenlemiş ve kız arkadaşlarına karşı da epey bonkör davranmıştı. ABD Adalet Bakanlığı'na ait bir bildiriye göre, Teodorin ülkedeki kereste endüstrisine ve diğer endüstrilere "devrim vergisi" getirmiş, söz konusu verginin de nakit olarak doğrudan kendisine ödenmesini veya kendisine ait bir paravan şirketin hesabına yatırılmasını emretmişti. Parasını oradan oraya aktarmak için Amerikalı avukatları, bankacıları, emlak komisyoncularını ve emanetçileri kullanmıştı. İçlerinden biri paranın kaynağını sormaya kalkacak olursa, yerine yenisini bulmak hiç zor olmamıştı.

Avukatı Michael Berger, Teodoroin'in 137 bin dolarlık bir Maserati, 332 bin dolarlık bir Ferrari, 280 bin dolarlık bir başka Ferrari, 288 bin dolarlık bir Lamborghini ve 330 bin dolarlık bir Lamborghini daha satın alabilmesini ve 3,3 milyon dolarlık bir çek yazabilmesini sağlayan paravan şirketler kurmuştu. Teodorin bir keresinde sokakta cambazların taktığı türden uzun ayaklıklarla koşan birini görmüş, sırf bunlardan almak istediği için Berger'e paravan bir şirket adına Paypal hesabı açtırmış ve ayaklıkları internetten satın almıştı. Berger verdiği hizmet karşılığında ücret almanın yanı sıra, Teodorin için çalışmanın sağladığı avantajlardan da faydalanıyordu. İşverenine yolladığı, okuyanı

utandıran bir teşekkür e-postasında, "Beni Playboy Mansion'daki Kandy Halloween Partisi'ne davet ettiğiniz ve VIP muamele sağladığınız için teşekkürler," diye yazmıştı. "Şahane vakit geçirdim. Çok güzel kadınlarla tanıştım, elimde bunu kanıtlayacak fotoğraflar, e-posta adresleri ve telefon numaraları da var."

İşin aslı, Batılılar gelişmekte olan ülkelerdeki yolsuzluğa göz yummakla kalmamışlar, bizzat kendi elleriyle bu yolsuzluğa zemin hazırlamışlardır. On yıldan biraz daha uzun bir süre önce kalkınma uzmanları Obiang ailesinin "ağaçtan yere daha yeni indiğini" söylerken, Teodorin şimdi hiçbir engele takılmadan offshore labirentinde yol alıyordu ve Berger gibilerin yardımları olmadan bunu yapmasına imkân yoktu. Paravatan'a giden tüneli koruyanlar avukatlar ve muhasebecilerdir, o yaldızlı kapının kimlere açılacağına, içeriye kimlerin girebileceğine onlar karar verirler.

Bu avukatların ve muhasebecilerin çoğu ellerinden geçen paranın çalıntı olduğunu bilir. 1990'lu yıllarda Citibank'ın özel bankacılık biriminde Nijerya'daki, Gabon'daki ve benzeri yerlerdeki kleptokratların hesapları vardı (bunların ortaya çıkarılmasını yine yılmadan söz konusu soruşturmaları sürdüren ABD Senatosu alt komitesine borçluyuz). 1997 yılında dönemin Nijerya cumhurbaşkanının (ve tarihin en meşhur 419 e-postasının yazarı olarak gösterilen kadının) oğulları İbrahim ve Muhammed Abacha hakkında banka tarafından yazılmış müşteri profili şöyle diyordu: "Parasal varlıklarının kaynağı, petrol zengini ülkenin cumhurbaşkanı olan babalarının edindiği servet." 1996'dan 2007'ye kadar Gabon cumhurbaşkanı olan Omar Bongo için tutulan kayıtlar daha da açık sözlüydü: "Parasal varlık kaynağı devlet başkanı olarak edindiği servet. Ülkesi petrol üreticisi." Bongo'nun hesaplarına girip çıkan milyonlarca doların kaynağı hakkında daha fazla bilgi istendiğinde, banka çalışanlarından biri şöyle yazmıştı: "Ne ben ne de Bill müşterimize bu paranın nereden geldiğini sorduk. İkimizin de tahmini, Fransız hükümetinin / Fransız petrol şirketlerinin (Elf) ona 'bağışlar' yaptığı yönünde." Bir başka banka çalışanı, Bongo'ya paranın kaynağını sormadığını çünkü öyle bir sorunun "nezaket kurallarıyla ve protokolle bağdaşmayacağını"

söylüyordu. Bununla birlikte, başka çalışanların hesaplamalarına göre, Gabon cumhurbaşkanı her yıl ülke bütçesinin yaklaşık yüzde 8,5'ini kendi hesabına aktarıyordu – belli ki banka çalışanları bunda hiçbir sakınca görmüyorlardı. Bongo ailesinin Bahreyn, Jersey, Londra, Lüksemburg, New York, Paris ve İsviçre'deki Citibank şubelerinde hesapları vardı ve bu hesapların bazıları Bahamalar'daki bir paravan şirketin adına açılmıştı. Bankanın bu hesapları "Citi için son derece kârlı bir ilişki" olarak tanımlamasına şaşmamak gerek.

Bu Batılı profesyoneller o kadar çok parayı offshore marifetiyle oradan oraya kaçırıyorlar ki söz konusu miktar hakkında güvenilir bir tahminde bulunmak imkânsız. 2000 yılında Oxfam'ın yayınladığı ve çok ses getiren rapora göre, her yıl dünyanın en yoksul ülkelerinden 50 milyar dolar hortumlanıyor. Bu, her yıl zengin ülkelerin yardım olarak yoksul ülkelere yolladığı parayla aşağı yukarı eşit bir miktar. Teodorin Obiang spor arabalara, hızlı kadınlara ve lüks eşyalara çuvalla para harcarken Ekvator Ginesi bir türlü alt edilemeyen bir yoksulluğun pençesinde kıvranıyor. HIV görülme sıklığında dünyada on birinci sırada olan ülkede dang humması, sıtma ve yetersiz beslenmeye bağlı hastalıklar da çok yaygın.

Obiang'ın yasadışı bir şey yaptığı çok açık; ancak bu ilk bakışta göründüğü gibi basit bir mesele değil. Ülkesinde hiçbir suçlamaya maruz kalmayan, soruşturulmayan ve dolayısıyla da cezalandırılmayan biri "suçlu" sayılabilir mi? Bu, mahkemelerde geçerli ve gerekli olan uygulanabilirlikten çok uzakta, metafiziksel, hatta felsefi bir soru. Birine suçlu muamelesi yapmak için suçlu gibi görünmesi yeterli değil. Batılı adalet sisteminde, suçlu olduğu kanıtlanıncaya dek kişinin masum olduğu kabul edilir. Bu kabul de şöyle bir problem doğurur: Bir kişi bir ülkenin yasal sistemini ele geçirdiyse, bu yolla kendine bir servet edindiyse, o serveti son derece maharetli avukatların sanıkların adil yargılanma haklarını sonuna kadar savunduğu ülkelere kaçırabiliyorsa ve o ülkelerdeki mahkemelere ne gibi deliller sunulacağını da delillerin bulunduğu ülkedeki nüfuzu sayesinde kontrol edebiliyorsa, bu kişinin

suçlu bulunmasına imkân var mıdır? İşte şimdi Paravatan'ın ne kadar iyi bir savunması olduğunu görmeye başlıyoruz.

1999 yılında IMF'nin Afrika bölümü, *Kurumsallaşan Yolsuzluk ve Kleptokrat Devlet* başlıklı, tam da bu problemi mercek altına alan son derece ilginç bir rapor yayınladı. Raporda offshore sayesinde gerçekleşen modern yolsuzluk, siyasi sisteme dışarıdan musallat olan ve (tıpkı New York'taki bir mafya ailesi gibi) ondan beslenen bir illet olarak değil; sistemin ta kendisi olarak, "kanunsuz bir dünyada geçerli olan yırtıcı davranışın doğal bir sonucu" olarak tanımlanıyordu. Raporun yazarları Andreski'nin yolsuzluk piramidi fikrine atıfta bulunuyorlar ve bunun halktan rant sağlamanın son derece etkili bir yolu olduğunu söylüyorlardı. Bütün devlet çalışanlarını sizin için çalışmaya ikna edebilirseniz (bunun yolu da çok düşük maaş vererek onları rüşvet almaya zorlamaktır), hem kendi yiyeceğiniz rüşveti toplama işini onlara yaptırırsınız hem de onları rehin almış olursunuz; sesini çıkarmaya kalkabilecek herkes kendisi de rüşvet aldığı için en az sizin kadar suçlu durumdadır. Burada söz konusu olan hükümetin her şeyi yönetmesi değil, hükümetin bütün devlet çalışanlarını her şeyden yasadışı vergi almaya mecbur bırakması ve sonra bu parayı kimsenin erişemeyeceği bir yere zulalamasıdır. İşte bunlar offshore haydutlardır.

"Yolsuzluk terimine dair kafa karışıklığının temelinde, çağdaş toplumların siyasi meşruiyeti tüm dünyada var olan bir şey zannetmeleri ve yolsuzluk teriminin kendi toplumlarında geçerli olan anlamını tamamen farklı gayeler ve yapılar üzerine kurulmuş toplumlar için de kullanmaları yatıyor," diyor rapor. "Rant peşindeki diktatörlükler ışığında bakıldığında, yolsuzluk tesadüfi değil sistemiktir."

Söz konusu sistem gitgide kendi sınırlarının dışına taşmaktadır. Bütün belgeleri kurallara uygunsa ona kim engel olabilir ki?

9

PASAPORT SATAN ADAM

Londra'nın merkezindeki Savoy Oteli'nin içerilerinde bir yerde, duvarları beyaza ve altın rengine boyalı devasa bir oda vardır. Belki de Savoy on dokuzuncu yüzyılda İngiltere'nin ilk lüks oteli olarak yapıldığında bu oda da dans veya yemek salonu olarak düşünülmüştü. Şimdiyse konferanslar için kullanılıyor. 2016 yılının Kasım ayında, odadaki uzun masalarda aralarında birkaç Asyalı ve Karayipli göze çarpsa da çoğu beyaz ve 40'lı yaşlarında olan yüzlerce erkek ve kadın oturuyordu. Bunlar, uzmanlık alanları çok zengin müşteriler olan avukatlar ve başka mesleklerden kişilerdi ve müşterileriyle ilgili çok önemli bir meseleyi görüşmek için bir araya gelmişlerdi.

Kısa süre öncesine kadar koridorlarda ve merdivenlerde dolaşıp birbirlerine kartvizitlerini vererek yeni bağlantılar kurmak peşindeki bu insanlar şimdi sessizlik içinde sahnede ileri geri yürümekte olan zayıf, dinç adamı izliyorlardı. Odadaki bütün diğer erkekler takım elbise giymişken sahnedeki adam gündelik kıyafetler içindeydi. Lacivert bir ceket ve haki renkte keten bir pantolon giymiş, kar beyazı gömleğinin en üst düğmesini açık bırakmış, ceketinin göğüs cebine de kahverengi mavi bir mendil kondurmuştu. Saçları gümüşi renkte ve kıvırcıktı, şakaklarından

geriye doğru taradığı tutamlara sürdüğü saç bakım ürünü spot ışıkların altında parlıyordu. Bu adamın adı Christian Kalin'di ve az sonra odadaki dinleyicilere hem kendileri hem de müşterileri için çok korkutucu bulduğu bazı gelişmelerden bahsedecekti.

Sorunumuz şeffaflık, diyordu. Dünya öyle bir yer haline gelmişti ki zenginlerden servetlerinin ayrıntılarını vergi dairelerine bildirmeleri bekleniyor, eskiden sadece sermayenin geçişine izin veren ülkeler arası sınırlar şimdi kolluk kuvvetlerine de açılıyordu. Bu yeni dünyada Paravatan'a giden tünel zengin olan olmayan herkese açılacaktı. Düşüncesi bile korkunç bir durumdu bu. Zenginlerin mal varlıklarıyla ilgili detaylar bürokratların eline geçtikten sonra kim bilir daha kimlerin eline geçecekti? Suçlular, teröristler, yolsuzluk yapan devlet çalışanları... Olasılıklar dehşet vericiydi.

"Dünyanın her yerinde adam kaçırma ve fidye isteme olayları artacak, çok daha fazla insanın kimlik bilgileri çalınacak ve IT sistemlerine izinsiz girişler yaşanacak. Venezuela'dan İngiltere'ye, Güney Afrika'dan Vietnam'a, İtalya'dan Meksika'ya kişisel güvenlik artık çok önemli bir konu haline gelecek," diyordu Kalin. İsviçreli-Almanlara özgü bir aksanla, kelimeleri yutarak konuşuyordu. Konferans salonunda çıt çıkmıyor, seyircilerin tamamı pür dikkat onu dinliyordu. "Gerçekten böyle bir dünya istiyor muyuz? Ne yazık ki bu konuda seçim şansımız olduğunu sanmıyorum. Bu yüzden de, varlıklı bireylerin ve ailelerin artık her zamankinden de fazla korunmaya ihtiyaçları olacağını bilmenizi istiyorum."

Sadece giriş konuşmasına bakarak Kalin'in bir silah tüccarı, paralı ordu komutanı veya çok zenginlerin evlerinde bulunan panik odalarının mimarı olduğu sanılabilirdi. Salondaki hepsi de yüksek gelirli yüzlerce kişinin onu böylesine can kulağıyla dinlemelerinin başka nasıl bir açıklaması olabilirdi ki? Gelgelelim Kalin ne silah, ne asker, ne de kurşun geçirmez kapı satıyor. Onun sattığı şey çok daha değerli: Kalin vatandaşlık satıyor.

Kalin'in yönetim kurulunda yer aldığı Henley & Partners adlı şirket, kendini "Oturum ve Vatandaşlık Planlamasında Küresel Lider" olarak tarif ederken hiç de haksız değil. Kalin, seyircilerini

iyice korkutup gerdikten sonra, zengin müşterilere pasaport satmaya hazır ülkeleri sıralayarak onları sakinleştiriyor (elbette "pasaport satmak" yerine "yatırım yoluyla vatandaşlık" demeyi tercih ediyor ama ikisi de aynı kapıya çıkıyor). İlk olarak bu yolla iki milyar eurodan fazla gelir elde eden Malta örneğini veriyor. Ardından Kıbrıs, Karadağ, Güney Amerika (buradaki bir ülke de benzeri bir program başlatmaya niyetli ama Kalin hangisi olduğunu söylemiyor) ve Karayipler geliyor. Kalin, bölümlere ayırdığı konuşmasında her bölümün sonunda tiz bir sesle "bizden ayrılmayın" diye bağırıyor. Bunu ilk söyleyişinde seyirciler arasından birkaç gülüşme sesi duyuluyor, ikincide bütün salon hep bir ağızdan gülüyor. Sonuncuda artık bu nakaratı beklemekte olan seyirciler kahkahalar atarak alkışlamaya başlıyor.

Benim orada olma nedenim, Henley'nin son on yıldır her yıl düzenlediği Küresel Oturum ve Vatandaşlık Konferansı'ydı. Konuşmacılar arasında tanınmış bir BBC muhabiri, eski bir İngiliz bakan ve felsefeci Alain de Botton da vardı. Ayrıca zengin insanları başkalarını değil de kendi ülkelerini seçmeye ikna etmek için gelmiş çok sayıda avukat, akademisyen, muhasebeci, beş adet Karayip adası başbakanı, Malta cumhurbaşkanı, en az iki düzine büyükelçi ve beş altı ülkenin daha temsilcileri vardı. Henley, müşterilerine –yani pasaport satın alanlara– "küresel vatandaş" adını veriyor. Her yıl içlerinde Ürdün kraliçesinin de olduğu bir jüri tarafından seçilen bir kişiye Küresel Vatandaş ödülü veriliyor. 2015 yılında ödüle layık görülen Harald Höppner, Akdeniz'de batma tehlikesiyle karşı karşıya olan teknelerdeki göçmenleri kurtaran bir organizasyonun kurucusuydu. Ertesi yıl seçilen Dr. İmtiaz Sooliman, Güney Afrikalı bir hayırsever.

Konferans konuşmacılarının biraz fazla yüce gönüllü ve hatta kendini beğenmiş bir havaları vardı ama katılımcılar bundan memnun gibiydiler. Kalin'in konuşması sona erdiğinde şeffaflık denen tehditle ilgili korkular da yatışmıştı. Her şey yolundaydı, müşterilerinin önünde pek çok seçenek vardı ve bunlara yenileri de eklenecekti. Artık tek bir zenginin dahi ulusal sınırların ardına hapsedilmesi tehlikesi yoktu.

Konferansa katılan, Rusya'nın önde gelen avukatlarından Dmitri Afanasyev, "Büyük Güçler kendi aralarında savaşırken insanın kendi geleceğini planlayamaması çok sinir bozucu ve endişe verici bir şey," diye açıkladı bana. "Müşterilerimizin toplumsal hayatlarında ve özel hayatlarında karşı karşıya kaldıkları en büyük risk bu." Dediğine göre Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinden sonra Rusya'ya ve Ruslara uygulanan yaptırımlar, müşterilerini çok kaygılandırmıştı. Varlıklı Ruslar, Vladimir Putin'in dış politikasına kurban olmaktan kurtulmanın bir yolunu aramaya başlamışlardı. Afanasyev, Kremlin'in bir sonraki hamlesinden asla emin olamayan zenginler için ikinci bir pasaportun bir sigorta işlevi gördüğünü söylüyordu. Kasanızda bir pasaportunuz daha varsa, istediğiniz zaman her şeyi bırakıp bir uçağa atlayıp ülkeyi terk edebilirdiniz. Servetiniz zaten offshore hesaplardaydı, yeni pasaportunuz sayesinde kendiniz de offshore olup ülkenizdeki yasaların uzanamayacağı bir yere kaçabilirdiniz. "İnsanlar hedef olmaktan korkuyorlar, eğer offshore servetleri açığa çıkarsa kendilerinin, eşlerinin veya yetişkin çocuklarının peşine birilerinin düşeceğini biliyorlar," dedi Afanasyev. "Ailelerinin güvenliği için yasaları çiğnemek zorunda bırakılıyorlar, bu çok zor bir durum. Çoğu da bununla uğraşmaktansa ülkeyi terk ediyor."

Henley de sürekli olarak bu korkulara oynuyor. Gönderdiği basın bültenlerinde belli haber başlıklarına yer vererek, dikkat çektiği haberlerdeki gelişmeler üzerine ikinci pasaport taleplerinde ani bir artış yaşandığını duyuruyor. 2016 yılındaki ABD başkanlık seçimlerinden hemen sonra, Henley'ye göre "Trump korkusu varlıklı Amerikalıları alternatif vatandaşlık arayışına" itmişti. İngiltere'de AB'den çıkmaya yönelik oylama yapıldığında, Henley'nin kurumsal dergisi İngiliz vatandaşlığının artık "Arjantinlileşebileceğine" dair uyarıda bulunuyor, İngilizlerin AB haklarını korumak için Malta veya Kıbrıs gibi bir yerden vatandaşlık almalarının gerekebileceğini söylüyordu.

Savoy Oteli'ndeki devasa konferans salonundan geçilen sergi alanında vize ve pasaport satan her ülkenin kendine ait bir standı vardı. AB ülkeleri bir yandan lüks gayrimenkul projelerinin

reklamını yapıyor –"denize sıfır ayrıcalıklı konumu, seçkinliği, çok az sayıda satışa sunulan seçenekleri ve yatırım güvencesiyle ONE, Kıbrıs'ın en gözde adresi"– bir yandan da genç ve güzel kadınların dağıttığı, içlerinde yatların, restoranların ve kumsalda el ele yürürken gülümseyen orta yaşlı çiftlerin resimlerinin olduğu broşürlerde bu ülkelerin ne kadar harika yasaları olduğu anlatılıyordu.

Stantların çoğunda vatandaşlıktan ziyade oturma izni reklamı yapılıyordu. Kanada, Amerika ve İngiltere'nin başını çektiği zengin ülkeler, 1980'lerden beri varlıklı insanlara özel vize satmaktaydı. Sergi alanındaki kalabalıklarsa pasaport satan stantların etrafında yoğunlaşmıştı çünkü onların reklamları çok daha cazipti. Örneğin Karayipler'de bir ada olan St Lucia, yeni başlattığı pasaport programını "vatandaşlığın getirileri" başlıklı broşüründe mavi deniz, yeşil tepeler ve yatınıza kadar getirilen taze meyveler vaat ederek tanıtıyordu. Keşke bir yatım olsaydı diye iç geçirdim.

Pasaportların fiyatları ve sağladıkları avantajlar ülkelere göre değişiyordu. Henley'nin büyük bir hayırseverlik örneği göstererek bastırıp dağıttığı Vatandaşlık Endeksi, her bir ülkenin pasaportuyla vizesiz girebileceğiniz ülkeleri listeliyordu: En iyisi Almanya'ydı, en kötüsü Afganistan. Bütün bunları da sergi alanında görevlendirilmiş olan, son derece yardımsever onlarca Henley simsarından biri seve seve size izah ediyordu.

Birkaç saatin sonunda bu ortama daha fazla dayanamayacağımı hissettim. Vatandaşlık çoğu insan için kimliklerinin ayrılmaz bir parçasıdır; bir ülke vatandaşı olarak doğar veya bunu atalarınızdan miras alırsınız. Pasaportların ve vizelerin birinci sınıf uçak biletleri gibi satılması, ailenizin parayla üye kabul etmesi gibi bir şey. Elbette bu fazlasıyla duygusal bir bakış açısı. Konuya soğukkanlı bir şekilde yaklaşırsanız, bunun da offshore dünyasının sayısız marifetinden biri olduğunu görürsünüz. Nasıl ülkeler daha düşük vergilerle birbirlerinden iş kapıyorlarsa, varlıklı vatandaş cezbetme konusunda da birbirleriyle yarışıyorlar. Ne de olsa artık yirmi birinci yüzyıldayız.

Yasaların neresinde bir açık varsa orada Paravatan vardır, Paravatan'a giden yolda da dünyanın en zenginlerinin başka herkesten esirgenen ayrıcalıklardan ve imkânlardan faydalanmalarını sağlamayı iş edinmiş profesyoneller vardır. Henley'nin konferansında reklamı yapılan vatandaşlık ve oturma izni programları, pek çok açıdan birer Paravatan pasaportu işlevi görüyor. Fakat satılık pasaport endüstrisinin ortaya çıkışında bambaşka etmenler rol oynamıştı. Hatta başlangıçta bir endüstri bile değildi.

Her şey 1984 yılında, o sıralarda bağımsızlığını yeni kazanan St Kitts ve Nevis Federasyonu'nun yeni yazılmış yasalarında yer alan, dörtte üç oranında sahtekârlık içeren bir kanun maddesiyle başladı. Kalin'in dünyanın en zengin insanlarına pasaport satmasıyla sonuçlanan olaylar zincirinin ilk halkası, St Kitts'in yıkık dökük başkenti Basseterre'de ortaya çıkmıştı. Bu, içine daldıkça garipleşen bir hikâye ve bence sizin de hoşunuza gidecek.

St Kitts ve Nevis adalarının toplam nüfusu elli binin biraz üstündedir. Adaların haritadaki şekillerine baktığınızda, bir tenis topuyla ondan kaçıp kuzeybatıya doğru yüzen bir balığı andırırlar. İki adadan daha küçük olan ve tenis topuna benzeyen, bu kitapta daha önce de ziyaret ettiğimiz Nevis. Balıksa hem nüfusun çoğuna hem de başkent Basseterre'ye ev sahipliği yapan St Kitts. Sadece 13 bin nüfuslu Basseterre oldukça küçük bir yer ve bu yüzden de bir devlet dairesinden diğerine yürüyerek gitmek çok kolay. Buralarda benimle konuşmayı kabul edecek birini bulmaksa çok zor oldu.

Pasaport satma endüstrisinin doğduğu o kutlu anı ortaya çıkarma macerama St Kitts'teki Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Birimi adı verilen ve devlet eliyle pasaport satılan yerden başladım. Burada kimse benimle konuşmaya yanaşmayınca valiliğe gittim ve orada da kimse benimle konuşmaya yanaşmadı. Ardından başbakanlığa gittim, onlar beni Ulusal Güvenlik Bakanlığı'na gönderdiler, oradaki resepsiyon görevlisiyse beni meclis sekreterine yönlendirdi. Meclis sekreteri tam üç kez telefonu suratıma kapattıktan sonra o zamana kadar yolladığım üç e-postayı da yanıtsız

bırakan basın sözcüsü Valencia Grant'le görüşmemi salık verdi. Sayısız denemenin sonunda telefonla ulaştığım Grant benimle konuşmayı kabul etmedi: "Sizinle çok açık konuşacağım, burada kimse gazetecilerle konuşmak istemez. Bu programı geliştirmek için çok çalıştık, çok emek harcadık ve seviyesiz gazetecilerin bu emekleri boşa çıkarmasına izin vermeyeceğiz." (Aradan geçen yıllar içinde söz konusu programın üzerine yapışmış pisliği düşününce, onlar tarafından seviyesiz gazeteci olarak adlandırılmak biraz gücüme gitti doğrusu.)

Anlaşılan her ne öğreneceksem bunu kendi başıma öğrenecektim ve bunun için de arşivlere girmem gerekiyordu. Arşiv sorumlusu Victoria O'Flaherty'yi şaşırtıcı derecede darmadağınık bir büroda, etrafında yığınla kâğıt ve kitapla oturur halde buldum. Koridorda da bir düzine kadar kutu vardı ve bunlar da ağızlarına kadar belge doluydu. Hemen yanlarında kocaman yeşil bir gaz tüpü duruyordu. Ben henüz gördüğüm kadarının ne kadar kafa karıştırıcı olduğunu düşünürken, O'Flaherty asıl arşiv deposunun yangına dayanıklı büyük yeşil kapısını açtı ve gördüğüm manzara karşısında benim de ağzım açık kaldı.

Önümdeki penceresiz oda eski kitaplara özgü vanilyamsı kokuyla doluydu. Tavanlara kadar yükselen gri boyalı çelik raflarda spiralli dosyalar, içlerinden kâğıtlar taşan deri klasörler, karton klasörler, deri ciltler ve daha pek boy ve çeşitte dosya vardı. Raflarla kapının arasındaki zemin de tıka basa kâğıt dolu kutularla kaplıydı. Ayrıca bir dosya dolabında çekmeceler dolusu kaset duruyordu. O'Flaherty görüştüğüm bütün diğer devlet çalışanlarının aksine bana karşı son derece yardımseverdi. Fakat bu yardımseverlik, kendisinin göreve başlamasından uzun yıllar öncesinden beri buraya hâkim olduğu anlaşılan kronik dağınıklığın karşısında çaresiz kalıyordu. Bana söylediğine göre, yatırım yoluyla pasaport kanununun meclisten geçirildiği zamana ait meclis oturumlarının yazılı kayıtları yoktu. Eğer istersem dosya dolabındaki kasetleri dinleyebilirdim ama bunun için de bir kasetçalar bulmam gerekiyordu çünkü arşivde bunları çalabilecek bir cihaz da yoktu. Bir kasetçalar bulduğumda ortaya çıktı ki bir zamanlar vardıysa bile,

artık o oturumlara ait hiçbir ses kaydı kalmamıştı. Kısacası bu konunun mecliste görüşülmesine dair hiçbir kayıt yoktu, yani bu ufak tefek ülkenin ne niyetle satılık pasaport işine öncülük ettiğini tam olarak öğrenmenin hiçbir yolu bulunmuyordu.

O'Flaherty beni yakınlardaki bir oto yedek parçacısına yönlendirdi; sahibi olan 84 yaşındaki Richard Caines, St Kitts ve Nevis bağımsızlığını kazandığında meclisteymiş. O sırada mecliste yapılan görüşmelere de katılmış olmalıydı. O'Flaherty, Caines'ten elindeki o zamana ait resmi belgeleri arşive teslim etmesini istediğini ama Caines'in söz konusu belgeleri vermediğini söyledi. Belki onlara benim bakmama izin verirdi.

Caines'in dükkânının arka tarafında da tıpkı arşiv deposundaki gibi çelik raflar vardı ama bunlar dosyalarla değil lastikler, araba farları gibi oto parçalarıyla doluydu. Çekmecelerinin ön tarafına "gizli" yazılı etiketler yapıştırılmış eski, gri bir dosya dolabında meclisteki yıllarından kalma resmi belgeler duruyordu. Ortalığı çok dağıtmamak kaydıyla bunlara bakabileceğimi söyledi. Dolapta içleri rastgele bir şekilde belgelerle doldurulmuş, etraflarına kurdele bağlanmış pembe ve sarı renkte karton dosyalar buldum. Belgeleri çıkarıp düzenlediğimde önemli bir kısmının eksik olduğunu gördüm. 1983-1984 yıllarına ait meclis oturum kayıtları, yani söz konusu yasanın görüşüldüğü zamana ait olanlar kayıptı. Yasaya ilişkin tek kayıt, 16 Kasım 1983 tarihli bir oturumda bakanların aldığı şu karardı: Pasaport talep eden olası yatırımcılardan 50 bin dolara ek olarak "yüklü bir ücret" alınacaktı.

Caines'e yasayla ilgili tartışmalardan ne kadarını hatırladığını sorduğumda, "Buraya gelip iş yapmak isteyen insanlar vardı, biz de onları bir şekilde teşvik etmek istedik," dedi. Kaç pasaport satıldığını sorduğumdaysa, "Sayısını hatırlamam imkânsız," dedi. "Çok fazla değildi ama ülkeye önemli bir katkısı oldu. Birincisi, hiç yoktan bir gelir elde etmiştik, bu hiç şüphesiz önemli bir kazançtı. İkincisi, pasaport alanlar ülkede kabul edilmek için bir de iş kurmak zorundaydılar. Her iki taraf da kazançlı çıkıyordu."

Peki ama pasaport satın alan bu iş insanları kimlerdi? Ne iş yapıyorlardı? Onların buraya gelmesi kimlerin işine yarıyordu? Bu

soruların yanıtlarını Caines'den alamadım. Ama bana devlet arşivinde bir yerlerde mutlaka o zaman ait meclis ve bakanlar kurulu oturumlarının kayıtlarının olduğunu söyledi. Bunun üzerine Victoria O'Flaherty'nin yanına döndüm, o da hukuk dairesini aradı. Bir süre karşı tarafı dinledi, birkaç soru sordu, sonra telefonu kapatıp durumu özetledi: Aradığım kayıtlar oradaydı ama onları görmem mümkün değildi.

"Yo, gizli belge oldukları için değil," dedi O'Flaherty. "Ağzına kadar dolu bir odadalarmış, o odaya giden koridor da kutularla doluymuş. Yani o odaya ulaşmak imkânsız." Yüzünde hazin bir gülümseme vardı. Sonra aradığım bilgileri başka bir yerden de bulabileceğimi söyledi. Yangına dayanıklı kapıdan geçip tekrar depoya girdik ve buradan iki koca klasör çıkardı, içlerinde devletin 1983-1984 yıllarına ait gazete arşivi vardı. Meclis üyelerinin ve bakanların tam olarak ne konuştuklarını öğrenemesem de, zamanın gazetecilerinin aktardıkları kadarıyla neler olduğunu öğrenebilirdim.

1980'lerin başında St Kitts ve Nevis'teki başlıca iki siyasi parti Labour Party (İşçi Partisi) ve People's Action Movement'tı. (PAM - Halkın Hareketi Partisi). Siyasi görüş açısından da, yönetim biçimleri açısından da aralarında pek bir fark olmamasına karşın, iki partinin lider grupları arasında son derece şiddetli kişisel çatışmalar yaşanmıştı. İki partinin de kendi gazeteleri vardı ve hemen her konuda birbirlerine taban tabana zıt şeyleri savunuyorlardı. İki tarafı da okuyunca, St Kitts'in vatandaşlık satma işine neden girişti̇ğini anlamaya başladım. 1983'te ülke bağımsızlığını kazandığında iktidarda PAM vardı ve yeni kurulan ülkenin dünyaya karşı nasıl bir tutum içerisinde olacağını tanımlayan yasaları meclisten geçirmek için çabalıyordu. Yeni yasalarla neleri hedeflediklerini yandaş gazete *Democrat*'ta uzun uzadıya anlatıyorlardı. Gazetenin geriye kalanı da İşçi Partisi'ndeki rakiplere ve parti başkanı Fitzroy Bryant'a yönelik saldırılardan ibaret gibiydi. Örneğin şöyle bir yazı vardı: "Körler krallığında (yani İşçi Partisi'nde) tek gözü olan kral olur (bu da Bryant) ... Ayrıca Bryant aşırı decerede kendini beğenmiş ve kibirli. Kendinde neyi bu kadar beğendiği ise bir muamma."

Bryant ve yandaşları da kendi yayın organları *The Labour Spokesman* gazetesinden onlara karşılık veriyorlar, PAM'ı St Kitts'i yabancılara peşkeş çekmekle ve ülkenin yeni kazandığı bağımsızlığı kendi çıkarları uğruna harcamakla suçluyorlardı. Muhalefetin eleştirilerinin çoğu, PAM'ın vatandaşlık yasasını, özellikle de hükümetin pasaport satmasına olanak tanıyan 3 (5) nolu fıkrasını hedef alıyordu. Yasa tasarısının mecliste görüşülüp kabul edildiği gün olan 22 Şubat 1984 tarihinde gazete ön sayfadan "Kabine, St Kitts-Nevis pasaportlarını üç beş doları olan herkese satabilecek," diye duyuruyordu. "Suçlular, uyuşturucu tacirleri, katiller, hırsızlar, vatan hainleri vatandaşlık alacak."

Üç gün sonra, Bryant "Satılık St Kitts – içindeki erkekler, kadınlar ve çocuklar da fiyata dahildir" başlıklı bir yazı kaleme almış, pasaport satma politikasının St Kitts vatandaşlarını doğuştan sahip oldukları haklardan mahrum bırakacak bir özelleştirme dalgasının ilk ayağı olduğunu ileri sürmüştü. "Bakanlar, kendi ülkelerinde kanun kaçağı olan uluslararası gangsterlere yardım etmeleri karşılığında oturdukları yerden milyonlarca dolar kazanacaklar ... PAM'ın St Kitts'te, New York'ta ve başka yerlerde yaşayan kodamanları, yasadışı yeraltı dünyasına St Kitts vatandaşlığı ve St Kitts pasaportları satarak milyonları cebe indirecekler."

Aynı gün *Democrat*'ta yayımlanan ve yeni yasayı savunan bir yazı ise, PAM'ın St Kitts vatandaşlarının haklarına hiçbir şekilde müdahale etmediğini söylüyor ve İşçi Partisi'ndeki rakipleri yolsuzluk yapmakla suçluyordu. "İnanılacak gibi değil ama bu suçlamaları yapan İşçi Partisi ... kendisi yabancılara satmak için yığınla sahte pasaport bastırmıştır." Karşı sayfada da muhalefet tarafından bastırıldığı öne sürülen sahte pasaportların fotoğrafları vardı.

Gazete haberleri konuyla ilgili bilgiden çok karşılıklı suçlama içerse de, siyasetin iki kanadında da rüşvetçi politikacıların yabancı kanun kaçaklarına pasaport satarak onları kendi ülkelerinde hapse atılmaktan kurtaracaklarına dair sağlam bir inanış olduğu belliydi. Hayli kaygı verici bu iddialara rağmen, pasaport programı ada dışında pek ses getirmeyen bir uygulama olarak hayata

geçti. Yalnız 1997 yılında, İngilizlerin Hong Kong'u Pekin'e devretme planından dolayı endişeye kapılan Çinlilere St Kitts vatandaşlığı satıldığında ufak bir çıkar çatışması yaşandı. Çinlilere pasaport teklif eden tek ülke St Kitts değildi. Aradan geçen zamanda komşu Dominika, Tonga ve diğerleri de benzeri programlar başlatmışlardı ve herkesin gözü Hong Kong pazarındaydı. 1991 yılında *South China Morning Post* gazetesi, özel bir şirketin tek kişiye 50.500 dolar karşılığında, beş kişilik bir aileye ise 96.500 dolar karşılığında St Kitts ve Nevis pasaportu sattığını ve tüm işlemlerin altmış gün içinde tamamlandığını duyuruyordu. Habere göre söz konusu şirketin sahibi: "St Kitts ve Nevis hükümeti, maddi durumu yerinde olan, sağlık sorunu olmayan ve yasalara uyan herkesi kabul etmeye hazır," diyordu.

Hong Kong gazetelerine St Kitts pasaportu almak için St Kitts'e kadar gitmeye dahi gerek olmadığını müjdeleyen reklamlar verilmesine karşın, program pek rağbet görmemişe benziyor. Reklamların yer aldığı gazeteye bir yıl sonra açıklama yapan PAM'lı Başbakan Kennedy Simmonds, "Utanılacak kadar az başvuru oldu," diyordu. Pasaport satanlardan biri de, St Kitts basınında sıkça yer alan avukat Dwyer Astaphan'dı. Onunla 2016 yılının sonlarında, ada sakinlerinin gözdesi olan ve turistlerin pek bilmediği Friars Bay'deki bir barda buluştum.

Üzerine batik boyamayla kertenkeleler yapılmış kısa kollu mavi gömleğiyle tam bir Karayipli politikacıya benziyordu. Dediğine göre, 1980'lerde Sovyetler Birliği'yle iş yaptığını vergi müfettişlerinden gizlemek isteyen bir İtalyan'a pasaport satmıştı. "İşlerini farklı yasaların geçerli olduğu farklı bir adresten yürütmek istiyordu," dedi. "Asıl derdi vergi kaçırmaktı, bunu anlayabilirim. Tamam, vergi kaçırmak iyi bir şey değil ama yasadışı veya ahlaksızca bir şey yapmadan daha az vergi ödemenin yolları var."

Astaphan, satılık pasaport projesinin fikir babasının PAM'ın kurucularından William "Billy" Herbert olduğunu söyledi. Herbert'in siyasi kariyerine bakınca, rüşvetçi politikacıların pasaport satma işinden köşeyi döneceklerini düşünenlere hak vermemek elde değildi. Fakat Herbert gibilerin bunu yapabilmelerini

sağlayan şeyi anlamak için biraz daha geriye, İngilizlerin imparatorluğu tasfiye ederken yaptıkları bir hataya bakmamız gerekiyor.

Britanya'nın Karayipler'deki sömürgelerinin çoğunu bağımsızlaştırmak nispeten kolay oldu çünkü hepsi de geniş toprakları ve kalabalık nüfusları olan, coğrafi anlamda da bir ülke olmaya uygun bölgelerdi (örneğin Guyana veya Jamaika). Ancak toprakları ve nüfus yoğunlukları az olan, kendi başlarına bir ülke olarak ayakta kalmakta zorlanacak onlarca küçük ada için (örneğin Nevis) durum farklıydı. Başlangıçta İngiltere, Karayipler'deki bütün sömürgelerini tek bir ülke olarak birleştirmek istediyse de, daha büyük adalar arasında başkentin nerede olacağı üzerine çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle bu fikri hayata geçiremedi. Bunun üzerine küçük adaları daha büyük adalarla birleştirme fikri denendi. Ancak bazı adalar vardı ki onları hiçbir büyük adayla eşleştirmek mümkün olmuyordu. Örneğin Anguilla adası, Hollanda ve Fransa'ya ait olan Sint Maarten/St Martin'in hemen yanı başında, Britanya'yla uzaktan yakından alakalı herhangi bir yerdense çok uzaktaydı. Yaklaşık 15 bin kişilik nüfusuyla kendi başına bağımsız bir ülke olması pek mümkün görünmüyordu. Bu yüzden Londra'daki devlet yetkilileri Anguilla'yı adanın altmış mil uzağındaki St Kitts ve Nevis'le birleştirerek üç başlı çirkin bir federasyon oluşturdular.

O zamanlar St Kitts adasında iktidarda İşçi Partisi vardı ve şeker işçilerinin sendikasıyla ittifak yapmıştı; diğer iki adanın toplam nüfusundan daha fazla üyesi olduğu için federasyonda sendikanın sözü geçiyordu. Billy Herbert 1960'ların başında cebinde hukuk doktorasıyla Londra'dan döndüğünde İşçi Partisi'ne giderek hükümet için çalışmak istediğini söyledi. Ne var ki bu isteği geri çevrildi. Bunun üzerine birkaç arkadaşıyla birlikte PAM'ı kurdu ve 1966 yılında, girdikleri ilk seçimde oyların yüzde 35'ini aldılar. İşçi Partisi de yüzde 44 oy almıştı. Arada büyük bir oy farkı olmamasına karşın, meclisteki yedi koltuk İşçi Partisi'ne, iki koltuk PAM'a gitti ve hükümeti kurma yetkisi bazı kaynaklara göre Nevis ve Anguilla'dan tek bir oy dahi alamamış olan İşçi Partisi'nin oldu. Anguilla halkının St Kitts'in sömürgesi gibi yönetilmeyi sineye çekmeye niyetleri yoktu.

Sonuçta Anguilla'lılar ayaklandılar, adada ne kadar polis varsa hepsini toplayıp bir tekneye bindirerek St Kitts'e gönderdiler ve bağımsızlıklarını ilan ettiler. İşçi Partisi de abartılı bir karşılık vererek PAM liderlerini tutuklattı ve haklarında dava açtı. (Sonunda PAM liderleri beraat ettiler ama bu yaşananlar iki parti arasındaki derin husumeti açıklıyor.) Britanya tarafından asayişi sağlamak için adaya gönderilen askerler ve kolluk kuvvetleri, direnişle karşılaşmayı beklerken tam tersine sevinç gösterileriyle karşılandılar. Bütün bu olaylar, tiyatro için yazılmış bir komediyi andırıyor. (1969 yılında İngiliz *Daily Express* gazetesinde yayımlanan, altında deneyimli çizer Giles'ın imzası olan bir karikatürde, kumsalda palmiye ağaçlarının gölgesinde ada yerlisi oldukları anlaşılan güzel kadınlarla gönül eğlendiren miğferli, üniformalı polis memurları görülür. Polis memurlarından biri, donanmaya ait bir helikopterden inen el çantalı ve mantolu kadınlara bakar ve asık bir suratla yanındakine, "Anguilla'da özel görev için gönüllü olduğumda eşlerimizi de göndereceklerini söylememişlerdi," der.)

Britanya için eğlence konusu olsa da, adalar halkının hiç de gülünç bulmadığı bu olaylar sonrasında Anguilla ve St Kitts bir daha bir araya gelmemek üzere ayrıldılar. Yasaları hemen hemen aynı olan iki ayrı ülke, Paravatan'ın çok sevdiği türden bir yasal boşluk alanı doğurur; Billy Herbert de kariyerini bu boşluğa borçludur. Basseterre'de bulunan hükümetteki arkadaşları ve meslektaşları sayesinde hem St Kitts ve Nevis'in Birleşmiş Milletler elçisi olmuş, hem de Anguilla'da offshore bankacılık ve avukatlık yapmıştır. BM elçisi olarak bir yandan pasaport satabileceği çok sayıda müşteriye ulaşırken, bir yandan da sahip olduğu diplomatik dokunulmazlığın sağladığı avantajları sonuna kadar kullanmıştır. Dwyer Astaphan onun için alaycı bir tavırla, "Adını duymayan kalmamıştı," diyor. "Scotland Yard'ın şüpheli listesindeydi."

Don Mitchell, uzun yıllar boyunca Herbert'le birlikte çalışmış, onu oldukça yakından tanıyan Anguilla'lı bir avukat. 1970'leri ve 1980'leri Anguilla'nın oldukça tuhaf ve belki de dünyada eşi benzeri görülmemiş bir serbest liman olduğu yıllar olarak hatırlıyor. Bunun nedeni, Anguilla'nın St Kitts ile aynı federasyondayken

konan yasaların pek çoğunu yürürlükten kaldırmış ve yerlerine de hiçbir şey koymamış olması. Dünyanın geriye kalanında nakit paranın sınırlar arasında dolaşımını kısıtlayan sermaye denetim kuralları geçerliyken, Anguilla'da bu konuda hiçbir kısıtlama yokmuş. "Valizler dolusu nakit parayla Anguilla'ya gelen İngilizler, Amerikalılar, İsviçreliler ve Batı Hindistanlılar sayesinde Anguilla'daki bankalar bayram etti," diyor Mitchell. "O zamanlar buna karşı bir kanun yoktu, bugünkü gibi kara para aklama veya terörün finanse edilmesi gibi kaygılar da yoktu. Anguilla'daki bankalara yatırılan paraya bankayla müşterisi dışında hiç kimseyi ilgilendirmeyen basit bir bankacılık işlemi gözüyle bakılıyordu."

Adadaki hepi topu altı hukuk bürosundan biri onun, biri Herbert'inmiş. Gelen parayı kaynağına bakmaksızın kabul ederken kolay yoldan köşeyi dönmek gibi bir niyetleri olmadığını, aksine fazlasıyla saf olduklarını söylüyor. "O zamanlar vergi kaçırmak adeta bir vatandaşlık göreviydi; kimse bunu gerçek bir suç olarak görmezdi," diyor. "Önümüze getirdikleri kâğıtları imzalardık, bunların bir yerlerden çalınan veya dolandırıcılıkla elde edilen paralar olduğunu çok sonradan öğrendik." Dediğine göre işin karanlık tarafıyla Herbert ilgileniyormuş.

Herbert'in karanlık ilişkileri olan müvekkillerinden biri, Kenneth Rijock'tı. Rijock, Vietnam'da savaşmış eski bir ABD askeriydi. Kokain furyasının patlak verdiği ve uyuşturucu baronlarının elinde aklanmayı bekleyen çok fazla kara paranın olduğu 1970'lerin sonunda uyuşturucu kaçakçıları için para aklamaya başlamıştı. Anılarını yazdığı 2012 tarihli kitabı *The Laundry Man*'de [Çamaşırcı] bütün bunları anlatıyordu fakat kitapta Herbert'in adını değiştirmişti. Bu yüzden de hiç kimse pasaport endüstrisinin doğuşuyla Rijock'ın kitabındaki kurnaz Kitts'li avukat arasındaki bağlantıyı kuramamıştı. Rijock, aydınlık yüzlü, kocaman gülümseyen ve sağlam el sıkışan bir adam. Onunla 2017 yılında Florida, Key Biscayne'deki bir Starbucks'ta buluştum ve Billy Herbert'le birlikte geçirdiği zaman hakkında konuştuk.

Rijock'a göre Herbert'in en önemli silahı Anguilla'da geçerli olan Gizli İlişkiler Yasası'ydı. Bu yasaya göre bir şirketin kime

ait olduğunu sormak bile suçtu; hal böyleyken yabancı bir ülkenin bu İngiliz adasındaki şirketlerin sağladığı gizlilik perdesinin ardına geçmesi imkânsızdı. Rijock'ın müşterilerini koruyan, Herbert'in avukatlık bürosuna da bol para kazandıran bir yasaydı bu.

"Herbert, kirli parayla iş yapmak isteyen herkesin ilk başvurduğu adres oldu," dedi Rijock. "Herbert'in bürosuna bana referans olan birinin yönlendirmesiyle gittim; başka türlü avukatlar birbirlerine kanun kaçakları için çalıştıklarını söylemezler. Bu referansa aramızda 'gizli tokalaşma' deriz. Önce birkaç tane şirket kurduk, sonra da beni yolun karşısındaki Caribbean Commercial Bank'e götürdü. O bankanın yüzde 10 hissesi Herbert'e aittir. Bana kurduğumuz şirketler için ayrı ayrı hesaplar açmamı ve müşterilerin paralarını o hesaplara yatırmamı söyledi. Dediği gibi yaptım. Ondan sonra da özel uçağı olan müşterileri Anguilla'ya taşımaya ve milyonlarca doları oradan oraya aktarmaya başladım."

Herbert, Anguilla hükümetiyle ortak olduğu bankaya milyonlarca dolarlık kara parayı kabul ediyor, ardından Rijock bu parayı çeşitli yollardan geçirerek Kuzey Amerika'ya geri gönderiyordu. Örneğin para önce Panama'ya, sonra Tayvan'a, oradan da City of London'a gidiyor, son durak olan ve uyuşturucu kaçakçılarının alışveriş merkezleri veya apartmanlar satın aldığı Miami veya Kanada'ya ulaştığında artık temizlenmiş oluyordu. "Herbert çok başarılıydı," dedi Rijock. "Çok hızlı hareket ederdi ve çok hırslıydı. Kurşun geçirmez bir adamdı. BM elçisiydi, bir nevi Henry Kissinger gibiydi, kimse ona dokunamıyordu."

Pasaportlar da bu noktada devreye giriyordu. Polise yakalanmaktan korkan uyuşturucu kaçakçıları, farklı isimlere düzenlenmiş kimlikler ve pasaportlar istiyorlardı. Rijock'ın müvekkillerinden biri, Medellin karteli için çalışan Georges adında bir kokain kaçakçısıydı. Bir gün Panama'dan bir zarf dolusu fotoğrafla çıkagelmişti. Bunlar kartel üyelerinin fotoğraflarıydı. "Hepsine St Kitts pasaportu istiyorum, bana da bir tane çıkar," demişti Rijock'a. Rijock, "Aradan az bir zaman geçti. Ben bu iş için gönderdikleri parayı almış, pasaportları çıkarırken polis baskınına

uğradılar," dedi. "Georges Çin'e kaçtı ... O sıralarda isteyen kişiye göre düzenlenen boş kimlikler ve pasaportlar satılıyordu."

Derken Billy Herbert boyunu aşan bir işe bulaştı. FBI'a göre, Herbert'in Anguilla'daki paravan şirketler aracılığıyla paralarını akladığı Boston'lı marijuana kaçakçıları, IRA'ya para göndermişler, IRA da onlardan gelen parayla Birleşik Krallık'a karşı eylemlerinde kullanmak üzere silah satın almıştı. Bu kadarı fazlaydı. Biraz uyuşturucu kaçakçılığı hoş görülebilirdi ama silah ticaretine göz yumulamazdı. 1986 yılında Birleşik Krallık ve ABD kolluk kuvvetleri ortaklaşa bir operasyon düzenleyerek Herbert'in Anguilla'daki bürosunu bastı (bu operasyonun sonuçlarından biri de Rijock'ın hapse atılması oldu), birkaç ay sonra da Boston'daki marijuana kaçakçıları tutuklandı.

Baskını takip eden günlerde Herbert BM elçiliğinden istifa ettiyse de, diplomatik dokunulmazlığı sayesinde yargılanmadı. Ancak bu olaylardan yedi yıl sonra, Herbert ve ailesi her pazar günü yaptıkları gibi bir tekne gezisine çıktı ve bir daha geri dönmediler. Defalarca Herbert'le denize açılmış olan Simmonds, ısrarla Herbert'in emniyet kurallarını hiçe saydığını ve büyük ihtimalle dikkatsizlik yüzünden yaşanan bir kazaya kurban gittiklerini söylüyordu. Diğer taraftan, IRA'yı ele verdiği için teknesine patlayıcı yerleştirildiğini ve denizin ortasında havaya uçurulduğunu düşünenler de vardı. (Bir başka komplo teorisine göre, Herbert adadaki bir yüzme havuzunun altına gömülmüş, dikkatleri başka yöne çekmek için de teknesi batırılmıştı. Herbert'in aslında ölmediğini, o sıralarda kanun kaçaklarının sığınağı haline gelmiş bir vergi cenneti olan Belize'ye kaçtığını ve tekne kazasının da bir şaşırtmaca olduğunu söyleyenler de vardı.)

Astaphan, denize doğru dik bir açıyla inen Friars Bay sahiline baktı. Deniz sakindi, dalgalar usulca kumsalı yalayıp geri çekiliyorlardı. "Dönselerdi buraya döneceklerdi," dedi.

Hafif bir rüzgârın serinlettiği ılık bir gündü, tam da insanları Karayipler'e çeken güzellikte bir havaydı. Önümüzdeki masada içip bitirdiğimiz iki Carib birasının boş şişeleri, yanlarında da yeni açtığımız biralar duruyordu. Herbert'in teknesinin kaybolduğu

günse bugüne hiç benzemiyordu, hava oldukça rüzgârlı ve bulutluydu, olumsuz hava şartları nedeniyle arama kurtarma çalışmaları da güçlükle yürütülmüştü. "Gittiler ve bir daha dönmediler," dedi Astaphan. "1994 yılıydı, Babalar Günü'ydü. Scotland Yard gelip inceleme yaptı." İngiliz polisinin hazırladığı rapordan net olarak anlaşılan tek şey, ada halkının Scotland Yard müfettişleriyle konuşmak istemediğiydi. St Kitts sakinleri polise bilgi vermemek konusunda ağız birliği etmiş gibiydi. Belki de bir bildikleri vardı, zira Herbert ortadan kaybolduktan beş ay sonra St Kitts polis şefi vurularak öldürüldü. Öldürüldüğü sırada İngiliz polisiyle görüşmeye gidiyordu.

St Kitts pasaport programı, ağırlıklı olarak Herbert ve benzerleri tarafından kullanıldığı için suçlularla, yeraltı dünyasıyla birlikte anılır oldu ve 1980'lerde de, 1990'larda da istenen saygınlığı kazanamadı. Devlet bu programdan para kazanmışsa da az bir miktar olmalı, programın devlet bütçesine kayda değer bir katkısı olmuş gibi de görünmüyor. 2015 yılında Başbakan Timothy Harris (kendisi İşçi Partisi'nin muhalif kanadındandı ve hükümetinde PAM üyeleri de vardı), 2005 yılına kadarki dönemde devletin kaç adet pasaport sattığına dair en ufak bir fikirleri olmadığını, bunu ortaya çıkarmanın da son derece meşakkatli bir iş olacağını söyledi. Arşivin halini düşününce, ona hak vermemek elde değil.

Şeker fiyatlarındaki düşüş olmasaydı, pasaport programı büyük ihtimalle yolsuzluğun egemen olduğu, kimsenin de pek umursamadığı bir ülkede paragöz birileri tarafından yasalara sokuşturulmuş ve unutulmaya yüz tutmuş bir madde olarak kalacaktı. Derken, Avrupa Birliği'nin kendisine üye ülkelerdeki şeker üreticilerine verdiği teşviklere karşı çıkan Brezilya, Tayland ve Avustralya'nın baskıları meyvelerini verdi. Bu ülkeler, söz konusu teşviklerin dünyanın geriye kalanındaki şeker üreticilerinin elini zayıflattığını ve ayrıca AB'nin imzaladığı ticaret anlaşmalarına da aykırı olduğunu söylüyorlardı. Sonunda, 2005 yılında AB şeker üreticilerine verdiği desteği kademeli olarak azaltacağını duyurdu. Avrupa'daki pek çok çiftçi için kötü haberdi bu.

Çoğu eski sömürge olan, ekonomileri büyük ölçüde İngiltere ve Fransa'yla aralarındaki sıkı ticaret ilişkilerine dayalı yirmi kadar küçük ülke içinse bu haber felaketle eşanlamlıydı. Bunlardan biri olan St Kitts'teki şeker üreticileri de artık Avrupa teşviklerinden faydalanamayacaktı. Ülkenin en önemli endüstrisi birdenbire çökmüştü ve acilen başka bir gelir kaynağı yaratmaları gerekiyordu.

O sırada pasaport satan sadece üç ülke vardı: Avusturya, Dominika, St Kitts ve Nevis. Avusturya'nın pasaport programı oldukça dar kapsamlı, masraflı ve seçiciydi. Dominika ve St Kitts ise birkaç açıkgözün isteyen herkese ucuz pasaport sattıkları yerler olarak ün salmıştı.

Henley & Partners'ın yöneticilerinden Christian Kalin ise başka bir şeyin peşindeydi. Çok daha büyük çaplı ve çok daha büyük paraların döndüğü bir program oluşturmak istiyordu; bu program sayesinde pasaport prestijli bir mal varlığına dönüşecek, kanun kaçaklarından ziyade Paravatanlılara hitap eden bir finans aracı olacaktı. St Kitts hükümeti iflastan başka seçeneğinin olmadığını düşünürken, Kalin bu durumu bir fırsata çevirebileceğini fark etmişti. Onunla Londra'nın batısındaki lüks bir otelde buluştuk, karşılıklı çaylarımızı yudumlarken bir keman sanatçısı Franki Valli and the Four Seasons'dan parçalar çalıyordu. "O zamanlar St Kitts'teki pasaport programının çok hantal bir yapısı vardı," diye anlattı. "Pasaport almak bazen üç ay, bazen üç yıl sürüyordu. Ne kadar süreceğini kestirmek imkânsızdı. Ayrıca işler çok laçkalaşmıştı ve doğru dürüst bir denetim yoktu. Onlara bu hantal yapıyı değiştirmeleri gerektiğini söyledik, pasaport işlerini bakanların elinden alıp sadece bu işi yapan bir merkezden yürütün dedik. Zamanın başbakanını da kutlamak lazım, hemen ne demek istediğimizi anladı. Buradan sonrası çok kolay oldu."

O sıralarda St Kitts pasaportu almak isteyen birinin ya devlet tahvili satın alması ya da gayrimenkul yatırımı yapması gerekiyordu. Kalin üçüncü bir seçenek sundu: Kişiler pasaport için doğrudan hükümete para ödeyecek, hükümet de bu parayı şeffaf bir şekilde yönetilen ve bir tür ulusal emanet fonu işlevi gören

Şeker Endüstrisi Çeşitlendirme Fonu'na aktaracaktı. Böylece hem devletin kasasına para girecek, hem pasaport için başvuranlar kendilerini tamamen yasal ve hayırlı bir işe destek olmuş gibi hissedecekler, hem de dünya burada para hortumlanıyor diye ayaklanmayacaktı. Pasaport satın alanların da kendilerine yepyeni kapılar açan bir seyahat belgeleri olacaktı. Diğer ülkelerin güvenlikle ilgili kaygılarını yatıştırmak içinse, pasaport başvurularını inceleyip karara bağlama işi özel sektör şirketlerine verilecekti.

"2007'den önce isteyen herkese pasaport veriliyordu, yaptıkları tek denetim o kişinin adının Interpol tarafından arananlar listesinde olup olmadığına bakmaktı," dedi Kalin. "Bir programa ciddi insanların başvurmasını istiyorsanız, o programın da ciddi bir program olması gerekir. Bu kadar basit. Ne kadar ciddi olursa o kadar başarılı olur." St Kitts devleti, Kalin'in bütün önerilerini kabul etti ve pasaport programı adeta bir uzay mekiği gibi uçuşa geçti. O zamandan bu yana yaklaşık on yıldır, her yıl bir önceki yılın iki katı pasaport satılıyor.

2005 yılında satılan St Kitts pasaportu sayısı altıydı; bu rakam 2006'da 19; 2007'de 75; 2008'de 202; 2009'da 229; 2010'da 664; 2011'de 1098; 2012'de 1758; 2013'te ise 2014 oldu. Buradan sonra satışlar düz bir grafik çizmeye başladı ve 2014'te 2329; 2015'te 2296 pasaport satıldı. (Pasaport başvurusunu yapanın yanı sıra bakmakla yükümlü olduğu kişiler de pasaport aldıkları ama bu sayıya dahil olmadıkları için, gerçek rakam çok daha yüksek.) Kalin ve Henry işe el atmadan önce yılda altı pasaport satan St Kitts, on yıl içinde yılda iki binden fazla pasaport satan bir yer haline gelmişti.

Kalin'in tıpkı elli yıl önce City of London'da icat edilen eurobondlar kadar ileri görüşlü olan bu müdahalesi sonucunda, Henley eşi benzeri görülmemiş bir ürün yaratmıştı. Kalin sayesinde pasaport, gidip dükkândan satın alınabilen bir mala dönüşmüştü. St Kitts ve Nevis Ekonomik Vatandaşlık Programı'nın başarısı dünyanın işleyişini değiştirirken, her St Kitts vatandaşlığından 200 bin dolar kazanan Henley de şöhret ve servet sahibi oldu.

Paravatan'ı St Kitts ve Nevis'e getiren bu yeni programın etkilerini inceleyen üç IMF analisti, "Ekonomik Vatandaşlık Prog-

ramı'nın sağladığı para girişi ekonomik kalkınmayı desteklemiş, kilit noktalardaki makroekonomik dengeleri sağlamlaştırmış ve banka likiditesini artırmıştır," diyorlardı. "2013 yılında toplam harcamalar GSYH'nin yüzde 2'si oranında artmış olmasına karşın, mali denge GSYH'nin yüzde 12'si kadar fazla vermiştir."

Bu para, turistlerin en çok rağbet ettiği Basseterre'nin güneydoğusundaki tepenin yamaçlarına (eğer St Kitts'in haritadaki balığı andıran şeklini gözünüzde canlandırırsanız balığın karnına denk gelen bölgeye) sayısız ev ve otelin yanı sıra bir de golf sahası inşa etmiş. Ayrıca balığın kuyruğunun olduğu tarafa da Christophe Harbour adında lüks bir tatil köyü yapılıyor. Daha önce yerleşim olmayan bu bölgede bin hektarlık bir alana yayılan tatil köyü, St Kitts'in toplam yüzölçümünün yaklaşık yüzde 6'sını kaplıyor. Projeyi bana gezdiren satış sorumlusu, Amerikalılara özgü kusursuz beyaz dişleri, bal rengi bronz teni ve kocaman siyah bir arazi aracı olan bir adamdı. Kısa süre öncesine kadar arabayla bu bölgeye gelmek bir eziyet olurdu, şimdiyse adayı bir uçtan bir uca kateden yeni otoyol sayesinde yolculuğumuz gayet konforluydu.

St Kitts'in bitki örtüsü, su olan yerlerde insanı afallatacak kadar canlı bir yeşilken, diğer yerlerde cılız çalılıklardan ibarettir. Burası adanın çorak tarafıydı, tatil köyü projesine giden yol boyunca gördüğümüz manzara Sicilya'yı andırıyordu. Yoldan aşağı, denize doğru inerken birdenbire tatil köyü karşımızda belirince gözlerime inanamadım. Bir zamanlar burada büyük bir tuz gölü varmış. Turizm merkezini yapanlar gölü denizden ayıran dar kara parçasını orta yerinden açarak gölü bir süper yat limanına dönüştürmüşler. Ben gittiğimde limanın inşası henüz bitmemişti ama daha şimdiden beton kızağa bağlanmış devasa bir yat vardı. O kadar büyüktü ki kıç tarafında bir helikopter olduğunu fark etmem biraz zaman aldı. Öğrendiğime göre, altmış altı metre boyundaki *Vanish** (bundan daha uygunsuz bir isim olamazdı) adlı bu yat, aynı anda on iki konuk ve on yedi çalışan alıyordu ve hiç yakıt almadan Londra'dan Cape Town'a kadar gidebiliyordu.

* Vanish: İngilizce'de ortadan kaybolmak, kayıplara karışmak anlamına gelen bir fiil. (*ç.n.*)

Üzerinde iki ayrı helikopter pisti vardı ve 2016 yılında Hollanda'daki bir tersanede inşa edilmişti.

Yanımdaki satış sorumlusu coşkuyla, "Yat diye buna derim arkadaş," dedi. "Kime ait olduğunu biliyorum ama söylemem. Mutlaka onu tanıyan birilerini tanıyorsundur. Gerçek zenginlerin çoğu gibi o da pek adı duyulmamış biri. Zaten dünyanın en zenginlerini kimse tanımaz, büyük şirketlerin finans müdürleri ya da dev aile şirketlerinin sahipleri falan olurlar. Dışarıdan bakınca asla ne kadar zengin olduklarını anlamazsın. İşte böyle zenginler bizim uzmanlık alanımız oluyor."

Bu yat limanındaki yerler, büyüklüklerine göre 1,8 milyon dolar ile 2,8 milyon dolar arasında fiyatlara satılıyor. Gölden çıkarılan çamurla doldurulmuş kıyıdan denize doğru uzanan çıkıntılarda ve yarımadalarda ise, tatlı tatlı ısıtan güneşin altında hiç de göz yormayan şık ve sade villalar var. Villaların yanı sıra, en pahalısı 8 milyon dolara alıcısını bekleyen satılık arsalar da var. Ortalama arsa fiyatı bir milyon dolar civarında; aldığınız arsaya yaptıracağınız evin maliyeti de bir milyon dolar ile üç milyon dolar arasında değişiyor. Bazıları diğerlerinden daha gösterişli olan villalara hayranlıkla bakarak tatil köyünün merkezine doğru indik ve kulüp binasının önünde durduk. Burada palmiye ağaçlarının gölgesine kondurulmuş sazdan çatılı bir roof bar ve bembeyaz kumsalla masmavi okyanusa tepeden bakan bir sonsuzluk havuzu vardı. Tatil köyünde altı plaj ve inşaatı tamamlanmak üzere olan bir Park Hyatt Oteli bulunuyordu, ayrıca bir golf sahası yapmayı planlıyorlardı. Yüzü okyanusa dönük bir sahil barı da vardı, buraya salaş bir hava vermek için ön cephesini bir zamanlar adadaki şeker fabrikasının bir parçası olan paslanmış oluklu demir panellerle kaplamışlardı. Pek şık bir dokunuştu doğrusu.

St Kitts Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Programı uyarınca, adada 400 bin dolarlık bir gayrimenkul yatırımınız varsa St Kitts pasaportuna hak kazanıyorsunuz. Christophe Harbour'daki arsaların çoğu bu şekilde pasaport isteyen zenginlere satılmış; fakat pasaport derdi olmayan alıcılar da var. Tatil köyünün müteahhidi Buddy Darby, bu işlerde son derece tecrübeli bir isim ve

Amerikalı müşteriler tarafından da oldukça seviliyor. Christophe Harbour'da arsa veya villa satın alan Amerikalıların bazıları da, adanın doğal güzellikleri ve ABD'den St Kitts'e gelip gitmenin kolay olması nedeniyle burayı tercih etmişler. Diğer ülkelerden gelen müşterilerse esasen pasaport peşinde olanlar. "Rusya'dan gelenler pasaport istiyor, Ortadoğu'dan gelenler de pasaport istiyor," diye açıklıyor yanımdaki satış sorumlusu. "Asya pazarından dört müşterimiz var; biri Japonya'dan, biri Tayvan'dan, ikisi de Çin'den. Bak mesela şuradaki gibi evler çok revaçta, bu evin 1100 metrekarelik bir alanı var." Cam kaplı güvenlik kulübesinde oturan görevliye gülümseyerek el sallıyor. "İnsanlar bunu istiyor, güvenlikli yerlerde oturmak istiyorlar, baksana ne kadar güzel."

Oradan ayrılırken tanıtım kitapçıklarından birini alıp incelemeye koyuldum. Tatil köyünün olsa olsa üçte birini görmüştüm ama gördüğüm kadarı bile olağanüstü iddiasıyla beni hayrete düşürmeye yetmişti. Satılık pasaport fikrini ilk ortaya atanlar kolay yoldan köşeyi dönmek yerine adayı bir zengin yuvasına dönüştürmek isteselerdi böyle bir şey hayal ederlerdi herhalde. 1984 yılında satılık pasaport yasası meclisten geçtiğinde, St Kitts ve Nevis başlıca geçim kaynağı olan şeker üretiminde Brezilya ve diğerleriyle rekabet edemez hale gelmiş yoksul bir ülkeydi. Elimdeki broşürdeyse sörf yapan turistler, yarışan yelkenliler, jilet gibi ışıldayan yatlar, kumsalda yalınayak gezen güzel sarışın kadınlar ve günbatımına karşı oturmuş kokteyllerini yudumlarken neşeyle çene çalan insanlar vardı.

Gelgelelim broşüre biraz daha dikkatli baktığınızda farkına varabileceğiniz, hayli rahatsız edici bir ayrıntı vardı. Koca kitapçıkta sadece iki siyahi insan vardı. Biri üniformalı bir otel çalışanı, diğeri de elindeki tepsiyle müşterilere içecek taşıyan bir garsondu. Satış sorumlusunun arazi aracıyla tatil köyünü gezerken tanık olduğum ve beni huzursuz eden bir gerçek, broşürde de karşıma çıkmıştı. Christophe Harbour'da gördüğüm ada sakinleri ya güvenlik görevlisi ya inşaat işçisi ya da sürücüydüler; hepsi tatil köyünün tadını çıkaranlara hizmet ediyorlardı. Projeye akan para St Kitts ekonomisine ve devlet bütçesine katkı sağlıyor olabilirdi

ama bunu yaparken adaya buranın geleneksel hayatıyla hiçbir ilgisi olmayan yabancıları getiriyor, ada halkıyla hiçbir bağı olmayan yeni bir halk yaratıyordu.

1984 yılında satılık pasaport programına karşı çıkanlar bunun olabileceğini öngörmüşlerdi. Bryant o yılın Şubat ayında, söz konusu yasa mecliste kabul edildikten üç gün sonra, İşçi Partisi'nin gazetesindeki köşesinden şöyle uyarmıştı: "Besbelli Simmonds hükümetinin niyeti, Salt Pond yarımadasını olduğu gibi yabancılara satmak. Yarımadanın yeni sahipleri burada beyazlara özel bir eyalet kurabilir. Öyle ki St Kitts sakinleri bu eyalete ancak hizmetçi veya taksi şoförü olarak girebilecekler. Hükümet bunu hiç düşünmüyor."

Peki ama bu pasaportları satın alarak St Kitts halkını iflas eden şeker endüstrisiyle birlikte batmaktan kurtaran; bunu yaparken de bir zamanlar homojen bir nüfus yapısı olan adanın bir köşesini yabancılara ait bir yerleşim yerine çeviren bu insanlar kimlerdi? Başbakan Harris, 2015 yılında şu bilgiyi vermişti: "Dünyanın dört bir yanındaki 127 ülkeden insan yatırım pasaportu aldı. En çok pasaport Asya ve Avrupa kıtalarından satın alındı." Dediğine göre yapılan 10.777 başvurunun 2.272'si aynı ülkedendi ama hangi ülke olduğunu söylemeye veya bu konuda daha fazla bilgi vermeye hazır değildi. St Kitts'inkine benzer satılık pasaport programları olan diğer adalar, müşterileri konusunda daha şeffaflar. Antigua ve Barbuda, bütün başvuruların hangi ülkelerden yapıldığını duyurdu. Dominika, pasaport başvurusu yapanların adlarını da açıklıyor (gelgelelim listeyi sadece adadaki devlet kitapçılarında bulunabilen resmi gazetede yayımladığı ve yayımlanan listede de eksikler olduğu için tam anlamıyla bir şeffaflıktan söz edemeyiz). St Kitts pasaport sattığı kişiler konusunda asla bu kadar şeffaf olmadıysa da, oradaki programın da Karayipli komşularıyla üç aşağı beş yukarı aynı müşterileri cezbettiğini söyleyebiliriz: Dörtte biri Çin'den, dörtte biri Ortadoğu'dan, dörtte biri eski Sovyetler Birliği'nden, geriye kalanı da diğer ülkelerden olmalı.

Bu müşterilerden biriyle, kripto para dünyasındaki başarısı nedeniyle "Bitcoin Jesus" lakabıyla anılan Roger Ver'le buluştuk ve

bana neden Amerikan pasaportu yerine St Kitts pasaportunu tercih ettiğini anlattı. Açtığı internet sitesi bitcoin.com'dan bir servet kazanan Ver, artık ABD'ye vergi ödemediği için kazancının yüzde 10 ile 15 arasında arttığını söylüyor. Gerçi Ver, tipik bir St Kitts müşterisi sayılmaz. Bunun bir nedeni, pasaportlara inanmaması ("Uzayda dönen devasa bir kayanın üstündeyiz. Ne yani, kayanın bir tarafında doğduk diye başka bir tarafına gidemeyecek miyiz? Bana akıldışı geliyor," diyor). Bir nedeni de Çinli, Ortadoğulu veya eski Sovyetler Birliği'nden olmaması.

Dominika'daki bir konut projesinde tanıştığım Kamal Şehada ise daha tipik bir St Kitts müşterisi. O sırada benimle konuşacak zamanı yoktu, daha sonra beni St Kitts'teki Marriott otelinin kumarhanesine çağırdı. Buluştuğumuzda romlu kokteyller içerek kumarhanedeki ekrandan Barcelona maçını izliyordu. Filistinli bir inşaat mühendisi olan Şehada, hayatı boyunca Filistinli olmanın acısını çekmiş. Anne ve babası, 1948 yılının Mayıs ayında İsrail, Filistin topraklarında devlet kurduğunda Kudüs'ten kaçarak Gazze'ye gelmişler. Kısa süre sonra da Kamal doğmuş. Kamal'ın üç ağabeyi Kudüs'te doğmuş fakat oraya dönemiyorlar.

Kamal küçük bir çocukken ailesi Libya'ya taşınmış. Kamal da orada büyümüş ve okumuş. Derken bir arkadaşı 1969 Eylülünde darbeyle iktidara gelen General Muammer Kaddafi'ye ihanetle suçlanmış ve Kamal da Libya'dan kaçmak zorunda kalmış. Sonunda İngiltere'ye gelerek yüksek lisans yapmış ve bugün pek çok modern binanın çatısında kullanılan uzay kafesi adı verilen yapı konusunda uzmanlaşmış. O sırada yeni bir havaalanı inşa etmekte olan Dubai'den iş teklifi gelince de oraya gitmiş.

"Kız kardeşim Dubai'deydi, üç günlüğüne diye gittim, otuz sekiz yıldır oradayım," dedi. "Ama otuz sekiz yıldır orada yaşıyor olmama rağmen istedikleri anda oturma iznimi iptal edebilirler. Oğlum Dubai'de doğdu ama yirmi bir yaşına geldiğinde vizesini iptal ettiler. Artık yetişkin, yani reşit olduğu için kendi vizesini alması gerek dediler."

Neyse ki yeni satın aldıkları pasaportlar sayesinde bütün bu dertler son bulmuş. Kamal'ın kızı Dominika, diğer çocukları ise

St Kitts pasaportu almışlar. Böylece bir Filistinlinin ancak rüyasında görebileceği avantajlara sahip olmuşlar: İngiliz Milletler Topluluğu'ndaki ve Avrupa Birliği'ndeki ülkelerin çoğuna seyahat edebiliyorlar. "Filistinli pasaportumla Arap ülkelerine bile giremem," diyor Kamal. "Adaletsizlik her yerde, dünyanın her tarafına yayılmış durumda. Filistinlilerin yüzde doksan dokuzunun benim gibi pasaport satın alma imkânı yok ... Ama kendimi kötü hissetmiyorum; param var ve bu pasaportu satın alabildim, bu sayede buraya gelip çalışıp para kazanabiliyorum ve kazandığım parayı da o insanların yararına işler için kullanabiliyorum. Gazze'de yirmi beş öğrenci okutuyorum."

İşte Paravatan'ın gücü burada: Ülkenizdeki herkes adaletsizlikten ve yoksulluktan mustaripken siz yeterince zenginseniz, Paravatanlı olarak tüm bu güçlüklerden sıyrılabilir, rahat ve özgür bir hayat sürebilirsiniz. Bugün milyonlarca zengin insan, dünyadaki haksız vize uygulamalarını düzeltmek için gereken uzun ve zahmetli süreçle uğraşmak yerine, parasını ödeyerek anında seyahat özgürlüğüne kavuşabiliyor. St Kitts'i kalkındıran bu kazançlı iş, elbette pek çok başka ülkenin de iştahını kabartmış. Dominika 1992 yılında pasaport satmaya başlamış; yakın geçmişte Antigua ve Barbuda, St Lucia ve Grenada da benzeri programlar başlatmışlar. Avrupa ülkeleri içinde Avusturya'nın pasaport programı oldukça dar kapsamlı ve herkese açık yürümüyor. Öte yandan Malta ve Kıbrıs çok daha büyük çaplı programlar yürütüyorlar ve bu yolla Ruslardan, Ortadoğululardan ve diğer ülke vatandaşlarından yüzlerce milyon euro kazanmış durumdalar. Pasaport satın almak isteyen o kadar çok zengin insan var ki bu pazarda daima talep arzdan fazla. St Kitts'in en büyük hatası da bunu anlayamamış olması ve açgözlülük etmesi.

Kalin, Henley'nin neden yedi yıllık ortaklıktan sonra St Kitts'le çalışmayı bıraktığını söylemeye yanaşmadı ama adadaki kaynaklar, siyasetçilerin Şeker Endüstrisi Çeşitlendirme Fonu'nda biriken paraya da göz diktiklerini ve bu parayı koruyan önlemleri birer birer kaldırmaya başladıklarını söylüyorlar.

2014 yılının Mayıs ayında ABD Mali Suçları Önleme Ağı (FinCEN), St Kitts pasaportlarının mali suçların işlenmesinde kullanıldığı ve her ne kadar Basseterre'deki yetkililer aksini iddia etse de İranlılara da pasaport verildiği konusunda uyarılarda bulundu: "Yeterli denetimin yapılmaması sonucunda, aralarında ikinci vatandaşlıklarını yaptırımları delmek amacıyla kullanmak niyetinde olan kişilerin de bulunduğu yasadışı aktörler kolaylıkla pasaport alabilmektedirler." Kısa süre önce, aynı yılın Mart ayında ABD Hazinesi St Kitts vatandaşlığı almış bir İranlıya cezai yaptırım uygulamıştı. Bir başka İranlı, Alireza Moghadam, 2013 yılının sonlarında Kanada'da yakalandığında üzerinde St Kitts pasaportu vardı. Bunun üzerine Kanada, St Kitts ile arasındaki vizesiz seyahat uygulamasına son verdi. Bu, hem St Kitts pasaport programının itibarına fena halde gölge düşüren hem de sıradan St Kitts halkının seyahat özgürlüğünü kısıtlayan bir gelişmeydi.

Skandallar bununla da kalmadı. IMDB fonundan 540 milyon doları zimmetine geçirme suçuyla aranan Malezyalı Jho Low da St Kitts vatandaşı. McGill Üniversitesi Sağlık Merkezi'ni 22,5 milyon dolar dolandıran ve Kanada polisinin ülkede görülmüş en büyük yolsuzluk olayı olarak adlandırdığı davanın sanığı olan kişi de St Kitts pasaportu taşıyordu (bu kişi, mahkeme görülmeye başlamadan öldü). 2016 yılında pasaport için gereken ödemeleri müvekkillerinin hesaplarından çaldığı parayla yaptığı anlaşılan Amerikalı bir avukatın ve eşinin St Kitts vatandaşlıkları iptal edildi. Aynı yıl *New York Times* gazetesinde yer alan bir habere göre, Pakistan'daki milyonlarca dolarlık bir internet dolandırıcılığının mimarı da St Kitts pasaportu almıştı.

Ardarda gelen skandalların da etkisiyle St Kitts hükümeti iktidarı kaybetti ve 2015 yılında Harris başbakan oldu. St Kitts pasaport müşterileri hakkında sahip olduğumuz az miktardaki bilgiyi de Harris'e borçluyuz. Harris, Henley'nin yerine başka bir ortak getirip yeni kurallar koyarak pasaport programını yeniden başlattı. Fakat artık sahada St Kitts'ten başka çok sayıda oyuncu vardı. Henley halen başka ülkelerin yanı sıra Antigua ve Malta ile çalışıyor. Bugün pasaport, tıpkı parayla satın alınabilen başka her

şey gibi, ticari bir mal. Hatta modasının biraz geçmeye başladığını bile söyleyebiliriz. Çünkü artık piyasada yepyeni ve çok daha heyecan verici bir ürün var.

10

"DİPLOMATİK DOKUNULMAZLIK!"

Emekli bir süpermodel olan Christina Estrada, 21 Şubat 2012 tarihinde elli yaşına bastı. Suudi Arabistanlı milyarder kocası Walid Al-Juffali, dostlar arasında küçük bir kutlama vaadiyle Estrada'yı Abu Dhabi'ye götürürken aslında çok daha büyük bir parti organize etmişti. Doğum günü kutlamaları için 200 arkadaşını özel uçaklarla Londra'dan, Cenevre'den, Cidde'den ve Beyrut'tan Abu Dhabi'ye getirtmiş, Rubülhali Çölü'nün kıyısındaki lüks bir otele yerleştirmişti. Konuklar Bin Bir Gece Masalları temalı bir akşam yemeğinin ardından dört tekerlekli motosiklet turları, deveye binme ve okçuluk gibi etkinliklerle üç gün boyunca ağırlandılar.

İngiliz haftalık magazin dergisi *Hello!*, doğum günü partisine oldukça geniş yer ayırdı. Dergide çıkan fotoğraflarda kum tepelerinin arasında uçuşan elbiselerle poz veren Estrada görülüyordu. Kabarık dalgaları andıran kum tepeleri, çıplak ayaklı Estrada'nın yarı şeffaf elbisesinden belli olan kıvrımlarıyla uyum içindeydi. Bir başka fotoğraf ise Estrada'yı bileğine konmuş bir şahinle gösteriyordu; uzun bacaklarını gözler önüne seren bir kot pantolon ve çizme giymiş, koyu renk gür saçlarını geriye atmıştı. Arka planda görünen, beyaz giysisinin üzerine işlemeli bir yelek giymiş olan adam şahinin sahibiydi. Belli ki bir terslik olması halinde

duruma müdahale etmek üzere tetikte bekliyordu. Estrada'nın bileğindeki yırtıcı kuştan ürkmüş gibi bir hali yoktu, oldukça rahat görünüyordu.

Hepsi de zayıf ve adeta cilalanmış gibi ışıldayan kadın konuklar son derece pahalı elbiseler giymişlerdi, yanlarındaki bronz tenli, şık giyimli erkeklerse kısa boylu ve göbekliydiler. Al-Juffali sadece iki fotoğrafta, banyo küveti boyunda bir doğum günü pastasını kesen karısının yanında gözüküyordu; yakaları mücevherlerle işlenmiş krem renkli bir smokin ceket giymiş, kravat takmıştı.

Doğum günü kutlamalarına *Hello!* dergisi adına katılan Tamara Beckwith, İngiliz sosyetesinin tanınmış simalarındandı. "Christina'yı yaklaşık 15 yıldır tanırım, onu ve eşi Walid'i çok yakın arkadaşlarım olarak görüyorum... Düğün hediyesi olarak Giorgio ve benim için Venedik'te muhteşem bir maskeli balo düzenlemişlerdi, orada on beşinci yüzyıldan kalma bir malikâneleri var," gibi sözlerinden de anlaşılacağı üzere, haber konusu çiftle ilgili tüm yorumları övgüyle doluydu. Yine de, yazdıklarını okurken mega zenginlerin yaşamları hakkında şaşırtıcı ve eğlenceli ayrıntılar yakalamak mümkündü. Örneğin Estrada, Beckwith'e şöyle demişti: "Kocamın benim için böyle bir şey yapması inanılmaz. Üç gece boyunca şarkı söyleyip dans ettim, sevinçten yerimde duramadım, o kadar mutlu oldum." Dediğine göre Noel'den beri kocasının kendisi için bir kutlama planladığını biliyordu ama ayrıntılardan habersizdi: "Bunun çok önemli bir doğum günü olduğuna inanıyordu, hayatın bize birçok değişiklik getirdiğini, bir sayfa kapanırken yeni bir sayfanın açıldığını, bunun kutlanması gerektiğini düşünüyordu."

Estrada, Beckwith'le yaptığı röportajda normalde Surrey'de (İngiltere Kraliyet Parkı olan Windsor Great Park'a komşu bir arazide yer alan 100 milyon sterlinlik bir evde) yaşadığını ama kızlarının okulu tatile girdiğinde birlikte Gstaad'a, Venedik'e veya Cidde'ye gittiklerini söylüyordu. Bu doğum günü vesilesiyle bütün dostlarını bir arada görmek çok hoş olmuştu. "Eşim de çoğu erkek gibidir, yani her gün sabahtan akşama kadar bana ne

kadar harika olduğumu ya da ne kadar güzel göründüğümü söylemez. Ama bir kusur sayılabilecek kadar cömerttir, bana sık sık hoşuma gideceğini düşündüğü hediyeler getirir. Çoğu çift gibi bizim de birbirimizi tamamladığımızı düşünüyorum. Birbirimize destek oluyoruz ama aynı zamanda özgürüz de."

Röportaj ve fotoğraflar 23 Mart tarihli dergide yayımlandığında kutlamanın üzerinden bir ay geçmiş, Al-Juffali çoktan başka bir kadınla evlenmişti. Doğum günü partisinden iki gün sonra Estrada'nın tamı tamına yarı yaşında olan Lübnanlı manken Loujain Adada ile... Anlaşılan Noel'den beri karısından gizlice yaptığı tek şey, romantik bir doğum günü partisi organize etmek değildi.

Al-Juffali ile yeni karısı o yılın Kasım ayında birlikteliklerini kutlamak için Venedik'te bir düğün töreni düzenlediler. Adada'nın törende giydiği Karl Lagerfeld imzalı elbisenin 300 bin dolar değerinde olduğu söyleniyordu. Walid ise koyu renkli sade bir takım elbise giymiş, siyah kravat takmıştı. Yeni gelin, peşinde eteğini taşıyan dört nedimesiyle konukların arasından geçerken herkes cep telefonlarını çıkarmış fotoğraf çekiyordu.

Törenden sonraki kutlamalarda Al-Juffali'nin üzerinde askeri üniforma süsü verilmiş bir giysi vardı, göbeğine kadar inen madalyalarla iktidarının kırkıncı yılındaki Güney Amerikalı bir diktatörü andırıyordu. Adada ise Rokoko döneminden esinlenerek tasarlanmış, gövdesine incilerle ve taşlarla çiçek motifleri işlenmiş, kabarık etekleri fuşya renkli satenden yapılmış elbisesinin içinde göz kamaştırıyordu. Başında değerli taşlarla ve tüylerle süslenmiş devasa bir taç vardı. Sadece gerdanlığının değerinin üç milyon dolar olduğu tahmin ediliyordu.

Bunca masraf Al-Juffali için sorun değildi. Daha sonra bir yargıcın da diyeceği gibi, hadsiz hudutsuz bir serveti vardı: "Kendisiyle aynı geçmişe ve servete sahip diğer pek çokları gibi, sık sık dünyanın bir ucundan diğerine seyahat ediyor, bunu yaparken genellikle özel jetini kullanıyor ve sayısız ülkedeki her biri aslında kendisine ait olan ama mülkiyeti son derece karmaşık finansal yapılarda görünen evlerde kalıyor." Al-Juffali'nin ailesi Suudi

Arabistan'da büyük çaplı inşaat ve altyapı projeleri yürütüyordu. Walid'in babası Electrolux, Mercedes, IBM, Siemens gibi Batılı şirketlerle yaptığı ortaklık anlaşmaları sayesinde muazzam bir servet kazanmıştı. 1994 yılında E.A. Juffali & Bros adlı aile şirketinin başına Walid geçti. Windsor yakınlarındaki 100 milyon sterlinlik malikânenin yanı sıra, Knightsbridge'deki eski bir kiliseden dönüştürülmüş bir ev ve Devon'daki bir kır evi de Walid'e aitti. Ayrıca Suudi Arabistan'da, İsviçre'de ve dünyanın pek çok başka yerinde gayrimenkulleri vardı. 2005 yılında yardım amaçlı düzenlenen bir açık artırmada Tamara Mellon'ın ve Kate Moss'un çıplak çekilmiş birer fotoğrafına neredeyse yarım milyon sterlin ödemişti.

Suudi Arabistanlı bir Müslüman olarak Al-Juffali dört kadınla evlenebilirdi ama Estrada'nın böyle bir şeyi kabullenmeye niyeti yoktu. 2013 yılının Ağustos ayında boşanmayı talep etti. Ne var ki Al-Juffali yeni karısından ayrılma sözü verince barıştılar ve Estrada boşanma işlemlerini durdurdu. Bunun bir hata olduğunu daha sonra anlayacaktı.

2013 yılının Aralık ayında Al-Juffali Atlantik okyanusunun öte yanına, St Lucia'ya uçtu ve iki gün boyunca buradaki devlet yetkilileriyle görüştü. Bu görüşmelerden dört ay sonra St Lucia, Al-Juffali'yi Birleşmiş Milletler'e bağlı Londra merkezli bir örgüt olan ve küresel deniz ticaretinin güvenliğinden sorumlu Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün (International Maritime Organization – IMO) St Lucia elçisi olarak atadı. IMO önemli bir örgüt olmakla birlikte, 1979'da İngiltere'den ayrılarak bağımsızlığını kazanan yaklaşık 180 bin nüfuslu St Lucia tarafından çok da ciddiye alınmadığı aşikârdı. IMO elçiliğinin meşakkatli bir iş olmadığı da belliydi zira Al-juffali'den önceki IMO elçisi, bu görevi Londra'daki diğer işlerine ek olarak yürütmüştü. Al-Juffali'nin vizesi yılda sadece 180 gün Londra'da kalmasına izin veriyordu ve denizcilikten de hiç anlamazdı ama bütün bunlar IMO elçiliğine atanmasına engel olmamıştı.

2014 yılının Ağustos ayında St Lucia, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na Al-Juffali'nin yeni St Lucia IMO elçisi olduğunu ve

adının Birleşik Krallık'taki bütün diplomatların adlarının yer aldığı Londra Diplomatik Listesi'ne eklendiğini bildirdi. Anlaşılan Al-Juffali de bunu bekliyordu. Ertesi ay talak ile (Müslüman erkeklerin "Boş ol" diyerek eşlerini boşaması) Estrada'yı boşadı. Bir ay sonra da bunu Estrada'ya bildirdi. Tam zamanında davranmıştı çünkü ayrılacağına söz verdiği ama ayrılmak yerine Londra'ya taşıyıp Walton Sokağı'ndaki 41 milyon sterlinlik bir eve yerleştirdiği Lübnanlı karısı Kasım ayında ilk kızını doğurdu.

Aralık ayında Estrada'nın avukatları Al-Juffali'yle iletişime geçerek mal varlıklarının bölüşülmesi üzerine son derece çetin geçecek bir hukuk savaşının ilk hamlesi olan tazminat taleplerini ilettiler. Al-Juffali, kimsenin beklemediği bir karşılık verdi: Artık bir elçi olduğu için İngiliz yasaları ona dokunamazdı, yani Estrada kendisine ne verilirse onunla yetinmek zorundaydı. Al-Juffali, pasaporttan veya vizeden çok daha değerli bir şey satın almıştı: yasal dokunulmazlık. Paravatan'ın en güvenli yerine çıkan bir tünel daha bulmuştu.

Birkaç ay sonra Commonwealth Lawyers Association eski başkanı, tanınmış avukat Mark Stephens, "Diplomatik dokunulmazlık gibi şerefli bir geleneğin bundan daha ödlekçe bir şekilde suistimal edilebileceğini sanmıyorum," diyordu. "Uluslararası camia, sırf yoksul düşmüş bir ülkeden diplomatik pasaport satın aldılar diye gelecekteki Bernie Madoff gibi dolandırıcıların, El Chapo gibi uyuşturucu tacirlerinin ve terörü finanse edenlerin yasalardan kaçmalarına göz yummaya gerçekten razı mı?"

Problemi böyle açık seçik bir şekilde ortaya koymak iyi hoş ama bu konuda ne yapılabileceğini bulmak hiç de kolay değil. Uluslararası düzenin temelinde diplomatların dokunulmazlığı yer alıyor. Elçilerin ve meslektaşlarının bulundukları ülkede hedef alınmadan özgürce çalışabilmelerini sağlayan prensip bu. Gelgelelim, birbirlerine taban tabana zıt iki polis memurunun maceralarını konu alan 1989 tarihli *Cehennem Silahı 2* adlı filmde de görüldüğü gibi, bu her zaman iyi sonuç veren bir uygulama değil. Filmde ayrımcılık döneminden bir Güney Afrikalı diplomat, büyük çaplı bir kaçakçılık operasyonunda kendisine suçüstü yapan

Danny Glover'a gülerek kimliğini gösterir ve, "Diplomatik dokunulmazlık!" der. Danny Glover'sa diplomatı başından vurmak suretiyle tek taraflı olarak "dokunulmazlığını kaldırır". Bu sahne bir filmde değil de gerçek hayatta yaşansaydı, Danny Glover Güney Afrikalı kaçakçı diplomata hiçbir şey yapamayacaktı. Bir ülke, bir başka ülkenin temsilcilerini sınır dışı edebilir fakat bunun dışında onlara dokunamaz çünkü bunu yaparsa diğer ülkelerdeki kendi temsilcilerine misilleme yapılması tehlikesi doğar. Al-Juffali'nin sömürdüğü temel prensip, St Lucia'nın bağımsız bir devlet olarak istediği kişiyi elçi olarak atayabilmesiydi. İngiltere de taraf olduğu anlaşmalar gereğince buna saygı göstermek zorundaydı.

Estrada'nın avukatları, St Lucia'dan Al-Juffali'nin diplomatik dokunulmazlığını kaldırması talebinde bulundular. Diplomatları araba kazası veya tecavüz gibi siyasi olmayan suçlara karışmış dost ülkeler talep halinde bunu yaparlar. Ne var ki 2015 yılının Kasım ayında St Lucia'nın başbakanı Kenny Anthony, Al-Juffali'nin dokunulmazlığını kaldırmayı reddetti. Resmi açıklama şöyle diyordu: "St Lucia hükümeti, önceki eşin avukatlarına bunun kişiler arası bir mesele olduğunu ve bu yüzden de meseleye dahil olmak istemediğini bildirmiştir." Açıklamada ayrıca bir elçi olarak Al-Juffali'nin yaptığı işlerden son derece memnun olduklarını ve Al-Juffali'nin adada bir tıbbi araştırma merkezi kurmak üzere olduğunu belirtiyorlardı. Ağustos ve eylül ayları hemşirelerle ve doktorlarla yapılan toplantılarla geçmişti, 2016 yılı başlarında da uluslararası bir diyabet araştırma merkezi açılacaktı. "St Lucia hükümeti, Dr. Juffali'yi elçilik makamına getirmeden önce gerekli tüm incelemelerin yapıldığını ve kendisinin diplomatik görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getireceği konusunda en ufak bir şüphe olmadığını halka duyurur," deniyordu.

Ertesi ay aynı talep bu kez Britanya hükümetinden St Lucia'ya gönderildi. Bu sefer iş çok daha ciddiydi. St Lucia'nın zengin bir kadının avukatlarından gelen talebi reddetmesiyle Londra'dan gelen bir talebi reddetmesi arasında dağlar kadar fark vardı. Ne de olsa St Lucia da bir Commonwealth ülkesiydi, İngiltere

kraliçesi onların da kraliçesiydi ve para birimlerinin üzerinde de kraliçenin resmi vardı, üstelik St Lucia yakın geçmişte İngiltere'den milyonlarca dolarlık yardım almıştı. Bütün bunlara karşın, talep reddedildi. Anthony, ulusuna hitaben yaptığı yeni yıl kutlama konuşmasında bu konuda çok kararlı olduğunu ortaya koyuyordu. "Bu hiç de kolay bir karar değildi, birçok baskıya maruz kaldık ama tek başımıza bile kalsak doğru olduğuna inandığımız şeyi yapmaktan şaşmamalıyız," diyordu. "İnanıyorum ki bize saldıranlar, ülkemizin ve hükümetimizin adına leke sürmeye çalışanlar her neredelerse ortaya çıkarılacaklardır."

2016 yılının Ocak ayında Londra'da başlayan davada Al-Juffali'nin diplomatik dokunulmazlığının eski eşine boşanma tazminatı ödemesine engel teşkil edip etmediği tartışıldı. Estrada'nın ekibinde dört avukat vardı, ikisi son derece seçkin bir unvan olan Kraliyet Avukatı unvanına sahipti. Al-Juffali ise boşanma davalarında uzman olan Mishcon de Reya'yı tutmuştu. De Reya'nın kurduğu ekip de ikisi Kraliyet Avukatı unvanına sahip üç avukattan oluşuyordu. Beş gün süren mahkeme boyunca diplomatik dokunulmazlığın doğası ve Estrada ile Al-Juffali'nin ilişkileri hakkında iki tarafın iddiaları dinlendi. Bu arada Al-Juffali'nin bir tek IMO toplantısına bile katılmadığı ve kanser nedeniyle ölmek üzere olduğu da ortaya çıktı. Mahkemenin verdiği kararda, Al-Juffali'den davalı ve Estrada'dan da davacı olarak bahsediliyordu.

"Atandığı tarihten itibaren davalının bu göreve ilişkin hiçbir eylemde bulunmadığı açıkça görülmektedir," diyordu Yargıç Hayden ('hiçbir' kelimesi karar metninde de kalın fontla yazılmıştı). "Davalı, gerçekte bu görevi üstlenmemiş, bu görevle ilgili hiçbir sorumluluğu yerine getirmemiştir. Bu, tamamıyla suni bir atamadır ... klasik sahtekârlık tanımına bütünüyle uyan bir durum söz konusudur."

Mahkeme sırasında Estrada basının ilgi odağı oldu (*Daily Mail* gazetesi ondan: "Gelmiş geçmiş en şık dul olabilir mi?" diye bahsediyordu). Yargıcın Al-Juffali'ye karşı Estrada'yı haklı bulması daha da çok ses getirdi (*Sun* gazetesi "Şeyh yandı!" diye manşet atmıştı). Fakat Yargıç Hayden'ın *Cehennem Silahı 2*'de

Danny Glover'ın 50 metreden yaptığı atışa denk bir karar vererek Al-Juffali'nin diplomatik dokunulmazlığını kaldırması, İngiliz hükümetini paniğe sevk etmişti. Dışişleri Bakanlığı da biri Kraliyet Avukatı olan üç avukatla davaya müdahil oldu. Bir aydan biraz uzun bir süre sonra gerçekleşen temyiz duruşmasında hükümet, Yargıç Hayden'in kararının bozulması için bastırdı. Temel itirazları, bir İngiliz mahkemesine yabancı bir diplomatın dokunulmazlığını kaldırma hakkı verildiği takdirde, aynı şeyi yabancı bir mahkemenin de İngiliz diplomatlar için yapabileceği yönündeydi. Hükümetin avukatları, "Eğer diplomatların ve Daimi Temsilcilerin statüleri tartışma konusu haline gelirse ... dış ilişkiler çıkmaza girer," diyorlardı.

İngiliz hükümeti her ne kadar Al-Juffali'nin diplomatik statüsü bir yalandan ibaret olsa ve bunun sonucunda Estrada'ya haksızlık yapılmış olsa da, ülkenin uluslararası ilişkilerinin selameti için yalancılığın ve haksızlığın sineye çekilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Temyiz mahkemesi de sonunda bu yönde karar verdi: Eğer St Lucia, Al-Juffali'nin bir diplomat olduğunu söylüyorsa, Al-Juffali bir diplomat sayılacaktı. Ülkenin selameti güvenceye alınmıştı.

Gelgelelim Al-Juffali henüz rahat bir nefes alamayacaktı. Adalet Kraliçesi'nin elinde bir koz daha vardı ve bütün oyunun gidişatını değiştirebilecek güçteydi. Yasaya göre bir diplomatın dokunulmazlık hakkına sahip olması için göreve atandıktan sonra görev yerine gitmiş olması gerekiyordu. Eğer zaten görev yerinde ikamet ediyorsa ve göreve atanmasının öncesinden beri oradaysa, o zaman dokunulmazlık yalnızca söz konusu görevle ilgili eylemleri sırasında geçerli olacaktı. Önemsiz bir detay gibi görünen bu koşul, Estrada'nın davasında son derece büyük bir rol oynadı. Karısının adil bir boşanma tazminatı alma girişimini durdurmaya çalışmak, Al-Juffali'nin Uluslararası Gemicilik Örgütü elçisi olarak görevleri arasında sayılamazdı. Ayrıca her ne kadar sürekli olarak Londra'da yaşamasa da, evliliği boyunca sahip olduğu üç ev de Londra sınırları içinde veya yakınlarındaydı. Mahkeme, elçilik görevine atandığı 2014 yılından önce de

Al-Juffali'nin çocuklarının İngiltere'de yaşıyor olmalarına bakarak, Al-Juffali'nin de Londra'da ikamet ediyor sayılması gerektiğine ve dolayısıyla da dokunulmazlık hakkından yararlanamayacağına hükmetti. Estrada da, İngiliz yasalarına tabi her kadın gibi, boşandığı eşinin mal varlıkları üzerinde hak iddia edebilirdi. Böylelikle adalet kıl payıyla da olsa yerini bulmuştu.

(Bu arada Mayıs 2016'dan bu yana St Lucia'da açılacak olan diyabet merkezinden yana hiçbir gelişme olmadı. Anlaşılan temyiz kararıyla birlikte diyabet merkezi de suya düşmüştü.)

İlk defa bu aşamada, yani mahkeme Estrada'nın boşanma tazminatı talep edebileceğine hükmettikten sonra, Al-Juffali'nin sesi duyuldu. Avukatları aracılığıyla yaptığı açıklamada, eski eşi tarafından yapılan bu "adına leke sürme" girişiminden dolayı üzüntü duyduğunu belirtiyordu. Dediğine göre, Estrada'ya ayda 70 bin sterlin harçlık veriyor, ayrıca kızlarının okul masraflarını ve Surrey'deki on odalı evin giderlerini karşılıyordu. Bunlara ek olarak, Estrada'ya Beverly Hills'de 12 milyon dolarlık bir ev almış ve evin Estrada'nın zevkine göre döşenmesi için de üç milyon dolar harcamıştı.

Estrada'nın bu kadarla yetinmeye niyeti yoktu. Boşanma tazminatının miktarı görüşülürken, nafaka olarak eski kocasından talep ettikleri de basına duyuruldu. Pek çok başka şeyin yanı sıra, satın alacağı el çantaları için yılda 116 bin sterlin, Wimbledon tenis turnuvasını ve Ascot at yarışlarını izlemeye gitme masrafları için yılda 46 bin sterlin, giyim kuşam içinse yılda 1 milyon sterlin talep ediyordu (bunun 83 bin sterlini gece kıyafetleri içindi). Her yılın Ekim ayında kızlarının okulu tatile girdiğinde çıktıkları Paris seyahati için 247 bin sterlin, bir yıl içinde kullandığı dört kavanoz yüz kremi için de 9400 sterlin istiyordu. Mahkemede, "Ben Christina Estrada'yım," demişti. "Uluslararası üne sahip bir top modeldim. Hayatım boyunca böyle yaşadım. Alıştığım hayat tarzı bu."

Sonuç olarak mahkeme Estrada'ya toplamda 75 milyon sterlinlik nakit ve mal varlığı tazminat verilmesine hükmetti. Bu, İngiltere tarihinde görülmüş en yüklü boşanma tazminatlarından

biriydi. Al-Juffali'nin 2016'da ölmesi nedeniyle Estrada'nın tazminatı alması geciktiyse de, nihayetinde adalet yerini buldu.

Aslında, adalet kısmen yerini buldu demek daha doğru olur. Al-Juffali, Paravatan'ın dokunulmaz bir vatandaşı olma yolunda ilerlerken son anda bir engele takılmıştı. Bu sayede arkasından gelenlere nelere dikkat etmeleri gerektiği konusunda yol göstermiş oldu. Al-Juffali'nin hatası, zaten İngiltere'deyken elçi olarak atanmaktı. Bugün bir milyarder Londra'ya, New York'a, Miami'ye veya benzeri bir Batı kentine taşınmak isterse, tek yapması gereken taşınmadan önce paraya sıkışmış bir ülkeden diplomat statüsü edinmek. Dokunulmazlığı taşınacağı ülkeye varmadan önce aldığı sürece kimse ona el süremez. Üstelik bu statü onu sadece boşanma davalarından değil, işleyebileceği her türlü suçun cezasından da kurtarır.

Bu skandal, St Lucia başbakanı Kenny Anthony'nin kariyerini zedeleyen etmenlerden sadece biriydi. Nitekim 2016 yılının Haziran ayındaki seçimlerde başbakanlığı rakibi Allen Chastanet'e kaptırdı. Chastanet'le seçimlerden birkaç ay sonra St Lucia'nın başkenti Castries'de, hoş bir sahil lokantası olan Coal Pit'te buluştum. Ona St Lucia hükümetinin bu tür bir dokunulmazlık kandırmacasına bir daha karışıp karışmayacağını sordum.

Etrafımızda sivrisinekler vızıldarken, "Bu işe bir son verdiğimize emin olabilirsiniz," dedi. "Diplomatik pasaport veriyoruz ama sadece işlerini doğru düzgün yapacak olan fahri konsoloslara ve diplomatlara veriyoruz. Bahsettiğiniz adam hiçbir toplantıya katılmamış, IMO'yla uzaktan yakından bir ilgisi olmamış. Onun yerine atayacağımız kişiyi seçerken son derece titiz davranacağız."

Elbette bu sevinilecek bir haber. Öte yandan, dünyada yaklaşık 200 ülke var ve pek çoğu St Lucia'dan daha yoksul bir durumda. Hiç şüphesiz bu yoksul ülkelerin de çoğu, birkaç milyon sterlin ödeyen herkese diplomatik pasaport vermeye hazır. Hatta bunu zaten yapıyorlar. Kazakistanlı oligark Muhtar Ablyazov'un karısı, 2013 yılında Orta Afrika Cumhuriyeti diplomatik pasaportuyla İtalya'da yaşıyordu. Nijerya eski petrol bakanı Diezani Alison-Madueke, 2015 yılının Ekim ayında Londra'da

tutuklandığında Dominika diplomatı olduğunu gösteren belgeler taşıyordu. Çinli milyarder Xiao Jianhua, 2017 yılının Ocak ayında Hong Kong'dan kaçırıldığında, Antigua ve Barbuda'dan verilmiş bir diplomatik pasaportu vardı.

Paravatan hakkında bildiğimiz bir şey varsa o da sürekli olarak başkalaşıma uğradığı, büyüdüğü ve zenginlerin her gün ona çıkan yeni tüneller bulup çıkardığıdır. Diplomatik dokunulmazlık ticareti, dünyanın işleyişi ve denetimi üzerinde muazzam sonuçları olacak yeni bir endüstrinin doğuşuna işaret ediyor. Bu endüstri büyüyüp serpildiğinde, St Kitts hükümetinin pasaport satması geçmişe ait hoş bir tuhaflık olarak hatırlanacak. Düşüncesi bile insanın içine korku salıyor. Eğer dünyanın en zengin insanları suç işlediklerinde devletler buna karşı hiçbir şey yapamaz hale gelirlerse, bu iş gazetecilere ve eylemcilere kalacak demektir. Paravatan'ın bekçileri de bunun farkında ve şimdiden önlemlerini almış durumdalar.

11

YAZILMASI SAKINCALI ŞEYLER

2014 yılında Vladimir Putin Kırım'ı ilhak edip Kiev'in Ukrayna'nın doğusundaki kontrolünü deldiğinde, Batılı güçler her iki ülkenin devlet yetkililerine ve iş insanlarına karşı yaptırımlar uygulamaya başladı. Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne kastettiği veya yetkisini kötüye kullanarak devletin kasasından çaldığı düşünülen herkesin ABD'deki, Avrupa Birliği ülkelerindeki, Avustralya'daki, Japonya'daki ve bu ülkelerin daha küçük müttefiklerindeki tüm varlıkları ve banka hesapları donduruldu.

Yaptırım uygulananlar listesindeki isimlerin çoğu tanıdıktı. Örneğin Çeçenistan'ın kaba kuvvet yanlısı devlet başkanı Ramazan Kadirov, safkan atlarının Batı'daki prestijli yarışlara katılamayacağını ve bu yarışlardan kazandığı paraların dondurulduğunu öğrendiğinde fazla sarsılmamış olsa gerek. Listedeki diğer isimlerin de mal varlıkları Paravatan'a saklanmış haldeydi; mülkiyetleri paravan şirketlerde veya adsız banka hesaplarında görünen bu varlıkların izini sürmek son derece güçtü. Yine de azimli bir savcının kullanabileceği bir yöntem bulunuyordu: Oligarkların da çocukları vardı. Ve bu çocuklar arkalarında iz bırakıyorlardı; özellikle de genç, zengin ve sosyal medya kullanmayı seven çocuklarsa. Çocukları bulunca parayı da buluyordunuz.

Nitekim ben de, 2014 yılında bir akşam bulduğum yetişkin iki çocuğun sosyal medya alışkanlıkları sayesinde babalarının parasını takip edebildim. Çocukların sosyal medya hesaplarından paylaştıkları resimler ve yorumlar, babalarının nerede olduğu hakkında, mal varlıkları hakkında ve ne gibi finansal hilelere başvurduğu hakkında epey fikir edinmemi sağladı. Büyük Millet Soygunu denebilecek boyutlarda hırsızlık yapan bir suçlunun, Paravatan sayesinde nasıl olup da hiçbir cezaya çarptırılmadığını gösteren, örnek vaka sayılabilecek bir olaydı.

O akşamı izleyen iki yıl boyunca hikâyeyi her yönüyle teyit etmek ve hiçbir açık bırakmamak için pek çok yere seyahat ettim. Söz konusu kişinin başlıca mal varlığı olan şirketin bulunduğu şehre giderek şirketteki hisselerini ona kaptırmış iki kişiyle konuştum. Ardından bu iki eski hissedarın bana anlattıklarının doğruluğunu teyit eden şirket kayıtlarına ulaştım ve yine de yanılıyor olmam ihtimaline karşı şirket yetkilileriyle de görüştüm. Sonra bu şirketin gerçekte kime ait olduğunu gizlemek için kullanılan iki paravan şirketin bulundukları yerlere gittim ve tamamen bir rastlantı sonucunda bu kişinin Batılı ülkelerin yaptırım listesine eklendikten sonra mal varlığını Paravatan'ın daha da derinlerine nasıl gömdüğünü gösteren şirket belgelerine ulaştım. Söz konusu kişinin avukatının başının etini yiyerek de olsa ulaştığım belgelerin kaynağını teyit ettirmeyi başardım.

Bahsettiğim kişi benimle konuşmayı kabul etmedi ama elde ettiğim kanıtlar her şeyi açıkça ortaya koyuyordu: Son derece kârlı bir şirketin mülkiyetini zimmetine geçirmiş, sonra bu mülkiyeti offshore şirketlerde saklamıştı. Batılı hukuk firmalarındaki gönüllü suç ortakları, iş ortakları ve vergi cennetlerinin gevşek yasaları sayesinde yaptığı hırsızlık yanına kâr kalmıştı.

Bu kişi, Sovyetler Birliği'nin dağılışından kısa bir süre sonra çocuklarını bir Batı ülkesine göndermiş, kendi ülkesindeki çocukların rüyalarında bile göremeyeceği okullarda okumalarını sağlamıştı. Çocuklar reşit olduklarında da, hiçbir iş deneyimi bulunmayan 18 yaşında gençler olmalarına karşın, şirket hisselerini onlara pay etmişti. Büyük çocuğun şirkette olup bitenle hiç

ilgilenmediği belliydi; şirket işleriyle uğraşmak yerine bir sosyete karakteri olmayı tercih etmişti. Parayla tuttuğu ve her yere beraberinde götürdüğü bir dizi ünlü Amerikalı sayesinde kendisi de ünlü olmak hevesindeydi. Ne yazık ki çuvalla para döktüğü halde bu alanda da başarılı olamamış görünüyordu. Tek kelimeyle yeteneksizdi. Ünlüleri konu edinen ve az sayıda takipçisi olan birkaç YouTube kanalıyla yaptığı röportajları izleyince, fena halde karizma yoksunu olduğu görülüyordu.

İkinci çocuğun kariyer seçimleri babasını memnun etmiş olmalı. Bu çocuk erişkin olunca çok sayıda şirketin başına geçmiş, bu şirketler sayesinde aile imparatorluğu hem Avrupa'da hem Ortadoğu'da emlak komisyonculuğu, eğlence sektörü, finans ve ulaşım gibi alanlarda faaliyet göstermeye başlamıştı. Meşhur bir Avrupalı yatırımcıyla ortaklık kurarak (yatırımcının adını değilse de şirketlerinin adlarını mutlaka duymuşsunuzdur) aile işini baş döndüren bir hızla büyütüyor, sosyal medyada sık sık yaptığı paylaşımlarla satışların ne kadar arttığını ve inşaatların ne kadar hızlı ilerlediğini övünerek duyuruyordu.

Bu hikâyenin beni bu kadar heyecanlandırmasının nedeni, Paravatan döngüsünü oluşturan çal-sakla-harca adımlarının üçünü birden çarpıcı bir şekilde örneklemesiydi. Hikâyenin başında ülkesinden çaldıklarıyla bir servet edinen bir oligark vardı, sonra bu servet farklı vergi cennetlerindeki şirketler aracılığıyla saklanıyordu, ardından yasal yollardan kazanılmış gibi Batı'da harcanıyordu. Bu harcamalar öyle uluorta yapılıyordu ki magazin basınının gözleri önünde ortalama bir okurun ilgisini çekecek kadar ünlü kişilere para akıtmakta dahi bir sakınca görülmüyordu. Çocukların büyüdüğü Avrupa ülkesindeki evin satın alınışı da dahil olmak üzere, hikâyenin her aşaması sadece çok zenginlerin kullanımına sunulan yasal hilelerin ve stratejilerin bir özeti gibiydi.

Babanın adı Batılı ülkelerden birinin yaptırım listesine eklendiğinde (devrimi takip eden aylarda ve yıllarda bu liste sık sık güncellendi) güya mal varlıkları dondurulacaktı ama gerçekte böyle bir şey olmadı. Servetini gizleme konusunda öyle başarılıydı ki savcılar ve mali müfettişler hızla büyüyen iş imparatorluğunun

varlığından dahi haberdar olmadılar. İşte bu, bir gazete haberinin çok şeyi değiştirebileceği anlardan biriydi. Gazeteciliği bu kadar heyecanlı kılan şey, böyle haberler yapabilme ihtimalidir. Ben de bu haberi yayımlamayı kabul eden bir basın kuruluşu bulduğumda sevinçten havalara uçmuştum.

İki yıllık emeğimin ürünü olan bu haberin basılmasına birkaç gün kala çok tatsız bir e-posta aldım: "Editörümüz, avukatımızın önerdiği yasal değişiklikler yapıldıktan sonra bile, bu haberi yayımlamanın şu anda göze alınamayacak kadar büyük bir yasal risk teşkil ettiğini düşünüyor." "Şu anda" kısmını hiç yazmasalardı da olurdu; bu haberi yayımlamaya hiçbir zaman yanaşmayacaklardı.

Elbette haberi başka kuruluşlara da götürmeye hakkım vardı, daha önce birlikte çalıştığım ve yaptığım işin kalitesine güvenen bir dizi başka editörün de kapısını çaldım. Ne yazık ki bir avukatın çok sakıncalı bulduğu bir haberi yayımlatmaya çalışmak, sahibini öldürmüş bir köpeği yeniden sahiplendirmeye çalışmak gibi nafile bir çaba. Görüştüğüm tüm editörler anlayış dolu ve nazik sözlerle beni geri çevirdiler. Sonunda vazgeçtim. Hikâyemi yayımlamaya kimse yanaşmayacaktı, oligarkın yaptıkları gerçekten de yanına kâr kalmıştı. Söz konusu kişinin ve ailesinin İngiltere'yle hemen hemen hiçbir ilişkileri olmamasına rağmen, haber kuruluşları kendilerine karşı İngiliz mahkemelerinde dava açılmasından korkuyorlardı. Bu korku, offshore ve Paravatan numaralarının Ukrayna'nın içini boşaltanlara karşı Batı'nın yaptırım uygulama çabalarını nasıl bütünüyle boşa çıkardığını gözler önüne seren bir haberi çöpe atmalarına neden olacak kadar güçlüydü. Joseph Heller, *Madde 22*'yi İkinci Dünya Savaşı sırasındaki ABD ordusu hakkında değil de günümüz küresel finans sistemi hakkında yazmış olsaydı, mutlaka insanı öfkeden deliye döndürecek bu gerçeği de yazardı: Paravatan'ın doğası, Paravatan'ın doğasını ifşa etmeyi imkânsız kılar.

Benim bu hikâyeyi bu kadar genel ifadelerle, söz konusu çocukların cinsiyetleri veya çalıntı şirketin bulunduğu yer gibi ayrıntılara girmeden anlatmamın sebebi de aynı. Eğer başarılı ol-

duysam, yolsuzluk konusunda uzmanlaşmış biri bile burada aktardığım olayın baş kahramanı olan oligarkın kim olduğunu anlayamayacaktır. Bunun için özür diliyorum. Farkındayım, çok gizli tutulan bir şeyi bildiğini söyleyip sonra o şeyin ne olduğunu söylememek hiç hoş değil. Ne var ki hakkımda açılması muhtemel davanın mahkeme masraflarından dolayı iflas etmek gibi bir arzum da yok. Paravatan'ın hakkında pek konuşulmayan, büyük ihtimalle artık çözülmüş bir sorun sandığımız bir başka savunma mekanizması da burada devreye giriyor: basın yoluyla hakaret yasası turizmi.

İngiltere, ülkeyle hiçbir bağı olmayan zengin yabancıların İngiltere'de yayınlanmamış haberleri bile mahkemelerinde dava konusu yapabilmesi nedeniyle öyle meşhur olmuştu ki 2013 yılında İngiliz parlamentosu basın yoluyla hakaret yasalarını değiştirmek zorunda kaldı. Bu değişiklikten önce, Rus Boris Berezovski (1997 yılında Forbes dergisine karşı bir İngiliz mahkemesinde dava açtığında tüm dünyada toplam 785 bin baskı yapan derginin sadece 2000'i Birleşik Krallık'ta satılmıştı) ve Suudi Arabistanlı Maan al-Sanea gibi milyarderler, ülkeyle neredeyse hiçbir bağları olmadığı halde basın yoluyla hakaret davalarında İngiliz mahkemelerini kullanabiliyorlardı. Bunun çarpıcı bir örneği, Tunuslu bir iş insanının Arapça yayın yapan bir televizyon kanalı olan Al Arabiya'ya karşı İngiltere'de açtığı davayı kazanmasıydı. Mahkeme, Al Arabiya kanalı Birleşik Krallık'taki uydu kanalları paketlerinde yer aldığı için, İngiltere'de hemen hemen hiçbir izleyicisi olmadığı kanıtlanmasına rağmen, davanın İngiltere'de görülebileceğine karar vermişti.

2013'te yapılan değişiklikle birlikte, tazminat talep eden davacılardan söz konusu yayından zarar gördüklerini ve Birleşik Krallık'la bir bağlantıları olduğunu kanıtlamaları istenmeye başlandı. Gelgelelim bu değişiklik de, basın yoluyla hakaret yasasının yapısından kaynaklanan bir soruna çare olmadı: Bir Paravatanlı kendisiyle ilgili haber yapan bir basın kuruluşunu dava etmeye karar verirse, davayı kazanmak için harcayacağı paranın miktarı, basın kuruluşunun imkânlarını fersah fersah aşar. Buradaki

sorun fazla hevesli mahkemelerin basını sansürlemeleri değil, basının dava açılması riskine karşı kendi kendini sansürlemesidir. Basın kuruluşu mahkemede haksız bulunmaktan ziyade daha mahkeme sonuçlanamadan iflas etmekten korkar. Benimkine benzer kaç haberin olası bir dava korkusuyla gün yüzüne çıkamadan çöpe gittiğini bilmemize imkân yok ama benim yaşadıklarımı yaşayan çok sayıda gazeteci tanıyorum. İşin aslı, benim de bu durumu ilk yaşayışım değildi.

Ukrayna devriminden kısa süre sonra bir televizyon kanalı, yolsuzlukla ilgili bir film yapmak isteyip istemediğimi sordu. Film, ülkedeki seçkinlerin ülkeyi nasıl soyduklarını ve bu esnada sıradan insanların nasıl yokluk içinde yaşadıklarını anlatacaktı. Filmin ana karakterleri Nina Astaforova-Yatsenko adında bir kadın ve kızı Nonna'ydı. Nonna'nın nadir görülen bir hemofili hastalığı vardı. Hemofili hastaları, kanlarındaki bir maddenin eksikliği nedeniyle pıhtılaşma sorunları yaşar. Bu nedenle burun kanaması, kesik ve yaralanmalar hemofili hastaları için büyük tehlike arz eder; eklemlerinde veya beyinlerinde uzun vadeli sağlık sorunlarına yol açabilecek kanamaların meydana gelme riski yüksektir. Bir zamanlar bu genetik rahatsızlık ölümle sonuçlanıyordu. Şimdiyse damar yoluyla verilen pıhtılaşma faktörü sayesinde kontrol altında tutulabiliyor. Doğru düzgün işleyen bir sağlık sisteminin olduğu gelişmiş bir ülkede hemofili hastaları normal bir yaşam sürebilir. Ne yazık ki Ukrayna böyle bir ülke değil.

Filmi çektiğimiz sırada 7 yaşında olan Nonna, dışarıdan bakan birinin herhangi bir sağlık sorunu olduğunu asla tahmin edemeyeceği kadar hayat dolu, yerinde duramayan bir kız çocuğuydu. Kamera önünde olmayı da çok sevmişti. Nina ise her çocuğun hayali olacak türden bir anneydi; akla gelebilecek en berbat koşullarda kızını yaşatma mücadelesi verirken bir yandan da mizah duygusunu korumayı başarmıştı. Ukrayna hastanelerine harcanması gereken parayı hortumlayan yolsuzluk nedeniyle, Nonna'nın yaşaması için gerekli olan (ve anayasal hakkı olan) pıhtılaşma faktörü bulunamıyordu. Nina, faktörü karaborsadan bulmak veya arkadaşlarına getirtmek zorundaydı.

"Biz Ukrayna'yı seviyoruz ama Ukrayna bizi sevmiyor," diyordu Nonna'nın kumral saçlarını okşayarak alnından geriye doğru atarken.

Filmde Nina'yla yapılan söyleşi ve Nonna'nın salıncakta sallanırken çekilmiş görüntülerinin yanı sıra, Londra'da süren bir davayla ilgili bilgilere de yer veriliyordu. Davanın konusu, Ukraynalı bir iş insanı ve eski bakan Mikola Zloçevski'ye ait bir banka hesabıydı. Amaç, bir kez yağmalanmış bir ülkeyi onarmanın ne kadar güç olduğunu anlatmaktı. Zloçevski olayı filmin ana konusu değildi, filmin hiçbir yerinde de Zloçevski'nin suçlu olduğu söylenmiyordu. Kızını yaşatmaya çalışan bir annenin dokunaklı hikâyesine eşlik eden bir yan hikâyeden ibaretti. Davalar uzar, adaletin yerini bulması zaman alır, avukatlar para kazanır, bu arada sıradan insanların çilesi devam eder, diyorduk.

Filmin TED, Sundance ve Vice gibi oldukça sağlam destekçileri vardı ve 2016 yılının Mayıs ayında, İngiltere hükümetinin ev sahipliğinde gerçekleşecek bir yolsuzlukla mücadele zirvesinin arifesinde gösterime girmesi planlanıyordu. İlk gösterim bir pazartesi akşamı Frontline Club adında, üyelerinin çoğunluğunu gazetecilerin oluşturduğu özel bir kuruluşta yapılacaktı. Gösterimden birkaç gün önce bir tanıtım filmi yayınladık. Dürüst olmam gerekirse, çok heyecanlıydık. Güçlü bir filmdi, haklı bir iddiası vardı ve zamanlaması da çok doğruydu. Filme *Bloody Money* |Kanlı Para| adını vermiştik.

Derken, Frontline Club'ın yöneticisi Vaughan Smith'e Peters & Peters adındaki Londralı bir hukuk firmasından bir mektup geldi. Bu, basın yoluyla hakaret davası açılabileceğini bildiren bir ihtarnameydi. Rezil olmaktan kurtulmaya çalışan zenginlerin avukatları tarafından gazetecilere yollanan mektupların pek de yüksek standartlara uymadığını tahmin edersiniz. Bu mektubun içeriği, o standartlara göre bile oldukça aşağılardaydı. Avukatlar söz konusu filmi izlemediklerini itiraf etmekle birlikte, filmin "müvekkilleri hakkında basın yoluyla hakaret niteliğinde suçlamalar içerir bir görüntü çizdiğini, müvekkillerinin büyük miktarlarda yolsuzluk yaptıklarına ve mal varlıklarını başkalarının

hayatları pahasına elde ettiklerine dair imalar içerdiğini" bildiriyordu. Film gösteriminin gerçekleşmesi halinde Zloçevski'nin tazminat davası açmaktan başka çaresi kalmayacağı konusunda Smith'i ve kulübü uyarıyorlardı.

Mektup şöyle sona eriyordu: "Bizler ve basın yoluyla hakaret davaları alanında uzman danışmanımız, filmi göstermeniz halinde müvekkillerimizin hakkınızda Yüksek Mahkeme'de dava açarak zararlarının tazmin edilmesini ve filmin bundan sonraki gösterimlerinin mahkeme kararıyla yasaklanmasını talep etme haklarının doğacağını müvekkillerimize bildirmiş bulunuyoruz."

Film, avukatların hayallerinde canlandırdıkları gibi bir film değildi; filmin adındaki "kanlı" ifadesi de avukatların mektupta belirttikleri gibi müvekkillerinin döktükleri kana değil, Nonna'nın kan hastalığına gönderme yapıyordu. Yine de mektup Smith'i hayli ürküttü, ürkmekte haklıydı da. İngiltere'de Zloçevski'nin adını duyan yoktu, dolayısıyla burada lekelenebilecek veya koruması gereken bir ünü de yoktu. 2013'teki yasa değişikliği uyarınca mahkemenin Zloçevski'nin davasını kabul etmemesi gerekiyordu. Bunlara rağmen, böylesi bir hukuki mücadeleye girmek çok masraflı olacaktı. Frontline Club bir yardım kuruluşu olarak çalışıyor ve her ne kadar amaçlarından biri ifade özgürlüğünü korumak ve yaygınlaştırmak olsa da, multimilyonerlerle aylar hatta yıllar sürecek hukuk savaşlarına girmeye gücü yetmez. Mahkeme eninde sonunda kulübü haklı bulacaktı ama bu olana kadar kulüp mahkeme masraflarının altında ezilecek ve kapanmak zorunda kalacaktı. Kısacası bu, göze alınamayacak kadar pahalı bir zafer olacaktı. Sonuçta film gösterimi iptal edildi. Mektup herkesi aynı ölçüde korkutmuş olmalı ki başka hiçbir yer de filmi göstermeye yanaşmadı. Nina ile Nonna'nın bize uzun uzun anlattıkları hikâye asla izleyiciye ulaşmadı. O pazartesi akşamı, bir oda dolusu insana onlara göstermeme izin verilmeyen bir filmden bahsetmek gibi her habercinin korkulu rüyası olan bir şeyi yapmak zorunda kaldım.

Gerçi benim yaşadığım hayal kırıklığı, Profesör Karen Dawisha'nın yaşadığının yanında hiç kalır. Profesör Dawisha, 2014

yılının Mart ayında önceki yedi kitabını yayımlamış olan Cambridge University Press'ten (CUP) yazdığı son kitaba ilişkin bir mektup aldı. Dawisha, Vladimir Putin ile organize suç arasındaki bağlantılar üzerine hem son derece ilgi çekici hem de akademik açıdan titizlikle hazırlanmış bir kitap yazmıştı. Kitap Putin'in St Petersburg belediyesinde görevli olduğu dönemden de önceki zamanlara uzanıyor ve Putin ile komünizm sonrası yıllarda Rusya'yı bölen mafya klanları arasındaki suç ilişkisinin köklerini ortaya çıkarıyordu. Tam da o sıralarda, kitapta adı geçen suçluların çoğu benim bu bölümün başında bahsettiğim oligarkın da yer aldığı yaptırım listelerine alındığı için, kitabın anlattıkları daha da önem kazanmıştı.

Gelgelelim CUP kitabı basmayacağına karar vermişti. Daha sonra Dawisha tarafından *Economist* dergisine gönderilen ve yayımlanan mektuba göre, "Bu kararın araştırmanızın niteliğiyle veya akademik güvenilirliğinizle hiçbir ilgisi yok," diyordu yayın yönetmeni John Haslam. "Kısıtlı kaynaklarımız nedeniyle, göze alamayacağımız bir risk söz konusu."

Haslam bu kararı şöyle açıklıyordu: İngiliz basın yoluyla hakaret yasası gereğince yazar ve yayıncı, iddialarının doğruluğunu kanıtlamak zorundaydılar. Bu durumda bunu yapmak neredeyse imkânsızdı. Dünya zenginlerinin İngiliz mahkemelerine rağbet etmelerinin nedeni de buydu. Haslam, benim oligarkla ilgili hikâyemi haber yapmayı reddedenlerden duyduğum açıklamanın neredeyse tıpkısının aynısını yapıyordu. Putin ve yandaşları herhangi bir suçtan hüküm giymedikleri için, haklarındaki suçlamaların doğruluğunu kanıtlamaya da imkân yoktu. Paravatan'ın temelini oluşturan eylemler hakkında araştırma yapmanın ve yazmanın en sinir bozucu tarafı da bu. Putin'in Dawisha'nın ortaya koyduğu suçlardan yargılanıp hüküm giymemesinin nedeni masum olması değil; Rus hukuk sisteminin de Putin'in kontrolünde olması. Şikago mafyasının Al Capone'u ele vermesi ne kadar olasıysa, bir Rus mahkemesinin Putin'i suçlu bulması da o kadar olası. Bu insanların haklarında yazabilmemiz için, yargılanıp hüküm giymeleri ve bulundukları güçlü siyasi makamlardan indirilmeleri

gerekiyor. Ancak o zaman suç işlemelerine imkân tanıyan nüfuzlarını kaybediyorlar.

Haslam, "Kitapta bahsedilen suçlarla –Putin'in oligarklardan oluşan bir suç şebekesini yönettiği ve kariyerinin başından beri bu şebekeyi oluşturmak için çalıştığı iddiasıyla– ilişkili anılan kişilerin yayınevimizi dava etmeleri riskinin hayli yüksek olduğunu ve bunu yapacak maddi imkânlara da sahip olduklarını düşünüyoruz," diyor ve mektubunun asıl cesaret kırıcı kısmına geçiyordu. "Yayınevimiz bu tür bir davayı kazanacak olsa da, davanın yol açacağı aksamalar ve harcamalar, yardım amaçlı ve akademik içerikli çalışmalar yürüten bir kurum olarak göze alamayacağımız boyutlara ulaşacaktır."

Aslen Amerikalı olan Dawisha, kitabını basacak Amerikalı bir yayınevi buldu ve kitap *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?* [Putin'in Kleptokrasisi: Rusya'nın Sahibi Kim?] adıyla Simon & Schuster tarafından 2014 yılının Eylül ayında yayımlandı. Büyük beğeniyle karşılandı ve eleştirmenlerden aldığı övgüleri de sonuna kadar hak ediyordu. Dawisha'nın CUP'ye yanıt olarak kaleme aldığı metin, servetlerinin kaynağının soruşturulmasını engellemek için İngiliz mahkemelerini kullanan zenginlere dair derin bir kaygıyı dile getiriyordu. Dawisha, Rusya'da hazineyi soyan ve rüşvet yiyen devlet yetkililerinin (tıpkı başka ülkelerdeki benzerlerinin yaptıkları gibi) servetlerinin önemli bir kısmını İngiltere'deki gayrimenkullere yatırdıklarını, davaları için İngiliz mahkemelerini kullandıklarını, çocuklarını İngiliz okullarına gönderdiklerini ama İngiliz halkının bu insanların bu kadar parayı nereden bulduklarını soramadıklarını söylüyordu. "Buradaki gerçek sorun, ne yapılırsa yapılsın, bu kitabın konusu nedeniyle basılmayacak olmasıydı," diye yazmıştı. "Dileyelim ki İngiliz basın yoluyla hakaret yasası gerçek anlamda günümüz koşullarına uyarlansın ve hiçbir açığa yer bırakılmasın. Belli ki CUP ancak o zaman sadece rüşvet yiyen Rus oligarkların tepesini attırmayacak ve İngiliz mahkemelerini bu oligarkların elinde oyuncak etmeyecek kitapları değil; iddia ettiği gibi 'her türden kitabı' basmaya gönüllü olacak."

Bu öyle bir tehdit ki doğası gereği herkesçe bilinmesi mümkün olmuyor. Doğal olarak, yayımlanmasına izin verilmeyen şeyleri okuyup haberdar olamıyoruz ve çoğu insan ancak kendileri de yaşadıklarında bu sorunun farkına varabiliyorlar. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün Birleşik Krallık ülke kolu (TI-UK) direktörü Robert Barrington da bu kişilerden biri. Onun direktörlüğünde TI-UK eskiye nazaran çok daha cesur bir yapılanmaya dönüştü ve kirli paranın Birleşik Krallık topraklarına nasıl sızdığını, İngiltere vizelerini nasıl aldığını ve çok daha fazlasını gözler önüne seren çok çarpıcı raporlar yayınladı. Barrington 2015 yılı başlarında bu raporlardan biri üzerine çok sert bir mektup almış.

"Bir gün masamda otururken bir kuryenin önüme bıraktığı mektupla sanki midemi at tepmiş gibi oldum," diye anlatıyor. "Bir anda bütün örgütün yerle bir olacağı korkusuna kapıldım. Bize açılacak davayı kazansaydık bile iflas edecektik." Peki mektubu yazan avukatların arkasındaki zengin kişinin adını söyleyebilir miydi? "Öyle sanıyorum ki yaptığımız anlaşma uyarınca bunu söyleyemiyorum. Uluslararası Şeffaflık Örgütü gibi bir gruba böyle dedirtebiliyorsa, nasıl bir şeyle karşı karşıya olduğumuzu varın siz düşünün."

Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün tüm dünyada kolları var ve Barrington'ın dediğine göre okyanusun öbür ucundaki meslektaşları bile İngiliz basın yoluyla hakaret yasalarına dayanarak açılabilecek davalardan kurtulamıyor. Örgütün bir kolu, dikkat çekmesini ve uluslararası düzeyde ses getirmesini umdukları bir raporu Londra'da yayınlama talebinde bulunmuş. Her nasılsa bir oligarkın hukuk firması bu durumdan haberdar olmuş ve bunun üzerine raporun Cenevre'de yayınlanmasına karar verilmiş. "Ama sonra aynı hukuk firması son derece saldırgan bir üslupla bize dava açacağını, raporu internet sitemizde yayınlamamız durumunda bile sorumlu tutulacağımızı bildirdi. Bu çok büyük bir sorun. Bu insanlar kelimenin tam anlamıyla zorbalar ve Londra'daki hukuk firmalarını fedai olarak kullanıyorlar. Bu firmalar da çok kötü şeyler yapan insanları cilalayıp olumlu bir imaj çiziyorlar. Bu imaj için yıllarca çalışıyorlar ve zedelenmesini istemiyorlar."

Bu işten en çok etkilenen ülke İngiltere. ABD anayasası Amerika'daki yayın kuruluşlarının ifade özgürlüğünü güvence altına alıyor ve bu tür davaların açılmasını önlüyor. Hatta 2008 yılında New York eyaleti, ABD dışından yapılan basın yoluyla hakaret davası başvurularının, şayet başvurunun geldiği ülkenin yasalarında ABD anayasasındakine denk bir ifade özgürlüğü maddesi yoksa, ABD topraklarında geçerli olmayacağını belirten bir yasayı kabul etti. Bu, kendisini teröristleri finanse etmekle suçlayan gazetecilere karşı tam 36 kez İngiltere mahkemelerinde dava açan veya açmaya kalkışan Suudi Arabistanlı iş insanı Halid Bin Mahfuz'a ve benzerlerine karşı düzenlenmiş bir yasaydı. Bin Mahfuz'un dava ettiği kişiler arasında tanınmış Amerikalı yazar Rachel Ehrenfeld de vardı (2003 yılında yayımlanan *Funding Evil* [Kötülüğü Finanse Etmek] adlı kitabı Birleşik Krallık'ta 23 adet sattığı için, bir İngiliz mahkemesi davanın İngiltere'de görülmesini uygun bulmuştu). New York'taki yasa olumlu bir gelişme olarak görüldüyse de, kurumların tazminat davası olasılığını bertaraf etmek için kendi kendilerine uyguladıkları sansüre çare olmadı. Dünyanın hemen her yerinde yayımlanan, İngiltere'de de hatırı sayılır bir okuyucu kitlesi olan bir Amerikan yayın organıyla görüştüğümde, masraflı mahkeme süreçlerini engellemek için İngiliz basın yoluyla hakaret yasasına göre hareket ettiklerini söylediler.

ABD'deki basın kuruluşları da, sonunda haklı bulunacak bile olsalar bir basın yoluyla hakaret davasında taraf olmanın ne kadar masraflı olacağının bilincindeler. Oligark ile müsrif çocukları hakkında hazırladığım haberi Amerikalı bir kuruluşa götürdüğümde, avukatlarının bana verdiği yanıt İngiltere'de aldığım yanıtla aynıydı. Yayın kuruluşunun danıştığı avukat, editöre tavsiye mektubunda şöyle demişti: "Buradaki en önemli soru şu: Bir oligark, yapılan haber ağırına gitti diye Oliver'a ya da bu kuruluşa haddini bildirmek için çuvalla para harcamaya hazır mı? Deneyimlerimiz bize bu sorunun yanıtının evet olduğunu söylüyor. Haberden de anlaşılacağı gibi, söz konusu oligark her yola başvurmaktan çekinmeyen bir kişi ve misilleme olarak nüfuz sahibi olduğu coğrafi bölgelerde gelecekteki yayınlarınızın

engellenmesini sağlayabilir." Bunun üzerine aslında haberi yayımlamaya istekli olan editör, üzülerek de olsa beni ve hikâyemi geri çevirmişti.

Burada endişe verici olan tek şey, sizin, yani okurun, dünyada olup bitenlerden haberdar olamaması değil. Elbette tek başına bu da yeterince endişe verici bir durum ama bu haberlerin başka bir işlevi daha var. Basında yer alan haberler adli soruşturmalarda sıkça başvurulan, aradan ne kadar çok zaman geçse de arşivlerde saklanan paha biçilmez bir kaynak görevi görüyorlar. Tüm dünyada polis memurları, gazetecilerin yaptıkları haberlere bakarak şüpheli kişi ve davranışları tespit edebiliyorlar. Gazeteciler susturulduğunda güvenlik kuvvetleri de ihtiyaç duydukları bilgi akışından mahrum bırakılmış oluyorlar. Böylece son derece talihsiz bir kısırdöngü oluşuyor: Gazeteciler yargılanıp hüküm giymemiş zenginlerin işledikleri suçlar hakkında haber yapamıyorlar, polis işlenen suçlardan haberdar olmadığı için bu insanların peşine düşmüyor, dolayısıyla da bu insanlar asla yargılanıp ceza almıyorlar. Özel dedektiflik büroları da, biriyle ilgili araştırma yapmaları gerektiğinde –örneğin söz konusu kişi Malta pasaportu için başvuru yaptığında– basında çıkmış haberleri tararlar, yani bu hafif sansür sistemi onların da işini baltalar.

İngiltere'de zengin yabancılar için itibar yaratan ve böylelikle İngiliz mahkemelerinin koruma alanına girmelerini sağlayan halkla ilişkiler ajanslarından, hukuk firmalarından ve danışmanlardan oluşan koca bir endüstri var. 2016 yılında bu endüstrinin çalışanlarından biri, sabahtan beri ekranlarına bakmaktan yorulmuş City of London çalışanlarının alkollü öğle yemekleri için akın ettiği Londra'nın merkezindeki bir birahanede benimle görüşmeyi kabul etti. Bu kişi, art arda bira ısmarlamaya devam ettiğim sürece mesleğinin iç yüzünü anlatmaktan memnundu. Tek şartı, kendisinin ve müşterilerinin kimliklerini hiçbir şekilde açık etmememdi. Nasıl insanlar için çalıştığını anlattıkça, bu isteğinde ne kadar haklı olduğunu anladım.

İngiltere'de itibarlarını temizlemek isteyen yabancı milyarderlerin izleyecekleri yol bellidir, dedi. İşe seçkin konukları ağırlaya-

cakları davetler için büyük ve gösterişli evler satın almakla başlarlar. Sonra bir halkla ilişkiler ajansıyla anlaşırlar. Milyarderin adını parlatmak için bir yardım vakfı kurulur ve ajans bu türden işlere sıcak bakan parlamento üyelerini vakfa üye yapar. Ardından bu vakıf, Londra'nın en gözde mekânlarından birinde, örneğin bir sanat galerisinde, bir tanıtım toplantısı düzenler ve çocukları eğitmek, kültürler arası diyaloğu geliştirmek veya kısıtlı imkânları olan insanlar için spor faaliyetleri düzenlemek gibi kimsenin karşı çıkmayacağı bir şeyler yapma sözü verir. Bazen de, parlamentodaki farklı siyasi parti üyelerinden oluşan bir partiler üstü grup kurulur. Grubun kuruluş amacı milyarderin ülkesiyle ilgili bir şey olarak belirlenir ve grubun finansmanını da milyarder üstlenir. Böylece bir sürü nüfuz sahibi siyasetçiyi İngiliz magazin basınının meraklı gözlerinden uzağa, yabancı bir ülkenin başkentine götürüp hak ettikleri gibi ağırlama fırsatı doğar.

Fakat bütün bunlar yeterli olmaz. Milyarder hâlâ kendi ülkesinde iş yapıyorsa, ülkesiyle İngiltere arasında bir bağ kurmak gerekir. Örneğin ülkesinde bir petrol şirketinin sahibiyse, adına çalışan halkla ilişkiler ajansı enerji güvenliği konusunu gündeme getirir, Batı'nın ihtiyaç duyduğu hayati önem taşıyan bir kaynağın bağımsız bir tedarikçisi olarak milyarderin reklamını yapar. Eğer ülkesinde tarım alanında faaliyet gösteriyorsa iş daha da kolaydır, ne de olsa gıda güvenliği her ülkenin gündemindeki öncelikli konularından biridir ve hem ucuz, hem de kaliteli gıda sağlayacak bir kaynağın reklamını yapmak hiç de zor olmaz. Milyarderin para kazandığı endüstri her ne ise, o alanda kurulacak bir bağlantı muhakkak bulunur. Bu bağlantı kurulduktan sonra, meşhur emekli politikacıların çıkıp konuşmalar yapacağı konferanslar düzenlenir. Hatta bu etkinliklerden birinin açılışını yapacak çok da tanınmamış bir kraliyet üyesi ayarlanabilir. Dünyada bir sürü kraliyet ailesi vardır ve çoğu da şaşırtıcı bir şekilde paraya sıkışmış durumdadır.

İdeal olan, milyarderin adını taşıyan bir kurum olması veya var olan bir kurumun adının daima milyarderle birlikte anılmasıdır. Bunun ne türden bir kurum olacağı tamamen milyarderin

kişisel zevklerine kalmıştır; örneğin futbol kulüpleri nüfuzlu dostların da seve seve gelecekleri eğlenceli yerlerdir. Bir üniversiteye yüklü bir bağışta bulunmak da başka bir yoldur; Oxford, Cambridge ve London College gibi üniversiteler Amerikalı rakipleri kadar zengin olmadıklarının fazlasıyla farkındadırlar ve yazılan çek yeterince dolgunsa, altındaki imzayla ilgili uyarılara kulak tıkamaya hazırdırlar. İşte bu türden pahalı hayırseverlik gösterileri, milyardere gerçek kaymak tabakanın katıldığı davetlerin kapısını açar ve o da artık kraliyet ailesinin ileri gelenleri, bakanlar gibi ünlü ve nüfuz sahibi kimselerle aynı ortama girmiş olur. Belki bu kimselerden bazıları, milyarderin süperyatında ağırlanmayı kabul ederler. Milyarderin konukseverliğinden faydalanan herkes ona karşı bir şekilde borçlu duruma düşecek ve bu sayede kurulan bağlantılar, milyarderin bu yeni vatanındaki yerini sağlamlaştıracaktır.

Konuştuğum endüstri çalışanı, "Burada iki amaç var," diyordu. "Birincisi, milyarderi öldürülemeyecek kadar ünlü biri haline getirmek. Çünkü büyük ihtimalle ülkesi sefil bir durumdadır. Şiddetin kol gezdiği bir yerdir, belki kendi hükümeti onu yakaladığı anda kötü bir şeyler yapmak niyetindedir. Bunlar yaşanmış olaylar. Ama eğer yeterince ünlü bir hayırseverse," hayırsever derken elleriyle havada tırnak işareti yaptı (bu arada üçüncü birasını devirmekteydi), "etrafında bir koruma kalkanı oluşur. Diktatörler bile İngiliz kabinesiyle takılan birini öldürmeye kalkışmazlar, anlatabiliyor muyum? Birinci amaç budur, milyarderi öldürülemez biri yapmak. İkincisi ise milyarderi hakkında yazılması sakıncalı birine dönüştürmektir. Örneğin sen, müşterilerimden biriyle ilgili bir haber yapmaya kalkarsan her şeyini elinden alırız."

Peki ya varınızı yoğunuzu kaybetmeyi göze alıp bu tür bir haber yaparsanız ne olur? Bir zamanlar portföy yöneticisiyken bir aktivist olmaya karar veren Bill Browder'ın başına gelenler, bu sorunun yanıtının ne kadar korkutucu olduğunu gösteriyor.

Browder, ABD'de doğmuş ve 1990'ların ortalarında Rusya'ya gelmiş zengin bir İngiliz vatandaşı. O sıralar Rusya'nın dünyada bir servet kazanmak için en uygun yer olduğunu düşünüyormuş.

Düşüncesinde haklı da çıkmış. 2000'li yılların başında Moskova'da onu tanıyan kime sorsanız, bitmez tükenmez enerjisiyle ünlü bir yatırım fonu yöneticisi olduğunu ve üç alışkanlığı olduğunu söylerlerdi: Gazetecilere ayıracak zamanı daima bulur; her fırsatta Rus şirketlerini yolsuzlukla suçlar; Başkan Putin hakkında asla kötü söz söyletmez. İlk ikisini anlamak güç değil; ne de olsa Rus şirketleri yolsuzluktan temizlendikleri takdirde daha değerli hale geleceklerdi, dolayısıyla Browder'ın yönettiği portföylerdeki şirket hisseleri de değer kazanacak, daha fazla kâr edeceklerdi. Gazetecileri asla geri çevirmiyordu çünkü şirketlere yönelttiği suçlamaların olabildiğince fazla duyulması onun da işine geliyordu. Fakat Putin'i savunmaya neden bu kadar hevesli olduğunu anlamak güçtü, özellikle de Putin sonucu baştan belli davalarla siyasi düşmanlarını yargılatıp bir bir hapse attırmaya başladıktan sonra. Belki de Browder'ın Putin'in iddia ettiği kadar kanunlara saygılı biri olmadığını anlaması biraz fazla uzun sürmüştü. (2015 yılında yayımlanan, anılarını anlattığı *Red Notice* [Kırmızı Bülten] adlı kitapta, "Putin'in ulusal çıkarlar doğrultusunda hareket ettiğine ve gerçekten de Rusya'yı temiz bir hale getirmek için çalıştığına inanacak kadar saftım," diyor.)

Derken, 2005 yılında Browder'a Rusya'ya giriş yasağı kondu. Bu yasak, Gazprom hisselerinin satışı üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasından sonra Browder'ın yönettiği fonun büyük kârlar elde etmesine engel olmadı. Yine de bir şeylerin ters gittiğini anlayan Browder, Rusya'daki bütün yatırımlarını çekti. Daha sonra bir grup rüşvetçi polis, Browder'ın alım satımlarda kullandığı (fakat artık içleri boş olan) şirketleri kendi üzerlerine zimmetlediler, hesaplarda usulsüzlük yaparak Browder'ın ödemiş olduğu 230 milyon dolarlık vergiyi geri aldılar ve aralarında paylaştılar. Söz konusu para esasen Browder'dan değil Rusya'dan çalınmıştı; yani Browder kendisine zararı dokunmayan bu hırsızlığı pekâlâ boşverebilirdi. Fakat bu, onun kişiliğiyle pek uyuşmayan bir davranış olurdu. Nitekim avukatlarına bu işi araştırmalarını söyledi ve onlar da Sergey Magnitski adında, yolsuzluk konusunda uzman bir vergi danışmanını görevlendirdiler.

Magnitski, polis memurlarının çevirdikleri tezgâhı tüm ayrıntılarıyla ortaya çıkardı. Ardından tutuklandı, gözaltına alındı, gözaltındayken ihtiyaç duyduğu her türlü tıbbi yardımdan yoksun bırakıldı ve 16 Kasım 2009 tarihinde öldü. Polisin sahip olduğu gücü kötüye kullanmasının korkunç bir örneği olarak tarihe geçen bu olay üzerine Browder, hayatının ikinci yarısını adalet arayışına adadı. Olanların duyulması ve sorumlulara Batıya seyahat yasağı konması için aralıksız kampanya yaptı (ve başarılı da oldu; bugün hem Kanada'da, hem de ABD'de tam da bu işe yarayan Magnitski yasaları var) ve bir zamanlar yatırım fonunu yönetirken kullandığı halkla ilişkiler becerilerini bu kez yolsuzlukla mücadelenin herkesçe benimsenmesi için kullandı.

Browder'ın bu amaçla yaptıkları arasında internet üzerinden yayınladığı, işlenen suçların niteliğini açıklayan bir dizi film de vardı. Bu filmlerde suçlanan çok sayıda kişinin arasında Magnitski'nin tutuklanması ve ölümü esnasında Moskova polis teşkilatında müfettiş olan, ardından İçişleri Bakanlığı'nın soruşturma komitesine atanan Pavel Karpov da vardı. Filmlerde, Karpov'un Rusya bütçesinin hortumlanmasında ve sonrasında Magnitski'nin ölümüne dek kötü muamele görmesinde büyük rol oynadığı vurgulanıyordu.

Karpov, 2012 yılında bir halkla ilişkiler ajansıyla anlaştı ve Olswang adlı bir hukuk firması aracılığıyla Browder'a karşı Londra'da tazminat davası açacağını duyurdu. Browder kendisinden bekleneceği üzere bu tehdide meydan okumayla karşılık verdi ve söz konusu hukuk firmasına "müvekkillerinin hem bu olaylardaki rolü hakkında, hem de lüks yaşam tarzını (ve yüklü avukat masraflarını) finanse ederken kullandığı serveti nasıl elde ettiği hakkında yüzleşme fırsatı elde ettiği için sevindiğini" bildirdi. Böylece dava 2013 yılının Temmuz ayında Yüksek Mahkeme'de görülmeye başlandı. İki taraf da ikişer avukat tarafından temsil ediliyordu ve her iki tarafın da avukatlarının biri Kraliyet Avukatı'ydı.

Varlıklı bir iş insanının bütçesini dahi zorlayacak boyutlardaki mahkeme masrafları, sıradan bir Rus polis memurunun asla bir arada göremeyeceği bir miktardı. Her nasılsa mahkeme,

Karpov'un mahkeme masraflarını bir arkadaşından borç aldığı açıklamasını yeterli buldu. Öte yandan, Karpov'un İngiltere'yle bir bağı olmadığı yönünde karar bildirdi ve tazminat davasının İngiliz mahkemelerinde görülmesi talebini reddetti. İftira yasası turizmi için mihenk taşı niteliğindeki bu karar, günümüzde basın kuruluşları adına çalışan avukatların sıkça atıfta bulunduğu bir karardır.

Ne yazık ki bu karar, beklendiği gibi olumlu bir sonuç doğurmadı. İngiliz mahkemeleri yolsuzluk soruşturmalarını yürüten insanları susturmak için kullanılan bir gözdağı aracı olmaktan kurtulamadı. Aksine, CUP'nin Karen Dawisha'ya verdiği yanıttan veya Frontline Club'ın Ukrayna hakkındaki filmi yayınlamaya kalktığında başına gelenlerden de anlaşılacağı gibi, sadece dava açılması ihtimali bile adalet peşindeki insanları yıldırmaya yeter hale geldi. Browder'a karşı dava açma talebi reddedilen Karpov, Browder'ın mahkeme masraflarını da ödemekle mükellef olmasına karşın, sadece küçük bir miktarını teminat olarak yatırdığı yaklaşık 850 bin sterlinlik faturayı ödemeden kayıplara karıştı ve Browder cebinden 660 bin sterlin harcamış oldu.

İngiliz hukuk sistemi söz konusu parayı Karpov'dan tahsil etmek için birtakım adımlar attıysa da başarılı olamadı: 2016 yılının Eylül ayında Karpov'a üç ay hapis cezası verildi, 2017 yılının Mayıs ayındaysa hakkında tutuklama kararı çıkartıldı. Ne var ki Rusya'dan çıkmadığı sürece bu cezaların hiçbiri ona işlemiyor. Rusya, Magnitski'nin ortaya çıkardığı suçun sorumlularını cezalandırmaktansa, Magnitski'nin işkencecilerini savunmaya devam ediyor. Bir Rus mahkemesi, gıyabında Browder'ı suçlu buldu. Hatta daha da ileri giderek, artık ölmüş olan ve hukuk kuralları-na göre yargılanamayacak olan Magnitski'yi bile vergi kaçırmaktan suçlu buldular. Kısacası, Browder'ın Rusya'dan hesap sorması veya parasını geri alması pek olası görünmüyor. Aksine, aralıksız bir şekilde hukuki saldırılara hedef oluyor.

2017 yılında Londra'nın merkezindeki ofisinin toplantı odasında yaptığımız görüşmede Browder, "Bütün bunlar olmadan önce hatırı sayılır bir servet kazanmış olmasaydım, kendimi savunmama

imkân yoktu," dedi. "Mahkeme masraflarını ödemesi yönünde karar çıktıktan sonra Karpov ortadan kayboldu ve yapabileceğimiz hiçbir şey yok. Birleşik Krallık'ta hakkında mahkemeye itaatsizlik suçundan tutuklama kararı var ama uluslararası geçerliliği olan bir karar değil. Üstelik bu çok önemli bir suç da sayılmıyor, sadece mahkeme kararına uymamakla suçlanıyor."

Bu olay, Karpov'un ve Rus yetkililerin Browder'a karşı küresel çapta yürüttükleri saldırıların sadece biri. Şaşırtıcı bir şekilde, bütün bu olanlara rağmen Browder Gazprom'un kötü yönetiminden başka derdinin olmadığı 2003 yılındaki coşkusundan ve hevesinden hiçbir şey kaybetmemiş.

"Daha geniş bir açıdan bakarsanız, sistemin bütün güçlü yanlarını, çelişmeli yargı sistemini, demokrasi sistemini, ifade özgürlüğü sistemini mümkün olan her şekilde suistimal ettiklerini görürsünüz," diyor. "Liberal demokrasilerde nerede bir açık varsa orayı bulup sömürüyorlar." Para sınırları aşar, yasalarsa aşamaz. Paravatanlılar birbirlerini korur.

Browder'ın yaptığı gibi, 660 bin sterlinlik muazzam bir kayba rağmen aynı anda dünyanın farklı yerlerinde devam eden çok sayıda davada hukuk mücadelesini sürdürmek çok az kişinin ve basın kuruluşunun altından kalkabileceği bir şey. Bu yüzden de basın kuruluşları önlerine gelen haberlerin gerçekliği konusunda en ufak bir şüpheleri olmasa da, neyi yayınlayıp neyi yayınlayamayacakları konusunda fazlasıyla dikkatliler. Bu da şu anlama geliyor: İngiltere'yle uzaktan yakından ilişkisi olmayan biri bile, servetinin kaynağı hakkındaki tartışmaları susturmak istiyorsa, tek yapması gereken basın yoluyla hakaret yasası konusunda uzmanlaşmış bir Londra avukatına bir mektup yazdırmak. İçyüzünü Londra'daki birahanede öğrendiğim endüstri, işini gerçekten de çok iyi yapıyor.

12

KARANLIK MADDE

Paravatan'a giden tünele her yıl ne kadar para aktığı üzerine çok sayıda tahmin var. Uluslararası Para Fonu tüm dünyada kazanılan her bir doların iki ila beş senti arasında bir miktarın yasadışı olduğunu tahmin ediyor, bu da yılda yaklaşık 2,6 trilyon dolara denk geliyor. Global Financial Integrity (Küresel Finansal Dürüstlük Örgütü) analistleri ise tüm dünyadaki yasadışı para akışının 2013 yılında 1,1 trilyon dolar olduğunu ve bu miktarın hızla arttığını düşünüyorlar. Öte yandan bunlar, sonlarında bir sürü sıfır olan tahminlerden ibaret (1,1 trilyonu sonundaki sıfırlarla birlikte yazdığınızda 1.100.000.000.000 oluyor) ve rakamlar, gerçekte olan biteni ifade etmekte yetersiz kalıyor.

Çünkü Paravatan'daki paranın tek kaynağı uyuşturucu ticareti, hırsızlık veya rüşvet değil. Keşke böyle olsaydı; o zaman sorunu çözmek çok daha kolay olurdu. Paravatan'da "kötülerin" parasının yanı sıra vergi kaçıran veya kurallara uymayan "yaramazların" da parası var. Bir de hiçbir kötülüğü olmayan insanların devletin el koyması tehlikesine karşı Rusya, Çin veya Venezuela gibi ülkelerden kaçırdıkları paralar var. Bu "kaçak sermaye", offshore cennetlerindeki paraya yepyeni bir boyut ekliyor. Bir tahmine göre, 2017'ye kadarki on yıl boyunca devletin uyguladığı çok sıkı sermaye denetimine rağmen Çin'den kaçan paranın miktarı 2,5 trilyon dolardı.

Kaçak sermaye genellikle gizlidir ve ancak devletlerin açıkladığı rakamlardaki "hata ve noksan" kaleminde (istatistikçilerin hesabın tutması için ekledikleri sütunda) görünür. Bu durumu ilk fark edenler, İngiliz yatırım rakamlarına bakarken hata ve noksan kaleminin hep artı olduğunu gören Deutsche Bank analistleriydi. Oysaki rastlantısal bir istatistik kaleminin artı çıktığı kereler kadar eksi de çıkması gerekirdi. Bu değerin sürekli artı olması, burada şüpheli bir şeyler döndüğüne işaret ediyordu.

2015 yılında yayınlanan –herhalde problemin büyüklüğünden dolayı yazarlarda astronomi terimleri kullanma arzusu uyandıran ve bu nedenle *Karanlık Madde* başlığı atılan– rapor, İngiltere'ye, Yeni Zelanda'ya ve İsveç'e bakarak resmi makamların gözünden kaçan para hareketlerini ortaya koyuyordu. 1970'lerin ortalarından itibaren kimsenin dikkatini çekmeden İngiltere'ye giren paranın miktarı yaklaşık 133 milyar sterlindi ve bunun 96 milyar sterlini sadece son on yıl içinde gelmişti. (Bu miktar her geçen yıl artıyor ve an itibarıyla *ayda* bir milyar sterlin civarında.) Söz konusu paranın yaklaşık yarısı Rusya'dan; geriye kalanı da dünyanın başka yerlerinden geliyor gibiydi. Üstelik bu bile gerçeğin tamamını yansıtmayan bir tahmindi çünkü analistler sadece çok büyük miktarlardaki yasal para akışlarının arasında kaynamayan büyük anormallikleri tespit edebiliyorlardı. Öte yandan, İsveç'te İngiltere'dekinin tam tersi bir durum söz konusuydu: Ülkedeki sıkı sermaye denetimlerinin kalktığı ve varlıklı İsveçlilerin vergi ödememek için paralarını ülke dışına kaçırmaya başladığı 1980'lerin sonundan itibaren yaklaşık 1,5 trilyon İsveç kronu (yaklaşık 180 milyar dolar) ülke dışına kaçmıştı. (Raporda, "Bu da demek oluyor ki İsveç'in ulusal istatistik kurumu, İsveç'in yurtdışındaki mal varlığını gerçekte olduğundan yüzde 100 daha az zannediyor," deniyordu.)

Gelişmiş ekonomilere bile giren ve çıkan paranın miktarını doğru olarak tespit etmek bu kadar zorken, istatistik kurumları çok daha kısıtlı kaynaklarla çalışan ülkelerin verilerine dayanarak ve kendi istatistikçilerine bile bilgi vermekten kaçınan vergi cennetlerinde olup bitenleri kestirmeye çalışarak küresel çapta bir

hesaplama yapmak neredeyse imkânsızdır. Paravatan'a kaçırılmış çalıntı parayı bulmaya ve geri almaya çalışan avukatların işi, karanlık bir havuzda yılanbalığı yakalamaya çalışmak gibidir. Üstelik havuzda kaç yılanbalığı olduğunu, hatta onları doğru havuzda arayıp aramadığınızı bile bilmediğinizi düşünün.

Paravatan'ın en azılı sakinlerine karşı yürütülen küresel mücadelede elde edilen başarılar da var. Örneğin İsviçre, Sani Abacha ve ailesi tarafından çalınmış 800 milyon doları Nijerya'ya iade etti, Marcos rejiminin çökmesinden sonra da Filipinler'e 600 milyon dolar iade etti. Fakat bu başarılara bile gölge düşüyor. 2014 yılında Liechtenstein da İsviçre'yi örnek alarak Abacha'nın oğlu tarafından çalınmış 227 milyon doları Nijerya'ya geri verdi. Eski başkanın ölümünün üzerinden neredeyse yirmi yıl geçmişti ve Nijerya, Abacha ailesinin Avrupa'da açtığı bir dizi dava nedeniyle iade edilmesi gereken parayı alamıyordu. Ailenin bu davalardan vazgeçmesi karşılığında Nijerya da aileye dokunulmazlık sözü verdi ve ancak o zaman söz konusu parayı alabildi. Gelgelelim aradan bir yıl geçtiğinde Nijerya, iade edilen paranın nereye gittiği sorusunu yanıtlayamıyordu. Paranın bir kez daha çalındığı ve onca çabayla çıkarıldığı offshore labirentine geri kaçırıldığı yönünde şüpheler oluştu.

ABD'nin Ekvator Ginesi iktidarına karşı açtığı dava da, tıpkı Nijerya'nın eski yönetimine karşı Avrupa'da açılan davalar gibi yılan hikâyesine döndü. Adalet Bakanlığı'nın Obiang ailesine karşı açtığı davalarda el konulması talep edilen mal varlıkları arasında pop kültürünün sembolü haline gelmiş isimlere ait eşyalar da vardı. Bu davalardan birinin başlığı *Bir Adet Kristal Kaplama "Bad" Turnesi Eldiveni ve Michael Jackson'a Ait Muhtelif Eşya Konulu Dava*'ydı. Toplam değeri 70 milyon dolar olan bu eşyalar arasında Pop Kralının "Thriller" videosunda giydiği ceket, Neverland Çiftliği'nden alınmış doğal büyüklükte heykeller, bir Gulfstream uçağı, Malibu'da bir malikâne ve çok sayıda lüks araba vardı. Açılan ilk dava, savcıların Teodoro Obiang'ın yasaları çiğnediğini kanıtlayamadığı gerekçesiyle yargıç tarafından geri çevrildiyse de, yargıç yeniden dava açılmasına izin verdi. Bu sefer

davanın adı *Bir Adet İmzalı Thriller Ceketi* ve *Michael Jackson'a Ait Muhtelif Eşya Konulu Dava*'ydı. Sonunda Obiang ailesi 30 milyon dolar karşılığıda anlaşma yoluna gitti. Gulfstream uçağı ellerinde tutmayı ve ilk davanın konusu olan eldiveni de ABD dışına kaçırmayı başarmış görünüyorlar.

Bu, olsa olsa kısmi bir zaferdi. Kâğıt üzerindeki resmi geliri yılda 100 bin doların altında olan Obiang'ın nasıl olup da böyle akıl almaz bir lüks içinde yaşadığı sorusu yanıtsız kalmış ve Obiang herhangi bir suçtan hüküm giymemişti. Bunun en büyük nedeni, Ekvator Ginesi devletinin ABD'li savcılarla işbirliğine yanaşmamasıydı. Davanın anlaşmaya bağlanmasının ardından, bu kez de Obiang ailesinin ABD'ye ödediği parayla ne yapılacağı sorusu baş gösterdi. Parayı çalan Ekvator Ginesi devleti olduğu için, parayı onlara iade etmek söz konusu olamazdı. Sonunda paranın çoğunun Ekvator Ginesi halkının yararına çalışmalar yürüten bir hayır kurumuna bağışlanmasına karar verildi. Bu karar 2014 yılında alındı ve o zamandan bu yana bu konuda herhangi bir gelişme yaşanmadı.

Benzeri bir durum, İsviçre mahkemelerinin Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev'e ait olan banka hesaplarındaki 84 milyon doları dondurma kararının ardından da yaşanmıştı. İki ülke arasında yaklaşık on yıl süren ve son derece çekişmeli geçen pazarlık sürecinin sonunda bu paranın Kazakistan vatandaşlarının yararına çalışan bir hayır kurumuna bağışlanmasına karar verildi. Söz konusu bağış sayesinde son derece başarılı aşı programları, eğitim programları, sosyal hizmetler, burslar ve bunlara benzer pek çok etkinlik yürütüldü. Ne var ki her yerde aynı başarıyı elde etmek mümkün değil. Buradaki başarının bir nedeni, Kazakistan'ın tam anlamıyla bir diktatörlük olmamasıydı; eski Sovyetler Birliği standartlarına göre yolsuzluk konusunda da çok kötü bir durumda değildi. Bu sayede ülkede tamamen devletin kontrolünde olmayan, dolayısıyla da bağışlanan parayla toplum yararına girişimlerde bulunabilecek kişiler ve kurumlar da vardı. Bir başka neden de 84 milyon doların (ve kazandığı 12 milyon dolar faizin) Kazakistan

gibi büyük bir ülke için fazla büyük bir meblağ olmamasıydı; paranın vatandaşların yararına harcanabileceği pek çok yer vardı. Özbekistan'a ve Nijerya'ya karşı açılan davaların sonucunda ise çok daha büyük paralara el konuyor ve her iki ülke de Kazakistan'a kıyasla çok daha fazla yolsuzluğa batmış durumda. Bu yüzden bu ülkelerde söz konusu paraları yeniden çalmayacak, toplumun faydasına kullanacak güvenilir kişi ve kurumlar bulmak çok daha zor.

Howard Sharp, geç de olsa yolsuzlukla mücadelenin önemini kavramış ve bu konuda şaşırtıcı ölçüde de başarılı olmuş Jersey'de başsavcı yardımcılığı yapmış İngiliz bir avukat. Sharp'ın 2016 yılı Şubat ayında kazandığı devasa boyutlardaki Kenya yolsuzluk davasında sanık olan Kenyalı devlet yetkilileri, ülkedeki şirketlerden aldıkları rüşvetleri Windward Trading Limited adında bir Jersey paravan şirketinde saklamışlardı. Söz konusu mal varlıklarına el konma kararının verilmesinin ardından Sharp, aralarında Kenya eski Enerji Bakanı Chrysanthus Okemo'nun da olduğu zanlıların ülkeden sınır dışı edilmelerini de talep etti. Gelgelelim bu hamlesi, onu Kenya'yı hâlâ bir İngiliz sömürgesi sanmakla ve ülkeye İngiliz yasalarını dayatmaya çalışmakla suçlayan popülist siyasetçilerin direnciyle karşılaştı.

"Kenya'daki sınır dışı etme davası sürerken, bazı günler birilerinin parayla tuttuğu Kenyalı gençler mahkeme salonuna doluşup bana tehditler savuruyorlardı. Bana "beyaz sömürgeci" gibi şeyler söylüyorlardı," diyor Sharp. Görünüşe bakılırsa Kenyalı yetkililer, paranın Batı'da kalmasından yanaydılar. Para bir kez Kenya bütçesine katılırsa ellerinden kaçmış olacak, başka birilerinin kontrolüne geçecekti. Bu nedenle Sharp'ın Kenya'dan çalınıp Batıya kaçırılmış mal varlıklarına el konulması davasını kaybetmesini istiyorlardı. Sharp, benzeri bir direnci Nijeryalı ve Brezilyalı devlet yetkililerinden de gördüğünü söylüyor. "Bu tür yolsuzluk davalarında çok sık karşılaştığım bir durum," diyor. "Yolsuzluğun kurbanı olan ülke, çalınan paranın iade edilmesini istemiyor. Sorumluların cezalandırılmaması için elinden geleni yapıyor ve önümüze her türlü engeli çıkarıyor."

Kısacası Paravatan'a kaçan parayı bulmak zor, ele geçirmek daha da zor, asıl sahiplerine iade etmekse çok zor. Bu yüzden, bu bölümde bahsettiğim başarı örneklerine rağmen, İsviçre, İngiltere ve ABD gibi ülkelerin bu konudaki sicilleri hiç de parlak değil (sicili onlarınkinden daha kötü olan ülkeler de var). Dünya Bankası rakamlarına göre 2012'ye kadarki altı yıl boyunca dünyanın en zengin ülkelerinin bu şekilde iade ettiği paranın toplam miktarı sadece 423,5 milyon dolar. Paravatan'da zulalanan paranın miktarına ilişkin yapılan en düşük tahminse yılda 20 milyar dolar. Yani çalınan her bir doların yarım sentinden de azı geri alınıp asıl sahiplerine teslim ediliyor. Eğer Global Financial Integrity'nin tahminine bakacak olursak, bu oran çalınan her 1000 dolar için bir sentten de az.

Karen Greenaway, FBI'ın Uluslararası Yolsuzlukla Mücadele Birimi'nde Denetleyici Özel Ajan olarak görev yapıyor. 2016 yılında bana mesleğinin ilk yıllarında çalıştığı bir davayı anlattı. Davanın konusu olan yabancı bir ülkenin devlet yetkilisi, ülkesinin hazinesinden para çalarken hırsızlığını gizlemek için dolambaçlı yollara başvurma gereği bile duymamış. "Adam kendi kendisine çek yazarak hazineyi soyuyordu," dedi Greenaway. "Adamın soyduğu ülkeden en ufak bir delil elde etmeye imkân yoktu. Delil olan belgeleri havaya uçurdu. Şaka yapmıyorum, gerçek anlamda havaya uçurdu. Bütün deliller kâğıt üzerindeydi, kâğıtlar havaya uçunca hiçbir şey yapamadım tabii."

Paravatan'ın başa çıkılması güç bütün diğer özellikleri gibi, bir kez oraya kaçırılan mal varlığını geri almanın imkânsız olması da aynı kuraldan kaynaklanıyor: Para istediği yere giderken yasalar ülke sınırlarına takılıp kalıyor.

"Günümüz finans sisteminin böyle bir sonucu var, tek bir düğmeye basarak para transferi yapmak mümkün," diyor Greenaway. "Bu tür suçların başlangıcında verilen bir rüşvet, bir devlet yetkilisinin ihalelerde yaptığı bir usulsüzlük ya da benzeri bir şey var. Davaları suçun başlangıç aşamasında açabilmemiz için delillere ulaşabilmemiz gerekiyor, ya karşımızdaki devlet işbirliği yapacak ya da delilleri elde etmenin başka bir yolu olacak."

Sorunun çözümü, çok daha geniş çaplı bir uluslararası işbirliğinde yatıyor. Şüpheli para transferleriyle ilgili bilginin, en az paranın kendisi kadar kolay ve hızlı bir şekilde hareket edebilmesi ve yasa uygulayıcılara ulaşabilmesi gerekiyor. Ukrayna devrimi Viktor Yanukoviç'i koltuğundan ettikten kısa bir süre sonra, onlarca Batılı ülkeden siyasetçi Londra'da bir araya gelerek Ukrayna devletinde yolsuzluk yapan ve sonra görevden ayrılan hatta ülkeden kaçan yetkililerin çaldıkları parayı ortadan çıkarmanın ve sıradan Ukrayna vatandaşlarının hakkı olan bu parayı iade etmenin yolları üzerine bir beyin fırtınası gerçekleştirdiler.

Düzenlenen zirveye ABD'den Birleşik Arap Emirlikleri'ne kadar pek çok ülkeden temsilci katıldı. Katılımcılar arasında Bermuda, Monako, Man Adası gibi küçük vergi cennetleri de vardı. Zirvenin ciddiyeti, İngiltere'de düzenleniyor olmasına rağmen ABD'nin de ev sahibi ülke olarak katılıyor olmasından belliydi. Küresel finansın iki devi, dünyanın geriye kalanını yolsuzluğa karşı durmaya ikna etmek için güçlerini birleştirmişlerdi.

Zirvede konuşan ABD baş savcısı Eric Holder, dünyada dolaşan kirli paranın miktarı hakkındaki tahminlere bir yenisini ekliyordu: "Tüm dünyada sınırlar arası dolaşan ve yolsuzluk da dahil olmak üzere çeşitli suçlardan elde edilmiş paranın yılda 1,6 trilyon doları bulduğunu biliyoruz. Yolsuzluk genellikle bu suçların ilk adımını teşkil ediyor, ardından kara para aklama, uluslararası organize suç, hatta bazen terörizm geliyor. Yolsuzluğun demokrasinin temellerini aşındırdığını ve ülkeleri kendi kendilerini yönetemez hale getirdiğini söylemek hiç de abartılı olmaz. Yolsuzluk, bir ülkenin tüm zenginliğini emer ve halkı muhtaç duruma düşürür. Kalkınmayı, güvenliği, istikrarı ve piyasalara olan güveni tehlikeye atar. Çağdaş bir toplumda bulunması en çok arzu edilen şeyi, hukukun üstünlüğünü derinden yaralar."

İki gün süren zirvede katılımcılar birbirlerine kartvizitlerini verip çalınan varlıklara el konması sürecinin sahiden de çok uzun sürdüğünü ama artık her şeyin değişeceğini söylediler. İkinci gün öğleden sonra zamanın İngiltere başsavcısı ve aynı zamanda bir Kraliyet Avukatı olan Dominic Grieve, Birleşik Krallık'ın bu yolda

ilk adımı attığını müjdeledi: Şüpheli görülen bir para transferi üzerine transferde kullanılan banka hesapları İngiliz yetkililer tarafından dondurulmuş, bir kara para aklama soruşturması başlatılmıştı.

Zirvedeki delegelere hitap eden Grieve, "Bu hafta İngiltere Ağır Dolandırıcılık Masası (Serious Fraud Office – SFO), Yanukoviç iktidarıyla ilişkili yolsuzluk iddialarını araştırmaya başladığını ve toplam değeri yaklaşık 23 milyon dolar olan varlıklara el konması için mahkeme kararı çıkarttığını duyurdu," dedi. "Tespit edilen yasadışı para akışlarının ve el konan varlıkların miktarı küçük olduğu sürece, yolsuzluğa karşı caydırıcı bir etki yaratmak mümkün olmayacaktır."

Dondurulan hesaplardaki 23 milyon dolar gerçekten de Ukrayna'dan çalındıysa bile, Yanukoviç ve yandaşlarının ülkeden hortumladıkları düşünülen miktarın yanında devede kulak kalıyordu. Yanukoviç'in ardından iktidara gelenler ülkenin geçen üç yıl içindeki kaybının 100 milyar dolar olduğunu tahmin ediyorlardı (bol sıfırlı bir tahmin daha). Yine de bu hamleyle dünyaya bir mesaj veriliyordu: Batı, Ukrayna'nın çalınanlara geri kavuşması ve sorumluların cezalandırılması için gerekeni yapmaya hazırdı. Belki söz konusu miktar 20 veya 30 milyon dolar olsa bu kadar inandırıcı olmayacaktı ama 23 milyon denince kulağa daha bir ciddi geliyordu. Bu 23 milyon rakamı zirvenin manşeti oldu ve Batı'nın nihayet dünyanın geriye kalanındaki yolsuzluğa karşı mücadeleye katılacağının en somut kanıtı olarak her fırsatta dile getirildi.

"Buradan çok net bir mesaj veriyoruz," diyordu dönemin İçişleri Bakanı Theresa May. "Dünyanın her yerindeki yolsuzluk yapan iktidarların veya kişilerin, işledikleri suçlardan elde ettikleri parayı kaçırmalarını, saklamalarını ve bu yolla kâr etmelerini zorlaştırıyoruz."

İngiliz hükümetinin 23 milyon doların dondurulması olayını bu kadar ön plana taşımasının iki nedeni vardı. Birincisi, bunun Ukrayna'ya iade edilecek ve ülkenin kalkınmasında kullanılacak olan milyarlarca doların ilk taksiti olduğu düşünülüyordu. Bu 23 milyona el konup iade edilebiliyorsa, Londra'da, Letonya'da,

Lüksemburg'da, Liechtenstein'da ve başka yerlerde zulalanan paralar için de aynısı yapılabilir demekti. İkincisi, bir ülkenin iktidarının suçlu bulunması ve cezalandırılması, dünyanın diğer yerlerindeki kleptokratlara da Londra'nın artık kara para saklamaya uygun bir yer olmadığı mesajını verecekti. Ne yazık ki bu girişim, verilmek istenen mesajın tam tersi bir sonuç doğurdu.

Söz konusu 23 milyon dolar, BNP Paribas'ta açılmış olan iki ayrı şirkete ait banka hesaplarındaydı. Bu şirketler de Ukraynalı siyasetçi Mikola Zloçevski'ye aitti. Kafası tıraşlı, iri yarı bir adam olan ve üstüne dar gelen takım elbiselerin içine giydiği gömleklerin en üst düğmesini iliklemekten hiç hoşlanmayan Zloçevski, Ukrayna halkının yirmi yıldır tanıdığı bir isim. 2013 yılında Ukrayna'da yayımlanan haftalık haber dergisi *Focus*'a göre o sırada Ukrayna'nın en zenginleri arasında 86. sıradaydı ve 146 milyon dolarlık bir servete sahipti; ki derginin gerçek rakamın çok aşağısında bir miktar yazdığına şüphe yoktu.

2010 yılında Yanukoviç başkanlık seçiminden zaferle çıktığında Zloçevski'yi de Tabii Kaynaklar Bakanı olarak atamıştı. Bu pozisyon sayesinde Zloçevski ülkede faaliyet gösteren bütün enerji şirketlerinin üzerinde güç sahibi oluyordu ve söz konusu şirketler arasında ülkedeki en büyük bağımsız doğalgaz şirketi olan Burisma da vardı. Bu görevlendirmeyle ortaya bir menfaat çatışması çıkıyordu zira Burisma, Zloçevski'ye aitti. Gelgelelim Ukrayna'da Burisma'nın Zloçevski'ye ait olduğunu bilen kimse olmadığı için, bu duruma itiraz eden de çıkmadı. Yanukoviç'le birlikte ülkeyi soyan ve mal varlıklarını offshore cennetlerinde saklayan üst düzey yetkililerin pek çoğu gibi, Zloçevski de Burisma'nın sahibi olduğunu gizlemek için Kıbrıs'taki bir paravan şirketi kullanmıştı.

Peters & Peters adlı o hukuk firması Frontline Club'ı tehdit etmeseydi kulüpte gösterilecek olan filmimizde bahsi geçen dava da buydu. Zloçevski'nin avukatları Frontline Club'a gönderdikleri mektupta müvekkillerinin bakanlık yaptığı süre boyunca aldığı kararların hiçbirinden maddi bir çıkar elde etmediğini savunuyorlardı. "Sayın Zloçevski görev süresi boyunca yasalara harfiyen

uymuş, iş dünyasıyla ilişkilerinde ve halka karşı görevlerini yerine getirirken en yüksek standartlardaki ahlaki kurallara ve iş etiği ilkelerine göre hareket etmiştir," diyordu mektup. "Müvekkilimiz, sinsice ve namussuzca yürütülen kasıtlı bir karalama ve yanlış bilgilendirme kampanyasının kurbanı olmuştur." Mektupta ayrıca, "Sayın Zloçevski'nin mal varlığının yolsuzluk veya herhangi başka bir yasadışı yoldan elde edilmediği, söz konusu mal varlığının kendisi göreve gelmeden önce de olduğu" belirtiliyordu.

Zloçevski'nin 2010'dan önce de zengin bir adam olduğu doğruydu ama zaten siyasi kariyeri 2010'dan çok daha öncesine uzanıyordu. Burisma'nın internet sitesindeki bilgilere bakıldığında, şirketin en yüksek kâr bildirdiği dönemlerin Zloçevski'nin siyasi kariyerinin de zirve yaptığı dönemler olduğu açıkça görülüyordu. 2003-2005 yılları arasında yine Yanukoviç'in iktidarda olduğu sırada Zloçevski de Devlet Tabii Kaynaklar Komitesi'nin başkanıydı ve ülkede petrol arama izni Zloçevski'ye ait olan şirketlere verilmişti. Derken Yanukoviç iktidardan düşmüş, yeni hükümet Zloçevski'nin şirketlerine verilen petrol arama izinlerini iptal etmeye çalışmıştı. Zloçevski de devlete dava açarak bu izinlerin elinden alınmasına engel olmuştu. 2010 yılında Yanukoviç cumhurbaşkanı olduğunda Zloçevski de bakan oldu ve eski güzel günlerine döndüler: Burisma tam dokuz ayrı üretim lisansı aldı ve yıllık üretimi yedi kat arttı. Devrimden sonra ise Zloçevski görevden ayrıldı.

2015 yılının Ocak ayında alınan bir mahkeme kararına göre, Londra'da dondurulan hesaplarda bulunan 23 milyon dolar, Zloçevski'nin Britanya Virjin Adaları'ndaki bir paravan şirket aracılığıyla sahibi olduğu bir petrol depolama tesisinin satışından gelen paraydı. Para, finansal işlemlerin pek az denetime tabi olduğu ve bankaların eski Sovyetler Birliği'nden gelen paraya kucak açmalarıyla tanındığı Letonya'dan gönderilmişti.

14 Nisan 2014 günü, SFO'nun talebi üzerine Londra'da gerçekleşen bir özel duruşmanın sonucunda Zloçevski'nin hesaplarının dondurulmasına karar verildi. Daha sonraki mahkeme kararında da açıklandığı üzere, SFO "davalının Ukrayna'da suç teşkil

eden eylemler içinde olduğuna ve BNP hesaplarındaki paranın bu eylemlerin bir sonucu olarak elde edildiğine işaret eden güçlü kanıtlar" olduğunu ileri sürmüştü. SFO savcısı Richard Gould, 2014 yılının Nisan ayındaki duruşmada Zloçevski'nin Ukrayna'da hem siyasetçi hem de işadamı olarak faaliyetlerini sürdürmekle "önemli bir devlet kademesinde bulunan bir kişinin, ortaya çıkan menfaat çatışmasını kasıtlı ve kötü niyetli olarak sömürdüğünü ve toplumun kendisine duyduğu güveni istismar ettiğini açıkça ortaya koyduğunu" söylüyordu.

SFO ayrıca Zloçevski'nin "bakan olarak görev yapmaktayken karmaşık bir offshore şirketler ağı kurmasının, Burisma'nın sahibi olduğu ve bu yolla kazanç elde ettiği gerçeğini gizlemek amaçlı olduğunu" ve bunun da son derece şüpheli bir durum olduğunu ileri sürüyordu.

20 Mayıs 2014 itibarıyla Gould, BNP Paribas'tan Zloçevski'nin parasıyla ilgili bilgi içeren 6170 adet elektronik belge almış ve bu belgelerin incelenmesi için özel bir ekip görevlendirmişti. Şimdi sıra Ukrayna'daki delilleri elde etmeye gelmişti. Bu amaçla Kiev'deki başsavcılığın uluslararası ilişkilerini yürüten Vitali Kasko'ya yazılı bir talep gönderildi.

Zayıf, uzun boylu, sivri çeneli, gür siyah saçlı bir adam olan Kasko, devrimden sonra başsavcı yardımcılığına getirilmiş ve Londra zirvesinde Ukrayna'dan çalınanları iade etme sözü veren Batılı ülkelerle yapılacak müzakereleri yürütme görevi ona verilmişti. Kasko, başsavcılıktaki mesai arkadaşlarının iade edilen 23 milyon doların neden bu kadar önemli olduğunu anlayacaklarını ve SFO'ya yardımcı olmak için ellerinden geleni yapacaklarını sanıyordu. 2016'da kendisiyle görüştüğümüzde bana İngiltere'den gelen yazılı talebi tercüme edip başsavcıya gönderdiğini ve boş yere bir sonuç beklediğini söyledi. "Bir soruşturma açılmasına açıldı ama ne kadar uğraştıysak da hiçbir yere varmadı," diyor. Zloçevski'nin avukatları dondurulan 23 milyon doların serbest bırakılması için Londra'da dava açacaklarını duyurduklarında bile, Ukraynalı savcılar hesapların dondurulma kararının korunması için gereken delilleri SFO'ya göndermeye yanaşmadılar. "Önce

İngilizler, sonra Amerikalılar bana yazıp yazıp soruşturmanın ne aşamada olduğunu soruyorlardı," diye hatırlıyor Kasko.

Londra'daki zirvenin yeni bir uluslararası işbirliği çağı başlatacağına hiç ihtimal vermeyenler de vardı fakat bu konuda ayak sürüyenlerin yolsuzluğun kurbanı olan ülkeler değil; Britanya Virjin Adaları gibi vergi cennetleri olacağı düşünülüyordu. Oysaki burada kendisi lehine açılan davada Ukrayna işi ağırdan alıyor; Amerikalı ve İngiliz diplomatlarsa soruşturmayı etkili bir şekilde yürütmeleri için Ukraynalı savcılara yalvarıyorlardı. Ukrayna'da işlerin ne kadar kötü bir hale geldiğinin çarpıcı bir örneğiydi bu. Sonunda, Gould'un yazılı talebinden altı ay sonra, Kasko başsavcıya giderek bu konuda harekete geçilmesini istedi.

"Bu soruşturmanın doğru dürüst yapılmasını istediğimi, İngilizlere talep ettikleri bilgi ve belgeleri vermemiz gerektiğini söyledim," diyor Kasko. "Bana 'İstiyorsan bu işi sen yap' dedi." Kasko bu cevap üzerine hemen bir ekip kurdu ve hafta sonları da dahil olmak üzere geceli gündüzlü çalışarak SFO'nun "[Zloçevski'nin] mal varlığını bakan olarak görev yapmaktayken yasadışı yollardan elde ettiği" iddiasını destekleyecek delilleri bir araya getirdiler. Dosyayı SFO'ya gönderdiler ve 2014 yılının Aralık ayında da Zloçevski'nin Ukrayna'daki bir yolsuzluk soruşturmasında şüpheli olduğunu resmi olarak duyurdular.

SFO, Ukrayna'dan alabildiği işe yarar her türlü belgeyi Kasko'ya borçluydu. "İngilizlere, 'Başka ne yapmamız gerekiyor?' diye sordum," diye hatırlıyor Kasko. "Başka bir şeye gerek olmadığını, hesapları dondurma kararının korunması için gereken delillere fazlasıyla sahip olduklarını söylediler."

Ne yazık ki yanılıyorlardı. 2015 yılının Ocak ayında Londra'daki Old Bailey Ağır Ceza Mahkemesi, SFO'nun talebini reddetti. Yargıç Nicholas Blake, kararında, "Bu dava, delilden yoksun tahminlere ve şüphelere dayanıyor," diye yazmıştı. Mal varlığına el konabilmesi için savcıların dondurulan hesaplardaki paranın tam olarak hangi suçtan elde edildiğini kanıtlamaları gerekiyordu ve SFO bunu başaramamıştı. İngiliz savcıları için son derece utanç verici olan bu kararın ardından soruşturmayı

yürüten Gould da görevi bıraktı. (2015 yılının Haziran ayında kendisiyle görüştüğümde bana "şahsen hayal kırıklığına uğradığını" söylediyse de bu konuda başka bir yorum yapmaktan kaçındı.) Dondurulan hesaplar serbest bırakıldı ve 23 milyon dolar Zloçevski'ye geri verildi.

23 milyon doların dondurulması kararını büyük bir tantanayla duyuran İngiliz hükümetinin, söz konusu paranın Zloçevski'ye iade edilişi üzerine sessiz kalmasını anlamak zor değil. Yeni bir çağın başlangıcı olması beklenen davada hayli küçük düşürücü bir mağlubiyet yaşamışlardı. Aynı yılın Mayıs ayında SFO ile temasa geçtiğimde benimle konuşan sözcü, "Ukrayna'daki yetkililerin ilk mahkeme kararını korumak için gerekli olan delilleri SFO'ya ulaştırmamalarından dolayı hayal kırıklığı yaşadıklarını" ama soruşturma devam ettiği için daha fazla yorum yapamayacağını söyledi. Londra'daki zirvede hesapların dondurulduğu müjdesini veren Dominic Grieve ise, hâlâ bir meclis üyesi olmakla birlikte, artık hükümette görev yapmıyor ve bana bu konuyla ilgili hiçbir şey hatırlamadığını söyledi.

Zloçevski'nin Peters & Peters'daki avukatlarıyla görüştüğümde bana yargıcın kararının "müvekkillerinin herhangi bir suç işleyerek kazanç elde ettiği yönündeki iddiaları destekler nitelikte hiçbir delil olmadığına dair su götürmez bir karar" olduğunu söylediler. O zamandan bu yana Burisma'nın avukatları bu kararı her fırsatta müvekkillerinin haklılığının bir ispatı olarak kullanıyorlar. 23 milyon doların dondurulmuş olarak kalmasını sağlayacak delillerden yoksun olan İngiliz hükümetinin, Ukrayna'dan çalınanları Ukrayna'ya iade etme konusundaki kararlılığını göstermek için bula bula bu davayı seçmiş olması da düşündürücü.

Kasko, Yargıç Blake'in kararını okuduğunda aklında o zamana kadar sorduklarından çok farklı bir soru belirdi. Duruşma sırasında kodamanın avukatları sadece müvekkillerine karşı ileri sürülen iddiaları çürütmeye çalışmakla kalmamışlar, müvekkillerinin masumiyetine işaret eden bir delil de öne sürmüşlerdi. Üstelik bu delil, en umulmadık yerden geliyordu. Yargıç Blake'in yirmi bir sayfalık kararında tam altı kez atıfta bulunduğu bu delil,

Zloçevski'nin hiçbir suçtan dolayı şüpheli olmadığını açıkça belirten 2 Aralık 2014 tarihli bir mektuptu. Mektup, Ukrayna başsavcılığından gönderilmişti.

Kasko bu işte bir tuhaflık olduğunun farkındaydı. Mektubun yazıldığı tarihte başsavcılıkta üst düzey görevlerde bulunan herkesin Zloçevski'ye karşı bir yolsuzluk soruşturması yürütüldüğünden haberi vardı. O halde Zloçevski'nin hiçbir suçtan şüpheli olmadığını iddia eden bu mektubu kim imzalamış olabilirdi? Yargıç Blake'in kararında hayli etkili olduğu anlaşılan bu mektup, Zloçevski'nin "petrol arama ve çıkarma izinlerinin alınması süreçlerinde bakan olarak nüfuzunu kullanmak bir yana, zimmetine para geçirmek veya herhangi bir başka suçla ilgili de hiçbir şekilde adının geçmediğini" söylüyordu.

Kasko, Zloçevski'yle ilgili delil sağlamak konusunda kendisine yardım etmeye yanaşmayan meslektaşlarının, konu milyardere yardım edecek bir mektup yazmak olduğunda bunu seve seve yaptıklarını düşünüyor. Kasko'ya göre, Ukraynalı bir savcının Kasko yerine Zloçevski'ye yardım etmesinin ancak üç sebebi olabilir. Ya mesleğinin gerektirdiği vasıflardan yoksundur ya rüşvet yemiştir ya da hem vasıfsızdır hem de rüşvet yemiştir. Mektupla ilgili Peters & Peters'a sorduğum sorulara yanıt alamadım ("sorularınızda ima ettiğiniz suçlamalar ... temelden yoksun ve gerçek dışılar"). Öte yandan mektubun açıklaması her ne olursa olsun, bu dava ülkelerin yolsuzluğa karşı mücadelede sınırlar ötesi işbirliği çabalarının önemli bir eksiğini ortaya koyuyor. İngiltere'nin başka bir ülkenin devlet yetkililerinin mal varlığını dondurabildiği ender durumlarda bile, kararın korunması, söz konusu ülkedeki onlarca yıl sürmüş, artık kurumsallaşmış yolsuzluğa karşı çok daha az kaynakla ve çok daha az eğitimle çalışan savcılardan gelecek delillere bağlıdır. Bu da şu anlama geliyor: Ukrayna'daki savcıların yetersiz kalmaları veya görevlerini kötüye kullanmaları halinde, SFO ne kadar çabalarsa çabalasın İngiltere'deki dava düşebilir.

Bu skandalın ardından Ukrayna, kolluk kuvvetlerinde bir temizlik yapmak amacıyla başsavcı yardımcılığına Gürcü asıllı David Sakvarelidze'yi getirdi. Ne var ki işler çok yavaş ilerliyordu.

O kadar yavaş ilerliyordu ki Ukrayna'daki ABD büyükelçisi Geoffrey Pyatt işleri hızlandırmak için diploması kurallarını hiçe sayan bir hamle yaptı. 2015 yılının Eylül ayında Ukrayna'nın güneyindeki Odessa'da yaptığı bir konuşmada, "İngiltere'nin Ukrayna'daki savcılardan 23 milyon dolara el konabilmesi için gereken belgeleri talep ettiklerini ama savcıların bu belgeleri göndermek yerine Zloçevski'nin avukatlarına müvekkilleriyle ilgili hiçbir soruşturma olmadığını bildiren mektuplar yazdıklarını" söyledi. "O mektupları onaylayarak davayı çökertmeye çalışanların hiç değilse ivedilikle görevden alınmaları gerekir," dedi.

Bu sözler, büyükelçinin Ukrayna'nın hukukun üstünlüğünün sağlanması için gereken reformların ne kadar azını hayata geçirdiği üzerine çok sert ve suçlayıcı bir tonda yaptığı uzun konuşmanın bir parçasıydı. Ukrayna ekonomisi neredeyse tamamıyla IMF'ye bel bağlamış durumdaydı ve IMF'de de ABD'nin sözü geçiyordu. Bu yüzden Pyatt sadece bir büyükelçi olarak değil; ABD'nin yerel veznedarı olarak konuşuyordu. Ukrayna'ya açıkça gözdağı verdiği bu konuşma, özetle "başsavcılığınızı temizleyin yoksa Amerika'nın sabrı tükenecek" anlamına geliyordu. Gelgelelim bu da işe yaramadı. Rakip savcılar, Kasko'nun savcılarından ikisine ve diğer kurumlarda onlara yardımcı olanlara karşı dava üstüne dava açtılar. Sakvarelidze, 2015 yılının Ekim ayında Facebook'ta yazdığı mesajında, "Ne yazık ki ortaya çıkardığımız haraç düzeni ... buzdağının sadece görünen kısmıymış," diyordu.

Devrimin üzerinden neredeyse iki yıl geçmiş, Ukraynalılar başlangıçtaki umutlarını yitirmeye başlamışlardı. O sırada ABD'de başkan yardımcısı olan Joe Biden'ın oğlu Hunter Biden'ın 2014 yılının Mayıs ayından beri Zloçevski'nin şirketi Burisma'nın yönetim kurulunda olduğu ortaya çıktığında, ABD'ye duyulan güvensizlik iyice arttı. Her ne kadar Beyaz Saray, Hunter Biden'ın şirketteki konumunun babasının bulunduğu mevkiyle bir ilgisinin olmadığını ileri sürdüyse de, konuştuğum Ukraynalılar hiç de böyle düşünmüyorlardı. Hunter Biden, Ukrayna'da hiçbir iş deneyimi olmayan sıradan bir avukattı. Burisma gibi dev bir holdingin yönetim kurulunda ne işi vardı?

Kendisine sorduğum soruları yanıtsız bırakan Hunter Biden, 2015 yılının Aralık ayında *Wall Street Journal* gazetesine verdiği röportajda Burisma'nın yönetim kuruluna "enerji güvenliğini geliştirmek için çalışan bir şirketin kurumsal yönetimini ve hesap verebilirliğini güçlendirmek amacıyla" girdiğini açıkladı. Gelgelelim bu açıklama pek de inandırıcı bulunmadı. Özellikle *Washington Post* gazetesi, Hunter Biden'a karşı ağır suçlamalarda bulundu: "ABD başkan yardımcısının oğlunun Ukraynalı bir petrol şirketinin yönetim kuruluna sokulması, en hafif tabiriyle adam kayırmacılık, daha ağır bir tabirle ise alçaklıktır. ABD'nin siyasi nüfuzunu böylesi bir riske atması için acaba kaç para teklif ettiler? Kabul ettiğine göre, maaş bayağı dolgun olsa gerek."

2016 yılının Eylül ayında Kiev'deki bir mahkeme, savcıların soruşturmada hiçbir ilerleme kaydedemedikleri gerekçesiyle Zloçevski hakkındaki tutuklama kararını kaldırdı. Yine Eylül ayında Letonya basınında yer alan haberlere göre, Ukrayna bir yolsuzluk soruşturmasına yardımcı olmayı reddettiği için, Ukrayna'dan çalındığı tespit edilen ve dondurulan 50 milyon dolar, Ukrayna'ya iade edilmek yerine Letonya devlet bütçesine devredilmişti.

Ukrayna'nın devrik iktidarında görev alan ve ülke dışındaki mal varlığı dondurulan tek kişi Zloçevski değildi. Avrupa ülkeleri, Batı'nın yeni Ukrayna hükümetine verdiği desteğin bir parçası olarak Yanukoviç'in ve yirmiden fazla yandaşının mal varlıklarını dondurdu. Bunu yapmaktaki amaçları, Ukrayna'daki savcılara soruşturmaları yürütmeleri için zaman kazandırmak, bu arada da söz konusu mal varlıklarının vergi cennetlerine kaçırılmasını önlemekti. Söz konusu varlıkların toplamı 300 milyon dolar civarındaydı ve bu parayla pek çok ilaç satın alınabilir, pek çok yol yapılabilirdi.

SFO, 2017 yılında parlamentodaki bir komiteye sunduğu raporda, zengin Paravatanlılara karşı açılan davaların düşmesinin başlıca sebebinin, offshore cennetlerinin hukuki süreçlerin önüne çıkardıkları engeller olduğunu belirtiyordu. "En üst dilimde yer alan davalıların her türlü kaynağa erişimleri var ve uluslararası çalışıyorlar. Kendilerine müsamaha gösterecek mahkemeleri, hangi ülkelerdeki mal varlıklarının ortaya çıkarılmasının ve geri

alınmasının çok zor (hatta bazı durumlarda imkânsız) olduğunu çok iyi biliyorlar," diyordu rapor. "Bu tür davalılar, işledikleri suçlardan sağladıkları maddi çıkarı gizlemek için hangi finans ürünlerini kullanacakları konusunda da son derece bilgililer."

Londra zirvesindeki işbirliği ruhu söneli çok oldu ve Avrupa Birliği'nin oluşturduğu yaptırım listesindeki isimler de birer birer silindi. Ukraynalı savcılar –yetersizlik, rüşvet veya her ikisi nedeniyle– eski rejimlerin başındaki hırsızlara karşı açılan soruşturmaları sonuçlandırmakta başarısız oldular. Öte tarafta ise yaptırım listesindeki isimlerin İngiliz veya Fransız avukatları, müvekkillerinin dondurulan varlıklarını kurtarma konusunda çarpıcı başarılar elde ettiler. Listeden silinen her isimle birlikte Ukraynalılardan çalınan paranın bir kısmı daha hırsızlara iade edildi ve Ukraynalılar hakları olanı geri almak bir yana, bunun için dava açma şanslarını bile kaybettiler.

Söz konusu yaptırımların müvekkillerini mağdur duruma düşürdüğünü öne sürerek tazminat talebinde bulunan avukatların vaatlerine bakınca, bütün bu çabaların hırsızları caydırmak bir yana, onları daha da zenginleştirmiş olması muhtemel. Örneğin 2017 yılının başında yaptırım listesinden çıkarılan Ukraynalı işadamı Yuri İvanyuşçenko'yu temsil eden Gherson adlı hukuk firması, şöyle bir açıklama yapıyordu: "Bu yaptırımların uygulanması sonucu müvekkilimiz maddi manevi zarara uğramış, itibarı zedelenmiş, işleri bozulmuştur. Müvekkilimiz yaptırımların kaldırılması kararını memnuniyetle karşılamakla birlikte, bunlardan doğan zararının tazmin edilmesi için gerekli girişimlerde bulunacaktır."

Ukraynalı devrimciler için cesaret kırıcı bir dönemdi, Kasko ise çoktan başsavcılıktan ayrılmıştı. 2016 yılının Şubat ayında başsavcılığın bir "yolsuzluk yuvası" olduğunu söyleyerek istifa etmişti. Ondan bir ay sonra Sakvarelidze "savcılık etik kurallarının ağır ihlali" gerekçesiyle görevden atıldı. Güya reform yapmaları için getirilen ekipteki herkes, tek bir hırsızı hapse atamadan, oligarkların ülke dışına kaçırdıkları servetin tek bir kuruşunu dahi geri alamadan tasfiye edildiler. Daha sonra görüştüğüm Kasko, amirleri bütün soruşturmalara taş koyarken eli kolu bağlı bir şekilde

beklemeye tahammül edemediği için istifa ettiğini söyledi: "Orada İngiltere Kraliçesi gibi hiçbir iş yapmadan oturup olanlara seyirci kalmak istemedim. Başsavcılıktaki en büyük sorun yolsuzluk. Sakvarelidze ve ben buna karşı savaştık ve kovulduk."

Geçmişte de dünyanın önde gelen ülkeleri, iktidardakiler tarafından soyulmuş ve sonra devrim yapmış ülkelere yardım etmeye kalkışmışlar ve bu işin hiç de kolay olmadığını anlamışlardı. 2010 yılında Arap dünyasında başlayan isyanlar sonrasında, yeni kurulan hükümetlerin çalınan varlıkları geri alma deneyimlerini paylaşmaları için bir forum düzenlendi. Bu forum 2012, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında tekrarlandı. 2015 tarihli forumdaki katılımcılar, vaktiyle Ukrayna'ya yardım etmeye çalışanların vardıkları noktaya gelmişlerdi ve forum sessiz sedasız sona erdi. Oysa 2012 yılında iyi bir başlangıç yapmışlar, İngiliz hükümeti Libyalı savcıların Muammer Kaddafi'nin oğluna ait 10 milyon dolarlık bir malikâneye el koymasına yardım etmişti. Dünya Bankası Çalınmış Malvarlıklarının Geri Alınması Girişimi (StAR) sekreterliğinde başkanlık yapmış olan, aynı zamanda Georgetown Üniversitesi'nde profesör olan Mark Vlasic, bu olay üzerine, "Libya'nın söz konusu malikâneyi alması cezasız kalan yolsuzluklara karşı mücadelede küçük bir adım olsa da, her yolculuğun küçük bir ilk adımla başladığı unutulmamalı," diyordu. Ne var ki bu ilk adım, yolculuğun sonu anlamına geliyordu ve bundan başka hiçbir girişim başarılı olamadı.

Çalınan varlıkların geri alınması zordur. Paravatan bir kez kasasına giren parayı kolay kolay bırakmaz, kasadaki servet takip edemeyeceğiniz kadar hızlı bir şekilde artar ve göz açıp kapayıncaya dek sınırları aşıp dünyanın öbür ucuna seyahat ederken peşine takılanların bir iki adım değil, bir milyon adım önündedir. Adalet ülke sınırlarına takılıp kalırken elinden sadece hırsızlar değil, başka suçları işleyenler de kurtulur.

13

"NÜKLEER ÖLÜM KAPINIZI ÇALIYOR"

3 Kasım 2006 gününün ilk saatlerinde Londra'nın kuzeyinde sessiz sakin bir mahalle olan Osier Crescent'teki bir evin önüne bir ambulans yanaştı. Ambulansın vaka formuna göre çağrı sabah saat 01.49'da yapılmış, ekip sadece yedi dakika sonra Osier Crescent'teki eve varmıştı. Gerçi ambulansın olay yerine bu kadar hızlı ulaşması, olayın aciliyetine işaret eden bir gösterge değildi. Rutin bir yardım çağrısıydı ve belki de sakin bir gece olduğu için eve varmaları kısa sürmüştü.

Ambulanstaki sağlık ekibinden Julia Cole, vaka formuna şöyle yazmıştı: "Hasta gıda zehirlenmesi olduğunu düşünüyor. Dün akşam yemek yedikten iki saat sonra kusmaya başlamış, bugün de ishal olmuş." (Kolay anlaşılabilmeleri için bu bölüm boyunca yararlandığım tıbbi notlardaki kısaltmaları açık halleriyle yazdım.) "Hastaneye gitmek istemiyor. Sadece tavsiye istiyor." Hastanın adı Edwin Carter'dı, kırk üç yaşındaydı ve yanında karısı da vardı. Yardım çağrısı yapıldığında tutulan kaydın altına düşülen not, Bayan Carter'ın kaygılı olduğunu gösteriyordu: "endişelenmesi halinde 999'u* araması..." Notun geriye kalanı bozuk el yazısı nedeniyle okunamıyor.

* 999, İngiltere'de acil çağrı merkezinin numarasıdır. (*ç.n.*)

Ertesi gün öğleden sonra aynı adresten bir yardım çağrısı daha yapılmış, Osier Crescent'teki 140 numaralı eve yeniden ambulans gönderilmişti. Bu kez Bay Carter'la ilgilenen ekip, semptomların fazla uzun sürdüğünü düşünmüş olmalı ki onu yaklaşık sekiz kilometre uzaklıktaki Barnet hastanesine götürmüşlerdi. Burada Bay Carter'ı muayene eden doktor, gastroenterit ve dehidrasyon ön tanısı koymuştu. Hasta formunun altında doktorun Bay Carter'a sorduğu soruların yanıtları vardı: "Daha önce geçirilmiş hastalık: yok. Serbest meslek, yazar. Karısı ve oğluyla yaşıyor." Doktorlar Carter'ın hastaneye götürülmesini gerektirecek kadar susuz kaldığını düşünmüşlerdi ama uzun süreli bir tedaviye gerek olacağını sanmıyorlardı. Hastane, gelen vakaları ciddiyet sıralamasına göre sınıflandırıyordu ve Carter, en düşük seviye olan C sınıfındaydı.

Doktorların daha fazla endişelenmiş olmaları gerekir miydi? Şüphesiz, Carter'ın başlangıçta çizdiği sıradan portreye pek uymayan tarafları da vardı. Örneğin kalıcı ikamet yeri olarak Muswell Hill göründüğü halde, neden ambulanstaki ekibe aile doktorunun Rusya'da olduğunu söylemişti? İlk ambulanstaki sağlık görevlisi Julia Cole'un da sorduğu gibi, son derece tipik bir İngiliz adı taşımasına rağmen, neden ağır bir Rus aksanıyla konuşuyordu? Fakat bunlar ancak sonradan dikkat çeken küçük ayrıntılardı. Hangi doktora sorsanız, yeni bir hastayı değerlendirirken, "Önce en sık görüleni düşün," kuralına göre hareket ettiğini söyler. Toynak izleri görüyorsanız aklınıza ilk olarak at gelir, zebra değil. Başkaca bir sağlık sorunu yokmuş gibi görünen bir adam kusuyorsa ve ishalse, aklınıza öncelikle gastroenterit gelir; yabancı bir devletin en üst kademelerinden verilen bir suikast emri değil.

Ertesi sabah Carter'a (midesini bozmuş olabilecek bakterileri temizleyecek bir antibiyotik olan) siprofloksasin tedavisi başlandı. Bu, ampirik bir karardı. Doktorlar henüz sorunun kaynağını bilmeseler de, deneyimlerine dayanarak Carter'ın bir çeşit gıda zehirlenmesi yaşadığını düşünmüşler ve tedavisini buna göre başlatmışlardı. Bununla birlikte, Carter'ın durumunda bir gariplik

olduğunun da farkındaydılar: Karı koca aynı yemeği yemiş olmalarına karşın sadece Bay Carter ciddi şekilde rahatsızlanmıştı; Bayan Carter'ınsa en ufak bir şikâyeti yoktu. Bu da, hastalığın bakteriyel değil viral olabileceğine işaret ediyordu; ki eğer öyleyse antibiyotiğin bir faydası olmayacaktı. Yine de, ne olur ne olmaz diyerek antibiyotik tedavisine başlanmıştı.

5 Kasım, Pazar gününe denk geliyordu. İngiltere'deki hastanelerde pazar günleri çok az sayıda doktor çalıştığı için, takip eden 48 saat boyunca Carter'ı kontrol eden bir doktor olmadı. Pazartesi sabahı doktorlar geldiğinde Carter'ın durumunu memnuniyetle karşıladılar, hasta hızla iyileşiyordu. O gün dosyasına düşülen notta, "Yemeye ve içmeye başlarsa yarın taburcu" deniyordu. Doktorlar taburcu işlemleri için gerekli belgelerin hazırlanmasını söylemişlerdi. Dosyada ayrıca son yapılan kan sayımının sonuçları vardı; trombosit ve beyaz kan hücreleri biraz düşüktü ama endişe edilecek bir durum yoktu. Doktorlar, ishal nedeniyle Carter'ın bağırsaklarının tahriş olduğunu ve bu yüzden ufak bir kanama yaşamış olabileceğini, kan değerlerindeki düşüklüğe de bunun sebep olduğunu düşünmüşlerdi.

Doktorlar dedektif gibi çalışırlar. Önlerindeki tabloya bakarlar ve görülen belirtilere yol açabilecek olası tüm sebepleri birer birer elerler; bu bakımdan her teşhis bir eleme işidir. Her geçen gün hastayla ilgili daha fazla bilgi sahibi olurlar ama Carter'ın durumunda ertesi gün de bir değişiklik yoktu. Dosyasındaki ilk yorum akşam taburcu olabileceğini belirtiyordu. Derken kötü bir gelişme yaşandı ve yapılan tahlilde dışkısında Clostridium difficile adlı bakteriye rastlandı. Genellikle C.diff kısaltmasıyla anılan bu bakteri, antibiyotik kullanan ve bu yüzden bağırsaklarındaki zararlı bakterilerin yanı sıra faydalı bakteriler de ölen insanlarda enfeksiyona sebep olur. Carter'ın hastanede bir süre daha kalması gerekecekti. Karı kocaya bu durum izah edildiğinde, Bayan Carter teorisini yinelemişti.

Doktorların aldıkları notlar şöyle diyor: "Hasta ve eşi, Bay Carter'a kasıtlı olarak hastalık bulaştırıldığını (zehir verildiğini?) düşünüyorlar. Bunun çok düşük bir olasılık olduğu anlatıldı."

Sayfanın en altında iyimser bir not daha var: "Yarın akşam taburcu olabilir." Doktorlar Bay Carter'ın iyileşeceğinden emindiler; Bayan Carter'sa birilerinin kasıtlı olarak kocasına zarar vermeye çalıştığını düşünüyordu. Carter'ın tedavisini yürüten Doktor Dean Creer, daha sonra bu zehirleme iddiasının birkaç kez dile getirildiğini yazmıştı. Bayan Carter daha önce de kocasının zehirlenmiş olma ihtimalini sormuş ama Doktor Creer bunu hastanın dosyasına yazmaya değer bulmamıştı.

"Bu soruyu oldukça tuhaf buldum ve ona hem ishal ve kusma vakalarıyla, hem de C.diff enfeksiyonuyla çok sık karşılaştığımızı, kasten hastalık bulaştırma/zehirleme gibi bir olasılığın pek olmadığını anlattım," diyordu Doktor Creer. "Bayan Carter, kocasının normalde son derece sağlıklı ve formda olduğunu, hiç hastalanmadığını söyledi. Tam olarak ne dediğini hatırlayamasam da bu anlama gelen şeyler söyledi. Ancak kocasının bazı tehlikeli insanları tanıdığını ve bir arkadaşlarının bu insanlar tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü, bu yüzden endişe ettiğini söyledi. Ona Bay Carter'ın sadece birkaç gündür hastanede olduğunu, koyduğumuz teşhisin doğru olduğunu gösteren bir iyiye gidiş gördüğümüzü, hızla sağlığına kavuşmasını beklediğimizi açıkladım."

Burada da bir yanlışlık yok. Hangi doktora sorsanız size Doktor Creer'ın doğru olanı yaptığını söyleyecektir. Evet, bir doktor hastasını dinlemelidir ama hastaların bazen ortaya attıkları tuhaf teorilerle de vakit kaybetmemelidir. Önce en sık görüleni düşünmek gerekir. Gastroenterit sık görülür. Bay Carter'ın iyileşmesi başta tahmin edilenden biraz daha uzun sürecektir ama bazı hastalar daha geç iyileşir. Böyle böyle günler geçiyor, doktorlar Bay Carter'ın tam olarak nesi olduğunu anlayamasalar da er geç iyileşeceğinden şüphe etmiyorlardı.

11 Kasım günü yine hafta sonuna denk geliyordu. Bu, Carter'ın hastanede geçirdiği ikinci hafta sonuydu. Nöbetteki ekibe Bay Carter'ın "kan sayımının yeniden yapılması ve hastanın taburcu edilmesi" söylenmişti. O kadar basit bir görevdi ki işi yapması için tıp fakültesinden henüz üç dört ay kadar önce mezun olmuş genç bir asistan görevlendirilmişti. Gelgelelim bu rutin kan

sayımının sonucu, asistan doktoru epey ürküttü: Carter'ın beyaz kan hücrelerinin sayısı 0,3'tü, halbuki sağlıklı bir insanda bu sayının 4'ün altına düşmemesi gerekiyordu. Asistan doktor, "Kan tahlili sonucu göz önünde bulundurularak hasta taburcu edilmedi, Pazar günkü ekipten görüş alınacak," diye yazmıştı. Böylece Carter'ın çok yakında evine döneceğine dair iyimserlik de sona eriyordu. Bu kadar düşük bir beyaz kan hücresi sayısı, daha sonraki doktorlarından birinin tabiriyle "çok ama çok ciddi şekilde anormaldi". Bir şeyler yanlış gidiyordu ama ne olduğuna dair doktorların en ufak bir fikri yoktu.

Normalde sağlıklı bir adam olan Carter, gastroenterit semptomlarıyla hastaneye gelmiş, doktorlar da ona antibiyotik vermişlerdi. Antibiyotik işe yaramamakla kalmamış, durumunu daha da kötüleştirmiş ve C.diff enfeksiyonuna neden olmuştu. Fakat doktorların bu enfeksiyonu teşhis etmeleri de, Carter'ın derdinin ne olduğunu tam olarak anlamalarına yaramamıştı. Birbiriyle bağlantısı olmayan ama semptomları aynı olan iki farklı rahatsızlıktan mı –viral gastroenterit ve ardından antibiyotik kaynaklı bir enfeksiyon– mustaripti? Tuhaf bir tesadüf olsa da hepten imkânsız değildi. Peki ama beyaz kan hücreleri neden neredeyse tespit edilemeyecek seviyelere düşmüştü? Tıbbi dedektifler olasılıkları elemeye devam ediyordu. Beyaz kan hücrelerine hasar veren şey ne olabilirdi? Carter'ın kanını HIV testine gönderdiler ve sonuç negatif geldi. Demek ki sorun HIV değildi. Bu arada bir tuhaflık daha vardı, Carter'ın vücudundaki mukoza dokularında enflamasyon başlamıştı. Doktorlar bunun sebebinin bağışıklık sisteminin zayıf düşmesi sonucu oluşan, pamukçuk denen bir çeşit mantar enfeksiyonu olduğunu düşündüler.

13 Kasım kötü bir gündü: "Hastanın eşiyle görüşüldü. Başta çok kızgın ve saldırgandı, durum açıklanınca sakinleşti. Hastanın viral enfeksiyon nedeniyle ishal olduğu açıklandı... Eşi, hastanın yemek yiyememesi ve yediklerini çıkarması nedeniyle endişeli. Durumu düzelince yeniden yiyip içebileceği söylendi." Doktorlar, Carter'ın kanındaki anormalliğin sebebini ortaya çıkarmak amacıyla hematoloji uzmanlarından yardım istediler. Artık sadece

kanındaki beyaz kan hücreleri değil, trombositler de azalmış ve 21 seviyesine düşmüştü. Bu seviyede kanın aşırı incelmesinden dolayı doktorlar spontan kanamaların başlamasından ve bu kanamaların durdurulamamasından korkuyordu.

O gün öğleden sonra gelen hematolog, Carter'ı muayene etti ve ambulansla hastaneye getirildiğinde onu ilk gören acil servis doktorundan daha ayrıntılı sorular sordu. Böylelikle de Carter'ın dosyasındaki notlarda "eski bir KGB ajanı olduğu" bilgisi belirivedi. Artık sadece tıbbi bir muamma değil, kriminal bir bilmeceyle de karşı karşıyaydılar. Eski bir Sovyet ajanı neden Muswell Hill'de rahatsızlanmıştı? Ve neden durup dururken tutam tutam saçları dökülmeye başlamıştı? Daha sonra eşi, aksanlı bir İngilizceyle bu durumun farkına vardığı anı şöyle anlatıyordu: "Başını serinletmek için dokunduğumda eldivenimin saçlarla kaplandığını gördüm. Omuzlarına da saç dökülmüştü. Yastığı, yatağı, her yer saç içindeydi. 'Neler oluyor?' diye sordum. 'Biri bana cevap versin, kocama neler oluyor?'"

Hematolog doktor Andres Virchis, Carter'ı gördüğü anda afallamıştı. Mesleği gereği (bir çeşit kan kanseri olan) lösemi hastalığına yakalanmış ve kemoterapi görmüş veya ilik nakline ihtiyaç duyan hastaları sıkça görüyordu. Carter, ilik naklinden önce vücudunda kalan kemik iliğini yok etmek için radyasyon terapisi görmüş birine benziyordu. Belki de Carter'ın karısı haklıydı, Carter gerçekten de bir çeşit zehre maruz kalmıştı. Carter'ın kanından alınan örneği Londra'daki bir başka hastane olan ve zehirli maddeler üzerinde uzmanlaşmış olan Guy's'a gönderdi. Guy's laboratuvarındakiler de, kendi radyoloji servislerine Carter'ın bir şekilde radyasyona maruz kalıp kalmadığını sordular. 15 Kasım günü Guy's hastanesinden gelen radyologlar, yanlarında bir Geiger sayacı getirmişlerdi. Sayaçla yaptıkları okumanın sonucu, hastanın dosyasına not edilmişti: "Hasta radyasyon yaymıyor." Ne var ki Geiger sayacı sadece beta radyasyon olarak adlandırılan, yüksek enerjili elektronları algılıyordu. Notu düşen kişi, "hastanın gama ışınlarına maruz kalmış olması durumunda sayacın bunu algılayamayacağını" da belirtmişti.

Notlarda yer almayan önemli bir bilgi vardı: Geiger sayacı, alfa parçacıkları adı verilen çıplak helyum çekirdeklerini de algılayamazdı. Alfa parçacıkları zehirlenen kişinin derisini geçip dışarı çıkamadıkları için vücudun dışından yapılan ölçümlerde tespit edilemiyordu. Zaten bir insanda alfa parçacıkları aramanın da bir anlamı yoktu zira tıp tarihinde kayıtlara geçmiş tek bir alfa radyasyonu zehirlenmesi vakası bile yoktu. Önce en sık görüleni düşünmek gerekir. Toynak izleri görüyorsanız aklınıza ilk olarak at gelir; toynakları da olan uzaylı canavarlar değil.

Ertesi gün Guy's'a gönderilen kan örneği üzerinde yapılan testin sonuçları geldi: Carter'ın kanında normalden daha fazla miktarda talyum vardı ve bir ağır metal olan talyum da saç dökülmesine sebep olduğu bilinen bir zehirdi. Sorunun kaynağı bu olabilir miydi? Hastanın dosyasındaki notlar, "Hasta 1 Kasım tarihinde bir toplantıya katılmış, orada zehirlendiğini düşünüyor," diyor. Notlarda ayrıca Carter'a talyumun antidotu olan Prusya Mavisi verildiği yazıyor. Bununla birlikte, belli ki doktorlar talyum zehirlenmesi açıklamasını yeterli bulmamışlardı. Hem semptomlar tam uyuşmuyordu, hem de Carter'ın kanında rastlanan talyum miktarı öldürücü düzeyde değildi. Nitekim, "Birden fazla zehir olması muhtemel (talyum radyoaktif olmadığı sürece kemik iliğine hasar vermez)," diye not düşülmüş. Sayfanın en altında da "Hasta, Rusların radyoaktif talyum kullandıklarına inanıyor," yazıyor. Bu arada Carter'ın beyaz kan hücreleri sıfır düzeyindeydi; yani kemik iliği tamamıyla yıkıma uğramıştı. Doktorlar, "Hasta, ölüp ölmeyeceğini öğrenmek istiyor," diye yazmıştı.

Bu aşamada artık doktorlar Carter'ın gerçek adının Alexander Litvinenko olduğunu biliyordu. Litvinenko, siyasetçilere ve işadamlarına suikastlar düzenleyen (*Bourne* filmlerindeki Treadstone programının Rus versiyonu olarak tanımlanabilecek) bir FSB biriminin içyüzünü açığa çıkardıktan sonra Rusya'dan kaçarak İngiltere'ye sığınmıştı. Tıpkı tanık koruma programındaki biri gibi 2000 yılında İngiltere'ye gelir gelmez adını değiştirmiş fakat kimsenin dikkatini üzerine çekmeyecek düşük profilli bir yaşam sürmeyi seçmemişti. İngiltere'de yaşadığı altı yıl boyunca

Kremlin'in işlediği suçlarla ilgili ayrıntılı yazılar kaleme almış, kendisini dinleyen herkese Putin'in gizli niyetlerine ilişkin teorilerini anlatmıştı. Londra'daki koruyucusu ve velinimeti olan Boris Berezovski, Rusya'dan sürülmüş eski bir oligarktı ve basını istediği gibi yönlendirecek güce sahipti. Litvinenko'nun zehirlendiği kesinleştiğinde, Berezovski medyadaki gücünü kullanarak haberi manşetlere taşıdı. 19 Kasım günü yayımlanan Pazar gazeteleri, eski bir FSB ajanının Londra'da katıldığı toplantıda zehirlendiği üzerine haberlerle doluydu. Bu arada Litvinenko, Barnet hastanesinden hematoloji konusunda uzman olan University College Hospital'a (UCH) nakledildi. Hastanenin önü, son gelişmeleri öğrenmek isteyen muhabirlerle dolup taşıyordu.

Litvinenko'nun durumu hızla kötüye gidiyordu. UCH'ye nakledildiği günün öğleden sonrasında yoğun bakıma alındı. Buradaki dosyasına bakınca, doktorların hâlâ Litvinenko'nun başına ne geldiğini çözmeye çalıştıkları ve birbiri ardına beliren semptomlara bir anlam veremedikleri anlaşılıyor. Eğer sorun gerçekten de talyum zehirlenmesi olsaydı, sinir sisteminin işlevini kaybetmiş olması gerekirdi ama bu olmamıştı. Ayrıca talyum zehirlenmesinde görülmesi gereken diğer semptomlar da yoktu. Normalde yetmiş sekiz kiloluk bir adam olan Litvinenko, hastalanmasını takip eden üç hafta içinde on dört kilo vermişti.

Önlerindeki tabloya bir açıklama bulamayan ve hastanın radyasyona maruz kalmış bir insan görüntüsü çizmesini dikkate alan doktorlar, Litvinenko'nun idrarından aldıkları örneği İngiltere'deki nükleer silahların tasarımı, üretimi ve korunmasından sorumlu olan ve dolayısıyla nadir görülen bir radyasyon zehirlenmesini de tespit edebilecek en yetkin kurum olan Atomic Weapons Establishment'a (Atomik Silahlar Kurumu – AWE) gönderdiler. Sonuçlar 22 Kasım'da geldi: Litvinenko'nun idrarında polonyum izotoplarından biri, üstelik de yüksek düzeyde bulunuyordu. İkinci bir test yapıldı ve sonuç aynı çıktı: Litvinenko, polonyum-21[illegible]'la zehirlenmiş, kasıtlı olarak alfa radyasyonuyla zehirlenen ilk insan olmuştu.

Üç hafta sürmüştü ama titiz ve azimli doktorların çabaları sayesinde sonunda hastalığın kaynağı anlaşılmıştı. Aslında en başından beri bütün işaretler yerli yerindeydi. Mukozada görülen enflamasyonun nedeni pamukçuk değil, hızla bölünen hücrelerin sebep olduğu döküntüydü. Kusma ve ishalin nedeniyse gastroenterit değil, vücudun kendini bu korkunç istilacıdan temizleme çabasıydı. Beyaz kan hücrelerinin yıkıma uğramasının sorumlusu da HIV değil, kemik iliğinde biriken ve erişebildiği tüm hücreleri öldüren polonyumdu. Bu semptomların her birini sık görülen hastalıklara yorarak ayrı ayrı açıklayan doktorlar, bütün semptomları açıklayabilecek tek sebebi bulamamışlardı. Önce en sık görüleni düşünmek doğru bir yaklaşımdı ama, çok nadiren de olsa, daha önce kimsenin görmediği bir şeyle karşı karşıya kalmak da mümkündü.

Ne yazık ki onca tıbbi dedektiflik hastayı kurtarmaya yetmeyecekti. Polonyum-210 dünya üzerindeki en öldürücü maddelerden biridir, bir gramın milyonda biri, yani bir toz zerresinden de küçük bir miktar, bir insanı öldürmeye yeter. Dünyada bir yılda üretilen polonyum-210 miktarı –100 gram– İngiltere nüfusunun tamamını ve Fransa nüfusunun da büyük bir kısmını öldürebilir. Polonyum-210'un yaydığı alfa parçacıkları adeta atomik düzeydeki topçu birlikleri gibi etraflarına ateş açarlar, öldürücü bir güçle önlerine çıkan her şeyi parçalarlar, hücreleri yok ederler, DNA'yı bozunuma uğratırlar ve vücudu işlevlerini yerine getiremez hale getirirler. Bu kadar uzun süre dayanması, Litvinenko'nun çok güçlü bir insan olduğunu gösteriyor. Ne var ki polonyum-210 geriye dönüşü olmayan bir lanettir. Litvinenko, kendisine verilen polonyumlu çaydan bir iki yudum aldığı andan itibaren kaçınılmaz son olan ölüme doğru ilerliyordu. 23 Kasım günü, neyle zehirlendiği anlaşıldıktan birkaç saat sonra, vücudu daha fazla dayanamadı ve ölüme teslim oldu. Cansız bedeni kurşun kaplı bir tabut içinde toprağa verildi.

İngiltere Ulusal Sağlık Sistemi'nin (NHS) yapabileceği bir şey kalmamıştı, şimdi sıra olayı aydınlatması beklenen Metropolitan Polis teşkilatındaydı. Litvinenko'nun neyle zehirlendiğini ortaya

çıkarmak için çok sayıda doktorun ve bilim insanının üst düzey bir çaba sarf etmesi gerekmişti. Litvinenko'nun ölümünden sonraysa olan biteni anlamak çok daha kolay oldu çünkü kullanılan zehir geçtiği her yerde ve değdiği her insanda alfa parçacığı ışınımı yayan bir iz bırakıyordu. Polis memurları ofisleri, arabaları, otel odalarını ve Litvinenko'nun yanında bulunmuş herkesin kıyafetlerini test ederek iki Rus'a karşı çürütülmesi imkânsız bir sav ortaya koydular: Litvinenko'yu zehirleyenler, 1 Kasım günü Londra'nın merkezindeki bir barda onunla buluşan Andrey Lugovoy ve Dmitri Kovtun'du.

Polonyum, tıpkı bir hayalet gibi gittikleri her yere ve dokundukları her şeye imzasını atmış, atom çağının bu iki Kral Midas'ının dokundukları her şey ışımaya başlamıştı. Uçak koltuklarında, bir nargile ağızlığında, bir oyuncak ayıda, çöp tenekelerinde, zehrin konduğu çayın bulunduğu demlikte polonyum izi vardı. Ne var ki zehirleme olayının başlıca iki şüphelisinin bu iki adam olması, çözülmesi gereken yeni bir bilmece ortaya koyuyordu. Sarışın bir Rus olan Lugovoy, esasen tehdit ve haraçla çalışan özel bir güvenlik şirketinin sahibiydi. Litvinenko'yla tanışıklıkları, ikisinin de Berezovski için çalıştıkları 1990'lara dayanıyordu ve birlikte güvenlik soruşturmaları yürütmüşlerdi. Kovtun ise tembellik ve alkol bağımlılığı nedeniyle porno yıldızı olma hayalleri suya düşmüş, hiçbir işte dikiş tutturamamış ve kariyerinin çoğunu Alman lokantalarında bulaşıkçılık yaparak geçirmiş bir adamdı.

Bu adamlar Moskova'nın eğittiği suikastçılardan ziyade beceriksiz amatörlere benziyorlardı. Üstelik Litvinenko'yu öldürmek için bir değil tam üç kez teşebbüste bulunmuşlardı. İlkinde, Ekim ayının ortalarında ona çok küçük miktarda polonyum-210 içirmeyi başarmışlardı ve bu doz da Litvinenko'nun ölümünde rol oynamış olabilirdi. Fakat bir süre bekleyip ilk teşebbüsün sonucunu görmek yerine verdikleri dozun işe yaramadığını düşünüp ikinci bir teşebbüste daha bulunmuşlardı. Bu seferki tam bir fiyaskoydu: Lugovoy kaldığı otel odasının banyosunda zehrin bulunduğu kabı kazara devirmiş, yere dökülenleri bir havluyla silmiş, havluyu da temizlik görevlilerinin alıp götürmeleri için ortalık yerde

bırakmıştı. Ancak üçüncü teşebbüslerinde Litvinenko'ya zehirli çayın tamamını içirmeyi başarmışlardı. Görünüşe bakılırsa ikisi de ellerindeki zehrin polonyum-210 olduğundan habersizdiler; bu kadar tehlikeli ve az bulunur bir maddeyi ucuz tıraş kolonyası gibi sağa sola saçmalarının başka bir açıklaması olamazdı. Zehri onlara bir başkası vermiş olmalıydı, muhtemelen Litvinenko'nun ölüm emrini veren kişi de oydu. Ama kimdi?

Berezovski'nin basın danışmanları tarafından duyurulduğuna göre, Litvinenko ölüm döşeğindeyken Putin'i suçlamıştı. Daha sonraları yorumcular, Litvinenko'nun Kremlin'in öfkesine hedef olmasının muhtemel sebeplerini sıraladılar: Litvinenko, Putin'in göz bebeği olan FSB'ye ihanet etmişti; iltica etmişti; Putin'in pedofil olduğu ve başkanlığı kazanmak için terör saldırıları düzenlediği şeklindeki suçlamalarıyla Rus devletini küçük düşürüyordu. Ne var ki bütün bu sebepler, ancak her şey olup bittikten sonra geriye dönüp bakınca açıkça görülebiliyordu. Litvinenko'nun görüşleri, ölümünden sonra çok daha fazla ilgi çekti. Yaşarken onun farkında olan az sayıdaki insanın çoğu, onu gerçeklerden uzak bir komplo teorisyeni olarak görüyordu. Örneğin ben, 2000'li yılların başında tam zamanlı olarak Çeçenistan'daki savaş üzerine uzman olarak çalışıyordum ve Litvinenko'nun da bu konuda yazdığı bir kitap vardı. Çeçenistan hakkında yazılmış kayda değer her şeyi okumaya özen göstermeme rağmen, Litvinenko'nun kitabının kapağını bile açıp bakmamıştım. Tanıdığım hiç kimse de o kitabı okumamıştı. Kısacası Litvinenko çok tanınmış veya nüfuz sahibi bir yazar değildi.

Ayrıca Putin, kendisine karşı olanları öldürtmeye başladıysa, işe Berezovski'den başlardı (üstelik Lugovoy, Litvinenko'yu zehirlemeden birkaç saat önce Berezovski'yle görüşmüştü). Litvinenko kimsenin adını pek duymadığı eski bir FSB tetikçisiydi. O halde neden onu seçmişlerdi? Kimse bu duruma bir anlam veremiyordu.

İngiliz hükümeti konuyla ilgili bildiklerini açıklamaya niyetli değildi; bunu yaptığı takdirde Putin'i utandırmış ve iki ülke arasındaki ilişkilere zarar vermiş olacaktı. 3 Aralık 2006 tarihinde,

Litvinenko henüz toprağa bile verilmeden 4 gün önce, adının açıklanmasını istemeyen bir bakan *Sunday Times* gazetesine, "Bu dava Rusya'yla aramızda gerilime sebep oluyor. Ruslarla aramızın bozulmasını göze alamayız," demişti. Öte yandan Litvinenko'nun eşi Marina, tıpkı Barnet hastanesindeki doktorlara karşı olduğu gibi, İngiliz hükümetine karşı da son derece açık sözlüydü. Kocasının öldürülmesi üzerine bir soruşturma açılmasını talep etti ve bu talebini de yıllarca, Berezovski avukatlık masraflarını ödemeyi bıraktıktan sonra bile sürdürdü. Nihayet 2014 yılında İngiliz hükümeti Marina'nın adalet talebini yerine getirmeye karar verdi. Kırım krizi sonrası, İngiltere ile Putin arasında kurtarılmaya değer bir ilişki de kalmamıştı zaten.

Londra'daki Adalet Kraliyet Mahkemeleri'nin 73 numaralı salonunda gerçekleşen tahkikat duruşmasını izleyenler arasında ben de vardım. O gün orada öğrendiklerim, Paravatan'la ilgili bir kitapta Litvinenko cinayetinin ne işi olduğu sorusunun da cevabıydı. Bu olay, en vahşi Paravatanlıların kendilerini nasıl savunduklarını gösteren son derece korkutucu ve uç bir örnek. Tüm Paravatanlılar gibi, onlar da küreselleşen para akışı ile sadece bölgesel gücü olan yasalar arasındaki çelişkiden faydalanarak hırsızlıkla elde ettikleri paranın mülkiyetini güvenceye alıyorlar. Fakat bununla kalmıyorlar. Hırsızlıkları hakkında herhangi bir bilginin sızmasını önlemek için yabancı ülkelerdeki muhbirlere suikastlar düzenleyip, sonra bu suikastçıları kendi ülkelerinin yasalarıyla koruyorlar. Bu muhbirler olmadan hırsızların cezalandırılmasına imkân yok. Eğer bir Paravatanlı kendisine karşı şahitlik yapacak herkesi öldürtecek kadar acımasızsa, serveti sonsuza dek güvende demektir.

Duruşmada önce Berezovski'nin Litvinenko'yu İngiltere'deki ilk beş yılı boyunca finanse ettiği, ancak daha sonra ona para ödemeyi bıraktığı ortaya çıktı. Litvinenko da geçimini sağlamak için başka yollar aramıştı. Bu arayışın sonunda şirketler ve kişiler hakkında araştırma yapıp bilgi toplama sektörü olarak özetlenebilecek özel istihbarat sektörüne girmişti. Bu alanda çalışan şirketler, satılık pasaport programı yürüten ülkeler için başvuru sahipleri hakkında güvenlik soruşturması yaparlar ya da rakip şirketler

veya potansiyel ortaklar hakkında bilgi isteyen şirketler için kişileri ve şirketleri araştırırlar. Litvinenko, bu sektörün gerektirdiği çevreye Londra'da sahip değildi ama yolsuzluğa karşı mücadele ettiği 1990'lardan bu yana Putin'in çevresi hakkında fazlasıyla bilgi edinmişti. Kendi bildiklerine Amerika'daki eski bir KGB ajanı olan arkadaşından aldığı istihbaratı da ekleyerek Kremlin'in içyüzü hakkında oldukça ayrıntılı raporlar hazırlayabiliyordu.

Litvinenko, Moskova'yla ilgili içeriden bilgi sağlayacağı beklentisiyle Lugovoy'la birlikte çalışmaya başlamıştı ancak Lugovoy umduğu istihbaratı sağlamıyordu. Lugovoy'un verdiği raporlar, internetten de pekâlâ bulunabilecek bilgiler içeren birkaç paragraftan ibaret oluyordu. Litvinenko, beklediği raporların neye benzediği konusunda bir fikir vermek amacıyla ona Viktor İvanov adında bir Kremlin gediklisi hakkında yaptığı araştırmayı göstermişti. İvanov, KGB günlerinden beri Putin'in yanındaydı ve Litvinenko da, meslektaşı Yuri Şvets de onun tek kişilik bir suç şebekesi gibi çalıştığını düşünüyorlardı. Raporlarına göre İvanov, Rusya'daki en güçlü organize suç örgütleriyle işbirliği yapmış, Putin'in koruması altında St Petersburg'dan kokain ticareti yürütmüştü. "İvanov'la başa çıkmanın en iyi yolu, onu belli bir mesafede tutmak ve fazla yaklaşmasına izin vermemek," diyordu rapor. "Biraz yakın ilişki kurulduğunda İvanov bir şeylerden alınıp hınç duymaya başlıyor ve hınç duyan bir İvanov da dünyanın en korkunç düşmanı sayılır." Şvets, bu rapor yüzünden İvanov'un bir iş ortaklığının bozulduğunu ve bunun Kremlin'e "10 ile 15 milyon dolar arasında bir maliyeti olduğunu" söylüyordu.

Litvinenko bu raporu 2006 yılının Eylül ayında Lugovoy'a göndermiş, raporun gizli kalmasını istemişti. İlk zehirleme girişimi de bundan yaklaşık üç hafta sonra gerçekleşmiş ve iki ay içinde Litvinenko ölmüştü. Bu kadarı da tesadüf olamazdı. Büyük ihtimalle suikast emrinin arkasında, Litvinenko'nun Rus kleptokratların sırlarını ülke dışında duyurduğunu öğrenip buna bir son vermek isteyenler vardı. Aynı yıl içinde İngiliz polis teşkilatından iki dedektif, Lugovoy ve Kovtun'la görüşmek için Moskova'ya gittiğinde yaşanan tuhaf bir olay da bu olasılığı güçlendiriyordu.

Ziyaret hiçbir işe yaramamış, Rus polisi İngiliz dedektiflerin hareketlerini kısıtlamak için ellerinden geleni yapmıştı. İki dedektif Lugovoy'la buluştuğunda sadece birinin onunla görüşmesine izin verilmiş, dedektifin görüşmeyi kaydetmesine de, soru sormasına da izin verilmemişti. Dedektifler İngiltere'ye dönerken Ruslar görüşme sırasında kullandıkları kayıt cihazının arızalandığını, dolayısıyla görüşmeye ait ses kaydı olmadığını söylemişlerdi. İngiliz dedektifler haklı olarak çok öfkelenmişlerdi.

Ruslar görüşmenin yazılı bir kaydını verip bunun da eksiksiz olduğunu ileri sürmüşlerdi ancak görüşmeyi yapan İngiliz dedektif, önemli bir bilginin es geçildiğini fark etmişti. Lugovoy, Litvinenko ile aralarında İspanya'daki Rus suçlular hakkında bir konuşma geçtiğini söylemişti. Litvinenko ona İspanya gizli servisinin kara para aklama soruşturmalarına bilgi sağladığını ve suçluların cezalandırılmasına yardım ettiğini söylemişti. Ancak bu bilgi yazılı görüşme kayıtlarından çıkarılmıştı. Belli ki Moskova'daki nüfuzlu birileri, Rusların kara para aklamak için İspanya'da gayrimenkul satın aldıklarını İngilizlerden saklamak istiyordu. Hepsi bir bütünün parçalarıydı: Çok varlıklı Ruslar, Paravatan'a zulaladıkları servetin orada kalmasını istemişlerdi; bu servetin karşısındaki her türlü tehdidi ortadan kaldırmak için ne gerekirse yapmışlardı ve kendileri için çalışan suikastçıları korumaya kararlıydılar.

2007 yılında Lugovoy, Putin'in ehlileştirdiği muhalif partilerden birinin sözcüsü olarak milletvekilliğine getirildi, böylece de dokunulmazlık kazanmış oldu. Litvinenko cinayeti soruşturması sırasında Kremlin, Lugovoy'a "vatana hizmetleri dolayısıyla" madalya taktı. Bu madalya, "devletin güvenliği için ... vatan savunmasına büyük katkılar verenlere" takılıyordu. Soruşturma o kadar uzun sürdü ki benim gibi duruşmaları takip edenler artık birbirimizi tanımış, ahbap olmuştuk. Her gün gide gele tanış olduğum güvenlik görevlileri bana bir lakap bile takmışlardı. Hepimiz dava hakkındaki neredeyse her şeyi bildiğimiz için aralarda cinayetin ayrıntılarını tartışıyorduk. Hiçbir taraf tutmayan mahkeme çalışanları bile, Lugovoy'a takılan madalya haberi duyulduğunda

hayretler içinde kalmışlardı. Yargıç Robert Owen'ın yüzüyse pembeden pancar rengine dönmüştü. Bütün bunlar Kremlin'in Batılı kolluk kuvvetleriyle açıkça alay ettiğini göstermeye yetmezmiş gibi cinayetten yıllar sonra Lugovoy, Berezovski'ye üzerinde "Polonyum-210 ... nükleer ölüm kapınızı çalıyor" yazan bir tişört yollamıştı. Bundan üç yıl sonra Berezovski de ölmüştü.

Tahkikat raporunu yazan Owen, Kremlin'in ileri gelenlerinin neden Lugovoy ile Kovtun'a Litvinenko'yu öldürme emri verdikleri konusunda kesin bir kanıya varmamıştı (ama emri verenlerin Kremlin'de olduğundan neredeyse emindi). Ancak günlerce süren duruşmayı izledikten sonra bu sorunun cevabı benim için çok netti. Litvinenko paranın izlediği yolu ifşa edebilirdi. Bu yüzden de ortadan kaldırılması gerekiyordu.

Litvinenko cinayeti, Putin'in iktidara gelişinden bu yana İngiltere'de ve dünyanın başka yerlerinde meydana gelen, Rusya'yla bir şekilde bağlantılı olan ama içyüzü aydınlatılamayan çok sayıda şüpheli ölümden sadece biri. Bir başka kurban da, Washington'daki bir otel odasında ölü bulunan eski bakan Mikhail Lesin'di. Lesin'in ölüm nedeni kaza olarak açıklanmıştı ama Washington'da ne işi olduğu anlaşılamamıştı. 2012 yılında Surrey'de koşu yaparken aniden düşüp ölen Rus işadamı Alexander Perepiliçni, hiçbir sağlık sorunu olmayan bir adamdı. Öldüğü sırada İsviçre bankalarındaki Rusya kaynaklı kara paranın izini süren İsviçreli savcılara yardım ediyordu. Birleşik Krallık adına casusluk yapmaktan hüküm giyen ve 2010 yılındaki casus değiş tokuşundan beri İngiltere'de yaşamakta olan eski Rus ajanı Sergey Skripal, 2018 yılının Mart ayında Salisbury'de Sovyet yapımı bir sinir gazıyla zehirlenerek öldürüldü. O sırada Rusya'dan ziyarete gelmiş olan kızı da babasıyla aynı korkunç sonu paylaştı.

Bir zamanlar Rus devletinde üst kademelerde görev almış veya bu kademelere yakın olmuş ve sonra ülke dışına kaçıp kirli sırları ifşa etmeye başlamış pek çok kişinin ölümlerinin perde arkasında Kremlin'in olabileceği düşünüldü. Bu ölümlerin ardından başlatılan soruşturmaların hiçbirinde Rus yetkililerden gereken bilgi ve yardım alınamadı.

Bu, Paravatan'ın en korkunç yüzü. Zengin Batılı ülkelere hâkim olan kendini beğenmişliğin ve kayıtsızlığın kökeninde, tüm dünyanın kendilerinin açtığı yoldan ilerleyeceğine ve eninde sonunda dünyanın geriye kalanının da kalkınıp liberal kapitalist demokrasilere dönüşeceğine duyulan sarsılmaz bir inanç yatıyor. Halbuki Litvinenko davası bambaşka bir tablo ortaya koyuyor. Batılıların safça beslediği umutların aksine, Rusya'da hukukun üstünlüğünün egemen olması Kremlin'deki kodamanların işine gelmiyor. Kremlin elitleri, Rusya'da yalnızca kendilerinin akıl almaz zenginliklere sahip olmalarını ve paralarını Batı'da sağlama alabilmelerini sağlayan sistemin sürmesini istiyorlar. Ülkedeki kaos ve kötü yönetim, sadece servetlerine servet katmalarını değil; kendilerini ve yandaşlarını korumaya almalarını ve işledikleri suçların cezasız kalmasını da sağlıyor. Kendileri için tehdit olarak gördükleri herkesi öldürtüp suikastçıları da koruyabilirler; nasıl olsa Batı'nın polisleri ülke sınırlarını aşıp sorumluları cezalandıramaz. Bu da bir başka döngü yaratır: Paravatan nasıl sakinlerini koruyorsa, sakinleri de Paravatan'ı korur. Paravatan'ı korumak için dünyanın en öldürücü zehrini ufak bir şişeye koyup amatör suikastçılarla Londra'ya yollamak gerekiyorsa, gereken yapılacaktır. Suikastçılar da offshore haydutlardır.

Elbette her siyasetçinin elinin altında polonyum-210 bulunmuyor (ticari miktarlarda polonyum-210 üreten tek ülke Rusya) ama suikast için ille de özel zehirler kullanmaya gerek yok. Susturulması istenen tanığı pencereden atmak veya trenin altına itmek de aynı ölçüde etkili yöntemler.

Tarih boyunca muhalifler ülke dışına kaçmış, devletler de onların peşine düşmüştür. Karl Marx Londra'ya, Vladimir Lenin de Cenevre'ye kaçmıştı. Fakat bunlar, düşünceleri nedeniyle Prusya, Rusya ve diğer devletlerin temelleri için tehdit olarak görülen muhaliflerdi. Paravatan'ın muhalifleriyse düşünceleri nedeniyle değil bildikleri sırlar nedeniyle kaçıyorlar ve kovalanıyorlar. Çünkü onlar paranın nasıl hareket ettiğini biliyorlar. Paravatan güçlendikçe bu sırlar daha da değerli hale gelecek ve onları korumak için daha fazla cinayet işlenecek. Belki hiçbiri Litvinenko'ya

düzenlenen suikast kadar dehşet verici olmayacak ama hepsinin arkasındaki mantık aynı: Amaç Paravatan'ın sırlarının ortaya çıkmasına engel olmak.

Kaynağı ne kadar şüpheli olursa olsun, Paravatan'a zulalanan para güvendedir. Sıradaki soru, Paravatanlıların bu parayla ne yaptıkları sorusu. Bir sonraki bölümde de bu konuyu ele alacağız.

14

PARAYA EVET DE

Gelinliğe Evet De adındaki televizyon şovu ilk kez 2007 yılında Amerikan televizyonlarında yayınlandı. Eğer hiç izlemediyseniz çok şey kaçırdınız demektir. Her bölümde bir dizi kadın –genellikle üç kadın oluyor– New York'taki Kleinfeld Bridal adındaki mağazaya gelip gelinlik seçiyorlar. Bazı açılardan mükemmel reality şovu formatını yakaladıkları söylenebilir: Sonsuz kereler tekrarlanabilir bir senaryosu var; farklı etnik kökenlerden ve sosyal sınıflardan gelen, farklı hayat hikâyeleri, farklı vücut tipleri ve cinsel kimlikleri olan her yaştan kadın programa katılıyor. Her bölümde bolca dram yaşanacağından emin olabilirsiniz tabii. Üstelik hemen her bölüm mutlu sonla bitiyor ve gelinler beyaz gelinlikleri içinde muhteşem görünüyorlar. Pek çok ülkeye uyarlanan bu şov sayesinde bir zamanlar West 20th Caddesi adresindeki saygın ama fazla tanınmamış bir mağaza olan Kleinfeld Bridal, zevk sahibi müstakbel gelinlerin tercih ettiği dünyanın en ünlü gelinlik mağazası oldu.

22 Mayıs 2015 günü on üçüncü sezonun sonlarına yaklaşmış olan televizyon şovu seyircilerine bir sürpriz yaptı. Bu tarihte yayınlanan *V.I. Pnina* başlıklı bölümde İsrailli tasarımcı Pnina Tornai, sınırsız bütçeleri olan üç VIP gelin için gelinlik tasarlayacaktı, bütün mağaza sadece bu iş için kapatılmıştı. Tornai, upuzun gür sarı saçlı ve dolgun dudaklı bir kadın. Bu şovdan önce pek

tanınmamış bir modacıyken, tam da televizyona yaraşır gösterişte gelinlikler tasarladığı için olsa gerek, şova katıldıktan sonra dünya çapında isim yaptı. Eğer Tornai'nin tasarımlarını görmediyseniz, Donald Trump'ın dekorasyon anlayışının gelinliklere uyarlanmış halini düşünün. Tornai, sadelikten hiç hoşlanmıyor. Uzmanlık alanı olan derin göğüs dekolteli, kristal taşlarla bezenmiş yarı transparan gelinliklere mutlaka pırıltılı bir şeylerle süslenmiş duvaklar eşlik ediyor. *V.I. Pnina* adlı bölümde kameralara, "Çok gösterişli, çok lüks şeyler tasarlamaya bayılıyorum," diyor, "ama bu da çok pahalıya mal oluyor. Sınırsız bütçesi olan bir gelin tam da benim hayallerimdeki gibi bir gelin. Onun için dikeceğim gelinliği ne pahasına olursa olsun kusursuz yapabilirim."

V.I. Pnina adlı bölüm, butiğin müdiresi olan Ally McGown'ın etrafındaki hummalı hazırlığı göstererek açılıyor. McGown'ın saçları uzun, ruju kırmızı ve halinden çok şikâyetçiymiş gibi bir ifadesi var; kaşları sürekli kalkık ve alnı kırışmış bir halde etrafına bakıyor. "Angolalı bir bakanın kızı mağazamıza gelmek üzere," diye açıklarken nefes nefese. "Pnina'dan aldığı dokuz elbise için ailesiyle birlikte ta Afrika'dan buraya geliyorlar."

Bahsettiği müşteri Naulila Diogo. Diogo, dev bir Chevrolet arazi aracıyla mağazanın önüne geliyor. Saçları geriye taranmış, kırmızı çerçeveli gözlüklerinin ardında heyecanla irileşmiş gözleri parlıyor. Çok iyi İngilizce konuşuyor, kulağa hoş gelen hafif bir aksanı var. "Hep bir Pnina Tornai gelinliğinin hayalini kurdum. Onun gelinlikleri muhteşem, ışıl ışıl, çok beğeniyorum," derken heyecanını gizlemeye gerek duymuyor. "Prensesler gibi olmak istiyorum, kraliçeler gibi olmak istiyorum. 800 kişilik büyük bir düğünümüz olacak. Benim düğünüm gördüğüm bütün düğünlerden daha büyük, daha iyi olsun istiyorum."

Bunun için de çok sayıda elbiseye ihtiyacı olacak. Önce evlilik sertifikasının imzalanacağı tören var. Sadece aile arasında bir tören olsa da, Diogo bunda da kusursuz görünmek istiyor. Bu törende giyeceği vücuduna tam oturan, pırlantalı askıları kırağıyı andıran elbisenin fiyatı 30 bin dolar. Özel ipek tülden yapılmış, derin sırt dekolteli bu elbisenin üzerine binlerce Swarovski taşı

işlenmiş. Elbisenin Diogo'ya uygun hale getirilmesi de 5500 dolar tutuyor (fiyatlar ekranda beliriyor, böylece izleyiciler de toplam tutarı hesaplayabiliyorlar), ayrıca başına kondurduğu minik "kuş kafesi" duvak da 500 dolar.

Kendini aynada gören Diogo, "Aman Tanrım," diyor, "Çok güzel oldum."

Elbette asıl düğün töreninde başka bir elbise giymesi gerekiyor. Bu, kabarık eteklerinin çapı neredeyse iki metreyi bulan bir balo elbisesi. Tornai, böyle bir elbisenin yapımının yaklaşık 300 saat sürdüğünü söylüyor ve ellerini iki karış genişliğinde açarak terzinin elbisenin ince işçiliğinin kalitesini kontrol etmek için kullandığı büyütecin boyutlarını gösteriyor. Diogo bu elbiseyi giyip kabinden çıktığında annesinden ve arkadaşlarından hayranlık nidaları yükseliyor. Elbisenin üst kısmında, Tornai'nin bütün elbiselerinde görülen, neredeyse göbeğe kadar inen şeffaf tül kaplı derin bir göğüs dekoltesi var.

Derken şaşırtıcı bir şey oluyor: Elbisenin kabarık eteğini tutup kaldırıyorlar ve eteği Diogo'nun başından geçirerek çıkardıklarında altından vücuda yapışan, ayak bileklerinin etrafındaki köpüğü andıran tüllerle bir deniz kızı kostümüne benzeyen ikinci bir etek ortaya çıkıyor. "Naulila ülkesinde kraliyet ailesinin bir üyesi," diyor Tornai. "Onun için sıradan bir elbise yapamazdım. Bu yüzden sürpriz etekli bu elbiseyi yaptım, resepsiyon kısmında da bunu kullanabilecek." Ardından gelinin arkasından iki metre uzayan duvağı getiriyor. "Böyle bir duvağı hazırlamak en az üç gün sürüyor. Dantelleri Fransa'da özel olarak örüldü ve üzerine yüzlerce Swarovski taş işlendi. Bu duvağın eşi benzeri yok."

Duvak 5000 dolar tutuyor.

"O kadar mutluyum ki," diyor Diogo. "Söyleyecek söz bulamıyorum."

Bölümün kapanışını şovun yıldızı ve Kleinfeld Bridal'ın moda direktörü olan Randy Fenoli yapıyor. Hayli abartılı ve yapmacık tavırları olan Fenoli, bölüm boyunca araya girerek müstakbel gelinlere tavsiyelerde bulunuyor ve şovun gereği olan, doğrudan kameraya bakarak yapılan açıklamaları sunuyor. Diogo'nun

V.I.Pnina adlı bu bölümde ne kadar önemli bir yıldız olduğunu anlatırken her zamankinden de heyecanlı görünüyor: "Naulila, Kleinfeld'in tarihindeki bütün gelinlerden daha fazla para harcadı. Satın aldığı dokuz Pnina Tornai elbise, sürpriz etek, elbiselerin üzerinde yapılan ayarlamalar ve aksesuarlar toplamda 200 bin dolardan fazla tuttu."

V.I.Pnina adlı bölüm ABD'de yayınlandığında fazla gürültü koparmadı. İzleyiciler her şeyin kusursuz olmasını isteyen zenginlerin ne kadar çok para harcayabildiğine şaşırdılar, Naulila'nın ve diğer sınırsız bütçeli gelinlerin ne kadar güzel olduklarından bahsettiler.

Sonra bölüm Angola'da yayınlandı.

Angola, 1975'te Portekiz'den ayrılarak bağımsızlığını ilan ettikten hemen sonra, Soğuk Savaş'ın iki tarafının müdahaleleriyle derinleşen korkunç bir içsavaşa sürüklendi. Maocu olan UNITA cephesi Güney Afrika'dan ve ABD'den destek alırken, Marxist-Leninist MPLA cephesinin arkasında Sovyetler Birliği ve Küba vardı. Angola'nın hem karada hem denizde zengin petrol yatakları var. Bunun yanı sıra, son derece geniş bir alana yayılan elmas madenlerine sahip. Haliyle de sadece süper güç olan ülkelerin değil, büyük şirketlerin ve simsarların da iştahını kabartıyor. 1990'larda Sovyetler Birliği'nin desteklediği cephe güç kazanarak baskın hale geldi (buna rağmen savaş 2002'ye kadar sürdü). Batının petrol şirketleri içinse değişen bir şey olmadı, her zamanki gibi işlerine baktılar.

MPLA'nın lideri José Eduardo dos Santos 1979 yılında Angola devlet başkanı oldu ve 2017'ye dek koltuğunda kalarak Ekvator Ginesi'nin başındaki Obiang'dan sonra dünyanın en uzun süre iktidarda kalan başkanı oldu. Sovyetler Birliği'nde eğitim görmesine ve hükümeti kâğıt üstünde sosyalist olmasına karşın, başkanlığı boyunca yandaşları akıl almaz ölçüde zenginleşti. Dos Santos'un kızı Isabel, *Forbes* dergisinin tahminlerine göre 3 milyar doları bulan servetiyle Afrika'nın en zengin kadını. İngiliz pasaportuna sahip olan Isabel'in Londra'nın batısında adeta bir gayrimenkul imparatorluğu var. Ayrıca çok sayıda telekom, medya,

perakendecilik, turizm ve finans şirketinde de ağırlıklı hisse sahibi. 2016 yılında babası tarafından Angola devletinin petrol şirketi olan ve ülke ekonomisinin de belkemiği sayılan Sonangol'un yönetim kurulu başkanlığına getirildi. Babası başkanlığı bırakınca Isabel de bu görevden alındı.

Angola petrol endüstrisinin ürettiği muazzam gelir, ülkedeki koşulları pek değiştirmemişe benziyor. Başkent Luanda, yabancılar için dünyanın en pahalı şehirleri sıralamasında birinci sırada geliyor. Her üç Angolalıdan ikisi günde iki doların da altında bir gelirle yaşamaya çalışıyor. IMF'ye göre 2007 ile 2010 yılları arasında devlet bütçesinden yaklaşık 32 milyar dolar buhar olup uçmuş (IMF bu kaybı "devletin petrol şirketinde gerçekleşen bazı yarı-mali işlemlere" bağlamış). İngiliz ve Amerikalı savcılar, Batılı ülkelerdeki petrol şirketlerini defalarca Sonangol'daki devlet yetkililerine rüşvet vermekle suçladılar. 2017 yılında Halliburton adlı şirket, ABD Yurtdışı Yolsuzluk Uygulamaları Kanunu'nu çiğnediği için ABD'de açılan davanın sonunda anlaşma yoluna giderek 30 milyon dolar ödedi. 2002 yılında Angola merkez bankası başkanı, devletin bütçesinden 50 milyon doları ABD'deki kişisel banka hesaplarına aktarmaya çalıştı. İşlem Batılı bankalar tarafından bloke edilince aynı şeyi bir kez daha denedi. Kısacası Angola, günümüzdeki uluslar ötesi kleptokrasinin kusursuz bir örneği.

Global Witness'ın yıllar önce hazırladığı raporlar, Angola'daki içsavaş ile yolsuzluk arasındaki ilişkiye dikkat çekiyordu. İçsavaş boyunca UNITA "kanlı elmas" ticaretinin başındayken, MPLA da petrol endüstrisinin iplerini elinde tutuyordu. Global Witness'ın 1999 tarihli *A Crude Awakening* [Ham Uyanış] başlıklı raporu, uluslararası enerji şirketlerinin Angola hükümetine rüşvet vererek ülkenin yağmalanmasına ve halkın sefaletine nasıl katkıda bulunduklarını anlatıyordu. "Yolsuzluk devletin en tepesinden, başkandan ve onun çevresindeki siyasetçi ve iş insanlarından oluşan yolsuzluk kliğinden başlıyor," diyordu rapor. "Yolsuzluk, Angola'da sistemin her aşamasını ele geçirmiş durumda. İlaca erişimden okul kitaplarının tedarikine kadar her yerde yolsuzluk

var." Global Witness'ın kaynaklarına göre, Britanya Virjin Adaları'nda bulunan ve dos Santos'un kontrolünde olan bir şirket, 1998 yılında başarısızlıkla sonuçlanan barış müzakerelerinin ardından içsavaş yeniden başlamadan hemen önce 720 milyon dolarlık orduya yiyecek maddeleri tedarik etme ihalesini "kazanmıştı". Rapor, "Ordu ne kadar çok gıda tüketirse, bu şirketler de o kadar çok kazanıyorlar," diyordu.

O sırada Angola, günde 750 bin varil petrol üretiyordu ve ABD'nin petrol ithalatının yüzde 7'si Angola'dan yapılıyordu. Ne var ki buradan gelen para yalnızca iktidardakileri ve yandaşlarını daha da zenginleştirmeye yarıyor, içsavaşın sürmesini sağlıyor ve sıradan Angolalıların hayatını cehennem azabına çeviriyordu. Ülkede ortalama yaşam süresi sadece 42 yıldı; nüfusun yüzde 82,5'i yoksulluk sınırının altında yaşıyordu; doğan her dört çocuktan biri beş yaşına gelmeden ölüyordu ve çocuklarda yetersiz beslenme oranı son yirmi beş yılın en yüksek seviyesine çıkmıştı.

Angola hükümeti, Global Witness'ın önceki yıl yayınladığı ve UNITA'nın kanlı elmas ticaretinden nasıl nemalandığını ortaya koyan rapor nedeniyle Global Witness'ı destekler görünüyordu. *A Crude Awakening* raporunu ise kendisine ihanet olarak gördü. Polisler Luanda'daki gazeteleri arayarak Global Witness raporundan bahsetmemeleri konusunda uyardılar, dos Santos adına konuşan iki sözcü de dos Santos'un Global Witness'a dava açacağını duyurdu (ancak avukatlar sert bir dille kaleme alınmış birkaç mektup yollamakla yetindiler ve dava açılmadı).

Luanda'da bir radyo programına katılan üst düzey bir siyasetçi, Global Witness'ı hükümeti karalama amaçlı Angola karşıtı kampanyanın parçası olmakla suçladı, dos Santos'u savundu ve iktidardakilerin asla yolsuzluğa karışmadıklarını ileri sürdü. Bu kişi, Bornito de Sousa'ydı. 1980'lerden beri MPLA'nın politbürosunda yer almıştı ve Global Witness raporu yayınlandığında meclisteki MPLA grubunun başkanıydı. Avukatlık eğitimi almıştı ve yeni anayasanın yazılması işini de o üstlenmişti. Meclisten ayrıldıktan sonra bölgesel yönetimler bakanı oldu ve seçmen listelerinin oluşturulması gibi son derece kritik olan bir görevin başına geldi.

Bornito de Sousa aynı zamanda *Gelinliğe Evet De*'nin *V.I.Pnina* başlıklı bölümünde butik müdiresi McGown'ın büyük bir telaşla bahsettiği "Angolalı bakan", yani Naulila Diogo'nun babası.

Söz konusu bölüm yayınlandıktan sonra, Tornai Instagram hesabından Diogo'yu ve kocasını başlarından aşağı konfeti yağarken gösteren bir fotoğraf paylaştı. Gelinliğin üzerindeki ve duvaktaki işleme taşlar ışıl ışıl parlıyor, gelinin sol elinde tuttuğu zambaklardan oluşan buket göz alıyordu. Ardından Club K adında Angolalı bir internet sitesi, *V.I.Pnina* başlıklı bölümün üzerine bir haber yayınladı; haberde Diogo'nun Luanda'da bir butik açan Pnina Tornai adına marka elçisi olduğu da belirtiliyordu. Haber metni herhangi bir övgü ya da eleştiri içermiyordu ancak haberin altına yapılan yorumlar öfke doluydu: "Bu ülke nereye gidiyor? Kimisi bu kadar gösteriş yaparken kimisi pirinçle balığa talim ediyor. Tanrı ülkeyi yanlış insanlara emanet etmiş"; "Halkın yüzde 90'ının suyu elektriği yokken, yarın nasıl karnını doyuracağını bilmezken, her yer çöp, lağım çukuru, sefalet doluyken insanlıktan çıkmış birkaç kişi halkın refahını hiç umursamadan sefa sürüyor!!!"

Yorumları gören de Sousa küplere bindi. Facebook'tan kendisine yönelik eleştirilere ve istifa etmesi yönündeki taleplere verdiği cevaplar, adeta halkla alay eder gibiydi. "İnsanlar olayın olumlu tarafını göremiyorlar," diyordu, "Ülkemize dünyaca ünlü bir tasarımcı gelmiş, Angola'yı New York'la yan yana KÜRESEL moda sahnesine çıkarmış, Angola'nın itibarını artırmış, üstelik de artık Angolalı gelinler yurtdışına seyahat masrafı etmeden kaliteli gelinlikler alabilecekler." Sözlerinin ikna edici bir tarafı yoktu; Angola nüfusunun yoksulluk sınırının altında yaşayan üçte ikilik kesimi, gelinlik alışverişi için yurtdışına çıkmak zorunda kalmayacaklarına sevinmek bir yana, dokuz bin yıl boyunca kazandıkları her bir senti biriktirseler bile Naulila Diogo'nun Kleinfeld Bridal'da seçtiği gelinlikleri satın alamayacaklardı. Gelgelelim eleştirilerden zerre yılmayan de Sousa, ısrarla devletten aldığı maaşın kızının düğün masraflarını karşılamaya fazlasıyla yettiğini, aksini ima etmenin namussuzluk olduğunu söylüyordu. "Asıl istifa etmesi

gerekenler, bu kadar iğrenç ve eğreti bir yalanı yayınlayarak milleti kandırmaya çalışanlardır," diyordu.

Bornito de Sousa'nın tam olarak ne kadar maaş aldığı bilinmese de, 2014 yılında Angola devlet başkanının aylık maaşı 6000 dolar civarındaydı. Her ne kadar bir bakanın devlet başkanıyla aynı maaşı alması ihtimal dahilinde olmasa da, başkanla aynı parayı kazansa bile de Sousa'nın sadece kızının gelinlikleri için iki buçuk yıldan uzun bir süre boyunca maaşının tamamını biriktirmiş olması gerekirdi. Bunun üzerine New York'a gidiş dönüş uçak biletlerini, Amerika'da konaklama masraflarını ve Luanda'daki 800 kişilik düğünü ekleyin. Sonuçta ortaya çıkan miktarın çok daha faydalı işler için harcanabileceği aşikâr. De Sousa'nın kızının gelinliklerine harcadığı yaklaşık 200 bin dolar belki ülkedeki sağlık sisteminin sorunlarını çözmeye yetmezdi ama 166 kişinin bir yıllık anti-retroviral ilaç tedavisini karşılamaya yeter de artardı – işe buradan başlamak hiç de fena olmazdı.

(Bu arada bu skandal de Sousa'nın siyasi kariyerine hiçbir zarar vermedi ve 2017 yılında dos Santos görevi bıraktığında de Sousa başkan yardımcısı oldu.)

De Sousa'nın bu parayı alın teriyle kazanmış olması da muhtemel, belki de Diogo'nun herkesten gizlediği çok başarılı bir iş hayatı vardı veya düğün masraflarını ödeyecek başka birini bulmuştu (bu konuda bir yorum yapması için Facebook'tan ona yolladığım isteklere karşılık vermedi). Burada asıl şaşırtıcı olan şuydu: Bu kadar paranın nereden geldiğini sormak, şovu yayınlayan televizyon kanalından da hiç kimsenin aklına gelmemişti. Kleinfeld Bridal da, *Gelinliğe Evet De* programının yapımcısı olan TLC kanalı da Diogo'nun harcadığı paranın kaynağını araştırıp araştırmadıkları konusundaki sorularımı yanıtsız bıraktılar. Tornai'nin operasyon direktörü Michal Cohen ise, şirketin müşterilerinin kişisel hayatına saygı gösterdiğini söyledi. "Müşterilerimizle yalnızca iş ilişkisi kurarız ve onların kişisel hayatlarına karışmayız," diyordu bana yolladığı e-postada. Biraz tartışmalı bir iddiaydı bu; Tornai, Diogo'yu sadece bir müşteri olarak görseydi kameralar karşısında onu "ülkesinde kraliyet ailesinin bir üyesi"

olarak tanıtmazdı. Ne var ki Cohen'in daha fazlasını söylemeye niyeti yoktu.

Yüz binlerce doların kaynağı hakkında en ufak bir merak veya şüphe duymayan yapımcılar bir yana; Diogo'nun kendisinin nasıl bir gaf yaptığının farkında olmaması da tuhaftı. Her nasılsa, babası dünyada çocuk ölümlerinde sekizinci sırada olan bir ülkenin bakanıyken, elbiselere 200 bin dolar harcadığını televizyon ekranlarından tüm dünyaya ilan etmekte bir sakınca görmemişti. Normal koşullarda ancak gizli kameralara yakalanarak ortaya çıkacak bir müsrifliği kendisi bilerek ve isteyerek duyurmuştu; her biri ayrı birer görmemişlik timsali olan dokuz elbiseye yaptığı akıldışı harcamanın ekranda koca koca rakamlarla gösterileceğini biliyordu. Bir bakıma kendi kendini ihbar etmişti. Bu tıpkı Marie Antoinette'in kuğu rostosuna tam olarak ne kadar para harcadığını ayrıntılarıyla anlatan bir broşür bastırıp dağıtması, sonra da fakir ihtilalciler mutfak sanatlarına yaptığı bu yatırımın değerini bilmediler diye öfkelenmesi gibi bir şeydi.

Dürüst olmak gerekirse, bu aşırı lüks ve gösteriş masalındaki hiç kimse masum görünmüyor. Bu masal, Paravatanlılar için alışverişin nasıl bir şey olduğuna dair kusursuz bir örnek teşkil ediyor. Masaya büyük paralar koyarsanız kimse fazla soru sormaz. Offshore para ev fiyatlarını, sanat eseri fiyatlarını, kaliteli şarap fiyatlarını, yat fiyatlarını uçurur. Paravatan pahalı saatler, lüks arabalar, giysiler ve ayakkabılar için piyasaya oluk oluk para akıtır. Şu anda dünyada oradan oraya gezerek aklanan ve akacak yeni mecralar arayan o kadar çok kara para var ki bir banka analizcisinin "plütonomi" adını verdiği yeni bir ekonomi alanı oluşmuş durumda. Plütonomi kavramı, Paravatan'ın gerçek dünyada kendini nasıl gösterdiğini de anlatıyor. Ama ondan önce biraz ev gezelim.

15

LÜKS EVLER

Süper zenginlerin hangi şehirleri tercih edeceklerini belirleyen vergi oranları, göçmenlik kanunları, dil, yasal sistem, saat dilimi gibi pek çok etken olsa da, en üst tabakanın tercihlerinde ilk iki sırada hep Londra ve New York yer alır. Genellikle Londra'nın daha çok tercih edilmesinin sebebiyse, New York'taki gibi bina sakinlerinin komşularını seçebildiği veya veto edebildiği bir kooperatif yapısının Londra'da olmamasıdır. New York'un gedikli zenginleri, bu kooperatif yapısı sayesinde aralarına girmeye çalışan Paravatanlı sonradan görmeleri engellemeyi başarmışlardır.

15 Central Park West adresinde bulunan ve belki de dünyanın en gösterişli apartman bloğu olan lüks gökdelen de sırf bu engeli aşmak amacıyla inşa edilmişti. Finansal krizin zirve yaptığı 2008 yılında inşası tamamlanan gökdelendeki daireler, daha henüz plan aşamasındayken milyarder yatırımcılara, oligarklara, şeyhlere ve benzeri süper zenginlere satılmıştı. 15CPW de bir kooperatif binasına benziyordu ama kooperatiflerdeki can sıkıcı kuralların hiçbiri burada geçerli değildi.

15CPW'yi yapanlar, Manhattan'ın eski zenginlerinin yaşadıkları binaları taklit etmişlerdi. Tıpkı onlar gibi 15CPW de kireçtaşıyla kaplıydı, yüksek tavanlıydı, devasa pencereleri vardı ve biri diğerinden daha yüksek olan iki çok katlı binadan oluşuyordu. Yüksek olan binadan bakınca, öndeki yirmi katlı ikizinin çatısı ve

Central Park görünüyordu. ABD'de lüks gayrimenkul tanımını değiştiren bu yapı, inşa edildiğinde öyle çok ses getirmişti ki 2014 yılında gazeteci Michael Gross sadece bu gökdelen üzerine bir kitap yazdı. Kitapta Gross, bir önceki neslin sıkça kullandığı aşırı coşkulu gazeteci diline öykünerek şöyle diyor: "15 Central Park West sadece bir bina değil. Yirmi birinci yüzyılda onun kadar acımasızca başarılı, dudak uçuklatacak ölçüde pahalı ve ağzına kadar milyarder dolu bir bina daha yok ... çağımızda servet aristokrasisinin yeniden dirilişini ve hayatını temsil ediyor." Gross'un *House of Outrageous Fortune* [Ölçüsüz Servet Evi] adını verdiği kitap, oldukça eğlenceli bir okuma vaat ediyor: "Artık asil soydan gelmiyorlar, birbirleriyle iyi ilişkiler içinde değiller, seçkin ailelere doğmamışlar, hatta yoksulluk içinde büyümüşler ama bugüne kadar görülmemiş yükseklikte gelirleri ve tarihte bilinen en lüks yaşam standartları var.

"15CPW'nin başarısı, yeni doğan ve tüm üyeleri biraz karanlık olan Küresel Süper-Sosyete'yi de takdis etmiş oldu," diyor Gross. "Hepsinin ortak noktası akıl almaz birer servete sahip olmaları. Bu insanları beğenin veya beğenmeyin, artık dünyanın yeni egemen sınıfını onlar oluşturuyor. Şu anda bu servetin ilk neslini görüyoruz ve paralarını eskiden var olmayan yollardan kazanıyorlar ... bu yeni zenginler BRIC ülkeleri olarak anılan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin gibi gelişmekte olan ülkelerden geliyorlar."

Elbette 15CPW'deki dairelerin çoğunun mülkiyeti anonim şirketlerde görünüyor, bu nedenle de hangi dairenin hangi zengine ait olduğunu tam olarak bilmek pek mümkün olmuyor. Yine de Gross İsrailli, Koreli, Rus, Yunanlı, Hintli, Güney Amerikalı, İtalyan ev sahiplerinin ve bir Senegalli mobil iletişim milyarderinin adlarını öğrenmeyi başarmış. Gross'un "15CPW'nin kısa tarihinin en çılgın olayı" olarak tanımladığı satış ise 2013 yılında gerçekleşmiş: Citigroup'un eski yönetim kurulu başkanı Sandy Weill, altı yıl önce satın aldığı çatı katı daireyi satın aldığı fiyatın tam iki katına, 88 milyon dolara satmış. Daireyi alan kişi, o sırada oldukça sansasyonel bir boşanma sürecinden geçmekte olan Rus gübre milyarderi Dmitri Ribolovlev'di (bu boşanma ona 6

milyar dolara mal oldu). Daireyi Massachusetts'te okuyan kızının tatillerde New York'a geldiğinde kalması için satın almıştı. Dört yatak odalı çatı katı dairesinin ana suiti Central Park'a bakıyor; ayrıca bir kütüphanesi, bir oturma odası, bir kapalı balkonu, bir yemek odası, bir çalışma odası ve her yatak odasının kendine ait bir banyosu var. Bütün bunların üstüne bir de dairenin dört cephesinden üçünü çevreleyen muhteşem bir terası var.

Ribolovlev servetini Rusya'daki gübre fabrikası Uralkali'ye, özellikle de fabrikanın işlettiği Sibirya sınırındaki potasyum hidrat madenlerine borçluydu. Bu madenlerin yer aldığı Berezniki ve Solikamsk kasabaları, Manhattan'ın zengin muhitindeki gösterişli evlerle çarpıcı bir tezat oluşturur. Kıpkırmızı halkalar biçiminde yükselen maden yığınlarıyla Mars'ın yüzeyini andıran bu maden sahaları, Berezniki ile Solikamsk'ı birbirine bağlayan karayolunun iki yakasında kilometreler boyunca uzanır. Madenlere ulaşmak için Perm şehrinden iki buçuk saatlik bir araba yolculuğu yapmak gerekir. İnsanın Rusya'da seyahat ederken sıkça yaşadığı, hareket ettiği halde olduğu yerde duruyormuş hissi veren bir yolculuktur bu. Ne kadar giderseniz gidin etrafınızda aynı huş ağaçları, önünüzde aynı dümdüz yol var gibidir; sadece arada sırada huşların arasından başını uzatan sivri tepeli bir çam ağacı gördüğünüzde yol aldığınızı anlarsınız.

Berezniki'nin nüfusu 1980'lerden bu yana dörtte bir oranında azalmış. Halk hâlâ Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'dan Kuzey Kutbu'na kadar her yere diktiği, son derece baştan savma yapılmış beş katlı apartmanlarda oturuyor. Buradaki bir okulda, Boris Yeltsin'in bu okulda okuduğunu söyleyen bir bilgilendirme levhası var; onlarca yıldır okulda bu levhadan başkaca bir yenilik yapılmamış gibi. Okulun çürümüş tuğlalarını ve pislikten içeriyi göstermez olmuş pencerelerini fotoğraflamama izin vermeyen hizmetli, levhanın fotoğrafını çekebileceğimi söyledi ve şöyle dedi: "Hükümet bize büyük baş hayvan muamelesi yapıyor."

Berezniki kasabası, Ribolovlev'in servetini borçlu olduğu tuz madenlerinin tam tepesinde oturuyor ve bu büyük bir sorun çünkü tuz, suda eriyen bir şey. İçi oyulup terk edilen madenlere su

dolduğunda tünelleri taşıyan kolonlar eriyor, tüneller çöküyor ve üzerlerindeki evleri, yolları, ağaçları, demiryollarını, arabaları ve fabrikaları yutan dev obruklar oluşuyor. 2007 yılında oluşan bir obruk, üç yüz metreden daha derin. Kasabalıların Büyükbaba adını verdikleri ve devasa bir krateri andıran bu çukurun dünyanın en büyük obruğu olabileceği düşünülüyor. Obruklar yüzünden Berezniki'deki yerleşim yerlerinin büyük bir kısmı boşaltılmış durumda. Bu terk edilmişlik, kırsal kesimdeki bütün Rus kasabalarına hâkim olan hüzünlü havayı Berezniki'de daha da yoğun hissettiriyor. Uralkali burada ürettiği gübreyi dünyanın her köşesindeki onlarca ülkeye ihraç ettiği halde, ihraçtan elde edilen gelirin pek azının buraya uğradığı belli oluyor. Uralkali'den zengin olan kasabalıların çoğu da taşınıp gitmişler. Ribolovlev uzun zaman önce buradan ayrılmış, Uralkali'deki hissesini de 2010 yılında başka bir milyardere satmış. Ayrıca 2008 yılında Florida'da Donald Trump'tan 95 milyon dolarlık bir malikâne satın aldığını, 2011 yılında AS Monaco futbol kulübünü, ardından da Central Park'a bakan çatı katını satın aldığını biliyoruz.

New York emlak piyasası üzerine bilgisiyle adeta bir efsaneye dönüşmüş olan emlak danışmanı Jonathan Miller, Ribolovlev'in satın aldığı çatı katının hiç tartışmasız Amerika'daki en iyi apartman dairesi olduğunu söylüyor. 2017 yılında buluştuğumuzda bana, "Hayatım boyunca yaklaşık 8000 apartman dairesi gezmişimdir," dedi. "Katıldığım kokteyl partilerde tanıştığım insanların isimlerini hatırlamam ama gittiğim bir binanın dışındaki tuğlaların rengini ve içerisinin neye benzediğini asla unutmam." Bu görüşmeyi yaptığımız ofisin duvarları, Miller'ın New York gayrimenkul piyasası konusunda tek otorite olduğunu teyit eden gazete ve dergi kupürleriyle kaplıydı. "Otuz yıldır bu piyasadayım ve bana soracak olursanız bugüne kadar yapılmış en iyi apartman dairesi o."

Miller, lüks gayrimenkulün yeni bir çeşit küresel para birimine dönüştüğünü gözlemlemiş. Çok zengin insanlar, dünyanın en pahalı şehirlerindeki evleri servetleri için birer depo olarak kullanıyorlar. Kendileri de son derece pahalı olan bu evler aynı zamanda sahiplerinin Monet tabloları, Modigliano tabloları gibi pahalı

şeylerini de depolamaya yarıyor. "Hepsini aynı kategoriye sokmuş olmak istemem ama bu sektörde yaşanan büyümenin çoğu kaçak sermaye. Bu evler kaçak sermayeyi korumaya yarıyor. Servetlerini bu evlere saklayarak koruyorlar." 2008'den bu yana Manhattan'da yapılan büyük ölçekli konut projelerinin yaklaşık yüzde 30'u yabancılara satılmış ve çoğunun parası da –alışılmadık bir biçimde– tek seferde nakit olarak ödenmiş. 1990'larda ortaya çıkan bu yeni müşteri grubu, komünizmin çöküşüyle birlikte özellikle Londra'ya akan, o güne kadar görülmemiş miktarlardaki kaçak sermayeyi elinde tutuyor.

1990'ların başı, İngiltere emlak piyasası için zor bir dönemdi. Önceki on yıl boyunca şişen emlak balonu vergi reformu, faiz oranlarındaki artış ve ekonomik gerilemenin sonucunda patlamıştı. Parlak takım elbiseleri ve takoz boyutlu cep telefonlarıyla 1980'lerin büyük para kültürünün temsilcileri olan emlak komisyoncuları artık ofislerinde oturmuş sinek avlıyorlardı. 1980'lerin ikinci yarısında Londra'daki ortalama bir evin fiyatı neredeyse üçte iki oranında artmıştı, 1990'ların başındaysa piyasada yaprak kımıldamıyordu. *Daily Mail* gazetesinin "son 60 yılın en büyük emlak krizi" olarak adlandırdığı bu dönemde fiyatlar da çakılmıştı. 1993'te bir evin fiyatı, dört yıl öncekinden daha düşüktü.

O sıralarda Londra'nın batısındaki zengin muhitlerinde çalışan bir emlak danışmanı, "Düşük gelir grubuna yönelik gayrimenkullerin satışı bir gecede durdu," diyor. Zengin mahalleleri olan ve Royal Albert Hall konser salonu, Natural History Museum (Doğa Tarihi Müzesi), Harrods, King's Road ve Saatchi Gallery gibi Londra'nın en ünlü mekânlarının bulunduğu Kensington ve Chelsea'de bile işler kötüye gidiyordu.

"Buralarda bile çok sayıda ev ipotekleri ödenemediği için bankalara geri döndü," diye hatırlıyor görüştüğüm emlak danışmanı. "Kensington'da uzun bir zaman bu evlerin işlemlerini yaptım. O sırada on yıldır emlak işindeydim. Müşterilerimizin çoğu İngiliz'di, özellikle de Kensington'ı tercih ediyorlardı. Burası ağırlıklı olarak İngilizlerin yaşadığı bir yerdi." Prenses Diana ve Prens Charles'ın Kensington Sarayı'nda yaşamaları, zengin Londralıların gözünde

burayı daha da özel kılıyordu. Semt sakinlerinin uğrak yeri olan Sloane Square, lüks mağazalarıyla ünlü bir meydandı. Prenses Diana'yı örnek alan ve buranın müdavimleri olan genç kadınlara "Sloane Rangers [Sloane İzci Kızları]" deniyordu. Sloane kızlarının kafalarını hiçbir şeye fazla yormadıkları, açık hava sporlarını izlemeye bayıldıkları, paralarını Hermés marka fularlara ve Range Rover araçlara yatırdıkları söyleniyordu. Fakat 1992'nin sonunda bu zengin İngilizler bile gayrimenkul almayı bırakmışlardı. İşte tam bu sıralarda, görüştüğüm komisyoncunun ofisine hiç beklenmedik bir müşteri girmişti.

"Gelen adamın adını hatırlamaya çalışıyorum, Alex-bir şey. İki iş ortağı vardı, sanırım bir bankaları vardı," diyor emlak danışmanı. Bu üç adam fiyatları 200 bin sterlin ile 320 bin sterlin arasında değişen üç apartman dairesi satın aldılar ve parasını peşin olarak ödediler. Ekonomik krizin ortasında böyle bir satış son derece olağandışıydı ama emlak danışmanını daha da çok şaşırtan ve gazeteleri arayıp satışı duyurmasına neden olan şey, adamların Rus olmasıydı. "Soyadını bir türlü hatırlayamıyorum ama sonradan çok ünlü oldu," diyor. "Şimdiye muhtemelen milyarder olmuştur."

Görünüşe bakılırsa Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Londra'da gayrimenkul satın alan ilk Rus müşteri bu adamdı. Onun açtığı yoldan pek çokları geldi. Üç ay sonra *Evening Standard* gazetesi bir petrol milyarderinin Hampstead'de 1,1 milyon sterlinlik bir ev satın aldığını, yine aynı bölgedeki iki evin de 3,2 milyon sterline Ermeni bir iş insanına satıldığını duyurdu. Gazeteye konuşan emlak komisyoncusu, "Londra'yı servetleri için güvenli bir liman olarak gören müşterilerin sayısı artacak," diyordu. Ne kadar isabetli bir tahminde bulunduğunun farkında değildi. Yıllar sonra kendisine bunu hatırlattığımda çok hoşuna gitti; yine de Rusya ve İngiltere arasındaki gerilim nedeniyle adının gizli tutulmasını istedi.

"Rusya'dan gelen müşterilerle ilgilenen Rusya ofisiyle bu hafta başında buluşup öğle yemeği yedim. Bana gösterdiğiniz gazete haberini gördüklerinde gözlerine inanamadılar," dedikten sonra

kahkahalarla güldü. Temiz yüzlü, pembe tenli, üst sınıf mensubu olduğu her halinden belli olan emlak danışmanı, *Dört Nikâh Bir Cenaze* filmindeki partiye katılan konuklardan birini andırıyor. "Asıl şaşırdıkları şey, sattığım evin fiyatıydı: 200 bin sterline satmıştım. Bugün aynı evi 2 milyon sterline satarım. Aradan geçen zamanda gayrimenkul fiyatları on katına çıktı. Ama onlar da 200 bin sterlinin bir Rus için epey büyük bir miktar olduğunu söylediler."

Elbette şimdi bu rakamlar kulağa gülünç geliyor. 1995 yılının Ocak ayından 2017 yılının Mayıs ayına kadar geçen sürede Kensington ve Chelsea'de ortalama bir evin fiyatı 180 bin sterlinden 1,5 milyon sterline çıktı. Aynı yerde müstakil bir evin fiyatıysa 3,8 milyon sterlin civarında. Esasen mezar kazıcılar için lojman olarak inşa edilmiş, giriş katında bir oda, üst katında da bir oda olan viran haldeki bir ev, 2017 yılının Mart ayında 713.823 sterline satıldı. Bu da demek oluyor ki sadece kapladığı alanın metrekaresi 19 bin sterlinin üzerinde ediyordu.

1992 yılının Ocak ayında *Evening Standard*'da yer alan, görüştüğüm emlak danışmanının yaptığı satışı konu alan habere "Gayrimenkul – Zengin Mültecilerin Sığınağı" başlığı atılmıştı. Gerçekte bu evler basit bir sığınaktan çok daha fazlasıydı. Alex ve iş ortakları paralarını Londra'nın en gösterişli semtlerinden birine saklamakla kalmamışlardı, yaptıkları yatırımın değeri on katına çıkmıştı. Tipik bir piramit satış dolandırıcılığında olduğu gibi burada da ilk yatırımcılar sonradan gelenlerin sırtından muazzam paralar kazandılar. Bu arada Londra'nın batısı da sadece süper zengin yabancıların yaşayabildiği, İngilizlerin pek azının parasının yettiği bir yere dönüştü.

Şanslı emlak danışmanı, "Burası olağanüstü bir pazar," diyor. "Ben Londra'yı hep kendi başına bir ada gibi düşünüyorum, İngiltere'den ayrılıp gitmiş bir ada gibi. Dünyanın hiçbir yerinde benzeri olmayan, gerçek anlamda uluslararası bir şehir burası. Neden Londra? Saat dilimi, dili, yasal sistemi, insanları, hepsi birer neden. Yeme içme eskiye göre çok daha iyi. Kültür de bir tercih nedeni. Ayrıca dünyanın finans merkezi konumunda bir şehir, bu konuda New York'la boy ölçüşebilecek durumda."

Londra merkezli bir şirket olan Savills, müşterilerinin para harcama alışkanlıkları üzerine araştırmalar yapıp yayınlıyor. Bu araştırmalar, asla gidip yaşamadıkları bir şehirdeki bir eve milyonlarca sterlin harcayan bu müşterilerin nasıl insanlar oldukları hakkında da önemli ipuçları veriyor. 2014 yılında yayınladıkları araştırma, geçen otuz yıl içinde Londra'nın lüks muhitlerindeki gayrimenkullerin İngiltere'nin geriye kalanındaki evlere kıyasla yüzde 250 daha fazla değer kazandığını gösteriyordu. "Bu metropolde kendilerine bir yer kapmak için savaşanların tercih ettikleri silah para olunca, gayrimenkul fiyatlarının bu kadar artmasına şaşmamak gerek," diyordu rapor. Paravatan'a oluk oluk para aktıkça zengin Paravatanlılar da dünyanın sayılı yerindeki sayılı değerli mal varlığını almak için birbirleriyle yarıştılar ve bu yarış fiyatlarda olağanüstü bir artışa sebep oldu. Ev fiyatlarındaki bu artış da yine Paravatanlılara yaradı.

2014 yılının başında Ukraynalı oligark Dimitri Firtaş, 60 milyon sterlin değerindeki malikânesinin bitişiğinde bulunan ve bir zamanlar Savunma Bakanlığı'nın binası olarak kullanılan eski metro istasyonunu 53 milyon sterlin karşılığında satın aldı. İkinci bodrum katında bir yüzme havuzu olan malikânesi, mega müteahhit olarak anılan Mike Spink tarafından tasarlanmıştı ve Harrods mağazasına yürüyerek sadece beş dakika uzaklıktaydı. Harrods'dan malikânenin aksi istikametine doğru bir iki dakika yürüyünce One Hyde Park adındaki dört modernist bloktan oluşan siteye geliyorsunuz. İngiltere'nin en akıllı binalarının yer aldığı bu site, Candy Brothers adlı inşaat şirketi ile Katar'ın eski başbakanının ortak projesi. Basında yer alan ve hayli coşkulu bir dille yazılmış bir habere göre, bu sitedeki bir çatı katı 2010 yılında 140 milyon sterline satılmış ve böylece dünyanın en pahalı apartman dairesi olmuş. Projenin mülkiyeti offshore şirketlerde görünüyor, sitedeki pek çok dairenin mülkiyeti de öyle. Haliyle burada yaşamanın kaça patladığını veya bu dairelerde kimin yaşadığını öğrenmek de güç. Öte yandan, bir sonbahar akşamı sitenin önünden geçerseniz, dairelerin sadece birkaçında ışık olduğunu görürsünüz. Belli ki burada oturanlar evde pek vakit geçirmeyen insanlar.

ABD merkezli lüks gayrimenkul danışmanlığı şirketleri Warburg ve Barnes tarafından hazırlanan, 2017 tarihli küresel emlak piyasası raporu, "Varlıklı insanlara ait olan bu evler, şimdiye kadar görülmemiş ölçüde çoğalıp tüm ülkelere ve kıtalara yayılacak," diyor. "Geçmişte gayrimenkul zenginliği bu kadar yaygın ve hareketli değildi. Bu değişimi birbirleriyle bağlantılı olan ve bugün hâlâ geçerli olan şu üç gelişmeye borçluyuz: hava yoluyla seyahatin yaygınlaşması, teknoloji devrimi ve işlerin küreselleşmesi."

Rapora göre, her on ultra zenginden –yani mal varlığının toplam değeri 30 milyon doların üzerinde olan her on kişiden– birinin beş veya daha fazla evi var ve bu evler çoğunlukla iş yaptıkları ve eğlenmek veya dinlenmek için tercih ettikleri yerlerde. Gitgide daha fazla sayıda ultra zenginin ihtiyaç duymadığı halde bir sürü ev satın alacak olması, raporu yazanları fazlasıyla heyecanlandırmış olmalı ki neyi neye benzeteceklerini şaşırmışlar: "Bu kişiler için dünya ayaklarının altına serilmiş diyebiliriz, sahip oldukları gayrimenkuller de taçlarını süsleyen inciler." Bahsedilen ultra zenginler Paravatanlı olunca, istediklerini elde etmelerini sağlayacak birileri de derhal bulunuyor. Gennady Perepada onlardan biri.

Perepada kısa boylu, sağlam yapılı, yerinde duramayan bir adam. Alnından geriye doğru açılmaya başlamış koyu renk saçlarını özenle arkaya tarıyor. 1990 yılında Ukrayna'dan New York'a gelmiş ve gerçek bir New Yorklu gibi önüne çıkan her fırsatı değerlendirmiş. Sonunda da iş bitirici olarak tanımlanabilecek bir meslek edinmiş. "Lüks Gayrimenkul Danışmanı ve Uluslararası Yatırım Danışmanı" olarak tanıtılmaktan hoşlanıyor. Esasen ABD'de ev sahibi olmak isteyen varlıklı Rusların işlerini hallediyor. Midtown'da, West 48th Caddesi'nde yer alan ofisi, eski Sovyetler Birliği'nin dört bir yanından alınmış hediyelik ve antika eşyalarla dolu. Bunların yanında Çin'den, İsrail'den ve Körfez ülkelerinden alınmış sayısız obje var. İngilizceyi oldukça iyi konuşmasına rağmen, Rusça bildiğimi öğrenir öğrenmez iki dil arasında baş döndürücü bir hızla gidip gelerek konuşmaya başladı; öyle ki bazen tek bir cümlenin içinde üç dört kez bir dilden diğerine

geçiyordu. (Konuşmamızdan yaptığım alıntılarda italik olan yerler İngilizceden Rusçaya döndüğü yerler.)

"*Bu insanları* el yapımı bir Maybach'la *gezdikleri için ayıplamıyorum. Ya da* el yapımı Rolls Royce'la *geziyorlar,* el yapımı. Belki de el yapımı değil, bilmiyorum ama içini deve kuşu derisiyle kaplatmış ya da televizyon koydurmuş ya da öyle özel bir şey yaptırmış," dedi. "*Ama bunlar da sizin benim gibi insan. Her şey kimleri tanıdığınıza bakar. Siz insanlarla nasıl yaşarsınız bilmem ama benim için çok önemli bir anlayış vardır, insanın ne kadar çok dostu olursa olsun, çok fazla olmaz. Para için de böyle.* Para ve dost asla yetmez. *Bu yüzden,* benim hayattaki kriterim dostlarımdır. *Dost kazanmak gerekir*, anlıyor musunuz? *Dost kazanmayı bilmek gerekir. Benim işim ne biliyor musunuz? Dost kazanmak*."

iPhone'unu çıkararak bana o günkü gelen arama kayıtlarını gösterdi. İlk arama Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den gece saat 01.24'te yapılmıştı; sonra saat 03.06'da; 05.15'te; 06.15'te 06.46'da; 06.48'de: 07.20'de ve 07.21'de gelen aramalar vardı. "*Her arama bir şey için olabilir, belki* bir şey *içindir, belki de* hiçbir şey *içindir. Ama* bir şey *için aradılarsa çok büyük bir iş olabilir. Telefonumu asla kapatmam.* Asla."

Telefonundan bana pazarladığı apartman dairelerinin tanıtım fotoğraflarını da gösterdi; Central Park manzaralı, duvarları kaplamalı, bir sürü banyosu olan, yeraltı otoparkları olan evler. Aralarından biri 520 Park Avenue'ydü, Upper East Side'da, henüz inşaat aşamasında olan dış cephesi kireçtaşı kaplama bir kuleydi. Buradaki dairelerde oturanlar, pencereden baktıklarında Central Park üzerinden 15CPW'deki yoldaşlarını görebileceklerdi. "Daireler 16 milyon dolardan başlıyor, bir, altı," dedi. "*Ve* çatı katı 130 milyon dolar, bir, otuz. Dairelerin yarısı satıldı. *Ben bu binanın satış temsilcisiyim*, bütün *binanın temsilcisiyim.*"

Hızlı hızlı konuşarak anlattıklarının ne kadarı pazarlamacılara özgü laf kalabalığıydı, ne kadarı gerçekten olup biteni yansıtıyordu bilemiyorum. Yine de gösterdiği fotoğraflar gerçekti. Apartman dairesi dışında, müşterilerinin zevkine sunması için lüks markalar tarafından gönderilen takı ve eşya fotoğraflarını

da gösterdi. Çok sayıda Rolex saat fotoğrafı arasından bazılarının üzerinde durup bunların en güzelleri olduğunu söylüyordu. Rolexler bittiğinde sıra bir parti fotoğrafına geldi; konuklar çırılçıplak bir kadının vücudundan suşi yiyorlardı.

"Sanat bu, sanat. Görüyorsunuz zenginler nasıl yaşıyor. Suşi ister misiniz? Kadının her yerinde suşi var, her yerinde." Bunu derken gülümsemesi bütün yüzüne yayılmıştı. Zenginlerin dünyasına girmeyi başarmış birinin gülümsemesiydi bu; çünkü eğer zengin değilseniz, ki çoğumuz değiliz, zenginlerin nasıl yaşadıklarını öğrenmeniz çok zordur.

Örneğin Indian Creek'e bir bakın. Florida'da, Miami-Dade County'de bulunan bu köye gitmek için, bakımlı bahçeler içindeki bungalovların yer aldığı sakin ve sevimli bir mahalleden geçmek gerekiyor. Yolların iki yanında kaldırım yok ama zaten o kadar az trafik var ki yoldan yürümek de insanı tedirgin etmiyor. Kıyıya ulaştığınızda önünüze çıkan köprünün iki yanında fildişi renkli güvenlik kuleleri var, köprüye giden yola devam etmek için dökme demirden yapılma ağır bir kapıdan geçmek gerekiyor. Köprüye adımınızı attığınız anda diyafondan yükselen bir ses orada ne işiniz olduğunu soruyor. Eğer orada bir işiniz yoksa, veya (benim gibi) sırf merakınızdan geldiyseniz size buranın özel bir ada olduğu ve giremeyeceğiniz söyleniyor.

Bu uyarı sözde kalmıyor zira adada görevli polis memuru sayısı son derece yüksek. 2010 yılındaki nüfus sayımında Indian Creek'in nüfusu 86'ydı ve bu kişilerin dördü Amerika'nın en zengin 500 kişisi listesindeydi. Ada sakinleri arasında şarkıcı Julio Iglesias, Kolombiyalı milyarder Jaime Galinski (esasen Londra'da yaşasa da New York'ta ve birkaç yerde daha evleri var) ve daha pek çok milyarder var. *Miami Herald* gazetesine göre, adada yaşayanların toplam mal varlıklarının değeri 37 milyar dolar. Bu, nüfusu 7 milyondan fazla olan Sırbistan'ın yıllık ekonomik çıktısına eşit bir miktar. Indian Creek'teki polis gücünde on tam zamanlı polis memurunun yanı sıra dört yedek memur, dört de sivil güvenlik görevlisi çalışıyor. Bu haliyle adadaki her beş kişiye bir polis memuru düşüyor. Doğu Almanya'nın en paranoyak

zamanlarında bile bu kadar çok polis yoktu. Köy bir ada olduğu için köprüden başka karayoluyla ulaşım yok, internet sitesinde "dünyanın en özel belediyesi" olarak tanıtılan bu adayı denizden gelebilecek istenmeyen misafirlere karşı da haftanın yedi günü geceli gündüzlü devriye gezen deniz polisleri koruyor. Tıpkı etrafı hendekle çevrilmiş bir kale gibi erişilmez olan bu ada, Paravatan'ın vücuda gelmiş hali. 2012 yılında adada yer alan on odalı, on dört banyolu bir ev 47 milyon dolara satıldı ve böylece –satışı gerçekleştiren emlak danışmanlarına göre– güney Florida'nın en pahalı evi oldu. Yerel basın, evi satın alan kişinin Rus bir milyarder olduğunu duyurdu.

Emlak danışmanlarının yayınladığı fotoğraflardan görülebildiği kadarıyla söz konusu ev yüksek tavanlı, havadar bir malikâne. Mütevazı görünümlü fakat devasa olan evin önünde doğuya bakan, Biscayne Körfezi manzaralı bir sonsuzluk havuzu uzanıyor. Evin bir tarafında süperyatların yanaşabileceği bir iskele var; diğer üç tarafıysa golf sahasının bakımlı çimleriyle çevrili. Bir Bengal kaplanı tekir bir kediye ne kadar benziyorsa, bu malikâne de sıradan bir eve o kadar benziyor. Yine de, hiçbir şekilde ölçüsüzlüğe kaçmayan sade bir havası var. Emlak ofisinin tanıtımında şöyle deniyor: "Bu ev tıpkı derin, ferahlatıcı bir nefes gibi körfezden esen temiz havayla doluyor. İç ve dış mekânlar arasındaki çizgilerin silindiği bu açık planlı evde körfez esintisini daha fazla hissetmek isterseniz duvarları iki yana açıp kapatabilirsiniz. Tavanlar ise akıl almaz bir yükseklikte." Sizin benim gibiler bu eve ancak adaya giden köprünün başında durup telefondaki fotoğrafından bakabiliriz, bu arada aynalı gözlüklü bir polis memuru da dik dik bize bakar.

Miami henüz küresel gayrimenkul pazarındaki büyük oyunculardan biri değil ama Sidney, Vancouver, Los Angeles, Tokyo gibi birkaç şehirle birlikte dünyadaki sıcak parayı cezbeden yerlerden biri haline geldi ve pazarın en büyük iki oyuncusu olan Londra ve New York'la rekabet etmeye aday. Miami'deki emlak danışmanları birliği, şehirde gerçekleşen gayrimenkul satışlarına ilişkin rakamlar yayınlıyor. Alıcıların çoğu kimliklerini paravan

şirketlerin ardına gizlediği için, en çok hangi ülkelerden gelen müşterilere satış yapıldığını gösteren rakamlar çok güvenilir değil. Yine de, güney Florida'nın güneşli sahilleri boyunca ev fiyatlarında yaşanan aşırı artışın sebebinin yabancı yatırımcılar olduğu açıkça görülüyor. 2017 yılı başında Miami'deki gayrimenkul piyasasına yatırılan paranın beşte ikisi ABD dışından geliyordu. ABD dışından gelen paranın da büyük bir kısmı süper lüks evlere yatırılmıştı ve kaynağı şu dört ülkeydi: Venezuela, Arjantin, Brezilya ve Kolombiya. Venezuela, ülkede yaşanan ağır ekonomik krize rağmen, 2011'den bu yana her yıl Miami'ye en çok para akıtan yabancı ülke olmuştu.

Miami'deki ABD İç Güvenlik Soruşturmaları Bürosu'nun şefi John Tobon, 2017 yılının Şubat ayında görüştüğümüzde, "Bu durum, ülkede kleptokrasi olduğuna işaret ediyor," diye açıkladı. Venezuela'dan gelen ve tamamen yasal görünen yatırımların bile, ülkeden dolar çıkışını kısıtlayan yasalar nedeniyle döviz karaborsasından geçerek gelmiş olması gerekiyordu. "Yasalara uygun işler yapan ve paralarını da bu yolla kazanan insanlar ülkedeki siyasi krizden kaçmak için bolivarlarını verip dolar satın alıyorlar ve bu dolarlar da döviz karaborsasını zimmetlerine para geçirmek için kullanan kleptokratlardan geliyor."

Peki Miami gerçekten de anlatıldığı gibi bir kara para cenneti mi?

"Eğer zamanınız olursa Bayside'a gidip bir tekne turuna katılın," diyor Tobon. "Al Capone'un evini göreceksiniz, hâlâ orada ve sanki gurur duyulacak bir anıtmış gibi turistlere gösteriliyor. Geçen gün kara para aklamayla ilgili bir panele katıldım ve 'Nasıl yani, Miami'de gayrimenkul alarak kara para mı aklıyorlar?' diye sordular. Onlara da aynı şeyi söyledim, Al Capone'un evini görmediniz mi diye sordum. Gayrimenkulle para aklama işinin beşiği burası, bu yeni bir durum değil."

Elbette Miami'deki yatırımların önemli bir kısmı ABD kaynaklı ve yabancı ülkelerden gelen paranın da çoğu yasalara uygun yollardan geliyor. Sorun şu ki gayrimenkullerin sahibi olarak görünen şirketler şeffaf olmadıkları için, neyin yasal neyin yasadışı

olduğunu bilmeye imkân yok. Başkan Donald Trump'ın Rusya'yla arasındaki gizli bağlantılar konusu ilk gündeme geldiğinde, Reuters haber ajansı Trump'ın şirketlerine yatırım yapmış Rusları araştırmış ve Florida'daki Trump markalı yedi ayrı konut projesinde yer alan 2044 evin 63'ünün Ruslara ait olduğunu ortaya çıkarmıştı. Daha da dikkat çekici olansa, 703 evin kişilere değil şirketlere ait görünmesiydi; yani tapu kayıtlarında hiç kimsenin adı geçmiyordu ve asıl sahiplerinin kim olduğunu öğrenmek imkânsızdı. Bu evlerin hepsi Vladimir Putin'e ait olsa bile kimsenin ruhu duymazdı.

Söz konusu yedi konut projesinin altısı, Indian Creek'in kuzeyinde yer alan ve Ruslar tarafından tercih edilmesiyle ünlü bir bölge olan Sunny Isles Beach'te. Sahil boyunca yükselen apartmanlardaki daireler bir zamanlar New Englandlı emeklilere pazarlanıyormuş. Şimdilerdeyse bu daireler paralarını kimselerin uzanamayacağı bir yere koymak isteyen Paravatanlılara hitap ediyor. Miami'deki en büyük bariyer ada boyunca uzanan Collins Avenue'nun hemen kıyısında, sahilde yapılmakta olan bir çok katlı konut projesinin tanıtım ofisi var. Ofisi ziyaret edenlerden nasıl bir ev aradıklarına ilişkin bir form doldurmaları isteniyor. Bu form nedeniyle, kendimi potansiyel bir müşteri gibi gösterme girişimim çok kısa soluklu oldu: Fiyat aralığındaki en düşük seçenek 3-5 milyon dolardı ve bende bunun binde biri bile yoktu. Neyse ki o sabah işler pek yoğun değildi ve ellili yaşların ortalarında, son derece hoş, nazik ve cana yakın bir satış temsilcisi olan Monica, fazla meraklı bir turistten başka bir şey olmadığım halde bana söz konusu konut projesini gezdirmeyi kabul etti.

Turnberry Ocean Club adı verilen proje, Miami'nin bu yakasında çok sayıda alışveriş merkezi, otel, kulüp ve benzeri yeri yapmış olan Soffer ailesine ait. Donald Soffer 1960'larda Pittsburgh'den kalkıp gelmiş ve buradaki bir bataklığı bugün Amerika'nın beşinci en büyük alışveriş merkezinin yer aldığı ve on binlerce insanın yaşadığı Aventura'ya dönüştürmüş. Donald Soffer'ın çocukları da müteahhitlik yapıyorlar ve küresel jet sosyetede kendilerine haklı bir yer edinmiş durumdalar. Donald Soffer'ın kızı Jackie, Miami'ye Art Basel'ı getiren Craig Robins'le evli. Oğlu Jeffrey ise ben

Monica'yla görüştüğüm sırada süpermodel Elle Macpherson'la evliydi ama kısa süre sonra boşandılar, ayrılıkları magazin basınını hayli meşgul etti. Hem Jackie'nin hem de Jeffrey'nin Indian Creek köyünde evleri var.

Sunny Isle Beach'te inşaatı süren konut projesi, 54 katlı 154 daireli bir gökdelen. Binanın otuzuncu katında her iki yandan dışarıya uzanan çıkıntılarda yüzme havuzları var, ayrıca yükseklik korkusu olanlar için de giriş katı seviyesinde bir yüzme havuzu var. Tamamlandığı zaman yönetim kurulu odası, toplantı salonu, borsa işlemleri odası, çocuk oyun odası, sinema salonu ve daha pek çok şeyin yanı sıra köpekleriyle birlikte asansöre binip aşağı inmeye üşenenler için 32. katta bir köpek gezdirme alanı da olacak. "Buraya varış çok keyifli olacak. Konuklarımızı ya Rolls-Royce ya da Bentley'le alacağız, henüz karar vermedik ama özel araba olacak. Ayrıca özel uçak hizmetimiz de var." Monica gülümseyerek bunları anlatırken, bir yandan da nasıl bir tepki vereceğimi görmek için merakla yüzüme bakıyordu. "Daha alçak katlarda fiyatlarımız 3,9 milyon dolardan başlıyor. 35 milyon dolara kadar çıkabilirsiniz ama ağırlıklı olarak dört ve beş milyon dolarlık dairelerimiz var."

Monica bana standart dairelerden birinin modeli üzerinden yatak odalarını, banyoları, terasları, mutfakları ve diğer özellikleri gösterdi. Hem ön hem arka cephesi olan dairelerden güneşin doğuşu da, batışı da izlenebilecekmiş. Oradan ayrılma vaktim geldiğinde Monica'nın benden gerçekten de hoşlandığı ve gideceğim için üzüldüğü hissine kapıldım; ne kadar üst düzey bir satış temsilcisi olduğunu buradan da anlayabilirsiniz.

Batılı kentlerde gayrimenkul satın alan bazı zengin yabancılar –örneğin Londra'daki One Hyde Park'taki daire sahipleri– dairelerini boş bırakacak kadar zenginler. Ama çoğu bu yatırımlarından gelir elde etmek istiyor ve dairelerini kiraya veriyor. Gelgelelim bu hiç de kolay bir iş değil. Siz Malezya'da, kiracınız New York'taysa, daire hakkında konuşmak bir yana, ikinizin de uyanık olduğu bir saati denk getirmek bile sorun olacaktır. Örneğin bulaşık makinesi arızalandığında kimi çağıracağınızı nasıl öğreneceksiniz? Emlak vergisini nereye nasıl ödeyeceksiniz?

İşte bu noktada devreye Dylan Pichulik giriyor. Genç, ince yapılı, dost canlısı bir New Yorklu olan Pichulik 2012 yılına kadar konut projelerinde çalışmış. Bu zaman boyunca yabancı ev sahiplerinin daireleriyle ilgilenecek birini aradıklarını fark etmiş ve bu işi yapan kişi olmaya karar vermiş. "Aklınıza gelebilecek her şeyle ilgileniyoruz," diyor. "Her ay kira makbuzlarını düzenliyoruz, kiracılardan kira topluyoruz. Dairenin masraflarını ödüyoruz, emlak vergisini, sigortasını, bakım ve onarım giderlerini karşılıyoruz. Bulaşık makinesi bozulur veya üst kattan su akarsa kiracı bizi arıyor, biz hallediyoruz."

Pichulik, emlak piyasasındaki bilgisini ve deneyimini kullanarak müşterilerinin dairelerinde yapılacak tadilatları üstleniyor ("Hiç merak etmeyin, bana 400 bin gönderin hemen hallederim"), dairelerin kiraya verilmesini sağlıyor ve müşterilerin çocuklarının taşınma işlerine yardımcı oluyor. Bu bir karşılıklı güven oyunu: Müşteriler ona güvendikleri için işlerini ona yaptırıyorlar, zengin arkadaşlarına da onu tavsiye ediyorlar ve böylelikle Pichulik son derece kazançlı bir iş yürütüyor. Anlattığına göre, otel odasından çıkmayan bir müşterisinin –hayli varlıklı İsrailli bir kadınmış– her seferinde dokuz paket sipariş ettiği sigarasına varıncaya dek bütün ihtiyaçlarıyla o ilgileniyormuş. Kadının oğlu vize almakta sorun yaşayınca, annesinin uçakla İsrail'e dönüş yolculuğunda ona eşlik edememiş. Bunun üzerine Pichulik para karşılığı müşterisiyle birlikte uçağa binip İsrail'deki Ben Gurion Havaalanı'na kadar birinci sınıfta onun yanında yolculuk yapmış.

Olayı hatırlarken yüzünü buruşturarak, "Tuvalete gitmeye üşendiği için altına bez bağlıyor," dedi Pichulik. "Başlangıçta her şey yolundaydı, derken üç saat sonra tavandaki düğmeye basıp hostesi çağırdı. Gelen hostese, 'Altımı değiştirin,' dedi. Hostesler bir ona bir bana bakıp, 'Oğlunuz değiştirsin,' dediler. Ben de, 'Ben onun oğlu değilim,' dedim. Sonunda hostese değiştirttiler. Anlayacağınız bizde hizmette sınır yok."

Bu son derece sıra dışı olayı saymazsak, Pichulik'in müşterilerinin çoğu zengin ve sıradan insanlar. Onlardan "Fortune 500 listesine giren CEO'lar, eski devlet başkanları, gerçekten çok büyük

isimler" diye bahsediyor. Örneğin Rus bir müşterisi yılda sadece iki hafta sonu alışveriş yapmaya geldiği New York'ta geldiğinde kalmak için 14 milyon dolarlık bir daire satın almış. Bir başka müşterisini berberde eline aldığı bir derginin kapağında görmüş. Söylediğine göre yatırımların büyük bir kısmı Çin'den geliyor, bunu sırasıyla Güney Amerika, Körfez ülkeleri ve –tabii ki– eski Sovyetler Birliği ülkeleri izliyor. Yabancı yatırım dalgası şehri baştan aşağı değişirmiş. "Bundan beş yıl önce ayda 20-30 bin dolar kira ödeyebiliyorsanız sadece birkaç seçeneğiniz olurdu," diyor. "Şimdiyse portföyümde aylığı 20-30-40 bin dolar olan bir sürü daire var, hele aylığı 15-20 bin dolar olan yüzlerce daire var. Aylığı 110 bin dolar olan daire bile var. Artık burada ayda 80 bin dolar kira ödeseniz bile kimsenin dikkatini çekmezsiniz."

Pichulik, hiç yoktan var ettiği tuhaf kariyeri hakkında nazik ve esprili bir dille konuşuyor ama tanık olduğu muazzam eşitsizlikten rahatsızlık duyduğu da belli oluyor. Günlerini 50, 60 hatta 70 milyon dolarlık evlere bakarak geçirmenin insanın üzerinde tuhaf bir etkisi olduğunu söylüyor. Bu akıl almaz lüksün içinde yaşayan insanların nasıl bir düşünce yapısına sahip olduklarını merak ediyor: "Böyle bir dairede uyandığınızı düşünün, bütün şehir sizin emrinizde, burası da bir nevi sizin özel kaleniz. Bu kadar zenginlik içinde olmak, her sabah böyle bir duyguyla uyanmak ve bu manzaraya bakmak insanın hayatını nasıl etkiler?"

Daha da önemlisi, bu zenginlik dünyamızı nasıl etkiliyor? En önemli şehirlerimizin adeta birer pasta gibi dilimlenip Paravatanlılar arasında bölüştürülmesi nasıl bir etki yaratıyor? Dünyanın en zeki finansal analizcileri de on yıldan uzun süredir aynı soruya yanıt aramışlar ve vardıkları sonuç insanı afallatıyor. Şimdi plütonomiden bahsetmemiz gerekiyor.

16

PLÜTOLAR BİRLİKTE TAKILMAKTAN HOŞLANIRLAR

Ajay Kapur para ve onun nasıl kazanılacağı üzerine epey kafa yormuş biri. 2005 sonbaharında, petrol fiyatlarındaki artışın neden ABD sermaye piyasasını beklendiği gibi etkilemediğini araştırmaya başlamış. Petrol fiyatları 2005'ten sonra da yükselmeye devam edecek ve 2008 yılında Brent petrolün varil fiyatı 140 dolara ulaşacaktı; ama 2005 yılına kadarki üç yıl içinde petrol fiyatları iki katına çıkmıştı ve bu da tek başına yeterince çarpıcı bir artıştı. ABD'de benzinden alınan vergi düşük olduğu için, ham petrol fiyatlarındaki artış derhal pompa fiyatlarına da yansıyor, bu da kaçınılmaz olarak tüketicilerin harcanabilir gelirlerini etkiliyordu. Sürücüler kızgındı, siyasetçiler suçlu arıyorlardı, hükümetse kaygılıydı. Bütün bunlara rağmen hâlâ borsa üzerinde gözle görülür bir etki yoktu. Hayli tuhaf olan bu durum, tam da analizcilerin kafa yormayı sevdikleri türden bir bilmeceydi.

Kapur o sıralarda Citigroup bünyesindeki Küresel Strateji Araştırmaları'nın direktörüydü ve müşterileri için yatırım yapmaya değer varlıklar bulmakla görevliydi. Bu yüzden de neler olup bittiğini anlaması gerekiyordu. Meslektaşlarıyla birlikte durumu

incelediklerinde, henüz kaygılanmaya gerek olmadığına karar verdiler. Konuyu biraz daha düşünüp üzerine biraz daha okuduklarındaysa adeta bir aydınlanma yaşadılar ve vardıkları sonucu Ekim 2005 tarihli bir raporla tüm dünyaya duyurdular. Raporun başlığı *Plutonomy, Buying Luxury, Explaining Global Imbalances*'tı [Plütonomi, Lüksü Satın Almak, Küresel Dengesizliklerin Açıklaması]. Raporun dipnotları o sıralarda sol siyasetin kahramanları olan veya o zamandan bu yana kahraman haline gelmiş –özellikle de Thomas Piketty ve Emmanuel Saez gibi– iktisatçıların çalışmalarına atıflarla doluydu; ne gariptir ki bu çalışmalar, Citigroup analizcilerinin süper zenginlere daha iyi hizmet verebilmeleri için kullanılıyordu. Rapor özetle zenginlerin gitgide daha da zenginleştiğini ve bu durumdan para kazanmanın mümkün olduğunu söylüyordu.

Kapur'un vardığı sonuç şuydu: Eğer bir ülkenin servetinin büyük bir kısmı birkaç kişinin elindeyse, petrol fiyatlarının pek de bir önemi kalmıyordu. Petrol fiyatları kısıtlı bir bütçeyle geçinmek zorunda olan insanlar için önemlidir. İşe gidip gelmek için harcadığınız para birkaç ay içinde ikiye katlanırsa, tatile çıkmak, sinemaya gitmek hatta yiyip içmek gibi şeylere harcayabileceğiniz miktar da kaçınılmaz olarak azalır. Öte yandan, eğer çok zenginseniz seyahatlere harcadığınız yol masrafları gelirinizin çok küçük bir kısmını oluşturur ve bunun artması veya azalması diğer harcamalarınızı etkilemez. Birkin marka çantalar, Sunseeker marka yatlar veya Miami'de dördüncü bir ev satın almak sizin için sıradan eylemlerse, petrol fiyatındaki değişimlerin bir önemi kalmaz; dolayısıyla satın aldığınız bu ürünleri satan şirketler de petrol fiyatlarından etkilenmezler.

Kapur'a göre kendisi gibi analizciler ortalama tüketiciye gereğinden fazla odaklanıyorlardı; halbuki içinde bulunduğumuz eşitsizlik çağında ortalama tüketicinin ekonomideki rolü geçmişe kıyasla çok daha küçüktü. Kapur, İngiltere, Amerika veya Kanada gibi ülke servetinin çok büyük bir kısmının az sayıdaki zenginin elinde olduğu ekonomiler için "plütonomi" tanımını kullandı (bu terimi kendisinin icat ettiğini ileri sürse de plütonomi

kelimesi on dokuzuncu yüzyılın ortalarında da vardı ve ekonomi anlamında kullanılıyordu). Gerçekleştirdiği analiz son derece özgündü ve önceki iki bölüm boyunca ayrıntılarıyla bahsettiğim lüks harcamaların dünyayı nasıl etkilediklerini çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyordu.

Şöyle yazmıştı Kapur: "Bir plütonomide 'ABD'li tüketici', 'İngiliz tüketici' veya 'Rus tüketici' diye bir şey yoktur. Zengin tüketiciler vardır, sayıları azdır ama sayılarıyla son derece orantısız bir biçimde, gelirin ve tüketimin aslan payı onlardadır. Bir de diğerleri, yani 'zengin olmayanlar' vardır; sayıları çok olmasına karşın milli gelirin şaşırtıcı derecede küçük bir dilimi onlara aittir." Citigroup analizcilerinin yaptıkları araştırmaya göre, ABD'deki en zengin bir milyon hane halkının toplam serveti, en yoksul 60 milyon hane halkının servetine neredeyse eşit. Üstelik zengin insanların sahip oldukları servetin çok daha az bir kısmı yaşamlarını sürdürmek için yapmak zorunda oldukları harcamalara gidiyor; yani istedikleri herhangi bir şeye harcayabilecekleri para, zorunlu harcamalarına oranla servetlerinde çok daha fazla bir yer tutuyor. Barınma masraflarını düşerek sadece finansal varlıklara bakıldığında, en zengin bir milyon Amerikan hanesi, en alttaki 95 milyon hane halkının toplam servetinden daha fazlasına sahip. Bu, iktisat tarihinde yeni ortaya çıkmış bir durum ve kurnaz bir yatırımcı için de son derece kazançlı bir fırsat anlamına geliyor. Naulila Diogo (düğünü için 200 bin dolarlık elbise satın alan Angolalı prenses) veya Dimitri Firtaş (Londra'daki metro istasyonunu satın alan Ukraynalı milyarder) gibilerinin tercih ettikleri ürünleri satan şirketlere yatırım yapmanın bir yolunu bulursanız, siz de dünyadaki eşitsizlikten kâr edebilir ve hatta siz de bir plütonomist olabilirsiniz.

Zaman içinde Kapur'un öngörülerinin bazılarının yanlış olduğu anlaşıldı. Örneğin ABD, Kanada ve Büyük Britanya'da Avrupa'ya ve Japonya'ya kıyasla daha fazla eşitsizlik olmasını bu ülkelerdeki nüfusun önemli bir kısmının göçmen kökenli olmasına bağlamıştı. Dediğine göre göçmenlerin beyninde ataları gibi mutlu mesut memleketlerinde oturan ve bir yerlere göç etmeyen

milletlere oranla daha fazla dopamin ("merak, macera tutkusu ve girişimcilikle ilişkili ... bir mutluluk kimyasalı") salgılanıyordu. Öte yandan Kapur'un iktisadi öngörüleri son derece isabetliydi. Öngörülerinden hareketle Paravatanlıların satın alma davranışlarından kazançlı çıkan Julius Baer, Bulgari, Burberry, Richemont, Kuoni ve Toll Brothers gibi şirketlerin hisselerinden oluşan bir yatırım sepeti hazırlamıştı. Sepetteki şirketlerin hisse senedi değerlerini 1985'ten itibaren takip etti ve bu sepetin yılda yüzde 17,8 kazandırdığını, yani bir bütün olarak hisse senedi piyasasından çok daha kazançlı olduğunu buldu. Sepetin kâr oranı zaman geçtikçe yükseliyor, özellikle de zengin Rusların ve diğerlerinin Batı'daki lüks yaşamın tadına bakmaya başladığı 1994 yılından sonra hızla artıyordu.

"Gelişmekte olan ülkelerdeki girişimciler/plütokratlar (Rus oligarklar, Çinli emlak/imalat devleri, Hintli yazılım devleri, Latin Amerikalı petrol/tarım baronları) küreselleşmeden orantısız bir şekilde kazanç sağlıyorlar ve kazandıklarını da gelişmiş plütonomilerdeki varlık piyasalarına yatırıyorlar," diyor Kapur. "Zenginler zenginlere kazandırır, yani 'plütolar' kendileri gibilerle bir arada bulunmaktan hoşlanırlar ... gelişmekte olan ülkelerdeki süper zenginler harcamalarını ve yatırımlarını genellikle kendi ülkelerinde değil gelişmiş ülkelerde yaparlar."

Bu herkesin bildiği bir gerçekti. İki yıl önce Rus milyarder Roman Abramoviç, Chelsea futbol kulübünü satın alarak gazetelere manşet olmuştu; tüm dünyadaki zenginlerin paralarını hep aynı üç beş şehirde harcamalarına kimse şaşırmıyordu. Fakat Kapur'dan önce bu davranışın dünyanın geriye kalanı üzerindeki etkisini inceleyen kimse çıkmamıştı.

Kapur araştırmasında vardığı sonucu "moda düşkünü meslektaşı Priscilla"nın şu sözleriyle özetliyordu: "Vay canına, plütonomi hisselerine sahip olursam zengin olurum, bu hisselerden kazandığım parayla da daha fazla plütonomi ürünü satın alabilirim." Priscilla'nın savına göre, eşitsizlik arttıkça zenginler daha fazla lüks mal satın alacaklardı, bu sayede de lüks malları üreten şirketlerin hisseleri piyasanın geneline kıyasla çok daha fazla

getiri sağlayacaklardı. Kapur'un müşterileri bu hisselere yatırım yaptıkları sürece eşitsizlik artmaya devam edecek, eşitsizlik artınca onların kârı da artacaktı. Kârları arttıkça daha fazla lüks mal satın alacaklar, onlar satın aldıkça bu malları üreten şirketlerin hisseleri daha çok değer kazanacak, bu durum eşitsizliği daha da fazla artıracak, artan eşitsizlikten kâr eden zenginler daha fazla lüks mal satın alacaklar, satın aldıkları malları üreten şirketlerin hisseleri daha da çok değer kazanacak ve bu böyle sürüp gidecekti. Bu öyle bir döngüydü ki yarattığı fırsatı görüp yatırım yapan herkese kazandırıyordu. Pnina Tornai'nin gelinlik mağazasındakilerin veya Londra'daki emlak komisyoncularının zaten bildikleri bir kuraldı bu: Paranın kaynağını sormayanlar hem kendileri kazanır, hem etraflarındakilere kazandırırlar.

Kapur bu alanda çalışmaya devam ederek aynı konuda ardı ardına çok sayıda araştırma yayımladı. 2006 yılının Mart ayında *The Rich Getting Richer* |Zenginler Daha da Zenginleşiyor| başlıklı bir rapor yayımladı, Eylül ayında da Londra'da *Rising Tides Lifting Yachts* |Yükselen Dalgalar Yatları Kaldırıyor| başlıklı bir sempozyum düzenledi. Sempozyumda yatırımcılara verdiği tavsiye kısa ve özdü: "Paranızı lükse yatırın." Sempozyumun internet sitesi hâlâ yayında; yapılan sunumların bağlantıları artık çalışmıyor ama katılımcılardan alıntılar içeren rapor, Paravatanlıların nelere para harcamaktan hoşlandıkları konusunda benzersiz ipuçları veriyor.

Raporun yazarları, sempozyumdan çıkan sonucu şöyle özetliyor: "Zenginler üst düzey hizmet, emsalsizlik ve yüksek kalite bekliyor. Ürün ve hizmetlerin geleneksel anlamdaki maliyetleri ile değerleri arasında çok büyük bir fark var. Burada değerli olan şey para değil zaman. Zenginler sadece kendilerine sunulan hizmet ve ürünlere ve özel ilgi görmeye değer veriyor. Kanımızca, önümüzdeki yıllarda zenginler daha da zenginleşecek ve küresel servet pastasından daha da büyük bir dilim alacaklar."

Raporda yer alan bazı tahminler boşa çıktı. 2007 yılında başlayan küresel finans krizi dünya ekonomisini yutarken pek çok süper zenginin de servetini silip süpürdü. Fakat Kapur'la çalışma arkadaşlarının haklı çıktıkları bir konu vardı. Kriz sonrasında

bankalar eskisi kadar kolay kredi vermez olunca, elinde nakit parası olanlar eskisinden de avantajlı bir konuma geldiler. Londra, Miami ve New York gibi şehirlerdeki müteahhitlerin yabancı zenginlere hitap eden konut projelerine ağırlık vermelerinin nedeni de buydu. Eğer emlak piyasasında nakit parayla satın alanlar çoğunluktaysa, mantıklı olan onların istediği türden konutlar yapmaktır. Nakit parası olanlar otuz ikinci katta bir köpek gezdirme alanı istiyorlarsa, otuz ikinci katında köpek gezdirme alanı olan konutlar yapılacaktır.

Kapur ve beraberindeki analiz ekibinin 2006 yılında söylediği şu sözler, Paravatanlıları kusursuz bir biçimde tanımlıyor: "Ultra zengin plütonomistler belli bir coğrafyaya bağlı kalmıyorlar; aksine tüm dünyayı dolaşıyorlar ve kendileri gibi plütonomistlerle aynı plütonomi mekânlarında buluşuyorlar. Örneğin Londra'da değeri dört milyon sterlinin üstünde olan evlerin yüzde altmışı İngiliz olmayan kişilere satılıyor." Finans krizinden sonra bu göçebe Paravatanlılar dünya üzerindeki pek çok yerin sahibi oldular.

Citigroup gibi pek çok banka var ve hepsi de analizcilerden oluşan ekiplere sahip. Bu ekipler sürekli olarak rapor hazırlıyorlar ve bu raporlarda kâr getirme ihtimali olan pek çok varlık –hisse senetleri, bonolar, ticari mallar, araziler– yer alıyor. Bu raporların büyük bir kısmı yayımlandıktan birkaç gün sonra işlevlerini tamamlamış olarak çöpe gidiyor. Kapur'un plütonomi konulu raporlarıysa çok daha uzun süre gündemde kaldılar. Kapur'un ilk raporu yayımlandığı hafta Reuters'in uzunca bir haberine konu oldu ve dünyanın en prestijli basın kuruluşları da rapora geniş yer verdi. Ardından *Economist, Barron's, Financial Times* ve *Atlantic* aynı konuyu inceleyen başka raporlar yayımladı. Kapur'un öngörüleri kitaplara da konu oldu. Michael Gross'un 15CPW üzerine yazdığı kitapta da, polemikleri seven belgesel yapımcısı Michael Moore'un 2009 tarihli *Kapitalizm: Bir Aşk Hikâyesi* adlı belgesel filminde de bu öngörülere yer verildi. Hatta Moore'un belgeselinde Kapur kötü adamlardan biri olarak gösteriliyordu.

Haksızlıktı bu. Kapur, analiz ekibiyle birlikte ortaya koyduğu durumdan zevk alıyor değildi; hazırladığı plütonomi raporunun

konuyla ilgili kendi ahlaki duruşunu yansıtmadığını da açıkça belirtiyordu ("burada yer alan analizimiz salt gerçeklere dayalıdır ve nasıl bir toplum istediğimize ilişkin görüşlerimizi yansıtmamaktadır"). O sadece işini yapıyor, yani müşterileri için kârlı yatırım fırsatları arıyordu. Raporunda yer verdiği makroekonomik analiz gelişmiş ülkelere, özellikle de ABD'ye odaklanıyordu ve yolsuzluğun hüküm sürdüğü kleptokrasilerden dışarı akan servetten konuyla ilgisi olduğu ölçüde bahsediyordu. Süregelen korkunç hırsızlığın, Obianglar'ın Kaliforniyalı oto galericilerden sürüyle süper araba satın almalarının veya ufak tefek bir adam olan Zambiya eski devlet başkanının ısmarlama takım elbiseler ve gizli topuklu ayakkabılar sipariş etmesinin sorumlusu Kapur değildi.

Aslına bakılacak olursa, Kapur'un yoksul ülkeler üzerine yaptığı analiz, raporunun en zayıf taraflarından birini oluşturuyordu zira bu ülkelerdeki ekonomilerin zamanla yasalara daha uygun bir işleyişe kavuşacaklarını ve ABD ekonomisine benzeyeceklerini öngörüyordu. Gerçekteyse bahsettiği ülkelerin çoğunda yasaların gücü gitgide zayıflıyor ve ülke ekonomileri Kapur'un tahminlerinin aksi istikamette ilerliyor. Hal böyleyken, Kapur'la ekibi internetin nispeten daha karanlık köşelerinde onlara yakıştırılan her türlü ahlaki kaygıdan yoksun kleptokrasi savunucuları olarak anılmayı hak etmiyorlar.

Burada tenkit edilecek birileri varsa araştırmayı yapanlar değil; bu gibi araştırmaların yapılmasına ve zenginlerin daha da zengin olması için yeni yatırım yolları aranmasına yol açan Paravatan tezgâhını kuranlar ve işletenlerdir. Onlara ister Paravatanlı ister plütonomist deyin, zenginlerin sözünün geçtiği bir dünyada iş yapan ve başarılı olmak isteyen herkes –servetlerinin kaynağı şüpheli de olsa– süper zenginlerin gücünü tanımak zorundadır.

Bu alanda yapılan araştırmaların sonuçları, bazıları için kötü haber anlamına geliyor. 2015 yılında mali danışmanlık firması Deloitte tarafından İsviçre malı saatler üzerine yapılmış *Uncertain Times* [Belirsiz Zamanlar] başlıklı bir çalışma, pahalı saat üreticilerinin gelecek konusunda hayli karamsar olduklarını söylüyordu.

Sorun ekonomik gerileme veya saatlerle ilgili bir kusur değil; Çin devletinin yolsuzluğa karşı savaş açmış olmasıydı. Rüşvet yiyen devlet yetkililerinin yaptıkları iyilikler karşılığında almayı en çok sevdikleri hediyeler arasında olan pahalı saatlerin satışları da bu savaştan olumsuz etkileniyordu. Çalışma şöyle diyordu: "Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin düşük büyüme oranlarının yanı sıra, Çin'de yapılan yolsuzluk ve rüşvet karşıtı yasal düzenlemeler de Çin ve Hong Kong'a ilişkin beklentilerde karamsarlığa yol açmaktadır. Bu gelişmeler, lüks tüketim mallarının satışlarında düşüşe neden olmaktadır. Saat üreticisi firmaların yüzde 81'i, geçen 12 ay içinde Çin'de yürürlüğe giren rüşvet karşıtı yasalar nedeniyle talebin azaldığını belirtmektedirler."

Pahalı saatler devlet yetkililerinin gözde aksesuarları arasındadır; hem fazla dikkat çekmezler hem de gören gözlere sahiplerinin gücünü gösterirler. 2009 yılında Rus gazetesi *Vedomosti*, devletin ileri gelenlerinin katıldıkları törenlerde çekilmiş, devlet yetkililerinin kollarındaki saatlerin gözüktüğü fotoğraflardan oluşan bir derleme yayımlamıştı. Her bir fotoğrafta söz konusu kişinin maaşı ve kolundaki saatin değeri belirtiliyordu. En ucuz saat, Hesaplar Odası başkanının taktığı 1800 İsviçre frangı değerindeki saatti. Diğer saatlerin çoğu 10 bin dolar ile 50 bin dolar aralığındaydı; birkaç devlet yetkilisinin saatleri daha da pahalıydı. Moskova Belediye Başkan Yardımcısı, biri 1,04 milyon dolar, diğeri 360 bin dolar değerindeki iki saatiyle hem birinciliği hem de ikinciliği kazanmıştı. Çeçenistan devlet başkanı Ramazan Kadirov'un saati ise yaklaşık 300 bin dolarlık fiyatıyla üçüncü olmuştu. Gazetenin bu haberi bazı devlet yetkililerinin başını ağrıtmış olacak ki 2012 yılında Moskova Patriği'nin pırıl pırıl cilalanmış bir masada otururken çekilmiş fotoğrafı basına verilmeden önce, patriğin kolundaki 30 bin dolarlık Breguet marka saat Photoshop marifetiyle silinmişti. Gelgelelim saati silen kişi, saatin masaya düşen yansımasını silmeyi unutarak hem patriği gülünç duruma düşürmüş, hem de ahlaki bir lider olarak insanın nefsini köreltmesinin ve geleneksel değerlere dönmesinin önemi üzerine yaptığı konuşmanın inandırıcılığını epey zedelemişti.

Saat skandalı Rusya'da rüşvet karşıtı planlı bir mücadeleye yol açmadı (lüks saat üreticileri buna sevinmiş olabilirler). Öte yandan 2012 yılında Çin'de ciddi bir yolsuzlukla mücadele kampanyası başlatıldı ve aralarında o zamana kadar dokunulmaz kabul edilen kişilerin –yüksek rütbeli ordu mensuplarının, devlet adamlarının ve valilerin– de bulunduğu on binlerce kişi yargılandı. Bu kampanyayla birlikte devlet yetkililerinin servetlerini sergileme merakları da son buldu. Kapur'un müşterilerine yatırım yapmalarını salık verdiği lüks hizmet ve mal sektörleri, lüks yeme ve içme sektörleri de dahil olmak üzere, ağır bir darbe almış oldu. 2005 yılında Fransa'nın Bordeaux bölgesinden Çin'e sadece 12 bin hektolitre şarap ihraç edilmişti. Bunu izleyen yedi yıl içindeyse Bordeaux'dan Çin'e gerçekleşen şarap ihracatı neredeyse elli kat artarak 538 bin hektolitreye çıkmış, harcamalarıyla gösteriş yapmak isteyen Çinliler'in alışveriş alışkanlıkları Fransız şarap ekonomisinde büyük bir değişime yol açmıştı. Yolsuzluk karşıtı kampanya başladığında, Çinli devlet yetkilileri de herkesin gözü önünde şişelerce Château Lafite içmekten vazgeçtiler ve Bordeaux'nun şarap ihracatı iki yıl içine dörtte bir oranında azaldı. Bir şarap üreticisinin olan biteni özetleyen cümlesi şöyleydi: "Hiç şüphesiz, özel uçaklarla gelip bir seferde 50 bin dolarlık şarap satın alan varlıklı Çinliler'in sayısında kayda değer bir düşüş gözlemliyoruz."

Aynı durum Çin'deki Paravatanlıların gösterdiği rağbet sonucu satışları tavan yapan diğer Batılı lüks tüketim mallarının üreticileri için de geçerliydi. 2014 yılında Scotch Whisky Association (İskoçya Viski Birliği), Çin'e ve Singapur'a yapılan viski ihracatında (Singapur da İskoçya'dan ithal ettiği viskinin önemli bir kısmını Çin'e satıyordu) yaşanan ani düşüşü "Çin devletinin kemer sıkma kampanyası" olarak adlandırdığı yolsuzlukla mücadele kampanyasına bağlıyordu. 2016 yılı sonunda bu iki Uzakdoğu ülkesine yapılan viski satışları neredeyse yarı yarıya azalmıştı. Kapur'un plütonomi dalgasına tutunup yükselme hayali kuran ve bu hayalle alkollü içki üreticilerine yatırım yapanlar büyük bir şok yaşamışlardı.

Gerçi Kapur müşterilerini bu riske karşı da uyarmıştı. Yaptığı analizde gelişmekte olan ülkelerdeki siyasetçilerin ve iş insanlarının kuralları eğip bükerek ceplerini nasıl doldurduklarından bahsetmemişti, Rusya gibi ülkelerin zaman içinde yasalara daha saygılı yerler haline geleceğine ilişkin tahmini de yanlıştı ama plütonomi hisselerinden oluşan yatırım sepetinin yolsuzlukla mücadele kampanyalarından zarar göreceğini öngörebilmişti. 2014 yılında Amerika'daki Merrill Lynch Bank (Kapur artık burada çalışıyordu) için yazdığı raporda, "Giderek artması beklenen gelir dağılımındaki eşitsizlik ve bunun yol açtığı [genellikle devlet kurumlarında süregeldiği düşünülen] yolsuzluk algısı, yolsuzluğa karşı büyük çaplı bir savaş açılmasına da neden olabilir," diyordu. "Gelişmekte olan ülkelerde satışı yüksek olan veya ilk bakışta görünürlüğü yüksek olan (saat, şarap, araba, mücevher gibi) lüks eşyalar ve ürünler, kısa vadede riskli yatırımlar olabilirler."

Kapur, bu vesileyle on yıl önce yaptığı hesaplamaları da gözden geçirmiş ve hâlâ geçerli oldukları sonucuna varmıştı: "Rusya'daki, Malezya'daki, İsrail'deki, Filipinler'deki, Tayvan'daki ve Şili'deki über-plütonomistlerin sahip oldukları servet, ABD'deki hemşehrilerine kıyasla ülke servetinin çok daha büyük bir dilimini oluşturmaktadır. Daha büyük servetlerin vergi öncesi kârlarının da daha yüksek olduğunu göz önünde bulundurarak, bu servet yoğunlaşmasının artmasını bekleyebiliriz."

"Hemşehriler" sözcüğünü kullanması ilginçti. Muhtemelen aslında "benzerleri" gibi bir şey demek istemişti zira bahsettiği zenginler hemşehri değildiler; dünyanın dört bir yanındaki farklı milletlere mensuptular. Fakat bu dil sürçmesi, Kapur'un bu konudaki gerçek hissiyatını da ele veriyordu. Bahsettiği plütonomistler ceplerinde hangi ülkenin pasaportu olursa olsun aslında aynı ülkenin vatandaşıydılar.

Kapur'un plütonomi yatırım sepetini bekleyen tek tehlike hükümetlerin yolsuzlukla mücadele politikaları değildi. 2005 yılında yayımladığı ilk araştırmadan bu yana –bu arada çalıştığı yerler değişse de bu konuda araştırma yapmaya ve yayımlamaya devam etti– sürekli vurguladığı bir gerçek vardı: Plütonomi, eşitsizliğin

bir sonucuydu. Tavsiye ettiği yatırım stratejisi ancak dünya ekonomisinin orantısız büyüklükte bir kısmı zenginlerin elinde olduğu sürece kâr getirebilirdi. Söz konusu zenginlerin içinde yaşadığı toplumlar bu kontrolsüz servet birikimine dur dedikleri takdirde durum tersine döndürülebilirdi. Kapur, 2005 yılındaki raporunu, "Bir noktada plütonomiye karşı bir hareket gelişmesi kuvvetle muhtemeldir," diyerek bitiriyordu. Tahmini gerçekleşti ve ABD'nin başını çektiği bir hareket başladı.

17

İSVİÇRE'Yİ DİZE GETİRMEK

2007 yılı başında Washington'lı iki avukat ABD Adalet Bakanlığı'yla temas kurarak ellerinde bakanlığı ilgilendiren bir dava olduğunu söyledi. Dediklerine göre bir müvekkilleri adının gizli tutulması koşuluyla binlerce zengin Amerikalının yasaları nasıl çiğnediğini ve nasıl vergi kaçırdığını ifşa etmek istiyor, üstelik bütün bunların da dünyanın en güçlü finans kuruluşlarından biri tarafından ayarlandığını söylüyordu. Söz konusu kişi Bradley Birkenfeld'di; yaklaşık bir yıl önce Paul Hector ve Rick Moran'ın avukatlık bürosuna girerek "dünya çapında bir komployа dair içeriden bilgi verebileceğini" söylemiş, avukatların Adalet Bakanlığı'yla görüşmelerini istemişti. İki avukat Birkenfeld'in verdiği bilgilerin doğruluğunu teyit etmek için aylarca araştırma yapmış, sonunda da savcı Karen Kelly'ye şöyle yazmıştı: "Bu, insanın karşısına hayatta bir kez çıkacak türden bir dava."

Birkenfeld bildiği her şeyi anlatması karşılığında dokunulmazlık talep ediyordu ama bu isteği gerçekleşmedi. Hatta tam tersi oldu. 2007 yazı boyunca savcılarla yaptığı uzun toplantılara ve paylaştığı onca bilgi ve belgeye rağmen savcılar Birkenfeld'in hâlâ bir şeyler sakladığını düşünüyordu. 2008 yılının Mayıs ayında Birkenfeld evinin bulunduğu Boston'a geldiğinde tutuklandı

ve hakkında ABD'yi dolandırmak için komplo kurmak suçuyla dava açıldı. Bir ay sonra suçunu kabul ederek beş yıla kadar hapis cezasına çarptırıldı. Birkenfeld'in suçunu itiraf ederken verdiği bilgiler, onun gibi özel finans danışmanlarının müşterilerinin parasını devletten kaçırmak için neler yapabileceğini de çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyordu.

Birkenfeld, müşterilerine "nakit paralarını ve değerli eşyalarını İsviçre'de bir kiralık kasaya koymalarını; yurtdışında mücevher, sanat eseri ve lüks eşya satın alırken İsviçre'deki banka hesaplarını kullanmalarını; İsviçre'deki banka hesaplarından çektikleri paraları ABD'de sanki kendi hesaplarından para çekmemişler de bankadan kredi çekmişler gibi göstermelerini; offshore hesaplarına ilişkin ABD'de bulunan bütün belgeleri yok etmelerini ve ABD'deki vergi müfettişleri tarafından tespit edilemeyecek olan İsviçre banka kartlarını kullanmalarını" salık vermişti. Davayı izleyen gazetecilerin aktardıkları bir olay hayli ilginçti: Birkenfeld, Amerikalı bir müşterisi adına elmas satın almış, müşterisi vergi kaçırabilsin diye elmasları bir diş macunu tüpünün içine saklamış ve bu şekilde ABD'ye sokmuştu. 1960'larda Goldfinger'ın yaptığı altın kaçakçılığının daha da kurnazcasıydı bu. Milyonlarca dolarlık elması makyaj çantasına saklamak varken, yüzlerce kiloluk altın levhaları James Bond'un İsviçre'ye kadar takip edebileceği bir Rolls-Royce'a monte etmeye gerek kalmıyordu.

Birkenfeld'in daha sonra yayımladığı *Lucifer's Banker* [Şeytanın Bankeri] adlı kitapta yer alan anılarını okuyunca, mahkemede itiraf ettiği suçların gerçekte olup bitenin çok küçük bir kısmı olduğu anlaşılıyor. Kitapta, peşine düştüğü zengin Amerikalılara yat fuarlarında, araba yarışlarında, klasik müzik resitallerinde ve sanat galerilerinde nasıl yanaştığını ve yıllanmış konyaklar eşliğinde onları nasıl ikna ettiğini anlatıyor. Paralarını kendisine teslim etmeleri için şöyle bir girizgah yapıyormuş: "Size sıfır vaat ediyorum." Karşısındakini şaşırtıp dikkatini çektikten sonra da asıl vurucu cümleleri söylüyormuş: "Daha doğrusu üç sıfır vaat ediyorum. Sıfır gelir vergisi, sıfır değer artışı kazancı vergisi, sıfır veraset vergisi."

Birkenfeld kendisiyle görüşmeye Cenevre'ye gelen potansiyel müşterileri önce lüks bir lokantaya, ardından bir striptiz kulübüne götürüp sonra da hayat kadınlarıyla bir araya getiriyordu. Böylece kıvama geldiğini söylediği müşterileri ertesi sabah bankaya götürüyor ve servetleri için vekalet belgeleri imzalatıyordu. Bankaya getirdiği her bir dolar için –banka bu paraya Net Yeni Para adını vermişti– prim kazanıyordu. Kazandığı primle de oldukça lüks bir hayat sürüyordu. Anılarında alaycı bir dille bahsettiği pahalı zevkler edinmişti: "Laurent-Perrier marka şampanyaya, taze beluga hayvarına veya Havana'dan gelen Churchill marka purolara düşkün değilseniz böyle bir hayat tarzı size hitap etmeyebilir. Ama Frigor marka İsviçre çikolatası, Audemars Piguet marka saatler, Brioni marka takım elbiseler ve sadece sizi memnun etmek ve iyi vakit geçirmek isteyen nefis kızlar hoşunuza gidiyorsa bu hayatı sevebilirsiniz." Kendisi için şöyle diyordu Birkenfeld: "Bu oyunda kusursuz bir oyuncu olmuştum. Dünyanın dört bir yanına birinci sınıf uçuyor, beş yıldızlı otellerde kalıyordum. Yüzde birlik dilimde yer alan zenginleri baştan çıkarıyor, onları servetlerini sorgusuz sualsiz kabul edecek İsviçre bankalarına yönlendiriyordum."

Savcılar Birkenfeld'in dokunulmazlık talebini reddettiler çünkü tamamıyla dürüst olmadığını ve kendini korumak için bazı şeyleri gizlediğini düşünüyorlardı. Özellikle de milyarder Igor Olenikof'la olan ilişkisini sakladığı için onu suçluyorlardı. Uzun süredir Birkenfeld'in müşterisi olan Olenikof, İsviçre'deki banka hesaplarına 200 milyon dolar zulalamıştı. Hesapların sahibi olarak Bahamalar'daki bir paravan şirket görünüyor, Danimarka'daki ve Liechtenstein'daki başka şirketler sayesinde neyin kime ait olduğu gizleniyordu. Savcı Kevin Downing, Birkenfeld'in davasının görüldüğü duruşmada yargıca şöyle diyordu: "ABD vatandaşlarının bir yandan bu tür bir sahtekârlık yapıp diğer yandan buraya gelip bizimle işbirliği yapıyor gibi görünmelerine izin veremeyiz."

Haklıydı. Dokunulmazlık istiyorsanız bildiğiniz her şeyi açıklamanız gerekiyordu. Sonuç olarak yargıç, Birkenfeld'e 40 ay hapis cezası verdi. Fakat bir yandan da, eğer birine biraz müsama-

ha gösterilecekse o kişi Birkenfeld olmalıydı. Washington'a gelip çevirdiği dolapları açıkladığında sadece kendi başını yakmakla kalmamış, Paravatan'ın en kutsal yeri olan İsviçre bankalarında neler döndüğüne ilişkin o güne kadar kimsenin açığa vurmadığı paha biçilmez bilgiler vermişti. Savcı Downing de, gönülsüzce de olsa, bu gerçeği kabul ediyordu: "2007 yazında Bay Birkenfeld Adalet Bakanlığı'nın kapısından içeri girmeseydi, bugün hâlâ bu muazzam sahtekârlık düzeninden habersiz olacaktık. Bu soruşturma hem İsviçre'deki bankalardan delil elde etme yöntemlerimizi değiştirdi, hem de İsviçre hükümetinin ABD ile yeni vergi anlaşmaları yapmasını sağladı."

Paravatan'ın temellerine Bradley Birkenfeld kadar şiddetli bir darbe indiren çok az sayıda insan olmuştur. Onun itirafları sayesinde offshore finans sisteminde de bir devrim yaşandı. Birkenfeld Washington'a geldiğinde sadece Adalet Bakanlığı'yla değil, IRS'le ve Senato'daki Soruşturmalar Daimi Alt Komitesi'yle de görüşmüştü. Komite, 2008 yılının Temmuz ayında konuyla ilgili bir rapor yayınladı. Yürütülen soruşturmanın sonucunda Birkenfeld'in açıkladığı offshore sahtekârlığı nedeniyle ABD hazinesinin her yıl 100 milyar dolarlık vergi geliri kaybı olduğu anlaşılmıştı. Raporda, Birkenfeld'in işvereni olan İsviçre bankacılık devi UBS'nin bu sahtekârlığı nasıl gerçekleştirdiği de anlatılıyordu.

İsviçre bankalarının başka ülkelerin parasını ayartma geleneği ta 1934'te çıkarılan bankacılıkta gizlilik yasalarıyla başlamıştı; o zamanki amaç Büyük Bunalım sırasında vergi gelirlerini korumaya çalışan hükümetten para kaçırmak isteyen Fransız müşterileri İsviçre'ye çekmekti. Daha sonraları Nazi savaş suçlularını ve başka ülkelerdeki kleptokratları da cezbeden bu yasalar, offshore bankacılığa öncülük eden Londralı bankerler tarafından da sömürülmüştü. Fakat bu seferki daha da incelikli bir tezgâhtı ve tam da bu türden sahtekârlıkları önlemek için uygulamaya konmuş bir anlaşmaya karşı hamle olarak geliştirilmişti. Birkenfeld'in eski işvereni olan UBS, 2001 yılında Yetkili Aracı (Qualified Intermediary) olmayı kabul etmiş, yani tüm Amerikalı

müşterilerinin İsviçre'deki varlıklarını ABD'ye beyan edeceklerini veya müşteri bunu yapmadığı takdirde müşterinin hesabından ABD'ye vermesi gereken vergi kadarlık bir miktara el koyup bunu ABD Hazinesi'ne aktaracağını taahhüt etmişti. Bu anlaşma sayesinde İsviçre bankaları ABD Hazinesi adına vergi kestikleri sürece müşterilerini gizli tutmaya devam edebileceklerdi.

Harika bir plandı bu; ama ufak bir kusuru vardı: Bankaların dürüst olacağı varsayımına dayanıyordu. Haliyle de işe yaramadı. İşe yaramamakla kalmadı, UBS tarafından yerle bir edildi. Başka ülkelerdeki bankalar İsviçre'deki bankacılık işlemlerini sona erdirirken UBS tam tersine genişleme yoluna gitti ve olabildiğince fazla Amerikalı zengine gizli hesap pazarladı. Sebep çok basitti: Zenginlerin vergi kaçırmalarına yardım etmek çok kazançlı bir işti. "Bankadaki isimsiz hesaplarda daha fazla varlık vardı, bu hesaplar bankaya daha çok yeni para getiriyordu ve bu hesaplar diğer hesaplara oranla banka için daha kârlıydılar," diyordu Senato kararı. "UBS, Yetkili Aracı programına dahil olduktan kısa bir süre sonra Amerikalı müşterilerinin hesaplarını, milyarlarca dolarlık varlıklarını IRS'ten gizlemelerini sağlayacak şekilde yapılandırdı."

Birkenfeld, Senato'daki alt komiteye yaklaşık yetmiş bankacıdan oluşan bir "öncü kuvvet" halinde UBS tarafından finanse edilen Miami'deki Art Basel gibi etkinliklere katıldıklarını ve zengin müşteri avladıklarını anlattı. 2004 ile 2006 yılları arasında bu bankacılar, bankaya gelen ABD kaynaklı paranın miktarını dört katına çıkarmışlardı ve 2007 yılında da dört katına çıkarmayı planlıyorlardı. "Spor müsabakalarına katıldık. Araba fuarlarına, şarap tadımlarına katıldık. Emlak komisyoncularıyla anlaşmalar yaptık. Avukatlarla anlaşmalar yaptık," diyordu Birkenfeld. "Zenginler nerelerde takılıyorsa biz de oralara gittik ve onlarla konuşmanın bir yolunu bulduk."

Müşterilerin neden İsviçre'de bir banka hesabı açmak istedikleri sorulduğunda, Birkenfeld oldukça açık sözlüydü: "Vergi kaçırmak için. Ayrıca ... insanlar eşlerinden, iş ortaklarından veya başka birinden para saklama fikrinden hoşlanıyorlar."

Tahmin edileceği üzere, UBS'nin kendisine duyulan güveni nasıl sistemli bir şekilde kötüye kullandığını öğrenen Adalet Bakanlığı oldukça sert bir karşılık verdi. 2008 yılının Temmuz ayında ABD, İsviçreli bankacılık devinden ABD vatandaşı olan bütün müşterilerinin isimlerini talep etti. Bu, İsviçre'nin meşhur gizlilik yasalarıyla taban tabana zıt bir talepti. Normalde UBS böyle bir talebi duymazdan gelir, üstünü örter veya Yetkili Aracılık anlaşmasıyla yaptığı gibi kendisine yeni kazanç fırsatları doğuracak bir yol bulurdu. Ne var ki bu talep bankacılık krizinin en derin olduğu sırada gelmişti. O yılın Ekim ayı sonunda UBS likit olmayan ve "toksik" tabir edilen 60 milyar dolarlık varlığı İsviçre merkez bankasının sırtına yükleyecek, ABD bağlantılı batık konut kredileri nedeniyle de 49 milyar dolar zarar açıklayacaktı. UBS hisseleri üçte iki oranında değer kaybetmiş, bankanın krizden sağ çıkıp çıkamayacağı konuşulmaya başlamıştı. Kısacası UBS, bir yandan mali krizle boğuşurken bir yandan da ABD hükümetiyle savaşa girecek durumda değildi. Bu yüzden de müşteri bilgilerini ABD hükümetine vermeye başladı. Böylece İsviçre'nin gizli bankacılık kalesinin duvarındaki ilk çatlak açılmış oldu.

2009 yılının Şubat ayında UBS, aracı olduğu vergi kaçakçılığının yargıya taşınmaması karşılığında ABD hükümetiyle anlaşmaya vardı ve 780 milyon dolar ceza ödemeyi kabul etti. Ayrıca 20 bini bulan Amerikalı müşterisinin 17 bininin bankadaki hesaplarında toplam 20 milyar dolarlık (müşteri başına 1 milyon dolardan fazla düşüyor) varlığın saklandığını ve bundan da bankanın yılda 200 milyon dolar kazanç elde ettiğini itiraf etti. Yapılan soruşturma sonunda anlaşıldı ki dışarıdan bakınca son derece saygın ve köklü bir bankacılık kurumu gibi görünen UBS'de kişisel bankacılık hizmetleri adı altında dönen işler adeta bir gerilim filminden alınmış gibiydi. "Üst düzey yöneticiler, daha alt düzey idareciler ... ABD'den gelen işlerden 'zehirli atık' olarak bahsediyorlardı çünkü bu işlemlerin ne ABD yasalarına ne de Yetkili Aracılık kurallarına uyduğunun farkındaydılar," diyor soruşturmayı yürüten savcılar. "Bu işlemleri yürüten yöneticiler, bölüm şefleri, müdürler ve diğer banka çalışanları ABD'li müşterilerin kimliklerini

gizlemek için kâğıt üzerinde vekil olarak görünen başka şirketlerin isimlerini kullanıyorlar, şifreli bilgisayarlarda çalışıyorlar, hesapları numaralandırıyorlar ve pek çok başka gizlilik önlemi alıyorlardı."

Beş yıl sonra UBS'nin en büyük rakibi Credit Suisse de (İsviçre'deki bütün paranın yarısı bu iki bankadaydı) benzeri suçlardan ceza aldı ancak ona verilen ceza çok daha ağırdı. Credit Suisse, UBS gibi olay yargıya intikal etmeden anlaşma yapmak yerine suçunu itiraf etmek ve 2,6 milyar dolar ceza ödemek zorunda kaldı. Credit Suisse'in "sınırlar arası yasadışı bankacılık işlemleri" olduğunu itiraf ettiği işlemler on yıllardır yapılıyordu ve mal varlıkları toplamı 10 milyar doları bulan 22 bin Amerikalı müşteri bankanın bu hizmetinden faydalanmıştı. Senato soruşturmasında ortaya çıkan bilgilere göre, söz konusu 10 milyar doların yarısı, kimliklerini paravan şirketlerin ardına gizleyen ve vergi kaçırma konusunda ustalaşmış, hepsi de son derece zengin olan 1234 müşteriye aitti.

Davanın belki de en çarpıcı tarafı, başlangıçta Credit Suisse'in Yetkili Aracı anlaşmasına uymaya çalışması, hatta sırf bu amaçla CSPA adında bir özel banka kurmuş olmasıydı. Gelgelelim Amerikalı müşteriler hesaplarını bu bankaya taşımaya yanaşmayınca planlar suya düşmüştü. "CSPA girişiminin başarısız olmasının nedeni, Amerikalı müşterilerin hesaplarını ABD'ye bildirecek ve vergi düşecek bir bankayla iş yapmak için para ödemek istememeleriydi," diyordu dava dosyası. Bir başka deyişle, İsviçre'de hesap açmanın bütün esprisi Amerika'dan vergi kaçırmaktı. Bunu yapamadıktan sonra neden İsviçre bankalarına fahiş ücretler ödeyeceklerdi ki? Credit Suisse de müşterilerinden aldığı fahiş ücretleri düşürmektense kuralları çiğnemeyi seçmişti. Paravatan'a hoş geldiniz.

Her şey yüksek teknolojiye bağlı değildi. Credit Suisse'in Zürih Havaalanı'nda bir şubesi vardı ve bu sayede müşteriler şehre inmelerine gerek kalmadan bankacılık hizmetlerinden yararlanabiliyorlardı. Bu hizmetlerin arasında ABD'ye nakit para sokmak isteyen müşterilerin parasını 10 bin dolar sınırına takılmayacak

şekilde parçalara bölmek de vardı. Aynı hizmeti UBS de sağlıyordu. ABD'de görülen bir başka davada, multimilyoner UBS müşterisi Ernest Vogliano'nun parasını İsviçre'den ABD'ye taşımak için Zürih'teki bankadan seyahat çekleri alıp bunları postayla New York'a gönderdiği ortaya çıkmıştı. Teknolojinin nimetlerine hiç ihtiyaç duymayan bu numara, ta 1964'teki ilk eurobond hilesine çok benziyordu. Tek fark seyahat çeklerinin hiçbir ek gelir sağlamamasıydı; sahibi harcayana kadar öylece bekliyorlardı. İsviçreli bankacıların kendi çıkarları dışında hiçbir şeyi umursamadıklarına kanıt aranıyorsa, Credit Suisse ve UBS'nin düştükleri duruma bakılabilir. Birkenfeld'le Londra'da sadece üyelerin girebildiği, lobisinde antika bir otomobil olan özel bir kulüpteki duvarları ahşap kaplı konuk odasında yaptığımız uzun sohbette bana İsviçrelilerin nasıl iş yaptıklarını anlattı.

"Bence tarih boyunca bu bankaların yaptığı şey, özellikle de UBS'nin yaptığı şey, 'Hiçbirinizi takmıyoruz, biz İsviçre'yiz, güçlüyüz, sıkıysa bizimle uğraşın' demek," diyerek bir kahkaha attı Birkenfeld. Son derece cana yakın bir sohbet arkadaşı olan Birkenfeld, sağ elinin orta parmağına kocaman pırlanta taşlı bir yüzük takan, iri yarı cüsseli, şamatacı ve zaman zaman insanı irkiltecek kadar açık sözlü olabilen bir adam. "Ben de bu işin bir parçası mıydım? Elbette öyleydim. Şirketin temizlik görevlisi gidip de bunları ifşa edecek değil ya ... Onları ifşa etmeye devam edeceğim çünkü hâlâ inkar ediyorlar, tıpkı içkiyle problemi olduğunu kabul edemeyen alkolikler gibiler."

Şu işe bakın ki müşterilerinin vergi kaçırmalarına yardım ettiği için hapis cezasına çarptırılmış olsa da, bu işten kazançlı çıkan yine Birkenfeld oldu. İnsanları onun gibi ihbarda bulunmaya teşvik etmek amacıyla çıkarılan yasa uyarınca, olayın mahkemeye taşınmadan çözülmesi karşılığında UBS'ye kesilen cezanın bir kısmı Birkenfeld'e ödendi. Payına düşen miktar 104 milyon dolardı. Katıldığım konferanslardan birinde Birkenfeld hükümetin kendisine verdiği çekin PVC ile kaplanmış kopyalarını kitap ayracı olarak dağıtıyordu. Hazine vergileri düşünce geriye kalan miktar 75.816.958,40 dolardı. Bu da, o zamana kadar alışkın

olduğu lüks yaşam standardını hayatı boyunca sürdürmesine yetecek bir miktardı.

UBS davasında ortaya çıkanlar ve onu takip eden skandallar (İsviçre'nin en eski bankası olan Wegelin de benzeri bir davada suçunu itiraf ettikten sonra 2013 yılında kapandı) sayesinde 2010 yılında ABD kongresi Yetkili Aracı anlaşmasına benzeyen fakat ondan farklı olarak iri ve sivri dişlere sahip olan Yabancı Hesaplar Vergi Uyum Yasası'nı (Foreign Account Tax Compliance Act – FATCA) çıkardı. Hazine sekreteri Tim Geithner, yasanın çıkarıldığı tarihte şöyle demişti: "Çok uzun zamandır denizaşırı ülkelerdeki hesaplarda para saklayarak sistemi kötüye kullanan kişiler yüzünden ülkemizdeki aileler ve küçük işletmeler bedel ödüyor."

FATCA'ya göre, bir finans kuruluşu Amerikalı müşterilerinin kimliklerini ve varlıklarını bildirmeyi reddederse, ABD'den elde edilen her türlü yatırım gelirinin yüzde 30'una vergi olarak el konabiliyor. Credit Suisse ve İsviçreli başka kuruluşlara karşı süren davalar göz önüne alındığında bu oldukça ikna edici bir uygulamaydı. Yabancı bankalar Amerikalıların yasaları çiğnemesine yardım etmek istiyorlarsa, ABD pazarından dışlanmayı ve milyarlarca dolarlık ceza ödemeyi göze almak zorundaydılar. Yetkili Aracı anlaşması başarısız olmuştu ama FATCA amacına ulaştı. 2013 yılında, Birkenfeld tutuklandıktan ve UBS skandalı patlak verdikten beş yıl sonra, Credit Suisse 22 bin Amerikalı müşterisinin 18.900'ünün hesaplarını kapatmıştı ve bankada kalan hesapların toplamı 2,6 milyar dolara düşmüştü (gülünç bir rastlantıyla, bir yıl sonra ABD hükümetine ödeyeceği ceza da tamı tamına bu kadar olacaktı). FATCA'nın tam anlamıyla uygulamaya konması 2015 yılını buldu. Yasada hâlâ bazı açıklar olsa da, Amerikalılar için en kolay vergi kaçırma yolu kapanmış oldu.

2017 tarihli bir çalışmaya göre, FATCA yürürlüğe girdikten sonra yabancı ülkelerdeki varlıklarını bildiren Amerikalıların sayısı beşte bir oranında arttı; bu da bildirilen varlıklarda 75 milyarlık bir artış anlamına geliyordu. ABD Senatosu Soruşturmalar Daimi Alt Komitesi'nin eski başkanı ve senatörlerin vergi

kaçakçılığını ifşa etme çabalarının en büyük destekçilerinden biri olan Elise Bean, "ABD bankaları gizlilik satan yabancı bankaların karşısında yenik düştüler. Bu kadar basit. Sonra FATCA çıktı ve oyunun kurallarını değiştirdi," diyordu. "FATCA daha şimdiden offshore vergi kaçakçılığına karşı caydırıcı bir etki yarattı. Artık çok daha fazla sayıda ABD'li vergi mükellefi yurtdışındaki hesaplarını ve gelirlerini bildiriyor ve vergi borçlarını ödüyorlar."

Muhtemelen bunu yapabilecek olan tek ülke Amerika Birleşik Devletleri. ABD vergi yasalarına göre ülke dışında yaşayan ABD vatandaşları bile ABD'ye vergi vermek zorundalar, bu yüzden de Amerikalılar yurtdışına taşınarak vergi mükellefiyetinden kurtulamıyorlar. Buna ek olarak, Amerikan ekonomisinin ağırlığı ve doların küresel ekonomideki rolü, ABD hükümetini bankalar karşısında dünyadaki diğer pek çok ülkeden daha güçlü kılıyor. Haliyle, Amerikalılar ne yöne giderse dünyanın geriye kalanı da o tarafa yöneldi ve kısa süre sonra Avrupa ülkeleri de birbirleriyle bilgi alışverişi anlaşmaları yaptılar. İngiliz vergi cennetleri de Birleşik Krallık'la karşılıklı veri alışverişi anlaşmaları yaptılar. Tüm bu çabalar 2014 yılında imzalanan ve imzacı ülkelerin bankalarındaki birbirlerinin vatandaşlarına ait tüm mali varlıklara ilişkin bilgileri paylaşmalarını öngören Ortak Raporlama Standardı (Common Reporting Standard – CRS) ile zirveye ulaştı. O zamana kadar ülkeler bu tür bilgileri ancak özel istek üzerine paylaşıyorlardı, bu da ancak vergi müfettişlerinin karşı taraftan ne istediklerini bilmeleri durumunda işe yarıyordu. Artık bilgi akışı serbest olduğu için, vergi daireleri de diğer ülkelerden gelen bilgilerle ellerindeki vergi bildirimlerini karşılaştırıp kimin vergi kaçırmaya çalıştığını tespit edebiliyorlardı. Bu anlaşma, Paravatan'ın elindeki en kuvvetli kozu, yani yasalar ülke sınırlarına takılıp kalırken paranın serbestçe akabilmesini tehlikeye sokuyordu.

On yıllar boyunca dünyanın en varlıklı kişilerine danışmanlık yapmış olan İsviçreli avukat Philip Marcovici, 2016 yılında görüştüğümüzde bana bu yeni uluslararası anlaşmaların süper zenginler için işleri baştan aşağı değiştirdiğini söyledi. "Artık bu aileler için sadece iki seçenek var," dedi. "Ya oyunu kendi ülkelerindeki

kurallara göre oynayacaklar ya da başka ülke vatandaşı olacaklar. Eskiden çok fazla suistimal vardı, insanlar bankacılıkta gizlilik yasalarından ve karmaşık şirket yapılanmalarından faydalanarak paralarını saklayabiliyorlardı. Ülkedeki kurallara göre oynamak ne demek? Ülkenin vergi yasalarını anlamak demek. Bazı durumlarda insanların yaşadıkları ülkenin kurallarına göre oynamaları imkânsız oluyor çünkü ülkede siyasi istikrarsızlık oluyor, vergi sisteminde yolsuzluk oluyor, kurallara göre oynamanın güvenli olmadığı pek çok durum olabiliyor. Bazı ülkelerde ise vergiler o kadar yüksek ki bazı aileler bunu kabul etmiyorlar, o kadar çok vergi vermek istemiyorlar, öyle bir toplumda yaşamak istemiyorlar. Yine de seçim şansınız var; ya kuralına göre oynarsınız ya da başka ülkeye gidersiniz."

Vergi kaçakçılığı önüne konulan bu yeni engeller pek çok offshore cennet için kötü haber anlamına geliyor. Örneğin Jersey adasında bankacılık sektörünün ekonomiye katkısı 2000 yılı başında 1,8 milyar dolarken şu anda 800 milyon dolar civarında. Jersey ve benzeri offshore vergi cennetleri eski avantajlarını yitirince, buralardaki varlıklar ait oldukları ülkelere dönmeye başladılar. Jersey'nin finans sektörü şu anda büyük mali krizin başındakinden bile daha küçük ve ufukta işlerin düzeleceğine dair bir umut görünmüyor. Bütçesi bu küçülmeden fena halde etkilenen ada hükümeti, adadaki şirketlerin gitmelerini önlemek için onlardan kesilen vergileri azaltırken, adadaki satışlardan aldığı vergiyi artırınca ada halkı için hayat daha da pahalanmış durumda.

Bazı ABD vatandaşları FATCA'dan kaçmak ve ABD'ye vergi ödemek zorunda kalmamak için Amerikan vatandaşlığından çıkma yoluna gittiler. 2015 yılında Amerikan vatandaşlığından çıkanların sayısı bir önceki yıla oranla yüzde 58 artmıştı, 2016 yılında da bu rakam yüzde 26 artarak 5411 oldu. FATCA'dan önce, 2008 yılında sadece 235 ABD vatandaşının vatandaşlıktan çıktığını düşünecek olursak, ne kadar hızlı bir artış olduğunu daha iyi anlayabiliriz. Ortak Raporlama Standardı da satılık vatandaşlık sektörünü hareketlendirdi ve Henley & Partners gibi bu işi yapan şirketler hiç olmadığı kadar çok müşteri bulmaya

başladılar. Ne de olsa, Marcovici'nin de dediği gibi, zenginler için artık sadece iki seçenek vardı: Ya vergini öde ya da ülkeyi terk et. Farklı bir ülkede yaşamaya karar verdiysen, vergilerin daha düşük olduğu ve/veya bürokratların dürüst olduğu bir ülke seçmekte fayda var.

Peki bu bir mutlu son sayılır mı? Paravatan'ın sonu geldi mi? Bu kitabı buraya kadar okuduysanız, Paravatan'ın hiç de öyle sona ermek üzere olmadığını söylediğimde şaşırmayacaksınız. Paravatan'ın sonunu müjdeleyenler hep fazla erken davrandılar ve yanıldılar. Bunun iki nedeni var.

Birincisi, Oxfam ve Christian Aid gibi yardım kuruluşlarının da tekrar tekrar vurguladığı gibi Ortak Raporlama Standardı, G20 ülkeleri ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development – OECD) ülkeleri tarafından oluşturuldu ve her iki topluluk da esasen zengin ülkelerin üye oldukları kulüpler durumunda. Standardın şartları da, vergi daireleri kaynak sıkıntısı çekmeyen ülkelere göre düzenlenmiş. Ülkeler sadece yeterince dürüst ve yetkin olduğunu düşündükleri ülkelerle bilgi alışverişi yapıyorlar: Örneğin İsviçre şimdiye kadar hepsi de zengin olan dokuz ülkeyle (artı AB ülkeleriyle) bilgi paylaşmayı kabul etti. Gerçekten bir şeylerin değişmesini istiyorsak, yoksul ülkelerin de kendi vatandaşlarının yurtdışındaki varlıklarından haberdar olmaları gerekir. Halbuki bu ülkeler bilgi alışverişinin dışında bırakıldıkları için kendi vatandaşlarının yurtdışındaki servetlerinden haberdar olamıyorlar ve vergi kesemiyorlar. Bu da Paravatan'ın ekmeğine yağ süren kısırdöngülerden biri: Bir ülkede iktidarda olanlar ülkeyi soyup soğana çevirdilerse ve çaldıklarını da offshore cennetlere zulaladılarsa, muhtemelen o ülke yolsuzluğun hüküm sürdüğü ülkeler arasında kabul edilecek ve bilgi alışverişine dahil edilmeyecektir. Bu da ülkeyi soyanların hırsızlıklarının asla açığa çıkmaması ve çaldıklarının yanlarına kâr kalması anlamına gelir. Bir kez daha, uluslararası finans sistemini güçlendirmek için alınan önlemler, Paravatan'ın işleyişine kalıcı bir hasar vermeyecek şekilde uygulanmaktadır.

Hoş, yoksul ülkeler de bilgi alışverişine dahil edilseler bile sorun çözülmeyecekti. Dünyanın en yoksul ülkeleri kendi vatandaşlarının yurtdışına kaçırdıkları paralar hakkındaki bütün bilgilere erişebilselerdi bile, bu bilgiyle işe yarar bir şey yapabilmeleri için gereken kaynaklardan da yoksun oldukları için pek bir şey değişmezdi. Christian Aid'in yaptığı hesaplamalara göre, Sahraaltı Afrika ülkelerinin dünyadaki ortalamayı tuturmaları için 650 bin yeni vergi müfettişi görevlendirmeleri gerekirdi ki bu da İzlanda nüfusunun neredeyse iki katına denk geliyor. Üstelik de bu kadar vergi müfettişini işe almaları, eğitmeleri ve çalıştırmaları gerekirdi ve bu da doğal olarak ciddi bir nakit sıkıntısına yol açardı. Ortak Raporlama Standardı'nın Paravatan sorununa henüz bir çözüm olamayışının ilk nedeni bu. Ortak Raporlama Standardı bir ilk adım ama dünyanın en zengin insanlarının başka herkesle aynı yasalara tabi olmasını sağlamak için atılması gereken daha çok adım var ve her biri de kendine özgü tehlikeler barındırıyor.

Üstelik bu, ikinci sorunla karşılaştırıldığında devede kulak kalıyor.

Geriye dönüp savaş sonrası dönemde offshore kavramının nasıl ortaya çıktığına bakacak olursanız, bankerlerin küçük ama önemli bir açığı bulup sömürdüklerini görürsünüz: City of London'daki dolarlar ABD Hazinesi tarafından kontrol edilemiyor, İngiltere Merkez Bankası'nı da ilgilendirmiyordu. İki ülkenin yasaları arasında kalan boşluk, zenginlerin paralarını Paravatan'a kaçıran bir tünel işlevi görmüştü.

Birkenfeld sonrası rejimde ise vergi otoriteleri otomatik olarak birbirleriyle bilgi alışverişi yapıyorlar fakat sistemde ta en başından beri var olan bir açık hâlâ yerli yerinde: Ortak Raporlama Standardı –henüz tam olarak gerçekleşmemiş olsa da, ideal halinde– herkesin herkesle bilgi paylaştığı bir sistem öngörüyor. Oysa Amerika Birleşik Devletleri Ortak Raporlama Standardı'na dahil değil; kendi sistemi olan FATCA'yı kullanıyor. İsviçre bankalarını dize getiren FATCA, Ortak Raporlama Standardı'ndan farklı olarak, sadece tek taraflı işliyor. Yüzden fazla ülkedeki

finans kuruluşları ABD vatandaşlarının mali varlıklarını ABD'ye bildirmek zorundalar fakat ABD bu ülkelere hiçbir bilgi vermek zorunda değil. Haliyle, ABD kurumları dünyada neler olup bittiği hakkında her türlü bilgiye sahipken, dünyanın geriye kalanı ABD'de neler olup bittiği hakkında hiçbir şey öğrenemiyor. Ufacık bir boşluk sayesinde City of London'da ortaya çıkan eurodolarların ne kadar çok para kazandırdığını hatırlayın ve finans dünyasının yeni mimari yapısının tam kalbinde yer alan böyle kocaman bir boşluktan nasıl paralar kazanılabileceğini düşünün.

"Amerikalılar İngilizlere İngiltere'de hangi Amerikalıların banka hesabı olduğunu sorduklarında, İngilizler bu bilgiyi verecekler. Aynı soruyu Almanlara sorduklarında da istedikleri cevabı alacaklar. Ama Almanlar, Amerikalılara sorarsa Amerikalılar, 'Avucunuzu yalayın!' diyecek. Dalga mı geçiyorsunuz? Bu, gezegendeki en büyük ikiyüzlülük," diyor Birkenfeld. "Bu çok büyük bir sorun ve Amerika da bu sorunun bir parçası."

Paravatan coğrafi bir konum değil; koşulların elverişli olduğu her yerde ortaya çıkan bir sistem. Paravatan kurallarına göre, eğer İsviçre'deki paranın rahatı kaçtıysa, o para rahat edeceği başka bir yere taşınacaktır. Birkenfeld sayesinde Zürih'teki ve Cenevre'deki bankalar artık eskisi gibi dışarıya bilgi sızdırmayan kaleler değiller. Bu yüzden de işler eskisi kadar parlak değil ve müşteriler yeni finans merkezlerine kaçıyorlar. Öte yandan, Amerika'da, örneğin Nevada'nın kuzeyindeki Washoe County'de yer alan, "Dünyanın En Büyük Küçük Şehri" olan Reno'da koşullar tek kelimeyle kusursuz.

18

VERGİ CENNETİ ABD

Eğer karlı bir şubat gününde San Francisco'dan Reno'ya otobüsle geldiyseniz, kendinizi adeta 1970'lerden kalma bir sahnenin içinde bulursunuz. Reno'da arabalar kocamandır, yollar geniştir, kumarhanelerse dörtgen köşeli, en ufak cazibeden yoksun beton yapılardır. Bu kumarhanelerden birine girdiğinizde karşınıza enerji emen floresan lambalarla aydınlatılmış salonlar ve yorgun görünümlü halılar üstüne dizilmiş kollu makineler çıkar. Müşteriler az sayıda ve bezgindir. Sokaktaki rehine dükkânları değerli takılarınıza karşılık borç vermeye ve kumar masasında şansı yaver gitmeyen başka müşterilerin silahlarını satmaya hazır beklerler.

Reno hakkındaki tek bilgim, Johnny Cash'in söylediği, sırf can verişini izlemek için Reno'da birini öldürdüğünü söylediği şarkıdan ibaretti. Burada geçirdiğim birkaç günün sonunda, bu yerin insanda böyle bir istek uyandırabileceğine inanmaya başladım.

Amerikan İçsavaşı sırasında Kuzey devletlerinin eyalet sayısını artırarak Abraham Lincoln'e oy kazandırmak amacıyla alelacele kurdukları bir eyalet olan Nevada'nın sloganı "Savaşla Doğan"dır. O sırada Kuzey devletleri içinde üçüncü en büyük eyalet olmasına karşın (birinci ve ikinci Kaliforniya ve Teksas'tı) nüfusu sadece 40 bindi. Bu nedenle de kendi masraflarını zor karşılayan

bir eyaletti. Özellikle savaş sona erdikten on yıl kadar sonra, eyaletteki gümüş madenleri de kurumaya başladığında geçim sıkıntısı baş göstermiş, Nevada o zamandan bu yana yeni gelir kaynakları arayan bir eyalet olagelmişti. Eyalete para kazandırmanın yollarından biri, daha büyük, daha kalabalık ve daha zengin komşusu Kaliforniya'da yasak olan şeylere izin vermekti. Benzer şekilde Las Vegas da, yakınındaki Los Angeles'ta bulunamayan hizmetleri sunarak kendine bir gelir kapısı yaratmıştı. Reno da San Francisco'daki komşularını cezbetmek için benzeri bir yol izledi: Onlara şipşak boşanma, yıldırım nikâhı, kumar oynama, düşük vergiler ve marijuana gibi fırsatlar sundu. Öyle ki ABD'de fuhuşun yasal olduğu tek eyalet Nevada oldu.

Nevada'nın bu yasaları gevşetme politikası, 1986 yılında ABD Kongresinin "nesil atlayan devirlerin" nasıl vergilendirileceğine ilişkin kuralları koymasının ardından Paravatan'ı da ilgilendiren bir hal aldı. Yasanın ayrıntıları çok önemli değil (varlıklarını torunlarına devreden büyükanne ve büyükbabalarla ilgili); önemli olan bu yasada da açıklar olması. Açıklardan biri *trust*'larla ilgiliydi. Servetinizi profesyonel bir servet yöneticisine devrediyordunuz ve o da yaptığınız anlaşmanın kurallarına uygun bir şekilde davranıyordu. Örneğin bir petrol şirketiniz varsa ve bunu torunlarınız için bir *trust*'a koyduysanız, 1986'da çıkarılan yasa gereğince torunlarınız *trust* sona erdiğinde nesil atlayan devir vergisini (generation-skipping transfer tax) ödemek zorundaydılar. Buraya kadar bir sorun yoktu. Gelgelelim Kongre çok kritik bir hata yapmıştı. *Trust*'ın ne zaman sona ereceğine ilişkin bir standart belirlemek yerine bu konuda karar verme yetkisini eyaletlere bırakmıştı. Beklenen oldu ve Paravatan kurallarına uygun şekilde, eyaletler bu konuda da birbirleriyle rekabet etmeye başladılar. Bu rekabetten zenginler kazançlı çıkarken, geriye kalan herkes zarar gördü.

Amerika'nın İngiltere'den değiştirmeden aldığı yasalara göre, bir mal varlığını sonsuza dek bir *trust*'a koyamıyordunuz; *trust*, yaratıldığı sırada hayatta olanların ölümünden sonra en fazla yirmi bir yıl daha var olabiliyordu (uygulamada bu süre yaklaşık yüz yıla denk geliyor). Bu, gelecek nesillerin çoktan ölmüş gitmiş

insanların isteklerine sonsuza dek uymak zorunda kalmamaları için yapılmış bir düzenleme. Kaprisli büyük annelerin ve babaların hırsları on dokuzuncu yüzyıl romanları için bereketli bir konu olsa da, yasaya şekil veren yargıçlar aile büyüklerinin isteklerine köle gibi riayet etmenin gerçek hayatta felaketle sonuçlanacağını düşünmüşlerdi.

Amerika'da bir *trust*'ın ne kadar süreli olabileceğine eyaletler karar veriyordu ve bazı eyaletler –Wisconsin, Güney Dakota, Idaho– 1986'daki düzenlemeden önce yasada var olan zaman sınırını kaldırmışlardı. Bu değişikliğin vergi anlamında sağladığı pek bir avantaj yoktu çünkü yasanın değişmemiş halinde de *trust*, mal varlığını devreden kişiden daha uzun ömürlü oluyordu. Fakat nesil atlayan devirlere de vergi uygulaması geldiği anda işler değişti. Kongre farkında olmadan büyük bir hata yapmış ve sonsuza dek devam eden, bu yüzden de vergilendirilemeyen *trust*'lara büyük bir üstünlük sağlamıştı. Devredilen mal varlıklarının sahipleri, kendileri öldükten yüzyıllar sonra bile gelecek nesillerin o mal varlıklarıyla ne yapabileceğine karar verebiliyordu.

Yıl 2003 olduğunda "dynasty trust (hanedanlık *trust*'ları)" olarak adlandırılan bu uzun ömürlü *trust*'ların bulunduğu eyaletlere en az 100 milyar dolar akmıştı (gerçek rakam muhtemelen çok daha fazlaydı). Doğal olarak, diğer eyaletler de parayı cezbetmek için yasadaki zaman sınırlamasını kaldırma yoluna gittiler. Tarihte hiç görülmemiş bir fenomen olan bu uzun ömürlü, hatta sonsuza dek süren *trust*'ların mevcut sistem üzerinde büyük etkiler yaratacağı kesin. Bir *trust* sadece 350 yıl bile sürse, hak sahipleri mal varlığını ilk devreden kişiden 15 nesil uzaklaşmış olur ve sayıları 100 bini geçebilir. Bu hak sahiplerinin her biri servet yöneticisine dava açabilir. Bütün hak sahipleri bir araya gelip bir konuyu görüşmek isteseler bu iş için bir stadyum kiralamaları gerekir. Bu uzak kuzenler birbirleriyle hiçbir alakası olmayan insanlar oldukları halde, ortak bir aile büyüğünün zamana direnen istekleriyle birbirlerine bağlanmış haldedirler.

Massachusetts'li soy izleme uzmanları sayesinde, hak sahiplerinin birbirlerinden ne kadar uzak olabileceklerine ilişkin eli-

mizde çok çarpıcı örnekler var. 1648 yılında ölen George Allen, torunları için bir *trust* kurmuş olsaydı, hak sahipleri arasında hem Barack Obama hem de Winston Churchill olacaktı. George Allen'dan on dört yıl sonra Massachusetts'te ölen Samuel Hinckley bir *trust* kurmuş olsaydı, bu kez de hem Obama hem George W. Bush hak sahibi olacaklardı. Bu uygulamanın gelecekteki varlık dağılımı açısından ne gibi sonuçlar doğuracağını kimse enine boyuna düşünmüş değil. Bu süresiz (perpetual) *trust*'lar oldukça ilgi çekici bir alan olmasına rağmen, bugüne kadar üzerinde fazla durulmamış ve anlaşılan henüz bir etkisi görülmemiş yasal bir tuhaflık.

ABD eyaletleri birbirlerinden müşteri çalmak ve zenginleri kendi hukuk bürolarına çekmek için başka yollara da başvurdular. Nevada'da süresiz *trust*'lar yok ama 2005 yılında geçirdiği bir yasaya göre *trust*'lar 365 yıl sürebiliyor. Bu da son derece uzun bir süre. (Örneğin New York bundan tam 365 yıl önce kuruldu. Birilerinin henüz bataklıktan ibaret bir adayken Manhattan'ı satın alıp bir *trust*'a devrettiğini düşünün).

Nevada, varlık koruma yasalarıyla da epey gurur duyuyor. Nevada'daki bir *trust*'a koyduğunuz herhangi bir varlık, tıpkı Nevis'e kaçırılmış mal varlıkları gibi, iki yıl sonra alacaklılarınızın dokunamadığı bir varlığa dönüşüyor. Bir kişi sahibi olduğu şirketi bir *trust*'a koyar ve sonra eşinden boşanırsa, ne eşi ne de çocukları o *trust*'taki varlıklar üzerinde hak iddia edebiliyorlar. Nevada yasalarının cömertliği sayesinde, kendi *trust*'ınızda hak sahibi bile olabiliyorsunuz. Yani mal varlığınız elinizden alınamasın diye onu bağışlıyorsunuz fakat ona sahip olmanın sağladığı bütün avantajlardan yararlanabiliyorsunuz. Hem Los Angeles'ta hem Reno'da şubesi olan Premier Trust'ın internet sitesinde şöyle deniyor: "Varlık koruma *trust*'ının başlıca işlevi, müşteriyle gelecekteki alacaklıları arasına fazladan bir koruma kalkanı koymaktır. Kurşun geçirmez bir yelek düşünün. Vurulabilirsiniz, yani birileri size karşı bir dava açabilir, canınız yanar ama sağ kalırsınız ve kalkıp gidersiniz." Bugüne kadar Nevada'daki bir *trust*'tan tek kuruş koparabilmiş bir alacaklı yok.

On yıllardır var olan bu yasal düzenleme bir cazibe alanı yaratsa da, paralarını İsviçre'de saklayacak kadar zengin olanları Nevada'ya çekmek için yeterli olmamıştı. Bu biraz da ABD'deki kolluk kuvvetlerinin ve vergi müfettişlerinin yabancılara ürkütücü gelmesinden kaynaklanıyordu. Paranızı Amerika'ya koymak, ayının inine bal koymak gibi bir şey olarak görülüyordu. Bu nedenle Amerika'daki Paravatan ağırlıklı olarak Amerikalılara hitap ederken, yabancılar IRS'ten mümkün olduğunca uzak durmaya bakıyorlardı. Reno'daki Alliance Trust Company'nin başkanı Greg Crawford, "Eskiden bir İngiliz yatırım bankasında çalışıyordum ve Amerikan vatandaşları dışında hiç kimse ABD'ye bulaşmak istemiyordu," diyor. "IRS ve vergi yasalarının karmaşıklığı gözlerini korkutuyordu. Şimdi her şey değişti ... Artık yurtdışından da para geliyor, hem de oldukça büyük miktarlarda."

Crawford'ın ofisi West Liberty Caddesi 100 numaradaki binanın zemin katında. Burası, Reno'daki kasvetli kumarhanelerden birkaç blok uzaklıktaki bir akıllı bina ve Porsche'nin ABD temsilciliği de bir zamanlar bu binadaymış. Artan talep nedeniyle eski ofisine sığmayan Alliance Trust 2016 yılında buraya taşınmış. Şirketin adres değişikliği sırasında yayınladığı basın bülteni, "Alliance Trust olarak dünyanın dört bir yanındaki ailelerden Nevada *trust*'larına yoğun bir ilgi olduğunu görüyoruz. Gitgide daha fazla ülke, vatandaşlarının gizlilik haklarını törpüleyen önlemler alırken, Nevada ailelerin mahremiyetine hâlâ saygı duyan ve koruma sağlayan az sayıdaki yerden biri konumunda," diyor. FATCA'nın İsviçre'yi gizli bankacılık arenasının dışına itmesinin ardından, Nevada ve pek çok başka eyalet İsviçre'den boşalan yeri doldurmak için birbirleriyle yarışıyor.

Alliance Trust'ın bulunduğu binanın on ikinci katında dünyanın en eski finans kuruluşlarından biri olan Rothschild & Co.'nun ofisi var. Rothschild buraya 2013'te gelmiş ama binanın lobisindeki isim levhasına adını koymamış (levhada on ikinci kat boş görünüyor). Bunun nedeni, 2016 yılında Bloomberg'de yayınlanan ve varlıklı müşterilerin servetlerini Bermuda ve Bahamalar gibi

vergi cennetlerinden alıp Nevada'ya taşıdıklarını söyleyen bir haber sonrasında kopan fırtına olabilir. Haberde Rothschild direktörü Andrew Penney tarafından hazırlanmış bir sunumun taslak haline yer veriliyordu ve söz konusu taslakta da ABD'den "dünyanın en büyük vergi cenneti" olarak bahsediliyordu (Penney ısrarla sunumu daha sonradan değiştirdiğini söylüyor). Kimse dikkatleri bu kadar üzerine çekmek istemezdi.

Penney'nin benzetmesi son derece isabetliydi. Dünya bir türlü belli standartlar üzerinde anlaşamadığı için, bugün Reno'da ve Güney Dakota, Delaware ve Wyoming gibi *trust* sektörünün hızla büyüdüğü başka eyaletlerde bu durumun doğurduğu olumsuz sonuçları görüyoruz. Hükümetler vergi kaçakçılığı sorununa bir çözüm bulduklarını düşünürken, servet demokratik denetimin elinden kaçıp kurtuluyor ve ABD'li finans kuruluşları da bu sayede zenginleşiyor.

Peter Cotorceanu bu duruma yakından tanıklık etmiş. 2007 yılının Ocak ayında UBS'nin varlık yapılandırma bölümünde işe başlamış. Yeni Zelanda doğumlu bir avukat olan Cotorceanu, 50 milyon doların üzerinde likit varlığı olan müşterilere yatırım danışmanlığı veriyormuş. Dediğine göre sadece varlıkları hakkında gerekli bildirimleri yapan müşterilerle çalışıyormuş ve bu yüzden de meslektaşları arasında göze batıyormuş. 2017 yılında onu Pensilvanya'daki evinden telefonla aradığımda bana, "Bankada bu yüzden benimle alay ediyorlardı çünkü bankanın esas işi bildirilmeyen varlıklardı," dedi. "O sırada bankadaki paranın yüzde yetmişinin bildirilmeyen varlıklar olduğu konuşuluyordu. Bu parayla çalışmayacaksan o zaman UBS'te ne işin vardı?"

Derken Bradley Birkenfeld skandalı patlak verdi ve her şey değişti. Birdenbire UBS, müşterilerinin servetlerini ABD'li yetkilileri kızdırmayacak biçimde değerlendirmenin yollarını bulmak zorunda kalmıştı ve bu işin ustası da Cotorceanu'ydu. Cotorceanu, kırk farklı eyaletin vergi yasalarını inceleyerek yepyeni bir yatırım anlayışının temellerini ortaya koydu. Bu sayede de FATCA ve Ortak Raporlama Standardı'ndan kazançlı çıkma konusunda ülkenin bir numaralı uzmanı haline geldi. Cotorceanu bu çalışmayı

yaparken, az sayıdaki kurnaz avukatın farkına vardığı bir gerçeği de ortaya çıkardı. ABD, dünyanın geriye kalanını üstü kapalı tehdit ederek bankacılıkta gizlilik uygulamalarını iskartaya çıkarmış, fakat kendisi aynı şeyi yapmamıştı.

"İnsanlar 'Amerika yeni gizlilik cenneti olmak için ne yaptı?' diye sorduklarında, 'Hiçbir şey yapmadı, işin püf noktası da bu' diyorum. Amerika başından beri bir gizlilik cennetiydi ama o zamanlar dünyanın geriye kalanı da öyleydi," diyor Cotorceanu. "Tıpkı Warren Buffett'ın dediği gibi, sular çekildiğinde kimin çıplak kimin mayolu olduğu ortaya çıktı. O sırada çoğunluk çıplaktı, ABD de öyleydi. Sular çekildi, herkes telaşla altlarına mayo giymeye koştu. ABD ise suyun içinde ve çıplak kalmaya devam etti. Artık suda tek başına olduğu için de kimse bunu fark etmedi."

Bu duruma yol açan pek çok sebep var ve bir kısmı ülkelerin vergi yasaları arasındaki farklardan kaynaklanıyor. ABD'de sadece faizler ve kâr payları hakkında bilgi toplanıyor, bu yüzden de başka ülkelerle sadece bu bilgiler paylaşılıyor. Halbuki Ortak Raporlama Standardı'na göre ülkeler söz konusu geliri getiren varlığın kendisi hakkında da bilgi paylaşımını öngörüyor. İş bununla da kalmıyor; Paravatan'ın başlangıcından beri offshore varlıkların başlıca özelliği olan, dünya ekonomisini taşıyan petrol gemisindeki resmi tesisat borularını es geçen ilk icat olan eurobondun doğuşunda da önemli rol oynayan bir unsur var.

Hatırlayacağınız üzere, 1960'lı yıllarda İsviçre bankaları Nazi savaş suçlularına da, vergi kaçakçılarına da, sığınmacılara da aynı hizmeti veriyordu. Bu insanların ortak noktası gizlilik peşinde olmalarıydı ve zulümle elde edilen para da, yaramazlıkla elde edilen para da, korku içinde yaşayan insanların parası da aynı potada eriyordu. İlk eurobondlar bu üç gruba da para kazandırdı; o zamana kadar öylece duran para işlemeye ve kâr getirmeye başladı. Fakat İsviçre bankaları kendi reklamlarını yaparken üç grubun üçüne de aynı ölçüde yer vermediler.

İsviçre bankaları, bankacılıkta gizlilik yasalarının mal varlıklarını Nazilerden kurtarmaya çalışan Yahudilere yardımcı olduğunu her fırsatta dile getiriyorlardı. Öte yandan, çaldıklarını bu

bankalardaki hesaplarına saklayan diktatörlerden veya bu bankalardaki hesapları sayesinde vergi kaçıranlardan söz etmiyorlardı. Kısacası Nazilerden kaçan sığınmacılar söylemi, hem gerçekte zenginleri suça teşvik eden yerler olan İsviçre bankalarını hayırsever kurumlar gibi göstermek için; hem de bu bankaların diğer müşterilerine karşı yapılabilecek itirazların önünü kesmek için kullanılıyordu.

İsviçre bankaları, açgözlü hükümetlerden korunmaya çalışan insanların çıkarlarını gözettiklerini ve bu yüzden müşterileriyle ilgili bilgileri açıklamak istemediklerini iddia ediyorlardı. Birkenfeld skandalı sırasında haberlere konu olan diş macunu tüpünde elmas kaçırma hikâyesinden sonra bu bahane artık işe yaramaz oldu. Böylece vergi kaçakçıları ve kleptokratlar nihayet açığa çıktılar. ABD'deki bankalarsa hâlâ aynı bahaneleri ileri sürüyorlar ve açgözlü iş insanlarının veya yolsuzluk yapan devlet yetkililerinin değil; talihsiz kalabalıkların parası için bir sığınak olduklarını söylüyorlar.

2011 yılında Obama yönetimi ülkedeki yabancıların banka hesapları hakkında daha fazla bilgi edinmenin yollarını aramaya başladı. Amaç, bu bilgiyi söz konusu yabancıların geldikleri ülkelerin hükümetlerine vermek ve karşılığında o ülkelerdeki banka hesapları hakkında bilgi edinmekti. Bu girişim, vergi kaçakçılığıyla mücadelede önemli bir adımdı zira ABD kendisi hiçbir bilgi sağlamadan başka ülkelerden bilgi talep ettiği sürece iki yüzlülükle suçlanıyordu. Gelgelelim bankalar bu istek karşısında küplere bindiler. Florida Bankers Association başkanı Alex Sanchez, Kongre'ye hitaben yaptığı konuşmada burnundan soluyordu: "İstihdam yaratmaya ve iş dünyasının sırtındaki yükü hafifletmeye çalıştığımız bir dönemde böyle bir şeyin gündeme getirilmesi büyük hata. Bunun teklif dahi edilmesi, yüzlerce milyar doların ülke dışına kaçmasına yol açabilir."

Florida temsilciler meclisindeki yirmi beş üyenin tamamı, Sanchez'in sözlerini destekleyen mektuplar yazdı. İleri sürdükleri bahaneler, İsviçre bankalarının yıllar içindeki gelişimini takip etmiş biri için son derece tanıdıktı. Sanchez, Florida bankaların-

daki yabancı paranın 60-100 milyar dolarlık bir kısmının sahiplerinin vergi ödemediklerini ama Florida'yı tercih etmelerinin sebebinin vergi kaçırmak olmadığını söylüyordu. Dediğine göre bu müşteriler Florida bankalarını seçmişlerdi çünkü güvenlik konusunda endişeleri vardı. "Bu kişilerin banka hesap bilgileri, ülkelerindeki hükümetler tarafından suç örgütlerine veya terörist gruplara verilebilir," diyordu Sanchez. "Bunun sonucunda hem kendileri hem de aileleri kaçırılabilirler, başka saldırılara maruz kalabilirler. Ortada böyle bir tehlike var, bu çok korkutucu." Teksas'taki, Kaliforniya'daki ve New York'taki temsilciler meclislerinden de benzeri mektuplar yağdı. Hepsi de servetleri açığa çıktığı anda hayatları tehlikeye girecek masum insanlara güvenli bir sığınak sağladıklarını ileri sürüyordu.

Bu mektuplara inanacak olursanız, bütün bu bankaların aslında birer hayır kurumu olduğunu düşünmeye başlarsınız. Belki gerçekten de söz konusu müşteriler kendi ülkelerindeki iktidarların yapabileceklerinden korkuyorlardır ama Florida bankalarının öncelikler sıralamasında bu müşterilerin güvenliği en son sırada yer alıyordu. Florida bankaları müşterilerine gizlilik sağlayamadıkları anda işlerinin biteceğini biliyordu. Nasıl Birkenfeld UBS'yi ele verdikten sonra İsviçre'de gizlenen para başka yerlere kaçtıysa, Latin Amerika'dan Florida'ya akan para da kendine başka bir mecra bulacak ve tıpkı İsviçre'nin en eski bankası olan Wegelin gibi Florida bankaları da kepenk kapatmak zorunda kalacaktı. Bu bankaların bazılarının sermayesinin yüzde 90'ından fazlası yabancı müşterilerin hesaplarındaki paralardan oluşuyordu, yani müşterilerin neredeyse tamamı faiz kazanıyor ama vergi vermiyordu.

Bankaların yüksek sesli itirazlarına Heritage Foundation gibi sağ görüşlü düşünce kuruluşlarından da destek geldi. Hiç değilse Heritage Foundation, paralarını ABD'de saklayan yabancı vergi kaçakçılarının ifşa edilmesine karşı çıkarken daha dürüst bir gerekçe öne sürüyordu. Kıdemli Heritage üyesi Daniel Mitchell, ülkeler arası bilgi paylaşma teklifinin "mali emperyalizm" olduğunu söylüyor, "Başka ülkelerin kötü düzenlenmiş vergi yasalarını

dayatmak bize mi düştü?" diyordu. O sırada ABD dünyanın geriye kalanından aynı şeyi istediği için, Mitchell'ın savı Obama yönetimini ikna etmeye yetmedi ancak bu itirazlar nedeniyle FATCA'da yapılması planlanan değişikliği kabul ettirmek çok daha zorlaştı. Şu anda hiç kimse, FATCA'nın dünyanın diğer yerlerindeki yasal düzenlemelerle uyumlu hale getirilmesi için bir adım atmak istemiyor. Bir başka deyişle, Reno'ya para akmasını sağlayan uyumsuzluk yerli yerinde kalacak gibi görünüyor.

"Bu yasanın değişebilmesi için her iki meclisin ve başkanlığın Demokratların elinde olması gerek," diyor Cotorceanu. "Elbette daha ümitsiz görünen şeylerin de başarıldığı oldu ama kısa ve orta vadede bu yasada bir değişiklik olacağını sanmıyorum. Şu anda kimsede ABD'yi bu konuda bir şey yapmaya zorlayacak güç yok."

Peki bu uyumsuzluk nasıl istismar ediliyor? Cotorceanu, "Çok basit," diyerek anlatmaya girişti ama yaptığı açıklama hayli karmaşıktı. En basit haliyle, vergi söz konusu olduğunda önemli olan bir *trust*'ın nerede kurulduğu. Şirketlerin aksine, kurucu ve avukatlar arasındaki bir anlaşmadan ibaret olan *trust*'ları herhangi bir kuruma bildirme zorunluluğu yok. Bir *trust*'ın hangi yasalara tabi olacağı da net değil ve *trust* yapısının yorumlanması ülkeden ülkeye değişiyor. Avukatın görevi de birbirinden farkı olan bu yasalar arasındaki boşlukları yakalayarak *trust*'ı tam da oraya yerleştirmek.

"Bunu yapmanın pek çok yolu var ama en kolayı, *trust* üzerindeki bir dizi yetkiden bir tanesini ABD vatandaşı olmayan birine vermek. Örneğin *trust*'ın yöneticisini görevden alma ve yerine başka birini getirme yetkisi yabancı bir kişiye verilir. Böylece artık elinizde yabancı bir *trust* olur," diyor Cotorceanu. "Trust yöneticisinin ABD'de olması da, *trust*'ın Nevada'da kurulmuş olması da, *trust*'taki bütün varlıkların, bütün yatırımların ve banka hesaplarının ABD'de bulunması da bir şey ifade etmez. Yetkilerden birini ABD vatandaşı olmayan birine verdiğiniz anda o *trust* artık ABD vergi yasalarına tabi olmaktan çıkar." ABD de kendi vergi yasalarına tabi olmayan bir *trust* hakkında başka ülkelere bilgi veremez. İstese de veremez. Bu iyi bir şey.

Ama daha da iyisi var. Eğer *trust*'ın yöneticisi ABD'deyse, örneğin Reno'daki Alliance Trust Company ise, o zaman *trust* Ortak Raporlama Standardı nezdinde Amerikalı sayılır, yani bu standardın kurallarından muaftır. Dolayısıyla yabancı ülkelerle bilgi paylaşmak zorunda da değildir. Zengin bir Çinli veya Rus, parasını bu *trust*'a koyduğunda artık ülkesinin bu servetten haberdar olma ihtimali ortadan kalkar. Bu *trust*, yabancı ülkelerin yasalarına göre Amerikalı; Amerikan yasalarına göreyse yabancıdır, yani vergi yasaları bakımından var ama yoktur. Yaşasaydı, Siegmund Warburg yasalarla köşe kapmaca oynayan sihirli Nevada *trust*'larına bayılırdı. Bu *trust*'lar istedikleri zaman Amerikalı, istedikleri zaman yabancıdırlar. "Bu inanılmaz kullanışlı bir yapı," diyor Cotorceanu.

Peki bundan kimler faydalanıyor? "Latin Amerikalılar, Ruslar, Suudi Arabistanlılar, bu insanların vergi dertleri yok," diye açıklıyor Cotorceanu. "Suudi Arabistan'da gelir vergisi diye bir şey bile yok. Ama bu ülkelerdeki zenginler servetlerinin açığa çıkmasından korkuyorlar çünkü bu servet kendilerine karşı kullanılabilir. Kişisel bilgilerinin gizli tutulması konusunda ülkelerindeki hükümetlere de güvenmiyorlar. Ortadoğu'dan ve baskıcı rejimlerden pek çok insan, banka hesaplarının gizliliğini korumak istiyor. Ben müşterilerin açıklanmasından yanayım, insanların ülkelerinden para saklamalarına yardım etmek istemiyorum. Sadece servetini ülkesine beyan eden insanların gizlilik haklarının korunması gerektiğine inanıyorum. Ne var ki çok sayıda insan bu yapıları paralarını ülkelerinden gizlemek için kullanıyor. Eskinin offshore dünyası şimdi ABD'ye taşındı."

Nevada eyaleti, sınırları içindeki *trust*'larda tutulan varlıkların miktarına ilişkin herhangi bir veri paylaşmıyor ama rakibi Güney Dakota bu bilgileri yayımlıyor. 2006 yılında, UBS fırtınası kopmadan önce, Güney Dakota'daki *trust*'larda bulunan varlıkların toplamı 32,8 milyar doları buluyordu ki bu hiç de azımsanmayacak bir miktardı. Güney Dakota nüfusu düşünüldüğünde, kişi başına 42 milyon dolara denk geliyordu. 2015 yılında bu toplam 175,1 milyar dolara ulaşmıştı. Bunu takip eden 12 ay içinde

neredeyse üçte bir oranında artarak 226 milyar dolar oldu, yani her bir Güney Dakota'lı başına 261 milyon dolar. Burada faaliyet gösteren servet yönetimi şirketlerinden biri, internet sitesinde şöyle diyor: "Dünyanın dört bir yanındaki gizlilik arayan aileler artık offshore ülkelere rağbet etmiyor. ABD'nin istikrarı ile çağdaş *trust* yasaları bir araya gelince, ABD kadar güçlü olmayan ülkelerdeki offshore *trust*'lardan çok daha cazip bir seçenek ortaya çıkıyor." Bizim anlayacağımız dille söylersek, vergi cennetleri kendilerinden daha güçlü bir ülkenin baskısına dayanamayıp müşterileri hakkındaki gizli bilgileri verebilirler ama kimse ABD'yi böyle bir şeye zorlayamaz diyor.

"Güney Dakota ile Nevada birbirlerinin kopyası gibi," dedi Crawford, Nevada'nın başkenti Carson City'ye doğru çıktığımız yolculukta. O gün Carson City'deki yasama meclisinde vergi yasasında yapılacak bazı değişiklikler görüşülecekti ve Crawford da görüş bildirmesi için davet edilmişti. "Biz onların fikirlerini ödünç alıyoruz, onlar da bizimkileri. Rekabet edebilmek için bunu hiç durmadan yapmak zorundayız." İşte Paravatan tezgâhı böyle bir şey.

O güne kadar binlerce Western filmin çekildiği eyaletler arası karayolundan Carson City'ye doğru giderken, önümde uzanan çöl manzarasının milyarlarca dolara ev sahipliği yaptığına inanmak güçtü. Amerikalıların bir *trust*'a koyabilecekleri varlık miktarı yaklaşık 5 milyon dolarla sınırlıyken yabancılar için böyle bir sınırlama yok, bu nedenle de ABD dışından akıl almaz miktarlarda para buraya geliyor. "Denizaşırı ülkelerden gelen para akışı iyi oldu tabii," dedi Crawford. "Zürih, Hong Kong gibi yerlerde de epey büyük *trust*'lar var. Burada ortalama bir *trust* 8-10 milyon dolarsa, yurtdışından gelenler ortalama 50 milyon dolar. İşin güzel bir yanı bu. Ortak Raporlama Standardı nedeniyle geleneksel para merkezlerinden buraya doğru bir yönelme var; İsviçre'den, Singapur'dan, Hong Kong'dan, biraz Dubai'den, biraz Karayipler'den ... bizi arayıp, 'Büyükbabam şurada *trust* kurmuştu ama şimdi birdenbire bilgilerinizi Bangladeş'e veya Özbekistan'a göndereceğiz diyorlar, bu yüzden *trust*'ı ABD'ye taşımak istiyoruz' diyorlar."

Amerika, başka ülkelerin vergi kaçırmaya olanak tanıyan uygulamalarına son vermelerini talep ederken, kendisi bir vergi cenneti haline gelerek ikiyüzlülük etmedi mi? Bu sorum Crawford'ın biraz canını sıkıyor. "Böyle bir niyet yoktu," diyor. "Gerçekten de kazara böyle oldu. Ama şu anki durum bu; ABD'ye gelen paranın, kaynağı olan ülkeye beyan edilip edilmediğini bilmiyoruz. Yeminli beyan alıyoruz, gelen paranın temiz olup olmadığını anlamaya çalışıyoruz ama emin olmanın bir yolu yok."

Nevada eyaletinin meclis binası, yuvarlak kemerli pencereleri ve etrafındaki geniş çim alanlarıyla oldukça etkileyici bir yapı. Crawford'la birlikte binanın ana girişindeki sütunların arasından geçerek komite odasının bulunduğu üst kata çıktık. Crawford ve başkaları, yasada yapılması düşünülen bir değişiklik üzerine görüş bildirdiler; söz konusu değişiklik, Crawford'ınki gibi şirketlerin başka eyaletlerde de faaliyet göstermesine, ve başka eyaletlerdeki servet yönetimi şirketlerinin de Nevada'da faaliyet göstermesine olanak tanıyacak teknik bir değişiklikti. Görünüşe bakılırsa komite üyeleri de, görüş bildirmeye gelenler de bu değişiklikten yanaydılar. Toplantı sona erdiğinde, üyelerden Al Kramer (temsilcisi olduğu 40 numaralı bölge, Carson City'den Nevada'ya doğru uzanan ve az önce arabayla geçtiğimiz bölgeydi), Nevada Eyalet İş ve Endüstri Departmanı'ndaki finans kuruluşlarıyla ilgili birimin şefi olan George Burns'le sohbet etmeye koyuldu.

Kramer, beklenen yabancı para akışının seçmenlerine sağlayacağı iş olanakları konusunda çok heyecanlıydı. "Şu anda Nevada'da yirmi bir veya yirmi beş şirket var. Önümüzdeki birkaç yılda her şirket beş altı kişiyi daha işe alsa... Nereden baksanız yüzden fazla kişinin istihdam edilmesi demek. İşe alınanlar da muhtemelen yılda 100 bin dolardan fazla maaşla çalışırlar," diye coşkuyla hesaplıyordu. "Eğer yüz çalışanlı bir otel olsaydı ve Nevada'ya gelen insanlar sayesinde çalışanların hepsi de yılda yüz binden fazla kazanıyor olsalardı, dünyanın en başarılı işi derdiniz. Önümde böyle bir fırsat var. Bence tamamdır, bu iş harika olacak."

Reno şu anda biraz viran görünse de birkaç servet yönetimi şirketi daha geldiğinde burada oluşacak finans merkezi bütün kenti dönüştürecek. Rothschild & Co. buradaki ofisi açtığında onlara lisans veren Burns de, Kramer kadar hevesliydi. İki adam bir süre geride bıraktıkları rakiplerinden bahsederek böbürlendiler.

"Man Adası var, Karayipler'deki bazı yerler var, Pasifik Okyanusu'ndaki yerler var, bu konuda kendi yasaları olan adalar var," dedi Kramer. "Açık konuşmak gerekirse, ABD ve IRS bu yerlere bazı kuralları değiştirmeleri için baskı yapabilecek güçte. Nevada'ya gelenlerse böyle şeylere maruz kalmayacaklar."

"Bazı yerlerde işler biraz sallantıda," diye ekledi Burns. "Mesela şu anda Kıbrıs'taki kurallar da iyi ama gerçekçi olalım, kim parasını Kıbrıs'a koymak ister ki?"

Bu sözler üzerine iki adam kahkahalarla güldüler.

Evet, gerçekten de kim parasını Kıbrıs'a koymak ister? Eğer paranızı ABD'de tutarken de ABD hükümetinden koruyabiliyorsanız, Akdeniz'deki bir adaya niye koyasınız? Cotorceanu'nun 2015 yılında sektör dergisi *Trusts & Trustees*'e yazdığı bir makalede de dediği gibi, "Duyduğunuz o çağıldama sesi, vergi beyanından kaçarak ABD'ye akan paranın çıkardığı ses. Ne yazık ki bu paranın çoğu, kaynağı olan ülkelerden gizleniyor."

Bu aynı zamanda yeniden güç kazanan Paravatan'ın sesi. Ortada bir komplo yok, hiçbir zaman da olmadı. Bir karınca yuvasında hangi kurallar geçerliyse, burada da aynı kurallar geçerli. Eğer herkesin çıkarlarına hizmet eden bir hareket biçimi varsa, herkes o şekilde davranır. Paranın serbestçe dolaşabildiği ama yasaların sınırlara takıldığı bir dünyada, müşterilerinin servetini koruyarak kendileri de para kazanmayı başaran zeki insanlar olduğu sürece, Nevada'nın bir vergi cennetine dönüşmesi kaçınılmazdır. Nevada'daki ve diğer *trust* dostu eyaletlerdeki hukuk firmaları da Güney Dakota'dakiler kadar çok parayı yönetiyorlarsa, gözlerden uzak tutulan, vergisi ödenmeyen ve hiçbir yere bildirilmeyen bir trilyon dolardan fazla para var demektir. Üstelik bu durum bizim torunlarımızın torunları dahi öldükten çok sonra bile, hatta belki de sonsuza dek, böyle sürüp gidecek.

2013 yılında New York eyaletinin vergi ve finansla ilgili biriminin tahminlerine göre, New York'ta yaşamalarına rağmen servetlerini başka eyaletlerdeki *trust*'lara koyan insanlar nedeniyle yılda yaklaşık 150 milyon dolarlık vergi kaybediliyordu. Dünyanın geriye kalanı için ne kadarlık bir kayıp söz konusu olduğunu bilemiyoruz. Ortak Raporlama Standardı henüz tam anlamıyla uygulamaya konmadığı için, geleneksel vergi cennetlerinin gizlilik kalktıktan sonra ne kadar para kaybettiklerini de henüz bilmiyoruz ama daha şimdiden resmi istatistiklerde görülür olmaya başladı. Gabriel Zucman'ın (Berkeley'deki Fransız iktisatçı) kısa süre önce yaptığı bir araştırmaya göre, İsviçre'deki özel bankacılık kuruluşlarının dünyadaki toplam servetten aldıkları pay on yıl önce yaklaşık yüzde 50 iken, şu anda bu oran dörtte bire düşmüş durumda. Asya'daki vergi cennetleri de aynı yolda ilerliyorlar. "Offshore"un hâlâ geçerli bir terim olduğundan emin miyiz? Eğer artık en iyi vergi cenneti ABD ise, göçebe Paravatanlıların ihtiyaçlarına ve heveslerine göre yasalarını değiştiren yerler için yeni bir terim uydurmamız gerekebilir.

İlginç bir şekilde, tanıştığım insanlar arasında durumu en iyi anlayan kişi, Karayipler'deki küçük bir vergi cenneti olan Nevis adasının başbakanı Mark Brantley'di. Finans hizmetlerinin Nevis adası için önemiyle ilgili bir soruya cevap olarak on dakika boyunca ABD'ye sayıp söven Brantley, son derece akıcı ve ikna edici bir dille konuşuyor. 2018 yılı başlarında onunla görüştüğümde, özellikle de Washington hiçbir şey yapmazken Nevis'in FATCA'ya ve Ortak Raporlama Standardı'na uymak zorunda bırakılmasından söz ederkenki öfkesi son derece samimiydi. "Yıllar önce katıldığım bir konferansın açılışını yapan konuşmacı, dünyada en çok kara para aklamanın ufacık bir adada yapıldığı söylediğinde büyük tepki almıştı," dedi Brantley. Anlattığına göre, konferansa Karayipler'den de yoğun katılım varmış ve bu sözler üzerine herkes tedirgin bir şekilde birbirine bakmış. "Ben de nefesimi tutup içimden 'lütfen Nevis'ten bahsediyor olmasın' diyerek bekledim. Konuşmacı, söz konusu adanın Manhattan olduğunu söyledi ... şu anda tanık

olduğumuz şey, eskiden offshore hesaplarda tutulan paranın oluk oluk ülkeye dönüşü. Bu para şimdi Delaware'e, Nevada'ya ve benzeri yerlere akıyor."

Brantley, İngiltere'ye de çok kızgındı.

"İngiltere'de, özellikle de Londra'da çok fazla zengin Rus var, dünyanın her yerinden gelen zengin oligarklar orada toplanıyor, bu herkesin malumu," diyordu. "Peki ama neden? Havası için değil herhalde. Niye bu insanlar Londra'ya doluşuyor? Açıkça görülüyor ki servetleri belli bir miktarın üzerinde olan insanları çekmek için, beraberlerinde getirecekleri katma değeri kapmak için bir politika yürütülüyor. Birleşik Krallık bunu yapabiliyorsa, onlar kadar şanslı olmayan, kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan başka ülkelere neden izin verilmiyor?"

Tıpkı Nevis İngiltere'den ayrıldığı sırada başbakan olan Simeon Daniel gibi Brantley de dünyanın geriye kalanından epey uzakta olan bu küçük adaya geçim sağlamanın güçlüğüyle boğuşuyor. Amerika'nın ve Avrupa ülkelerinin kendi uymadıkları standartları başkalarına dayatarak büyük bir ikiyüzlülük yaptıklarını düşünüyor. "Bazen düşünüyorum da, belki de tek çözüm bizim de karanlık bir Shangri-La'da iş yapmamız," diyor. "Ben avukatlık yaparken New York, Zürih gibi şehirlerdeki en büyük hukuk bürolarıyla iş yaptık. Onlardan bir farkımız yok aslında. Bizi offshore ve onshore diye ikiye ayırmaya çalışmaları çok yanlış. Ortada böyle bir ayrım yok."

Brantley'nin söylediklerinde doğruluk payı var. Nevis'te kurulan tezgâhın aynısı Nevada'da da var ama ABD kendi eyaletlerinde olup bitene göz yumarken kendi uymadığı kuralları yabancılara dayatıyor. "İnsan ister istemez bunun yasalardaki gözden kaçan bir açık sonucu değil de, kasıtlı olarak yapıldığını düşünüyor," diyor Brantley. "Bu kuralların herkesin iyiliği için olduğunu iddia ediyorlar ama bana hiç de öyle gelmiyor."

Brantley, Barack Obama'nın 2009 yılında başkanken yaptığı bir konuşmayı hatırlatıyor. Obama, Cayman Adaları'nda bulunan ve binlerce şirketin adresi olarak görünen Ugland House adındaki bir iş merkezinden bahsederken, buranın ya dünyanın

en büyük binası ya da dünyanın en büyük vergi cenneti olduğunu söylemiş. "Onun gibi Harvard'da hukuk okumuş birinin finans sektörünün nasıl işlediğini bilmemesine şaşırmıştım," diyor Brantley. "Cayman'da tek kuruş para yok; bütün o para Londra'da, New York'ta, dünyanın en büyük şehirlerinde. Cayman büyük bir para merkezi değil, sadece bir araç."

2017 yılının Aralık ayında başbakanlığa seçilen Brantley, görüştüğümüzde özel sektörden yeni ayrılmıştı ve henüz birkaç aydır görevdeydi. Oxford Üniversitesi'nde hukuk okuduğu ve çok büyük çaplı ticari davalara baktığı için, iş dünyasına ilişkin derin bir kavrayışı var. "Çoğu zaman, bizdeki yasalarla ilgili en çok gürültüyü koparanlara, 'Bu iş dünyaya zarar veriyor' diye en çok bağırıp çağıranlara dikkatle baktığınızda, onların da şüpheli işler yaptıklarını, bizim yaptığımızdan çok da farklı bir şey yapmadıklarını görürsünüz," diyor. "Bu çok büyük bir sorun."

Brantley haklı olabilir; söylediklerinin ikna edici bir tarafı olduğu kesin. Ne var ki bütün bunlardan kesin olarak çıkan tek bir sonuç varsa, o da Paravatan'ın evrilmeye devam edeceği. Hayal güçleri son derece zengin ve motivasyonları da son derece yüksek olan Paravatan hizmetlileri, müşterilerinin servetlerini saklamak ve büyütmek için yeni yollar ve yeni yerler buldukça, ister Nevis'te ister İngiltere'de ister ABD'de isterse dünyanın bambaşka bir yerinde olsun, Paravatan'ın sağladığı koruma kalkanı gitgide daha da aşılmaz bir hale gelecek. Demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne inananlar için bu, çok ama çok endişe verici bir durum.

19

PARAVATAN'A KARŞI DURMAK

Uzun zamandır hâkim olan görüş, bütün bunların bir önemi olmadığını söylüyor. Bu bakış açısına göre Paravatan küreselleşme karşılığında ödenen bir bedeldir ve hem zengin ülkeler hem de vergi cennetleri için bir nimettir. Evet, dünyanın büyük bir bölümü politikacı kılığına girmiş açgözlü zorbalar tarafından yağmalanıyor olabilir; evet, zenginler karmaşık offshore yapılar sayesinde ödemeleri gerekenden çok daha az vergi veriyor olabilirler – ama Paravatanlılar servetlerini bizim ülkelerimizde harcadıkları sürece bu işten biz kazançlı çıkarız.

Jersey ve Nevis ekonomilerini savunurken ileri sürülen bu tez, Nevada'nın sahip olmaya çalıştığı ekonominin de temelini oluşturuyor. Londra'daki ve New York'taki emlak piyasasına dair tartışmaların çoğunda da aynı şey söyleniyor: Artan gayrimenkul fiyatları nedeniyle İngilizler ve Amerikalılar artık kendi şehirlerinin büyük bir kısmında oturamıyor olabilirler ama emlak komisyoncuları, avukatlar ve muhasebeciler buralarda ev alabilen zenginlere hizmet ederek büyük paralar kazandıkları sürece sorun yok. Bir zamanlar –aynı anda hem İngiliz hem de iyi bir tenisçi olan Andy Murray şampiyon olarak kuralı bozmadan önce– buna

Wimbledon hipotezi deniyordu: Turnuvaya ev sahipliği yapan siz olduğunuz sürece kupa kazanmasanız da olur.

Offshore cennetler sayesinde sürdürülen yolsuzluk ve rüşvet düzeninin Ukrayna, Afganistan ve Nijerya gibi ülkelere verdiği zarar elbette göz ardı edilemez. Eğer bu türden insani kaygıları naiflik olarak görüyorsanız, bu gidişe bir dur demediğimiz takdirde o uzak ülkelerdeki sefaletin bizim de kapımıza dayanacağını bilmelisiniz. Afganistan'da, Nijerya'da ve Ortadoğu'da radikal İslamcıları besleyen; kaynak sıkıntısı çeken ve cesaretini yitirmiş ordulara karşı onları güçlendiren şey yolsuzluktur. Taliban, IŞİD veya Boko Haram bir kez saldırıya geçtiklerinde ülkeler arası sınırlar onları durduramaz. Bu grupların ürettikleri şiddet daha şimdiden tüm dünyaya yayılmaya başlamış durumda. İşte bu yüzden bu kitabın ilk bölümünde alıntıladığım ABD'li Amiral John Allen, askerlerinin Afganistan'da karşı karşıya oldukları en büyük sorunun yolsuzluk olduğunu söylüyordu. Üstelik yolsuzluk sadece teröristleri güçlendirmekle kalmaz. Sahraaltı Afrika'da yaşanan salgınların tedavisine engel olarak bu ölümcül hastalıkların yayılmasına zemin hazırlar. Eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki doktorların yanlış ilaç tedavileri uygulamalarına ve ilaca dirençli virüslerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu hastalıklar da, tıpkı teröristler gibi, sınır tanımazlar.

Dahası, Batılı ülkelerde gayrimenkul ve nüfuz satın almalarına izin verdiğimiz hırsızlar okyanusun öte yanına geçtiler diye artık dürüst ve namuslu insanlara dönüşmezler. Soyup soğana çevirdikleri ülkelerde de, geldikleri yerlerde de toplumsal hayatı kirletirler.

Kısacası ulusal güvenliği, toplum sağlığını ve kamu düzenini önemsiyorsak, Paravatan'ı da önemsemek zorundayız.

Öte yandan, bu gerçeğin iktidarları harekete geçirmesini beklemek de safdillik olur; yüksek mevkilerdeki kişileri ülkeye para akıtan bir musluğu kapamaya ikna etmek zordur. Paravatan'a hizmet edenler vergi verirler ve onların işlerinin bozulması demek, kısa vadede bütçenin de darbe alması demektir. Bu nedenle

bazı hükümetler Paravatan'la mücadele etmeye niyetlenseler de, sıra uygulamaya gelince iş ağırdan alınır.

Beyaz Saray, ABD bankalarındaki yabancı müşteri hesaplarına yapılan faiz ödemelerinin hesap sahiplerinin ülkelerine bildirilmesini talep ettiğinde olanlara bir bakalım. Teksas'taki bir bankanın genel müdür yardımcısı olan Gerry Schwebel, "Kaçırılma tehlikesi, bu hesap sahipleri için sadece teorik bir kaygı değil," diyerek itiraz etti. "Hesap bilgilerinin sızdırılması onlar için ciddi bir tehdit oluşturuyor." Schwebel, talep edilen yasal düzenlemenin yapılması halinde "muazzam sermaye çıkışları" olacağını öngörüyor ve pek çok bankanın iflas edeceğini söylüyordu.

Tepkilere rağmen 2011 yılında söz konusu değişiklik yapıldı ve aradan geçen zaman zarfında Schwebel'in genel müdür yardımcısı olduğu Teksas, Laredo'daki IBC Bank iflas etmek bir yana, borsadaki değerini üçe katladı. Bankanın bu değişiklikten zarar görmeyişinin nedeni, Schwebel ve diğerlerinin itirazları neticesinde ABD'nin bilgi paylaşımı yapacağı ülkelerin sayısını sınırlaması olabilir. Meksika ve Brezilya bilgi paylaşılacak ülkeler arasındayken; Venezuela, Kolombiya, Panama, Ekvator Ginesi, Afganistan, Nijerya, Malezya, Çin, Rusya ve kleptokratların musallat olduğu pek çok başka ülke liste dışında bırakıldı. Bu da yapılan yasal düzenlemenin etkisini büyük ölçüde azalttı.

Listede yer almayan bir ülke de Ukrayna. Buradaki dizginlerinden boşanmış yolsuzluğa dair o kadar uzun süredir o kadar farklı görüşten o kadar çok hikâye aktarıldı ki Ukrayna'daki siyasetçiler için rüşvet yemenin doğal bir davranış olduğunu düşünseniz kimse sizi suçlamaz. Avustralya'daki çardak kuşları rengarenk böcek kanatlarından süslü çardaklar inşa ederler; güneş tutulması sırasında ay, güneşin önünü tamamen kapatır; Kiev'deki bakanlar hırsızlık yaparlar.

Gelgelelim Paul Manafort'un hüküm giymesi, yolsuzluğa dair böyle bir bakış açısının –yani yolsuzluğun belli bir kültüre özgü olduğu düşüncesinin– yanlışlığını ortaya koydu. Manafort kıdemli bir Washington çalışanı ve Donald Trump'ın başarıyla sonuçlanan seçim kampanyası Manafort'un dahil olduğu beşinci

başkanlık kampanyasıydı. Buna rağmen hüküm giydiği suç davranışları, Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesinden bu yana geçen on yıllar boyunca Ukraynalı siyasetçilerle özdeşleşmiş olan suç davranışlarıyla tıpatıp aynıydı. Manafort ile Yanukoviç, İngiltere'de bir şirket sahibi olmak konusunda bile aynı davranmış, her ikisi de bu şirketleri paravan olarak kullanmıştı, tek fark Manafort'un şirketi Pompolo Ltd.'nin (birinci bölümde bahsetmiştik) Yanukoviç'in şirketi gibi Harley Caddesi'ndeki adreste kayıtlı olmamasıydı. Bu paravan şirket sayesinde Manafort da kimliğini gizleyerek lüks harcamalar yapmış, New York'ta tanıştığım coşkulu emlak danışmanı Gennady Perepada'nın müşterilerinin pek beğendikleri pahalı mahallelerden gayrimenkul satın almıştı. Yapılan harcamaların listesine bakınca, Senato tarafından soruşturulan Afrikalı bir siyasetçiye ait harcamalarla üş aşağı beş yukarı aynı oldukları görülüyordu.

Manafort'un suçlu bulunduğu dava, insanların içinde yetiştikleri kültür nedeniyle değil; ceza almadan paçayı sıyıracaklarına inandıkları için hırsızlık yaptıklarını ortaya koyuyor. Evet, kurumların tam anlamıyla gelişmediği veya rüşvetin yaygın olduğu Ukrayna gibi ülkelerde hırsızlık daha çok yapılıyor ama bunun nedeni kişilerin çalmaya daha meyilli olması değil; ortamın daha elverişli olması. Dünyada bir o yana bir bu yana çalkalanarak sağlam Paravatan yatırımları arayan kara para, bugüne kadar memnuniyetle kendisine kucak açan yerleri de kirletmeye başladı. ABD'nin yaşadığı "2016 başkanlık seçimlerinde Rusya'nın parmağı var mı yok mu" çilesi, nispeten küçük bir miktardaki kara paranın gelişmiş bir demokraside dahi ne kadar istikrar bozucu bir etki yaratabildiğinin çarpıcı bir kanıtı. İngiltere'deki Brexit referandumu sırasında ayrılma yanlısı kampanyaya yapılan bağışlarla ilgili şüpheler de geniş çaplı kaygı yaratmış durumda. Başta Fransa ve Almanya olmak üzere pek çok gelişmiş Batı ülkesine benzeri kaygılar hâkim.

Harry Potter kitaplarının birinde Bay Weasley şöyle bir uyarıda bulunur: "Kendi kendine düşünebilen bir şeye, beyninin nerede saklı olduğunu göremiyorsan, güvenme." Bay Weasley'nin

bahsettiği şey, kızı Ginny'nin bulduğu bir günlüktür. Küçük kız bu günlüğe her yazdığında, günlük de ona cevap vermektedir. Sonradan anlaşılır ki günlük aslında kötülük timsali Lord Voldemort'un kontrolündedir. Bay Weasley'nin sözleri, büyücülük yeteneği olmayan bizim gibi insanlar için de geçerli. Anonim şirketler rasyonel davranırlar ama davranışlarını frenleyen düşünsel bir mekanizmaları yoktur ve bu da onlarla karşı karşıya kalan herkesi tedirgin etmesi gereken bir durumdur. Anonim şirketlerin savunucuları bile neden böyle bir şirket yapısı olduğunu açıklamakta güçlük çekerler. Bu konuda en sık duyduğum hikâye, Disney Corporation'ın Florida'da arazi satın alırken bunu kendi adına değil çok sayıda küçük şirket adına yapmaktaki amacını açıklayan hikâye. Anlatıldığına göre söz konusu satın almayı yapanın Disney Corporation olduğu ortaya çıksaydı, araziyi satanlar çok daha yüksek bir fiyat talep edeceklerdi ve bu da haksız bir fiyat artışına sebep olacaktı. Eğer anonim şirketler için ileri sürülebilen en iyi savunma buysa, aslında savunulacak hiçbir tarafları yok demektir. Hiç değilse, siyasi partiler beyinlerinin nerede saklı olduğunu göremedikleri kurumlardan para almaktan vazgeçebilirler.

Kaynağı bilinmeyen paranın siyasete karışması oldukça sık görülen ve demokratik süreçlere güveni sarsan bir durum. Brexit referandumundan bu yana iki yıldan uzun bir süre geçmiş olmasına karşın, Constitutional Research Council (Anayasal Araştırma Konseyi) adlı bir kuruma bağışlanan 425 bin sterlinin nereden geldiğini, büyük bir kısmı İngilizleri AB'den ayrılmaya ikna etme kampanyası için kullanılan bu parayı Kuzey İrlanda Demokratik Birlik Partisi'ne kimin verdiğini hâlâ bilmiyoruz. Kâğıt üzerinde bir kuralsızlık yok çünkü Kuzey İrlanda'da siyasi partilere bağış yapanlar, güvenlik sebebiyle kimliklerini gizli tutabiliyorlar. Bununla birlikte, ortada tuhaf bir şeylerin döndüğü kesin. Söz konusu paranın tamamına yakını, Demokratik Birlik Partisi'nin hiçbir aday çıkarmadığı ve siyasi kampanyalara yapılan bağışların kaynağını açıklamanın zorunlu olduğu İngiltere'de ve İskoçya'da harcandı.

Tıpkı 1960'ların başında Londra'da icat edilen ve servetin önündeki engelleri kaldıran sihirli eurobondlar gibi, yaramaz paranın

açtığı yoldan zulümle elde edilen para da geçiyor ve bir kez daha, önce Batılıların esnettikleri kurallar kleptokratlar tarafından ayaklar altına alınıyor. Vladimir Putin gerçekten de karmaşık şirket yapıları arkasına sakladığı parayla ABD'deki demokratik seçim sürecine müdahale ettiyse bile, aslında tek yaptığı (gazeteci Jane Mayer'in olağanüstü kitabı *Dark Money*'de [Karanlık Para] ortaya koyduğu gibi) kendisinden önce aynı şeyi defalarca yapan ve bunu yaparken de adlarını gizli tutmak isteyen zengin Amerikalıların açtığı yoldan gitmekti. Seçim kampanyalarına yapılan gizli bağışlara karşı tavrınız, ödemelerin sizin tuttuğunuz tarafa mı yoksa rakip tarafa mı yapıldığına bağlı olmamalı. Böyle kaçamak işler doğaları gereği herkese zarar verir. Karşılıklı güven yoksa, liberal demokrasinin işlemesi imkânsızdır.

Müttefik Devletler 1944 yılında yeni bir finans sistemi oluşturmak için New Hampshire'daki Bretton Woods'ta bir araya geldiklerinde, kontrolsüzce akan paranın istikrarsızlık getireceğini ve demokrasiye zarar vereceğini biliyorlardı. ABD adına konferansa katılan Harry Dexter White, 1942 yılında Hazine sekreteri Henry Morgenthau'ya şöyle yazmıştı: "Ekonomik anlamda 'her ülke kendi çıkarına baksın' politikasının artık geçerliliğini yitirdiği ve felaketle sonuçlanacağı çok açıktır. Bu politikada bir delik açmalı ve o deliği genişletmeliyiz."

İki yıl sonra Uluslararası Para Fonu'nun açılış konferansında konuşan Morgenthau da aynı fikirdeydi: "Dünya ekonomisi, bütün ülkelerdeki iktisadi yaşamı oluşturan ipliklerden örülmüş bir kumaştır. Tek bir ülkenin ipliğini çektiğiniz zaman bütün kumaşın dokusu bozulur. Ne kadar büyük ve güçlü olursa olsun, hiçbir ülke diğerlerinden etkilenmeksizin tek başına ayakta kalamaz." Bu tezle, servetleri ülke sınırları içine hapsetmeye ve başına da onu gözetim altında tutacak demokratik hükümetleri koymaya karar vermişlerdi.

Müttefik Devletlerin kurduğu bu sistem umdukları kadar uzun ömürlü olmadı. Uygulamada olduğu süre boyunca da başka yönlerinin yanı sıra hükümetlerin bu sisteme dayanarak getirdikleri yüksek vergiler nedeniyle eleştirildi. Bugünden geriye dönüp

baktığımızdaysa Bretton Woods inanılması güç bir başarı olarak görünüyor. İngiliz gazeteci Ed Conway'in Bretton Woods'un tarihini ve sonrasını anlattığı *The Summit* [Zirve] adlı kitabında yazdığı gibi, 1948'den 1970'lerin başına dek dünya, o zamana dek görülmemiş, o zamandan bu yana da görülmemiş bir kalkınma ve istikrar süreci yaşadı. Bu zaman zarfında tüm dünyada gayrisafi yurtiçi hasıla her yıl ortalama yüzde 2,8 civarında arttı ki bu önceki ve sonraki dönemlerde yakalanamayan bir orandı. Yaklaşık yirmi beş yıl süren bu büyülü dönemde tek bir küresel ekonomik gerileme yaşanmadı. 1971 yılında Richard Nixon'ın dolara karşı altın taahhüdünü sona erdirmesiyle birlikte Bretton Woods sisteminin terk edilmesinden bu yana ise dört küresel ekonomik kriz yaşandı.

Bretton Woods katılımcılarının spekülatif parayı ulusal sınırların içinde tutma hayali çoktan suya düştü. Küreselleşmeden geriye dönüş olmadığına göre, o konferansta tanımlanan sorunlara yeni çözümler bulmamız gerekiyor. Küreselleşmeyi kabul etmek, onun karanlık yüzünü de kabul etmek anlamına gelmiyor: Muazzam miktarlarda kaynağı belirsiz paranın politikalarımıza, ekonomilerimize ve başlıca kurumlarımıza burnunu sokmasına izin vermek zorunda değiliz. Offshore'un var olmasının tek sebebi, insanların onshore yapamadıkları şeylere olanak tanıması. Offshore yapılar servetleri gizleyerek utanılacak bir şeyleri olan insanların hesabına çalışırken, geriye kalan herkesi şaşkına çeviriyor. Üstelik bu istismarı mümkün kılan sınırlı sorumlu şirket yapısı, insanlar iflas edip bütün kişisel varlıklarını kaybetme korkusu yaşamadan yatırım yapabilsinler diye icat edilmişti. Halbuki şirket sahiplerini gizleyen bir yapı, girişimciliği değil dolandırıcılığı teşvik eder.

Elbette haklı sebeplerle kimliklerini gizlemek isteyen insanlar da var. Örneğin film yıldızlarının peşine takılan saplantılı hayranları olabilir, siyasi sığınmacıların kaçtıkları ülkeler onlara karşı suikast girişiminde bulunabilir veya büyük bir servetin vârisi olan çocukları fidye için kaçırmaya kalkışanlar olabilir. Bu gibi durumlarda gizlilik talebine saygı duyulması gerekir ama bu gizliliğin de sistematik ve bilinçli bir şekilde, açıkça ortaya konmuş

gerekçelerle ve sadece zenginlere değil ihtiyaç duyan herkese sağlanması gerekir. Burada mantıklı olan, sadece haklı sebeplerle isimlerinin gizli kalmasını isteyen insanlara bu ayrıcalığın tanınmasıdır. Oysa şu anda Paravatan'a özel olan bu ayrıcalıktan ihtiyacı olanlar değil, parası olanlar faydalanıyor. Gizlilik konusunda, geçerli sebepleri olanlar dışında herkese eşit muamele edilmelidir.

İngiltere'deki lobi faaliyetleri üzerine bir makale için araştırma yaparken, gizlilik konusundaki yanlış tutumumuzun ne gibi sorunlara yol açtığını gördüm (söz konusu makalem, yasal sebeplerle yayımlanamadı). Avrupa Azerbaycan Topluluğu (The European Azerbaijan Society - TEAS), on binlerce sterlin harcayarak İngiliz parlamento üyelerini Bakü'ye getirip beş yıldızlı otellerde ağırlamıştı. Söz konusu üyelerin hepsi de ülkeye geri döndüklerinde Avam Kamarası'nda yaptıkları konuşmalarda Azerbaycan lehine görüş bildirmişlerdi. Halbuki eski bir Sovyetler Birliği ülkesi olan Azerbaycan, babadan oğula geçen diktatörlükle yönetiliyordu ve iktidardakilerin karanlık iş anlaşmalarını açığa çıkaran bütün gazeteciler hapisteydi.

Örneğin Muhafazakar Parti milletvekili Mark Field, 2011 yılında Avam Kamarası'nda Azerbaycan için şöyle diyordu: "Son birkaç yılda hem siyasi hem de ekonomik açıdan büyük atılımlar yaptılar. Bu ilerici hamlenin görülmesi ve ödüllendirilmesi gerekiyor." Field bu konuşmayı yaparken TEAS'tan ayda 4000 sterlin alıyordu. Karşısındaki muhalifler arasında da bir Azerbaycan hayranı vardı. İşçi Partisi milletvekili Jim Sheridan, altı ay önce yaptığı 3100 sterlinlik Bakü seyahatinden sonra, "Oradaki sendikaların buradakinden çok daha iyi ilişkilere ve işçi haklarına sahip olduklarını gördük," diyordu. "Azerbaycan genç bir demokrasi."

Tüm masrafları TEAS tarafından karşılanan Azerbaycan seyahatleri ile Avam Kamarası'nda Azerbaycan'a düzülen övgüler arasında doğrudan bir ilişki var gibiydi; TEAS başkanı Tale Haydarov da bunun farkındaydı. 2012 yılının Mart ayında katıldığı bir konferansta, "Bu ziyaretlerin son derece olumlu etkileri oluyor," diye gururla açıklıyordu. (Ulaştırma Bakanı'nın oğlu Anar

Mammadov da aynı şeyi ABD'de yapmış ve o da çok olumlu sonuçlar almıştı.) Peki bu değirmenin suyu nereden geliyordu? Bir resepsiyonda görüştüğüm (ve ortama hiç de yakışmayan bu soruyu sorduğum) Haydarov, London School of Economics mezunu birinden bekleneceği gibi akıcı ve kusursuz bir İngilizceyle TEAS'ın üyelerinden aidat aldığını söyledi. Gelgelelim TEAS'ın üye sayısına bakınca, böylesine büyük harcamaları karşılayacak kadar aidat geliri olması pek muhtemel görünmüyordu. Bir süredir TEAS'tan maaş alan İsveçli siyasetçi Göran Lindblad'ın sözleri de, Haydarov'un açıklamasıyla çelişir nitelikteydi. "Paranın çıkış noktasına baktığımızda çoğunlukla Marshall Adaları ve Estonya görünüyor," diyordu Lindblad. "Bunu gören her bankacının ve vergi müfettişinin aklına kara para aklama gelir ... Bankaların hiçbirinin vergi dairelerine herhangi bir bildirim yapmamış olması büyük şans." TEAS'ın İngiltere'de toplanan aidatları İngiliz milletvekillerinin ziyaretlerine harcamadan önce Marshall Adaları üzerinden Estonya'ya yönlendirmesi oldukça tuhaf.

Üstelik ortadaki tek tuhaflık bu değil. Tale ve onunla birlikte TEAS'ın yönetiminde yer alan erkek kardeşi Nejat nakitten yana oldukça rahattılar. Londra'nın en cazip semtlerinde evleri, bir kafeleri ve bir de restoranları vardı ama paranın nereden geldiği belli değildi. Bu arada babaları Kemaleddin Haydarov, 2006 yılından beri Azerbaycan'ın Olağanüstü Hallerden Sorumlu Bakanı'ydı (bu makama Kayda Değer Her Şey Bakanlığı diyerek dalga geçenler de vardı). WikiLeaks tarafından açığa çıkarılan bir ABD Büyükelçiliği mesajında Amerikalı bir diplomat, Washington'daki üstlerine baba Haydarov'un makamının sağladığı imkânları kullanarak kendine bir servet edindiğini yazmıştı. "Her yerde Azerbaycan'ın en güçlü adamı olarak sadece bir kişinin adı fısıldanıyor, o da Kemaleddin," diyordu mesaj. "Haydarov, gümrük işlemlerinde rüşveti sistematik bir hale getirerek devasa bir yolsuzluk piramidi inşa etti."

Belki gerçekten de TEAS bütün gelirini üyelik aidatlarından elde ediyordur veya Tale Haydarov'un bambaşka gelir kaynakları vardır. Böyleyse bile, bunu gösteren hiçbir delil sunulmaması,

Avam Kamarası'nda Azerbaycan lehine konuşmaları için İngiliz milletvekillerine harcanan paranın Azerbaycan'ın devlet bütçesinden geldiğine dair yıpratıcı bir söylentiye davetiye çıkarıyor. Bu, insanın demokrasiye olan inancını sarsan, oldukça kaygı verici bir düşünce.

Amerika Birleşik Devletleri'nde de lobi faaliyetlerine harcanan paranın izi sürülemiyor. Ukraynalı bir arkadaşımın beni uyarması sayesinde, Kuzey İrlanda'da kayıtlı görünen Aveiro adlı bir sınırlı ortaklıktan haberdar oldum. Şirket, faaliyet alanını "uluslararası ticaret ve yatırım" olarak göstermiş. Gerçekte yaptığı iş, Washington'daki lobicilere Ukrayna'nın birtakım çıkarlarını savunmaları için para ödemek. Şirketin kime ait olduğunu öğrenmek imkânsız. Aveiro'nun iki ortağı da offshore şirketler –Montfler SA ve Nisbett Invest SA- ve şirket kayıtlarında bu iki ortağın hissedarları bir yana, hangi ülkede oldukları bile belirtilmemiş. Aveiro'nun sahiplerinin iyi niyetine güvenmeyi seçebilirsiniz elbette; ama para harcamak için bu kadar dolambaçlı yoldan giden birilerinin saklamak istedikleri bir şeyler var demektir.

Dünyanın bazı yerlerinde bu sorunu çözmek için adımlar atıldı. Örneğin artık Ukrayna'da kurulan bütün şirketler, gerçek sahiplerini bildirmek zorundalar. Gerçi şirket sahiplerinin kaydedildiği veri tabanı oldukça kötü yönetiliyor ve erişilmesi de güç. Yine de bu veri tabanı sayesinde –Londra'daki bir mahkeme tarafından 23 milyon doları geçici olarak dondurulan– oligark Mikola Zloçevski hakkında araştırma yaparken, Kiev'in merkezindeki annesine ulaştım ve onunla çok hoş bir sohbet etme fırsatım oldu. Zloçevski, adres olarak annesinin dairesini göstermişti. Annesi de arada sırada gazetecilerin kapıyı çalmalarına alıştığını söylüyordu. Şirket sahiplerinin adlarının açıklanmasına yönelik girişimde bulunan başka ülkeler de oldu ancak oralarda da aynı sorunlar yaşanıyor. Şirketlerin "gerçek sahiplerinin" bildirilmesini talep eden Avrupa ülkelerinden biri de Danimarka. Bu yolla, UBS'in ipliğini pazara çıkarmadan önce Danimarkalı paravan şirketleri kullanmayı tercih eden Bradley Birkenfeld gibilerinin önünü kesmek amaçlanıyor.

İngiltere'de de artık şirketlerden bir "kontrol sahibi kişi" (person with significant control –PSC) bildirmeleri talep ediliyor. Böylece, Harley Caddesi'ndeki şirket fabrikası Formations House gibi büroların yarattığı mülkiyet labirentlerinde kaybolmadan bir şirketin gerçekte kime ait olduğunu görebileceğiz. Yeni PCS kayıtlarında Formations House'un sahibi olarak görünen kişi, benimle konuşmaya yanaşmayan (ve sonrasında Formations House'un kurduğu çok sayıda şirketin dolandırıcılığa karışmasıyla ilgili makaleyi yazdığımda bana bir e-posta yazarak şikâyetçi olan) Charlotte Pawar.

PCS veri tabanını inceleyen aktivistler, İngiltere'nin şirketlere ilişkin bütün veri tabanlarında olan sorunun burada da olduğunu belirtiyorlar: Sistem, şirketlerin beyanda bulunmasına dayanıyor ve yapılan beyanın doğru olup olmadığı kontrol edilmiyor.

Bununla birlikte, 2018 yılında iktidarın itirazlarına rağmen mecliste kabul edilen bir yasa, Karayipler'deki Birleşik Krallık'a bağlı adalara kendi sınırları içinde kayıtlı görünen şirketlerin gerçek sahiplerini açıklama zorunluluğu getirdi. Bu vergi cennetleri zaten Birleşik Krallık'la bilgi alışverişi yapmak zorunda oldukları için, İngiliz polis teşkilatı Britanya Virjin Adaları, Jersey, Anguilla, Cebelitarık ve diğerlerindeki gizlilik perdesinin ardını görebilir hale geldi. Yasanın kabul edilmesini takip eden zaman zarfında bu adalarda kurulan şirketlerin sayısında sert bir düşüş yaşandı.

Paravan şirketlerin ve numaralı hesapların sağladığı gizlilik olmayınca, Paravatan döngüsünün –çal, sakla, harca– ortasında yer alan fonksiyon boşa düşer ve hırsızlığın izini sürmek çok daha kolay olur. Hatırlayalım: ABD İç Güvenlik Soruşturmaları Bürosu'nun şefi John Tobon, mesaisinin yarısını soruşturmaya konu olan mal varlıklarının kime ait olduğunu bulmaya harcadığını söylüyordu. Görüştüğüm başka müfettişlerse çok daha fazla zamanın buna harcandığını belirtiyorlardı. Eğer mal varlıklarının gerçek sahipleri bilinirse, hangi malların çalıntı olduğunu çok daha kolay ve hızlı bir şekilde anlayabiliriz.

Bu yönde atılan bütün adımları olumlu bulmakla birlikte, bu adımların asıl sorunun sadece bir kısmını çözebileceğini ve Para-

vatan'ın varoluş nedenini, yani para uluslararası gezebilirken yasaların ulusal olduğu gerçeğini ortadan kaldırmadığını da görmeliyiz. Bir ülkede yasak olan şey başka bir ülkede yasal olduğu sürece, tıpkı ABD ile dünyanın geriye kalanı arasındaki bilgi paylaşımı anlaşmalarında olduğu gibi, Paravatan'ın bekçileri aradaki uyumsuzlukları sömürmenin bir yolunu bulacaklar. Vatandaşlık satan şirketler ürünlerini zengin Ruslara ve diğerlerine pazarlarken, finansal bilgilerin sadece kişilerin oturdukları ülkelerle paylaşılacağını, dolayısıyla servetlerin edinildiği ülkelere bilgi verilmeyeceğini garanti ediyorlar. Her zamanki gibi, yasalardaki açıklar birileri için fırsat yaratıyor.

Yolsuzluğa ilişkin kaygılarımı gülünç bulan Nevis Finansal Hizmetler Denetleme Komisyonu'nun kibirli başkanı Heidi-Lynn Sutton, Nevis adasının diğer İngiliz adaları gibi şirket kayıtlarına erişime izin vermeyeceğini söylüyor. "Burası bağımsız bir ülke," diyor. "Buradaki yetkililer şirket kayıtlarına bakmak isteyebilir. Ama başka bir ülke elinde mahkeme kararı olmadan bunu yapmaya kalkarsa sorun çıkacaktır."

Sutton'ın endişesi yersiz değil ama bunun üstesinden gelmesi gerekiyor. Eğer gizlice Paravatan'a akan milyarlarca doları durdurmak istiyorsak tüm dünya ülkeleri olarak işbirliği yapmak zorundayız. Bu gerçeğin farkına varan Bretton Woods katılımcıları, demokrasiyi korumak için harekete geçmişlerdi. Şu işe bakın ki hayata geçirdikleri uygulamalar, bir bakıma demokrasiyle çelişen eylemlerdi. Uluslararası Para Fonu ve Keynes'in ortaya attığı uluslararası para birimi önerisi, kendilerini aydın olarak gören seçkin teknotratların gücü ellerinde tutma isteklerinin de bir sonucuydu. İleri sürülen tez şuydu: Demokrasilerde bazı şeyler halka bırakılamayacak kadar önemlidir. Bu minvaldeki her türlü söylem, topluma iradesinin hiçe sayıldığı şüphesini aşılayabilen siyasetçilerin elinde güçlü bir silaha dönüşebilir.

Toplumdan olumsuz tepki alma tehlikesini göze alarak Paravatan'ın dinamiklerine karşı harekete geçmiş ABD'li siyasetçiler de yok değil. Temsilciler Meclisi'nde kabul edilen yasa teklifleri arasında, 2018 yılında Finansal Hizmetler Komitesi tarafından

sunulan iki partili teklif ve 2017 yılında getirilen, eyaletlere kendi sınırları içinde kurulan şirketlerin gerçek sahiplerini öğrenme zorunluluğu getiren Kurumsal Şeffaflık Yasası (Corporate Transparency Bill) var.

Ne var ki Trump yönetimi tam aksi yönde hareket ediyor. Trump'ın başkanlık koltuğuna oturmasını izleyen altı ay içinde Beyaz Saray ABD şirketlerinin yabancı devlet yetkililerine rüşvet vermelerini engelleyen iki önemli uygulamayı yürürlükten kaldırdı. Bunlar, her ikisi de enerji şirketlerinin yabancı ülkelere yaptıkları ödemeleri açıklamalarını zorunlu kılan Maden Çıkarma Endüstrileri Şeffaflık Girişimi (Extractive Industries Transparency Initiative – EITI) ve Cardin-Lugar Yasa Değişikliği'ydi.

Petrol şirketleri bu zorunluluk nedeniyle yabancı rakiplerine karşı dezavantajlı bir konuma düştüklerini ve bu yüzden büyüyemediklerini ileri sürüyorlardı. Trump, rüşvet karşıtı bu iki uygulamayı iptal eden kararnameyi imzaladıktan sonra, "Enerjideki işler geri geliyor," diyordu. "Bir sürü insan işe geri dönüyor." Bu olay, demokratik iradeyle uluslararası inisiyatifin çatışmasının çarpıcı bir örneğiydi.

Trump bu kararı alırken, kabinesinde yer alan ve ABD'ye akan, özellikle de gayrimenkul sektörüne yağan kaynağı belirsiz yabancı para sayesinde köşeyi dönen kişilerin (aralarında en dikkat çekici olan da damadı Jared Kushner'dır) etkisinde kalmış olabilir. Basında yer alan ve çok ses getiren haberlerin ardından başlatılan soruşturma kapsamında, Kushner ailesine ait olan şirketlerin, yabancıların seçilmiş ABD projelerine en az 500 bin dolarlık yatırım yapmaları karşılığında yeşil karta başvurmalarına olanak tanıyan EB-5 vize programından nasıl kâr ettikleri inceleniyor. İşin aslı, finans krizinden bu yana sadece Kushner ailesi değil, ülkenin dört bir yanındaki müteahhitlik firmaları bu programı gelir kaynağı olarak kullanıyor.

EB-5 programının ne kadar baştan savma bir şekilde yönetildiği göz önünde bulundurulursa, bugüne kadar bir skandal kopmamış olması mucize. 2015 yılında ABD Hükümet Hesap Verebilirlik Ofisi tarafından hazırlanmış bir raporda, Amerikan

Vatandaşlık ve Göçmenlik Bürosu'nun (UCSIS) her nedense ciddiye almadığı pek çok açık tespit edilmişti. Örneğin, programa yapılan başvurular elektronik ortamda değil kâğıt üzerinde yapılıyor ve bu nedenle otomatik arama yapmak imkânsız; yani bankaların dolandırıcılık tehlikesine karşı yaptıkları aramalarda bu başvurular görünmüyor.

Rapor, "Yatırım için kullanılan paranın kaynağını tespit etmek güç olabilir," diyordu. "Uyuşturucu ticareti, insan kaçakçılığı ve benzeri suçlardan kazanç elde eden ve bu nedenle başvuruları kabul edilmeyecek olan başvuru sahipleri, gelir kaynakları hakkında yanlış bildirimde bulunabilirler."

Programa başvuranlar başvuru belgelerini hazırlama işini bu konuda deneyimli aracılara yaptırıyorlardı ve UCSIS kendisine beyan edilen bilgilerin doğruluğunu araştırma konusunda son derece yetersiz kalıyordu. Ertesi yıl hazırlanan raporda, programa yılda 14 bin kişinin başvurduğu (program kapsamında verilebilecek yeşil kart sayısı yılda 10 bin ve genellikle her yıl bu limit doluyor) ve her bir başvurunun ortalama bin sayfa belge içerdiği belirtiliyordu. Bir başka deyişle, yılda 14 milyon sayfa başvuru belgesinin incelenmesi gerekiyordu ve hepsi de sadece kâğıt üzerinde olan bu belgeler muhtemelen Washington'daki dev bir depoda tutuluyordu. Herhalde bu belgelerin bulunduğu arşiv, St Kitts ve Nevis'teki arşivden daha düzenlidir ama bu hızda biriken belgelerin tek tek elden geçirilmesi ve kontrol edilmesi çok zor olsa gerek.

2012 yılında UCSIS çalışanları siyasi yolla atanan Alejandro Mayorkas adındaki direktörün EB-5 programına yapılan başvuruların kabul edilmesi sürecinde "uygunsuz etki yaratmak" amacıyla baskı yaptığını öne sürerek şikâyette bulundu. Baş Müfettişlik tarafından yapılan soruşturma, bu tür bir programın doğurduğu riskleri ve Paravatan tezgâhının mikro düzeyde nasıl işlediğini ortaya koyuyordu.

Yeşil kart isteyen varlıklı yabancılar belli bir eyalette nüfuz sahibi olan kişilerin projelerine yatırım yapıyorlar, bunun karşılığında da paranın kaynağına ilişkin fazla soru sorulmuyordu.

Örneğin Las Vegas'ta yapılması planlanan bir proje teklifi reddedilmiş, nüfuzlu bir senatörün isteği üzerine Mayorkas devreye girerek projenin kabul edilmesini sağlamıştı. UCSIS çalışanlarından biri, bu olay hakkında şöyle bir e-posta yazmıştı: "Korkarım ki iğrençlikte boyut atladık."

ABD İç Güvenlik Bakanlığı'nda çalışan ajan Taylor Johnson, 2015 yılında gerçekleşen bir Senato soruşturmasında verdiği yazılı ifadede, söz konusu Las Vegas projesini araştırdığı için tacize ve misillemeye maruz kaldığını söylüyordu. "Proje sahiplerinin organize suçla, üst düzey devlet yetkilileriyle ve siyasetçilerle bağlantıları vardı. Seçim kampanyalarına yapılan yüklü bağışlar karşılığında EB-5 projeleri kabul ediliyordu," diye yazmıştı. "Çin'den, Rusya'dan, Pakistan'dan ve Malezya'dan yapılan bazı EB-5 başvurularının bir ay bile geçmeden sonuçlandığını, hatta bazı durumlarda on altı gün içinde kabul edildiğini gördüm. Başvuru dosyalarında en temel yasal belgeler dahi yoktu ... İncelemelerim sırasında EB-5 programının çok ciddi güvenlik sorunları içerdiğini açık bir şekilde gördüm." (Bu iddialar mahkemede kanıtlanmış değil ve Taylor'ın işverenleri suçlamaları kabul etmiyor.)

Kushner ailesi zengin Çin vatandaşlarına inşaat projesi yoluyla vize satmaya başlamadan önce de on binlerce zengin Paravatanlı ABD'ye yerleşmiş ve beraberinde milyarlarca dolar kaynağı belirsiz para getirmişti. Aralarında bu sistemi sömüren en az bir kleptokrat olduğunu biliyoruz: Jianjun Qiao, Çin'in Henan eyaletindeki Zhoukou şehrinde yer alan devlet tahıl ambarının hesaplarından zimmetine geçirdiği parayla bir servet edinmiş, ardından bu parayla EB-5 programına başvurarak Washington'da bir ev satın almıştı. Qiao'nun eski eşi Shilan Zhao 2017 yılında suçunu itiraf ettiyse de, Jianjun Qiao hâlâ kaçak durumunda. Söz konusu soruşturmanın yürütülmesinde pek çok engelle karşılaşılmış, özellikle de delillerin büyük bir kısmının bulunduğu Çin'den bilgi almak çok zor olmuştu. Sonuçta elde cevaplardan çok cevabı bilinmeyen yeni sorular kaldı. En önemlisi de şuydu: Acaba Washington'daki arşivde yığılı duran başvuru belgelerinin arasına gömülmüş bunun gibi kaç skandal vardı?

EB-5 başvurularının büyük bir çoğunluğu Çin'den geldiğine göre, Qiao/Zhao gibi suçlar binlerce kez tekrarlanmış olabilir. EB-5 vize başvuruları kabul edilen 10 bin kişinin kaçı çalıntı parayla ABD vizesi satın alıyor? Daha da endişe verici olanı, acaba bu kişilerin kaçı ABD'yi içten çökertmek için ABD vatandaşlığı satın alıyor? Bu soruları yanıtlayabilmek için harcanan paranın kaynağına ve satın alınan gayrimenkule ilişkin şeffaflık olması gerekiyor. Ekonominin karanlıkta kalan yönlerine ışık tutma çabalarına karşı çıkan Trump başkanlık koltuğunda oturduğu sürece, bu sorular yanıtsız kalmaya mahkûm.

Benzer şekilde, Brexit referandumundan sonra İngiliz hükümetinin offshore dünyayı açığa çıkararak hem vergi kaçakçılığıyla hem de yolsuzlukla mücadele etme girişimleri de neredeyse tamamen askıya alındı. Referandum öncesi başbakan olan David Cameron'ın kabinesinde danışman olarak görev yapan eski polis memuru Jon Benton, "Yolsuzlukla mücadele hattının telefonu çalmaz oldu," diyor. Kendi derdi başından aşkın bir ülkenin, küresel finans sisteminin yeniden inşası için hevesle liderlik etmesi beklenemez elbette. Brexit'i uluslararası bürokrasinin kurduğu tuzaklara karşı yumruğunu masaya vuran bir demokrasinin zaferi olarak kutlayanlar da var. Ne var ki seçkinlerin kibrine karşı gelişen demokratik bir öfkenin tam da o seçkinleri dizginlemek için tasarlanmış uluslararası bir girişimi baltalamış olması da hayli ironik.

İngiltere'nin AB üyeliğinden ayrılmasını savunan kampanyanın sloganı olan "Kontrolü Geri Al" cümlesi, tüm dünyadaki insanların, yaptıkları her şey yanlarına kâr kalan Paravatanlılara karşı duydukları öfkeye hitap etmek konusunda son derece başarılıydı. Gelgelelim sloganın hedefi yanlıştı. AB, hesabı sorulamayan servetle mücadelede ülkeler arası işbirliğini destekliyor; yolsuzluk yapan, rüşvet yiyen hırsızların servetlerini saklamalarını zorlaştırıyordu. İngiltere tek başına hareket ettiğinde, ülkeden ülkeye değişen yasalar ve uygulamalar nedeniyle ortaya çıkan açıklara yenileri eklenecek.

Bugüne dek çok fazla sayıda insan, ABD'de Donald Trump veya İngiltere'de Nigel Farage gibilerinin ileri sürdüğü "Sınırları göçmenlere kapatırsak yeniden güçlü bir ülke oluruz" iddiasına kandılar. Oysaki liberal düzenin karşısındaki tehdit yoksul göçmenler değil, hesabı sorulamayan paradır. Offshore korsanlar dünyayı yağmalarken bir yandan da demokrasinin temellerini çürütüyorlar, eşitsizliği körüklüyorlar ve her geçen gün daha fazla parayı asla izini süremeyeceğimiz Paravatan'a kaçırıyorlar.

Çözüm köprüleri kaldırmak veya yakılıp yıkılan ülkelerinden kaçarak aslında kendi vatanlarından hortumlanan paranın geldiği yerlerde daha iyi bir hayat umudunun peşine düşen yabancıları şeytanlaştırmak değil. Çözüm bu mülteci krizlerine yol açan istikrarsızlığın nedenlerini ortadan kaldırmak. Nijerya'da, Rusya'da, Suriye'de veya Orta Amerika'da iktidarda olanların ülkelerinden çaldıklarını offshore cennetlerde saklamalarının önüne geçebilirsek, çalmalarının da önüne geçebiliriz. Unutmayalım ki yolsuzluk fırsat bulduğunda ortaya çıkan bir suçtur ve insanlar çaldıklarının yanlarına kâr kalmayacağını bildiklerinde hırsızlığa daha az yeltenirler.

Küreselleşmenin bu karanlık yüzüne ışık tutmak, servet sahiplerini şeffaflığa zorlamak ve neyin kime ait olduğunu ortaya çıkarmak zorundayız. Bunu yaptığımızda Paravatan'a çıkan tüneller çökecek, ülkelerini soyup soğana çevirenleri yargılayıp cezalandırabileceğiz ve hırsızlara hırsız demek mümkün olacak.

Peki biz sıradan vatandaşlar ne yapabiliriz? Kimin neye sahip olduğunu öğrenmeliyiz; hırsızları hapse attırmalıyız; kentlerimizdeki kara para aklama çarkını durdurmalıyız. Büyük bir sabır ve emek isteyen, son derece yorucu olan ve üstelik hiç de gösterişli olmayan bu işi yapmak için gereken koalisyonları kurmaya gönüllü olan siyasetçileri desteklemeliyiz. Hem ekonomide hem de toplumsal hayatta kontrolü geri almanın ve hepimizi tehdit eden bu küresel talanı sona erdirmenin tek yolu buradan geçiyor.

20

ÇÜRÜMÜŞ BİR ŞEYLER

Bu kitabın sert kapaklı baskısı İngiltere'de yayımlanalı henüz iki hafta bile geçmemişken, Bruun & Hjejle adında Danimarkalı bir hukuk firması aynı konu üzerine (ama bu kitaptan çok daha uzun başlıklı) bir rapor yayınladı: *Danske Bank'ın Estonya Şubesindeki Danimarka Vatandaşı Olmayan Müşteri Portföyü Hakkında Rapor*. Seksen yedi sayfalık bu çalışma, ilk bakışta göz korkutan teknik bir dille yazılmış olmasına rağmen, azmedip okuyanlara Paravatan'ın gizli mekanizmasının işleyişine dair benzersiz bilgiler sağlıyordu.

Raporun geri planındaki hikâye şuydu: 2007 yılında Danimarka'nın önde gelen finans kuruluşu olan Danske Bank, Estonya'nın başkenti Talin'de oldukça yoğun bir şekilde iş yapan Sampo adındaki Finlandiya bankasını satın aldı fakat "bir türlü [Sampo'yu] tam anlamıyla bünyesine katamadı". Bunun nedeni Talin'deki bankacıların Rusça ve Estonca iletişim kurmaları; Danske Bank merkezindeyse İngilizce ve Danca konuşulmasıydı. Üstelik Sampo'daki hesaplar bankaya ait ayrı bir bilgisayar sisteminde tutuluyordu. Dolayısıyla Kopenhag'daki yönetimin Talin'de neler yapıldığına dair pek az bir fikri vardı. Bunun ne kadar tehlikeli bir durum olduğu sonradan anlaşıldı.

Danske Bank'ın Estonya'daki şubeyi satın almasından, birilerinin olan bitenin farkına varıp harekete geçtiği 2015'e kadarki zaman zarfında, söz konusu şube aracılığıyla Rusya'dan, Ukrayna'dan, Azerbaycan'dan ve başka eski Sovyetler Birliği ülkelerinden 200 milyar euroya denk para kaçırıldı. Muhtemelen Avrupa tarihinin en büyük kara para aklama operasyonu olan bu tezgâhtan HSBC'nin Latin Amerikalı uyuşturucu kartelleri adına akladığı paranın yaklaşık 250 katı geçmişti. Ne kadar akıl almaz bir miktardan bahsettiğimizin daha iyi anlaşılması için şöyle bir örnek verebiliriz: 200 milyar euroyla HSBC'yi ve Danske Bank'ı rahat rahat satın alabilirdiniz.

Avukatların hazırladığı rapordan açıkça anlaşılıyordu ki Danske Bank çalışanları paranın kaynağı hakkında doğru soruları sormamışlar, hatta işlettikleri hesapların kimlere ait olduğunu dahi araştırmamışlardı. Bazı yıllar şubenin kârının yüzde 99'u bu "ülke vatandaşı olmayan müşteri hesapları"ndan –yani Estonya sınırları dışındaki kişilere veya şirketlere ait olan hesaplardan– geliyordu. Besbelli kimse bu kazançlı işi fazla kurcalamak istememişti. "Banka, kimlerin adına hareket ettikleri bilinmeyen bir dizi Rus aracı şirketle son derece kârlı anlaşmalar yaptı," diyordu rapor. "Aracı şirketlerin müşterilerinin kimlikleri gizli tutuluyordu; böylece Rus devlet yetkililerinin talep etmesi halinde bankanın müşteri bilgilerini vermesinin önüne geçiliyordu." Bir başka deyişle, banka kimin parasını işlettiğini bilmiyor; kendi ülkelerinden gizli iş yapmak isteyen müşterilerin işledikleri suçlara ortak oluyordu.

Söz konusu tezgâhın oldukça karmaşık bir işleyişi vardı ama temelde eurobondla aynı işlevi gören bir icattı. Eurobonddan çeyrek asır sonra bu kez Danske Bank profesyonel finansçıların müşterilerinin mal varlıklarını ayıplarından arındırmaları için bir yol açmıştı. Bu sayede Paravatanlılar çaldıkları paraları saklayabiliyorlar, sonra da hiçbir cezaya çarptırılmadan harcayabiliyorlardı. "Ülke vatandaşı olmayan" demek, "offshore" demenin kibarcasıydı.

Şubede olup bitenlerden dolayı kaygılanmaya başlayan Howard Wilkinson adlı İngiliz bir bankacı üstlerini ikaz etmeseydi, dünya-

nın bu skandaldan haberi bile olmayacaktı. Wilkinson'ın gönderdiği ilk rapor, sahibinin kim olduğu hiçbir şekilde anlaşılamayan bir paravan şirketin banka hesabından yapılan şüpheli para transferlerinden bahsediyordu. Wilkinson şirketin sahibini göremese de, şirketin mal varlığına dair yaptığı bildirimleri görebiliyordu ve şirket hesabından akan para bu bildirimlerde yer almıyordu. Mal varlığına ilişkin yanlış beyanda bulunmak suçtu, Danske Bank da bu suçu işleyen bir müşterinin parasını işletiyordu. "Banka, suç işlediğini bildiği bir şirketle iş yapmaya devam etti," diyordu Aralık 2013 tarihli rapor. Wilkinson raporda söz konusu hesabın Rusya Federal Güvenlik Servisi'ne (FSB) ve Vladimir Putin'in akrabalarına ait olduğundan şüphelendiğini de belirtmişti. Bunlar alelade suçlular değil; en üst düzey kleptokratlardı. Wilkinson bu ilk uyarının ardından 2014 yılının Ocak, Mart ve Nisan aylarında da benzeri içerikte raporlar sundu. Hepsinde de kimliği belirsiz kişilerin Talin'deki şubede ve başka Batılı bankalarda bulunan paravan şirket hesapları aracılığıyla muazzam miktarlarda para akladıklarını ve bunu da eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki üst düzey devlet yetkilileri adına yaptıklarını söylüyordu.

Wilkinson, 2018 yılının Kasım ayında Danimarka parlamentosuna verdiği ifadede, "Bu paraların nereye gittiğini kimse bilmiyor," diyordu. "Ama küresel finans sistemine karışıyordu. Artık temiz ve kullanıma hazırdı."

Bu kitapta yer verdiğim bütün unsurlar Danske Bank olayında mevcut: Kârlarını artırmak için yasadışı işlere göz yuman banka müdürleri; geri çevrilemeyecek kadar zengin olan müşteriler; ülkelerin yasaları arasındaki farkların sömürülmesi; iktidardakilerin halkı soymaları ve çaldıklarının da yanlarına kâr kalması. 2018 yılının Eylül ayında avukatlar, "Ödemelerin büyük bir kısmının şüpheli olduğu tahmin ediliyor," diyordu. "Bugüne dek yaklaşık 6200 müşteri incelendi ve bu müşterilerin çoğunluğu şüpheli bulundu."

Skandal, Danske Bank genel müdürünün işinden olmasına ve Estonyalı yetkililerin bankanın iş kültürüne ilişkin bazı ağır sözler sarf ettikten sonra Talin şubesini kapatmasına yol açtı. Ancak

olayın asıl ilginç tarafı, bundan sonra yaşananlardı. Avukatların raporu yayınlandıktan bir ay sonra, dünyanın en önemli yolsuzlukla mücadele forumu olan Uluslararası Yolsuzlukla Mücadele Konferansı'nın 18'incisi –şu işe bakın ki– Kopenhag'da düzenlendi. Konferans, çok çeşitli devletlerin bakanlarını ve dünyanın en prestijli örgütlerinin temsilcilerini bir araya getirdi. Konferansa katılanlar, yolsuzlukla mücadele amacıyla buluştukları şehirde sadece birkaç hafta önce patlak vermiş olan kara para aklama skandalı hakkında neler söylediler dersiniz? Tek bir kelime dahi etmediler. Hep birlikte olayı görmezden gelmek konusunda anlaşmış gibiydiler. Konferansa ilişkin yapılan yayınlarda Danske Bank adı bir kez bile geçmiyordu. Anlaşılan, avukatların raporunda tüm ayrıntılarıyla ortaya konan yolsuzluğa karşı durmak için verilen onca söz lafügüzaftan ibaretti.

Hele İngiltere'deki umursamazlık akıl alır gibi değildi. Skandal hiç değilse Danimarka'da ve Estonya'da siyasi çalkantılara neden olmuştu. İngiltere ise kılını kıpırdatmamıştı. Halbuki Wilkinson, Avrupa parlamentosuna verdiği ifadede şüpheli hesapların ait olduğu en büyük üç paravan şirketin ikisinin İngiltere'de ve Britanya Virjin Adaları'nda kayıtlı olduğunu söyleyerek şöyle demişti: "Paravan şirketlerin bulundukları ülkeler de en az bu suçu işleyen kişiler kadar önemli ve sorumludur. En kötüsü de Birleşik Krallık. Böyle bir parlamento huzurunda nazik konuşmak gerektiğini biliyorum ama kendi ülkem hakkında nazik olmak zorunda değilim. Birleşik Krallık'ın bu skandalda oynadığı rol utanç verici."

Hal böyleyken, yolsuzluk karşıtı konferansa İngiltere adına katılan delegeler, İngiltere'de uygulanan şirket kayıt modelinin tüm dünyada kabul edilmesi için ısrar ediyordu. Bu, Putin'in bir atletizm turnuvasına gelip dopingle mücadele konusunda Rusların örnek alınmasını tavsiye etmesi gibi bir şeydi. Veya #MeToo hareketi başladıktan bir ay sonra Miramax'ın cinsiyet eşitliği konusunda kendi kendisini övmesi gibi bir şey.

Avukatların Danske Bank raporu, banka müdürlerinin başlangıçta Wilkinson'ın raporlarını sümen altı ettiklerini ve üst yönetime

bu konuda hiçbir şey söylemediklerini ortaya koyuyor. Bankanın yönetim kurulu ancak Estonya'daki şubenin yaptıklarına ilişkin haberler basında yer almaya başlayınca işlerin ne kadar kötü olduğunun ayırdına varmıştı. Raporlar ilk olarak Doğu Avrupa'da yorulmak bilmeden çalışan gözü pek gazetecilerden oluşan Organize Suç ve Yolsuzluk Raporlama Projesi (OCCRP) tarafından yayımlanan makalelerde yer aldı. OCCRP, daha önce de "Çamaşırhane" olarak anılan, milyarlarca euronun aklandığı iki adet büyük çaplı kara para aklama operasyonunu açığa çıkarmıştı. Rus çamaşırhanesi Moldova'daki bankalar üzerinden para aklarken, Azerbaycan çamaşırhanesi Bakü'deki iktidarın devasa servetini aklıyordu. Her iki olayda da suçlular paralarını saklamak için İngiliz paravan şirketlerini, oradan oraya aktarmak içinse Danske Bank'ı kullanmışlardı. Avukatların raporuna göre, Danske Bank'ın 177 müşterisi Rus çamaşırhanesine dahil şirketlerdi ve çoğu İngiltere'de kayıtlı sınırlı sorumlu ortaklıklardı. Danske Bank'ın altı müşterisi de Azerbaycan çamaşırhanesine dahildi ve bunların da hepsi İngiltere'de kayıtlı sınırlı sorumlu ortaklıklardı.

2018 yılında, bir televizyon dizisi olan McMafia'daki Sergey ve Yulia Skripal adlı karakterlerin Salisbury'de zehirlenmeleri, İngiliz bakanlar üzerinde beklenmedik ölçüde sarsıcı bir etki yarattı. Buna Kremlin'in ABD başkanlık seçimlerine müdahale etmesi skandalı da eklenince, İngiltere siyaseti Rus parası ve bu paranın manipülasyon gücü konusunda ciddi şekilde kaygılanmaya başladı. Danske Bank raporunu yazan avukatlar, söz konusu kara paranın Avrupa'ya tam olarak nasıl sızdığını ve İngiliz yasalarındaki açıkların bu paranın saklanmasına nasıl hizmet ettiğini ayrıntısıyla anlatmışlardı. Avukatlar, raporda yer alan kara para aklama skandalının gerçekte yaşananın sadece küçük bir kısmını yansıttığını, Danske Bank'ta tutulan yabancı hesapların Baltık Devletleri'ndeki yabancı paranın olsa olsa onda birine denk geldiğini belirtiyordu. Batı'ya akan kara para azgın sel suları gibiydi ve İngiltere de bu suça ortak oluyordu.

Açığa çıkan gerçekler, yüzyılın skandalı olacak kadar çarpıcıydı. Gelgelelim tek bir İngiliz siyasetçisi bile parlamentoda bu

skandalın bahsini açmadı. Skandaldan bahsetmek bir yana, İngiliz hükümeti Kopenhag'a temsilciler gönderip İngiltere'nin şirket kurma yasalarının ne kadar ideal olduğunu anlattı. Üstelik bu skandaldan yıllar önce İngiliz yasalarının dolandırıcılar ve kara para aklayanlar tarafından suistimale ne kadar açık olduğu konusunda hükümete defalarca uyarı yapılmıştı.

Bu kitabın önceki bölümlerinde değindiğim gibi, İngiliz paravan şirketleri tarih boyunca hırsızları ve dolandırıcıları cezbetmişti. Fakat 2011 yılında o sırada çiçeği burnunda olan koalisyon hükümetinin İngiltere'de iş yapmanın ne kadar kolay olduğunu dünyaya gösterme hevesiyle hayata geçirdiği bir reform, tam anlamıyla bu hırsızların ve dolandırıcıların ekmeğine yağ sürdü. İngiltere İş, Yenilik ve Yetenekler Bakanı Vince Cable, İngiltere'de şirket kurmayı olabildiğince basit hale getirmek amacıyla Birleşik Krallık'taki şirketlerin kayıtlarının yapıldığı Companies House'u herkesin veri girişine açık hale getirdi. O zamana kadar bu veritabanına sadece akredite edilmiş şirket kurma büroları veri girişi yapabiliyordu. Bunların da hepsinin dürüst çalıştığı söylenemezdi ama hiç değilse bir çeşit gözetim vardı. Bu reformla birlikte, internet erişimi olan herkes Companies House sitesine giriş yapıp hiçbir denetime tabi olmaksızın bir şirket kurabiliyordu. Tahmin edileceği gibi, bu fırsat hemen değerlendirildi.

Hükümet, yeni kurulan şirket sayısındaki ani artışın harika bir şey olduğunu düşünüyor; "Britanya Harika" sloganıyla yürüttüğü reklam kampanyasında bu artıştan övgüyle bahsediyordu: "Birleşik Krallık'ta iş kurmak sadece on üç gün; şirket tescili ise sadece yirmi dört saat sürüyor. Girişimci ve destekleyici bir iş ortamı için Birleşik Krallık'ı seçin." Dolandırıcılar bu işe bayılmıştı. 2011 yılında Birleşik Krallık'ta kurulan şirketler, Danske Bank'ta hesabı olan en kalabalık grup haline gelerek Rus şirketlerini geride bıraktı. Bir yıl içinde bu şirketlerin sayısı neredeyse ikiye katlandı. Hemen ardından, 2013-2014 yıllarında Rus çamaşırhanesinin kara para aklama operasyonu tavan yaptı.

İngiliz halkının büyük çoğunluğunun bu reformdan haberi bile olmadı; ne de olsa "Sınırlı Sorumlu Ortaklık" gazetelere manşet

olacak kadar heyecan verici bir konu değildi. Bununla birlikte, Warwickshire'lı bir iş insanı olan Kevin Brewer son derece endişeliydi. Çok sayıda siyasetçiye mektup üstüne mektup yazarak bunun ne kadar riskli bir reform olduğunu anlattı. Kendisiyle görüştüğümde, "Yaklaşık 15 sterlin karşılığında, yani bir porsiyon kızarmış balık ve patatese ödeyeceğiniz parayla, hiçbir denetim ve onay sürecinden geçmeksizin, dünyanın herhangi bir yerinden sisteme giriş yapıp bir şirket kurabiliyorsunuz. Şirket sahibi olarak istediğiniz kişilerin adını girebiliyorsunuz, isterseniz Mickey Mouse ve Donald Duck adına bile şirket kurabilirsiniz. Kimin adını yazarsanız yazın, tamamen uydurma adlar da girebilirsiniz, şirketinizi kurup sertifikanızı alıyorsunuz. İster Rusya'dan ister Jamaika'dan girin, hiç fark etmez," dedi. "Dünyanın başka hiçbir yerinde böyle tamamen açık uçlu bir sistemle, bu kadar denetimsiz bir şekilde ve bu kadar gülünç bir ücrete şirket kuramazsınız."

Brewer nihayet 2013 yılının Temmuz ayında Vince Cable'a ulaşmayı başararak bizzat bakanın kendisine de bu kaygılarını aktarmış. Brewer bir şirket kurma bürosunun sahibi ve 1980'lerden bugüne kadar yaklaşık 500 bin şirket kurmuş. Cable'ın reformundan sonra işleri epey bozulmuş. Companies House'a doğrudan giriş yapıp şirket kurmak mümkünken, üstelik de Brewer büro olarak müşterilerinin kimliğini kontrol etmek zorundayken, ne kadar fiyat düşürürse düşürsün Companies House'la rekabet etmesi imkânsız hale gelmiş.

Brewer, kendi bölgesindeki milletvekili aracılığıyla Vince Cable'a iletilen mektubunda şöyle diyordu: "Dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir kişinin, istediği adı ve adresi kullanarak, isterse tamamıyla uydurmaca bir ad ve adresle Birleşik Krallık'ta bir şirket kurabilmesi çok büyük bir hata. Bu politika hem yanlış yollara sapılmasına sebep olur, hem de bedeli çok ağır olur. Dolandırıcılık ve sahtecilik yapmak isteyen kişilere büyük bir fırsat vermiş oluyoruz. Bu yolla isteyen istediği suçu işleyecek ve kim oldukları ortaya çıkmayacak."

Brewer lafını sakınmayan bir adam ve oldukça güçlü bir mizah anlayışı var. Mektubunda anlatmaya çalıştığı şeyi bizzat hayata

geçirmiş ve 24 Mayıs 2013 tarihinde John Vincent Cable Services Ltd. adında bir şirket kurmuş. Şirketin tek müdürü ve hissedarı olarak Bakan Vincent Cable'ı göstermiş. Birleşik Krallık'taki şirket kurma yasalarının ne kadar tehlikeli bir açık içerdiğini göstermenin daha iyi bir yolu olamazdı. Kurduğu bu şirket herhangi bir suç işleseydi, sorumlu olarak Vincent Cable görünecek, asıl suçlu hiçbir şekilde ortaya çıkarılamayacaktı.

Gelgelelim bakan adına Brewer'ı yanıtlayan bakan yardımcısı Jo Swinson, endişeye mahal olmadığını, Companies House reformunun "kayda değer bir başarı" olduğunu ileri sürdü. Ayrıca Brewer'ın bu reform sayesinde dolandırıcılığın ne kadar kolay bir hale geldiğini kanıtlamak amacıyla bakanın adını kullanarak şirket kurmasının da suç teşkil edebileceğini belirtti. Brewer'ın yetkilileri uyarma girişimi bir kez daha başarısızlıkla sonuçlanmıştı. "İş artık deli saçması bir hal almıştı," dedi Brewer. "Kimse uyarılarımı ciddiye almıyordu. Bu arada gazetelerde çıkan haberlerde her on beş dakikada bir dolandırıcılık suçu işlendiği, insanların kimlik hırsızlığına karşı çok dikkatli olmaları gerektiği yazıyordu. Karşımda aşılmaz bir duvar var gibiydi."

İki yıl sonraki genel seçimlerde Cable bakanlık koltuğunu kaybetti (partisi Liberal Demokrat Parti de büyük bir hezimete uğradı). Bunun üzerine Brewer, mecliste ezici çoğunluğu ele geçiren Muhafazakar Parti üyelerine yöneldi. Reformdan önce yanında yirmi beş kişi çalıştırırken, reformdan sonra çalışanların çoğunu işten çıkarmak zorunda kalmıştı ve kendilerini "iş partisi" olarak tanımlayan Muhafazakar Parti üyelerinin bu durumu dikkate alacaklarını umuyordu. İlk olarak Muhafazakar Parti içinde "Serbest Girişim" adlı bir grubun başında yer alan James Cleverly adlı bir milletvekiliyle görüştü. Cleverly, Brewer'ın kaygılarını anlamış ve hak vermiş gibiydi. Ardından Brewer bir akşam yemeğinde yeni bakanla bir araya geldi. Bakan, Brewer'dan durumu açıklayan bir rapor yazmasını ve kendisine iletmesini istedi.

Brewer bu kez ümitliydi; nihayet uyarılarına kulak verileceğine inanıyordu. Üstelik Başbakan David Cameron da başlıca hedefinin yolsuzlukla mücadele olduğunu söylüyordu ve dünyayı

yoksullaştıran bu hırsızlık paktının nasıl alt edileceğini görüşmek üzere geniş katılımlı bir zirve düzenlemişti. 12 Mayıs 2016 günü Cameron'ın zirvesi sona ererken dünya liderleri "anonim şirketlerin yolsuzlukla elde edilen paraları saklamak amacıyla kullanımına son vermek, bu suçun işlenmesine yardım eden avukatları, emlak komisyoncularını ve mali danışmanları meslekten men etmek ... (ve) insanların misilleme korkusu yaşamadan rüşveti bildirmelerini kolaylaştırmak" konusunda kararlılıklarını ilan ettiler.

Brewer'ın kaygıları nihayet dünya tarafından da anlaşılmış gibiydi. Yıllardır İngiltere'nin yolsuzluğa nasıl çanak tuttuğunu anlatmaya çalışıyordu ve sonunda başbakan da yolsuzlukla mücadele konulu bir zirve düzenlemişti. Brewer, Lordlar Kamarası üyesi olan ve Companies House'tan sorumlu olan Barones Neville-Rolfe'la görüşmek için harekete geçti ve Cable'ı ikna etmek için yaptığı ama o zaman işe yaramayan olan şirket kurma numarasını Neville-Rolfe için de yaptı.

Brewer, zirvenin sona ermesinden beş gün sonra Cleverly Clogs Ltd. adında bir şirket kurdu. Şirketin üç hissedarı vardı: Neville-Rolfe, Cleverly ve tamamen kurmaca bir karakter olan, İbrahim Aman adında bir İsrailli. İbrahim Aman'ın ev adresi olarak da (her nedense) Braintree'deki bir alışveriş merkezini gösterdi. Kurduğu şirket, İngiltere'nin dolandırıcılığa ne kadar açık bir hale geldiğini gözler önüne seren son derece çarpıcı bir örnekti. Gelgelelim Brewer bu örneği kullanamadı. Neville-Rolfe'dan aldığı randevu iptal edilince, Brewer da şirketin feshedilmesi için başvurdu. Bu olayı bana anlatırken, "Çabalarım hiçbir yere varmıyordu, umudum kırılmıştı, artık yapabileceğim bir şey kalmamıştı," dedi. "Muhtemelen fazla saftım, iyi niyetle bir diyalog kurmaya çalışıyordum çünkü anlatmaya çalıştığım şeyi gerçekten anlamadıklarını sanıyordum. Bakanlara gönderdiğim mektuplara aldığım yanıtlar kelimesi kelimesine aynıydı."

2013 yılında Cable'ın adına şirket kurduğunda, bakanın yardımcısından gelen mektup yalan bilgiyle şirket kurmanın suç olduğu konusunda Brewer'ı uyarmıştı. Bu uyarıya karşın, Brewer'ın aynı numarayı neden bir kere daha yaptığını anlamak güç değil.

İşlediği "suç"sa bile ortada bir kurban yoktu, üstelik Brewer'ın bunu yetkilileri uyarmak amacıyla yaptığı da gün gibi açıktı ve kurduğu sahte şirketten hiçbir kazanç elde etmemişti. Dahası, o güne dek hiç kimseye sahte bilgilerle şirket kurma suçundan ceza verilmemişti. Gerçek dolandırıcıların peşine düşmeyen savcılar, Brewer'la uğraşacak değillerdi herhalde.

Derken İflas Bürosu'ndan bir celp kâğıdı geldi ve Brewer ifade vermeye çağırıldı. Brewer Companies House'u, basını ve sahte şirketleri kurarken isimlerini kullandığı siyasetçileri defalarca uyardığını gösteren bütün belgeleri kanıt olarak sundu ama hiçbiri işe yaramadı. 2017 yılının Aralık ayında gelen mahkeme celbi, onu Redditch Sulh Mahkemesi'nde görülecek davaya çağırıyordu. Brewer, avukatının tavsiyesiyle 15 Mart 2018 tarihinde suçunu kabul etti. Halen kendisine kesilen 22.800 sterlinlik cezayı aylık 1000 sterlinlik taksitler halinde ödüyor. Anlayış beklerken başına gelen bu olay yetmezmiş gibi, bir de hükümet tarafından yapılan bir basın açıklamasında hak ettiği cezayı bulan bir dolandırıcılar kralı gibi tanıtıldı.

"Birleşik Krallık tarihinde bir ilk olan bu ceza, Hükümetimizin bilerek yasaları çiğneyenlere ve şirket kurarken yalan bilgi verenlere göz açtırmayacağının bir göstergesidir," diyordu bakanlık sekreteri Andrew Griffiths tarafından okunan açıklama.

Ben de Kevin Brewer adını ilk kez bu basın açıklamasını okurken duydum ve gerçekte neler yaşandığını bilmediğim için haberi sevinçle karşıladım. Hükümet nihayet her yıl Birleşik Krallık'ta kurulan 700 bin kadar şirketin iyi niyetini sorgulamaya başladıysa bu iyi haberdi. Ne de olsa, kleptokrasi bu şirketlerin yol açtığı felaketlerden sadece biriydi. Tüm dünyayı vuran ve zirve yaptığı dönemde yatırımcılara yılda 10 milyar dolar zarar ettiren ikili opsiyon dolandırıcılığı neredeyse tamamıyla İngiliz paravan şirketlerinin arkasına gizlenmişti ve bunun gibi pek çok örnek vardı. İngiltere Ulusal Suç Ajansı'nın tahminlerine göre, sadece Birleşik Krallık'ta dolandırıcılık suçlarının maliyeti yılda 190 milyar sterlin. Elbette dolandırıcılar şirket kurmak zorlaştı diye suç işlemekten vazgeçmeyeceklerdir ama suçluların şirketlerin

ardına saklanmasını zorlaştıran bir ortamda daha çok sayıda suçlu yakalanacaktır.

Basın açıklamasında Brewer'ın işlediği suçun ayrıntılarını okuduğumda bu işte bir tuhaflık olduğunu hissettim. Dolandırıcılar suç işlemek için kurdukları şirketleri meşhur siyasetçilerin adına tescil ettirmeye kalkışmazlar. Aksine, en son isteyecekleri şey dikkat çekmektir ve bu da fazlasıyla dikkat çekecek bir hata olurdu. Dolandırıcılık amacıyla kurulan şirketlere şüphe uyandırmayacak sıradan adlar verilir ve şirket kayıtlarında görünen kişi adları da çok yaygın görülen adlardan seçilir. Brewer'sa bunun tam tersini yapmıştı.

Dikkatimi çeken bu tuhaflıklar üzerine internette Brewer'ın adıyla bir arama yaptım. Çıkan sonuçlar arasında ilk sıralarda 2013 yılına ait bir *Daily Mirror* haberi vardı. Haberde Brewer'ın Vince Cable'a yazdığı e-posta ve neden bakanın adıyla bir şirket kurduğuna ilişkin yaptığı açıklama yer alıyordu. Ben böyle bir suç işledim diye gazeteye açıklama yapmak, bir dolandırıcının yapacağı şey değildi. Hükümetin çeşitli birimlerine telefon ederek Brewer'a ceza vermenin kamu yararına olduğu kararını kimin verdiğini öğrenmeye çalıştım. Basın sözcülerinin habere dair coşkuları dakikalar içinde sönüverdi. Basın açıklamasını yapan bakanlıktakiler, konuya ilişkin hiçbir bilgileri olmadığını ileri sürerek beni Companies House'a yönlendirdiler. Companies House'takilerse talihsiz iş insanını mahkemeye verme kararını "savcıların" verdiğini söylediler. Kraliyet Savcılık Servisi bu olayla bir ilgisi olmadığını belirterek İflas Bürosu'yla görüşmemi salık verdi. Son durak olan İflas Bürosu da bu cezanın sorumluluğunu kabul etmeye yanaşmayarak, Kraliyet Savcılık Kuralları gereğince bu kararı vermek zorunda kaldığını iddia etti.

Eğer gerçekten de kamu yararına bu kararı verdiklerini düşündülerse de, onlardan başka böyle düşünen yoktu. Hükümetin yolsuzlukla mücadele şampiyonu olarak isim yapmış John Penrose, Brewer'a verilen cezayı "mesajı almak yerine elçiyi vurmanın dangalakça bir örneği" olarak tanımladı. Söz konusu basın açıklamasından birkaç gün sonra kendisiyle görüştüğümde, bakanlara

bu konuda daha fazla bilgi edinmelerini söylediğini ve İngiliz hükümetinin şirket kurma sürecindeki "körü körüne inancı"nın açabileceği sorunlar hakkında onları uyardığını söyledi. "Bu doğru olamaz, ortada büyük bir hata var," dedi. "Ama bu konuya gereken önemi vermediğimizi ortaya çıkardığı için de iyi bir ders oldu."

Bu olayı izleyen iki ay boyunca İngiliz şirketlerinin dolandırıcılık amaçlı kullanımı ve Brewer'a yapılan haksızlık mecliste defalarca gündeme geldiyse de, Companies House'un kendisine verilen şirket bilgilerinin doğruluğunu kontrol etmesini sağlayacak herhangi bir düzenleme kararı meclisten çıkmadı. Hazine sekreteri John Glen, meclisteki bir toplantıda hükümetin neden böyle bir düzenlemeye yanaşmayacağını açıklamıştı. İngiltere'nin kendi sebep olduğu hırsızlık salgınını durdurmak için neden harekete geçmeyeceğine dair ileri sürdüğü gerekçeler, bu kitapta buraya kadar gelmiş okuyucular için moral bozucu ama tanıdık gerekçelerdi. Hiç değilse Glen bu konuda dürüsttü.

"Bu kadar çok sayıda şirket hakkında gerekli denetimleri yapmak için muazzam bir kaynak ayırmak gerekiyor," diyordu. "Bunun İngiltere ekonomisine maliyeti her yıl yüzlerce milyon sterlini bulabilir."

Bu hesaplamanın ne derece sağlam temellere dayandığı konusunda şüphelerim var. Her yıl Companies House üzerinden kurulan bütün şirketler –İngiltere'de kurulan şirket sayısının hemen hemen yarısına denk gelen yaklaşık 350 bin şirket– Kevin Brewer gibi bu işi yapmakla yetkilendirilmiş bürolar aracılığıyla kurulsaydı, şirket başına 37 sterlin daha fazla maliyet olacaktı ki bu da 13 milyon sterlin bile etmiyor. Bu, sekreterin sözünü ettiği "yüzlerce milyon sterlin"in yanına bile yaklaşmayan bir rakam. Üstelik şirket kurmak için 50 sterlini bir araya getiremeyen bir iş insanının nasıl iş yapacağı da ayrı bir merak konusu. Bütün bunlar bir yana, sekreterin hesaplamasının doğru olduğunu bile varsaysanız, sadece İngiltere'ye yılda 190 milyar sterline mal olan dolandırıcılık furyasını sona erdirmeye faydası olacak bir reform, maliyetini kat be kat karşılayacaktır.

Öte yandan, Glen'in verdiği mesaj, böyle bir reformun olası maliyetinden ve yaratabileceği etkiden çok daha önemliydi: Paravatan'ı dize getirmek istiyoruz ama İngiltere'nin bunu yapmaya gücü yok. Bir başka deyişle, Paravatan bize iyi kazandırıyor ve bundan vazgeçmeye de niyetimiz yok. Kazanç daima prensiplerden önce gelir.

Bu olayla Danske Bank skandalı arasında ilginç bir benzerlik var. Danske Bank'ın Estonya şubesinde muazzam miktarlarda kara paranın aklanmasına göz yummasının ve Kopenhag'daki yönetimin bu şubenin işine karışmamasının nedeni de aynı. Danske Bank, Finlandiyalı rakibini satın alarak Talin şubesinin de sahibi olduktan kısa bir süre sonra küresel finans krizi patlak vermişti. Talin şubesinin adını değiştirecek ve tam anlamıyla bankanın bünyesine katacak zamanları ve fırsatları pekâlâ da vardı ama bunu yapmamışlardı. "Estonya şubesinde bankanın genelinde geliştirilmiş olan yolsuzluğu önleme amaçlı uygulamalar yoktu... Yönetimin Estonya'da yürütülen bankacılık işlemleri hakkında çok sınırlı bilgisi vardı," diyordu avukatların yazdığı rapor. "Bunun fazla pahalıya mal olacağı ve çok fazla kaynak gerektireceği söyleniyordu." Tıpkı İngiliz hükümeti gibi, Danske Bank da kara paraya erişimini kısıtlayacak bir düzenlemeyi hayata geçirmeyi göze alamamıştı.

Kiev'deki devrimi izleyen aylar boyunca sık sık Ukraynalı gazeteci arkadaşlarımla bir araya gelip içerdik. Sohbetlerimizde tanık olduğumuz en çarpıcı yolsuzluk olaylarından bahseder, devlet yetkililerinin bu şekilde davranmalarına neden olan şeyin namussuzluk mu yoksa yetersizlik mi olduğunu tartışırdık. Bu, ilk bakışta göründüğü kadar basit bir soru değil. Kleptokratik sistemlerde yetersiz insanlar genellikle aile bağları sayesinde başka ülkelerde asla çıkamayacakları yüksek makamlara yerleştirilirler. Bu insanların yetersizliği, devletin verimli bir şekilde çalışmasına engel olur; dolayısıyla insanların işlerini gördürmek için rüşvet ödemek zorunda kalmalarını isteyenlerin de işine gelir. Tam tersi de geçerlidir: İşini iyi yapan biri, yolsuzluk yapmaya yanaşmıyorsa iş yapamaz hale getirilir ve yetersizmiş gibi gösterilir. Özünde,

namussuzluk ve yetersizlik birbirlerinden beslenirler ve birbirleriyle öyle iç içe geçerler ki bunları ayrı olgular olarak ele almak anlamsızlaşır.

Bu nahoş birliktelik, tek başına namussuzlukla veya yetersizlikle açıklanamayacak pek çok şeyi de açıklayabilmemizi sağlar. Neden İngiltere'nin bu kadar ucuz, iyi tasarlanmış ve verimli işleyen bir şirket kayıt sistemi varken, sisteme girilen bilgilerin doğruluğu kontrol edilemiyor? Danske Bank neden Estonya'dan gelen kârı memnuniyetle kasasına koyarken gerekli denetimleri yapmaktan kaçındı? Dünya üzerinde ne kadar yıkıcı bir etkisi olduğu her geçen gün daha da iyi anlaşıldığı halde, neden kleptokrasi yayılmaya devam ediyor?

Paravatan yüzünden.

KAYNAKLAR HAKKINDA NOTLAR

Bu kitap için yaptığım ve katılımcıların kayıt alınmasını kabul ettikleri bütün görüşmeleri kaydettim ve kayıtlar bende mevcut. Ancak isimlerinin açıklanmasını istemeyen kişilerin isimlerini vermedim (ve bunu da metin içinde belirttim). Katılımcıların kayıt alınmasını istemedikleri görüşmeleri kaydetmedim fakat görüşme sırasında veya görüşmenin hemen sonrasında yazılı olarak not tuttum. Kayıt alınmasını istemeyen insanların çoğu, kendi can güvenlikleriyle ilgili endişe duydukları için böyle bir şart koştular. Az sayıdaki kişi de basına açıklama yapma yetkileri olmadığı için isimlerinin gizli tutulmasını istedi. Zamanını, deneyimlerini ve düşüncelerini benimle paylaşan çok sayıdaki insandan biriyseniz ve kitapta size yer veremediysem lütfen özürlerimi kabul edin.
Ayrıca başka araştırmacıların bir araya getirdikleri kaynaklardan, akademik yayınlardan, kitaplardan ve televizyon programlarından da yararlandım. Güvenilir basın kaynaklarında çıkan haberlere geniş ölçüde yer verdim ve gerekli yerlerde kaynak belirttim. Okuduğum tüm kitapların listesini çıkarmak çok uzun zaman alacağından, her bölüm için araştırma yaparken kullandığım başlıca kaynakları ve konuyla ilgili okuma önerilerimi burada belirtiyorum.

1 – Alaaddin'in Mağarası

Mancur Olson'un haydutlarla ilgili teorileri *Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships* (New York: Basic Books, 2000) adlı kitabında yer alıyor. Francis Fukuyama'nın *Siyasi Düzenin Kökenleri* (çev. Ezgi Başer, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2016) adlı kitabından da çok yararlandım. Sarah Chayes, *Thieves of State: Why Corruption Threatens Global Security* (New York ve Londra: W.W.Norton & Co., 2015) adlı kitabında yolsuzlukla terörizm arasındaki bağlantıları tartışmasız bir şekilde ortaya koyuyor.

John Allen'ın alıntıladığım sözleri, ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi'ne verdiği ifadede yer alıyor ve diğer diplomatların ifadeleriyle birlikte senatonun internet sitesi olan https://www.foreign.senate.gov/hearings/a-transformation-afghanistan-beyond-2014 adresinden ulaşılabiliyor.

Thomas Piketty'nin abidevi eseri *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital* (çev. Hande Koçak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014) şaşırtıcı bir şekilde kolay okunan bir kitap. Gabriel Zucman'ın *Vergi Cennetleri* (çev. Yasemin Özden Charles, Yordam Kitap, İstanbul, 2015) adlı kitabı da hem ilgi çekici hem de çok sade bir dille yazılmış. Walter Scheidel'in *The Great Leveler: Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the Twenty-first Century* (Princeton, New Jersey ve Oxford: 2017) adlı kitabı da çok ilginç. James S. Henry'nin offshore hesaplarda ne kadar para gizlendiğine ilişkin değerlendirmesi, 2012 yılında Vergi Adalet Ağı tarafından yayımlanan *The Price of Offshore Revisited* adlı makalesinde yer alıyor.

2 – Korsanlar

City of London'ın tarihi, David Kynaston'ın her ayrıntısını özenerek kaleme aldığı dört ciltlik tarihçede yer alıyor. Eurobondla ilgili her şey, bu dört cildin dördüncüsü olan *The City of London, Volume:4: A Club No More, 1945-2000* (Londra: Chatto & Windus, 2002) içinde bulunabilir. Bu dört ciltten gözü korkanlara yine Kynaston'ın kaleme aldığı tek ciltlik *City of London 1815-2000* (Londra: Chatto & Windus, 2011) adlı kitabı ve Richard Roberts'la birlikte yazdığı, esprili bir dili olan *City State: How the Markets Came to Rule the World* (Londra: Profile Books, 2001) adlı kitabı öneririm.

Bretton Woods'taki toplantı hak ettiği ilgiyi görmediyse de, Ed Conway'in *The Summit: The Biggest Battle of the Second World War – Fought Behind Closed Doors* (Londra: Little, Brown, 2014; New York: Pegasus Books, 2015) adlı kitabı ve Benn Steil'ın *The Battle of Bretton Woods: John Maynard Keynes, Harry Dexter White, and the Making of a New World Order* (Princeton, New Jersey ve Oxford: Princeton University Press, 2013) adlı kitabı bu açığı bir nebze olsun kapatıyorlar. John Maynard Keynes'in hayat hikâyesi çok az kez kaleme alınmış ama Richard Davenport-Hines tarafından yazılan *Universal Man: The Seven Lives of John Maynard Keynes* (New York: Basic Books; Londra: William Collins, 2015) adlı kitabı çok beğendim.

Siegmund Warburg'u en iyi şekilde anlatan kitap Niall Ferguson'ın *High Finance: The Lives and Time of Siegmund Warburg* (New York ve

Londra: Penguin Press, 2010) adlı kitabı. Ian Fraser'ın otobiyografisi ise *The High Road to England* (Norwich: Michael Russell Publishing, 1999) adlı kitap. Jim Keogh alıntısı Martin Mayer tarafından yazılmış *The Bankers* (New York: Weybridge and Talley, 1974) adlı kitaptaydı.

Eurobond piyasası tarihçiler tarafından bolca ele alınmış. Ian M. Kerr'in yazdığı *A History of the Eurobond Market: The First Twenty-one Years* (Londra: Euromoney Publications Ltd, 1984) oldukça ilginç; Chris O'Malley tarafından yazılmış *Bonds without Borders: A History of the Eurobond Market* da (Chichester: John Wiley & Co., 2014) öyle. 1990 yılında Institute of Contemporary British History tarafından düzenlenen ve Kathleen Burk'ün başkanlık ettiği sözlü tarih seminerinin kayıtları da çok değerliydi.

Ronen Palan offshore'un gelişimi konusunda önde gelen otoritelerden biri ve hem benimle sohbet etmeye zaman ayırdığı için, hem de yazdığı sayısız harika makale için ona minnettarım. *Tax Havens: How Globalisation Really Works* (Richard Murphy ile birlikte yazılmış) (Ithaca, New York: Cornell University Press, 2009) ve *The Offshore World: Sovereign Markets, Virtual Places, and Nomad Millionaires* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 2003) adlı kitapları muhteşem. Nicholas Shaxson'ın *Treasure Islands: Uncovering the Damage of Offshore Banking and Tax Havens* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011) adlı kitabı da çok iyi.

Bradley Birkenfeld'in sözleri *Lucifer's Banker: The Untold Story of How I Destroyed Swiss Bank Secrecy* (Austin, Teksas: Greenleaf Book Group Press, 2016) adlı kitaptan alıntı. Karımı Tenten'in Asteriks'ten daha iyi olduğuna ikna etme umuduyla, kara paranın İsviçre'de saklandığını herkesin bildiğini göstermek için Goscinny ve Uderzo'nun *Asteriks İsviçre'de* (çev. Mehmet Aşçıoğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000) kitabı yerine Hergé'nin *Sidney'e 714 Sefer Sayılı Uçuş* (çev. Ela Güntekin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998) kitabını seçtim çünkü Tenten, Asteriks'ten daha önce bu konudan bahsetmişti ve üstelik de ondan daha iyi anlatmıştı. Ian Fleming'in *Altınparmak* adlı kitabı ilk kez 1959 yılında Londra'da Jonathan Cape tarafından basılmış.

3 – Karayipler'in Kraliçesi

Nevis hakkındaki bilgilerin büyük bir kısmı, adadaki şirket fabrikalarının çoğunu gören bir konumda yer alan halk kütüphanesinde bulduğum belgelerde yer alıyordu. Adada kurulan şirketlerle ilgili istatistikler Nevis hükümetinin internet sitesinde var. Nevis'in tarihini ise Vincent K. Hubbard tarafından yazılmış *Swords, Ships & Sugar: A History of Nevis to 1900* (Corvallis, Oregon: Premiere Editions, 1992) adlı kitaptan

öğrendim. Ne yazık ki Hubbard, adadaki offshore avukatlardan biri olarak kendi yaşadıklarına kitabında yer vermemiş.

Rus "çamaşırhanesi"nin kara para aklama yöntemleriyle ilgili bilgi, uzun yıllardır yolsuzlukla mücadele konusunda harika işler yapan Organize Suç ve Yolsuzluk Raporlama Projesi'nin (OCCRP) internet sitesinde bulunabilir.

Jersey'deki meclis tartışmalarını adanın parlamento tutanaklarından alıntıladım; bu tutanaklar Jersey internet sitesinde yer alıyor. Adada görev yapmış polis memurlarının ifadelerine Independent Jersey Care Inquiry internet sitesinden ulaşılabilir. Ayrıca Jersey'deki diğer basın kuruluşları konuyla ilgili haber yapmayı bıraktıklarında bilgi vermeye devam eden Voice of Children ve Rico Sorda bloglarını da ziyaret etmenizi öneririm.

Jersey tarihçileri adanın bir vergi cennetine dönüşmesiyle pek ilgilenmemişler ama Geoffrey Colin Powell'ın *Economic Survey of Jersey* (St Helier: States of Jersey, 1971) adlı kitabı meraklısı içi benzersiz bir eser. Paul Bisson tarafından yazılan *Marigold Dark* (St Helier: Jayplate, 2015) ve John Samuel tarafından yazılan *What I Tell You in the Dark* (Londra: The Overlook Press, 2014) adlı romanlar, Jersey'nin kendine özgü ortamını daha iyi anlamamı sağladı.

4 – Seks, Yalanlar ve Offshore Araçlar

Marshall I. Goldman'ın yazdığı *The Piratization of Russia: Russian Reform Goes Awry* (Londra ve New York: Routledge, 2003) adlı kitabı ve Karen Dawisha'nın yazdığı *Putin's Kleptocracy* (New York: Simon & Schuster, 2014) adlı kitabı son derece faydalı buldum. Richard Palmer'ın sözleri, 1999 yılında ABD Temsilciler Meclisi'nde Bankacılık ve Finans Hizmetleri Komitesi'ne verdiği ifadeden alıntı ve şu adreste bulunabilir: https://archives-financialservices.house.gov/banking/92199pal.shtml

5 – Harley Caddesi'nin Esrarı

Harley Caddesi 29 numarayla ilgili araştırmanın çoğunu 2016 yılının Nisan ayında *Guardian*'da yayımlanan bir makalem için yapmıştım.

6 – Paravan Oyunları

Paravan şirketlerin suç işlemeyi nasıl kolaylaştırdıkları üzerine çok sayıda harika kitap var. Michael G. Findley, Daniel L. Nielson ve J.C.

Sharman tarafından yazılmış *Global Shell Games: Experiments in Transnational Relations, Crime and Terrorism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014) eşsiz bir kaynak. Stephen Platt'ın yazdığı *Criminal Capital: How the Finance Industry Facilitates Crime* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015) da oldukça ilginç. Brooke Harrington, yazdığı *Capital without Borders: Wealth Managers and the One Percent* (Cambridge, Massachusetts ve Londra: Harvard University Press, 2016) adlı kitapta finans endüstrisinin eşitsizliği nasıl artırdığını ortaya koyuyor. Philip Marcovici'nin yazdığı *The Destructive Power of Family Wealth: A Guide to Succession Planning, Asset Protection, Taxation and Wealth Management* (Chichester: John Wiley & Sons, 2016) bu konuda yazılmış bir kitaptan hiç beklenmeyecek kadar eğlenceli ve bu kitapta ondan alıntı yapamadığım için üzgünüm.

Global Witness, Amerikalı avukatların kuralları eğip bükmeye ne kadar yatkın olduklarını ortaya çıkaran araştırmayı 2016 yılında örgütün internet sitesinden *Lowering the Bar: How American Lawyers Told Us How to Funnel Suspect Funds into the United States* adıyla yayınladı.

Dünya Bankası Çalınmış Malvarlıklarının Geri Alınması Girişimi'nin (StAR) internet sitesinde ve Stanford Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin Yurtdışı Yolsuzluk Uygulamaları Kanunu (Foreign Corrupt Practices Act - FCPA) ile ilgili dava arşivinde tarihi yolsuzluk davaları üzerine harika veri tabanları var. Diğer ülkeler de mahkemelerinde görülen davaları böyle mükemmel bir şekilde arşivlemeye başlayabilirler mi lütfen?

ABD senatosunun Soruşturmalar Daimi Alt Komitesi, Citibank'ın karıştırdığı işlerin çirkin ayrıntılarını ortaya çıkardı ve bunları bir yığın başka belgeyle birlikte 1999 yılının Kasım ayında internet sitesinden yayınladı.

7 – Kanser

Bu bölüm, Ukrayna'da yaptığım çalışmalara dayanarak yazıldı. Yolsuzluk davalarıyla ilgili bilgilere, araştırmalarımda bana son derece yardımcı olan, cesur ve yılmaz bir grup aktivistten oluşan Anti-corruption Action Centre'ın (AntAC) internet sitesinden ulaşılabilir.

8 – Çıngıraklı Yılan Kadar Tehlikeli

Frederick Forsyth'ın *İt Dalaşı* (çev. Turgut Arıkan, E Yayınları, 1974) kitabını ilk kez henüz bir oğlan çocuğuyken okumuştum ve hâlâ en sevdiğim gerilim romanlarından biridir. Chinua Achebe'nin *Parçalanma*

(çev. Nazan Arıbaş Erbil, İthaki Yayınları, 2011) ve *Artık Huzur Yok* (çev. Nazan Arıbaş Erbil, İthaki Yayınları, 2012) adlı romanları muhteşem. Ayrıca Achebe'nin *The Trouble with Nigeria* adlı makalesi ilk olarak Fourth Dimension Publishing tarafından 1983 yılında Nijerya'da yayımlanmış ama 2010 yılında *An Image of Africa* ile birlikte Penguin'in Great Ideas dizisi kapsamında bir kez daha basılmış. Benzer temaları ele alan günümüz Nijeryalı yazarlarından Chibundu Onuzo'nun *Welcome to Lagos* (Londra: Faber & Faber, 2017) adlı kitabı da büyüleyici.

Dünyadaki kleptokrasinin kökenleri hakkında derinlemesine bir araştırmayı *Journal of Democracy* dergisinin "The Rise of Kleptocracy: The Dark Side of Globalization" başlıklı Ocak 2018 sayısı için yazdığım makalede bulabilirsiniz. Stanislav Andreski, *The African Predicament: A Study in the Pathology of Modernisation* (New York: Atherton Press; Londra: Michael Joseph, 1968) adlı kitabında bu fikri son derece ilginç bir şekilde ele alır. Sinnathamby Rajatnaram'ın kleptokrasi üzerine yaptığı konuşmanın metni Arnold J. Heidenheimer'in *Political Corruption: Readings in Comparative Analysis* (New York ve Londra: Holt, Rinehart and Winston, 1970) adlı kitabında yer alıyor.

Ekvator Ginesi hakkındaki başlıca kaynağım Robert Klitgaard'ın *Tropical Gangsters: One Man's Experience with Development and Decadence in Deepest Africa* (New York: Basic Books, 1991) adlı kitabı. ABD Senatosunun Obiang ailesi hakkındaki soruşturması ve yolsuzlukla mücadele için çalışan bir grup olan Sherpa'lı aktivistlerin Fransa'da açtıkları, halen sürmekte olan dava da son derece ilginç.

Christian Harm ve Joshua Charap tarafından 1999 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) için yazılan *Institutionalized Corruption and the Kleptocratic State* başlıklı araştırma, yolsuzluğun nasıl işlediği üzerine son derece inandırıcı bir teori ileri sürüyor.

9 – Pasaport Satan Adam

Christian H. Kälin'in tezi olan *Ius Doni: The Acquisition of Citizenship by Investment* (Zürih: Ideos Publications Ltd, 2016), pasaport endüstrisinin temelinde yer alan prensipleri oldukça ayrıntılı bir biçimde ortaya koyuyor. Atossa Araxia Abrahamian da *The Cosmopolites: The Coming of the Global Citizen* (New York: Columbia Global Reports, 2015) adlı kitabında bu endüstriyi anlatıyor. St Kitts ve Nevis programının karanlık geçmişine dalmak isterseniz, Ken Rijock'ın yazdığı *The Laundry Man* (Londra: Viking Press, 2012) adlı son derece eğlenceli kitabı okumalısınız.

Uluslararası Para Fonu'nun *Too Much of a Good Thing?: Prudent Management of Inflows under Economic Citizenship Programs* başlıklı çalışma tebliği 2015 yılında yayımlanmış ve St Kitts programının başarısını mercek altına alıyor.

Anguilla'nın bir vergi cenneti oluşunun tuhaf hikâyesine daha fazla yer ayırabilmeyi isterdim, bu konunun daha çok ilgiyi hak ettiğini düşünüyorum. Anguilla'nın bağımsızlık hikâyesiyse Donald E. Westlake'in kaleme aldığı *Under an English Heaven* (Londra: Hodder & Stoughton, 1973) adlı kitapta son derece esprili ve ayrıntılı bir şekilde anlatılmış.

10 – "Diplomatik Dokunulmazlık!"

Cehennem Silahı 2'yi saymazsak, aşırı zengin kişilerin diplomatik dokunulmazlığı kötüye kullanmalarına gereken ilgi gösterilmiyor.

11 – Yazılması Sakıncalı Şeyler

Bill Browder'ın Rusya'daki bir fon yöneticisinden insan hakları aktivistine dönüşme öyküsü kendisi tarafından yazılmış *Red Notice: How I Became Putin's No.1 Enemy* (New York: Simon & Schuster ve Londra: Corgi, 2015) adlı kitapta anlatılıyor. Asla gösterime girmeyen filmin yönetmeni Havana Marking'di ve gerçekten çok iyi bir filmdi. Filmde yer alan Daria Kaleniuk'a ve diğerlerine teşekkürler.

12 – Karanlık Madde

Oliver Harvey ve Robin Winkler tarafından hazırlanan, İngiltere'ye giren gizli paranın büyük bir kısmının Rusya'yla bağlantılı olduğunu ortaya koyan 2015 tarihli Deutsche Bank raporu *Dark Matter: The Hidden Capital Flows that Drive G10 Exchange Rates* internette bulunabilir. İki yıl sonra aynı bankanın "mirror trade" olarak adlandırılan işlemlerle 10 milyar dolar gizli sermayeyi Rusya'dan kaçırdığı için Birleşik Krallık ve ABD ile anlaşarak 630 milyon dolar ceza ödemek zorunda kalması da hayli ironik.

Mark Pieth'in editörlüğünü yaptığı *Recovering Stolen Assets* (Basel: Basel Institute of Governance, 2008) adlı derleme, çalınan parayı sahiplerine iade etmenin güçlüklerini ortaya koyuyor. Larissa Gray, Kjetil Hansen, Pranvera Recica-Kirkbride ve Linnea Mills tarafından 2014 yılında hazırlanan ve Dünya Bankası Çalınmış Malvarlıklarının Geri

Alınması Girişimi (StAR) tarafından yayımlanan *Few and Far: The Hard Facts on Stolen Asset Recovery,* oldukça moral bozucu olan bu durumdaki son gelişmeleri aktarıyor.

13 – "Nükleer Ölüm Kapınızı Çalıyor"

Bu bölümdeki bilgilerin çoğu, Alexander Litvinenko'nun ölümü üzerine Londra'daki Adalet Kraliyet Mahkemeleri'nde görülen, 2015 yılının Ocak ayından Mart ayına kadar süren ve İngiliz *GQ* dergisi sayesinde katılabildiğim duruşmalarda verilen ifadelere dayanıyor. Rus devletinin avukatlarının itirazları sonucunda, duruşmada yer alan delillerin bazıları daha sonra deliller arasından çıkartıldı. Bu nedenle Litvinenko'nun İspanya istihbarat örgütüyle yaptığı işlerle ilgili bilgilerin bir kısmı artık internette yer alan duruşma belgeleri arasında bulunamıyor. Bununla birlikte, Google'da kurnazca bir arama yaparak o bilgilere ulaşabilirsiniz.

Davanın ardından Luke Harding, cinayete ilişkin on yıllık araştırmasının sonuçlarını içeren *A Very Expensive Poison: The Definitive Story of the Murder of Litvinenko and Russia's War with the West* (Londra: Guardian Faber, 2016; New York: Vintage, 2017) adlı kitabı yazdı. Marina Litvinenko ve Alex Goldfarb da *Death of a Dissident: The Poisoning of Alexander Litvinenko and the Return of the KGB* (Londra ve New York: The Free Press, 2007) adlı kitabı yazdılar. Litvinenko'nun kendisi tarafından (Yuri Felshtinsky ile birlikte) yazılmış *Blowing Up Russia: The Secret Plot to Bring Back KGB Terror* (Londra: Gibson Square, 2007) adlı kitap da ölümünden sonra, 2018 yılının Şubat ayında yeniden yayımlandı.

14 – Paraya Evet De

Nicholas Shaxson'ın yazdığı *Poisoned Wells: The Dirty Politics of African Oil* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007) ve Tom Burgis'in yazdığı *The Looting Machine: Warlords, Tycoons, Smugglers and the Systematic Theft of Africa's Wealth* (Londra: William Collins ve New York: Public Affairs, 2015), offshore hesapların Afrika'yı nasıl parçaladıklarını mükemmel bir şekilde ortaya koyuyorlar. 1990'larda Global Witness tarafından Angola hakkında yayınlanan ve büyük ses getiren *A Crude Awakening* (1999) ve *A Rough Trade* (1998) adlı raporlar hâlâ Global Witness'ın internet sitesinde bulunabilir.

15 – Lüks Evler

Michael Gross'un 15CPW'nin tarihini kaleme aldığı *House of Outrageous Fortune: Fifteen Central Park West, the World's Most Powerful Address* (New York: Atria Books, 2014) müthiş bir kitap. New York gayrimenkul piyasasıyla ilgilenenler, Miller Samuel Inc. internet sitesinden Jonathan Miller'ın *Housing Notes* adlı haftalık bültenine üye olabilirler.

Florida'nın güneyinde ev satın alan yabancılar hakkındaki bilgiyi The Miami Association of Realtors'dan aldım.

The Last Man in Russia: And the Struggle to Save a Dying Nation (Londra: Allen Lane; New York: Basic Books, 2013) adlı kitabım için araştırma yaparken arabayla beni Perm'den Solikamsk ve Berezniki'ye götüren arkadaşım Sasha'ya teşekkürler!

16 – Plütolar Birlikte Takılmaktan Hoşlanırlar

Ajay Kapur'un plütonomi üzerine raporları meşhur olmalarına rağmen çok zor bulunuyorlar. Benim için bu raporları bulan Jules'a teşekkürler. Defalarca Kapur'la temas kurmaya çalıştım ama bana yanıt vermedi. Ajay, eğer bunu okuyorsan lütfen benimle iletişime geç.

17 – İsviçre'yi Dize Getirmek

Bradley Birkenfeld'in anılarını yazdığı *Lucifer's Banker: The Untold Story of How I Destroyed Swiss Bank Secrecy* (Austin, Teksas: Greenleaf Book Group Press, 2016) bu bölüm için kullandığım en önemli kaynaktı. Birkenfeld'in ifade verdiği Senato'nun, UBS'nin yaptıkları hakkında hazırladığı rapor da öyle. Gabriel Zucman'ın *Vergi Cennetleri* adlı kitabı da İsviçre bankacılık tarihi konusunda önemli bir kaynak.

18 – Vergi Cenneti ABD

Lawrence M. Friedman'ın *Dead Hands: A Social History of Wills, Trusts, and Inheritance Law* (Stanford, Kaliforniya: Stanford Law Books, 2009) adlı kitabı ABD'deki *trust'lar* hakkında fikir edinmek için oldukça faydalı bir kitap. Peter Cotorceanu'nun 2015 yılında Anaford Attorneys (Zürih) için yazdığı *Hiding in Plain Sight: How Non-US Persons Can Legally Avoid Reporting under Both FATCA & GATCA* adlı rapor olan biteni anlamama yardımcı oldu.

19 – Paravatan'a Karşı Durmak

Arthur Weasley'den yaptığım alıntıyı J.K. Rowling'in *Harry Potter ve Sırlar Odası* (çev. Sevin Okyay, Yapı Kredi Yayınları, 2005) adlı kitabından aldım ve bence bu öğüt hayattaki hemen her şeye uyarlanabilir.

Jane Mayer'ın yazdığı *Dark Money: The Hidden History of the Billionaires behind the Rise of the Radical Right* (New York: Doubleday, 2016) adlı kitap, Putin'den çok daha önce ABD'deki oligarkların paralarıyla gerçekliği nasıl eğip bükebildiklerini ortaya koyması açısından çok aydınlatıcı oldu. Ondan belki de daha sıra dışı olan bir kitap da, Nancy McLean'in yazdığı *Democracy in Chains: The Deep History of the Radical Right's Stealth Plan for America* (New York: Viking, 2017).

20 – Çürümüş Bir Şeyler

Danske Bank'ın Estonya Şubesindeki Danimarka Vatandaşı Olmayan Müşteri Portföyü Hakkında Rapor, 19 Eylül 2018 tarihinde Danske Bank'ın internet sitesinde yayınlandı ve arama motorlarıyla kolaylıkla bulunabiliyor. Howard Wilkinson'ın Avrupa parlamentosunda verdiği ifadenin metni Financial Crimes, Tax Evasion and Tax Avoidance komitesi tarafından 11 Aralık 2018 tarihinde internet sitesinde yayınlandı. Wilkinson'ın Danimarka parlamentosunda verdiği ifadenin videosu, National Whistleblower Center tarafından 5 Aralık 2018'de YouTube'da yayınlandı. OCCRP'nin ortaya çıkardığı çok sayıdaki kara para aklama operasyonu hakkındaki makaleler, son derece ilginç pek çok başka hikâyeyle birlikte OCCRP internet sitesinde bulunabilir. Kevin Brewer'ın başına gelenleri ilk olarak 22 Mart 2018 tarihli *The Observer* gazetesinde yazmıştım. Hükümetin yaptığı hayli yanıltıcı basın açıklamasına dikkatimi çeken Richard Smith'e teşekkürler.

TEŞEKKÜR

Bu kitaptaki fikirlerin ve hikâyelerin pek çoğu yazdığım makalelerden doğdu ve o makaleleri benden isteyen editörlere minnettarım. Özellikle de Anne Applebaum'a, Jonathan Shainin'e, David Wolf'a, Sigrid Rausing'e, Jonathan Heaf'e, Ryan Kearney'ye, Charles Davidson'a, Brent Kallmer'a, Francis Wheen'e, Stephanie Giry'ye ve Nathan Thornburgh'a teşekkürler. Havana Marking'e de teşekkürler – kim bilir belki bir gün filmimiz bir yerlerde gösterilir. Melissa Aten, Washington'da ve başka yerlerde konuşabileceğim kişileri bulmak konusunda bana çok yardımcı oldu. Courtney Ransom, Sofia Millham ve Simon Ostrovsky'ye de misafirperverlikleri için minnettarım. Sağ olun dostlar!

Paranın bir yerden başka bir yere gidişinin en ufak ayrıntıları hakkında bile fikir alışverişinde bulunabileceğim arkadaşlarım olduğu için çok şanslıyım. Özellikle Roman Borisoviç, Arthur Doohan, Richard Smith, Ed Caesar, Chido Dunn ve Sue Hawley'ye teşekkürler.

Bana verdiği sonsuz cesaret ve sayısız tavsiye için Karolina Sutton'ın her yazarın hayallerindeki menajer olduğunu söylemeliyim. Profile'daki Ed Lake de bu projeyi duyduğu andan itibaren son derece istekli davrandı ve harika bir editör oldu. Birlikte çalışmaktan gerçekten büyük keyif aldım.

Rosie evden uzak geçirdiğim zamanları kusursuz bir zarafet ve hoşgörüyle karşıladı. Canları her istediğinde ofisime dalarak neden dünyanın geleceğini umursamam gerektiğini bana hatırlatan Tobin ve Cai'ye de teşekkürler. Bu kitabı onlar için yazdım.

DİZİN

#MeToo 350
15 Central Park West 271–272

A1 Company Services 4
Abacha, İbrahim 167
Abacha, Meryem 163, 167
Abacha, Muhammed 167, 229
Abacha, Sani 127, 163, 167, 229
ABD Hükümet Hesap Verebilirlik Ofisi 121, 342
ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (SEC) 141
Abercia, Ralph 99–101
Abercia, Ralph Jr 99–101
Ablyazov, Muhtar 206
Abramoviç, Roman 291
Achebe, Chinua 157–158, 160
Adada, Loujain 182, 190, 199, 202
Afanasyev, Dmitri 173
Afganistan 14, 16–18, 174, 331–332
Afrika 61, 153, 156–157, 162
ayrıca bkz. ülkeler
Al-Juffali, Walid 197–206
Al-Sanea, Maan 212
Alabama 121
Alamieyeseigha, Diepreye 110
Alison-Madueke, Diezani 206
Aliyev, İlham 10
Allen, John 18, 206, 316, 331
Alliance Trust Company 317, 323
Allseas 101–102, 107
Almanya 24, 333
altın 37, 39–41, 45, 56–58, 65, 71, 73
Altınparmak (Fleming) 39, 45
Aman, İbrahim 264, 355
Amerika Birleşik Devletleri
2016 başkanlık seçimi 332
ayrıca bkz. eyaletler; Miami; New York
bankacılıkta gizlilik 320–321, 341
bankalar 41, 57, 58
Bretton Woods sistemi 38, 45, 56–57
çalınmış varlıkların geri alınması 229–230, 231, 233, 237, 240–241
eşitsizlik 21–22, 291, 293
eurodolar 46
FATCA 307–308, 310, 311–312, 318, 319, 321, 322, 327
"Flash Crash" 69
ifade özgürlüğü 218–219
Kurumsal Şeffaflık Yasası (Corporate Transparency Bill) 342
Magnitski yasaları 223
offshore servet 61
paravan şirketler 111–115, 117–124
sınırlı sorumlu şirketler 116
trust'lar 314–318, 321–327 ve Ukrayna 208, 233, 237, 240–241
ve Angola 264.265
ve Çin 344
ve EB-5 vize programı 342–345
ve Ekvator Ginesi 165, 229–230
eurobond 56
ve İsviçre bankaları 33, 299–305
ve Jersey 79–80
ve Kushner ailesi 342, 345
ve Nevis 64–68, 69–70,73, 74
ve Rusya 88–90
ve St Kitts 195
vize 173
yolsuzluk 24

Andreski, Stanislav 156–157, 159–160, 169
Angola 16–17, 265–269
Anguilla 181–185, 340
Anthony, Kenny 202–203, 206
Antigua ve Barbuda 192, 194, 207
Anton 7–8, 12, 18
Arap Baharı 12
Ardern, Danielle 106
Arjantin 54, 283
Artık Huzur Yok (Achebe) 157
Astaforova–Yatsenko, Nina 213
Astaforova–Yatsenko, Nonna 213
Astaphan, Dwyer 180, 182, 185–186
Astute Partners 96
Autonomous Nation of Anarchist Libertarians (ANAL) 25
Aveiro 339
Avrupa Azerbaycan Topluluğu (TEAS) 337
Avustralya 186, 208, 332
Avusturya 187, 194
Azerbaycan 10, 17, 71, 73, 280, 337–339, 348, 351

Bahamalar 29, 40, 60
Bailhache, Philip 83
Bakü 10, 280, 337, 351
bandıra 64
Bank of New York 88
bankalar
  Amerika Birleşik Devletleri 41, 47, 57, 58
  City of London 42–44, 47–48, 57, 58
  eurobond 51–56
  eurodolar 45–46, 47
  FATCA 306–307, 311–312
  gizlilik 247–312, 319–321, 331
  İsviçre 48–50, 299–308, 319–320
  paranın kaynağı 126–128
Banque Commerciale pour l'Europe du Nord 86
Baring, Rowland 42
Barnard, Bill 64, 73
Barrington, Robert 218
basın yoluyla hakaret turizmi 29–30, 212, 214–219, 226
Basseterre, St Kitts 72, 175, 182
Bates, Robert 153
BBC 47, 154, 172
Bean, Elise 308
Beatles 41–42, 45, 51
Beckwith, Tamara 198
Belçika 52
Belize 14, 185
Benson, Sör Richard 99–101
Benton, John 345
Berezniki 273–274
Berezovski, Boris 212, 252, 254–256, 259
Berger, Henry 101, 166–167
Berger, Michael 101, 166–167
Bermuda 124, 233, 317
Bhatia, Lal 101
Biden, Hunter 241–242
Biden, Joe 241–242
Bin Mahfuz, Halid 219
Birkenfeld, Bradley 50, 299–303, 306–307, 311–312, 318, 320–321, 339
Birleşik Krallık 349
  ayrıca bkz. City of London; Londra
  basın yoluyla hakaret yasası 212–219, 224
  Brexit referandumu 173, 334, 346
  çalınmış varlıkların geri alınması 231, 233–44
  eşitsizlik 291
  korsan radyo istasyonları 46–47
  Mali Tutum Otoritesi (FCA) 113
  para girişi 228
  para krizi 45
  Refah Devleti 41
  Rüşvet Yasası 113
  şirketler 98, 105, 116, 343
  Skripal'in zehirlenmesi 259–260
  ve Azerbaycan 337–339
  ve Nevis 73
  ve Rusya 216–217, 255–256, 276, 327
  ve St Lucia 202
  ve Ukrayna 233–244
  veri paylaşımı 308–309
  vize 173
  yolsuzluk 24, 161
  yolsuzlukla mücadele gündemi 339, 346
Birleşmiş Milletler 117, 124, 160, 182, 200
Blake, Yargıç Nicholas 238–240
"Bloody Money" 214–215, 224, 235
Blum, Jack 71, 160
Blythe (Europe) Ltd 96
BNP Paribas 235, 237

Bond, James 39–40, 46, 300
Bongo, Omar 167–168
bonolar 293
Borisoviç, Roman 24
boşanma tazminatı 203–205
Brantley, Mark 327–329
Bretton Woods sistemi 36, 38–42, 44–47, 56, 58, 91, 335–336, 341
Brewer, Kevin 353–358
Brexit referandumu 333
Brezilya 14, 38, 163, 186, 191, 272, 283, 332
Britanya *bkz.* Birleşik Krallık
Britanya Virjin Adaları 14, 27, 101, 112, 125, 130, 236, 238, 267, 340, 350
Browder, Bill 222–226
Bruun & Hjejle 347
Bryant, Fitzroy 178–179, 192
Buffett, Warren 319
Burisma 235–237, 239, 241–242
Burns, George 325–326
Büyük Britanya *bkz.* Birleşik Krallık

Cable, Vince 352–355, 357
Caines, Richard 177–178
Cambridge University Press (CUP) 216
Cameron, David 345, 354–355
Candy Brothers 278
Cane Garden Servies Ltd 27
Cantrade 79–81
Capone, Al 89, 216, 283
Cardin-Lugar Yasa Değişikliği 342
Carter, Edwin *bkz.* Litvinenko, Alexander 245–251
Cash, Johnny 313
Cayman Adaları 27, 86, 112, 125, 128, 328
Cebelitarık 27, 29, 122, 124–125, 340
Cehennem Silahı 2 201, 203
Cenevre 14
Charles, Prens 24, 275
Charlestown, Nevis 73–74
Chastanet, Allen 206
Chiluba, Frederick 115
Christensen, John 79–80
Christian Aid 310–311
Christophe Harbour, St Kitts 189–191
Citibank 46, 125–127, 167–168
Citigroup 272, 288–290, 293
City of London 42–46, 47–48, 57, 311
  eurobond 50–55
Cleverly Clogs Ltd 355
Cleverly, James 354–355
Club K 268
Coales, Edwina 106
Cohen, Michal 269–270
Cole, Julia 245–246
Companies House 2, 105, 352–358
Constitutional Research Council 334
Conway, Ed 336
Corporate Nominees 105, 107
Corruption Watch 113
Cotorceanu, Peter 318–319, 322–323, 326
Crawford, Greg 317, 324–325
Credit Suisse 22, 305–307
Creer, Dean 248

çalınan varlıkların geri alınması 244
Çalınmış Malvarlıklarının Geri Alınması Girişimi (StAR) 113, 244
Çin 192, 286, 333
  kaçak sermaye 14, 227
  ve ABD 345
  ve Japon taşıyıcı anneler 108–109
  yolsuzlukla mücadele kampanyası 294, 295–296
çocuk istismarı 81–82

Daniel, Simeon 63–64, 66, 321, 328
Danimarka 23, 52, 301, 339, 347, 349–350
Danske Bank 347–352, 359–360
Darby, Buddy 190
Dawisha, Karen 215–217, 225
de Botton, Alain 172
de Sousa, Bornito 267–269
Delaware 4, 27, 64, 98, 118, 121, 318, 328
Deloitte 294
demokrasi 34–35, 66, 149, 157, 162, 226, 337
Demokratik Birlik Partisi, Kuzey İrlanda 334
Depardieu, Gerard 124
Diana, Prenses 275–276
Diogo, Naulila 263–264, 268–270, 290
diplomatik dokunulmazlık 201–202
Disney Corporation 334
Doing Business (Dünya Bankası) 116–118
Dom Lesnika 13, 96
Dominika 180, 187, 192–194, 207
dos Santos, Isabel 265, 267, 269

dos Santos, José Eduardo 265, 267, 269
Downing, Kevin 94, 301–302
Dünya Bankası
  Doing Business 116–117
  Ekvator Ginesi 164–165
  StAR (Çalınmış Varlıkların Geri Alınması Girişimi) 113, 244

Eaton Square, Londra 25–28
Ehrenfeld, Rachel 219
Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) 310
Ekvator Ginesi 12, 14, 151–152, 164–165, 168, 229–230, 265, 332
Elliott, Amy 126–127
Endonezya 14, 16
Eritre 116
eşitsizlik 9–10, 16, 20–21, 36, 129
  ve plütonomi 288–291, 296–297
Estonya 338
Estrada, Christina 197–206
eurobond 51, 55–56, 130, 306
eurodolar 46–48, 57
Evening Standard 276–277

FATCA 307–309, 311, 317–318, 322, 327
Fenoli, Randy 264
Fenwick, Edward Henry 95
Fenwick, Samuel 95
Feynman, Richard 29
Field, Mark 337
Filipinler 12, 14, 154, 229, 297
FIMACO 85–89, 91
Financial Conduct Authority (FCA) 113
Finkel, Amy 18
Finnegan, Hugh 114
Firtaş, Dimitri 278, 290
Fisher, Jeffrey 68–69
Flash Crash 69
Fleming, Ian 39, 45
Florent, Gerry 99–100
Florida 2, 4, 99, 111–112, 121, 183, 274, 281–284, 320–321, 334
Formations House 98–99, 104–107, 111, 340
Forsyth, Frederick 150–151
Fransa 16, 23, 42, 45, 49, 52, 71, 76–77, 113, 145, 181, 187, 253, 264, 296, 333
Fraser, Ian 51–56
Freedom House 152
Frontline Club 214–215, 225, 235
FSB 92–93, 251–252, 255, 349
Fukuyama, Francis 8, 162
Fyodorov, Boris 86

G20 310
Gabon 167–168
Galinski, Jaime 281
Gates, Rick 3–4
gayrimenkul 73,271–287, 293, 341–342, 343
  Londra 24–27, 108
Geithner, Tim 307
Gelinliğe Evet De 262, 268–269
Geraşenko, Viktor 86–87
Gherson 243
Giles 182
gizlilik 337
  banka hesapları 302–312, 319–321, 341
  şirket yapıları 105–107, 341
  trust'lar 321–323
Glen, John 358–359
Global Financial Integrity 227, 232
Global Shell Games 120
Global Witness 113–114, 266–267
Gluzman, Semyon 143
GML 122
Goldman, Marshall 87
Gonçarenko, Andrey 26–27
Gould, Richard 237–239
Grant, Valencia 176
Greenaway, Karen 118, 123, 232
Grenada 194
Grieve, Dominic 233–234, 239
Gross, Michael 272, 293
Guernsey 27
Güney Dakota 315, 318, 323–324, 326
Güney Sudan 23

Hadid, Zaha 10
halkla ilişkiler ajansları 220
Halliburton 266
hamiline yazılı tahvil 53
Hamilton, Alexander 73–74
hanedanlık trust'ları 315
harcama 33, 269–270, 291–293
  ayrıca bkz. gayrimenkul
  Gelinliğe Evet De 262–270

saatler 294–295
şarap 295
viski 297
Harley Caddesi, Londra 94–104, 106–107, 111, 163, 333, 340
Harper, Lenny 81–82
Harrington, Brooke 130
Harris, Robert 118–120, 186, 192, 195
Harris, Timothy 118–120, 186, 192, 195
Harrison, George 41
Harry Potter 333
Haslam, John 216–217
hata ve noksan 228
Haydarov, Kemaleddin 337–338
Haydarov, Nejat 337–338
Haydarov, Tale 337–338
Hayden, Yargıç 203–204
Hector, Paul 299
Heller, Joseph 211
Hello! 197
Henley & Partners 171, 187, 309
Henry, James 61, 95, 111, 184, 188, 335
Herbert, William "Billy" 180–186
Heritage Foundation 321
Holder, Eric 233
Hollanda 52, 56, 116, 124, 181, 190
Hollanda Antilleri 56
Hong Kong 27, 60, 89, 107, 109, 124, 180, 207, 295, 324
Höppner, Harold 172
HSBC 348
Hydra Lenders 70

IBC Bank 332
Idaho 73, 315
Iglesias, Julio 281
Indian Creek, Florida 281, 284–285

İkinci Dünya Savaşı 35–36
İngiltere Ağır Dolandırıcılık Masası (SFO) 234
İngiltere Finansal Hizmetler Kurumu (FSA) 127, 341
İnsan Hakları İzleme Örgütü 152
İşçi Partisi (Labour Party) (St Kitts ve Nevis) 178–179, 181–182, 186, 192, 337
İskoçya 13, 82, 95, 296, 334
İsmailova, Hatice 71
İspanya 258
İsrail 279, 286, 297
İsveç 52, 228
İsviçre 60, 129, 327
bankacılıkta gizlilik 48–49, 50, 51, 52, 91, 126, 299–305, 312, 319–320, 321
çalınmış varlıkların geri alınması 124, 228–229, 230, 231
saatler 294
ve ABD 33, 299–305
veri paylaşımı 310
İt Dalaşı (Forsythe) 150–151
İtalya 103, 171, 206
İvanov, Viktor 257
İvanyuşçenko, Yuri 243

Jackson, Michael 229–230
Japonya 108–110, 129, 191, 208, 290
Jersey 27, 60, 77–83, 91, 230, 308–309, 330, 341
Christensen 79–80
Power ve Harper 80–83
ve FIMACO 85–85
John Vincent Cable Services Ltd 354

kaçak sermaye 227–228, 275
Kadirov, Ramazan 208, 295
Kalin, Christian 171–172, 175, 187–188, 194
Kanada 111, 174, 184, 195, 224, 289–290
Kanser Enstitüsü, Ukrayna 131, 134, 140, 145, 147–148, 161
Kapitalizm: Bir Aşk Hikâyesi 293
Kaplin, Sergey 147
Kapur, Ajay 288–294, 296–298
Karadağ 172
Karpov, Pavel 224–226
Kasko, Vitali 237–241, 243
Kazakistan 16, 118, 230–231
Kelly, Karen 299
Kensington ve Chelsea 275, 277
Kenya 14, 231
Keogh, Jim 46
Kerimova, Gülnara 124–125
Keynes, John Maynard 37, 58, 341
Khan, Nadeem 106–107
King, Yargıç Eleanor 68, 117, 275
kişiye özel bankacılık 79
Kıbrıs 5, 13, 28, 326

vatandaşlık 171, 173,194
ve Manafort 24
ve Ukrayna 13, 235
Kırgızistan 10
Kırım 13, 17, 134, 173, 208, 256
Kleinfeld Bridal 262, 264, 268–269
kleptokrasi 155, 156–157, 159, 164–165
ayrıca bkz. yolsuzluk
Klitgaard, Robert 164–165
Knight, Paul 103
Kolombiya 283, 332
kontrol sahibi kişi (person with significant control – PSC) 340
Korner, Eric 54
korsan radyo istasyonları 47
Kovtun, Dmitri 254, 257, 259
Kramer, Al 325–326
küreselleşme 32, 55, 330
Kushner, Jared 342, 344
Kuzey İrlanda 334, 339
Kuzey Kore 23, 117

Landscape of Lies 103
Las Vegas 99, 101, 103, 163, 314, 344
Lawrence, Laurie 67
Legal Nominees Ltd 105, 107
Lenin, Vladimir 260
Lesin, Mikhail 259
Letonya 71, 74, 124, 234, 236, 242
Liberya 27, 63–64
Libya 14, 16, 116, 193, 244
Liechtenstein 13, 27, 30, 59, 96, 229, 235, 301
Lindblad, Göran 338
Litvinenko, Alexander 251–260
Litvinenko, Marina 251–260
Lombard Odier 125
Londra 1–2,14, 33, 44
ayrıca bkz. City of London
gayrimenkul 14, 24–27, 111, 271, 275–276, 293, 330
Harley Caddesi 94–107
Kleptokrasi Turu 24–27
Litvinenko cinayeti 245–261
özel bankacılık 124, 128, 129
Londra Kleptokrasi Turu 25
Los Angeles 14, 282, 314, 316
Low, Jho 195
Lugovoy, Andrey 254–255, 257–259
Lüksemburg 24, 60, 91
eurobond 51, 52, 53, 54

Macias Nguema, Francisco 151
Macpherson, Elle 285
Macron, Emmanuel 71, 76
Madde 22 (Heller) 211
Maden Çıkarma Endüstrileri Şeffaflık Girişimi (EITI) 342
Magnitski, Sergey 71, 117, 223–225
Mainichi Shimbun 109
Malezya 12, 14, 20, 285, 297, 332, 344
Malta 30, 102, 172–173, 194–195, 220
Man Adası 27, 29, 233, 326
Manafort, Paul 1–5, 11, 19, 22, 24, 27, 89, 332–333
Marçenko, Oleg 142
Marcos, İmelda 154, 229
Marcovici, Philip 308, 310
Marshall Adaları 338
Marx, Karl 260
Mauritius 27–28
May, Theresa 234
Mayer, Jane 335
MC Brooklyn Holdings LLC 20
MCA Shipping 27
McGown, Ally 263, 268
McLean, Andrea 103
McMafia 351
Mejigorye sarayı 5–6
Meksika 125–127, 141, 171, 332
Merrill Lynch Bank 297
Miami 14, 72, 111, 184, 206, 281–284, 289, 293, 303
Miller, Jed 26, 274
Miller, Jonathan 26, 274
miras planlaması 78
Mishcon de Reya 203
Mitchell, Daniel 182–183, 321–322
Mitchell, Don 182–183, 321–322
Mısır 14, 118
Moghadam, Alireza 195
Monako 14–15, 27, 233
Montana 121
Montfler S A 339
Moore, Michael 293
Moran, Rick 299
Morgenthau, Henry 111, 335
Morning Star 64, 73

Moscow, John 80
MPLA 265–267
Mueller, Robert 1, 4, 18–20, 24, 89
Murray, Andy 330
Musi, Oleg 144–147

NAV Sarao Milking Markets Fund 70
Nazarbayev, Nursultan 230
nesil atlayan devir 314
Neufeld, David 64–65
Nevada 330
  şirket kurma 118–119, 120, 121
  trust'lar 314, 315–318 321–322, 327
Neville–Rolfe, Barones 355
Nevis 28, 63–78, 86, 112, 117, 121, 160, 175, 177–182, 187–188, 191, 316, 327–330, 341, 343
Nevis International Trust Company (NITC) 74
New York 13, 32, 34–35, 124
  bankacılık 44, 47, 128, 129
  gayrimenkul 18, 223–226, 276–277, 285–286, 330
  Manafort 18–20
New York Times 68, 195
Nijerya 16–17, 330
  Achebe 156–159
  çalınmış varlıkların geri alınması 16, 69–70, 228, 229, 230, 231
  ön ödeme dolandırıcılığı 162–163
  yolsuzluk 14, 109, 111, 156–157, 159–160, 162, 164–165, 167, 330
Nisbett Invest SA 339
Nobre, Luis 102–103, 107
Nominee Director Ltd 107
Norveç 103
Novata Gazeta 93

O'Flaherty, Victoria 176–178
Obama, Barack 316, 320, 322, 328
Obiang, Teodorin 152, 166–168, 229–230, 265
Obiang, Teodoro 152, 166–168, 229–230, 265
Oesterlund, Robert 68
offshore 47, 59–61, 335
  ayrıca bkz. Paravatan
  eurobond 51–56
  eurodolar 47, 311
  veri paylaşımı 304, 307–312, 319
offshore radyo istasyonları 47
Okemo, Chrysanthus 231
Olenikof, İgor 301
Olson, Mancur 30–31
Olswang 224
One Hyde Park 278, 285
Onipko, Natalya 133, 138–139
Oregon 121
Organize Suç ve Yolsuzluk Raporlama Projesi (OCCRP) 74, 351
Orta Afrika Cumhuriyeti 165, 206
Ortak Raporlama Standardı (CRS) 308–311, 318–319, 323–324, 327
Orwell, George 154
Owen, Robert 259
Oxfam 168, 310

ön ödeme dolandırıcılığı 163
Özbekistan 124–125, 231, 324

P&A Corporate Services Trust 96
Pakistan 18, 195, 344
Palmer, Richard 89, 91
Panama 27, 89, 184, 332
Panoceanic Trading Corporation 28
paravan şirketler 15, 30, 68, 91, 93, 112–113, 121, 123, 125, 137, 142, 166, 185
Paravatan 4, 29–35, 346
  çalma 1–33, 131–169, 346
  harcama 262–270, 271–298
  ortaya çıkışı 36–62, 90–91
  saldırı 33, 299–300, 330
  savunma 33, 34, 170–261
  servet gizleme 4, 63–129, 313–341
pasaport 28, 33, 171–195, 309
Paton, Leslie 95
Pawar, Charlotte 106, 340
Penney, Andrew 318
Penrose, John 357
Pensilvanya 121, 318
People's Action Movement (PAM) (St Kitts ve Nevis) 178
People's Prosecutor 147
Perepada, Gennady 279, 333
Perepiliçni, Alexander 259
Peru 12, 61
Peters & Peters 214, 235, 239–240
Pichulik, Dylan 286–287

Piketty, Thomas 20, 289
plütonomi 33, 270, 289, 291, 293, 296–297
Polonya 159
polonyum 252–255, 259–260
Pompolo Ltd 1–2, 333
Power, Graham 31, 81–82
Premier Trust 316
Professional Nominees 105, 107
Proksch, Reinhard 96–97
Purnell, Jon 124
Pursglove, Sarah 68
Putin, Vladimir 9, 21, 22, 92–93, 335, 348, 348
  ve Browder 223
  ve Litvinenko 251, 255, 257
  ve organize suç 216–217
  ve Skuratov 92
  ve Ukrayna 208
Pyatt, Geoffrey 241

Qiao, Jianjun 344–345

Rajatnaram, Sinnathamby 154–156, 159
Raven, Ronald 95–96, 103, 106
Rejniak, Marek 101–102
Reno 118–119, 312–314, 316–318, 322–323, 326
Ribolovlev, Dmitri 272–274
Riggs Bank 166
Rijock, Kenneth 183–185
Robins, Craig 284
Rolling Stones 42
Romanya 103
Rothschild & Co 317, 326
Rusya 14, 154, 333
  Bentley 10
  Bereniki 273–274
  Browcler 222–226
  denizaşırı mal varlıkları 273–274, 276, 279–280, 283
  eşitsizlik 21–22, 296
  FIMACO 86–88, 92
  Magnitski olayı 117
  offshore servet 14, 61, 85–90, 120–121, 228
  saatler 294–295
  Teva Pharmaceutical 141
  ve ABD başkanlık seçimi 18, 335
  ve Kırım 13, 17, 134
  ve Litvinenko cinayeti 253–261
  ve Nevis 70,73, 74, 75
  ve Ukrayna 13, 17, 208
  yaptırımlar 172, 208
  yolsuzluk 24, 30, 84–90, 92–93, 120, 216–217
  Yukos petrol şirketi 121

saatler 270, 294–295
Saez, Emmanuel 289
Sakvarelidze, David 240–241, 243–244
Salinas, Raul 125–127
Sampo Bank 347
Sanchez, Alex 320–321
Sarao, Navinder 69–70
Saviano, Roberto 161
Savills 278
Schwebel, Gerry 332
Semivolos, Andrey 134, 148
Seyşeller 98, 107
Sharp, Howard 231
Sheridan, Jim 337
Sherpa 113
Sherwin & Noble (S&N) 99
Sidney'e 714 Sefer Sayılı Uçuş (Hergé) 50
Sidorenko, Konstantin 132, 140–141
Sigma Tech Enterprises 107
silah kaçakçılığı 117, 185
Silkenat, James 114
Simmonds, Kennedy 180, 185, 192
Singapur 60, 154, 296, 324
siyasi nüfuz sahibi kişi (politically exposed person – PEP) 127–128
Sınırlı Sorumlu Şirket 64, 336
Skripal, Sergey 259, 351
Skripal, Yulia 259, 351
Skuratov, Yuri 84–85, 87, 92–93
Sloane Rangers 276
Smith, Vaughan 115, 214–215
Smith, Yargıç Peter 115, 214–215
Snyder, Shawn 65
Soffer, Donald 284
Soffer, Jackie 284
Soffer, Jeffrey 284
Solomon, Sam 73
Somali 23, 116, 161
sömürgeler 153, 154, 162, 180
Sonangol 266
Sooliman, İmtiaz 172

Sovyetler Birliği
ayrıca bkz. Azerbaycan; Kazakistan; Kırgızistan; Rusya; Özbekistan; Ukrayna
dağılışı 9
eurodolar 45, 46
sağlık sistemi 135
ve Angola 264–265
SP Trading 117
Spink, Mike 278
Spira, Peter 52–53
St Kitts 69–70, 175
St Kitts ve Nevis 63, 175, 178, 341
ayrıca bkz. Nevis
Ekonomik Vatandaşlık Programı 175–195
St Lucia 174, 194, 200, 202–206
St Vincent ve Grenadinler 3, 20, 27
Stephens, Mark 201
Suhaluçya av köşkü 13, 20, 97
Sunny Isles Beach, Florida 284
Suriye 28, 346
Sutton, Heidi-Lynn 74–77, 341
Swinson 354

şarap 270, 296–297, 303
Şehada, Kamal 193
şeker 72, 181, 186–188, 190–192, 194
Şepotin, İgor 131–134, 140, 145, 147–148
Şili 23, 297
şirket kurma büroları 98, 106, 352
şirketler 115–117
hakkında bilgi 105–106, 338, 339
paravan şirketler 14, 24, 64–71, 111–124
Şvets, Yuri 257

Takilant 124
Tayvan 71, 76, 184, 191, 297
TEAS *bkz.* Avrupa Azerbaycan Topluluğu 337
Teliasonera 125
Tenten 50
Teva Pharmaceutical 141
Thurlow, Edward 116
Tobon, John 111–114, 283, 340
Tonga 180
Tornai, Pnina 262–265, 268–269, 292
Trump, Donald 262, 342–344
gayrimenkul 5, 274
Rusya ile ilişkileri 283
seçim 5, 18, 89, 342
trust 149
trust'lar 77, 315–317, 321–327
Tunus 12
Turover, Felipe 93

UBS 79, 302–307, 318, 321, 323, 339
Ukrayna
2014 devrimi 4–8, 18, 34, 132, 133–134, 143–144, 233
Aveiro 338
çalınmış varlıkların geri alınması 233–244
Kırım 13, 17, 134
Manafort 18–19
Mejigorye sarayı 5, 13
sağlık sistemi 131–136, 213–216
şirket bildirme 338
Suhaluçya av köşkü 7–9, 12–13, 95–96
ve Nevis 70, 75
yaptırımlar 208–212, 243
yolsuzluk 5–7, 10–11, 131–136, 213–216, 334
ultra yüksek varlık sahibi (ultra-high-net worth people) 129
Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) 200
Uluslararası Para Fonu (IMF) 37, 45, 342
Angola 265
Rusya 84, 85, 86
St Kitts ve Nevis 189
Ukrayna 240
ve yolsuzluk 186–169
yasadışı para 227
Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International) 23–25, 113, 152, 161, 218
UNITA 265–267
Uralkali 273–274

Vanish (yat) 189
varlık koruma 68–69, 316
vatandaşlık 171–175, 178–179, 309, 341, 343
Vedomosti 295
Venezuela 116, 171, 227, 283, 332
Ver, Roger 192–193
Vergi Adalet Ağı (Tax Justice Network) 80, 113

Vimpelcom 124–125
Virchis, Andres 250
viski 296
Vlasic, Mark 244
Vogliano, Ernest 306

Wall Street Journal 79–80, 242
Warburg, Siegmund 48–49, 51, 54, 56, 59, 69, 279, 323
Washington Post 242
Wealth–X 129
Wegelin 307, 321
Weill, Sandy 272
White, Harry Dexter 37, 335
Wilkinson, Howard 348–350
Windward Trading Limited 231
Wisconsin 315
Wyoming 23, 64, 121, 318

Xiao Jianhua 207

Yanukoviç, Viktor 1, 5–7, 10, 12, 13, 34, 91, 95–97, 235
  el konulan varlıklar 242
  Kanser Enstitüsü'nü ziyareti 131–134
  Mejigorye sarayı 5, 13
  Suhaluçya av köşkü 7–9, 12–13, 95–96
  ve Manafort 24
  ve Nevis 70, 75
Yeltsin, Boris 84–85, 87, 273
Yeni Zelanda 23, 70, 117–118, 228, 318
Yetkili Aracı 302
yolsuzluk 5–7, 10–11, 22, 154–155, 159–169, 233, 297, 330, 333
  Angola 16, 265–266
  Çin 294, 295–296
  Kenya 230–231
  Nijerya 109–111, 157–160, 162–165
  Rusya 21–22
  Ukrayna 5–7, 10–11, 131–136, 213–216
Young, Robert 36, 79–80
Yukos 122
Yurtdışı Yolsuzluk Uygulamaları Kanunu (FCPA) 113, 141, 266

Zambiya 115, 294
Zhang, Lu 117
Zloçevski, Mikola 214–215, 235–242, 339
Zucman, Gabriel 49, 60–62, 327

YAZAR HAKKINDA

Oxford Üniversitesi, Modern Tarih Bölümü mezunu Oliver Bullough, 1999 yılında St Petersburg'a taşındı ve uzun yıllar boyunca Reuters'ta Çeçenistan ve Kafkasya bölgesinden sorumlu muhabir olarak çalıştı. 2006'da Britanya'ya dönmesinin ardından deneyimlerini kaleme aldığı *Bırakın Şanımız Yürüsün - Kafkasların Yiğit Halkları Arasında Seyahatler* (Abis Yayınları, 2014) isimli kitabı yayımlandı. Kitaplarıyla Orwell Ödülü finalisti olan ve Cornelius Ryan Ödülü'nü kazanan Bullough, eşi ve oğluyla Londra'da yaşamaktadır.